מועדי הראי"ה

חגים וזמנים בהגותו ובאורח-חייו של
מרן הרב אברהם-יצחק הכהן קוק זצ"ל

ליקוטי אמרים ותיאורי מעשים

סדורים וערוכים בעז"ה בידי
הרב **משה צבי** בהרב ר' פתחיה מנקין ז"ל **נריה** זצ"ל

ירושלים תשע"ה

מערכת המהדורה:
הרב נחום נרי׳ה
הרב יהודה הלוי עמיחי
ר׳ הראל כהן
צלה בר-אלי

© כל הזכויות שמורות
למשפחת המחבר
ירושלים ה׳תשע״ה

עטיפה: נריה לוי

עריכה והכנה לדפוס:
שחרית בין הכותב אל הקורא

בהוצאת מכון התורה והארץ
שבי דרום (כפר דרום תובב״א)
טל. 08-6847325 פקס. 08-6847055
אינטרנט: www.toraland.org.il דוא״ל: machon@toraland.org.il
יוצא לאור בסיוע משרד התרבות והספורט – מינהל התרבות

נר

לאשת חיל עטרת בעלה

עזר וסמך לכל מפעליו

אמנו מורתנו היקרה

הרבנית רחל נרי״ה ע״ה

יוצא לאור

בסיוע ידידים נדיבי לב

הרב **דוד ואניטה פולד** הי"ו

אוהבי תורה ונאמני ציון

הכהן הגדול מאחיו

מרן הרב אברהם-יצחק הכהן קוק זצ"ל

נולד - ה'תרכ"ה

עלה לארץ ישראל - ה'תרס"ד

עלה לגנזי מרומים - ג' באלול ה'תרצ"ה

שם עולם

לבני משפחת אאמו"ר

הרב הגאון משה-צבי נרי"ה זצ"ל

לבני משפחת אמנו-מורתנו

הרבנית רחל נרי"ה ע"ה

להוריו

הרב פתחיה מנקין זצ"ל

הרבנית רחל מנקין ע"ה

להוריה

הרב חיים מאיר גיטלסון זצ"ל

מרת דבורה גיטלסון ע"ה

לאחיו

ר' יוסף-חיים מנקין ז"ל

ר' בנימין-לייב מנקין ז"ל

מרת מרים ברזל ע"ה

מרת דבורה זבורובסקי ע"ה

לאחיה

פרופ" יצחק-דב גילת ז"ל

מרת לאה גת-גולדברג ע"ה

לבנם

הרב אברהם-יצחק זצ"ל

לחתנם

הרב מרדכי-אליהו בראלי זצ"ל

לנכדיהם

מרת רבקה גודלבסקי ע"ה

הקדוש אחיקם עמיחי הי"ד

דולה ומשקה מתורת רבו

הרב משה-צבי נרי'ה זצ"ל

נולד - ה'תער"ג

עלה לארץ ישראל - ה'תר"צ

עלה לגנזי מרומים - י"ט כסלו ה'תשנ"ו

התוכן

על המהדורה 11

על החיבור 13

הקדמה 15

קדושת הזמן 17

פרק א בנועם שיח שבת קודש 19

פרק ב זכור ושמור 32

פרק ג עולת חודש 41

פרק ד אלול 51

פרק ה ראש השנה 63

פרק ו יום הכיפורים 75

פרק ז חג הסוכות 95

פרק ח שמיני עצרת 115

פרק ט גבורות גשמים 134

פרק י יום טוב שני של גלויות 139

פרק יא מעשי בראשית 149

פרק יב ימי חנוכה 156

פרק יג אורן של ישראל במאבק עם תרבות יון 172

פרק יד ט״ו בשבט 181

פרק טו מצוות התלויות בארץ 186

פרק טז על משמרת התרומות והמעשרות 193

פרק יז שירת האילנות 210

פרק יח רעיא מהימנא 216

פרק יט ימי הפורים 229

פרק כ אורה ושמחה וששון ויקר 236

פרק כא שואלין ודורשין 256
פרק כב חודש האביב 272
פרק כג שבת הגדול וערב פסח 280
פרק כד בליל התקדש חג 291
פרק כה למחרת הפסח 308
פרק כו "שיר השירים" 313
פרק כז במועד צאתנו ממצרים 319
פרק כח מצות וידוי המעשר בשביעי של פסח 326
פרק כט בדרכי אבות 331
פרק ל מתלמידיו של אהרן 351
פרק לא "ראשית צמיחת גאולת עמנו" 361
פרק לב חבלי גאולה 373
פרק לג יומא דהילולא של רבי שמעון בר יוחאי 393
פרק לד שר בית הזוהר 405
פרק לה ירושלים – עיר־עד־לנו 428
פרק לו זמן מתן תורתנו 449
פרק לז תוקף גדולת יום־סיני 464
פרק לח בין המצרים 486
פרק טל אבל ונחמה 500
פרק מ חמישה עשר באב 524

מפתח אישים 542

על המהדורה

אאמו״ר הרה״ג משה-צבי נרי׳ה זצ״ל מבורך היה בעט-סופר-מהיר. תורתו הכתובה עוסקת בהלכות יחיד, הלכות ציבור והלכות מדינה. בין חיבוריו הרבים קובעים ברכה לעצמם ספריו על מרן הראי״ה קוק זצ״ל. מאז עלה לארץ ישראל, הצטרף כתלמיד לישיבת ״מרכז הרב״ והתוודע למרן הרב קוק זצ״ל - החל בליקוט פרקי הגות ותיאורי מעשים מדמותו המופלאה של רבו הגדול. לימים כינס את היבול הרוחני שהצטבר וערך אותו בחוברות, בקבצים, ולאחר מכן בסדרת ספרים שהודפסו במהדורות רבות וזכו לאהדה גדולה בכל שכבות הציבור.

התרחבותו של מפעל ספרותי חשוב זה (שיחות הראי״ה, מועדי הראי״ה, חיי הראי״ה, טל הראי״ה, בשדה הראי״ה וליקוטי הראי״ה ג׳ כרכים) עורר את הצורך לערוך הפניות והתאמות בין הספרים השונים. כמו כן, במשך השנים הודפסה תורת הרב קוק זצ״ל במהדורות חדשות, והיה ראוי לחזור ולהוציא את ספרי הרב נרי׳ה זצ״ל עם עדכון מקורות.

לקראת המהדורה הנוכחית, הופקד על מלאכה זו ר׳ הראל כהן הי״ו, מתלמידיו המובהקים של הרב נרי׳ה זצ״ל.

כאיש חינוך הדריכנו הרב נרי׳ה שספר צריך להיות נוח לקורא, לבל יצטרך להתאמץ בקריאתו. נאמנים להדרכתו הכנסנו שינויים אחדים:

א. קטעי ציטוט מופיעים בהזחה.

ב. גופן אותיות זה משמש לטכסט הספר הבסיסי ולציטוטים מספרים שונים.
גופן שונה (כזה) נקבע לציטוטים מדברי הרב קוק זצ״ל.

ג. מקורות נכתבים באות קטנה, ומקורות והערות שנוספו במהדורה זו נכתבים באות דקה יותר.

ד. מובאים צילומים ותמונות שלא היו במהדורות קודמות.

מקווים אנו ששיפורים אלה אכן יקלו על המעיֵן ויוסיפו לו הנאה חזותית.

עם הבאת הספר לדפוס, התרגש עלינו אבל מר, עם הסתלקותה של עטרת-תפארתנו, אמנו-מורתנו הרבנית **רחל נרי׳ה** ע״ה. אשת-חבר כחבר, ברוכת תבונה ומעש, ליוותה את הוצאת הספרים במסירות, בעידוד ובחיזוק. יהיו נא דברי-הספר קודש לעילוי נשמתה הטהורה, וזכרה הגדול ינון לעד.

הערכה ותודה לר׳ הראל כהן, מנאמני ביתו של אאמו״ר זצ״ל. דעתו הרחבה, בקיאותו הגדולה והערותיו המחכימות הוסיפו נופך חשוב לספר.

יעמוד על הברכה ר׳ יוסי בן שחר שהביא את הספר לדפוס. חוכמתו ובינתו היו לעזר בסידור הדברים ועיצובם, ורבה הערכתנו לעמלו הרב ולמסירותו הגדולה.

שלמי תודה למרכז תיעודי ״בית הרב״, ירושלים, לארכיון הציוני, לארכיון העיר ירושלים ולרב אברהם אטינגר, שפתחו בפנינו את הגנוזות והעמידו לרשותנו תמונות ומסמכים חשובים לעיטור הכתובים.

יבורך מודע קרוב-לנו על חלקו בהוצאת הספר לאור.

הוקרתנו ל״מכון התורה והארץ״ המשמש אכסניה מכובדת להוצאת הסדרה.

תשואות חן לכל מי שטרח וקידם הדפסת מהדורה חדשה זו.

אנו תפילה שהקב״ה יסייע בידינו להשלים את הוצאת כל סידרת הספרים של אאמו״ר הרב נרי״ה זצ״ל, ונזכה להגדיל תורה ולהאדיר חכמיה בנועם וטוב סלה.

על החיבור

שירת התורה ליוותה את חיי אבינו מראשיתם עד סופם. בילדותו גדל בבית ששירת התורה בקעה תדיר מחדר הספרים של אביו, הרב פתחיה. ובערוב ימיו, אחרי שגידל דור בני ישיבה בישיבה של מטה, שכב בחדר ספריו, מוקף בבני המשפחה, נכסף לישיבה של מעלה באמרו "קדושה אני מבקש". שעת בין השמשות, שעת שקיעה של יום ועליה של נשמה, ויבקש שיר ליום המנוחה לחיי עולמים. "אנעים זמירות... כי אליך נפשי תערוג". בין הערביים התנשא השיר, "נפשי חמדה בצל ידיך", עד תום, עד כלות הנפש, עד שנתעלה לישיבה של מעלה.

"להבין את עומק הגות דברי מרן הרב קוק שהיה משורר, צריך להיות משורר" - אמר הגר"י הוטנר זצ"ל, ואבא משורר היה משורש נשמתו. כשעלה מרוסיה לארץ ישראל בשנת תר"ץ, בסיוע ישיבת "מרכז הרב", ראה לראשונה את מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק לפני ההבדלה בשבת קודש, וכך תיאר מראה־כהן: "הרב עמד וכוס ההבדלה על ידו. כל הקהל עוטר אותו מסביב, עומד ביראת כבוד, והוא מורם, גבה קומה, עיניים גדולות מהורהרות, השטריימיל הגבוה – נוסח אדמו"רי פולין – על ראשו. האווירה כולה אווירה של חרדת קודש. פתאום ראיתי לפני דמות של רבי, אדמו"ר עטור חסידים, דמות שכולה אומרת אצילות שבקדושה, רוחניות, עליונות. הופתעתי, התרגשתי והתבטלתי לגמרי בפניו. דומה כי רגע העמידה הראשונה לפניו טבע בעומק נפשי יחס עמוק של חסיד לרבו, ל'רב הדומה למלאך ה' צב-אות' שעליו נאמר 'בקשו תורה מפיהו'". נשמה יתירה התחברה בנשמה יתירה, נפשו דבקה בנפשו.

אישיותו הכבירה של מרן הראי"ה קוק, שתורתו, ישיבתו וביתו חד היו, כבשה את לבו. עיניו צפו באורח חיי אדם המעלה. בחיוניותו, בפתיחותו, בהנהגתו העילאית ובגודל המשק הרוחני שלו. לא היה ספר או מאמר חשוב שלא קרא, והם שימשו מיד יסוד לארג מחשבה מקורית. הוא דבק ברב בחמש שנות לימודו בישיבה, ספג מעולמו הרוחני ואוזניו כרויות לשיחותיו. הרצי"ה קוק, בן הראי"ה שהעלהו מרוסיה, פתח בפניו את כתבי הרב, והוא קלט את החידוש, את העומק ואת גובה הראי"ה. כתלמיד-מעריץ רשם ממעיינותיו השופעים. טיפין הפיץ אמרות קדשו, דלה והשקה מתורתו לרבים, והעביר את תורת הרב מרשות היחיד לרשות הרבים. דברי הרב ודברי התלמיד הושמעו בשפה ברורה ובנעימה קדושה, נאמרו בשפה מובנת לדור, וקשרו את הרב ורעיונותיו העמוקים אל הציבור. ויהי צינור לאור ואור לדור.

עם צאת ספריו נשאל: מדוע רק אחרי חמישים שנה פורסמו הספרים המשקפים את דמות הרב ולא עם פטירתו? והשיב: "בראשית דרכי לא היה קיים ציבור המתעניין בדרכו

הייחודית של מרן. לאחר ששים שנות חינוך, גדל בישיבותינו [ישיבות בני עקיבא, אולפנות וישיבות גבוהות] דור חדש הרוצה ללמוד, להכיר ולהבין, אך לא ידע את הרב. גברה החשיבות להעלאת דמות מרן ואורחות חייו. רק כשקוראים את תולדותיו בהיקפם, על גדלות הנהגותיו ומעשיו, ניתן להבין את הגודל והעומק שבעולמו התורני, ומתייחסים אחרת לאורותיו 'אורות התשובה', 'אורות התורה', ועומדים נפעמים מול 'אורות הקודש''.

הוא שאף שיופיעו ספרי ביוגרפיה על גדולי ישראל בקנקן חדש מלא ישן שדעת צעירים תהא נוחה ממנו. כנער היה מיצר על הפער בין ביוגרפיות על חכמי אומות העולם שקנקנם חדש - עיצובם מרהיב וסגנונם שובה לב, אך רוב ספרי תולדות גדולי התורה קנקנם ישן והתוכן היבש נכתב בעברית מליצית, והיה קורא עליהם: "כל 'תולדות' שבתורה חסר". נאה דרש וקיים. לפניכם "מועדי הראי"ה" – הנהגות ורעיונות שנלקטו בערגה במשך כחמישים שנה מפי עדי ראיה ובעלי שמועה נאמנים. ביד-אמן שזר רעיון למעשה וארג את מסכת מועדי הרב על שלל צבעיה. מתוך כך מתנשאת דמותו המופלאה של הרב – הכהן הגדול מאחיו – כשזוהרה מבהיק במלוא יפעתו. "תולדות מלא".

כתיבת תלמיד-מעריץ על רבו, מעוררת ספק האם האירועים תוארו כהווייתם או שמא ההערצה קלקלה את השורה? תעיד תחושת הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל, תלמיד "מרכז הרב" שכתב למקרא הספר: "הרגשתי כאילו אני שוב במחיצתו של אותו גאון מופלא, גדול–תקופתנו".

וכן הערכה מופלאה שכתב הגאון הרב יצחק הוטנר, ראש ישיבת ר' חיים ברלין, ממושפעי מרן ומגדולי המחשבה שבדור: "שתי כוסות עמדו על שולחנך, כוס אחת מלאה סערת הנפש של התבטלות תלמיד לרב, וכוס שנייה – מלאה שלוות נפש של הערכה שקולה של המורה הגדול. רוחב דעתך הוליד כוס שלישית אשר לתוכה של כוס שלישית זו הנך עומד ומערה... שתי הכוסות הסותרות זו את זו מתמזגות בהתאמה נכונה, ויוצרות קצב אחיד של סערה ושלווה בנשימה אחת. העיניים מפיקות שקט של הסתכלות המוחין והיד רועדת מחמת האש היוקדת בלב" [ממכתבו למקרא החוברת "רבינו"].

והחוט המשולש: הערכת איש האקדמיה: "ייחוד ספרים הוא באריגת מסכת חיים אחת שאין להפריד בה בין הלכות להליכות, בין חזון ומעש. הוא משכיל לארוג בחדא מחתא ביוגרפיה והשקפה, מתבהרת לפניך תמונתו של הרב שכל הליכותיו, מעשיו ותגובותיו, נבעו מתוך מחשבה עיונית מעמיקה" [ד"ר מ. חלמיש, מעריב, כג בניסן תשמ"ב].

ודברים שכתב אבא זצ"ל למוקיר פועלו: "מחבר ספר שואף שירגישו את המניעים הרוחניים הנפשיים לכתיבה, שירגישו את פנימיותו... יש מי שמאזין לשירת האותיות, יש מי שמקשיב לניגון הנשמה שבתוכן, ומעריץ את אישיות מרן הרב זצ"ל לא רק מתוך מה שנכתב עליו, אלא גם מתוך איך שנכתב עליו".

ירושלים עיה"ק נחום בן לאאמו"ר הרב משה צבי נרי"ה זצ"ל

הקדמה

ספר **מועדי הראי"ה** שתי פנים לו:

א) מועדי־הקודש בהגותו של הראי"ה; ב) הראי"ה בהנהגתו במועדי־הקודש.

הרוצה להכנס בעיצומם־של־ימים, ברוממותם של מועדי־ד', דברי הרב והגותו – "זה השער לד'". מחשבות לבו הטהור – פתחי־עולם הם, יפה היה כוחם לשעתם ויפה כוחם לדורות. רעננים הם הדברים כשעת כתיבתם, כעידן אמירתם[1]. כל טועמם – מתרענן, כל המתעמק בהם – מתרומם, וככל שצוללים בעושר הביטויים, בדקות הניבים, נפתחים מעיינות מחשבה ורגש, מתעוררת פנימיות "רעותא דליבא", התופסת ונתפסת בקדושת הזמנים.

גם רעיונות ישנים מקבלים פנים חדשות במרחבי שפתו הפיוטית־הציורית של הרב, בשלל הגוונים, בברקי האורות, בצירופים וברמזים. דברי־עיון הופכים לפרקי־שירה. הלכות מעשיות מזדמרות ומתנגנות כצלילי מוסיקה ערבה, והכל מרחיב את הדעת ומפעים את הלב.

והצד השני המציאותי־המוחשי – דמותו של הרב ואורחותיו, סיפורי העובדות ותיאורי המעשים על ידי כל אלה שזכו להיות במחיצתו בימי חג ומועד – הללו מממשים את דברי המחשבה שלו, מראים לנו כיצד מצטרפות המחשבות הגדולות הכוללות לפרטי־מעשים, כיצד התלבשו זהרורי עולם־האצילות בפעלי עולם־העשייה.

הנשמה הטהורה – נשמת צדיק קדמון – שנשתלה בדורנו, הנשמה אשר גם בימות החול היתה תמיד שרויה "למעלה מעשרה", כשהגיע יום־מועד, יום טוב – שבו מתגלה האור הגנוז שנאמר עליו "כי טוב" – נתעלתה ונתרוממה. זהרו העינים הגדולות, קרנו הפנים

---

1. וכך כתב מרן הגאון ר' יעקב משה חרל"פ זצ"ל: "גדלות-אמת – אין הטעם והריח מופגים ממנה. עומדת היא רעננה וחיה, במצב של התחדשות מתמדת. – – – ונפלא היה בזה רבינו זצוק"ל, שריחו לא נמר וטעמו לא סר. לא היה כח-עלומים, ולא כהתה עינו ולא נס ליחו. הנשמה הגדולה שלו, היתה שרויה בו בקביעות, בהופעת-קדשה והדר-גאון-עוזה, בכל עת ובכל שעה, כמידתן של הנשמות הכלליות, אשר לילה כיום יאיר אצלם, כחשיכה כאורה" (מאמר "שיעור קומה", פרק ג, "אמרות טהורות" ירושלים ה'תשס"ב, עמ' לד, מהד' ה'תשמ"ה עמ' פג. עין איה שבת א, לט).

הרציניים, ודברי תורתה – תורה דלעילא – גאו גאו, ונהרות יצאו מנחלי עדניה להשקות את גני שומעיה ומקשיביה.

"בזיו הטהרה של מועדי הקודש, היתה השמחה של מצוה מאירה את פני הקודש בכל תפארת־חסנה, מפיצה אורה וצהלה על כל סביבה, ומשקה את כל העדרים" (נפש הראי"ה, עמ' טו, מהדו"ב עמ' יד).

"הבו גודל לאלקינו!" – תביעתו המתמדת של הרב לגדלות־המוחין בכל עידן ועידן, גם בששת־ימי־המעשה, רחבה ועמקה לגבי חגים ומועדים: "שבת ויום־טוב אינם צריכים אות" (עירובין צו, א) – משום שבהם צריך כל אדם מישראל להתעלות מצד פנימיותו, עד שלא יהיה צריך סעד חיצוני לתומכו (חבש פאר, מהדורא בתרא, עמ' לח. מהד' ה'תשמ"ה עמ' פג. עין איה שבת א, לט).

*

חלק מפרקי **מועדי הראי"ה** נדפס בשעתו בתוך שורת **שיחות הראי"ה**, שנתפרסמו ב"הצופה" במשך שנתיים ימים. ברם משעלה במחשבה ליחד ספר להגות הרב ואורחותיו במסגרת של מחזור שנתי, הורחבו ונשתכללו הפרקים אשר כבר ראו אור, ונוספו פרקים חדשים, פרקי־עיון מתוך מחשבת הרב ופרטי־מעשים מספר־חייו, המעשירים את המעיינים ומרחיבים את שדה־ראייתם בעולמו של מאור דורותינו.

דברי העיון נלקטו־נאספו מתוך כתבי הרב שבדפוס – ספריו בהלכה ובאגדה ופזורי מאמריו – אף הוכנסו זעיר־שם אורות גנוזים מתוך כתבי־יד־קדשו, הרואים כאן אור לראשונה.

סיפורי המעשים נרשמו מפי עדי ראיה ושמיעה מהימנים, וכן נעתקו מרשימות מושכים־בעט־סופרים שנתפרסמו בקבצים ועיתונים, והלב רוחש שלמי תודה לכל הזוכרים והרושמים, אשר שמרו על דיבורים קדושים ומעשים מאלפים, שתורה הם לנו ולבנינו עד עולם.

ג' אלול, שנת השמיטה שיל"ת — מ.צ.נ.

כפר הרואה

קדושת הזמן

בבחינת הזמן, סדרה [החכמה העליונה] ענין הימים של חול ושל קודש, ובימי הקודש עצמם מדרגות, זו למעלה מזו כפי הנאות - - - והנה **השבת** מתנה גדולה שנתן הקב"ה לישראל, להיות שרצה שיהיו לו עם קדוש - - - ואמנם גזרה החכמה העליונה להוסיף לישראל קידוש על קידוש, ונתנה להם ימי-קודש מלבד השבת, שבהם יקבלו ישראל מדרגות ממדרגות הקידוש, - - - ויש ענייניים פרטיים מיוחדים לכל זמן מזמנים אלו, כפי מדרגות קדושת הימים, ושורש כולם הוא, סדר שסידרה החכמה העליונה, שכל תיקון שנתקן ואור גדול שהאיר בזמן מן הזמנים, בשוב תקופת הזמן ההוא, תחודש תולדת התיקון ההוא, ויאיר עלינו אור, מעין האור הראשון.

רבנו משה חיים לוצאטו ז"ל, דרך ד', חלק רביעי, פרק ז

קדושת הזמן מתפשטת היא על כל אורך הזמן – "ברוך ד' יום יום" – והולכים קוי אורי הקודש ונמשכים בצורה מוסתרת, עד שהם באים לידי הבעה וגילוי בזמנים המקודשים – בקדושת **השבת** שהיא "תחילה למקראי קודש", בתור קדושה מקורית המשפעת קדושה על העולם ועל ישראל, ובקדושת **הימים הטובים**, בתור מקבלי שפעת-הקודש על ידי "ישראל דקדשינהו לזמנים".

אורות הקודש כרך שני, עמ' שיג

כל מה שאדם מרבה בתורה ובמצוות, מתקשר הוא יותר בכנסת ישראל, ומרגיש בקרבו את נשמת הכלל כולו, בתמציתו היותר עליונה, ומתפאר בהכרה עמוקה פנימית, בהוד עליונותה האלקית.

ובכל עת שמחה של מועדי-ששון וחדושי הזמנים, לימים ולחדשים, כולו מוקף ומלא תעצומות עוז של משוש גילה.

אורות הראי"ה עמ' ח

המצוות שבזמן, מעלות את הנשמה הפרטית אל אוצר הכלל כולו.

ההצלחה הרוחנית הגדולה היא: כשמאירים הנשמה באור הגנוז שבכל מצוה בזמנה.

– "ודבר בעתו מה טוב".

עולת ראיה חלק ב, עמ' שסח

המחשבה הכללית על דבר התפשטותם של הרגשות הנאצלות של קדושת הזמן מחוץ לזמנן, כהמשכת קדושת **השבת** בימי המעשה, צריכה היא לבוא תמיד מתוך ההכרה הפנימית, **שהקודש** העליון חבוי הוא בכל. האידיאליות האלקית חיה היא במילואה בכל פינה, בכל נקודה של חיים, בכל זמן ובכל מקום, בגודל ובקוטן לאין תכלית.

החול הוא מסוה המסתיר את זוהר האורה של חיי נועם־ד׳, המפכים והולכים במלוא הנשמות, במלוא חיינו הפנימיים.

והקודש בא במועדו ומסיר את הצעיף, מגלה פני הלוט, והאורה הקדושה מופיעה, מלבבת היא אותנו בכל חמודותיה, מרוה אותנו משד־תענוגיה, והננו מתענגים על ד׳ ועל טובו ״אז תתענג על ד״ – ובאים אנו ברוב שקיקת חדוה להשתעשע במצוותיו אשר אהבנו סלה.

אגרות הראיה, חלק ג, עמ׳ לה אגרת תשסז

״מקדש ישראל והזמנים״ – ענין המצות התלויות בזמן, כמו השבתות והמועדים, אינו משום שהזמן גורם את החיובים, אלא להיפך, המצוה היא שמעוררת את הזמן ומהווה אותו.

הזמן הוא נברא ככל יתר הנבראים, ואם כי אצל אומות־העולם נמשכים כל ימות השנה ממקור אחר, לא כן חלקנו – ״חלק ד׳ עמו״ – לנו ימי הקודש הם ממקור אחר: זמן נבדל שאינו מתערב עם ימי החול, זמן שלמעלה־מן־הזמן. נילוש מעיסה אחרת – עיסת התורה – שסמל המצוה הוא מהותו, ולכן אין בו שום מושג של חול, ההרגשות הן אחרות, והחיים בכללם ממקור אחר יהלכו, ואם מרגישים לפעמים רגשות־חול בימי הקודש, אין זה אלא מחמת העדר הציור האמיתי במהות הזמן המקודש והנבדל הזה.

ואם היה בכחנו להרגיש באותם הימים, את ההרגשה האדירה והנפלאה הזאת, שהננו נמצאים אז בזמן שהוא שונה ונבדל מכל זמן, מה שאין הפה יכול לדבר – היינו מתרגשים ומתפעלים ביותר לקיים בהם את המצווה עלינו, והיינו טועמים מנועם זיו קדשם כאותו הנועם של העליונים שרפי הקדש, ״מעין עולם־הבא״ – מעין **הזמן** של עולם הבא.

מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, ״מי מרום״ להגדה של פסח, עמ׳ כב־כג

פרק א

בנועם שיח שבת קודש

שלושה ספרים נפתחים

בחדרו הקטן של הרב, על החלון הרחב, היתה מונחת כל התורה כולה: תנ״ך קטן, הוצאת ״גוילים״ ווארשא (הרב לא היה משתמש בהוצאות התנ״ך הלא־יהודיות, וכיוצא בזה הקפיד שלא להשתמש בגמרות מש״ס־ווילנא, שהודפס מחדש בארצות הברית, בסוף מלחמת העולם הראשונה, מבלי לקבל רשות מ״האחים ראם״), ש״ס בבלי וירושלמי הוצאת ״חורב״, ספרי ״זוהר״ קטנים מנוקדים, וכן רמב״ם ושולחן־ערוך ״חורב״ וכו׳.

בשבתות נתעטר שולחן הרב, בחדר קטן זה, בשלושה ספרים נוספים: **״לקוטי תורה״** של אדמו״ר הזקן, הרש״ז ז״ל בעל ה״תניא״[1], **״שפת אמת״** של אדמו״ר מהרי״ל ז״ל מגור, ו**״כלי חמדה״** של הגאון ר׳ מאיר דן פלוצקי ז״ל, רבה של דוואַרט, פולין.

אל הספר הראשון, היה הרב זצ״ל קשור עוד מימי ילדותו, כשהאזין למאמרי־החסידות מפי רבי יחזקאל יאנובר ז״ל[2] (ממקושריו של אדמו״ר הגאון בעל ״צמח צדק״ נ״ע ובנו אדמו״ר מהרי״ל נ״ע מקאפוסט), ובו היה הרב משוטט בעלמין דאתכסיא[3].

---

1. עיין להלן ריש פרק כד.
2. עיין ט״ל הראי״ה פרק א. שיחות הראי״ה פרק כג. להלן פרק לד. בשדה הראי״ה עמ׳ 9-118
3. נזיר אלקים הרב ר׳ דוד הכהן ז״ל סיפר, כי בשעה שביקר אצל מרן הרב זצ״ל, בהנפשו בסוף קיץ תרפ״ב בחברון, עיין בספר **״לקוטי תורה״** שהיה מונח על שולחנו של הרב, והוא אמר אז להרב שהוא רואה שם ״הגיונות עמוקים בענייני אלוקות, תורה וישראל, ויש סמוכין בינם לבין רעיונותיו של הרב בשיחותיו ב׳סעודה השלישית׳״, ועל כך הגיב הרב ואמר: ״יש להבחין בהגיונות שבין אדם למקום, לבין אלה שבין כלל־ישראל למקום – אנו עוסקים בבנין האומה כולה״ (קול צופיך עמ׳ קכז, ועיין גם במבואו לאורות הקודש, עמ׳ 21).
הבחנה זו שהביע אותה הרב במשפט קצר, נתפסה כעבור שנים כ״קו היסודי בקבלה של הרב קוק״, על ידי סופר־החסידות, החוקר המעמיק, ר׳ הלל צייטלין ז״ל, הי״ד:
״אופן ההסתכלות של חב״ד הוא **ביחיד**, ורק מתוך היחיד אנו מגיעים לנשמת **הרבים** – – – ובא הרב ז״ל וגילה בקבלה את נשמת **הרבים**, והסתכל אף **ביחיד** רק מתוך האספקלריא של

בשני – "נשקי ארעא ורקיעא אהדדי" (בבא בתרא ע"ד, א), ברמזי מחשבות והדרכות, בניסוח תמציתי ביותר, תורת אמת ממעינות פשיסחא-קוצק (ו"שפת אמת" היה מן הספרים המעטים, אשר לקח אתו הרב בצאתו לביקור בארה"ב בשנת תרפ"ד)[4].

ובשלישי – ריכז איש-ההלכה את עיונו בגליא שבתורה, בסוגיות הקשורות בפרשת השבוע, בפלפוליו-בירוריו של הגאון הפולני. ואם כי התרחק הרב מדרך הפלפול (ועל דרך-לימוד זאת אמר פעם בנוסח הגמרא (תענית כג, ב) "עמי היתה – ושלחתיה"),[5] הרי כאן מצא שיושר מחשבתו של המחבר (התלמיד המובהק של הגאון ר' יהושע'לי ז"ל מקוטנא ושל אדמו"ר הגאון ר' אברהם'לי ז"ל מסוכצ'וב, בעל "אבני נזר"), מחפה על דרך הפלפול, והיו לו הדברים למקור עונג רוחני, כי לא רק מעיינות האגדה והסוד הירוו את נשמתו היתירה ביומא דנשמתא, אלא גם עומקה של הלכה נלוותה אליו בטיילו בחקל-תפוחין-קדישין.[6]

מעין הנובע

דיבור היוצא מחמת איזו מידה כבר נתלבש במידה, ויש למידה התקשרות בכל

נשמת הרבים. החב"ד מסתכל בנשמתו של **היחיד** מישראל ומשם הוא מביט בשכינה, ואילו הרב קוק מביט בשכינה, **בכנסת ישראל** – בשורש השורשים של נשמות ישראל – ומשם הוא מסתכל בנשמתו של **היחיד**.

– – – ומכאן כל השירה האין-סופית שבקבלת הראי"ה, מכאן הפאתוס האלוקי שאין דומה לו בכל ספרי הקבלה של הדורות האחרונים – – – שפע הדביקות האלוקית, החזיונות ומשא-הנפש – – – בהאבקותה של **כנסת ישראל** על קיומה המשיחי, יסוריה ותקוותיה, שהם גם גאולתם של העולמות" ("הצופה", ערב ראש השנה, תרצ"ט. לימים נדפס בספרו "ספרן של יחדים". עיין ט"ל-הראי"ה פרק א. שיחות הראי"ה פרק כג).

4. וממנו ראו וכן עשו בני-ישיבתו המעולים. דוגמא לדבר: הרב יצחק שולזינגר ז"ל (ראה עליו הפרק "עמלה של תורה" בספר בשדה-הראי"ה), שלמד בישיבה במשך עשר שנים רצופות, והיה "תלמיד מקשיב לדברי מרן הגאון זצוק"ל, אשר לא מש מתוך האוהל" (לשון חתנא דבי נשיאה, מהר"ץ רענן ז"ל, בהסכמתו לספרו "אמרות יצחק") שמעידים עליו בניו, כי מדי שבת בשבתו, היה לומד את כל דברי ה"שפת אמת" על פרשת-השבוע. ואמנם בספרו הנ"ל על ספר בראשית, ירושלים תש"י, הוא מביא כמה פעמים את ה"שפת אמת", ומבסס את רעיונותיו על דברי-קדשו. ראה הדברים בהרחבה בספר ליקוטי-הראי"ה ב עמ' 144-143.

5. במספד אשר נשא הגאון ר' איסר-זלמן מלצר ז"ל על הרב, בחורבת ר' יהודה החסיד בירושלים העתיקה, אמר בין היתר: במהירות תפיסתו, רוב בקיאותו וגודל חריפותו, יכול היה לחבר אלף פלפולים, ולהתפרסם כבעל ספר "התומים". אולם הוא הניח כל זאת, והתמסר לחיבור "הלכה ברורה" על כל הש"ס, כי "תורת אמת היתה בפיהו". עיין שיחות-הראי"ה ריש פרק ד, ועיין אדר-היקר עמ' מד-מו ומאמרי-הראי"ה עמ' 126-123.

6. וראה תשובתו והערותיו להגאון בעל "כלי חמדה" ז"ל (בספר "משפט כהן" סי' קכד), ובראש התשובה כותב הרב ברוב-כבוד, חיבה והערכה: "האירו אל עבר פני ספריו הקדושים, 'כלי חמדה' על התורה, ואפריון אמטי לכבוד-גאונו, על אשר זיכני בחמדה גנוזה זו, שלא ראיתיה עד הנה".

הדברים הגשמיים – – – [ואילו] דיבור שאינו מחמת מידות – הוא מעיין הנובע, שהרי הוא קשור באין־סוף־ברוך־הוא, ומאתו [הדיבור] נובע.

הרמ״מ ז״ל מויטבסק, פרי הארץ, פ׳ וארא

בשעת ״רעוא דרעוין״

בבית הרב היה ידוע, כי בשחר־ילדותו, כשהבחינו ההורים ביחודו של בנם, בכשרונותיו המופלאים ובשקידתו הגדולה, וגם ביראת־השמים המופלגת שלו ומידות־החסידות שנהג בהן, נחלקו הדעות בין אבא לאמא. אבא – חניך וולוז׳ין – אמר: **רב** גדול יהיה! ואמא – בת בית חסידי – אמרה: **רבי** חסידי יהיה!

והנה בששת־ימי־המעשה, נתקיימה נבואתו־משאלתו של אבא, ואילו בשבת־קודש, נראה שתפילתה־תחינתה של אמא, בשעת הדלקת נרות־שבת, עשתה רושם...

הסעודה השלישית דבי רב, קבעה לה ברכה לעצמה, בה נתגלתה הנהגת הרב כאדמו״ר, על כל סממני האופי המיוחד שמושג זה כולל בתוכו: שעת רעווא דרעווין, חסידים מקורבים בעלי ניגונים קבועים, קהל מגוון ביותר עומד ״בדחילו ורחימו״ מסביב לרב, וכולו קשב, כולו ריכוז וכו׳ וכו׳.

הוא עצמו דיבר אל העם, לא בלשון הקודש כדרכו בחיי יום־יום, אלא ״שמע – בכל לשון שאתה שומע״. ״מאמע־לשון״ – אידיש ליטאית בתוספת נופך משלו, בטויים מיוחדים שנוצרו על ידו לצורך הבעת רעיונותיו המיוחדים ״דיא אריינשטראלונג פון דער קדושה״ או ״דיא בינדליכקייט פון כנסת ישראל״.[7]

וצריך להודות על האמת: בשנים האחרונות, כשהיה שוהה בחודשי הקיץ הלוהט בשכונת מונטיפיורי,[8] ושם היה מרצה את שיחתו בעברית, חסרה לה לזו אותה העסיסיות העממית, על טעמה המיוחד שהוסיף לה פי אומרה.

רבים חושבים: הרב היה רבם של בעלי המחשבה, של עמוקי־הרגש, ואילו פשוטי־בני־עם לא נהנו לאורו. ולא היא. עם כל גדלותו וענקיותו, היה קרוב ומובן גם לבעלי הפשטות, להולכים בתום ולחושבים ביושר. כדרך כל גדלות אמתית, לא פגמה זו את הפשטות הטבעית, ולא עוד אלא שהעלתה את האחרונה לדרגת פשטות עליונה.

דבר זה בא לידי ביטוי בסעודה השלישית. כאן יכולת לראות, לא רק את **בני־העליה**, שמועטים הם, אלא גם את **בני־הבית** שמרובים הם. ומיד אחרי ״הבדלה״ ניתן היה להבחין כיצד הדברים נשמעים, ועד היכן הדברים מגיעים.

---

7. קשה להריק את הדברים במלוא הדיוק מלשון אל לשון, וניתן לתרגם: ״ההקרנה (הפנימית) של הקדושה״, ו״(סגולת) ההתקשרות של כנסת ישראל״.

8. היא קרית משה. על שהיות הרב שם – עיין חיי הראי״ה פרק יא עמ׳ רלח, ופרק יב עמ׳ רנח, ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 218, 483-484.

החסיד החב"די עמד וטען: פרקי **"תניא"** ו"לקוטי־תורה" – בפועל ממש!" ולעומתו השיב החסיד הפולני: מה שייך – – – "שפת אמת"! ובפינה אחת עמד הד"ר הצעיר העולה מגרמניה, והתפעל: הרי כאן "מורה נבוכים" בלבוש של מסתורין! והרב הליטאי המיושב "ליקק את אצבעותיו" מן ה"טייערע טייעפע רעיונות" של דרוש, והלמדן נהנה מפירורי ההלכה שנשתלבו פה־שם.

אלא שמלבד כל אלה עמד מסביב ציבור גדול של "יהודי כל השנה" ולא אמר כלום, ורק חזותו הוכיחה עליו. פניו קרנו מ"עריבות ידידות מתיקות ונועם ד'", ולבו נתמלא על גדותיו מן הדברים כפשוטם, אהבת ד' כאש מתלקחת ואהבת ישראל וארץ־ישראל כשלהבת יוקדת.

כי אמנם היתה השיחה "ככולהו תנאי וככולהו אמוראי" – הים שלו היה מלא מכל הנחלים, וכל אחד טעם בו את טעם מי־מדינתו. אבל על כל אלה, היה בה משום סיפוק מלא לנפשו הכשרה־הכמהה של יהודי רגיל, היא עודדתו בתום־אמונתה, הקרינתו מזיו־שכינתה.

הרבה חסידים דבקו ברבם באותן מסיבות. חסידים קשורים ודבוקים בלב ונפש. וראוי שנאזין לדברי שומעים־מקשיבים, עדי־שמיעה לשיחות־הראי"ה, כיצד "ראו את הקולות".

*

> בעל־חיים שומע, אבל אינו מקשיב. האדם הוא המקשיב, וההבדל בין אדם לאדם תלוי במידת הקשבתו. כי לא הגוף הוא המקשיב אלא הנשמה היא המקשיבה.
>
> מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, אורי וישעי, ירושלים תשכ"ט, עמ' יב־יג

"דברות הקודש היו עמוקים ורחבים מני ים"!

בהסכמתו לספר "שמועות ראי"ה", ירושלים תרצ"ט, כותב מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל:

> רבינו, אור ישראל וקדושו, רכבו ופרשיו, נזר הדור – – – דרוש דרש בשבתא, בחדוותא דבני־היכלא־דמלכא, בסעודה שלישית, ודבריו היו חוצבים להבות־אש, בלולים ממקרא ומשנה, הלכה ואגדה ורזא־דרזין – – – שיחותיו בקודש אלו – המשיכו לבות ישראל לאהבת־ד', אהבת תורה ומצוות, אהבת־ישראל וארץ־ישראל – – –
>
> כמה פעמים הרהבתי עוז לשאול, מדוע לא יעלה אותם על הכתב, לזכות את הדורות ברעיונות אלו, אשר הופיעו עליו בשעתא־דצלותא־דמנחה, זמן התגלות כיסופא־דכל־כיסופין?
>
> והוא השיב לי בענוות־קדשו: "אם אבוא להעלות דברים אלו על הכתב – לא אספיק, כי הם בבחינת **דרדפי מיא**" (עיין בבא־בתרא עג, ב), כי אמנם דברות הקודש של רבינו זצוק"ל היו עמוקים ורחבים מני־ים.

"מאמרים מוארים בניצוצי-הוד של רזי-תורה"

מלבבים הדברים אשר כתב לפני שנים הגרש"י זוין ז"ל, שצמח ועלה בעולמה של חב"ד, ולמד ונתעלה בישיבות-ליטא:

> זכורני: באחת משבתות-הקיץ של תרצ"ד. ואני, מעולי-הגולה של המלכות האדומה (רוסיה הצארית), ביקרתי לראשונה את ירושלים. לשם ירושלים ולשם הרב. בין השמשות, בשעת "רעווא-דרעווין", נמצאתי בביתו של הרב. לא, של הרבי. ירושלים של מעלה. עולם של קדושה. מסביב לשולחן ערוך וארוך, מסובים יקירי ירושלים, והשכינה שרויה ביניהם. הניגונים של דביקות, והזמירות של כיסופין ועילופין, מוסיפים להאוירה רוח של זוהר עילאה מיוחד. ואמרתי אני בלבי: כלום חסר כאן למסיבה **אדמו"רית** אמיתית, אלא – מאמר חב"די. פתאום – ובאולם הגדול השלך הס. הרב יושב ודורש. וכל רעיון וכל מלה "נבלעים באברים". מחשבה ורגש אחוזים ודבוקים. וההגיונות מקוריים, אבל מתובלים בנקודות חב"דיות. על חיי-עולם וחיי-שעה נשא מדברותיו. על הנצח והרגע. – – – ושוטפים לאזני המקשיבים מאמרים מאגדה וממדרש ומזוהר ומספרי קבלה. והמאמרים מוארים בניצוצי-הוד של רזי-תורה ותעלומות-חכמה. ובאמצע, בין אגדת-סתרים לרעיון-סוד: "ובזה נבין את ההלכה" – – – (לא זכיתי יותר מזאת הפעם, להיות מיסב ב"שלוש סעודות" של הרב, אבל אלה, שהיו רגילים ליהנות מזיו תורתו באותן מסיבות, יודעים לספר ששילובי הלכה ואגדה היה דבר המצוי בתורותיו). יפים הדברים כשהם לעצמם, ויפים היו שבעתיים כשיצאו משובצים במערכת מסודרת של רעיונות מבוססים.

אישים ושיטות, עמ' 212
מהדו"ב ירושלים ה'תשסז, עמ' רטז

באוירה של קדושה

הרב קלמן-אליעזר פרנקל[9] (שליט"א) [ז"ל], שעלה לארץ מפולין, והיה אמון עלי חצרות אדמו"רים, מספר כיצד מצא את מקומו על יד שולחנו הגבוה, שולחן בני-היכלא של מרן הרב זצ"ל, בסעודה השלישית של שבת-מלכתא. ומה רב היה רושם הדברים ורושם אומרם:

> בין הגעגועים לארץ-ישראל, למקום הקודש, היתה לי תשוקה מיוחדת להכיר מקרוב את רבן-של-ישראל, אשר הכרתיו וראיתיו מתוך-הכתב של מאמרים ומכתבים, במאספים ובעיתונות, אשר היה חותם את עצמו "עבד לעם הקודש בארץ הקודש". כאשר זכיתי בשנת תרפ"ד לעלות לארץ-ישראל, מצאתי את

9. פולין ה'תרנ"ה – תל-אביב ה'תשמ"ב.

שאהבה נפשי, הוא רבנו הגאון מרן רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל. ובהגיע לאזני דבר השיחות בקודש אשר רבנו משמיע בש"ק בעת סעודה שלישית, הלכתי לשמוע אותן, ודבקתי בהן. שיחות אלו השאירו עלי רושם בל ימחה, באותה אווירה של קדושה של יחידי סגולה, אשר התאספו בבית הרב ז"ל מדי שבת בשבתו.

ראיתי לפני גאון-ישראל, איש-אלקים, מחבר רעיון לרעיון, גמרא וזוהר, מדרש עם "מורה נבוכים", צולל בים של בקיאות בנגלה ובנסתר, בחקירה ובפילוסופיה דתית. לפלא היתה הבקיאות של גאון-ישראל זה, לא רק בשני התלמודים, בבלי וירושלמי, אלא גם ראשונים ואחרונים, ספרות החסידות והמחקר, ועם כל זה חריפות של מנתח, חוקר ומעמיק בתכונת כל מאמר ומאמר, אף השתמש ברעיון חסידי או בעיון פילוסופי של המורה והכוזרי, לישב מאמר בתלמוד או ברמב"ם להלכה.

לפעמים היו הדברים תלויים גם במצב-הרוח של השבוע שעבר, אם היה זה שבוע של הרווחה בישוב בארץ ישראל, בשורה טובה שהגיעה מעם ישראל בגולה, היה זה מורגש מיד ברוחו של אותו אדם-המעלה, אשר נשא בקרבו אהבה עזה עד כלות הנפש לכלל-ישראל, לכל אשר בשם ישראל יכונה, ודאגה להגדלת הישוב היהודי בארץ-ישראל, שמחה על כל אבן ונדבך שנוספו בבניינה של הארץ בכלל ושל ירושלים בפרט.

גם השירה והזמרה בסעודה השלישית השפיעו, בבחינת והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח ד'

הקדמה ל"שמועות ראי"ה"

"נפשו היתה מדברת"...

איש-ההגות, הסופר-המחנך ר' אליעזר-מאיר ליפשיץ ז"ל, כותב במסתו המקיפה-המעמיקה "הרב":

שמעתי פעם מפי רב ממערב-אירופה, שאמר על קולו של הרב שלא היה מאומן, הרבנים בארצו מלמדים את קולם. שאלתי ממנו: וכי חינוך-הקול אינו נוטל את הנפש מן הדיבורים? לכאורה היה קולו של הרב מרוסק בראשית הדיבור, ואף הלשון כאילו אינה נשמעת לו, אולם בהמשך הדברים, נעשה קולו כלי נהדר לדברים ולרעיון, ההולמם ומטעימם, משמיעם ומבטאם, והשומע עולה במעלות הרוח אתו. לא היתה שום העוויה מעושה בדיבורו, הכל זרם מתוך מעמקי הנפש והמחשבה.

קראתי על אחד מגדולי הנואמים והדרשנים שבדור הקודם, שלא קולו ולא תוארו ולא חיתוך הדיבור, הכשירוהו לנואם, אולם **נפשו היתה מדברת**, ונעשה כל העולם

כולו כאפרכסת. אצל הרב נתמזגו אישיותו ונפשו, תוארו, מראהו וקולו "הבלתי מאומן", כדברי אותו הרב, לעשות את דרשתו ליצירה מופלאה.

ואף על פי שדיבר בדמדומי ימי־שבת ויום־טוב, ולא ראה את השומע בעיניו, והדברים מכוונים לדור ולעולם, היה השומע מקבל כאילו הדברים פונים אליו, לפי הבנתו ואישיותו. והיו באמת הדברים מתפצלים לכמה שומעים, האחד שמע את דרשת הכתובים והאגדות, ואחר ספג את הרעיונות. יש מי שהרגיש בדבר סוד, ואחר הבין בענייני מדע, והרגש תקפו לאחד, והמחשבה תפשתו לאחר. וחבל על יצירות אלה שאבדו מאתנו, ואשרי מי שזכה לקבלן כשנאמרו בשעתן הגדולה.

כתבים ח"ב, מוסד הרב קוק, ה'תשי"ז, עמ' רלח־ט

"רעיונותיו היו שופעים והולכים בלשון נשגבה"

ואף הסופר הדגול ר' שמואל יוסף עגנון ז"ל, מתאר דרשה שדרש הרב בשבת פרשת אמור, בבית־הכנסת של עדת הספרדים, בשכונת נווה־שלום ביפו:

הוד מוצנע ומופלא חופף היה עליו – ההוד שהיה חופף עליו עד שלקח אותו אלקים. כאותם שמתהלכים עם האלקים – – – רעיונותיו היו שופעים והולכים בלשון נשגבה – – – איני יודע אם שאר כל השומעים הבינו יותר ממני, אבל כולם כאחד עמדו ולא זזו, עמדו ושמעו לא כבני אדם ששומעים דרשה, אלא כמו ששומעים תהילות ותשבחות מפה קדוש.

פעמים הרבה אחרי שנים, כשהייתי יושב לפניו, והוא היה מדבר והולך, נזכר הייתי אותו יום השבת, ואותה דרשה שדרש בבית־הכנסת של הספרדים ביפו.

– – – זכיתי לפניו שקירבני מיום שבאתי אצלו, בראשית ימי החורף שנת תרס"ח, וזכיתי לשמוע תורה מפיו, בהלכות יסודי־התורה והלכות דעות להרמב"ם ז"ל, והייתי יוצא ונכנס אצלו כל הימים שהייתי בארץ, עד סמוך וקרוב ליום שנתבקש בישיבה של מעלה, ואין סוף לדברים שזכיתי לשמוע מפיו, שכולם ראויים להכתב לדורות.

מעצמי אל עצמי, עמ' 185 ועמ' 191

ומייסד בני־ברק, נאמן בית אדמו"רי ווארקא, רבי יצחק גרשטנקורן ז"ל[10], מוסיף ואומר:

כמה היה פה קדוש זה מפיק מרגליות כמעיין הנובע, תורה ויראת שמים, חיבת הארץ ואהבת ישראל. רבה היתה התפעלותי מכל דבר ודבר שיצא מפיו הקדוש כמפי גאון קדמון. ובאמת מי שלא ראה דבקותו של אותו צדיק, בשעה שהיה עומד

10. עיין ליקוטי הראי"ה פרק כח,"על חולותייך בני ברק".

ומתפלל, מי שלא זכה ליסב בשולחנו ב׳שלוש סעודות׳ – אינו מסוגל לדמות לעצמו תואר פניו הקדושים

זכרונותי על בני־ברק, ח״א, ירושלים תש״ב, עמ׳ עד

שולחן גבוה

ברחשי כבוד ישבו סביב השולחן, שני ידידי נעורים של הרב, מוותיקי ישיבת ולוז׳ין, שכנו לחדר – רבי אפרים טייטלבוים ז״ל, ואיש־וולקוביסק נאמן־ביתו של הגאון רא״י ברוכוב ז״ל (בעל ״חבל יעקב״) – רבי יהודה ברשקובסקי ז״ל. דברי הרב המרוממים, החזירו אותם לימי נעוריהם, בהיות נר תורת מרן הגאון הנצי״ב ז״ל עלי־ראשם.

בין היושבים ראשונה על יד השולחן הטהור, בלטה דמותו הערנית־הנמרצת של הרב אהרן־יצחק זסלנסקי ז״ל, עורך הירחון התורני החשוב ״שערי ציון״ (שבו נתפרסמו דברי תורה מכל גדולי הדור). הרב אהרן־יצחק עסק הרבה בספרי ההלכה של הרב, וביחוד במצוות התלויות בארץ[11].

---

11. מלבד הדברים הנרגשים אשר כתב הרא״י זסלנסקי ז״ל על הרב ב״שערי ציון״ (תשרי תרצ״ה ואלול תרצ״ו), הוסיף וכתב עוד ב״הצופה״ במלאת כ״ו שנה ״מיום שנלקח ארון האלקים, ונשמתו הגדולה והקדושה של רבינו זצוק״ל הועלתה בדבר ד׳ לגנזי מרומי ערבות, זכותו תעמוד לנו בימים אלה, לתשועת ישראל, לפדות גוי קדוש ואלקיו״.
אם כי חושבני שמושבע ועומד אני על פי צו הגבורה, לשמוע לדברי חכמים שהביאו מדברי בן סירא ׳במופלא ממך אל תדרוש׳, אין ספק שלא רק ממני, אלא גם מענקי הרוח ואריות שבחבורה, מופלא דבר זה, אבל בשום אופן אתאפק לא אוכל, ואי אפשר לי לכבוש את הגיון לבי, לאחר שחנני ד׳ ב״ה בחסדו וזיכני להתאבק בעפר רגליו של אותו חסיד-שבכהונה, ולשתות בצמא את דבריו.
רבי נחוניה בן הקנה היה מתפלל ״**אנא בכח** גדולת ימינך תתיר צרורה״ – יש ״גדולת ימין״ ויש ״**כח** גדולת ימין״, ה״בכח״ של הקדושה הוא לאין ערוך יותר גדול מה״בפועל״ של הקדושה, והואיל ״ועתידים צדיקים שיקראו בשם ד׳״, יש להתבונן ולהשיג את **כח** גדולת ימינם וזרוע עוזם.
הרבה שיחות קודש זכיתי לשמוע מפי מרן הרב זצ״ל, על יתרון ערך של ה״**בכח** של הקדושה״ מה״**בפועל** של הקדושה״.
ה״**בפועל** שבקדושה״ של רבינו זצ״ל היה מובלט ומתבטא בביטוי הקצר בן חמש מילים שבדברי חז״ל: ״וכל מעשיך יהיו לשם שמים״, שהרמב״ם בשמונה פרקיו מעיד ״שבזה הענין הגדול והעצום חיברו בו חיבורים ולא השלימוהו, תדע שנאמר בכח אלקי״.
ה״בכוח שבקדושה״ של קדוש עליון זה, יש לבטאו במאמר קצר בחז״ל בן ארבע מילים: **״ירא שמים בכל כוחו״** – בכל כוחותיו הגדולים והעצומים, בחדרי תורה ובסתרי תורה, בכוח קדושתו העליונה, בשירתו הנשגבה, ברגשותיו הכבירים, באהבת המקום וישראל, אהבת התורה, חיבת הארץ וכבוד תלמידי חכמים, ברום רוממות חקר דעת עליון, בפילוסופיה האלוקית, ברזא דרזין ורעוא דרעווין, בעבודה שבלב זו התפילה, בכל פרטי פרטים של מצוות והידור-מצוות, בדקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, בשריגים הדקים והדקים מן הדקים בדבר קטן ובדבר גדול, בהוויות

מסביב לשולחן – מיקירי ירושלים ומבני הישיבה

תאור נלבב על האווירה המיוחדת של ה״סעודה השלישית״ ניתן לנו על ידי מי שהיה תלמיד הישיבה, רב־ספרא ר׳ שבתי דניאל (דון־יחיא),[12] והרי לנו שורות מעטות מתוך התיאור המקיף שנתפרסם חודשים מעטים לאחר הסתלקות המאור הגדול, בחורף תרצ״ו:

״בחדר הספרים התלקטו יהודים רמי־מצח עם זוהר הבינה באישונים. הם הסבו מסביב לשולחן על ספסלי העץ הארוכים, ביראת כבוד לכורסא הריקה המצפה לבעלה הנשגב.

הרב נכנס כשפרצופו נסוך שלווה חגיגית והסב בראש השולחן. – – – האברך הירושלמי [רבי פישל רוזנר ז״ל] פתח בזמרת ״ידיד נפש״ אשר עוררה כמיהות וכיסופים והשכיחה את חיי החולין. השמש שלחה את קרני־הפרידה האחרונות וגלימת־הליל כרבלה את חדר הספרים, מסביב לשולחן הסתדרו אנשי־לבב וברי נפש מיקירי ירושלים ומבני הישיבה, אשר באו לשמוע את דבר־ד׳ הטהור.

והנה השתררה דממה וציפייה. קולו של הרב התחיל עולה והולך. בשפה ציורית ההופכת כל רעיון לתמונה רבת־צבעים, העלה רעיונות משבילי המסתורין אשר לא דרכה בהם רגל אדם, דברים דקים ומופשטים קיבלו צורה מוחשית. בריקמתו הכניס מימרות מן התלמודים, מן המדרשים ומספרי־הסוד, ומכולם יחד ארג את אריגו הפלאי. דרך הדברים והציורים ניתן היה להציץ לעמקי נשמתו, למכמני תפארת אישיותו, כי היתה כאן התפרקות ממטענו הרוחני־הנפשי הרב, ניצוצות ונגוהות מן היופי הפנימי של חיי הרוח שלו.

השומעים ריכזו את כל חושי הקליטה והתאמצו לצעוד אחרי מהלך הרעיונות המקיפים, עד שהעבירם והעמידם בדרך־המלך, וכשהגיעו אל מחוז חפצם, וראו את בנין ההוד בשלמותו, דומה היה להם כאילו טבלו טבילה פנימית״.

זרעים [בטאון בני־עקיבא], **חוב׳ ד׳, טבת תרצ״ו**

אחד המאזינים־המקשיבים

בין המאזינים־המקשיבים הקבועים היה בן־ירושלים, הרב אלימלך בר־שאול ז״ל, שנקרא אז אלימלך שאולזון. תלמיד־חכם נלבב זה, שעלה אחר כך במעלות הרבנות הארץ־ישראלית ברוב תפארת ותהילה, היה אז תלמיד ישיבת חברון, וממושפעיו

דאביי ורבא, ובמעשי מרכבה, בשבילי היחיד ובשבילי הרבים, בדרכי תורה דרכי תשובה, דרכי הוראה ודרכי צדקה, בכל ענפי הענפים של פעולותיו הגדולות המסועפות והמסונפות לד׳ לארץ, לישראל ולאנושיות כולה, בעומק עומקן של מחשבותיו הנשגבות והנפלאות בגנוזי־מכמני ההוויה כולה שהשפיעו שפע רב בכל העולמות, ושהיו כולן מקודשות לשמים, והיו זורמות כנחל נובע מתוך רוחו הגדול והקדוש, וממקור חיי נשמתו העליונה החצובה מתחת כיסא הכבוד, שהיה משמרה בטהרה עד יומו האחרון ועד בכלל.

בכולם ועל כולם, בתוכם ועל גבם, היתה יראה שלמה חודרת עד תהום הנפש – ״ירא שמים בכל כוחו״.

12. לטביה ה׳תרס״ט – תל־אביב ה׳תשמ״ב.

הנאמנים של המשגיח הרוחני הרב יהודה־לייב חסמן ז״ל, ועם זאת היה לו האומץ ללכת בדרכו המיוחדת, והוא הצליח למזג בתוכו את נתיבות ישיבות המוסר עם האופקים הרחבים של מחשבת הרב. וכך זכינו להדרכתו המעולה בעבודתו החינוכית בתורתו שבעל פה, ובספריו המצויינים ״מצוה ולב״ ״מערכי לב״ ו״ריח מים״, שנשתלבו בהם יחד האנליזה הדקה של מחשבת־תנועת־המוסר עם הסינתיזה הגדולה של מחשבת הרב.

מדי שבת בשבתו היה הרב אלימלך בר־שאול מגיע בזמן הקבוע ונעמד במקומו, כשכל כולו ריכוז וקשב. עיניו עצומות, פניו מתוחים ואזניו כאפרכסת שלא לאבד טיפה מן הים הגואה והולך, שלא לאבד הגה משיחתו הקולחת של הרב.

עמידתו והקשבתו של תלמיד חכם זה, עוררו תשומת לב מיוחדת. כאן ניתן היה לראות בחוש כיצד אדם מקיים ״והוה שותה בצמא את דבריהם״.

מעין מתגבר של תורה, חכמה וחזון

והנה כותב ר׳ יוסף כהן (הי״ו) [ז״ל][13] איש כפר חסידים, מראשוני החלוצים של ״הפועל המזרחי״:

״בהתחלת חורף שנת תרפ״ג התחלתי לבוא לשמוע דבריו ב׳סעודה שלישית׳, חושבני שבאתי כעשרים פעם. קטונתי מלהביע משהו, על המעיין המתגבר של תורה חכמה וחזון שהכילו דבריו בשעה זו. גם מר דניאל אישר לי פעם, שב״סעודה שלישית״ היה הרב מגיע לשיא שפעתו. הרב זוין ז״ל בספרו ״אישים ושיטות״ קורא לזה כעין מאמר חבד״י. איני מכיר מאמרי חב״ד, ולא אוכל לדעת נכונות ההגדרה. בכל אופן התאור הכללי שלו נכון, וביחוד חביב עלי ביטויו ״כל מילה נבלעת באברים״. זו באמת היתה ההרגשה. היה מרבה דברים שהיו עמוקים מני ים ואחר כך מוסיף: ״דאס איז אין פשטות, אבל בקדושה עליונה העניין הוא כך וכך״. למותר להגיד שרק פעמים אחדות הצלחתי לא לאבד את החוט המקשר עד הסוף. על פי רוב הבנתי רק קטעים מהדברים, ובטוחני שלא הייתי היחיד מבין השומעים, שלא יכלו לקלוט את השפע הרב. ראוי לציין שבהתחלת הסעודה, לפני הזמירות, קרה לפעמים שמי שהוא מבין המסובים היה שואל או מעיר בעניין כל שהוא, והרב היה מגיב. ונשמרו בזכרוני כמה התבטאויות: בעניין קידוש היום על הפת או על היין ובהקשר עם מאמר הגמרא ״רב זימנין דחביבא ליה ריפתא קדיש אריפתא זימנין דחביבא ליה יינא קדיש איינא״. על זה הגיב הרב: הלא אי אפשר להגיד שזו היתה תאווה גשמית, אלא שלקדושי־עליון מודיעים באמצעות אבריהם הגשמיים את הרצון העליון, ולכן כשראה שפתאום הוא מתאווה לפת או ליין, ידע שזה הרצון מלמעלה, ולפי זה נהג – און דאס פאסט פאר רבין [וזה מתאים לרב]״.

---

13. עיין עליו בליקוטי הראי״ה א עמ׳ 292-291. 350-342. 262-258.

הגרש"א פולונסקי ז"ל[14]: "תורת כנסת ישראל!"

סח לי רבי נפתלי שטרן (שליט"א) [ז"ל][15], (בעל הזכרון המופלא, היודע למסור דברי הרב במלוא הדיוק):

"גרתי בשכונת בית ישראל והתפללתי בבית מדרשו של הגאון המופלא ר' שמשון אהרן פולונסקי ז"ל ("הרב מטעפליק"), שהיה ממעריצי הגדולים של הרב. בידעו שהנני מהשומעים־המקשיבים הקבועים לשיחתו־תורתו של הרב ב"סעודה השלישית", היה פונה אלי הרבה פעמים ביום הראשון בבוקר אחרי התפילה, ומבקש ממני להרצות לפניו ולמסור לו תוכן דבריו, ואף היתה לו מטבע־לשון מיוחדת למשאלתו זאת: נו, נפתלי זאג שוין איבער דיא **כנסת־ישראל־תורה**! [נו, נפתלי, חזור נא לפני על 'תורת־כנסת ישראל'!][16], וכשהייתי חוזר לפניו על דברי הרב, היו עיניו מבריקות והיה מלא התפעלות אין קץ.

"אמירה זו – כמה גדולה היא וכמה גבוהה"

על זקן אחד שקנה חכמה, ממשתתפי ה"סעודה השלישית", ודיבוריו הנלהבים בשבחו של הרב, מספר הסופר־החוקר ר' ראובן פאהן ז"ל הי"ד[17], איש־סטניסלב:

---

14. עיין עליו בליקוטי הראי"ה א עמ' 190-177.
15. עיין עליו בליקוטי הראי"ה א עמ' 30.
16. "אשרי האיש שחושב עצמו כשיריים לגבי **כנסת ישראל** כולה, שהיא נחלת ד', שכל מחשבות לבבו, כל הגיונותיו וכל חפצו ושאיפתו, אמונתו ורעיונו, אינם כי אם חשק טמיר אחד, ליכלל כולו באוצר חיים זה.
– – – השרידים אשר ד' קורא, חסידי הדור, קדושי עליון, אין להם להסתכל בשום גרעון, בשום צד שלילי של כל נפש בישראל, הדבקה באיזה דבק בצור מחצבתה, כי אם להעלות את הנקודה **הכללית** שבכל נשמה **פרטית** ברום גבהה ובעילוי קדושתה.
האהדה הבלתי־גבולית אל האומה, אם החיים שלנו, אינה יכולה להפחת משום סיבה וכשלון שבעולם – 'לא הביט און ביעקב, ולא ראה עמל בישראל, ד' אלקיו עמו ותרועת מלך בו'".
(אורות התחיה, פרק כד ועי' אורות ישראל פרק א: "מהות כנסת ישראל ותכונת חייה").
והגר"י **הוטנר** (שליט"א) [ז"ל] (עיין עליו בשדה הראי"ה עמ' 438-419 פרק "שמש ומאור") מוסר: כשהיה הרב מבטא את המלים **כנסת ישראל**, **כלל ישראל**, היה כל-כולו נרגש, וכאילו הכניס במלים אלו את כל תמצית-חיותו, את כל כיסופי נשמתו.
"מרן הרב זצ"ל – כל חייו היו בשביל הכלל, וכן תורתו, מוצאה ומגמתה – **הכלל**. חכמת הקודש מוצאה – כללות נשמת ישראל, ומגמתה גאולת ישראל, וגאולת האדם והעולם. וזו המגמה העליונה, המגמה המשיחית הכוללת" (הנזיר, הרב דוד הכהן זצ"ל, מאמר יסוד הכללות, קובץ הראי"ה, ירושלים ה'תשכ"ו, עמ' י'). וראה שלושת המאמרים של הרב עוזי קלכהיים (שליט"א) [ז"ל] (עיין עליו ליקוטי הראי"ה ג, "פרי מגדים" עמ' 109-107) בספרו "אדרת אמונה": ערך **הכלל** במשנת ר' יהודה הלוי, **כלל** ישראל במשנת מהר"ל מפראג, ההיבט המוסרי על **כלל** ישראל במשנת רמ"ח לוצאטו.
17. גליציה ה'תרל"ח – רוסיה ה'תש"ב.

"ביקרתי בארץ־ישראל בתחילת שנת תרפ"ה, – – – ותקפה עלי שאיפתי להיפגש עם מרא־דארעא־קדישא, הגרא"י קוק זצ"ל.

סמל הרצון לחידוש ירושלים־של־מעלה וירושלים־של־מטה, ריחף לפני תמיד בדמותו של הרב הראשי קוק, זה שחרד על כל נפש מישראל, ורצה להמשיך לה מרוח הנצחיות שבתורה וקדושתה, לפי מדרגתה וכוח קיבולה; שחימם באש־אהבתו כל רגב של הארץ, והרחיב את מושג קדושתה מארבע־ערי־הקודש לעשרות המושבות ונקודות הישוב; זה שמעולם לא דחפה ידו שום אדם מישראל, ושראה בכל יהודי בהווה את יורשו של עבר קדוש, ומי שעתיד להיות אביו של עתיד מקודש.

אלא ש"ביקשתיו ולא מצאתיו" ולא ראיתי פניו. בשליחות־מצוה יצא אז למרחקים, לשם ביסוס הישיבות בארץ־ישראל, הלך לאמריקה. דרשתי אחרי מעשיו – מעשיהם של צדיקים הרי הם עצמם. את קלסתר־פני־רוחו קצת הכרתי מרחוק, ואף הקשבתי לצלילי־הנשמה שלו, אלא שרציתי לדעת מה מחיי־יום־יום שלו.

והנה נזדמן לי יהודי זקן שקנה חכמה, מאנשי "הישוב הישן", תלבושתו זקנו ופיאותיו המתולתלות והלבנות – כולן ישן, וכל כולו "קנקן ישן מלא ישן", מלא וגדוש בדברי־תורה, בעתיקות הש"ס והמדרשים. לאחר שנתתי לו שלום והחזיר לי שלום, פתח בשבחה של ארץ־ישראל: ברוך השם שיהודים מכל הגלויות עולים לארץ, מקימים את החורבות ומיישבים את הנשמות, חורשים וזורעים ונוטעים. חסדי המקום הם, שזכה לראות כל זאת בעיניו.

תוך כדי דבריו, המשיך ואמר:

'מי שדר בחוץ־לארץ ועוזב הרגלו ומשכנו, ומטריח את עצמו לעלות לכאן, כאילו קיים כל התורה כולה, מכל שכן מי שדר בירושלים, אבל מי שדר בארץ־ישראל ומתרחק הימנה, עובר על כל התורה כולה, אסור לעזוב את החומה של הקדושה אפילו ארעית'.[18]

כאן מצאתי מקום לנגוע כמו מן הצד, בדבר שמעניין אותי ביותר, למען אתוודע מה על אודותיו. ושאלתי כאילו דרך־אגב: 'וכי לא עזב את ירושלים ונסע לאמריקה רבה של ירושלים?' – 'הרב' – השיב הזקן – 'רבנו שאני. הוא רשאי ולא אנו, אנשים פשוטים. ראשית – הלא שליח־מצווה הוא, נסע לשם התורה ולכבודה, ושנית: מי ידמה אליו ומי ישווה למעלתו'...

'ר' יהודי', חזרתי ושאלתי, 'האם נפגש הנך לפעמים אתו?'

'בוודאי – אמר הזקן – אני רגיל להכנס אליו לסעודה־השלישית בכל שבת־קודש, ושומע את קדושת דברי תורתו... אמירה זו... כמה גדולה היא וכמה גבוהה, רזין־דרזין. הוא תופס בכך ומושכך על הגגות ועל ההרים, הוא מעלה אותך עד לכוכבים... וגם יש שבימות־החול אני חוטף דיבור משלו, אגב כניסה לתפילת מנחה ומעריב'.

'פלא' – אמרתי – 'כפי ששמעתי נמצאים גם בעלי דיעה אחרת – – – ישנם מתנגדים לו'

18. עיין להלן פרק י', עמ' 147-140.

– 'ישמרנו השם!' – ניתר הזקן ממקומו – 'שומר נפשו ירחק מהם... אינם מסוגלים לעמוד במחיצתו. כל כך תמימות, כל כך שלימות, כל כך עילאות... מסופקני אם הדור ראוי למנהיג שכמוהו... אפילו משה־רבנו לא זכה למצוא בין שבעים הזקנים שלו דיוקן טהור כזה...'

'מה ר' יהודי סחי' – הגבתי – 'משה רבנו לא מצא...' והזקן באחת: 'יראי־אלקים מצא, אנשי־חיל מצא, אך שונאי־בצע... אותם לא מצא, ואילו רבנו אין כמוהו שונא־בצע, זה ידוע לכל. אין לו אפילו כל יחס לכסף, כאילו אינו קיים בשבילו במציאות. "אינו יודע צורת־מטבע"...[19] וזהו אבן־הבוחן להבדיל בין איש־החומר ובין איש־הצורה. לא! לא נמצא בדורו של משה־רבנו כרבנו זה בירושלים'.

וכך למדתי על מידות הגרא"י קוק זצ"ל, המאירות את צורתו, אף על פי שלא זכיתי לראות את קלסתר־פניו.

נשמה של שבת

באחת השיחות שמענו מפי מרן הרב זצ"ל:

יש תלמיד חכם שהוא בבחינת יום־טוב, ויש תלמיד־חכם שהוא בבחינת שבת. מה בין יו"ט לשבת? אותו יום שחל בו יום־טוב, אין בו קדושה עצמית, אלא שישראל ממשיכים לו קדושה – "ישראל דקדשינהו לזמנים", לא כן שבת – קדושתה עצמית היא, "שבת מקדשא וקיימא" (ביצה יז, א).

יש תלמיד חכם שהוא בבחינת יום־טוב, שריבוי עיסוקו בתורה המשיך לו קדושה. אכן למעלה הימנו – תלמיד־חכם שהוא בבחינת שבת, שנשמתו גבוהה ואצולה, וקדושתו קדושה עצמית (ועיין זוה"ק פ' צו דף כ"ט, א: "ונפש דתלמיד חכם אתקריאת שבת מלכתא").

[ועל פי האמור נראה להוסיף: כשם שאמר רבי שמעון בר־יוחאי, ששבת ניתנה לישראל בצינעא (ביצה ט"ז, א), הוא הדין כל אותם תלמידי־חכמים שנשמתם היא בבחינת רזא־דשבת, אף הם ניתנו בצינעה, וחתומים הם בחותם הרז והנסתר. ומשום כך, רשב"י עצמו, אשר "רבי יהודה קארי ליה שבת" (זוה"ק, נשא דף קמ"ד, ועיין שם קמ"ה, א), הוא שזכה לגלות רזי־תורה לצנועין].

---

19. ראה אוצרות הראי"ה מהדו"ק ח"ג עמ' 1298, נפש-הראי"ה עמ' כ. עוד עדויות כאלו – להלן פרק כא, בשיחות הראי"ה פרק כ, עמ' רלא; חיי הראי"ה סוף פרק ד; בשדה הראי"ה עמ' 39; ליקוטי הראי"ה א עמ' 32, 446.

פרק ב

זכור ושמור

נרות שבת

סיפר לי מורי ורבי הגרי״מ חרל״פ זצ״ל:

במסע ההתעוררות של הרבנים לגליל, בחורף תרע״ד, כשהגענו בראש־חודש כסלו לפוריה, דיבר הרב בהרחבה על ענין המאכלות האסורות, ודבריו עשו רושם חזק ביותר. בו־בערב הצהירו הפועלים הצעירים שיכשירו את המטבח, ומכאן ואילך יאכלו רק בשר כשר.

[ואמנם ביומן־המסע שנתפרסם אחר־כך, כתוב לאמור: ״הצעירים מבטיחים שהלילה הזה עורר אצלם רגשות נעלים, וישתדלו למלאות דרישת הרב בנוגע למטבח״ (אלה מסעי, פרנקפורט תרע״ו, עמ׳ 37[1]).

אולם צעירה אחת, שליבה לא היה שלם עם ההבטחה, הרשתה לעצמה להעיר: ׳עוד מעט ידרוש הרב מאתנו גם להדליק נרות של שבת!׳

לשמע הערה זו ביקש הרב עוד הפעם רשות־הדיבור והפליג בערך קדושת השבת, ואור שבת־קודש הזוהר ומאיר כל בתי הנפש של אנשים מישראל. ובסיום דבריו הרים את קולו ואמר, שכל זמן שאוכלים מאכלות אסורות, נפגם חוש הראיה הטהורה של העין היהודית, ואינה מסוגלת לראות את הנהרה השופעת מנרות שבת. בטוחני – גמר הרב את דבריו – כי מעתה, משהחלטתם לשמור על כשרות המאכלים, על קדושת השולחן היהודי, תתחיל להאיר לכם הנשמה היתירה של השבת, וגם עיניכם תחזינה, גם עיניכם תזכינה לראות, את האור הגנוז בנרות־שבת.

והנה קמה אותה צעירה ואמרה בהתרגשות: ״רבי, רבי, אני מבטיחה שמהיום והלאה נתחיל גם להדליק נרות־של־שבת!״

מתנת השבת

ואלה דברי הרב במאמרו ״מתנת השבת״:

אין לך שום מצוה בתורה, שהיא צריכה כל כך לימוד, כל כך הקשבה וכל כך שמירה, כמו קדושת השבת.

---

1. קובץ הראי״ה עמ׳ מז; מבשרת ציון ה׳תשס״א עמ׳ 121. ועי׳ גנזי הראי״ה ז, עמ׳ 14. קובץ ״מאור״ ירושלים ה׳תשמ״ד, עמ׳ 98-97.

כל חרד לדבר־ד׳ יודע, שבלא שימת־לב חודרת, בלא לימוד ושינון של הלכות שבת, ובלא העמקה עליונה ברוח קדושת השבת – אין אנו יוצאים ידי חובותינו – – – מצד התוכן הגנוז של מתנת־השבת.

– – – אולם גם אלה שדעות של ילדות שרויות בלבבם לעומת הערכתה של מתנת־השבת, כל זמן שלא ניתקו מחיי האומה, גם הם עלולים ומוכרחים להכיר כבודה וחוסנה, אורה וזיוה של **מתנת השבת** לישראל.

התור, תרצ״ב, גל׳ ט״ז; מאמרי הראי״ה עמ׳ 142

״אות השבת חתום באופי העצמי שלנו״

ועוד כתב הרב לאמור:

אות **השבת** חתום בהאופי העצמי שלנו. לא יחשבו מחלליו אשר ממנו יצאו, שיוכלו לכחד את האות הזה מהם. חתום הוא במעמקי נשמתם, וכל הוייתם הפנימית דורשת מהם את ההתגלות של האות. כל זמן שאינם שבים אל המקור, נגד עצמם הם לוחמים, את עצמם הם מכים ובוזים. הנשמה המתעלפת בתוכיותה היא סובלת את מכאוביה, וסוף כל סוף היא תנצח, אחרי סבל מרובה הכל מוכרח לשוב אל מקורו – ׳ושמרו בני ישראל את השבת׳.

אגרת הפורים ״היסוד״, תרצ״ה; מאמרי הראי״ה עמ׳ 154

על משמר השבת

בזכרונותיו, מספר המשמש בקודש, ר׳ אברהם חיים צ׳צ׳יק ז״ל[2]:

פעם אחת בשבת בבוקר אחרי סיום התפילה, ורבנו מתכונן לקידוש היום, נכנס בבהלה יהודי ירושלמי מכובד, חסיד חב״ד, ר׳ אלתר ריבלין ז״ל, להודיע את צערו להרב זצ״ל, איך שעבר כעת על יד ראינוע (קולנוע) ״ציון״, וראה שמתקיימת שם אסיפת־פועלים גדולה, ושבת קודשנו מתחללת ביד רמה, בעישון סיגריות ועוד.

רבנו בשמעו את דבריו בצער גדול, רצה לאוץ שם, ולפעל עליהם ברוח קדשו, שיפסיקו את הדברים הפוגעים בשבת קדשנו. אולם ר׳ אלתר עיכבו והפציר בו להימנע לעת עתה מצעד זה, ואמר כי רצוי שהפעולה תיעשה קודם בשליחותו של שמשו, ואם ח״ו תהיה שלילית אז יאחז צדיק דרכו. מיד מילאתי בזריזות את התפקיד הגדול שהטיל עלי רבנו, למסור להם בשמו שיחוסו ויפסיקו מחילול שבת קדשנו.

כשנכנסתי לראינוע למסור את דברי רבנו, פגשתי בראשונה את מנהיג הפועלים ברל כצנלסון, ז״ל,

---

2. רוסיה ה׳תר״ן – ירושלים י״א באייר ה׳תשל״ט. ראה עליו בליקוטי הראי״ה ב פרק כב עמ׳ 360-358 ״המשמש בקודש״, ובחיי הראי״ה פרק יא עמ׳ רלז. ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 442.

והוא שאל אותי: מה לידידי כאן? (הכרתיו משגרנו בשכנות על יד שכונת אחוה בירושלים בשלהי המלחמה העולמית, ובאנו במגע גם בעניינים שונים). אמרתי לו את מטרת שליחותי. השיב לי: שמע נא, יקירי, כשאני לעצמי איני מעשן כלל, ובנוגע לחברי אני מקבל עלי להשפיע עליהם למנוע חילול שבת, ומיד נכנס לשורות החברים והפציר בהם שיעשו לכבוד הרב קוק, ששלח שליח מיוחד, ויפסיקו את העישון, והם שמעו בקולו. אחר כך אמר לי: בבקשה ממך, אמור להרב שיירגע וגם תמסור לו בשמי ברכת שבת שלום.

כשחזרתי ממילוי תפקידי, ראיתי את פני רבנו והנה הם מתוחים, בחינת "נרעש ונפחד", וכשמסרתי לו את פעולת שליחותי שנתמלאה בחיוב, חזרו פניו להיות מאירין ושמחין, ורק אז התיישב לקידוש, ור' אלתר מנצח על־יד רבנו, לשיר יחד עם המסובים בשבת מלכתא קדישא, מתנת השבת שחנן השם את עם בחירתו".

ועוד מספר ר' אברהם חיים ז"ל:

היה מעשה ביום ראשון בשבת, שבאו יהודים שלבם כואב על חילול השבת והודיעו לרבנו שאתמול בשבת התאספו צעירים על המגרש שמאחורי בתי הבוכארים, ושחקו בכדור־רגל ועשו מלאכות הקשורות באיסורי שבת. והיות שאלו הצעירים מתייחסים לביתרי"ם, שמנהיגם הוא זאב ז'בוטינסקי ז"ל, משום כך היה רצוי מאוד שרבנו יפנה במכתב מחאה למר ז'בוטינסקי בעניין זה.

אחרי שרבנו שמע בצער מאלה האנשים, ביקש ממני טופס וערך מכתב מחאה בדברי נועם ובתוכחת מגולה למר ז'בוטינסקי, והלכתי במצוות רבנו להמציאו (הוא היה גר אז בירושלים). כשבאתי אליו ומסרתי לו את המכתב וראה שהוא מהרב זצ"ל, ביקש ממני לחכות עד שיעבור על התוכן. אחרי הקריאה שקע בהרהורים ופניו הביעו צער. מיד פנה אלי בשאלה: האם ידוע לך במה דן הרב במכתב? אחרי תשובתי החיובית, ביקשני למסור לרבנו שהרב ירגיע את רוחו, כי במיטב השפעתו יפעל לבל יישנה עוד כדבר הזה, והמשיך עוד שגם ייפגש עם רבנו אודות זה. הוא ליווני באדיבות עם בקשתו למסור דרישת שלומו "לרבנו החביב".

למתעסקים בקדושת משמרת השבת

באיגרת-עידוד לפעילי "משמרת שבת" כותב הרב:

> אַל תרפינה ידינו, אחים טהורי-לב, מללכת בדרך הטובה והישרה אשר אור האהבה והאחוה השלום והרעות זרועים בה.
>
> כל מלה ידידותית פועלת היא, וכל הבעה של אחוה וכבוד מקרבת את הלבבות.
>
> תחזקנה ידיכם יראי ד' המתעסקים בקדושת משמרת השבת, לבותיכם יתרחבו ולכו הלאה בדרך העדינות והאחוה הנאמנה, כי שם צוה ד' את הברכה.[3]

מאמרי הראי"ה עמ' 351

---

3. לא תמיד יכול היה הרב לנהוג באורך רוח, ולאחוז במידתו של אהרן הכהן. נאלץ היה לא

"מטהרים ובאים, שומרים השערים לקדש את יום השבת"

ובעקבותיו כותב נאמן-רוחו מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל:

'ואומרה **ללוים** אשר יהיו **מטהרים** ובאים, שומרים השערים **לקדש** את יום השבת' (נחמיה יג, כב) – מהו **מטהרים** ובאים? ומדוע דוקא **לויים**? ומה זה שאמר **לקדש** את יום השבת, יותר היה לו לומר שומרים השערים לבל יוסיפו לחלל את השבת, כמו שאמר שם (פסוק יח)? – הקדושה הסגולית שממנה ובה באים לכל הקדושות הגלויות, נובעת מתוך הקדושה "דקביעא וקיימא" היא קדושת **השבת**, שעליה נאמר ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו. שמתוך שהיא "קביעא וקיימא"

פעם לצאת מגדרו, ובמקרים קשים פרסם מכתבי-תגובה חריפים ודברי-מחאה נמרצים.
מעשה בצלם בהיכל – צָלָם שהגיע לירושלים ופתח את הסטודיו שלו בעצם יום השבת. לא הועילו המחאות של אנשי "משמרת השבת", והוא אף העיז להגיש משפט נגדם על שהציבו משמרות ליד חנותו.
הרב פתח בשלום והזמין אותו לשיחה, אולם היתה לו הרגשה כי "בדברים לא יוסר עבד", ולכן מצא צורך לפנות אליו גם בכתב בדברי-אזהרה חמורים:

ב"ה, כ"ה ניסן תר"ץ
לכבוד האדון מר א.
הנני בזה מודיע לכבודו בקשר עם השיחה אשר דברתי עמו שבוע דנא, והזהרתיו שיחדל מהמעשה הנורא אשר עשה לחלל את קדושת שבת קודש, בעיר קדשנו ירושלים, באופן כל כך מעליב ומחוצף. הכאב הצורב ממעשהו זה נוגע הוא עד הנפש לכל מפלגות עמנו, אשר לא יוכלו נשוא את החרפה ואת סטירת הלחי הזאת, ביחש לכל ישראל ולקדשי קדשיו לעיני העמים.
ואני חוזר ומזהיר אותו לטובתו, שישמור את קדושת השבת להבא, ואם חס ושלום לא יחוש לדברינו, אז אנחנו למרות רצוננו, הננו מוכרחים ללחום כנגדו בכל תוקף, ובכח התורה מורשה לקהילת יעקב, ובתוקף רגש הכבוד הלאומי המפעם גם בשדרות החילוניים שבעמנו, נאסור איסור חמור בכל תוקף, ששום בר ישראל, למקטן ועד גדול למאיש ועד אשה, לא יקרב לפתח חנותו, ולא יעשה אצלו שום צילום בכל ימי השבוע, עד אשר ישוב מהעון החמור הזה של חילול שבת קודש, וחילול כבוד ישראל בארצו ובעיר קדשו ותפארתו ירושלים.
נצטער מאד אם הנהגתו תהיה הגורמת לשבור את פרנסתו, ולהשיא עליו שם רע בעיני כל בני עמנו, ולהבזותו גם בעיני כל נכבד שבבני העמים ובבני הדתות האחרות.
ועל כן אנחנו מקדימים לו את אזהרתנו הנמרצת הזאת, אשר נקוה שיקבל אותה בכובד הראש הראוי להענין הרציני והקדוש הזה, ושב ורפא לו.
והנני בזה מחכה לתשובתו החיובית במוקדם על ידי שלוחינו המוכ"ז.

ברגשי כבוד
אברהם יצחק הכהן קוק

מכתב-האזהרה החמור השיג את מטרתו – הצלם נרתע. עם כניסת השבת, בהסגר כל החנויות בתוככי ירושלים, נסגרה גם חנותו הוא (פרטי המאורע המכאיב ומכתבו של מרן הרב זצ"ל, נדפסו בירחון "קול תורה" אייר-תמוז תר"ץ).

בזמן (פסחים קיז, ב), הרי היא גם קביעא וקיימא בתוך־תוכן של נפשות בית־ישראל, ולפיכך חובה קדושה לשמור על יום השבת, היינו להיות יושב ומשמר מתי תתגלה הקדושה הפנימית הלזו, מתי תצא ממחבואה ותפרוש כנפיה על כל האומה, על כל איבריה ועל כל גידיה.

ואמנם אין לבוא להזהיר על השבת מתוך יאוש, אפילו ביחס לחלק מישראל, שכאילו לא אפשר לפעול עליהם, אלא דוקא בלב בטוח שע״י השמירה והאזהרה יעשו את השבת ברית־עולם, מפני ש״ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם״, אות שלא ימחה לעולם. הא למה הדבר דומה, לנכנס לבית אפל, היודע שיש בבית זה חשמל, ורק צריכים למצוא את הכפתור וללחוץ בו, אלא שהכפתור מכבר לא נפתח והעלה חלודה רבה, וע״כ נדרשת לחיצה בכוח, אבל אם רק ילחצו בכוח יפתח אור גדול של חשמל. כן הבא להוכיח את ישראל ביחוד על שמירת השבת קודש, אמנם הרבה תוכחה אנו צריכים להוכיח, אבל עלינו להרגיש כי תוכחתנו אינה אלא הלחיצה בכפתור, ותיכף כשנלחץ בו עמוק עמוק, עד שנגיע בפנימיות הלב הטהור, ונעבור דרך כל החלודה והשומן שעל הלב, או אז תיכף יפתח ויאיר האור הגדול – ״קומי אורי כי בא אורך וכבד ד׳ עליך זרח״.

הוא מה שאומר הכתוב: ״ואמרה **ללוים** אשר יהיו **מטהרים** ובאים״ – כי בכדי לדחות את הטומאה נדרשת טהרה סגולית, טהרה הנובעת מן הקודש הסגולי של ישראל, ושעל כן המזהירים על השבת צריכים להיות באים **בטהרה**, באמונה כבירה כי נצח ישראל לא ישקר, אמונה שלמה בנצחיות ד׳ וקודש תורתו, וקודש ישראל ראשית תבואתו. ומתוך אמונת קודש זו גם לאהוב אותם אהבה־רבה ואהבת־עולם, מפני שבתוך תוכם שרויה הקדושה האלוהית, גם בתוך העדה שהתורה קראתה העדה הרעה, ומפני שסוף סוף לא ידח ממנו נידח, והיה ישראל קודש לד׳ ונצדק קודש. ודווקא מתוך אהבה זו אנו צריכים לעוררם וללחוץ על כפתורם, לחפש בהם את האור הגדול הגנוז בקרבם, ובזה אין ספק כי חפץ־ה׳ בידנו יצליח, ויצא כנוגה צדקם של ישראל, הולך ונוגה עד אור היום״.

בית זבול, ח״ב, ירושלים תש״י, פתח־הבית פרק ה׳[4]

---

4. יקיר-ירושלים רבי אליעזר אלינר (הי״ץ) [ז״ל], (ראה הספד עליו להלן פרק לג עמ׳ 394), **שהיה** פעיל ב״משמרת שבת״, מספר:
באספת היסוד של ״אגוד בעלי המספרות״ (שנוצר על ידינו, כדי למצוא דרך מחייבת לנעילת המספרות בזמן בעש״ק), רצה הרב להיות נוכח. כשאמרנו לו שאנחנו חוששים מתפיסת מרובה, אם יצרף הרב גם דרישה בענין איסור תגלחת, השיב לנו הרב שלא נדאג, הוא ידבר באופן כזה שלא יהיה ח״ו נזק לעניין השבת.
הסוף היה שאחר שהוקם האיגוד וסודרו כל העניינים, ובתוכם כמובן הבטחת שמירת השבת, פתח הרב בהרצאה רחבת-אפקים ועמוקת-רעיונות, שבה דבר על ההשקפות השונות על עבודת האדם. נקודת-השיא היתה: ההפרש בין השקפתו של גנדי (אינני בטוח שהזכיר הרב

עונג שבת ושמחת יום-טוב

בשבת כתיב "וקראת לשבת עונג" (ישעיה נח, יג), ואילו ביום-טוב מצווים אנו על **השמחה** – "ושמחת בחגך" (דברים טו, יד)[5].

בשבת – מתוך העונג מגיעים לידי שמחה, "ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג", ואילו ביום-טוב – מתוך שמחה מגיעים לעונג. מתוך השמחה-של-מצוה בחציו-לד' מגיעים לעונג בחציו לכם.

מדברים שבע"פ

נשמה יתירה – סגולת האומה

בכל **שבת** מתנער כל יחיד מחיי-החול – "באה **שבת** באה מנוחה". הנפש משתחררת מכבליה הקשים – "ביום הניח ד' לך מעצבך ומרגזך ומן העבודה הקשה אשר עובד בך" (ישעיה יד, ג) – והיא מבקשת לה אז נתיבות עליונות, חפצים רוחניים, כפי טבע מקורה.

"ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם" – היום הקדוש אשר בו מתגלה נטיית האומה, הנטייה של החיים האלוקיים כמו שהם, בכל יחיד ויחיד מבני האומה, אות היא לאומה כולה, שיש בסגולת נשמתה צורך ויכולת להתענג על ד'.

הנועם האלוקי, המתכנס לנקודה רוחנית של נשמה יתירה, שרוי **בשבת** בלבו של כל יחיד מבני האומה.

שבת הארץ, הקדמה[6]

את שמו, אבל כל אחד ידע למי מכוונים הדברים, כי הוא היה אז "באופנה"), המתנגד למיכניזציה ולתיעוש, אלא רוצה שכל אדם יהיה אורג לו את הבד לכסותו. אנחנו אומרים שבעולם התיקון נחזור למצב שהיה לפנים, ולא נצטרך לאכל לחם בזיעת-אפים דוקא. לכן כל מה שיכול אדם להקל על עבודתו, בהמצאות חדשות ובשכלולים מיכניים – אשרהו וטוב לו. וגם במקצוע הספרות נתחדשו עכשו מכונות-גלוח (שכחתי מה היה שמן), הן מקילות על עבודתו של הספר, וגם מקילות על איסור הגילוח בתער, אף שלא ברור לגמרי אם הגילוח בהן הוא היתר גמור (מספרים כעין התער), בכל אופן ודאי עדיף הדבר להעזר בהן.

5. עיין צל"ח ביצה לה, א, ובית הלוי פ' תרומה ד"ה ובזה וכו', ועי' מה שכתב [הרב דב מאיר] **אייזנשטיין** (שליט"א) [ז"ל], (ירושלים ה'תרפ"ד-ה'תשס"ט. בן הגאון ר' יהושע לייב וחתנו של הרב יצחק רוזנטל מייסד ועורך "כרם ציון", מתלמידי הגרא"ז מלצר, מעורכי אוצר הפוסקים והאנציקלופדיה התלמודית. הרבה מהערותיו משולבות בכתבי הרב פרנק שהיה בין עורכיהם), **בכרם ציון** כרך י"ד, עמ' קנט, ועי' מה שכתב הגר"י **גרשוני** (שליט"א) [ז"ל], פולין ה'תרס"ט – ירושלים ה'תשס"א, במאמרו "מצות עונג בשבת ויו"ט", אור המזרח, טבת-אדר תשכ"ז, עמ' 79-84.

6. בהמשך הדברים שם כותב הרב: "את אותה הפעולה, שהשבת פועלת על כל יחיד, פועלת היא השמיטה על **האומה** בכלל", ועל כך מעיר הגרש"י זווין זצ"ל: עיקר ההבדל בין שבת לשביעית, שקבע הרב, ששבת היא **להיחיד** ושביעית היא **לאומה**, לכאורה לא מצינו לו מקור.

זכירת שבת

קדושת השבת יש שניים בכחה: האחד – מה שהיא מקדשת ומעלה את ישראל בקדושת ההעליונה ומרוממת אותם, בעצם קדושת היום, למעלה מכל עניני חול, ומדבקתם בכבוד עליון וקדושה עליונה; והשני – מה שהיא ממשיכה ג"כ את כח כל ימי המעשה, עם כל חילוניותם ושפלותם, שע"י מה שהם נזכרים בקדושת השבת הנם מתרוממים. וגם באין הכרה מוחשית, הנפש הישראלית מרוממת עצמה אפילו בימי החול, מפני הזכר של יום-השבת, ובזה אין דברי החול שפלים כל כך כמו שהם נראים בחיצוניותם, כי אם הולכים הם ומתעלים בקדושת השבת. ואע"פ שרוב הזמן הם עסוקים בעבודת החול, מכל מקום כל כך הקדושה קרובה היא אל לבם, עד שהתכלית העליונה שבחיים מונחת עמוק בתוך הלב, והוא נעוץ דוקא בהקדושה.

עולת ראיה ח"ב, עמ' מה

נר שבת – המאור שבתורה

רמז יש בהארת **נר שבת** על הארת אור השכל, השופע על הנפש המתקדשת בקדושת יום המנוחה והקדושה. והנה הרבה הם השמנים, הסיבות המביאות אורה. כמה סעיפי חכמה ישנם, שבהיות הנפש עסוקה בהם, מתרוממת היא על ידם במוסר ובמידות טובות, ונעשית מוכנת להביא טובה לעולם. אבל נעלה על כולם בטהרת אורה הוא אורה של תורה, היא מיוחדת ליום השבת ביחוד, היא המעולה מכל השמנים בטהרתה, ואין בה עיכוב של טעות וחשכת יצר-האדם הרע שמתמזגת ע"י ההארה הבאה מחכמות אנושיות. על כן היא נמשלת לשמן זית, ראשית שמנים, להוראה שיום השבת יהיה כולו קדוש לחקר חכמת התורה, וכדברי הרמב"ם (פיה"מ שבת פכ"ג). שלילת ההדלקה משאר שמנים, הפחותים בצלילותם משמן זית, מורה על חובת ההמשכה אל המאור שבתורה, בגנזיה וסתריה, ששם האורה הטהורה שורה.

עולת ראיה ח"ב, עמ' כד

אור השבת, המאיר והמענג, מרבה שלום וקדושה, בהעירו את הלב אל אור התורה – – – והוא רומז בכללו להאורה הגדולה העתידה להאיר כל מחשכי-ארץ, ליום שכולו שבת, בהופיע אור ד' וכבודו בעולם, ומלאה הארץ דעה את ד'.

עולת ראיה ח"ב, עמ' יד-טו[7]

ובנו של מרן, הרצ"י הכהן קוק (שליט"א) [זצ"ל], אמר לי מקור זה: בזוהר יתרו (פח, ב) כתוב: "בשבתא יהבין לי"ה ל**ברנש** נשמתא אחרא, נשמתא עילאה", ובזוהר בהר (קז-קח) נאמר: "האי קרא **בכנסת ישראל** אוקימנא – – – הדא הוא דכתיב: כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם – ושבתה הארץ". ובכן: בשבת – **בר נש**, ובשמיטה – **כנסת ישראל**" ("שבת הארץ", קובץ הראי"ה, עמ' כא).

7. ובעקבות דברי-קודש אלה, ראוי להביא כאן מה שמוסר ר' אפרים יעיר (נר"ע) [ז"ל], ליבק,

במוצאי יום מנוחה – זכויותיהם של ישראל

אליהו הנביא יושב בכל מוצאי־שבת־קדש תחת עץ החיים וכותב זכויותיהם של ישראל״ – על כן ראוי לכל מי שיש לו שייכות של תשוקה לרזי־תורה, שהיא מידת גילוי־אליהו באיזו דרגא שהיא, אפילו אם היא רק בדרך דמיון, או הרגשה, או השגת השכל האנושי, וקל וחומר אם עלה בחסד עליון למדרגות יותר גבוהות, שבכל מוצאי שבת קדש יעשה גם הוא כמעשיו של אליהו, ויעסוק בזכויותיהם של ישראל, ויכיר בהכרה שכלית ובהשגה בהירה וברורה את קדושת ישראל ויקרת מעלתו, וידבק עצמו בכללות עם קדוש, עם ד׳ וסגולת נחלתו, שאין קץ ותכלית להופעת אור קדשו של כל יחיד ויחיד שבהם, שגם הריקים שבישראל, כל העולם מושתת עליהם.

ויש להתרעד ביראה קדושה, מקדושת הנשמה האלקית העליונה של כל נפש מישראל, ולהיות מלא שוקקות וחמדת עולמים לקדושת רוממות קרן ישראל בכלל, ולהצלחתו של כל יחיד מישראל בכל מעשי ידיו, בחומריות וברוחניות ובכל טוב.

ומתוך מעמק נשמתו ירנן ויקרא: אשריכם ישראל! ״אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בד׳!״ (דברים לג, כט) אהבתיך עמי ולאומי, איוויתיך בכל לבי ובכל נפשי, אחמדך בכל חום לב, בכל אש עצמותי, אשתוקק לראות כבודך, יפיך והדרך, עת תרומם ותנשא, עת תגדל ביפי צביונך ויגלו כל סגולותיך, והנפלאות הכמוסות בך יצאו מן הכוח אל הפועל, עת תנטע ותתאזרח בארץ חמדתך, בארץ פארך, ויתגלו לצפון ולים, לקדם ולמערב, תפארת עוזך וגובה קרנך.

עולת ראיה ח״ב, עמ׳ ריא

מי יכול לשער ערכו הגדול של עם קדוש במוצאי שבת־קודש, מי יכול לפאר כראוי את זיו רוממות קדושת הנשמה הישראלית, אשר כבר התנשאה בזיו פארה, מקדושת היום הקדוש, חמדת כל ימים.

מי יעצור כוח לשורר ולצייר ולחזות חזון, על יקר הדר הגוי הנפלא, העולה על במתי־עולם, העונק חמה בקומתו, המתנשא בקדושת חפצו למרומי שפרירי שחקי־שחקים.

גרמניה ה׳תרע״ו – טירת צבי ה׳תשנ״ו], **איש טירת צבי**, משיעורי־המחשבה של נזיר־אלקים, הרב דוד כהן ז״ל:

״פעם דיבר לפנינו על **יום שכולו שבת**, על עולם־הבא שהוא **יום שכולו שבת**. מנוחת־**שבת** יש בה משום יצירה עילאית. **השבת** היא מנוחה עליונה של שלמות הנפש, אשר כל־כולה אינה אלא תנועה ויצירה רוחנית. הגמרא אומרת: ״תלמידי חכמים אין להם מנוחה, לא בעולם הזה ולא בעולם הבא״ – הגוף הגשמי הוא דומם מטבעו, הוא יכול לשקוט על שמריו מעייפות, אבל הנשמה האלוקית מתנועעת ומתעלה תמיד. **הבינה** העליונה היא דינמית מעצם מהותה. ביחוד אנו מרגישים זאת בשעת התפילה והתעלות רוחנית״ (עמודים, מרחשוון תשל״ג; נזיר אחיו א עמ׳ קכה-קכו).

בכל יום השבת אור ד' זרח עליו, הופיע בתפילותיו, בסעודותיו, בהרגשותיו ובתענוגיו, בשלוותו והודו.

ומי ידבר על הערך הגדול של הצדיקים אנשי הקודש, היודעים לפאר את השבת ולכבדו ברוממות קדושתו, והם מחלקים לכל העם שלל-שמים, שפע הרגשות נעלות וברכות קודש.

אורות הראיה, עמ' סח

הושיעה את עמך
ותן בלב עם קדשך יראתך
ופחד הדר גאון עוזך.
סמכם באהבתך,
ישרם נא ביושר מסילתך,
הופע בלבם
הארת חמדת נעימת קדושת שבת קדשך
והשיבם אל נחלתך
במהרה בימינו בקרוב.

("זכרון", קובץ תורני-מדעי, עמ' כ)

פרק ג

עולת חודש

"א"ל הקב"ה: בני, בעולם הזה הייתם עולים בשנה שלוש פעמים, כשיגיע הקץ אתם עתידים להיות עולים שם בכל חודש וחודש, שנאמר והיה מדי חודש בחדשו".

ילקוט שמעוני, סוף ישעיה

ראשי החודשים יש בסגולתם הכוח המקדש את הזמנים, והוא יוצא אל **הפועל** בקדושת **המועדים**, שהרי **מקראי-הקודש** תלויים בעיקרם בקביעת **ראשי-החודשים** – – והכוח הנשגב הזה מוכרח הוא להיות עולה למעלה – – – "**ובראשי חדשיכם** תקריבו עולה לד"

עולת ראיה ח"א, עמ' קסג

"חייב אדם להקביל פני רבו בראש חודש"

סדר יומו העמוס והגדוש של הרב, לא נשתנה בראשי-חודשים, הלימוד השקוד והכתיבה הרצופה נמשכו כרגיל, וטרדות הציבור הגדולות והקטנות, עניינים חמורים של הכלל ומשאלות דחופות של הפרט חוברו יחדו, וכולם זכו לתשומת הלב המלאה, לדאגת אמת, כשהכל נעשה ללא המולה, בשקט ובזריזות, ואווירה של הדרת-כבוד שרויה כל הזמן במחיצתו של הרב, למרות הפעלתנות המרובה והמגוונת.

אלא שבו ביום נתעטר בית הרב בדמויות מיוחדות מיקירי ירושלים. אישי תורה מיוחדים, שלא באו בבקשות ולא במשאלות, אלא שעיצומו-של-יום הביא אותם להקביל פני הרב ולבקר בהיכלו בריש-ירחא.

בני-עלייה שמועטין הן, שערב ראש חודש הוא בשבילם "יום כיפור קטן" (כפי שקראו הר"מ קורדובירו ז"ל), והם המרגישים בעומק נפשם, את חידוש הלבנה המתחילה שוב לקבל אורה מן החמה, מן המאור הגדול לממשלת הקודש, המאיר לארץ בזוהר-תורתו וטוהר מעשיו.

וכך מפורש בשו"ע של האר"י הקדוש ז"ל: "חייב אדם להקביל פני רבו בראש חודש – – ואז יושפע לו מכוח רבו" (כוונת ר"ח, סעיף א).[1]

---

1. "ר' אליעזר אזל למחמי לרבן יוחנן בן זכאי רביה, וההוא יומא **ריש-ירחא** הוא, אמר לי' – –

בני-העלייה – עולי ראש חודש

הנה הופיעה דמותו התמירה-ההדורה של נאמן רוחו של הרב, הגרי״מ חרל״פ זצ״ל. הרב היה מתנשק אתו ומושיבו בכורסא שעל יד כיסאו ודיבור של חיבה היה ביניהם, כשהגרי״מ שואל או מעיר כמעט בלחש, והרב משיב לו במאור פנים. הגרי״מ לא היה מתעכב הרבה, שלא לגזול מזמנו היקר של הרב, ושלא למנוע את הגישה אליו מאחרים, שהשכימו לפתחו ועניינם אינו סובל דיחוי.

בראש-חודש לא הודאגה הרבנית מתי יאכל הרב – ואם בכלל יאכל – את ארוחת הצהרים. הפעם היה לבה סמוך בטוח שאכן יפסיק הרב לימודו, כתיבתו ועיסוקיו, ויגיע לחדר-האוכל: שאני ראש-חודש, שמצווה לסעוד בו, כהלכה הפסוקה בשו״ע (או״ח סי׳ תיט): מצוה להרבות בסעודת ראש חודש.[2]

לסעודת ראש חודש, היה מופיע בקביעות הישיש הנמרץ והערני, הרב יהודה נח ברוור ז״ל מברנוב,[3] מחבר ספר ״שלום ירושלים״, שבחו״ל היה מיושבי שולחנו הטהור של

– מאי בעא הכא? אמר לי׳ חייב אדם להקביל פני רבו״ (מדרש הנעלם פ׳ חיי שרה, דף קכ״ז, א, ועי׳ זוהר ואתחנן דף רס״ה, ב). ודורשי רשומות מצאו רמז לדבר במקרא שכתוב: ״ויאמר לו יהונתן מחר חודש – – – וישבת אצל האבן **האזל**״ – אז״ל ר״ת: א׳ור ז׳רוע ל׳צדיק, והיינו שבר״ח צריכים לשבת במחיצת הצדיק ולקבל מאורו, להאיר את החודש כולו באור צדיקים ולכוון דרכו ב״אורח צדיקים כאור נוגה, הולך ואור עד נכון היום״ (משלי ד, יח).
״דראש חודש הוא חיבור השמש והירח, שהירח מקבל מהשמש, והיינו תורה-שבעל-פה שמקבלת מתורה שבכתב, וזהו ״לקבלא אולפן נשמתא דצדיקיא״ [האמור בראשי חדשים – מדרש הנעלם וירא דף צז, ב], כי בראש חודש מאירה הארת אור תורה שבע״פ״ (פרי צדיק, לר״ח כסלו, סי׳ א). ״וחכמת תורה שבע״פ בקדושתה, מתחדשת בלב חכמים אשר מופיעים בלבם דברי אלקים חיים מטלא דעתיקא״ (שם, סוף אות ו). ועי׳ בני יששכר, מאמרי ר״ח, מאמר ב אות ז. ועי׳ ויקרא-רבה פ׳ י״ח, א: ״ר׳ שמעון בן חלפתא הוה סליק שאיל בשלמיה דר׳ בכל ירח וירח״, ובהגהות הרד״ל שם.

2. ועי׳ טור אורח-חיים שם, בב״י וב״ח, ועי׳ נאות הדשא (אמרות טהורות מאת כ״ק מרן ה״אבני נזר״), ח״ב, ת״א תשל״ח, עמ׳ קמא, בשם אדמו״ר הגאון ר׳ אברהם ז״ל מסוכצ׳וב.
״כל אחד מישראל, כמה שמרגיש בנפשו קדושת ראש-חודש, שהוא ׳זמן כפרה לכל תולדותם׳, כפי זה צריך להרבות בסעודת ראש-חודש״ (פרי צדיק, ח״ב, ר״ח כסלו, סוף סי׳ א).
ועי׳ מה שכתב הגרי״ד סולובייצ׳יק (שליט״א) [זצ״ל, פרוז׳ני ה׳תרס״ג – ניו-יורק ה׳תשנ״ג. עיין עליו ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 251-247. ג עמ׳ 184-181] במאמר ״קדושה גלויה וקדושה נסתרת״ (״שנה בשנה״, תשל״א, עמ׳ 179), ובו הוא מגדיר את קדושת ראש חודש **כקדושה נסתרת**, ואף הוא מוסר: ״שמעתי מפי אבא מרי [הגר״מ סולובייצ׳יק] ז״ל, כי במקדש היתה נוהגת שמחה בראש חודש כמו ביום-טוב, ומקרא מפורש מקיים סברא זו ״וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם, ותקעתם בחצוצרות״ (במדבר י׳, י׳), ואחר כך מצאתי יסוד זה בהשגות הרמב״ן לספר המצוות, שורש א׳. וראה מאמרו המקיף של הרב חיים ישעיה הדרי שליט״א ״ראשי חדשים במשנת רבי צדוק הכהן״, סיני, תשרי-חשון תשכ״ה, עמ׳ פד-פט.

3. עיין תשובת הרב אליו מערב פסח ה׳תרפ״ט, בשו״ת אורח משפט סי׳ סד סע׳ ג.

אדמו״ר ר׳ לייבלי אייגר ז״ל בלובלין, ושל ממלא מקומו, אדמו״ר הגאון המופלא, ר׳ צדוק הכהן ז״ל (בעל ״פרי צדיק״).

יותר מאוחר היתה נכנסת לה בנחת, דמות ענוגה, צנועה ושלווה, מאוד נלבבת ומאוד נערצת – אדמו״ר מזוויהל, רבי שלמה׳לי גולדמן ז״ל (שאעפ״י שהחליט שבעלותו ירושלימה יחיה חיים פרטיים, לא הרפו חסידיו ממנו, ואף רבים מבני ירושלים נמשכו אחריו ודבקו בו).[4]

המשמש בקודש, רבי אברהם חיים צ׳צ׳יק ז״ל, מספר בזכרונותיו:

״נוהג היה האדמו״ר מזוויהל רבי שלמה׳לי ז״ל, לבקר את רבינו לעתים קרובות, ובפרט בראשי־חודשים. כשהגשתי לשולחן מגדנות ותה, שמתי לב כיצד האדמו״ר מטה אוזן קשבת לדברי הרב על נושאי קדושת ישראל וארץ ישראל, שבהם לא היה גבול לרוחו הטהור של רבנו זצ״ל, הרב מדבר והאדמו״ר מקשיב קשב רב, ונהנה הנאה רוחנית. הוא היה מסתכל בקלסתר פני רבינו, שהאירו וזהרו כשהיה מגיע להתלהבות ולדבקות עילאית, וכשהיה קם ללכת, היה נפרד מרבנו באהבה רבה״.

והנה החליקה לה בשקט דמותו רבת־הקסם של הנזיר, הרב ר׳ דוד הכהן זצ״ל, שבצעדו הרך נראה הוא כאילו מסתנן בין קהל הבאים, הציבור שמסביב, שבחלקו הגיע מחוץ לעיר, והוא מסתכל ומשתאה למראה פני הנזיר האצילים ותלתלי־הזהב שלו – מפריע לו בסקרנותו, והוא רק ניגש לחדרו של הרב ומברך אותו בחודש טוב ומבורך, ומשזכה לראות פני הרב ולקבל ברכתו, מיהר לצאת מן האולם ולחזור לפינתו בישיבה – הפינה הצפונית־מערבית – פינת התייחדותו עם ספריו ועיונו.

על אחד הביקורים הללו, כששהה הרב בנופש־קיץ בחברון, מספר לנו הרב ר׳ דוד ז״ל ביומנו:

״רגלי הלכתי לחברון, בראש חודש אלול, לקבל פני השכינה[5] מרן שליט״א. יום וליל הלכתי, ללא פחד וללא יראה, כאילו הרוח נשאני, בשירים ותשבחות תהלים, אך ההליכה היתה קשה לי, שאיני רגיל ללכת חוץ מד׳ אמות של בית־המדרש. העייפות תקפתני והרגלים בצקו. – – – צער גלות לכפרה על עוונותי, זכות הליכה בארץ־ישראל ברגל, **ולשם קבלת פני הרב ביום ראש החודש**״.

נזיר אחיו, ח״א, עמ׳ רצ־רצא. משנת הנזיר, ירושלים ה׳תשס״ה, עמ׳ סד

אף חסידו־מעריצו הנאמן של הרב, הצדיק הירושלמי, הרב ר׳ אריה לוין זצ״ל, היה משחר פני הרב בראשי החודשים. וכמה נעים היה לראות כיצד ר׳ אריה תולה את עיניו

---

4. עיין על פגישתו עם הרב בט״ל הראי״ה פרק ה עמ׳ ע.

5. כמפורש בזוהר יתרו: ״**צדיקיא – אנפי שכינתא**״, ועי׳ מכילתא (שמות י״ח, ב): ״כל המקבל פני חכמים כאילו מקבל פני שכינה״, וכן בתנחומא (כי־תשא כ״ז), ועי׳ רש״י (פסחים ח׳, א׳, ד״ה קרנים): ״מזיו של הקב״ה ילכו זהורין להקרין פני הצדיקים״.

הטובות בפני הרב, וכאילו סופג הוא את זיו פניו לתוך תוכו, אוגר קרני־הודו ומניחן בגנזי נפשו.

וסיפר אותו צדיק: פעם אחת חלמתי חלום קשה ומכאיב בליל ראש חודש, ורציתי לעשות מיד תענית־חלום (עיין או״ח סי׳ תיח סע׳ ה), אלא שהתלבטתי בדבר, והחלטתי לשאול את הרב. כשבאתי לפניו ומסרתי לו הדברים, הרגיע אותי ושם ידי קדשו על ראשי וברכני בברכת־כהנים (עיין ברכות נה, ב). בצאתי מחדרו, נפלו המשקפים שלי ונשברו לרסיסים, והנה יצא הרב מחדרו לראות מה שקרה, ומיד קרא עלי את המקרא ״הפח נשבר – ואנחנו נמלטנו״, והוסיף: לך אכול בשמחה לחמך, וסעודת ראש חודש תסעד בלב טוב.

שיחות ראש חודש

״שיחת ראש חודש״ בפני בני הישיבה – זאת היתה משהו מיוחד. נוסף על שיעורי־המחשבה שהיה הרב נותן מדי פעם בפעם בערבים בישיבה.

אולם בה בשעה ששיעורי־המחשבה היו ניתנים באולם הישיבה, מעל הדוכן שעל יד ארון־הקודש, הנה שיחות־ראש־חודש היו מתקיימות בבית הרב (שהיה צמוד לישיבה), באולם הגדול שבו היה מקבל משלחות מהארץ וקבוצות אורחים מן הגולה.

אולם קבלה זה ודאי הדהים לא פעם מבקרים רמי־מעלה, ברהיטיו הישנים והמרופטים, ואפשר גם שהטיל צל מסוים על דמותו הרשמית של מי שעמד לקבל פניהם בו. אולם לאחר הפגישה עם הרב, היה צל זה נמוג כליל, אישיותו הקורנת הכובשת של הרב חיפתה על עזובת הבית ועל כל אשר היה ולא היה בתוכו (נשארה רק התדהמה, כיצד יכולה הציבוריות הארץ־ישראלית להחזיק את רבה־גאונה־תפארתה בתנאי־דיור כאלה, והיה זה מר פנחס רוטנברג ז״ל – שהוקסם כולו מאישיותו של הרב – שהציע לבנות מכספו הוא בית מפואר עבור הרב, אלא שהרב לא היה מוכן לקבל את הצעתו, ושידל אותו שיקדיש תרומת לבו ועזרתו לחיזוק הישיבות.[6]

ארבע תמונות גדולי ישראל קישטו את קירות האולם – תמונת הגר״א מווילנא ובעל התניא, תמונת הגר״ש סלנט והאדר״ת ז״ל. והיתה סמליות מרובה בקביעת דמויותיהם של רועי ישראל אלה באולם זה, כי משנתם ודרכם היו לו לעינים.

אף פסוק מיוחד היה תלוי על הקיר, במסגרת: ״וְעָמַד וְרָעָה בְּעֹז ד׳ בִּגְאוֹן שֵׁם ד׳ אֱלֹקָיו וְיָשָׁבוּ – כִּי עַתָּה יִגְדַּל עַד אַפְסֵי אָרֶץ״ (מיכה ה, ג).

לא ידועה לי זהותו של האלמוני, אשר בחר בפסוק זה וכתבו באותיות סת״ם וקבע את מקומו מאחורי מושבו של הרב, אולם ברור שהיתה זו בחירה מוצלחת. פסוק קולע זה ביטא בבהירות את המיוחד שבהנהגתו הרבנית־הציבורית של הרב: רועה נאמן לצאן מרעיתו, אשר בימים רגילים רב חסד הוא וכולו רחמים, ואילו בשעות־מבחן הוא לובש עוז ואוזר גאון ובשם ד׳ אלקיו עומד הוא על משמרתו ברוב־אונים ואומץ־כוח.

והנה בלילי **ראשי־חודשים** היה הרב מיסב באולם הגדול בראש השולחן, לבוש בחלוק חגיגי[7] ובני הישיבה היו מתיישבים ליד הקירות, מי על ספסל ומי על כיסא, ערוכים לשמוע, להאזין ולהקשיב.

---

6. עיין עוד בליקוטי הראי״ה א עמ׳ 442. גם הרב דיבר טוב על רוטנברג – עיין ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 337 וליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 308.

7. ״בזוהר (אחרי, דף ע״ט ב): אמר ר׳ שמעון כתיב (ישעיה סו, כג) והיה מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו, אמאי דא שקיל בדא, אלא כלא בחד דרגא סליקו. ופי׳ הקדמונים שהכוונה היא שיכבדו בחד מאכל יתיר ובנר ובמלבוש, ״כי יש קדושה בראש חודש – – – ומצינו מעלה לר״ח יותר מיום־טוב – – – כי שבת וראש חודש הונחלו מיום שנברא העולם, אבל ימים טובים באים מצד הנסים שנעשו אחר כך״ (ברכי יוסף, או״ח סי׳ תיט, בשם החסיד ר׳ אליעזר נחמן פואה ז״ל).
ובספר ״יש שכר״ להרב המקובל ר׳ ישששכר בער ז״ל מקרעמניץ, דיני ר״ח: ״בראש חודש עת רצון מתגלה בעולם ושערים העליונים פתוחים וצריך כל אחד ליזהר בקדושתו״, והוא מביא את דברי הזוהר: ״ר׳ שמעון פתח כה אמר ד׳ שער החצר הפנימית יהיה סגור – – – וביום החודש יפתח (יחזקאל מו) – – – וכדין אתנהיר סיהרא לאתחברא בשימשא – – – ועלמא איהו בחדוה (זוהר נח, דף עה, ב)״. ועי׳ פרקי רבי אליעזר פרק נא וביאור הרד״ל שם אות לא-לב.

הרב היה פותח במאמר חז"ל ומבאר אותו בהרחבה כדרכו. ומתוך הביאורים היה עולה ומקיף את הנושאים היסודיים של תכנית הישיבה ומגמתה הכללית. כאן היתה באה לידי ביטוי תביעתו הכוללת של הרב לגדולתה של תורה – "הבו **גודל** לאלוקינו" – להיקיפה, למרחביה. מעולי הישיבות מחו"ל, גם בהגיעם לישיבה בירושלים, המשיכו בדרך העיון, הניתוח וההבנה, כפי שקבלו מרבותיהם, ורובם העדיפו את האיכות על פני הכמות, את עומקה של הלכה על פני בירור הלכה. ומהם תבע הרב כמות יותר גדולה של ידיעה, הקדשת זמן ללימוד של בקיאות, וכן לא פסק מלתבוע לתת את הדעת על בירור השיטות הקרובות להלכה, ולבסוף לברר מתוך לימוד הגמרא והראשונים, את ההלכה הפסוקה. כמה וכמה נקודות שהודגשו ב"הרצאת הרב" בפני חכמי ירושלים (כ' בטבת תרפ"א), חזרו ונשנו בפני בני הישיבה.

הוא גם ייחד את הדיבור על הכרח השקידה בתורה ועל חובת התפילה בציבור וחיזוק העבודה שבלב, אלא שהללו לא הצטמצמו בדברי תוכחת רגילים, אלא הועלו לדרגא של משא וחזון, ורוממו את הנפש בעצמתם הרוחנית.

בשעת הצורך היה מתעכב גם על החיים הפנימיים בישיבה, על הידוק הקשרים החברתיים והעידוד ההדדי על ידי לימוד בחברותא וקביעת חבורות של "ועד" להרצאת חידושי תורה מפי המעולים שבחבורה. מדי פעם בפעם היה מדבר על משאת הנפש שצריכה להיות נחלתו של כל בן־תורה – לעבוד עבודת קודש בתוככי כלל ישראל בבניינה המעשי והרוחני של ארץ ישראל.

דברים אלו גובשו בצורה תמציתית בחוברת קטנה[8] על תכנית הלימודים של הישיבה המרכזית, אשר הרב ראה אותה בחזון רוחו.

"הבבלי והירושלמי ומדרשי ההלכה"

סדר לימודנו במקצוע ההלכה הוא – הבבלי עם הירושלמי, בהערכה מקבילה בכל סוגיא וסוגיא, בבחינה יפה של העמקה והרחבה והתאמה למקורות הקדומים במדרשי התנאים, המכילתא ספרא וספרי, התוספתא וכו', וכל דברי קדמונינו ההולכים ומתגלים מתקופת הגאונים ושלאחריהם.

וכתב ב"אור צדיקים" למהר"ם פאפירש ז"ל (סי' לא): "כמו שחייב אדם לכבד את המועדים כך חייב לכבד ראש-חודש, שגם בו יש הארת הנפש. בארצות המערב נהגו להדליק נרות לכבוד ראש חודש, ויש להחליף גם כן הבגדים בראש חודש". ועי' פרי חדש או"ח ריש סי' תיז.
ובתיאור מנהגי הגר"א מווילנא ז"ל נאמר: "בעת תפילת ערבית דראש-חודש מרבים קצת בנרות, והוא לבש כובע-של-שבת לכבוד ראש חודש שהוא דאורייתא" (מעשה-רב, סי' קמט). וכך כתב החסיד ב"יסוד ושורש העבודה": "זאת עולת חודש בחדשו – לשנות בגדיו בראש חודש, שילבש האדם איזה מלבוש חשוב" (חובת המועדות, פרק ב). ובעלי הרמז אמרו: **חמש** חליפות שמלות – ח'ודש מ'ועד ש'בת יחליף שמלותיו, וילבש מאני-מכבדותא לכבוד ולתפארת.

8. ניו-יורק ה'תרפ"ד, נדפסה בסוף הספר "אורות התורה" ובמאמרי-הראי"ה עמ' 65-62.

"חמשת ספרי המופת שלנו"

חכמת ישראל העיונית־המחקרית, כמו חמשת ספרי־המופת שלנו במחקר הדת: האמונות והדעות לרב סעדיה גאון, הכוזרי, חובת הלבבות, מורה נבוכים והעיקרים.

ספרי המוסר המצויינים, עד הספרים המובחרים והמקודשים שבדורות המאוחרים.

יתרומם הרוח ויגבר הלב, וגבורי חיל ברוח חכמה וגבורה יקומו ויעמדו הכן, לבצר את מעמד התורה והאמונה בישראל.

עושר ההלכה ועושר האגדה

אכן, כבר בתקופת־יפו ניסח מרן הרב זצ"ל בצורה ברורה את היקף הלימודים בישיבה, אשר אז חשב כי מקומה יהיה בישוב החדש, והוא מרחיב את הדיבור בנושא זה, באיגרות אשר שלח אל רבי יצחק אייזיק הלוי ז"ל, בעל "דורות הראשונים", הגאון־ההיסטוריון אשר רבה היתה השפעתו בחוגי החרדים במערב־אירופה[9]:

תורה שבכתב ותורה שבעל פה, ראשונים ואחרונים, חוקרים ומקובלים, בעלי אגדה ודרוש ובעלי מוסר ועבודה – כולם יחד הם לנו מקצוע גדול בתורה, שגדולה היא חובת תלמידי חכמים בזמננו לדעת אותם. – – – וכשם שהעושר של ההלכה משתלם על ידי ידיעת השיטות כולן, גם אלה שאינן מוסכמות להלכה, מפני שריבוי הידיעה והכרת הגוונים המרובים, מחכימים הם את הלומד – – – כמו כן העושר האגדי הנקנה על ידי יגיעה ותלמוד קבוע, מחובר עם קדושה ויראת שמים טהורה של עוסקים בתורה לשמה, הוא מכשיר את האדם להיות איש חי חיים רוחניים וקדושים – – – להאיר באורה של תורה, בכל הצדדים שהדור צריך להם בימינו.

אגרות הראיה, ח"א, אגרת קמט, עמ' קצג

רבנים במושבות ומורים טובים

תכלית הישיבה היא, שהמצויינים שיתחנכו בה, יוכלו להיות רבנים במושבות, להשפיע רוח דעת, אהבת תורה ויראת שמים – – – המוכשרים ביותר יחברו ספרים טובים בכל אותם המקצועות של תורה וחכמה הדרושים בדורנו, כדי להשיב לשם ד', לארץ ישראל ולישראל, את כבודם הראוי להם, והמוכשרים לפדגוגיא יוכלו להיות מורים טובים ומכובדים על הבריות, מלאים אור של חיים בריאים ורוח איתן של יהדות ואמונה שלמה.

אגרות הראיה, ח"א, אגרת קלז, עמ' קסט

---

9. עיין ליקוטי הראי"ה א עמ' 231-229.

גדולי ישראל

כיוצא בזה כתב גם אל הגרי"י ריינס ז"ל, ובאיגרת אליו הביע את שאיפתו הכמוסה, שהישיבה תעמיד לא רק רבנים למושבות ומורים מעולים, אלא תלך בגדולות ותוציא מתוכה גדולי ישראל:

> אנו מחוייבים לשאוף דוקא לגדולות, שנביא את הישיבה למצב כזה, שתוכל להוציא מקרבה גדולי ישראל, גדולי דעה שיוכלו לעמוד בראש השורה של ההשפעה על הכלל בישראל ובעולם, על ידי הגיונות לבבם ומעשיהם.
>
> אגרות הראיה, ח"א, אגרת קיח, עמ' קמח

מילוי פגימתה של הלבנה

> האגדה 'הביאו עלי כפרה על שמעטתי את הירח' (חולין ס, ב) – אסור לחשבה כפשוטה, כי אם על דרך משל וסוד – – – כי לא שייך כלל לומר לגבי הקב"ה שום עניין של חסרון שלמות ח"ו, ואיך שייך לגביה כפרה, ומי הוא המכפר – – – ועל כרחך כלולות באגדה הזאת מחשבות נעלות מסוד ד' ליראיו, והדברים מעוטפים בלבוש עב, כדי להעלים את האור הגדול שיש בדעות הנשגבות הללו, שרק יחידים בדורות ראויים לחשוב בהם, ו'כבוד אלקים הסתר דבר'" (משלי כה, ב).
>
> אגרות הראיה ח"ב, אגרת תסט (לסי' יב) עמ' קח

ועיין אורות הקודש (ח"א, עמ' רנה, ובמהדורה בתרא עמ' רנג):

> קטרוג הלבנה מתפרש יפה ברזי השכל – המאור הגדול, והרגש – הקטן – – – מביאים כפרה על האור האלקי המונמך – – – משתדלים לדרוש מילוי פגימתה של הלבנה – – – מה טוב ומה נעים יהיה אז העולם.

"ירח בן יומו – יצירת עם נולד"

במולד הלבנה והתחדשותה, מסיים הרב את מערכת ה"הברקות" שלו, ברשמי־המחשבה למדרש טעמי־המקרא, בסוף ספרו הפלאי "ראש מילין"[10]:

> **ירח בן יומו** יורה לנו, שאחרי המהלכים של כל המסעות הרוחניות – – – הננו עולים לסקירה עליונה – – – והננו משתוקקים ללידה חדשה, ליצירת **עם** נולד [עיין תהלים כב, לב] – – – שהוא מתחיל מהופעה זעירת־הכמות – **ירח בן יומו**, והוא הולך ואור כצאת השמש בגבורתו, והיה אור הלבנה כאור החמה, ואור החמה יהי' שבעתים כאור שבעת הימים וגו' (ישעיה ל, כו, עי"ש ברד"ק).

---

10. מהדו"ב ירושלים ה'תשס"ג, עמ' קט-קי.

כיבוד אב ואם בראשי חדשים

הד־קול מצוה לראשי חדשים, הגיעני מתקופת־יפו מכפי כתבו של הסופר איש־ירושלים ר׳ דב־נתן ברינקר ז״ל:

> הורי הרב, אביו הצדיק ר׳ שלמה־זלמן ואמו הצדקת מרת פרל־זלאטא, נ״ע, ישבו בירושלים בעיר העתיקה, ומצוות כיבוד אב ואם היתה לו סיבה לבקר בירושלים לעתים קרובות, ואת הביקורים האלה הוא קבע בראשי החודשים – את ראשי החודשים היה הרב מקדש באופן מיוחד, וסעודת ראש חודש לא החסיר גם בימים הקשים שעברו עליו ועל ביתו – ובימי שבתו ביפו היה נוהג לבוא לירושלים ליום החודש, ורשמי הביקור היו ניכרים לא רק בבית ההורים אלא בכל הסביבה.
>
> קובץ ״מדרש הרב״[11], ירושלים ג׳ אלול תרצ״ז, עמ׳ כג

״הנני להקדים פני רבינו בראש חודש, ראש השנה למלכות ישראל״

בראש חודש ניסן של שנת חייו האחרונה – תרצ״ה – שהה מרן הרב זצ״ל בחיפה (אחרי הלוייתו של הרב שלמה אהרונסון ז״ל, רבה הראשון של תל־אביב, חברו על הרב קרובים וידידים, ואילצו אותו לקחת לעצמו כמה ימי מנוחה על הכרמל), וזכה אז הרב לקבל גליון חדש מספרו ״אורות הקודש״, שנדפס והלך אז בעריכתו של הרב דוד הכהן זצ״ל, והרי בזה מכתבו מלא־ההערצה של העורך:

> לכבוד קדושת אדמו״ר אור ישראל שליט״א
>
> הנני להקדים פני רבנו, רוח אפינו, שליט״א, בראש חודש, ראש השנה למלכות ישראל, ב״אורות הקודש״ גליון ט״ז, הכולל סיום סדר ״הדמיון העליון״ והתחלת סדר חדש ״אחדות הרגש, השכל והרצון״ – – – בבקשה מכבוד אדמו״ר לעבור על פרקי הגליון – – – ולרשום בצדי הגליון הערותיו בכתב יד קדשו – – – המצפה לקבל פני רבנו שליט״א בעיר קדשנו ותפארתנו בקרוב, בחידוש כוחותיו ואיתנו״.
>
> נזיר אחיו, ח״א, עמ׳ שלט־שמ

*

בסיומו של הפרק, ראוי להזכיר כי אחיו של הרב, החכם־החוקר רבי שאול־חנא קוק ז״ל,[12] היה הראשון אשר כתב מאמר מקיף על ״יום כיפור קטן״, וריכז מקורות על

---

11. חוברת דקה ״מדרש הרב״, ״חוברת ראשונה״, ״מוקדשת ליום הזכרון של רבנו הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצוק״ל, ג׳ אלול תרצ״ז״, בהוצאת ״אגודת מדרש הרב – ירושלים״, ובה מאמרים מהראי״ה, הגרי״מ חרל״פ, הרב יצחק לוי, הסופר דב נתן ברינקר, הרב אלתר דוד רגשנבורג, הרב שמואל ברוך שולמן, הרב חיים משה יאלובסקי.
12. עיין עליו ליקוטי הראי״ה ג עמ׳ 346-352.

קביעתו והתפשטותו. עיין באוסף מאמריו "עיונים ומחקרים" (חלק ב' – ירושלים תשכ"ג – מעמ' 17 עד עמ' 22).

תָּקוּם תְּרַחֵם אֶת צִיּוֹן קָדְשֵׁנוּ
כִּי בָהּ נַעֲלֶה עוֹלוֹת רָאשֵׁי חֳדָשֵׁינוּ,
נָא שְׁלַח נוֹשֵׁא נֵזֶר רֹאשֵׁנוּ
כִּי שָׁם לְבָבֵנוּ שׁוֹאֵף זוֹרֵחַ

(סדר יו"כ קטן)

פרק ד

אלול

"חשבון הנפש וסילוד היראה – הם ניר התשובה,
אומץ הדעת וצהלת הרוח – ראשי תבואתה!

מגד ירחים, לוח ארץ הצבי, תרע"ב;
באר מגד ירחים, בית-אל ה'תשנ"ה, עמ' ה

"אני לדודי ודודי לי" – עושה היא רוח הקודש פעולתה החרישית בתוך הגוף והנפש, מקשרת היא את כל העומקים החבויים בהם אל כל **המרומים** שממעל להם – ובזה האדם מתעלה, מתקדש ומתרומם.

חש הוא האדם בפנימיותו, את כל פגישה הבאה **ממעל**, כי כמוה – מפנימיותו, **מעומק** הווייתו, תהומות זורמים ועולים.

האספקלריות פוגשות זו בזו, ומראות זו בזו את הוד התגלמויותיהן, וכל תוכן קדוש **ומרום** מתערה ומשתרש **בעמקי** מקורו.

כל מידה טובה, כל עבודה, כל קדושה, כל מצוה וכל יושר, מורגש הוא שפגעו בנו מעולם חזק ונערץ, מעולם עתיק וחדש, מעולם רחוק וקרוב. זורמים הם מנשמת אבות, משלשלת דור דורים.

הדיבור האלקי החי, נחמד ואהוב וחביב הוא, מלא חיים וזיו תפארה. נושק הוא אותנו במלוא אהבה ואנו נושקים אותו בחיבה מלאה – "אני לדודי ודודי לי".[1]

עולת ראיה ח"ב, עמ' ד'ח

ירח אלול – מעיין ישועה ומקור ברכה

ירח אלול הבא עלינו לטובה, החודש המעודד את הנשמה הטהורה הישראלית מני אז, החודש החותם את מערכי השנה העומד לעבור – יהיה למעיין ישועה ולמקור ברכה, לכל אסירי התקוה ולכל כמהי ישע ופדות.

אגרות הראיה ח"ג, אגרת תשפא, עמ' מט

---

1. "הקדמונים אמרו רמז לאלול "א'ני ל'דודי ו'דודי ל'י", וענין רמז זה הוא, שההתעוררות היותר גדולה ל"אני לדודי", היא ההכרה העמוקה עד כמה מגעת קירבתו של הקב"ה, הכמוסה בבחינת "ודודי לי" (הגר"י סרנא ז"ל, דליות יחזקאל ח"ג, עמ' פד).

ההכנה לתשובה הכללית – היא קול שופר המאסף לכל המחנות.

מגד ירחים, באר מגד ירחים עמ' קנג

התכוננות עם ישראל בחודש אלול לקראת הימים הנוראים, בתיקון המעשים וחזרה בתשובה, מחזקת את האגד הרוחני של האומה, והיא אפוא המשמשת "קול שופר מאסף לכל המחנות" – – – במובן הרגיל: השופר הוא המעורר לתשובה, ולכן תוקעים בחודש אלול, ואילו בפתגמו של הרב – ההכנה לתשובה היא עצמה השופר, היא המזעיקה בתקיעתה־בתרועתה, ואוספת את כל המחנות, מלכדת את כל הנפזרים, מכנסת ומאחדת.

הרב עוזי קלכהיים (שליט"א) [ז"ל], באר מגד ירחים עמ' קנה
קובץ הראי"ה, עמ' רד.

"להוסיף קדושה וטהרה בימים הקדושים"

מראש חודש אלול הבעל"ט, ידעו [בני הישיבה] את חובתם הגמורה, לשמור תמידים כסידרם, את משמרת הקודש של שעות הלימוד בישיבה, ולהוסיף קדושה וטהרה בימים הקדושים הממשמשים ובאים בעו"ה, בחשקת התורה והיראה, בדעת קדושים בינה, בשאר רוח, כשאיפתנו הקדושה בכינוסנו היקר והחביב, כינוס לצדיקים בעזה"י.

"יסוד כל טוב – החפץ לקדושה ולעילוי"

רצוני לזרז בזה למזורזין שכמותכם ירבו בישראל, ולהזכירם את הדברים היסודיים של אופי ההכנה אשר אנו צריכים לעסוק בה, להשלמתנו האמיתית **בצאת השנה**, ולהכין את עצמנו לאור ימי הקודש – **יום הזכרון** [ראש השנה], ימי התשובה בכלל ויום הקדוש **יום הכיפורים**, וימי השמחה, **חג הסוכות ושמחת תורה** הבעל"ט בעזה"י.

יסוד כל טוב, בעדנו ובעד כל ישראל, ובעד כל העולם כולו, שהננו כל כך תאבים להאירם באור ד', הוא החפץ הנכון שנקבע בנפשנו לקדושה ולעילוי:

שאיפת בהירות השכל, והגברת הופעתו עלינו;

שאיפת יושר הלב, שכל חמדת המדות הטובות קשורות בו;

שאיפת טהרת החיים, טהרת המעשים והדיבורים, וכיוצא בהם כל ערכי החיים, הפנימיים והחיצוניים.

ומהיכן אנו שואבים כל אלה – הלא מתוך אוצר החיים האמיתיים, מן התורה הקדושה, מעין חיינו וחיי כל העולמים.

כל ענין שבתורה – בכל מרחביה – שאנו מתקשרים בו ביתר דביקות, ביתר בהירות;

כל הלכה הנקנית בקרבנו, על ידי שקידתנו, ביתר בירור;

כל סוגיא שמתבררת לנו ביותר טעם וביותר הארה, על ידי עמלנו הנפשי;

כל מחשבה שבתורת ההלכה והאגדה, המוסר והיראה, שמתיישבת יותר בנפשנו;

– הרי אנחנו נבנים על ידם, ובונים על ידם את הכלל כולו, ואת כל היקום, והננו מתקרבים בזה להשלמתנו האמתית, לתכלית החיים, לרצון האמת של חי־העולמים ברוך הוא, החפץ להנחילנו את אור החיים, בכל חסנם ואמיתם.[2]

אורות התורה, עמ׳ עח־עט

״כשילמד כל הפרטים – יבין חשיבות השורש״

על הפסוק, ״הן יראת ד׳ היא חכמה״ (איוב כח), אמרו חז״ל ״הן – אחת״ (שבת לא, א) שהיראה לבדה היא חכמה, וכמו שכתב הרמ״ח לוצטו ז״ל, בהקדמת ״מסילת ישרים״ – ודבר זה יפלא מאוד, הלא גדר החכמה הוא מה שצריך עיון, והלא הרבה דברים זולת לימודי היראה צריכים עיון?

והנראה בזה, שכל הלימודים כשאחד מעיין בהם ומוסר תוצאת העיונים בקיצור לחבירו, מקבל חבירו את אותה החכמה כמו מי שהגה בעיונה זמן רב – – – מה שאין כן יראת ד׳ – – – כשיאמר המעמיק קיצור הדברים למי שלא ירד לעומק העיונים – לא יבין. – – – כי אמנם השורש אפשר שימסר בקיצור, אבל אין דרך לידיעתו השלמה, כי אם כשילמד כל הפרטים שלו בארוכה, ורק אז יבין חשיבות השורש.

מוסר אביך פרק א, ב

״לשים לב למוסר וליראת ד׳, כי זה עיקר הכל״

באחת האגרות – ב׳ סיון תרנ״ט – מזרז הרב את אחיו הצעיר, לשים לב ללימוד המוסר:

הנני מוסיף לזרז למזורז כמוך שיחי׳, לשקוד על התורה, **ולחזור** יפה על לימודך, כי זהו עיקר פרי הלימוד, ולשים לב **למוסר ויראת ד׳** כפי מסת הפנאי, כי זהו עיקר הכל. ואם כי הזמן האפשרי ליחד ללימודים כאלה הוא חלק קטן, אבל הוא נושא פרי־ברכה אל כל יתר הפעולות והלימודים, כמו שהמוח הוא קטן בשיעורו, והוא מטביע **צורת האדם** באדם.

אגרות הראיה ח״א, אגרת ט, עמ׳ י

---

2. ״ההתאמצות בתפילה ובשפיכת הנפש לפני ד׳, הזהירות בשמירת חטאי הפה, השקידה בתורה בשעות רצופות בלי הפסק שיחה בטלה, קביעות הלימודים בספרי קודש, הן הן המועילות לאדם החפץ להתקרב אל ד׳, שיוחזרו לו רגשי הקודש, וישוב אל ד׳ וירחמהו״ (אורי וישעי, עמ׳ פט).

"להעריך את אישיותו של הגר"י סלנטר ז"ל באופן יותר בהיר"

במכתב מיום ט' באדר תרפ"ו, כותב מרן הרב זצ"ל, אל הסופר הישיש רא"ז (אלכסנדר זיסקינד) רבינוביץ ז"ל:

> הייתי מאוד מרוצה, אם יזדמן הדבר, שיוכל כבודו להעריך את אישיותו הגדולה של הגאון ר' ישראל סלנטר ז"ל, באופן יותר בהיר, כי במקום שכבודו מזכיר אותו [בספרו "הפטרה", תל-אביב ה'תרפ"ה], הצורה היא יותר מדאי מטושטשת, ובכלל **הנטייה של לימוד המוסר, ראויה להערכה יותר מובהקת.**[3]

"ללמוד את ספרי המוסר בעיון, מתחילתם ועד סופם"

מרן הרב זצ"ל היה מדריך את בני ישיבתו, שנוסף על לימוד המוסר בהתפעלות, וחזרות מרובות על פיסקא אחת, כמקובל בישיבות-המוסר, ילמדו את ספרי המוסר בעיון, מתחילתם ועד סופם, ויגיעו למושגים מקיפים והבנה עמוקה של שיטות גדולי היראה.

חיבה יתירה נודעת ממנו, לספר המוסר היסודי של רמ"ח לוצאטו ז"ל, **"מסילת ישרים"**, ואף הוא טרח וחיבר "קיצור מסילת ישרים" (נדפס כתוספת לחוברת "לשלשה באלול", ירושלים, תש"ז, מאמרי הראי"ה עמ' 273-276).

זכיתי לשמוע מפי-קדשו שיעור-פתיחה ל"מסילת ישרים", ובין היתר אמר אז: "מסילת ישרים" ראוי להיקרא בשם ספר-הספרים, כי על כל משפט שלו אפשר לחבר ספר שלם.[4]

---

3. לימים נדפס בס' אוהב ישראל בקדושה ד עמ' 23, ובאוצרות הראי"ה מהדו"ב ח"א עמ' 435. ועיין שיחות הראי"ה פרק ח, טל הראי"ה עמ' רעב, בשדה הראי"ה עמ' 254 ו-426-427, ליקוטי הראי"ה א עמ' 38, וליקוטי הראי"ה ב עמ' 166.

4. ובמכתב שכתב מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל – בד' תשרי שנת תרפ"ח – לקבוצת תלמידים מראשוני ישיבת "מרכז הרב", ובראשם הרב יצחק ריף ז"ל, הי"ד (עיין בשדה הראי"ה פרק "נר לאחד" עמ' 449-458) (שנסעו לחברון להקשיב בעשרת-ימי-תשובה לשיחות-המוסר של ה"סבא מסלבודקה", הרב נתן צבי פינקל זצ"ל (עיין ליקוטי הראי"ה ב עמ' 167)), נאמר: "לאנשים המקשיבים בקולי הייתי אומר: שמלבד [לימוד] המוסר ההתפעלי, ישתדלו גם לעבור על ספר "מסילת ישרים" כולו, במשך עשרת ימי התשובה, ולהשיג בו בקיאות מחוורה, להשיג מושג על כל פרקי הספר ועניינו, כי מלבד ההתעוררות הנמצאת בו, הנהו מלא על כל גדותיו בפסוקי תנ"ך ואגדות חז"ל, והוראות מעשיות בחיי האדם השלם".
ובשיחות בפני בני הישיבה, הוסיף הגרי"מ ואמר:
"בחודש זה עלינו להתאמץ, לטהר את עינינו שלא יביטו במה שאסור להביט, לטהר את אוזנינו שלא לשמוע מה שאסור לשמוע, ולטהר את פינו שלא לדבר מה שאסור לדבר, ולקדש את כל איברינו על ידי השקיעה בלימוד תורתנו הקדושה בשקידה גדולה, וגם לרבות קביעת עתים בכל יום לחשבון הנפש, ללמוד מוסר בהתפעלות לעורר את הרגש, למען נהיה

ובאיגרת לאחיו הצעיר, רבי שמואל הכהן קוק ז״ל – כ״ח טבת תרס״ח – כותב הרב:

ועל דבר מאמר לספחו לה״מסילת ישרים״ [שעמדו אז להוציאו לאור מחדש] – אמנם היא משרה כבודה מאד, להתחבר לקודש-עליון ואוצר המדע שכמותו זצ״ל, אבל עוד לא הוסכם אצלי, באיזה סיגנון נכון לערוך דברים כאלה – יתקננו חונן-דעה ברוך הוא בעצה טובה.

אגרות הראיה ח״א, אגרת קה, עמ׳ קכט

״התשובה היא יצירה אלקית מיוחדת״

התשובה היא יצירה אלקית מיוחדת, ומקורה-מעיינה הוא בקודש הקדשים – ״כי שם צוה ד׳ את הברכה חיים עד העולם״ [עיין זוהר האזינו, דף רצו, ב], וכשם ששנינו ״מקום ארון אינו מן המידה״ (מגילה י, ב), מפני שהוא למעלה מן המקום, כך גם התשובה – היא עומדת למעלה מן הזמן, ומשום כך יכולה היא להתרחב ולהקיף גם את העבר, וכוח-התיקון הגנוז בה מחדש את הכל ומביא הכל על תיקונו השלם.

מדברים שבע״פ

התשובה האמיתית היא חזיון כביר רב-אונים

במאמר שכתב מרן הרב זצ״ל בערב יוה״כ האחרון שלו, הוא מבטא את ההכרח לשחרר את רעיון התשובה מהמושג המסולף של ״דלדול, חולשה ורפיון״, ולהציגו באורו הנכון של ״אוצרות עזוז וחיל״, של ״כוח יוצר פורה ושוטף״:

התשובה היא המפתח הגדול של הגאולה. אמנם ישנם דברים רבים המעכבים את התשובה, והמעכב הראשי ביחוד ממידת התשובה הכללית, היא המושג המסולף – ציור התשובה המקושר עם דלדול נפש, עם חולשה ורפיון והנמכת החיים.

ציור לא-אמיתי זה, פוגם גם **בתשובת היחיד**, אבל יותר מכל מעכב הוא את התשובה הכללית, **תשובת הרבים**.

והננו חייבים לגלות את הרז הזה, שהתשובה האמיתית של כל ישראל היא חזיון כביר, רב אונים, המוסיף אוצרות של עזוז וחיל, המפעים רוח נעלה של כח יוצר, פורה ושוטף, בכל הערכים רוחניים והמעשיים שלנו, בעוז צור ישראל.

מוכנים להקשיב לקול האומר **״בקשו פני״**, ושנבקש את פני ד׳ **להאיר** לנו בימי ראש השנה ולזכות אותנו **בישועה** ביום הכיפורים״ (מי מרום חלק ז, ״אורי וישעי״, עמ׳ צד).

״אף שיסוד מגמת מהלכנו בלימוד המוסר והיראה, לספוג הרבה דברי חז״ל, והרבה ספרי מוסר, ולהעשיר את הדעת, שכל מה שהדעת מתעשרת יותר ברעיונות טהורים ונשגבים, יותר מתמלאים ברוח-התורה, ויותר מזדככים מתקדשים ומתטהרים, בכל זאת גם כשהדעת ישנה, צריכים לעורר אותה בדרך של התרגשות ובחום של התעוררות, ומתוך דעת היראה תתעורר ותתחזק האהבה בימין עוז ד׳ ורוממותה״ (אורי וישעי, עמ׳ רלב).

התשובה החיה הזאת, נובעת לא מנפשות בודדות מרוסקות, אלא מתוך אוצר נשמת **הכלל** כולו, מתוך כנסת ישראל המאחדת בקרבה את כל אבריה – – – ונשמת ישראל השלמה מוכנה בזה לשוב לאיתנה כימי קדם.

היסוד, ח' תשרי תרצ"ה, "התשובה והשלום"
נדפס באורות התשובה מהד' אור עציון עמ' קנג-קנה

ומרן הגרי"מ חרל"פ ז"ל מוסיף וכותב:

כשמגיע תור התגלות צעדי הגאולה, **ראשית התשובה** היא, לשוב ולהקיף מחדש את **מושגי הכלל הנעלם של ישראל**. – – – להמשיך את הפנימיות שבכלל – – – על ידי גילוי הטמיר והנעלם שבכל התעוררות כנסת־ישראל, שיש בה התמסרות לכלל־ישראל.

מי מרום חלק ו, "ממעיני הישועה", ירושלים תשכ"ג, עמ' יב

אין לדחות שום נקודה טובה

כדי להאיר את אור ד' יפה, כדי שיעשה את פעולתו בעולם באמת, צריך לשוב **בתשובה** גמורה מאהבה, וכגודל אהבת התשובה, יתגדל כח ההשפעה על העולם כולו.

ודרך **התשובה** הזאת צריך להיות בכל, במעשים ובמדות, בדיבור ובמחשבה, ומכל מקום אין לדחות שום נקודה טובה, וכל חלק מחלקי **התשובה** שעולה על הלב, צריכים להזדרז להוציא אל הפועל, בדעת ובשמחה, בבטחון ובעומק אמונה.

מכתי"ק, אורות הקודש ד, הדבקות הכללית פרק לב

מה שאדם יכול לתקן – טוב הוא שיחשוב בה ואל יתרשל מתיקונו. ומה שאין בידו לתקן – אל יתעסק בו תדיר, ויקיים "דאגה בלב איש – ישיחנה מדעתו" (יומא עה, א), ויעסוק עד כמה שידו מגעת בתיקון נפשו ובתיקונו של עולם, בבהירות שכלית רוממה, ויתקיים בו, 'גול אל ד' מעשיך ויכונו מחשבותיך' (משלי טז, ג).

מוסר אביך, עמ' קנא, מדות הראי"ה ערך "תיקון"

נשמת **היחיד** מִטהרת במקור ישראל, ונשמת האומה כולה – במקוה-ישראל-ד', צור עולמים.

מגד ירחים, באר מגד ירחים עמ' ח

צריך אדם להיות מחובר תמיד, עם תמצית הטוב האלקי המקושר בשורש הנשמה של **כנסת ישראל** כולה, ובזה הוא זוכה ל**תשובה**.

אורות התשובה פרק י"ג, ג

"התשובה מוכרחה לבוא מתוך זהרה של תחייתנו הלאומית"

חפץ כביר טמון בנשמת עמנו, לראות את תחייתנו הלאומית ההולכת ומתקרבת אלינו, בכל כליל-הודה, בכל תמותה ושלמותה, בכל זהרה והדרה, וכשאני מקשיב

הד-קול של חשבון הנפש, של הבעה חיה של **תשובה**, של הגברה רוחנית קדושה, הבאה מתוך זרמי התחיה – הרי רוחי שב וחי, והנני מרגיש עוצם עוז, גודל ורוממות, והתחיה ניצבת אז לפני ביפעת-תפארתה וזיו-כבודה.

תשובה – מלה זו היא הגואלת, והיא תגאל אותנו. הארת **התשובה**, החיה והמשכלת, מוכרחת לבוא מתוך זהרה של תחייתנו הלאומית. **תשובה** של חיים, **תשובה** של דעה, של מחשבה ושל רגש, **תשובה** של רעיונות **ומעשים**.

מתוך "אגרת הטהרה", ירושלים ה'תר"ץ. מהדו"ב ה'תש"ד
עיין שו"ת דעת כהן סוף סי' ק

בבטחון התשובה – עוצם שלוה ושמחת עוז

בשנת תרפ"ה זכינו לגילוי אור חדש על רעיון התשובה ומערכת מחשבותיה עם הופעת הספר "אורות התשובה" למרן הרב זצ"ל.

בתחילה עלה במחשבה לקרוא לספר זה בשם ותיק – **איגרת התשובה**, על דרך איגרת המוסר,[5] אולם תכנו המיוחד-המחודש של ספר זה מצדיק בהחלט את שמו המיוחד-החדש: **אורות התשובה**, הרי כך הסביר מרן הרב זצ"ל באיגרת שנכתבה בראש חודש אלול, תרע"א, אל נאמן רוחו הגרי"מ חרל"פ זצ"ל:

ביסוד הכל צריכה לבוא ההסברה הכללית של **בטחון**-התשובה, עוצם השלוה ושמחת העוז, שצריכה להיות מתלבשת בה נפש כל איש אשר אור התשובה מאיר בנשמתו.

ועם זאת – – – שמחת-אמת זו ונועם-זיו-קודש זה, אינם מפירים יראה ח"ו, ואינם מגרעים מכל התעוררות נפשית הנקנית על ידי ציורי יראה תתאה, אדרבה מרבים הם את הזהירות והזריזות הנשמתית.

– – – וכל זאת צריך לבוא בכוח ההתגלות של ניצוצי אורות יום גאולה, המתגלה לנו בארץ החיים על ידי הקץ המגולה של הרי ישראל הנעבדים והנזרעים.

ואם יבוא אדם לחדש דברים עליונים בעסקי התשובה בזמן הזה, ואל דיברת הקץ המגולה ואור הישועה הזרוחה לא יביט – לא יוכל לכוון שום דבר לאמתתה של תורת אמת, כי כל זמן מאיר בתכונתו – – –.[6]

אגרות הראיה חלק ב, אגרת שעח, עמ' לו-לז

---

5. שם חיבור קצר הכמות של רבנו יונה מגירונדי אך בדרך כלל מכוון לחוברת בת 8 עמודים שהוציא לאור הגר"י מסלנט בקניגסברג ה'תרי"ח [לערך] ומאז יצאה במהדורות רבות ועשתה רושם גדול כראשית פעולה של תנועת המוסר. בשערה נדפס: "חקק בעט מלים מעטים, לעורר לבב אחב"י ללמוד חכמת המוסר. מליו לא כבירים ומשוכליו רבים המה".

6. "בכל דור ודור שולטת מידה אחרת [ממידותיו של הקב"ה שבהם הוא מנהיג את עולמו], שמזה משתנים הטבעים וכל מעשי הדור, הנהגותיהם ופרנסיהם. וכן יש בכל דור קצים לפי עניין התשובה והזכויות המיוחדות לאותו דור" (הגר"א ז"ל מווילנא, אבן שלמה פרק יא, אות ט).

כתי"ק של מרן הרב זצ"ל בפתח ספרו "אורות התשובה"

דברי האיגרת הזאת מפרשים לנו את דברי הרב בהקדמתו לאורות התשובה: "מוכרח אני לדבר על דבר התשובה – – – להבנת התוכן שלה בדורנו". כאן מתברר שלא רק מתוך הסתכלות מעמיקה בנושא התשובה, עמד הרב על גודלה הקוסמי ועצמתה הרוחנית־היצירתית הכבירה אלא שהתגלות אורות הגאולה, והצורך להביא את רעיון התשובה לפני בני־דורו בגילויי האור שבו – "עוצם השלוה ושמחת העוז" – הם שהנחו את ההכוונה "אמתה של תורת האמת" שבהלכות־הליכות התשובה בדורנו, שדור התחיה ההולך בגדולות ימצא שם את ביטחונו ואת שמחת־חייו, ואורות התשובה יאירו בנשמתו.

"התשובה אינה באה למרר את החיים, כי אם להנעימם"

למרן הרב זצ"ל היה ברור, כי לא תיתכן תחיית החול, בכל מערכות בניין האומה בארצה, בלי תחיית הקודש בגילוייו הנעלים בחיי הפרט והכלל, ואיפה היא הדרך – דרך לעבור גאולים – אשר בה יגיע דור התחייה לשערי התשובה?

ואף גם זה היה ברור לו, כי הדרך המקובלת לא תצליח והתפיסה השגרתית לא תשיג מטרתה. דור מלא חיים, חדור חזון, דור שהוא מלא תסיסה, חדוות יצירה, – לא בכובד ראש של עצבות, אפשר לבוא אליו, לא בדקדקנות של מעשי יום־קטנות, שיבחין בהן "חולשת נפש, רפיון רוח ומוגת־לב".

רק בגדלות־מוחין, ברעם־גבורה, בדברי־נגידים, אפשר וצריך והכרחי לבוא אל הדור הזה: "ורוח מעודד, מלא חיי ישע ועונג ד', בגודל לבב ורוחב־דעה והגיון־עוז, יקח מקומו בכל הלבבות", וזו הדרך שבה תקום "עצת ד' לכונן אור גאולה ודרך חיים לשאר עמו".

ובא הרב ולימד כי "התשובה איננה באה למרר את החיים, כי אם להנעימם" (אורות התשובה פ' טו, ו). ובתוספת מכת"י שנדפסה במהדורת "אור עציון" נוספה לנו פיסקא חשובה (בפרק יב, אות ח): "התשובה היא ביסודה תנועה של שיבה אל המקוריות, אל מקור החיים וההויה העליונה בשלמותם".

והגר"ש סטרליץ ז"ל מסביר במסתו על "אורות התשובה":

> רבינו הקדוש השכיל להתעמק בחזיון התשובה ומהותה, ונמצא למד כי היא איננה רק ברק הנופל בחשכת הליל של החטאים ומאיר את דרך האדם, אלא היא יסוד קיים ומתמיד של החיים כולם, הממריץ את אישי ההוויה כולה, לקראת התפתחותם השלמה – – – הוא הוציא את התשובה מן החוג הצר של האינידיבדיאום וקבעה במרחבי האוניברסל.[7]

---

7. נדפס בסוף המהדורה הנ"ל.

"את 'אורות התשובה' צריכים ללמוד בלי גבול"

ספר קטן־כמות ורב־איכות זה, היה חביב מאוד על מחברו, ואף הוא עצמו היה לומדו בימי־אלול, אחרי תפילת־שחרית.

ומסר לי תלמידו, הרב פינחס המבורגר (שליט"א) [ז"ל][8] ששמע מפי מרן הרב זצ"ל שאמר: "על **אורות התשובה** עבדתי הרבה. מי שיסתכל בו כהוגן ימצא אור על כל מילה ומילה".

ובמוצאי יום־הכיפורים תרצ"ד, שמעתי מפיו הטהור: "את 'אורות התשובה' צריכים ללמוד בלי גבול"...

כי אמנם כן, 'אורות התשובה' זורעים אור חדש על מושגי החטא, ענשו ותשובתו. פגיעתו הקשה של החטא היא בעיקר בניתוק האדם משורשי הוויתו, ממקור חייו, מאור נשמתו. וזה גופו העונש הקשה ביותר.

ומאידך גיסא, כוחה של תשובה בגאולת החוטא ממחשכיו, בהחזרתו לעולמו ולששונו, בהקרנתו החזקה באור ההוויה – התשובה "קדמה לעולם" והיא גם "המביאה גאולה לעולם".

לא בריחה מן העולם והחיים יש כאן, אלא "דוקא מתוך התשובה האמיתית, הטהורה, צריכים לשוב אל העולם ואל החיים" (פ' יד, ל).

אל "שער התשובה" מוביל כאן שער "החרות הקדושה" (פ' ג, א), שער "אימוץ הרצון" (פ' ט, ז), שערי "פתחי הבינה" (פ"ו, ג) ו"התעצמות העוז הגופני" (פ' ד', ט).

מרן הרב זצ"ל שיקע בספר זה, את עוז אמונתו החיה והלוהטת, את שירת נשמתו לא־ל חייו, והוא מתגלה כאן כ"משורר התשובה, משורר החיים, משורר התחיה, משוררה של הנשמה הלאומית ההולכת להגאל" (פ' יז, ה).

המהדורות המנוקדות של "אורות התשובה"

זכות גדולה נתגלגלה להנהלה הארצית של "בני־עקיבא" בהוצאה החדשה של "אורות התשובה" בניקוד מלא, בכותרות־משנה ובפרוש קצר (תל־אביב, תשט"ו).

וזכות עוד יותר גדולה נתגלגלה לראש ישיבת בבני עקיבא "אור עציון" (מרכז שפירא), הרב חיים דרוקמן שליט"א, שההדיר את "אורות התשובה" בפעם החמישית (ירושלים, תש"ל) בתוספות מלוקטות מכתב־יד קדשו של מרן הרב זצ"ל ועוד כמה וכמה מעלות טובות.

---

8. ירושלים ה'תרע"ד – ה'תשנ"ד, נכד אחיו של הגרימ"ח.

"על ידי הנקודות מתגלה כוח־החיים של האותיות" – כך שנה לנו מרן זצ"ל בספרו המופלא "ראש מילין" (עמ' ג[9]). ואכן המעיין במהדורות אשר לפנינו מרגיש מיד כי פרקי אורות התשובה מוארים כאן באור חדש, כי חיוניות חדשה בוקעת ועולה מן השורות המופלאות.

כותרות־המשנה ממצות את תוכן כל סעיף, והפרוש הקצר מקל על ההבנה, ואף מסייע לא־מעט במראה־המקומות ובהבאות הקצרות.

הכל יחד מאיר עינים ומאיר לבבות, ולמאירים – תודה וברכה.

*

מאמר מקיף "התשובה – חזון חייו של מרן הרב זצ"ל" פירסם הגר"ש ישראלי (שליט"א) [ז"ל] בקובץ "שיטתו של הרב במחשבת היהדות", עמ' יג־לא.

חוברת מיוחדת על "התשובה במשנתו של הראי"ה" כתב הרב חיים ישעיה הדרי שליט"א (ירושלים, תשט"ו).

"שירת התשובה" של מרן הרב זצ"ל, מבוארת בששה עשר פרקים, בספרו המקיף "רואה האורות" של פרופ' חיים ליפשיץ ז"ל, שהופיע בירושלים, תשל"ה.

ובשנת תשל"ז אור בהיר נגה על "אורות התשובה" בהופעת הספר מחדש, בצירוף "ביאורים ומקורות" ומבוא רחב מאת הרב יעקב פילבר שליט"א. נוסף על המקורות בדברי הקדמונים, מביא המהדיר השלמות רבות מספרי־דבי־רב – "אורות", "אגרות הראיה", "אורות הקודש" וכו' – המרחיבים את הדברים ומבהירים אותם, וגם מי שאינו רגיל בסגנונו של הרב, תאורנה עיניו ולבבו יבין ושב ורפא לו.

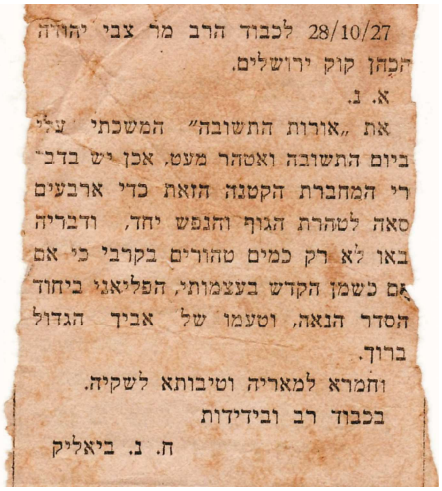
28/10/27 לכבוד הרב מר צבי יהודה
הכהן קוק ירושלים.
א. נ.
את „אורות התשובה" המשכתי עלי
ביום התשובה ואטהר מעט. אכן יש בדב־
רי המחברת הקטנה הזאת כדי ארבעים
סאה לטהרת הגוף והנפש יחד, ודבריה
באו לא רק כמים טהורים בקרבי כי אם
עם נשמן הקדש בעצמותי, הפליאני ביחוד
הסדר הנאה, וטעמו של אביך הגדול
ברוך.
והמרא למאריה וטיבותא לשקיה.
בכבוד רב ובידידות
ח. נ. ביאליק

*

הספר הזה משמש כבר מורה־דרך לרבים, לקרובים ולרחוקים, ואנו מצפים להגשמת חזונו של הרב כי "עוד ילמד דור התחיה את התשובה בעומק נפש, בתבונה חיה ורעננה" (פ' יז, ה), "וממעמקים אל מרומי התשובה העליונה יובאו" (פ' ד, יא).

---

9. מהדו"ב ירושלים ה'תשס"ב, עמ' מב.

"כוח כמוס של הצעדה לטובה ישנו בכל המחנות"

בעמדנו על סף השנה החדשה, עלינו להתקרב לאורח התשובה המביאה גאולה ורפואה לעולם.

משתמשים אצלנו בשני שמות המחלקים את הקהל שלנו לשני מחנות – "חרדים" ו"חפשים". אלו הם שמות חדשים שלא היו רגילים באומתנו כלל, ובזה בודאי יש לנו לומר שהימים הראשונים היו טובים מאלה.

ההבלטה של שני השמות האלה, סותמת את הדרך של התיקון. מי שהוא חושב את עצמו כשייך למחנה זה שקוראים לו "חרדים" מביט מלמעלה למטה אל המחנה השני ה"חפשים", וכשהוא מגיע למחשבה של תיקון, של תשובה, הוא מפנה מבטו מיד אל המחנה השני, המנוער מתורה ומצוות, וחושב בדעתו שהתשובה שם היא דרושה, כי אליהם הדברים מכוונים, להם ולא לו. וה"חפשי" – – – בודאי חושב שכל רעיון התשובה זה ענין "חרדי" שאינו שייך לו כלל.

– – – טוב מאד לאדם שיהיה שקוע בחישוב חשבון עולמו, לחטט במומיו הוא ולהביט בעין יפה על האחרים, שיכול להיות שיש במצפונם אוצר טוב הכמוס מן העין. עלינו להחליט שכח כמוס של הצְעדה לטובה ישנו בכל המחנות ובכל אישי האומה. בכל מחנה יש הרבה מה לתקן והרבה מה לקבל מהאור ומהטוב שבכל אחד.

נתוודע נא איש אל אחיו בשם כלל ישראל, ותתקיים בנו התפלה המקודשת שהננו עתידים להביע בכל כך המיית-נפש: 'ויעשו כולם אגודה אחת, לעשות רצונך בלבב שלם'.

היסוד, כ"ו אלול, תרצ"ג: מאמר "מסע המחנות", מאמרי הראי"ה עמ' 66-67

חיתום השנה בחשבון הנפש
של חודש אלול וימי הסליחות

לעת חידוש השנה, מתעוררת בקרבנו תכונת התשובה. זאת היא ההכרה הבהירה של ישראל גוי קדוש, המתחיל את השנה החדשה בעשרת-ימי-תשובה, אחרי שחתם את השנה שעברה בחשבון הנפש של חודש אלול וימי הסליחות.

היסוד, כ"ו אלול, תרצ"ד: מאמר "תקופת השנה", מאמרי הראי"ה עמ' 143-144

פרק ה

ראש השנה

ביום הראשון של ראש השנה היה הרב מתפלל בבית מדרשו, עם המתפללים הקבועים, ואילו ביום השני היה בא להתפלל במניין של הישיבה בבניין ישיבת "עץ חיים", בשכונת מחנה יהודה.

בעל שחרית בישיבה היה הרב שבתי שמואלי (שליט"א) [ז"ל],[1] מראשוני הישיבה, ובעל המוסף היה הרב רבי אריה לוין זצ"ל, גומל החסד הירושלמי המופלא.

רבי אריה, שכל תפילתו היתה ברגש רב, היו לו גם כמה מנגינות מיוחדות (כגון מנגינת תפילת "היה עם פיפיות", שתמיד ציפינו לה בגלל טוב טעמה וחן נעימתה), ובאחת השיחות סיפר, שנוסח תפילתו בצרוף מנגינותיה, מסורת היא בידו מבעל־התפילה שעבר לפני התיבה בישיבת וולוז'ין (שבה למד ר' אריה בתקופתו של הגאון ר' רפאל שפירא ז"ל).

בבית מדרשו היה הרב נאלץ לקצר, מפני טורח הציבור, לא כן בישיבה שמעיקרם נקבעו בה זמני־תפילה ארוכים יותר, כאן היה הרב מאריך בתפילתו, בכוונותיו. ללא הגבהת קול וללא התרגשות חיצוניים היה עומד ומתפלל, כשאותו השקט האצילי והשלווה הפנימית המאפיינים אותו תמיד, מלוים אותו גם עכשיו, אלא שפניו מרוכזים יותר ומבטו עמוק יותר. לא פעם הרגשנו שאף על פי שהוא עומד אתנו, הרי אליבא דאמת שרוי הוא בעולמות אחרים, הרבה יותר גבוהים, כי רק גופו מצוי בינינו ואילו נשמתו מרחפת במרומים[2].

---

1. "נאמן בית הישיבה ובכיר-פקידיה", עיין עליו בליקוטי הראי"ה ב עמ' 166.
2. פעמים יש לעבוד להשם יתברך בנשמה לבד, דהיינו במחשבה, והגוף יהיה עומד במקומו – – – לפעמים יכול אדם לומר התפילה באהבה ויראה והתלהבות גדולה, בלי שום תנועה, ויהיה נראה לאדם אחר שהוא אומר אותם דברים בלי שום דביקות. וזה יכול האדם [לעשות כשהוא דבוק מאוד להשם יתברך, אז יכול] לעבוד אותו בנשמה [לבד], באהבה רבה וגדולה.
וזו העבודה היא יותר טובה, ובדביקות יותר להשם יתברך, מהתפילה שנראית בחוץ על האיברים, ואין להקליפה אחיזה בזו התפילה, [כיון] שכולה היא בפנימיות (צוואת הריב"ש, סי' קד-קה).

פעם ארכה תפילת המוסף של הרב שעה שלמה, ועל אותה שעה אמר בנו מו"ר הרב רצ"י (שליט"א) [זצ"ל]: "תהא השעה הזאת שעת רחמים ועת רצון מלפניך".

רוממות התשובה של ראש-השנה

"מן המיצר קראתי י-ה, ענני במרחב י-ה" (תהלים קיח, ד) – השופר פיו צר והוא הולך ומתרחב. דרך **התשובה** – שהשופר רומז עליה לפי דברי הרמב"ם ז"ל – היא: תשובת הפרט ואחר כך תשובת הכלל. הראשונה הקדמה לשנייה. התשובה של חודש אלול היא הקדמה לתשובה של ראש-השנה. **באלול** אנו עוסקים בתשובה הפרטית, אולם **בראש-השנה** אנו מתרוממים למדרגת חפץ-התשובה לא רק של העם כולו, "אמרו לפני מלכויות כדי שתמליכוני עליכם" (ר"ה טז, א), אלא של העולם כולו – "מלוך על כל העולם כולו בכבודך".

עומק הטוב המכוסה שבנפשות ישראל

ובקובץ דרשותיו של מרן הרב זצ"ל "מדבר שור" (כת"י) (דרוש ח) – מתקופת רבנותו בזוימל – כתוב לאמור:

> "תקעו **בחודש** שופר, בכסה ליום חגנו" (תהלים פא, ד) – **בהתחדשות** השנה, כח **החידוש** מוסיף קדושה בנבראים, כעין התחלת היצירה, וגם הכח הפנימי **והמכוסה** שבנפשנו מתגלה ומשלים את הנפש בדעות ובמעשים.
>
> "כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב" – אעפ"י שאין אנו מכירים את עומק הטוב המכוסה שבנפשות **ישראל**, והדבר הוא בשבילנו **כחוק**, שאין אנו יודעים את טעמו, אבל לאלקי **יעקב**, להשם יתברך אלוקה-כל-הנפשות, הוא **משפט** מוטעם ומבואר, כי הוא יודע עד כמה ראוי להכריע לצד זכותנו, מצד כח הקדושה הפנימי, הצפון והמכוסה.

ובשופר – גדול יתקע!

במשך שנים היה הרב נוהג לתקוע בעצמו בשופר. אכן, באחרית ימיו היה הדבר קשה לו, והיה רק מקריא לתוקע.

לפני התקיעות היה טובל במקווה-טהרה. את הפסוק "מן המיצר" היה קורא בהתרגשות של שברון-לב, ואילו את הפסוק "שש אנכי על אמרתך" היה קורא בשמחה רבה, והיה זה מופלא לראות כיצד הפנים הרציניות שחרדת הדין נסוכה עליהם, מתחילות פתאום לנהור בעליצות והעינים מאירות בנהירו עילאה[3].

---

3. "רבינו [הגר"א ז"ל] היה שמח מאוד בעת תקיעת שופר, וכן אמר שצריך להיות ברוב שמחה וחדווה, כדוגמת המדינה ביום שממליכים מלך ומעטרים אותו, כן אנחנו בתקיעת שופר

"מרן העמיק חקר בכוונת התקיעות"

נזיר־אלקים הרב דוד הכהן זצ"ל, רשם בפנקסו בתקופה הראשונה לשהותו במחיצתו של הרב:

> הנני יושב בלב ישראל, בלב ירושלים עיר הקודש, ובבית גדול הדור. הוא הנקודה המרכזית שבכל חכמת ישראל, הוא המקיף הכל וכולל הכל. לבו מלא רגש עדין, עמוק וחד, ונפשו מלאה טוב ורצון וחסד. שכלו מלא חריפות והברקה וידיעותיו רבות. הוא גאון, חוקר, צדיק תמים, חסיד וענוותן כהלל.
>
> נזיר אחיו, ח"א, עמ' רפג. משנת הנזיר עמ' נז

ובמוצאי ראש־השנה תרפ"ג, הוסיף וכתב בהתרגשות:

> היום הקדוש עבר עלי באופן נורא. אתמול – הבכיות לאין קץ, והיום – ההשגות העליונות, ביחוד כשרבנו מרן הקדוש שליט"א גזר עלי להקריא לפניו את סדר התקיעות, והוא תקע בשופר גדול, אני הקראתי מילה מילה לפניו. הכוונות היו נוראות, מעין שופר של משיח. הוא העמיק חקר[4], וגם אני כיוונתי, ואימה גדולה נפלה עלי.
>
> שם, עמ' רצא. משנת הנזיר עמ' סה

ומה שלא רצה רבי דוד זצ"ל לגלות בענוותו, נתגלה כעבור שנים מפי ידיד נעוריו, נשיא מדינת ישראל ר' זלמן שזר ז"ל, שעוד בימים שלפני ראש השנה לימד אותו הרב את כוונת התקיעות ברוב יחוד ועיון. וכך סיפר לבנו־יחידו של הנזיר, הרב שאר־ישוב הכהן שליט"א: כשגיליתי מחדש את אביך ז"ל, והוא עולה מעלה מעלה בעולם הסוד והדממה, הלכתי בחודש אלול לשאוב רוח טהרה ממחיצתו בבית הרב. והנה אמרו לי שעכשיו הוא נמצא בחדרו של הרב ועובר אתו על כוונות התקיעות. אזרתי עוז והרשיתי לעצמי להציץ לחדר, ונשארתי עומד כולי רתוק למראה: שניהם עמדו בעינים עצומות. הרב מקריא ור' דוד תוקע, והקולות נשמעים כמגיעים מעולם אחר, שלא מעלמא הדין. לרגעים היה נדמה לי שאני שומע את קול שופר הגאולה, קול שופרו של משיח המבשר קיבוץ נדחי ישראל. נחרדתי ונרעשתי עד עמקי נפשי. מראה זה וקולות אלו לא אשכח לעולם.

ממליכים להקב"ה בכל העולמות שאנחנו עמו" (הר"א הכהן ז"ל בשם רבו הגר"ח מולוז'ין ז"ל, "ברכת ראש" סי' קד).

4. אין אתנו יודע עד מה מכוונת התקיעות של מרן הרב זצ"ל, אם כי ידוע שהי' לומד בעיון לפני כל חג את "פרי עץ חיים" ומתעמק רבות בכוונות האר"י הקדוש ז"ל, וברור ש"שער השופר" – זה היה השער לד', אשר הצדיק בא בו ועמד על סודו.
אכן בסידורו "עולת ראיה" (ח"ב, עמ' שכו) נמסרה לנו כוונה חלקית, והיא כוונת התעוררות התשובה שעל ידי התקיעות, והוסברו הדברים בהרחבה ע"י הרב עוזי קלכהיים (שליט"א) [ז"ל] בספרו **"אדרת אמונה"** – ירושלים תשל"ז – עמ' 393-384. וע' קול הנבואה עמ' רמז-ח.

סדר תשר"ת – סדר תקופות עולמנו

ובאחת השיחות הסביר מרן הרב זצ"ל, כי תשר"ת מכיל במיצוי את כל המהלך של העולם. וסדר התקיעות מכוון כנגד "ד' מלך, ד' מלך, ד' ימלוך לעולם ועד":

– ד' מלך בעולמו – זה התקיים לפני חטאו של אדם הראשון, ואחר כך בתקופות מסוימות בבית-ראשון ובבית-שני. וזוהי אפוא **התקיעה הראשונה**, הקדומה, הפשוטה והישרה. וכיוצא בזה לעתיד לבוא, יגיע זמנה של התקיעה – "**התקיעה הגדולה**" – הפשוטה והמיושרת, שלאחר כל תנודות העולם, ואז **ד' ימלוך בעולמו** – "והיה ד' למלך על כל הארץ", ועל כך אנו מתפללים ומבקשים "מלוך על כל העולם כולו בכבודך" [ועיין עולת ראי"ה, ח"א, עמ' מז].

אכן באמצע, באה התקופה הקשה של המאבק על "**ד' מלך**", וכאן באים השברים והתרועה – "גנוחי גניח וילולי יליל", תקופת התהיות והספיקות, המעלות והמורדות, ועל כך אנו אומרים "אשרי העם **יודעי** תרועה", אשרי היודעים להתגבר על כל **השברים**, היודעים להתעלות מתוך כל **תרועות**-המלחמה, המגיעים ל"הוודאי שמו כן תהילתו" למרות כל הספקות, והם הזוכים להגיע לאור פני מלך חיים – "ד' באור פניך יהלכון". (עפ"י הרב אלימלך בר-שאול ז"ל, טעמי המצוות במשנת הרב, קובץ "שיטתו של הרב קוק במחשבת היהדות", ירושלים תשכ"ז, עמ' נב)[5].

---

5. ובכתבי מרן הגרי"מ חרל"פ ז"ל מבואר:
תוקעים אנו תקיעה פשוטה, להורות על השורש של ההוי'ה, שנוצרה בחסד פשוט. אולם אחרי נפילת העולמות נכנסה הבריאה למצב של שברים-תרועה, גנוחי גניח או ילולי יליל או שניהם יחד. וכדי לבטא את תקוותנו לעתיד הגדול, שבו יגיע העולם לכל תיקונו, אנו תוקעים תקיעה לאחריה.

ועוד כתב לאמור:
כל תרועה – תקיעה מלפניה ותקיעה לאחריה. **התקיעה** שלפניה, הפשוטה, הישרה, מעוררת את לבת-האש העצורה בנשמתה של כנסת ישראל, והיא שומעת את הקול הקדוש הזה וחוזרת בתשובה שלמה.
והתשובה באה מתוך שהיא זועקת על שבריה, בגניחה, ביללה, ומשפרת היא את מעשיה ושבה אל בית אביה כנעוריה.
ואז מתגלה שגם התרועה של ישראל תרועת-מלך היא, שבמעמקי לבה מתגעגעת היא להכתרת מלכו-של-עולם, וזה כל אדיר חפצה – "ותמלוך אתה ד' לבדך על כל מעשיך".
התקיעה הפשוטה שלאחריה מגלמת את רוממות חביון עוז נשמת ישראל, שלמרות הירידות וההשפלות החיצוניות, עומדת היא בצביון קודשה.
ומסיימים אנו את ברכת השופרות בהכרזה "כי אתה שומע קול-שופר ומאזין תרועה" – כי רק הקב"ה הוא השומע את השתוקקותם של ישראל, להכריז על מלכותו יתברך ולהכתירו בכתר-מלכות, רק הוא המאזין לתרועה ויודע שכל פעולותיהם של ישראל באים מתוך עומק חפצם ל"תרועת מלך בו".

שופר לקרובים, ונס ודגל לרחוקים

עם רוב שמחתו של הרב על כל בניין שנוסף בארץ, על כל ישוב נוסף, על ההתעוררות הלאומית, המכה גלים בכל תפוצות ישראל, הצטער על שחוגי החרדים מאחרים לבוא. אולם התנחם כשמצא שהתופעה הזאת כבר צפויה היתה מראש, והיא רמוזה בדברי נביא-הנחמה ישעיה הנביא.

כי הנה מצינו בנוסח התפילה: "תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גלויותינו" – השופר קודם לנס-הדגל. וזה מובן, כי השופר הוא לקרובים, ואילו הנס-הדגל לרחוקים, אשר קול השופר אינו מגיע אליהם.

מדוע אפוא מוצאים אנו בדברי הנביא (ישעיה, יח, ג), שהסדר הוא הפוך: "כל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשוא **נס** הרים תראו, וכתקוע **שופר** תשמעו" – הנס-הדגל קודם לשופר?

התשובה היא: אנשי-כנסת-הגדולה תיקנו את ברכות התפילה לפי סדר (עיין מגילה יז, ב, ועיין תוס' ברכות לד, א, ד"ה אמצעיות, וטור-אורח-חיים סימן קיט פלוגתא של רש"י ונכדו הרשב"ם), ואף בתוך נוסח הברכה הסדר ההגיוני הוא הקובע. ולכן בנוסח התפילה נקבעה הבקשה בצורתה המסודרת, ראשית באה המשאלה שהקב"ה ישמיע קול שופר-הגאולה לקרובים, ואחר כך באה המשאלה ביחס לרחוקים, שהקב"ה ישא ניסו-דגלו גם להם, ושגם אלה אשר את קול השופר אינם מסוגלים לשמוע, יראו את הנס-הדגל אשר ינשא אליהם ממרחקים.

אולם נביא-האמת חזה מראש את הדברים, כפי שעתידים היו להתרחש במציאות, ולכן סדר הפסוק בישעיהו, הוא כאשר עינינו רואות, שפעמי התחייה זכו להתעוררות חזקה דווקא אצל רחוקים, אצל אלה שעמדו על סף ההתבוללות, הם ראו מרחוק את **הדגל** ונמשכו אליו ונהרו אחריו, ורק אח"כ התקרבו גם קרובים, התקרבו גם אלה אשר שומעים את קול **השופר** מקרוב, אשר קול-ציון ודבר-ירושלים הם לחם-חוקם, בתורה ובתפילה, דבר יום-ביומו.

והנביא מפנה תשומת לב כל באי העולם לא רק לפלא-הגאולה בכללו, אלא גם לסדר המפתיע במהלכו המעשי: "כל יושבי תבל ושוכני ארץ" שימו לב, הביטו והתבוננו במתרחש, שראיית **נס-הרים** אצל הרחוקים מקדימה את שמיעת **תקיעת השופר** אצל הקרובים...

[בספרו של מרן "אורי וישעי", בפרק ל"א – "רזי התקיעות" – מופיע קיצורם של דברים אלו בתוכן שבראש הפרק, ואילו הדברים עצמם נשמטו בטעות מתוך הפרק, וכאן הם באים בשלמותם].

התקיעות שחדרו בלבבות

קבוצת־פועלים, שדחקה אותה השעה לגמור עבודת בניין מסויימת, באחת השכונות בירושלים, הרשתה לעצמה להמשיך בעבודה בעצם החג.

משהבחינו השכנים בנעשה, שלחו מיד להודיע על כך להרב. והנה כעבור שעה קלה הגיע למקום שליחו של הרב ושופר בידו. הוא ניגש אל הפועלים שהופתעו למראהו, ואחרי שבירך אותם בשנה טובה, הודיע כי הרב קוק שלח אותו לתקוע בפניהם בשופר, כחובת היום על כל אדם מישראל, ביקש באדיבות שיואילו להפסיק את עבודתם ולהקשיב לתקיעות, ומיד בירך והתחיל לתקוע – – –

דברו של הרב ותקיעות השופר – מילאו את שליחותם. כל תקיעה נוספת הרעידה נימים דקים ועוררה את הנקודה היהודית בלב הבחורים־הפועלים. הם הניחו את כלי העבודה, התרכזו ועמדו מסביב לתוקע, ואחדים התרגשו והזילו דמעות. בחלל הבניין הבלתי־גמור הדהדו הקולות העתיקים של השופר, הזכירו בית־אבא, דמות־סבא, העיירה ובית־הכנסת, הזכירו עולם יהודי עומד בתפילה, וסימני־שאלה התחילו נדחקים בזה אחר זה: מה קרה לנו? היכן אנחנו? לאן הגענו? וכך היו עומדים הבחורים נבוכים מהורהרים.

עם תום התקיעות, כבר לא היה צריך להרבות בדיבורים. כולם החליטו להפסיק את העבודה, ומהם ששאלו את השליח אם הם יכולים להילוות אליו, הזדרזו והחליפו בגדיהם ויחד אתו הלכו להצטרף לתפילת החג בבית מדרשו של הרב (עפ"י רח"ד ערמון־קסטנבוים, "מאוצר גנזי", עמ' 245).

"הבעה של אחוה ושל כבוד – מקרבת"

אכן, כה היו דברי הרב בימים ההם:

> מלה ידידותית פועלת, הבעה של אחוה ושל כבוד מקרבת – – – אל ירפו ידינו מלכת בדרך הטובה והישרה, אשר אור האהבה והאחוה, השלום והריעות, זרוע בה. – – – חובתנו היא לפרוץ פרצות בחיץ המבדיל בין אח לאח, ולב ללב ידבר, ונשמה לנשמה תביע אומר, והדברים בטח יקשבו ברב־קשב. – – – ופתאום יתרוממו בניניו אלה, ויעטרו על ראש חפצם הכביר לבנין הארץ והעם, את עטרת הנצח וההוד של יפעת־הקודש.
>
> קריאות גדולות, ירושלים תש"ד, עמ' נט־סא; מאמרי הראי"ה עמ' 350

"החזירנו בתשובה שלמה לפניך"

"אבינו מלכנו החזירנו בתשובה שלמה לפניך" – מאי משמע תשובה שלמה? זאת אנו למדים מהבקשה הסמוכה "שלח רפואה שלמה לחולי עמך", ברוב המקרים המחלה היא סימפטום של מצב לא תקין של הגוף כולו, ואם הריפוי יתרכז רק בגילוי החיצוני של

המחלה, תהיה זו פעולה לא־גמורה, לא שלמה. רק אם יתחקה הרופא אל שורשי המחלה, ויגיש לחולה אמצעי ריפוי מקיפים, אז יזכה החולה לרפואה שלמה.

והוא הדין **תשובה שלמה** – לא תשובה חלקית, קטועה, המתייחסת לחטא המוגדר, המסויים. אלא מבקשים אנו שהקב״ה יחזירנו בתשובה שלמה, תשובה המגיעה לסיבות החטא ולשרשיו, תשובה המחזירה את האדם לשלמותו (מפי הגרש״ב ורנר (שליט״א) [ז״ל]).[6]

סגולת התרועה לתיקון הלב ולהמשך דרך החיים והטוב

״אשרי העם יודעי תרועה״ – שיודעים ומכירים את כח התשובה, הבא על ידי סגולת התרועה, המתגלה בימי רצון אלה, לתיקון הלב בתשובה, ועל ידי ידיעתם והכרתם זו הם ממשיכים אותה גם אחרי שעברה מלפני עיניהם, וגם בכל השנה אור ד׳ מאיר לפניהם, להורות להם דרך החיים והטוב – ״ד׳ באור פניך יהלכון״.

עולת ראיה ח״ב, עמ׳ שכט

שופרות הגאולה

בקובץ ״אורחות״ מוסר לנו ״א׳ תלמיד״ – הלא הוא יקיר־ירושלים רבי אליעזר אלינר (הי״ו) [ז״ל][7] – תיאור נאה על דרשתו של מרן הרב זצ״ל בראש השנה, בחורבת ר׳ יהודה החסיד שבירושלים העתיקה, שנאמרה בעת־צרה, ועשתה רושם גדול על כל שומעיה:

סוף הקיץ של שנת תרצ״ג, הידיעות המגיעות מגרמניה על חודשי שלטונו הראשונים של היטלר, נוראות ואיומות מיום ליום. ועם זאת מתפתח הישוב בארץ ישראל, כי הקדוש־ברוך־הוא מתקין רפואה מן המכה עצמה: העלייה לארץ ישראל מכל ארצות מרכז אירופה גוברת והולכת. באים אנשים משכילים ומלומדים, מביאים עמהם גם קצת הון, והם משתתפים כעבור זמן קצר בבניין הארץ ובפיתוחה. יותר משלושים אלף יהודים עלו לארץ בכל השנה ההיא, התנגדות הערבים לא באה עוד לידי ביטוי (היא פרצה רק אחר כך), ואנחנו חשבנו שהננו רואים ושומעים את פעמיה של הגאולה המתקרבת ובאה.

כשבוע לפני ראש השנה נודע, כי בחג הבא עלינו לטובה יתפלל הרב בחורבת ר׳ יהודה החסיד שבמרכז העיר העתיקה, וידרוש מענייני הזמן והיום, וביום א׳ של סליחות גם הודבקו מודעות על כך, והקהל הוזמן להשתתף בתפילה ברוב עם.

---

6. חתן הגרימ״ח. ירושלים ה׳תרע״א, בני־ברק ה׳תשנ״ג.
7. עיין עליו להלן ריש פרק לג.

ביום הראשון של החג בבוקר השכם נתגלה, כי רבים מאוד הם האנשים, הרוצים לראות את המעמד הזה ולשמוע מה ייאמר בו. עם אור היום ירדנו לכל אורך רחוב יפו, השקט ביותר, גם בגלל השעה המוקדמת וגם בגלל קדושת היום (כי עדיין היו רוב החנויות ובתי־המלאכה בכל הרחוב הראשי הזה בידי יהודים). הגענו לחומת העיר העתיקה, ונכנסו לתוכה דרך שער יפו, בסימטאות הערביות שמעבר לשער כבר שקקו החיים בכל המולתם. המון נדחק בסימטאות, עלה וירד במדרגות הצרות של הרחוב. ככל שקרבנו אל הרובע היהודי, התברר לנו שהיום ירבה ביותר מספר היהודים בעיר העתיקה, קבוצות קטנות, אבל תכופות, זו אחר זו, הגיחו מן הסימטאות ונכנסו כולן לתוך רחוב היהודים המרכזי.

בית הכנסת המרווח של חורבת ר' יהודה החסיד, עוד נראה ריק בשעה מוקדמת זו. חזרנו ויצאנו לשוטט ברחובות, והנה ברגעים המעטים האלה גבר זרם הבאים מכל קצווי העיר לחורבה, כי זמן התחלת התפילה הלך וקרב. היינו היהודים היחידים ששחו נגד הזרם, אשר כולו שטף לכיוון אחד, אל חצר החורבה. המוני יהודים עברו ברגעים אלה על פנינו: רובם נשאו טליתות ומחזורים בידיהם, רבים הלכו ברחוב כשהם עטופים בטליתותיהם, מלבושיהם שונים ומקובצים מכל קצווי עולם, רבים הבגדים האירופיים, השחורים והחגיגיים, אחרים במלבוש מזרחי לכל סוגיו השונים, וביניהם מפוזרים לובשי תלבושת ירושלמית – מעיל קטיפה בצבע בולט, המגיע עד לארץ, ו"שטריימל" רחב על הראש. הכל מכוונים להגיע לחורבה בעוד מועד, כדי לתפוס מקום טוב.

מרחוק הרגשנו בקבוצה מיוחדת, שהלכה וקרבה. זו היתה קבוצת מלוויו של הרב: בני משפחתו ותלמידי ישיבתו "מרכז הרב". בראש הלך הרב בקומתו ההדורה ובתלבושתו החגיגית. מעיל משי שחור דק עוטה את כל גופו עד כפות רגליו, לראשו חבוש ה"שטריימיל" הגבוה, ועיניו נוצצות כברקים, ואף על פי כן הן מהורהרות וחולמות. כל העובר על פניו או המשיג אותו מאחוריו, משתחווה לו ביראת כבוד, והוא עונה בניענוע ראש לכל אחד. בני עדות המזרח מתקרבים אליו בהשתחוויה ותופסים את ידו לנשקה, ערבים מצדדים עצמם כנבהלים מפני מראה ההוד, אף השוטרים הבריטיים וחיילי "הוד מלכותו", הממהרים למלאכתם, מברכים אותו בהצדעה בגוף מתוח, והוא מחזיר להם ברכה בהגעת אצבע לשטריימיל.

פנינו אחור ונגרפנו בזרם. משחזרנו לסימטאות הצרות, גבר הדוחק ביותר, איש לא ידע נפשו עד שפרצנו לתוך בית הכנסת. פה כבר נראתה לנו העמידה הצפופה כמרווחת. ואף על פי כן נדמה לי, כי איש לא יכול לשבת בבית הכנסת ביום ההוא: הכל היה מלא וצפוף – בין הספסלים, במעברים, מסביב לבימה ואף על יד החזן ולפני ארון הקודש. הכל עטופים טליתותיהם ומשתתפים בתפילה באימה ובכובד ראש, ואין כלל מחשבה לצאת או לנוע.

בעל השחרית שבה את לב המתפללים, אף קיצר כנראה בניגוניו הנעימים, כי עברה התפילה ללא עייפות מחמת העמידה בדוחק, והגיע זמן הוצאת ספר תורה. בקושי רב מבקיעים להם נושאי הספרים והגבאים את דרכם אל הבימה. העולים לתורה היו כולם גדולי ירושלים. ראשון עלה הרב בעצמו, שהיה כהן, וכל העולים אחריו ברכו, כמובן, קודם כל אותו בברכת "מי שברך".

אחרי קריאת ה"הפטרה" קם מלמול בקהל – ופתאום הושלך הס. הן עכשיו ידרוש הרב. הצפיפות והמתיחות גדלו עוד יותר, גם החום היה רב. על המדרגות לפני ארון הקודש הופיעה דמותו המקסימה של הרב, הוא פתח בקול נמוך ומתיחות השומעים נתגברה עוד יותר.

וכך דרש הרב:

בשופר של ראש־השנה ישנן שלוש דרגות: א) מצוה מן המובחר – שופר של איל; ב) כל השופרות כשרים חוץ משל פרה; ג) אם אין לו לאדם שופר כשר מותר לו לתקוע בכל שופר שהוא, אפילו בשופר פסול, אלא שאין לברך עליו.

דרגות אלו של שופר ראש־השנה, מתאימות לדרגות שופרה־של־הגאולה.

"תקע בשופר גדול לחרותנו" – יש שלוש דרגות גם בשופר־הגאולה: שופר גדול, שופר בינוני ושופר קטן.

התעוררותו של העם להיגאל ולגאול את ארצו, התעוררות שמקורה קדוש, האמונה בד' ובקדושת ישראל עמו וכו' – זהו **השופר הגדול** והמעולה. לקולו שמעו גדולי ישראל וקדושיו, אשר נתעוררו לחיבת־ציון ושיבת־שבותה.

חסידי עליון אלה ראו בעיני רוחם את ירושלים של מעלה מחוברת עם ירושלים של מטה. הם הריחו באוויר הארץ חיי נשמות, כל גרגיר של אבק אדמת ארץ ישראל היה קדוש אצלם קדושה עליונה. בקול השופר הגדול הזה עלו לארץ ישראל הרמב"ן, רבי יהודה הלוי, ר' עובדיה מברטנורא, תלמידי הגר"א, חסידי הבעש"ט וכו'. זהו בודאי "שופר **גדול** לחרותנו".

אולם, יש גם שופר אחר שקורא ליהודים לעלות לארץ ישראל, מפני שזוהי ארץ אבותינו. פה חיו אבותינו, נביאינו, מלכינו. פה נוכל לחיות כעם בן חורין במולדתו, פה נוכל לחנך את ילדינו באווירה יהודית וכו'. גם זהו שופר כשר, אם כי הוא לא גדול כראשון, שופר "בינוני" הוא, ויש לברך עליו.

אבל – פה פרץ הרב בבכי – יש שופר של בהמה טמאה, שונאי ישראל התוקעים באוזני העם וקוראים ליהודים לנוס כל עוד נפשם בם ולעלות לארץ ישראל. אויבים מכריחים אותם להיגאל, מתריעים בתרועות מלחמה ומרעישים ברעש של צרות וייסורים, ואינם נותנים להם מנוח. שופרות של חיות טמאות נעשים לשופרו־של־משיח... ומי שלא שמע לקולו השופר הראשון, ואף לקול השופר השני לא שמע, שומע בעל־כרחו בקול השופר האחרון... אולם, על שופר זה אין לברך – "אין מברכין על כוס של פורענות" (ברכות נא, ב).

ואנו מתפללים "תקע בשופר גדול לחרותנו", אל נא תביאנו לידי חרות באמצעות שופר קטן של תרועת־פורעניות, ואף גם שופר בינוני אינו ראוי לעם ד' עם קדוש, אלא בקשתנו היא "תקע בשופר **גדול**", בשופרה של החרות האמיתית, של הגאולה השלמה ממקור־הקודש. וכולנו מצפים ליום הגדול שעליו נאמר (ישעיה כז, יג): "והיה ביום ההוא יתקע **בשופר גדול**, ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים, והשתחוו לד' בהר־הקדש בירושלים".

הדברים היו מאירים ומוסברים, מתאימים לשעתם ולרגשות שומעיהם. כל אחד הרגיש, שעכשיו מבין הוא יותר את הנעשה בעולם, וברור לו יותר יחסו למאורעות... והרב עבר בינתים להטיף דברי תנחומים:

> נצח ישראל לא ישקר, הבטחת ד' ביד נביאיו לא תשוב ריקם. אליהו הנביא, העתיד להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, הוא יתקע בשופר **גדול**, ותקיעה זו תבשר את בוא המשיח. נתעלה ונתקדש כולנו, לקראת שאיפה זאת, ביום קדוש זה, במקום קדוש זה, במעמד נשגב זה...[8].

וכבר עמד על הבימה התוקע, וקול רעש אדיר מילא את כל חלל בית הכנסת, מפי ההמון הרב שקרא בדביקות "למנצח" שבע פעמים: "יבחר לנו את נ ח ל ת נ ו, את גאון יעקב אשר אהב סלה... נדיבי עמים נאספו, עם אלוקי אברהם, כי לאלקים מגיני ארץ, מאד נעלה". ותקיעות זכות וברורות, אדירות ומרעישות, מתוך השופר הגדול של חורבת ר' יהודה החסיד, התנשאו במלוא כל הבניין הרם. במקום הקדוש הזה, בסמוך לכותל המערבי ולמקום בית המקדש, היו התקיעות נשגבות ומטהרות יותר מאשר בכל זמן ובכל מקום.

והיה לב כל העם נרגש ורוטט, פתוח ולוהט, לקראת תפילת המוסף. תפילה כזאת לא התפללתי עוד כל ימי חיי.

וכשם שאני זוכר את המעמד הזה בכל ראש שנה בתקיעת שופר ובתפילת מוסף, כך – בטוח אני – זוכרים אותו כל אלה, אשר זכו לשמוע את דרשת הרב זצ"ל בעיר העתיקה של ירושלים, בחורבת ר' יהודה החסיד בראש שנת תרצ"ד[9].

---

8. דבריו אלו של מרן הרב זצ"ל נרשמו בתמציתם בשעתם גם על ידי מר מאיר מדן (הי"ו) [ז"ל], ונדפסו אחר כך ב"זרעים", תשרי-חשון תרצ"ז, וכאן הושלמו עפ"י רשימה נוספת של מר ברוך דובדבני (הי"ו) [ז"ל], שגם הוא זכה להיות באותו מעמד, וזכה לשמוע את הדברים הנשגבים. הדברים כפי ששוכתבו על-ידי ר' מאיר מדן, נדפסו באחרונה במאמרי הראי"ה עמ' 269-268 "שופרות", ועיין ליקוטי הראי"ה ג עמ' 473.

9. ובימים ההם כתב מרן הרב זצ"ל דברי ציפייה ועידוד, לכבוד ראש השנה:
"משתוקקים אנו לשמוע, יחד עם קול השופר, גם את קולן של החצוצרות, כפי שזה היה במקדש, קול השופר המפואר בהידורו "שפיו מצופה זהב", כשמלוות אותו "שתי חצוצרות מן הצדדים" (ראש השנה כו, ב). – – – ואם כי הננו שומעים כעת בבתי הכנסת שלנו, במקדשי המעט, רק את קול השופר לבדו, הלא קשורים אנחנו לציפייתנו הבטוחה כי "עוד יבחר לנו את נחלתנו, את גאון יעקב אשר אהב סלה", ונשמע בבית-חיינו את הקול המורכב של החצוצרות וקול השופר.
קול השופר ביום הגדול והקדוש לאדונינו, מכריז על נצח ישראל, הוא קורא באזנינו את ההכרזה האדירה: אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל! ובתקופתנו זאת שצרינו ושוטטי נפשנו אומרים "לכו נכחידם מגוי, ולא יזכר שם ישראל עוד" (תהלים פג, ה), כמה עמוק צריך להיות בלבנו הרושם של ההכרזה המועדדת הזאת" (התור, תרצ"ד, גליון לו; מאמרי הראי"ה עמ' 147-146 "השופר והחצוצרות").

ברכת-היום: "חג מבורך!"

נחלקו הגאונים: לדעת רב שר שלום, רבי שמואל בן חפני ורבי פלטוי גאון, אומרים גם בראש השנה ותתן לנו ד' אלקינו מועדים לשמחה וכו', ואילו רב האי גאון כתב שאין מנהג לומר מועדים לשמחה וכו'. וכמותו נפסקה ההלכה (שולחן ערוך או"ח סי' תקפב סעי' ח)[10].

בהתאם לכך, אף על פי שדברי הדרכתו ועידודו של נחמיה בן חכליה לשבי הגולה: "לכו אכלו משמנים וגו' כי חדות ד' היא מעוזכם" (ח, י), הוזכרו לא-פעם בשיחות-הקודש של מרן הרב זצ"ל לפני תקיעת שופר, הסביר הרב והדגיש שזו חדווה פנימית עצורה, אולם כל ההנהגה של ראש השנה צריכה להיות רצינית, נסוכת יראה, וכמו שנאמר באותו פסוק גופו "כי קדוש היום לאדונינו", ולכן לא נהג הרב לברך את הציבור אחרי התפילה, בברכה המקובלת בחגים – "חג שמח" – אלא היה מאחל לכולם "**חג מבורך!**"

---

10. ועתה זכינו לאור תורתו של הגרצ"פ פרנק ז"ל, בספרו "מקראי קודש" לימים הנוראים (ירושלים תשל"ח), והוא מביא לשון הרמב"ם בהלכות חנוכה פרק ג' הלכה ו': "אבל ראש השנה ויוה"כ אין בהם הלל, לפי שהם ימי תשובה, לא **שמחה יתירה**, משמע ששמחה **יתירה** אין בימי ראש השנה, אבל חיוב שמחת הרגל יש בהם, ברם בהמשך דבריו שם הוא מסיק שחיוב השמחה הוא רק לענין חובת אכילה ושתייה (עי' שם בעמ' יז-יח).
ועי' מה שכתב הגרי"ד סולובייצ'יק (שליט"א) [ז"ל] בהסברת שיטת הגאונים הסוברים שראוי להכיר בשמחה גם בר"ה ויוה"כ (קובץ "הדרום", ניו יורק, תשרי תשל"ט, עמ' ד-81).

דרוש לראש השנה בכתי״ק של מרן הרב זצ״ל

נדפס במאורות הראי״ה לירח האיתנים, מהדו״ב, ירושלים ה׳תשס״ה, עמ׳ רלד

פרק ו

יום הכיפורים

יום הכיפורים הוא התוכן הפנימי של השנה, ובשביל כך הוא נקרא "אחת בשנה" (ויקרא טז, לד) – מדה אחת ומיוחדת המאירה בתוך השנה. ושלשה ערכים יש לו: ערך היום עצמו, בתור יום קדוש, מיוחד, פנימי בתכונת אורו, ערך העלאותו את כל השנה שעברה, וערך השפעתו להכשיר להעלאה גם את השנה הבאה.

עולת ראיה ח"א, עמ' קלט-מ

"אשריכם ישראל, לפני מי אתם מיטהרים"

על עיקרה של עבודת-היום, נמסרו לנו דברים בשם מרן הרב זצ"ל מפי החסיד שבכהונה, נזיר אלקים הרב ר' דוד הכהן זצ"ל. וכך מספר הגרח"י לוין (שליט"א) [ז"ל] במאמרו על הרב-הנזיר:

פעם שאלתי אותו על המאמר של רבי עקיבא "אשריכם ישראל לפני מי אתם מִטהרים ומי מטהר אתכם" (יומא פה, ב), ששמעתי אותו חוזר עליו כמה פעמים ביום הכיפורים בהתלהבות ושמחה עצומה. והוא אמר לי, שהמאמר הזה הוא סגולה להחדיר אהבת ישראל בלב האדם, ובפרט אם הוא נאמר מתוך שמחה, כי שמחה היא המפתח לאהבה, שכן אנו אומרים "אשר ברא ששון ושמחה וכו' אהבה ואחוה".

והוסיף ואמר לי בשם מרן הרב זצ"ל, שכל עבודת יום הכיפורים היא להגיע להתרוממות עילאית של אהבת השם המתבטאת בקריאת "שמע ישראל", שהיא חתימת היום הקדוש. ובכדי להתרומם למדריגה זו, מוכרחים אנו להחדיר בלבנו אהבת ישראל, ולכן אנו מתחילים את תפילת יום הקדוש בפסוק 'אור זרוע לצדיק, ולישרי לב שמחה' שסופי התיבות שלו הם ר' עקיבה, שהוא שזכה למדרגה העליונה של אהבת השם ושל אהבת ישראל (ועיין סנהדרין ק"י, ב, רש"י ד"ה שבקיה רבי עקיבא וכו' שרגיל לזכות את ישראל).

נזיר אחיו, ח"א, עמ' לד

ברכת הצדיק בערב יום־הכיפורים

הסופרת מרת תקוה שריג [ז"ל] – בת הרב ד"ר יוסף זליגר ז"ל, שהיה מנהל בי"ס תחכמוני ביפו – שנתייתמה מאביה בהיותה בת ארבע, מתארת בחרט אנוש, בסיפורה "כפות ידיו", כיצד התרשמה מדמותו של הרב בערב יום הכיפורים, ממבט עיניו החם, מקולו המרגיע, וכיצד ירד עליה "נהר של עדנה וחום", כששם כפות ידיו החמות־הרכות על ראשה וברך אותה לקראת היום הקדוש[1]:

"בערב יום־הכיפורים הראשון[2] לאחר שנתייתמתי מאבי הרב – טרם מלאו לי חמש שנים.

– – – מדי בוקר, לפני זריחת השמש, היתה אמי קוראת את קורי השינה מעיני באותן המילים: קומי, בתי, נשמתי, לומר קדיש לזכר אביך הצדיק.

מהו צדיק לא ידעתי, אבל חשבתי שהנה ככה הוא: כיפה לראשו, זקנו ארוך, עיניו חמות וטובות, כפות ידיו רכות וקולו מזמר. ממש כמו אבא שנלקח מעלי.

– – – עד שבא ערב יום הכיפורים. לאחר סעודה המפסקת נטלה אותי אמא לבית הרב קוק. השמש עמדה לשקוע, צעדנו במהירות לבית הרב. רחובות העיר מלאו מתפללים בלבן, שנהרו לבית הכנסת, לתפלת "כל נדרי".

– – – עם פתיחת הדלת קידם פנינו ריח עז וחום של נרות דולקים. הרבנית קוק ובת הרב, פרשו שתיהן זרועותיהן לקראתנו, ופרצו בבכי למראנו.

אמי החליקה על ראשי: עוד מעט תכנסי לחדר הרב לקבל ברכה מפיו. למשמע דבריה גבר פחדי והתיפחתי בקול. ואז נפתחה הדלת הגדולה, ומתוכה יצא צדיק, לבוש לבן וארוך לגופו ואבנטו מרוקם בזהב. כיפה לבנה לראשו, זקנו ארוך, עיניו – חמות וטובות, מביטות בי בחסד ורחמים. – אבא! – צווחתי ודבקתי באמי, מסתירה פני בשמלתה, רועדת בכל אברי. והנה שמעתי קול אמי מבעד לדמעות: לכי, בתי, לקבל ברכה מפי כבוד הרב! והוליכה אותי מספר צעדים לקראתו.

---

1. **הסיפור־התיאור נתפרסם בשלמותו ב"הארץ שלנו" עיוה"כ תשל"ד, וכאן ניתן רק חלק ממנו. אבי הסופרת שהיה רב וסופר בעל חזון, חולם ולוחם, נפטר בכ"ח אדר־א תרע"ט,** (ראה ערכו באנציקלופדיה לציונות הדתית כרך ב עמ' 323-329 ואגרת הרב אליו באגרות הראיה א אגרת מא ובספר חיי הראי"ה עמ' קפד, רסג, שסד), **ומבחר כתביו הופיעו ע"י אלמנתו בקובץ "כתבי הרב ד"ר יוסף זליגר" – ירושלים תר"ץ – ובראש הספר מופיע מכתב־הערכה של מרן הרב זצ"ל** (נדפס בהסכמות הראי"ה סי' נג) **שבו הוא מתאר את המנוח בתוארים מופלגים: "האדם הגדול, רב התבונה ואביר הדעת, גדול התורה ויראת ד' הטהורה, הרב המאור הגדול לממשלת התורה והחכמה, הטעם הטוב ורגש הקודש – – – כביר הכוח הרוחני ואביר הידיעות התורניות המדעיות בהסתעפויותיהן המרובות, בעל המוסר והטהרה האנושית המצוינת והנשגבה".**
2. בשנת ה'תר"ף.

הרב נטל את כפות ידי הקטנות לתוך כפות ידיו החמות, הרכות. – אל תבכי בתי – אמר, ושם את כפות ידיו על ראשי – אל תתייראי מפני, ידידו של אבא שלך הייתי. בואי ואברכך לקראת היום הקדוש.

כפות ידיו של הרב רכות היו וחמות כידי אבא, קולו מדבר ומזמר כקול אבא, ונהר של עדנה וחום שטף אותי ועבר מקדקדי ועד בהונות רגלי, כפי שקרה כשהייתי יושבת על ברכי אבא״.

*

וגם אנא עובדא ידענא, שבערב יום הכיפורים הגיע צלצול טלפון מבית החולים ״הדסה״, בו נמסר להרב, שאשה חולה הנמצאת במצב קשה אומרת, שיש דברים בלבה שהיא מוכרחה להסיח אותם רק לפני הרב, ועתה בערב היום הקדוש אינה מוצאת מנוח בנפשה עד שתראה את פני הרב.

הרב נחלץ מיד והלך לביה״ח, לבקר את האשה החולה, האזין לה בסבלנות מרובה והרגיע אותה ובירך אותה.

למען הצלת נפש בערב יום הכיפורים

הרב שמעון גליצנשטיין ז״ל, מזכירו של הרב בתקופת שהותו בלונדון, בימי מלחמת העולם הראשונה, מספר ומתאר מעשה שהיה:

בערב־יום־הכיפורים אחרי הצהרים, באה אל הרב משלחת מיוחדת ממנצ׳סטר, בבקשה לפעול להצלת יהודי פליט מרוסיה, שמשפטו נחרץ להסגירו לממשלת הצאר ברוסיה, ושם כבר נגמר דינו למוות, והוא עמד להישלח באניה למחרת היום. כדי למנוע אסון זה, היתה דרושה השתדלות נמרצת ומאוחדת, מצד הנהגת הרבנות הרשמית.

המשלחת הגיעה כבר אחרי תפילת מנחה, קרוב לשעת הסעודה המפסקת, והרב נסע תיכף ומיד עם המשלחת לביתו הפרטי של הרב הרשמי.

הנ״ל חשב לתומו שזהו ביקור של ברכה, והתחיל להביע את ברכתו בלבביות רבה. אולם הרב הפסיקו, והביע את משאלתו בקיצור נמרץ, שבאו בדחיפות לדרוש ממנו השתתפות בהצלת נפש מישראל, ועליו מוטל החוב לעשות תיכף ומיד את הצעדים הדרושים אצל השלטונות, למנוע אותם מלהוציא לפועל את ההסגרה, ועל ידי כך יקנה את עולמו בשעה אחת, לפני קבלת קדושת־היום.

אכן הנ״ל סירב להתערב בדבר, בנימוק של ״דינא דמלכותא דינא״. הרב הגיב בהתרגשות עצומה, ודרש בתוקף למלאות את משאלתו, להשתתף בהצלת אח מתלייה. ברם הנ״ל עמד בסירובו, והרב עם המשלחת נאלצו לצאת ריקם.

עם זאת הלך הנ"ל ללוותם, ועמד על יד המדרגות. הרב שכבר היה במסדרון, חזר ופנה אליו שוב ואמר: "גם מנהיג דתי רשמי, צריך לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה, לכל הפחות בערב היום הקדוש"[3].

[להאסיר הלקוח למות, עמד רווח והצלה באורח־פלא: באותו מוצאי יום־הכיפורים, ערכו הגרמנים התקפה אווירית אכזרית ונוראה, ולא יכלו להעביר את הפליט־האסיר אל הנמל, והיו מוכרחים לחכות לאוניה אחרת שתפלגי לאודיסה. בינתים הגישו לשלטונות תעודה מתאימה חתומה על ידי הרב, והדברים השפיעו עליהם, והם החליטו להוציא את הנידון לחפשי].

"אל תפחדו, היו בטוחים בישועת ד'!"

בעת שהיו זקוקים להתחבא במרתפים (בזמן ההפצצות של הגרמנים על לונדון במלחמת העולם הראשונה), היה הוא עצמו עומד על מפתן המרתף־המקלט, ומעודד את הלבבות, שלא יפחדו מרעמי התותחים של האווירונים, וכל אלה שראו אותו בקירבתם היו בטוחים שלא יאונה להם כל רע, ובידיו הטהורות היה מכניס את האנשים למרתף במתינות ובשלוות־רוח.

ופעם אחת, בליל היום הקדוש, היה הקהל מרוכז בבית הכנסת, והנה נשמעו רעשי האווירונים המתקרבים, ורצו כולם לברוח מבית־הכנסת למרתף, ואז קם ופנה אל הקהל וחיזק את לבם בדברים מעודדים: אל תפחדו, היו בטוחים בישועת ד', שנזכה לנהוג בלילה זה כמו בכל ליל יום כיפור. נמשיך בתפילה ובמזמורי תהלים, כנהוג בכל תפוצות ישראל, ולא יאונה לנו שום דבר. וענו לו כולם: "כל זמן שהרב ישאר בבית הכנסת, נשאר גם אנחנו איתו". וכן היה, היו נעורים כל הלילה, והאווירונים עשו את שלהם, המטירו מוות בהרבה מקומות בעיר, ובבית הכנסת "מחזיקי הדת" לא פגעו ולא נגעו.

על שיעורי־אכילה לחולים ביוה"כ

בחוברת **"נפש הראי"ה"** מאת בנו מו"ר הרצ"י קוק (שליט"א) [זצ"ל], שנדפסה בירושלים תרצ"ו, נתפרסם חידוש הלכה יסודי של מרן הרב זצ"ל, שנמצא רשום בכתב־קדשו, בין החידושים של שולחן־ערוך אורח־חיים:

---

3. אחרי ההתנגשות עם הצ'ף-ראביי (שהדיה מצויים ב"אגרות הראיה", ח"ג אגרת תתי), בדבר שחרור בני-תורה משרות בצבא, העיר הרב ואמר: שער הגמרא המצויר, היפה, יש לו ערך רק כשהוא מחובר לגמרא עצמה, אולם אם הוא נפרד ממנה – הריהו מאבד את כל ערכו וחשיבותו, כי כשלעצמו אינו אלא ציור בעלמא. ערכו של רב ראשי רשמי, גדול ונחמד כשהוא מחובר לרבנים ולבני תורה, אבל כשהוא נפרד מהם הריהו נשאר בצרותו החיצונית גרידא.

על פי הכלל, שחולה שיש-בו-סכנה, עושין לו כל צרכו בשבת - - - צריך לבאר גדרי צריך ואינו-צריך של חולה ביום-הכיפורים. - - - ולפי זה יש לעיין גם כן בדבר השיעורים [שיעורי האכילה] לחולה שיש-בו-סכנה, שהרי אם הוא רגיל לאכול כדרכו, הרי הפסק השיעורים ומיעוט האכילה, הוא נגד צרכיו. ובירושלמי שבת שנינו: כל מילתא דעבדין בחולה - עבדין בשבתא, ולפי זה יש לומר שדקדוק השיעורין אינו אלא בחולה שאין-בו-סכנה, אלא שיש לחוש שלא יבוא לידי סכנה, דאין בו היתר צרכיו, אבל בחולה שיש-בו-סכנה, יש לומר דכל זה בכלל צרכיו. - - - אמנם מפשטות הפוסקים נראה, שביום הכיפורים גם בחולה שיש-בו-סכנה אומדין את השיעורים ואת הצורך, ומילתא דבעי טעמא היא. - - - ואולי יום הכיפורים חמור משום דהכל חולים אצל אכילה, וחשש רחוק של סכנה יש אצל הכל, אלא שמצוותו בכך, על כן לא מקילינן כי אם במה שהוא ממש חשש-סכנה, ולא מטעם **צרכים** - וצריך עיון.

[בעיקר חידושו של הרב, הקדימו רבו מרן הגאון הנצי"ב זי"ל, ב"העמק שאלה" (שאילתא קסז, אות יז מהדורת ירושלים תשי"ג - עמ' שז). הגרש"י זוין זי"ל, בספרו מועדים בהלכה (עמ' פב), מוסר מעשה-רב: סח לי הרב רבי יהודה לייב דון-יחייא זי"ל,[4] שרבו הגאון ר' חיים סולובייצ'יק זי"ל סיפר לו, כי כשנתקבל לרב בבריסק, הורה לחולים ביום-הכיפורים, שיש בהם סכנה, לבלי להמתין בכדי-אכילת-פרס ולאכול כל-צרכם. חברו עליו חכמי בריסק ושאלוהו, הא כיצד, הרי זה נגד השולחן-ערוך והפוסקים. אולם ר' חיים הראה להם את טעמו והם הודו לו (אמנם למעשה נוהגים הרבנים ומורי הוראות בישראל כבשו"ע).

והרב זווין זי"ל מוסיף שם בשם הגאון רבי יצחק זאב זי"ל, בנו של ר' חיים, מה היה הנימוק היסודי של ר' חיים: נאמר "חולה שיש בו סכנה עושים לו כל צרכיו בשבת" (רמב"ם הלכות שבת פ"ב ה"א). וביאר המגיד-משנה שם הלכה י"ד: "אפילו אין במניעת דבר שעושין לו סכנה". ולפי זה חולה שיש בו סכנה וצריך לאכול, הרי האכילה היא **מצרכיו**. כל מה שאוכל (עד המידה הדרושה לו) מועיל לו, ואיך איפוא ניתן לו פחות-פחות מכשיעור, בשעה שגם היותר מכשיעור נצרך לו? הכלל: כל מה שיש בו כדי למעט הסכנה הוא מכלל **צרכיו**, שיום הכיפורים וכל האיסורים נדחים מפניו.

והרי לנו תרי תנאי מבי-מתיבתא-רבתא דוולוז'ין, דמסייעו ליה למרן הרב זצ"ל, אלא שהרב הוסיף והראה פנים גם לדעה האחרת. ועיין ב"מקראי קודש" (לימים הנוראים) של הגרצ"פ פרנק זי"ל (עמ' קמד-ח), דיון רחב בנושא זה ובירור יסודי שלו ושל נכדו (יבל"ח) הגר"י כהן (שליט"א) [זי"ל].

4. עיין עליו חיי הראי"ה עמ' רלג.

על המנהג שלא ללכת יחפים ביוה"כ

לדעת הב"ח (או"ח סי' תרי"ד), יש להחמיר וללכת ביום הכיפורים יחפים לגמרי. אכן נתקבל המנהג ללכת בגרביים, וטעם הדבר מוסבר בפי כתבו של מרן זצ"ל, ב"מצות ראיה" (עמ' טז, טור א): "דעיקר טעם נעליים [על הרגליים] הוא לא משום מניעת צער, אלא משום צניעות, ונפקא מינה לגבי יום־הכיפורים, דאם מטעם צער, הרי כיוון דמצות התורה היא להצטער, אין ראוי ללבוש אפילו דבר המותר, אבל אם משום צניעות, אם כן נהי דחייבה תורה להצטער, אבל לא לבטל הצניעות, ומשום הכי נכון מנהג ישראל ללבוש אנפילאות [או גרביים] ביוה"כ, וכן הכהנים בדוכנם בשעת נשיאת־כפים".

[ועיין מה שכתב הגר"מ סטלביץ ז"ל, בספרו "מבית מאיר" (חלק ג, ירושלים תש"א, מעמ' קמט והלאה), חקר־הלכה בדיני צניעות].

שחרור שוטרים בערב יום הכיפורים

המשמש בקודש, רב אברהם חיים צ'צ'יק ז"ל, מספר בזכרונותיו:

היה הדבר ביום ערב יום הכיפורים בשעות אחרי הצהריים. פני רבנו אומרים קודש, לקראת קבלת קדושת היום המיוחד בשנה, ויושב הוא בחדרו שקוע בספר "הזוהר" ו"שפת אמת".[5] אחרי כן כיבד אותי רבנו בתפקיד שהייתי ממלא מדי שנה בשנה, בקיום המנהג של "מלקות". ידי היו מרתתות בגשתי לפעולה הזאת ושיני דא לדא נקשן, בהביעי את המלים "והוא רחום...". השעה מאוחרת והריני מזדרז כבר להפנות וללכת הביתה. וכמעט שאמרתי כבר להיפרד עם קבלת ברכת־השנה היוצאת מפי כהן גדול, ופתאום צלצול בטלפון. ניגשתי והנה המדבר הוא שוטר הנמצא במגרש הרוסים, והוא מבקש בקול רחמים בעדו ובעד כמה מחבריו, שרבנו יפעל בכל מלוא השפעתו לשיחרורם, כי רק עכשיו קיבלו פקודה שמתוך נימוקים שונים אי־אפשר לשחררם ליום הקדוש. כשמסרתי את הדברים לרבנו הלם לבו ונרעד, והוא ביקש מיד לקשר אותו בטלפון למקום הדרוש. צלצלתי ולא נתקבלה תשובה, והשעה כבר מאוחרת. אמר לי רבנו להזמין מיד טקסי, כי ברצונו לנסוע ישר לשר המשטרה, שגר אז כמדומני על יד שכונת תלפיות. כשבאנו הופתע שר־המשטרה מהופעתו הפתאומית של רבנו בשעה זו, בערב החג הקדוש, ומתוך יחס של כבוד והערצה קיבל את דבריו של רבנו. והתוצאות הרנינו את לב רבנו: מיד נתן פקודתו על ידי הטלפון לשיחרורם של היהודים לכבוד החג הקדוש. ורבנו נפרד ממנו בהודיה ובברכת לבב. כשחזרנו הביתה לא הספיקה כבר השעה לסעודה המפסקת, אלא בחטיפה של אכילה קלה בלבד.

בגילת רעדה באו אחר כך השוטרים, להודות לרבנו, ונפרדו ממנו בברכה.

---

5. עיין לעיל ראש פרק א.

שחרור שוטר בליל יום כיפור

רב־ספרא הרב אברהם ביק שליט״א, מספר־מתאר מאורע יותר מרשים שקרה באחד מלילות יום הכיפורים, בתקופת לימודיו בישיבת ״מרכז הרב״, המלמדנו עד היכן הגיעה מידת אהבת ישראל והדאגה לפרט בלבו של הרב, שלא מנע אותו מעמדו, גילו ותשישותו, מרצונו להיטיב למי שהיה זקוק לעזרתו:

״אחרי ימי שרב בירושלים, היה ליל יום־הכיפורים לילה של חסד, רוח קרירה התחילה מנשבת, מרחפת מגבעה לגבעה.

באולם הגדול של הישיבה נשלמה התפילה, רק ותיקים נשארו עם ספרי התהילים שבידיהם.

הרב, שזרח ב״קיטל״ הלבן שלו ואור של מעלה נסוך עליו, נכנס לחדרו, ניגש לעמודו ופתח בלימוד מסכת ״יומא״ – – – שעה שלמה היה שקוע בלימודו, דף רדף דף במעשה־יום־הכיפורים וסדר העבודה במקדש־ד׳.

פתאום שמע פסיעות מאחורי הדלת. נשא עיניו מעל הגמרא וראה על הסף אדם צעיר, לבוש בגדי שוטר, מיד האיר הרב פניו לאורח: שנה טובה, שוטר יהודי! והוסיף בשאלה: התפלל אתנו כאן הערב? והצעיר השיב: כן, הערב התפללתי כאן, אבל מחר אין נותנים. הממונה עלי, אנגלי שונא ישראל, אמר לי שאם אביא מכתב מהרב ישחררוני, אבל לא הספקתי להגיע בערב יום הכיפורים.

- אמרת מכתב, למי היה מגיע המכתב? שאל הרב.

- למפקדה הראשית, ושם היו משחררים אותי.

- והיכן המפקדה?

- רחוק מכאן, על יד ארמון הנציב.

- והמפקדה פתוחה גם בלילה?

- כן, כל הלילה.

- אם כן, חכה רגע, אתלבש ואצא אתך מיד למפקדה, וד׳ יעזור שישחררו אותך.

השוטר נרעש מהצעתו של הרב, והתחיל ממלמל: ימחול לי כבוד הרב, הלא הדרך ארוכה, לא לכך התכוונתי, רציתי רק שהרב יברך אותי, יתפלל בעדי.

- אל תדאג בני – השיב הרב – נטייל יחד ושליחי מצוה אינם ניזוקין. והזדרז הרב ויצא יחד עם השוטר למפקדה. שם הופתעו למראה האורח הגדול, ומיד מלאו את בקשתו.

כשחזר הרב היה כבר קרוב לחצות, ושוב ניגש הרב אל עמודו והמשיך בלימודו, ורק כשתקפתו חולשה גמורה, צנח על הספה ועצם עיניו לשינה קצרה, לפני עלות השחר, לפני שהאיר המזרח של היום הקדוש, יומו של הכהן הגדול מאחיו״.

״אילו היה הרב משמש בכהונה גדולה, היה ודאי מכיר כל מבואי המקדש״

הרב, שהיה כל כולו שקוע בעיוניו העמוקים ומחשבותיו טסו בשמי־שמים, לא היה בקי

בדרכי-עפר, ובסוגיית רחובות קריה ושבילי עיר לא התמצא כל עיקר. פעם יצא לטייל ביפו עם הרב הדיין ר' זלמן שך ז"ל,[6] וסבור היה שבן-לוויתו ודאי יודע את הדרך, והנה כעבור שעה קלה נתברר שגם ר' זלמן אינו מתמצא בדרכים, ואז נכנס הרב לחצר הסמוכה, שלא יראוהו, ורבי זלמן עצר ילד ושאל אותו היכן גר הרב קוק? לאחר שהילד תיאר לו בדיוק איך עליו ללכת, חיכה ר' זלמן עד שהילד הלך לדרכו, ואז הזמין את הרב וחזר אתו לביתו.

כעבור זמן מה התפרסם מאמר בשבחו של הרב, וכשרצה הסופר לציין שלא רק בש"ס בבלי בקי הוא אלא גם בירושלמי, השתמש במליצת הגמרא וכתב "נהירין לו שבילי דירושלמי כשבילי דיפו".

כשהגיע דבר המאמר לידיעת הרב, חייך ואמר: אוי ואבוי היה לי, אילו ידעתי את הירושלמי כמו שאני מכיר את שבילי יפו.

*

בשנים האחרונות בירושלים, יצא הרב כמה פעמים לנופש-קיץ קצר, לשכונת מונטיפיורי, היא קרית משה, שאווירה צונן יותר ומרענן.

באחד הערבים בא לבקרו הגר"י הוטנר (שליט"א) [ז"ל], שהרב קירב אותו מאוד, ויצא הרב לטייל קצת עם האורח הצעיר. הרב שזכר מה שקרה לו ביפו, הזדרז ושאל את בן-הלויה אם הוא מתמצא בדרכים, שאם לא כן מוטב שלא להתרחק מן הבית, שלא יצטרכו אח"כ לשאול היכן מתארח כאן הרב קוק.

הגיב רבי יצחק ואמר: בטוח אני שאילו בית המקדש היה קיים, וכבוד הרב היה משמש בכהונה גדולה, היה ודאי מכיר יפה יפה את כל מבואי המקדש ואת כל שביליו...

הרב שקע בהרהורים ואח"כ אמר בענוותו: כן, דברים שבקדושה זוכרים.

"שאת מחתת-גחלים והזות דמי-כיפור"

הרב, שכהן היה, חי את חוויית-הכהונה כחוויה אישית עמוקה. כואב היה ממש את כאבו של חורבן בית המקדש בין-המצרים, ועבודת-היום של יום-הכיפורים – שהיה בקי בה להפליא (עיין משפט כהן סי' קטז, תשובתו היסודית בענייני טבילת-כהן-גדול וכו', לגיסו הר"י רבי ז"ל[7]) – היוותה בשבילו מציאות רוחנית-נפשית, שהיה חי בתוכה בעיצומו-של-יום.

---

6. חבר בית הדין ביפו. נרצח במוצא במאורעות אב-תרפ"ט. עיין עליו חיי הראי"ה פרק ד, סע' ג ופרק יג סע' ג ובעמ' שפו. ליקוטי הראי"ה א עמ' 195-191.
7. עיין עליו ליקוטי הראי"ה ג, עמ' 370-366.

"השתוקקותו של מרן זצלה"ה ליום־הכיפורים היתה בלי גבול" – מספר חתנו הרב נתן רענן ז"ל.

הסופר־המשורר מר יואב אלשטיין, ניסה לבטא את רחשי־לבו של הרב "הכהן הגדול מאחיו" ביום־הכיפורים. בשירו "תפילת רבי אברהם־יצחק ביום־הכיפור, המשורר שם בפי הרב דברי־געגועים לעבודת היום־הקדוש בבית־הבחירה, ומשאלתו־בקשתו לשיבת שבות הר־מרום־הרים:

הוי, עזרני אבי,
כי אני היום מגורש מן הדביר,
כהן יתום מבלי בית־מקדש.

אבי, אבי,
ידים אלו השלוחות לפניך
– הן הנה מיועדות מימים ראשונים
להעלות עולות על מזבח קדוש.
שאת מחתת־גחלים מתיזה רצי־אש
והזות דמי־כיפור מול פרוכת זהב.

ופה זה שהוגה את דברי תורתך
נברא להביא מחילה לעמך,
בהזכר שמך המפורש בדחילו
בעוד הם כורעים ואתה מכפר.
ואני היום עומד לפניך
– – – בירושלים של מטה,
וזועק וזועק,
כי אספת עמך אל ספי־השערים
– ובם לא הבאתם...

הו, אנא השם, הו, אנא בשם – – –
מה טבילות טבלו כהנים גדולים
ולא טבלתי אני?
ומה נכון לבבם לערוך עבודה
ולא נכונותי?

שוב נא בחר בנו בחירה חדשה,
מהר אלי־הר תבשר משואה,
כי אומת־מרכבה נבחרה מאומות
היא חובקה ונושאה, ביקר־עולמות
ועמי העולם מכירים בכבודה

ובקול נגן גדול בכנור ועוגב
נעבדך על הר־מרום־הרים, הר המור,
בתפארת מלכות ובהוד כהונה.

קובץ לחי ראי"י, נר לנשמת אברהם־יצחק רענן־קוק ז"ל,
ירושלים תשכ"א, עמ' רסג־ו

"אחת בשנה"

קדושת יום הכיפורים, העליונה מכל תיאורי זמן, המופיעה והמאירה בתוך הזמן – "אחת בשנה" – מתגלה היא בסגולת **הקטורת** כמו ברק, ומאירה היא גם את חיי הפרט בהארה קדושה עליונה, בתכונה של הזרחה חד־פעמית, וכלשון הרמב"ם בהקדמתו ל"מורה נבוכים": ומהם מי שיבריק לו פעם אחת בלילו כולו, והיא מדרגת מי שנאמר בהם "ויתנבאו ולא יספו" (במדבר יא, כה).

אור הקודש העליון, המסתתר בתוך קדושת היום הקדוש, מופיע ומאיר בתוך חיות הזמן הרגילה, והופעה זו משפיעה על מהות החיים, ומחברת אותם לעומק הסגולה של הקדושה העליונה.

עולת ראיה ח"א, עמ' קמח

"ההשפעה הפנימית של יום הכיפורים, על כל השנה כולה"

"ושלשה מנים יתרים, שמהם מכניס כהן־גדול מלוא־חפניו ביום הכיפורים" – אלה שלשת המנים היתרים, נושאים עליהם את האצילות העליונה של קדושת השנה, ושל השפעתו הפנימית של **יום הכיפורים** על כל השנה כולה.

איכות השפעה זו, תלויה היא במידת קדושתו של **הכהן־הגדול**, שהוא עומד למעלה מתכונת הזמן – – – ורוח הקודש השורה על האומה בכללה, וחודרת מסגולתה הפנימית של הקטורת, תלויה היא בשיעור הרוחני של הקטורת הזאת, שכהן־גדול מכניס במלוא חפניו ביום הכיפורים.

"ומחזירם למכתשת בערב יום הכיפורים" – בערב יום הכיפורים, שהמידה החמרית נוהגת בו, והוא יום אכילה ושתייה בתכונה של מצוה וקדושה, דוקא אז צריכים הם אלה שלושת המנים, המותאמים לקדושה המופשטה של יום הכיפורים, העומדת למעלה מכל עניין חמרי, להיות מוחזרים למכתשת, להעלותם יותר ויותר ברוב האצילות המופשטת לגמרי, יותר מהאצילות הרגילה של כל ימות השנה, שאפשר שהיה לה מגע וקשר עם צרכים חמריים.

"ישוחקן יפה יפה, שתהא דקה מן הדקה" – לשאוב על ידי זה מהציור הרוחני העליון של המחשבה, ברוממות קדושתה ושאיפותיה העולות אך למעלה.

עולת ראיה ח"א, עמ' קמ־קמא

"ראש הכהונה, אשר אפוד לבושי־יקר – – –
אחת בשנה פנים הלך לחדרי־דביר,
הביא קטורת מלוא־קומצו וחפניך"

ר' יהודה הלוי ז"ל

פר ושעיר של יום הכיפורים

בשביל התאמת הקדושה אל סדרי ההוויה, אל המציאות המוגבלת ומערכת הזמנים, מוכרח להיות מצורף גם כח מהרס בתוך ההוויה, כדי לדחוף על ידו את המצוי והיש, להתחדש בחידוש יותר מעולה ובעלייה יותר פנימית. – – – והנהרס יחזור ויבנה במעלה יותר עליונה.

עולת ראיה, ח"א, עמ' קסה

אולם:

אלה הסדרים המהרסים שתכליתם היא ההטבה היותר עליונה, – – – אי אפשר להם להֵראות בעולם, בתור סדרים קבועים, כי אם בתור אורות בוזקים, יוצאים ומתפרצים לפרקים מבין חרכיהם – "מלך פורץ גדר לעשות לו דרך" (סנהדרין כ, ב) ו"עת לעשות לד' הפרו תורתך" (תהלים קיט, קכו; פסחים קי, ב), אבל הם מצטרפים להשלים את הקדושה התמידית, שמבלעדם לא תצוייר השלמות הגמורה.

עולת ראיה ח"א, עמ' קסו

ודברי הרב על עולת ראייתו, מבוארים יותר באורות קדשו:

יש קדושה בונה ויש קדושה מחרבת. הקדושה הבונה – טובה גלוי, והמחרבת – טובה גנוז, מפני שהיא מחרבת כדי לבנות מה שהוא יותר נעלה ממה שכבר בנוי.

המשיג את סוד הקדושה המחרבת, יכול הוא לתקן כמה נשמות, ולפי גודל השגתו כך גודל כוח תיקונו.

מהקדושה המחרבת יוצאים הלוחמים הגדולים, המביאים את הברכה לעולם, וזוהי מעלת משה בעל היד החזקה, ששבר את הלוחות.

אורות הקודש כרך שני, עמ' שכד

כוח המפעל של החיים בכל תקפם, מסתמן בכוח **השור־הפר**, מלא העוז והגבורה, ולעומתו עומד כוח ההרס, הסותר והמחריב, המסתמן בכוח **השעיר**, שאמנם גם הוא מכוון לכללות ההוויה, לשפר אותה על ידי הריסת צורותיה והחלפתן.

'**פר ושעיר של יום־הכיפורים**', בהיותם מתעלים לרום הגובה של מטרתם, הנה כל חטא ועוון הבאים מתוך השפעתם, מתכפרים הם בקדושת עיצומו של היום.

עולת ראיה, ח"א, עמ' קסז

והוסברו הסמלים ומשמעותם בפי־כתבו של הרב אלימלך בר־שאול ז"ל:

השור הוא בהמת־הבית, החורשת, הזורעת. זו בהמת־עבודה, בניין ויצירה. ולעומתו סמלו של **השעיר** הוא הרס. והכוונה העליונה היא, שלא יהא זה הרס לשם הרס, אלא הרס לשם בניין, להחליף צורה פחות טובה בצורה יותר טובה.

כי **השור־הפר** הוא אמנם תמיד בונה, אבל בונה בצורה הראשונה, אינו פושט צורה ולובש צורה, איננו מחדש. ועל כן בא כוח **השעיר**, ומביא אתו את השינוי, את החידוש, ובהתעלות "לרום הגובה של המטרה" בקדושת יום־הכיפורים, מתאחדים שני הכוחות ומכפרים ומטהרים – "לפני ד' תטהרו".

קובץ "שיטתו של הרב קוק במחשבת היהדות", ירושלים ה'תשכ"ג, עמ' נג־נד

דרשת שבת־שובה בהיכל ישיבת מאה־שערים

זכה היכל הישיבה הגדולה "מאה שערים", בראשית שנת תרצ"ד, ובה השמיע הרב זצ"ל את הדרשה המסורתית של שבת־שובה. האולם הגדול והרחב היה מלא עד אפס מקום. באותה שנה גאו גלי ההערצה מסביב להרב, גם על עמידתו האיתנה ומאבקו הנמרץ למען הצלת אברהם סטבסקי ז"ל מחבל־התליה.[8] גדולתו הרוחנית וגבורתו הנפשית של הרב, נתגלו אז ברוב עוז ותפארה לעיני כל ישראל.

בדף היומן שלי מאותם הימים רשום:

דרשתו של הרב במאה שערים היתה נפלאה. האגדה בעומקה וההלכה ברחבה ובהירותה. הרב הוא בדורנו הצינור המרכזי של התורה השלמה. פני הרב נהרו, השכינה שרתה עליו – מראה כהן. קהל רב ליוה את הרב בשובו הביתה.

8. עיין להלן פרק לא עמ' 368, ובליקוטי הראי"ה א עמ' 396-381 פרק "פודה ומציל".

רסיסים אחדים מאותה דרשה נפלאה, רשמתי בשעתם, והרי הם לפנינו – והדברים שמחים כאמירתם:

שביתת העשור

הלכות צום יום־הכיפורים נקראים בלשון הרמב"ם הלכות **שביתת העשור**, לאמור שביום הכיפורים ישנה לא רק שביתה ממלאכה, אלא גם **שביתה מאכילה**. כדוגמת שביתת־שבת הבאה להשאיר את האדם במצב של מנוחה, למען יספוג את קדושת היום, כך הורחבה שביתת יום הכיפורים עד כדי להקיף שביתה מאוכל, למען יתמיד האדם להמצא בגובה המקודש של היום הקדוש הזה. וזו לשונו של הרמב"ם (פרק א מהלכות שביתת העשור הל' ד): "מצות עשה אחרת יש ביום־הכיפורים, והיא לשבות בו מאכילה ושתייה" (עיין שם הלכה ו).

אמנם בתורה נאמר "ועניתם", כיוון שאצל ההמון זה מתקבל בצורת עינוי, אולם הרמב"ם ירד לסוף דעתה של תורה, לרעיון הפנימי הגלום בעצם יום כיפור, ובטא את הרעיון בקראו לעינוי **שביתה**, שביתה גם מאוכל.

כשסיפרו לבעש"ט על סיגופיו של ר' ליב שרה"ס משבת־לשבת, אמר: ר' לייב אינו מסתגף, אלא מרוב דביקותו בה' הוא שוכח לאכול, ואילו בשבת, שבה צריכים לעבוד את ה' באכילה, הוא זוכר יפה שצריך לאכול, מפני שהוא מקיים בה מצוה.

קדושת היום וכוח כפרתו

יום הכיפורים הוא שבת־שבתון, ועונש המחללו בעבודה או באכילה הוא כרת, אעפ"י שלכאורה היה צריך להיות עונשו סקילה, כמו מחלל שבת? – טעם הדבר הוא מפני שעוצם קדושת־היום וכוח־הכפרה שלו, הם עצמם מקטינים את העונש ומעמידים אותו רק על כרת.

מקוה ישראל ד'

למה השווה ר' עקיבא טהרתן של ישראל ביום־הכיפורים למקוה? – המקוה מורכב מן **המים** הבאים בידי־שמים, ומן **הבור**, החפירה הנעשית בידי־אדם. אף יוה"כ כך: עיצומו־של־יום וגרמת־תשובתו, זה בא מלמעלה, מתוך הקודש העליון, ואילו תשובתן של ישראל באה מהם, נעשית בידיהם. ושניהם מצטרפים כאחד לטהר ולהתעלות.

* * *

"הזיה על בין הבדים ועל הפרוכת ועל מזבח הזהב"

"פר ושעיר של יום הכיפורים – – – ודמן טעון הזיה על בין הבדים ועל הפרוכת ועל מזבח הזהב" – ההארה הקדושה הבאה ממקור הרחמים העליונים, שמשם כל **כפרה** מופיעה, צריכה היא לפתוח את הצינורות העליונים, שבכללם הם נחלקים לשלושה:

הראשון העליון הוא מקור ההארה, אורה של תורה בשרשה, אספקלריא המאירה, דבר ד' היוצא מארון ד', מעל הכפורת, המתנוצץ בצמצומה של שכינה בין בדי הארון; השני – הוא כוח התפשטותה של תורה, המאירה בישראל בסגולת המנורה שמקומה מחוץ לפרוכת; והשלישי – הוא תוכן רוח הקודש, הבא מתוכיותה של הנשמה, שעבודת הקטורת, "דבר שבחשאי" (זבחים פח, ב), על מזבח הזהב, מתייחסת אליה.

ולעומת שלוש אלה, צריכה לבוא **ההזיה** המכפרת, **הכפרה** השרשית, המהפכת חיסרון למילוי, מר למתוק ורוגז לרחמים, להיות על בין הבדים ועל הפרוכת ועל מזבח הזהב.

עולת ראיה, ח"א, עמ' קסח

שמירה על הקודש גם אחרי העלם גילויו

ניתן להבין טעמו של קידוש-ידיים-ורגליים, לפני לבישת בגדי הקודש, אבל מה טעמו של קידוש זה אחרי פשיטת בגדי הקודש?

מסביר הרב ואומר: יש כוחות טומאה המתפרצים לתוך הקודש, מתאמצים להאחז בו, אלא שבזמן שליטת הקודש אינם יכולים לעשות מאומה, ורק כעבור האורה הגדולה הם מנסים למצוא להם אפשרות אחיזה, ובא הקידוש הנוסף כשמירה על הקודש שנקבע, שלא יפגם עילויו גם אחרי שנסתיים ונעלם גילוי האור הגדול (עפ"י אורות התשובה, פרק יד, לג).

חדוות-ד' ומעייני ישועה

מה נהדר היה מראה כהן גדול, מרן הרב זצ"ל, במוצאי יום-הכיפורים. חדוות-ד' מילאה את כל ישותו, ופניו נהרו בנהירו-עילאה. אחרי כובד-הראש ועומק הרצינות של "שמאלו תחת לראשי", של ימי הדין והמשפט, הופיעה הרגשת החדווה של מדת החסד – "וימינו תחבקני" – רוממות הרוח של ימי הששון, זמן שמחתנו.

ואמר הרב: על יום-הכיפורים נאמר וזרקתי עליכם מים טהורים, ואנחנו משתדלים ומתאמצים לקלוט טיפי-טהרה, ואילו עם סיום עיצומו-של-יום, כשאנו זוכים לטעום את הטעם המשומר של תשובה מאהבה, ומתקיים בנו "לפני ד' תטהרו", גואים ועולים אז מעיינות הטהרה, זורמים הם בעוז ושוטפים את הנפש על גדותיה, מרוממים אותה בזכותם, ומרגישים אז את גודל הישע של יום הכיפורים: – "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה".

[וראה **בלקוטי-תורה** לאדמו"ר בעל התניא ז"ל (דרושים לר"ה במאמר תקעו (הראשון) אות ג): " – – – בנעילה הוא גמר העליות, והוא זמן גמר הסליחה, ואזי כתיב לפני ד' תטהרו – – – שמזה נמשך ליום-חגינו הוא חג הסוכות שהוא זמן שמחתנו, התגלות השמחה, – – – ולכן כתיב ושאבתם מים בששון – – – המשכת גילוי מים טהורים שאמר הכתוב וזרקתי עליכם מים טהורים"].

ועיין "שפת אמת" ליום הכיפורים (תרנ"ב): מערב עד ערב תשבתו שבתכם (ויקרא כג, לב), ולמדו מכאן (ראש השנה ט, א) תוספת מחול על הקודש – – – וכמו כן במוצאי יום הכיפורים, דכתיב עד ערב, וקשה, וכי בערב מתענין, הלא ביום מתענין? אלא שהאוכל ושמח במוצאי יוה"כ – כאילו התענה, ונמשכת הארה זו על ידי השמחה לכל הימים, וכמו שנאמר לך אכול בשמחה וגו'.

ובקונטרס **חוקת עולם** להרב שריה דבליצקי שליט"א, שהופיע בבני-ברק בשלהי תשל"ה נאמר (עמ' לב):

> וגם בדורות האחרונים לאחר שאיבדנו את בית מקדשנו ותפארתנו, ואין לנו כהן שיכפר בעדנו וכו', אף על פי כן מצינו ראינו לגדולי ישראל ששמחו מאוד מאוד במוצאי יום הכיפורים, לאחר גמר עבודתם בקודש, כל אחד כפום דרגא דיליה, בהרגישם בחוש את גודל יקרת ערך היום שעבר עליהם ועשאם, כפי הרגשתם, ממש כנולדים מחדש. וכמו כן נבעה שמחה זאת גם מתוך ההרגשה כי רצה ה' את מעשי סדר-עבודת-ישראל-עם-קדושו ביום זה, כסדר-עבודת-הכהן-הגדול הנכנס לפני ולפנים. ועל כן מכאן ואילך בודאי חושבנא-לטב.

וכן כתוב בספר "זכרון ליהודה", הנהגות הגה"ק מהר"ם אש ז"ל (עמ' מד): "בליל מוצאי יום הכיפורים היה שמח בשמחה רבה ועצומה, ופניו היו מאירים מרוב חדווה וצהלה, ואמר כי אינו מרגיש שום שעה שמחה כמו בעת ההיא". ועל רבנו רשכבה"ג ר' יצחק אלחנן זצ"ל, כתוב בספר "תולדות יצחק" (עמ' טו:) "ומי יוכל לספר צהלת-רוחו ושמחת-נפשו בכל מוצאי יום-הכיפורים, פניו היו מאירות ומשמחות לב כל באי ביתו".

חסד התשובה

במוצאי יוה"כ תרצ"ד, שאל הגר"י הוטנר (שליט"א) [ז"ל] את הרב: מדוע מפליג רבינו יונה (ב"שערי תשובה"), ברבותא של חסד התשובה, שהיא עוקרת את מעשה העבירה מעיקרו, וכאילו לא היה, והרי גם במצוות מצינו כן, שבתוהה על הראשונות נעקר מעשה-המצוה מעיקרו, וכל צדקותיו לא תזכרנה (קידושין מ, ב)?

תשובת הרב היתה: לאחר שנתחדש חידוש זה של כוח-התשובה במערכת הבריאה, חידוש שהוא למעלה מתפיסת חכמים ונביאים (עיין ירושלמי מכות ד), היה הכרח להשוות את המידות, ואם מידה זו נקבעה ביחס למעשי-העבירות, היה הכרח לקובעה גם ביחס למעשי המצוות.

[ועם זאת ראוי להעיר, שעדיין מידה-טובה גדולה ממדת-פורענות, שהרי בתשובה מאהבה, לא רק שהחטא נעקר מעיקרו, אלא ש"זדונות נהפכו לזכויות"].

אנו אומרים: "הודאי שמו כן תהלתו"

ועוד אמר אז מרן הרב זצ"ל:

גנדי[9] צם עשרים ואחד יום, והנה התפרסם מאמר שלו על דבר הצום, והוא מסביר שם שבשעת הצום מחשבתו עוסקת באלוקות. "יאמרו – אומר גנדי – שהאלוקות היא רק דמיון, אם כן אפשר לומר שגם העולם כולו הוא דמיון, ואם כך – הדמיון של האלוקות הוא יותר נשגב".

רואים אנחנו שאפילו חסידי אומות־העולם עושים את מעשיהם לא מתוך ודאות אלא מתוך ספק. ולעומת זה מעלתנו – מעלת ישראל היא, שאנו עומדים במדרגה של תורה שהיא כולה ודאית, לפנינו אין שום ספקות, אנו אומרים: "הודאי שמו כן תהלתו" – שמו ודאי אצלנו. אכן, יום הכיפור האחד של אדם מישראל, גדול יותר מעשרים ואחד צומות של גנדי.

*

> התורה היא למעלה מן השכל האנושי, כי השכל עומד על הספק והתורה היא ודאית. השכל הבא מתוך התורה וע"י התורה, הוא הנקרא "זיהרא דאדם הראשון". זה הוא השכל העליון הבהיר, שכולו אור, שכולו זוהר.
>
> מכתי"ק

בניין הסוכה בתלמוד הלכותיה

במוצאי יום־הכיפורים, מיד באמצע הסעודה, התחיל הרב ללמוד טור־אורח־חיים הלכות סוכה (סי' תרכ"ה), ואמר: "הרי מפורש בשולחן־ערוך ש"נוהגים מיד במוצאי־יו"כ בעשיית הסוכה, כדי לצאת ממצוה למצוה", והואיל והסוכה שלנו דפנותיה קבועים כבר (היא היתה חלק מבית־מדרשו), עלינו לפתוח בלימוד הלכות סוכה, ולקיים בזה את התחלת בניינה".

"אור מחילה וסליחה ושמחת החג"

ישע יום הכיפורים ושמחת חג הסוכות, משתלבים יחד, באיגרת אשר כתב מרן הרב זצ"ל לבנו־יחידו, בערב היום הקדוש של שנת עזר"ת:

> היום הקדוש הזה, הבא עלינו לטובה, יהיה לך ולנו ולכל עם ד', ולכל באי עולם וכל עולמי עולמים, לצינור ברכה והפראת ישועה, להאיר אור־מכלל־יופי מני ארץ חמדת ד', מציון והקודש, על כל מרחבי תבל.

---

9. מנהיג הודי שדגל במלחמה לא אלימה בכובש הבריטי.

אור מחילה וסליחה, אור **תשובה** עם כל שיקוי-עדניה, יאירו לנו בטללי-אורותיהם הזרועים לצדיק, ושמחת החג הקדוש [חג הסוכות] הבא עלינו לטובה, עם קיום מצוותיו, והגיון חקרי חוקיו ומשפטיו בנחת רוח, ברוממות נשמה, בגאות-ד' ובענוות-צדק, ישקונו ממי-נעימותיהם, בשמחה, ברינה, בגילה ודיצת-לב וכל משוש נפש רוח ונשמה, לכל המחזיקים במעוז אור ד' אמת, וקדושת שפעת נהורות תורתו וקדושת מצותיו, על עם קרובו.

אגרות הראיה, ח"ג, אגרת תשפו, עמ' נז

"הדרת גאונו אָצַל מכבודו והודו על 'ירח האיתנים'"

רוח החיזוק והעידוד, אשר העניק מרן הרב זצ"ל לכל הסובבים אותו, בא לידי ביטוי בדברי איש בויסק, הסופר ר' אפרים הלוי ז"ל,[10] הכותב באלול תרס"ה, מכתב מלא געגועים אל הרב, אשר בשנה שלפניה יצא מקהילת בויסק ועלה לאה"ק לכהן פאר ברבנות יפו:

בספרן של צדיקים גמורים, יוחק לאלתר כבוד אדמו"ר הגאון הגדול, צדיק נשגב, פאר הדור, כקש"ת ר' אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א. - - - קרובים הם הימים הקדושים והנוראים, הבאים לקראתנו לשלום, ובעגמת-נפש-אין-קץ הנני זוכר את הימים מקדם, אשר הדרת גאונו שכן כבוד אצלנו, ואָצל מכבודו והוד על ירח האיתנים, במוסרו הטוב וברוח יתירה דאית ביה, לעורר ישנים ולהחיות לב נדכאים. - - - איפה היא האבן השואבת רבת הסגולה, אשר בכוחה היה לחולל נפלאות ולזרוע צדקות, על תלמי לב כל הקרובים אליו.

שיחות הראי"ה, פרק כח, עמ' שח

"בטוח אני שגם אתי ינהג הקב"ה לפנים משורת הדין"

מדי שנה בשנה, למחרת יום הכיפורים, היה הגרי"מ חרל"פ זצ"ל נוהג לבקר את הרב.

באחת השנים האחרונות, מצא את הרב שרוי בשמחה רבה, והוא הרגיש שהפעם שמחתו היא הרבה יותר ממה שהיה רגיל לראותו אצלו בכל שנה. אלא שלא הרשה לעצמו לשאול לפשר הדבר, אולם הרב בעצמו פתח ואמר:

כבודו ודאי רואה אותי מלא שמחה, ולו אגלה "לשמחה מה זו עושה". למדנו בסוף מסכת יומא (פה, ב) שנחלקו חכמים ורבי, לדעת חכמים במשנתנו אין יום הכיפורים מכפר

---

10. צ"ל ר' יעקב הלוי אפרימזון מח"ס "הצופה לבית אפרים" ועיין טל הראי"ה פרק ח עמ' קפח-קפט. ליקוטי הראי"ה ב עמ' 111. ליקוטי הראי"ה ג עמ' 336-335.

אלא עם התשובה, ואילו לדעת רבי בברייתא יום הכיפורים מכפר גם בלי תשובה, ואנו פוסקים הלכה כחכמים. והנה ביום כיפורים זה פעלתי אצל עצמי, שאנהג כלפי כל אלה שפגעו בי,[11] לפנים משורת הדין, ואסלח להם במחילה גמורה גם אם לא חזרו בתשובה, ובדעתם להמשיך ולפגוע בי. ומעתה בטוח אני שגם אתי ינהג הקב"ה לפנים משורת הדין, ובמידה כנגד מידה אף הוא יסלח לי על כל עוונותי, גם אם לא זכיתי לשוב בתשובה שלמה לפניו, ועל זאת ישמח לבי.[12]

בין יום הכיפורים לסוכות

על ידי ההתעלות של יום הכיפורים, מתרחקים הרבה מהעולם-הזה, וצריכים שמירה ממכשולים, כשחוזרים ונפגשים בענייני העוה"ז. וניתנו לנו הימים שבין יוה"כ לסוכות, לחינוך-של-חזרה לענייני עוה"ז, בעיסוקינו בדברים שבקדושה, כשקדושת יום הכיפורים מרחפת עלינו וחופפת על הכל. (עפ"י עולת ראיה, ח"ב, עמ' שסז)

"ימים של שמחת-קודש וחדות הנפש"

> הרוח הכללית השולטת בימים המיוחדים לתשובה, עם כל גודל התועלת שלה, לזכך את הנפשות, לעדן את הרוח ולטהר את המעשים מכיעורם, מוכרחה להביא איתה איזו חולשה, שלא נמלט ממנה אפילו הגיבור-שבגיבורים, - - - ועל כן באים אחר-כך ימים של שמחת-קודש, של חדוות-הנפש, לקומם את הרצון הטוב ועוז-החיים הטהור.
>
> אורות התשובה, סוף פרק ט

"חדות ד' ומעוזו"

באיגרת להרב ר' דוד הכהן זצ"ל, בין יום הכיפורים לסוכות, י"ג תשרי תרע"ו, פותח הרב בברכה משולשת: "גמר חתימה טובה, שמחת הרגלים וחדוות ד' ומעוזו" (אגרות הראיה, ח"ג, אגרת תשמא עמ' ד). משולבת כאן הגדרתו של נחמיה בן חכליה לתוכן השמחה הפנימית של ראש השנה – "כי חדות ד' היא מעוזכם" – כשהיא מתעלה ביום הכיפורים, מתרוממת בחג הסוכות, ומעטרת את שמיני-עצרת.

וברוממות-רוח חותם הרב את איגרתו זאת: "הנני חותם בברכת החג הקדוש, וקיום כל מצוותיו בעליזות ושמחה, ותקווה טובה לימים טובים, מאירים ומרחיבי לב כל דורשי ד' ועוזו, וצור ישראל יפרוש מהרה סוכת שלומו על עמו ועל עולמו" (שם, עמ' ה).

---

11. עי' להלן עמ' 265.
12. עיין צוואת הרב המובאת בראש קונטרס "נפש הראי"ה" ובמכתב הרב יוסף זוסמן זצ"ל למחבר אשר נדפס בקובץ "מאבני המקום" יד, עמ' 25.

"מצוה להיות מלא עוז דקדושה"

על ההרגשות הנעלות של אותם ימי־קודש, שעליהם נאמר "וימינו תחבקני", כתב הרב על פנקסו: כשמשתלהבת האהבה האלקית בתענוגיה – אין להתבהל ולהתפחד משום חשבון, ומצוה להיות מלא עוז־דקדושה, להתענג על ד' בכל מלוא רוחב לב ונשמה, לפצוח פה בשירי־זמרה, בנגינות תפארה[13], לשאוב מים חיים ממעיני הישועה – "בעת רצון עניתיך, וביום ישועה עזרתיך" (ישעי' מט, ח).[14]

להחמיר על חשבונו של הנגר – אינני רשאי!

סח לי הרב משה־לייב שחור ז"ל[15]:

נזדמנתי פעם לבית הרב בין יום כיפור לסוכות, וראיתי כיצד הנגר מטפל בסכך הסוכה, שהיה עשוי קנים צבועים ירוק, הנשענים על מוטות־עץ הנקראים "לאטעס". עם גמר השיחה בעניין שלשמו באתי אל הרב, הערתי שהנגר מסדר מחדש את הקנים כהלכה, ואילו בלאטעס אינו מטפל לסדרם מחדש, והרי הב"ח (בטור אורח חיים סי' תרכ"ו) מחמיר בזה כשיטת השר מקוצי וכו'.

כן – השיב הרב – חומרת הב"ח לא נעלמה ממני, אולם תקרת הסוכה היא גבוהה ביותר (הסוכה היתה חלק מבית־המדרש), וכל אימת שהנגר עולה למעלה, לבי מפרפר, לבי חרד, שלא תקרה תקלה ח"ו, ורק כשאני רואה אותו יורד בשלום, נרגע אני, ולהחמיר על חשבונו של נגר, אינני רשאי.[16]

---

13. וכך מסופר על מרן ה"חתם סופר" ז"ל, בהקדמת ספר שירותיו "שירת משה": בארבעה הימים שבין יוה"כ לסוכות, דרכה נפשו הטהורה עוז – – – אז שר משה זמרת-י-ה. וכך העיד על עצמו אותו גאון וצדיק: "וויא איך יינגער וואר, האבע איך אין דען 4 טאגען. צוויישן יו"כ אונד סוכות, פאר דביקות ניכט גיוואסט וואס איך טאהן זאלל, זא האב איך שירים גיזונגען".

14. אורות הקודש ד, האהבה, פרק יב.

15. דמות תורנית מופלאה היה הרמ"ל שחור ז"ל (ה'תרמ"ג- כ"ג באלול ה'תשכ"ד), מחכמי ירושלים, אישיות מקורית מיוחדת במינה – עוסק במשא ומתן וראשו נתון כולו בתורה, במעמקיה ובמרחביה. ברח מן הכבוד ומן הפרסום, ורק מתי מספר מגדולי ירושלים עמדו על גדולתו. היה מאד חביב על מרן הרב זצ"ל, ואהבת-נפש היתה בינו לבין הגרי"מ חרל"פ זצ"ל. שני ספריו "אבני שהם" ו"בגדי כהונה", שהופיעו אחרי פטירתו, הפתיעו את העולם התורני במקוריותם, ורבים הדברים שנשארו בכתובים המחכים לסידורם ולגאולתם, ובהם ספר על הנבואה.
הגרש"י זוין ז"ל כתב עליו במבוא הספר "אבני שהם": "לא רב ולא ר"מ – והוא משכמו ומעלה. גאון יוצר היה, מחדש, מעיין נובע. וההיקף שלו אף הוא מפליא, בכל שטחי ההלכה ובכל פינות האגדה. כמה פעמים נהניתי ממנו עצה ותושיה, במקומות כאלה שאין יד תלמידי חכמים רגילים מגיעה".

16. עיין נפש-הראי"ה מהדו"ק עמ' כא. מהדו"ב עמ' יח; לשלושה באלול א, קיח; אגרות האדר"ת באדר-היקר, אגרת ח.

ושוב חזר הרב בעל פה על כל דברי הב"ח הארוכים, המשתרעים על פני אורך כל העמוד, וסיים: הואיל ונפסקה הלכה כדעת בעל העיטור "דכיוון שהסיר הרעפים, העצים הנשארים אין עליהם דין סכך פסול", וכביאורו של המרדכי בשם הר"י "דכיוון שעושה מעשה בנסרים, חשוב כאילו עשה מעשה גם בלאטיס" (עיין או"ח סי' תרכ"ו סעי' ג' ובמגן אברהם ס"ק ו'), הרי במקום שיש חשש פגיעה גופו של אדם מישראל, אין מקום לחומרות.

תוכנו ואופיו של החג הקדוש הבעל"ט

באור ליום ערב חג הסוכות, שנת עזר"ת, כותב הרב איגרת מקיפה לבנו-יחידו, על פרשת גדולת החג הבעל"ט:

יאר ד' פניו אלינו, לקבל את רשמי אורות קדשו מחדוות-נועמו והוד זיו פאר הדרו, בימי החג הקדוש הבא עלינו לטובה – החג שתוכנו ואופיו הוא להטביע את [חותם] אור ישראל בטבע החיים, בטבע הנפש, בטבע העולם, בטבע היש, בטבע ההויה, – – –

באים אנו **בחג האסיף** בירח האיתנים, במועד הגבורות – גבורות הגשמים ועוז הרוח, הכבדת האכף [עפ"י איוב לג, ז] של הטבע הסתוי ההולך וממשמש לבוא, ואנו מתקרבים אל הטבע: יושבים בסוכה, נאחזים באגודת נטעים רעננים, שמחים בשמחת המים, בשמחת הרוויה הטבעית בברכת ד' על היקום, חודרים אנו גם בטבעיותה של האנושיות, בהכרח החמרנות שלה, בצורך שבעים האומות [עיין סוכה נה, ב; במדבר רבה פ' יד], ועל כל אלה אנו מטביעים את הוד הקודש שממעל לכל טבע.

אנו מחדירים את חינו והדרו של הקודש בתוך עומק הטבע הגס הארצי, בתוך הלב הבשרי, בתוך הגויה החמרנית הגדולה. במעמקי החושך אנו מאירים באבוקת אורנו, וגם בעוד החושך כל כך עב ומגושם, הננו ששים ושמחים בגאון ד', כי אשב בחושך ד' אור לי (מיכה ז, ח). – – –

אשרינו שאנו מכירים את אשרנו, אשרינו שאנו שמחים במתנת גורלנו, אשרינו שאנו שואבים ממעייני ישועת העולמים – – – ויושבים אנו **בסוכות**, זכר לאותן הסוכות של הדור הפלאי, דור הדורות, דור המדבר, אשר קיפל בעוזו וכלליותו את כל הדורות כולם, והטביע בקרב כולם את הלמעלה מן הטבעיות, את אור ד' עליון, הרחב והחפשי "זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך, לכתך אחרי במדבר, בארץ לא זרועה" (ירמיה ב, ב).

אגרות הראיה, ח"ג, אגרת תשפז, עמ' נח־ט

פרק ז

חג הסוכות

סוכה היא שמחה עליונה מאד, עד שאינה יכולה להיות קבועה, כי אם דרך ארעי, אבל היא עומדת במקום אחד מפני שגלי־האור של השמחה שוטפים, האחד מתעלה ומיד בלא שום הפסק יורד ונשפע השני, החדש, שהוא יותר מאיר ויותר משמח. על כן נראה כאילו הכל היא סוכה אחת, ובאמת כל רגע ורגע ובכל חלק מחלקי הרגע ישנה סוכה חדשה ממש. ומפני שהשמחה היא בהתחדשות וכאן ההתחדשות היא תמידית, על כן היא זמן שמחתנו.

ערפלי טוהר, עמ' נב, מהדו"ב עמ' עד; שמונה קבצים ב, ריב

הסוכה – מבצר־הגנה היא לנו!

הסוכה – מבצר הגנה היא לנו. "תצפנם בסוכה מריב לשונות" (תהלים לא, כא). על אנשי כנסת הגדולה שבטלו יצרא־דעבודה־זרה כתוב לאמור, שעשו סוכות כאלו שלא נעשו כמותן מימי יהושע בן־נון. ומה היו הסוכות המפוארות האלה? – "ואגין זכותא עלייהו כסוכה" (ערכין לב, ב).

ואם יפלא: היאך תוכל דירת־ארעי כסוכה להגן, עד כדי שתשמש דוגמה של הגנה? היאך יוכל בניין של "שתים (דפנות) כהלכתן ושלישית אפילו טפח" ליהפך למבצר, נגד כל צר ואויב? נגיד גלוי לפני כל באי־עולם: דבר־ד' הוא המחזק ומבצר את מחיצותיה הקלושות של הסוכה. חוקת־התורה אשר קבעה שם־דירה לסוכה, היא היא הקיימת ומקיימת לעד. ואם כלי־משחית היותר חדישים יכולים לפרוץ פרץ נבעה גם במבצרים היותר חזקים, הרי אין בכחם ובכח כל כלי יוצר, לפרוץ ולהפיל את החומה הבצורה של חוקת־התורה, של דבר־ד'.

– הסוכה היא לימוד לדורות: חוקת־התורה היא כחנו, היא חסננו, היא המעמידה אותנו, בה אנו חיים וקיימים לעד.

נתיבה, תשרי, תרצ"ה; מאמר "הסוכה", מאמרי הראי"ה עמ' קמט[1]

---

1. לאחר פרסום מאמרו זה של מרן הרב זצ"ל ב"נתיבה" של ערב החג, כתבתי שורות־הסברה

התשובה המטהרת והסוכה המאחדת

"כל האזרח בישראל ישבו בסוכות – מלמד שכל ישראל ראויים לישב בסוכה אחת" (סוכה כז, ב) – כל זמן שהעוונות מקשרים את החיים בכבליהם, אי־אפשר לקוות לשיווי בדעות ולאחדות של שלום. אבל אחרי אשר **אור התשובה** הופיע בעולמנו, על ידי קדושת היום־הקדוש – יום הכיפורים, וכל ישראל נטהרו מחלאת החטא, אז הטוהר הנשמתי מתגבר בקרבנו, והדעות המופרדות מתאחדות והולכות.

וכאשר בא אחר כך החג הקדוש, **חג הסוכות** – אור־תורה, זוהר־יראת־שמים ואהבת־אמת, מתפשטים על כל מהותנו, ומאחדים את כל הדיעות והרעיונות, והרינו מתעלים ומגיעים לקראת האחדות השלמה, הראויה להופיע באור־קדושתה על כל פזורי ישראל כולם – וכל ישראל נעשים ראויים לשבת בסוכה אחת.

מאמר "הסוכה האחת", שם עמ' קמח

["כי זה עיקר מצות סוכה, שיכוין להכלל באהבה ושלום גדול עם כל ישראל, עד שיהיה נחשב כאילו כל ישראל יושבין בסוכה אחת" – ר' נתן מנעמירוב ז"ל, ליקוטי הלכות, הל' פקדון, אות יט].

בגליון "נתיבה" שלאחריו, י"ד חשון, תרצ"ה: "בשולי דבריו של מרן שליט"א, עם קריאת מאמרו 'הסוכה'":

רבותינו ז"ל הפליגו בשבחו של בצלאל ואמרו "יודע היה בצלאל לצרף אותיות שמהן נבראו שמים וארץ". ואכן דרושה עמקות מרובה לראות בדברים גלומים ומגושמים את אותיות יצירתם, סודות בריאתם, כפי שיצאו מגניזת מאמרותיו של הקב"ה. ואף בקיום מצוות יש צורך לעמוד על סוד הדברים, על האותיות שקדמו לדיברות שמהן נבראו.

יסודות מרכזיים עמוקים, גלומים בכל מצוה ומצוה, וטעמי מצוות מקיפים עולמי-עולמים במעמקיהם. לא כל הרוצה לצלול בתוכם בא וצולל. רק נחותי-ימא, המפליגים לחופים רחוקים, אלה העומדים בצל-אל, הם המעלים לנו את פניני הבדולח של תהומות אין חקר, וקובעים אותם בעטרה שהם מעטרים לשכינה.

רבנו הגדול, הבונה את כלי משכננו בציון, אשר כל עמלו ומרצו מוקדשים לצרופם של שבטי-ישורון, בבחינת "והיה המשכן אחד", מעמיק חקור במאמריו השונים, בצרוף האותיות הגלומות בכל מצוה ומצוה.

כשאנו עוברים בעיון, על מאמרו האחרון על הסוכה (נתיבה, ג-ד ש.ז. [-שנה זו]), מתגלה לפנינו דרך מחיצותיה הפרוצות של הסוכה, האופק הרחב ומרהיב הלב של דבר ה' לישראל עמו, דבר ה' אשר יקום לעולם, דבר ה' הבונה חרבות עולם ומוסדי דור ודור יקומם.

דרך הדופן העקומה, מתגלה לפנינו חוט-שדרתה הישר והזקוף של כנסת-ישראל, שנתחסן ונתמאץ עפ"י הצו העליון "ישראל אשר בך אתפאר"!

רוצה אתה לראות את מבצרי העם, את חומות הגנתו, כלך לך אצל סוכה – "כי יצפנני בסוכה"...

סוכות ציבוריות

הרב היה חוזר לא פעם על הסברתו המאלפת של הגאון המלבי"ם ז"ל, על עניין הסוכות בימי עזרא ונחמיה, שנאמר שם "ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות, כי לא עשו מימי יהושע בן־נון כל בני ישראל עד היום ההוא" (נחמיה ח, יז), והדברים תמוהים ביותר וכבר עמדו על כך חכמינו ז"ל במסכת ערכין ל"ב.

אלא המדובר הוא על סוכות ציבוריות, שהללו לא יכלו להיבנות ברשות הרבים (כמו שכתב הרמ"א באורח חיים סי' תרל"ז), ורק בימי עזרא, שאז קידשו את ארץ־ישראל מחדש ויכלו להתנות תנאים, נקבע תנאי בית־דין שיהיו מסככים ברשות הרבים (תוספתא בבא־קמא פרק ו), ואז הקימו סוכות ענקיות "בחצרות בית האלקים וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים" (נחמיה ח, טז) "ותהי שמחה גדולה מאד" (שם, יז)[2].

סוכת שלום

"ופרוש עלינו **סוכת** שלומך" – מצינו **בסוכה** שנשנו בה הלכות מיוחדות שהן מכשירות אותה, לא רק כשאיננה בשלמותה, אלא גם כשחסרים בה חלקים גדולים – "שתיים (מחיצות) כהלכתן, ושלישית אפילו טפח", "דופן עקומה עד ארבע אמות", לבוד, גוד אחית וכו'.

והוא הדין – מידת **השלום**, השלום הוא כל כך יקר, וכל כך חיוני, שגם אם לא ניתן להשיגו בשלימותו, ראוי להשתדל להשיגו גם בצורה חלקית, גם בצורה מקוטעת, ובלבד שיהיה **שלום** בין איש לרעהו, ובין יחיד לציבור וכו'.

"גדול השלום", ואנו מבקשים ומתפללים על **השלום**, גם אם יהיה רק בבחינת **סוכה**, שרק ההלכות המיוחדות מכשירות אותה

מדברים שבע"פ

---

2. ובמחקרו "סוכת בית-הכנסת" ("עיונים ומחקרים", ח"ב, עמ' 2-30), כתב אחיו של הרב, החכם-החוקר רש"ח קוק ז"ל: "על יסוד המסופר בנחמיה – – – נתפשט המנהג בכמה ארצות וקהילות שונות לעשות סוכות בחצרות בתי-הכנסת – – – אבל בהמשך הזמן נמצאו יחידים, שאפשר היה להן לעשות סוכה בביתם ולקיים את המצוה כהלכתה, והם סמכו על סוכת ביהכנ"ס, והסתפקו בקידוש בסוכה או בישיבת ארעי, ואז נתעוררו הגאונים להילחם נגד נוהג זה". הוא מביא תשובות רב נטרונאי גאון ורב האי גאון בנושא זה, ועי' אוצר הגאונים למסכת סוכה עמ' 33.
וראה עוד ב"עיונים ומחקרים", ח"ב, עמ' 243, דיונו של הרשח"ק ז"ל על לשון הפיוט: "סעתי מבית, **עשות סוכה בהר הבית**, בהבאת עלי זית".

חג ששון והדר על אדמת-קודש

חג-הסוכות, זהו חג-קדוש אשר את ששונו והדרו לא נוכל לחוש, כי אם בשבתנו על אדמתנו האהובה, המעוטרת גם אז בשפריר-שמי-תכלת נחמדים לעין, ואוויר טהור ממוזג מרפא-לעצם, והם המזכירים אותנו את יד ד', אשר הביאה אותנו אל ארץ-הכרמל הטובה והנעימה, המחדשת בנו עוז וחיים ותקווה, כי עליה עוד יציץ ופרח ישראל.

"קול בהדר",

אגרת הרב, מתוך חוברת "קול בהדר" (שנת ה'תרס"ו) ע"ד האתרוגים הכשרים באי"י.

נדפס באוצרות הראי"ה מהדו"ב ח"א עמ' 372

חג-הסוכות מחובר לקדושת-הארץ

חג-הסוכות בכללו, הוא כל כך מחובר לקדושת-הארץ ושמחת פירותיה, עד שלימדונו חז"ל שצריך לעבר את השנה, כדי שיהיה החג "בזמן אסיפת הפירות" (עיין ספרא ויקרא כג, לט).

וכמה מרגישה היא האומה, את היחס הכפול של קדושת-הארץ וקדושת-הגוף, התלוי במצוה חביבה זו. ו"ישראל, אעפ"י שאינם נביאים, בני נביאים הם" (פסחים סו, ב) – מרגישים הם בקדושת נשמתם הפנימית את האורות הגדולים המתלהבים במצוה חביבה זו, הכוללת קדושת הארץ וקדושת הגוף, ועושים אותה בשמחה ובהידור גדול, ביחוד אותו חלק של מצוה הבא ראשון בתורה – "פרי עץ הדר".

מצוה קדושה וחביבה זו, של נטילת ארבע-המינים בחג-הסוכות, קלה ונוחה לקיימה בשמחה ובהידור, בארצנו הקדושה והחביבה.

וכתב הרמב"ם במורה נבוכים (חלק ג', פרק מג), שאחד הטעמים הגלויים לייחוד המינים הללו במצוה – – – הוא "רוב מציאותם בארץ-ישראל".

האתרוג דומה ללב

"פרי עץ הדר" – ייחדה אותו התורה ביחוד של חשיבות משאר המינים, שאינו בא עמם באגודה (סוכה לד, ב). נראה מזה שהוא היותר עיקרי במצוה מצד העניין הרוחני שבה, שהוא כולל את כולם וכולם מאירים בו, כדוגמת הלב שכללות-כוחות-החיים של הגוף מתכנסים לתוכו, ושנינו ב"רעיא מהימנא" (פ' פנחס דף רנו) "אתרוג – מלכות, דומה ללבא".

פרי עץ הדר, ירושלם תרס"ז, עמ' ג; ספר עץ הדר מהדו"ב ירושלים ה'תשמ"ו, עמ' ו

[ובשיחות הר"נ סי' קכה מסופר: "ואמר – רבי נחמן מברסלב ז"ל – שאין אנו יודעים כלל גודל יקרת מעלת מצוות **אתרוג**. והרי אנו רואים שישראל מפזרין ממון הרבה בשביל מצווה זו, יותר מעל שאר מצוות, ובודאי לא על חינם הוא. מסתמא מצווה זו היא יקרה מאוד מאוד אשר אין לשער, רק שאין אנו יודעים גודל מעלתה. אפשר אם היו יודעין גודל מעלת מצווה זו, היו עושים מה שהיו עושים בשביל מצווה זו. כי ישראל עם קדוש הם חכמים, וקשה להטעותם. ובודאי כשהם מפזרים ממון הרבה בשביל מצווה זו, לא לחינם הוא"].

מצווה כמאמרה – אתרוגים בלתי-מורכבים

מרן הרב זצ״ל יצא למאבק נמרץ נגד האתרוגים המורכבים, ועשה רבות לעידוד מטע האתרוגים הכשרים ושיווקם. אף הוא כתב ספר מיוחד ״עץ הדר״ (ירושלים תרס״ז), והוא ״משא ומתן של הלכה, על דבר היתרון אשר לאתרוגים הכשרים המשומרים, של אחינו בני המושבות בארצנו הקדושה תובב״א, ופסולם של המורכבים״[3].

בהקדמת הספר כותב מרן הרב זצ״ל:

> במשך הזמנים הלכה הגננות המלאכותית הלוך והתפשט בין כל עובדי האדמה, וביתר בין בעלי אילנות ופרדסים לסחורה, ומנהג ההרכבה של אתרוג בלימון הלך הלוך וגדול, עד שעתה אין במציאות שום גנן, העושה מסחר באתרוגים, שידע מסדר אחר בנטיעה, כ״א ע״י הרכבה על גבי לימון. וזאת היא השיטה הכבושה לרבים, שקשה למצוא מי שמתנהג באופן אחר. וכאשר אילנות האתרוגים שאינם־מורכבים, אינם מאריכים ימים רבים על מעמדם, ומקץ תקופה לא ארוכה ימות גזעו, על כן במשך זמן של איזה מספר שנים, אין אנו מוצאים כמעט כלל אתרוגים בלתי־מורכבים, זולת אם יהיו משומרים, בהשגחה מיוחדת, על ידי ישראל. וכאשר אין לנו בכל העולם, כפי המפורסם, מטע אתרוגים בחו״ל שיהיה משומר ע״י ישראל, בא המצב למידה זו שכמעט כל האתרוגים הנמכרים בכל העולם הם מורכבים.
>
> והנה קמו בתקופה האחרונה, אחדים מהאיכרים עובדי האדמה אשר במושבות באה״ק, ויטעו מטע־אתרוגים כשרים ובדוקים, והנם נמסרים לשמירה ולהשגחה מעולה, ועל ידם נוכל לזכות את ישראל במצוה ברורה כדת וכדין, מצווה כמאמרה, על ידי אלו האתרוגים היחידים בעולם בבירור כשרותם.

---

3. ספר לא-גדול זה זכה להוקרה מרובה מצד גדולים וטובים: הבקיאות המקיפה, הניתוח הישר שיש בו העמקה ובהירות גם יחד והעיקר – חתירה ברורה למיצוי ההלכה הפסוקה, כל אלה הרשימו מאוד את עולם התורה.
איש-ירושלים, הרב הגאון ר׳ שמואל אהרן יודלביץ ז״ל [ה׳תרס״ז-ה׳תשל״ט. חתנו של הרב אריה לוין זצ״ל] (מהמופלאים שבין גדולי קרתא דשופריא, בתורתו, ביראתו ובצניעותו), דיבר פעם על גישתו המיוחדת של מרן הרב זצ״ל לבירור הלכה, שכל תשובה שהוא כתב היא על דרך הישר, והוסיף: ״תשובת הרב בעניין האתרוגים המורכבים – אין כמוה, ויש שם גם למדנות גדולה. כמה וכמה תשובות נכתבו בנושא זה על-ידי גדולים, אבל תשובת הרב עולה על כולנה. כל דבריו בזה נכונים, והלכה כמותו״. עיין להלן עמ׳ 190, ובשדה הראי״ה עמ׳ 279-281. ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 51 ועוד הרבה בספרי הרב נרי״ה.

עֵץ הֲדָר

בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל אֶשְׁתָּלֵנוּ
וְנָשָׂא עָנָף וְעָשָׂה פֶּרִי.
[יחזקאל י"ז כ"ג]

משא ומתן של הלכה

ע"ד

היתרון אשר לאתרוגים הכשרים המשומרים של אחינו
בני המושבות באה"ק תובב"א, ופסולן של המורכבים.

מאת

אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקודש
פה עיר הקודש **יפו** והמושבות תובב"א.

בעה"ק ירושלם תובב"א

שנת תרס"ז לפ"ק

כשרות האתרוגים – חוליא אחת מחביבותא דארץ-ישראל

בדור שלפנינו נעשה עניין כשרות האתרוגים, חוליא אחת מהשלשלת הגדולה של חביבותא דארץ-ישראל, באשר מצאו כאן – על אדמת הקודש – מקום להשגיח על גידולם ונטיעתם, ולהמציא לאחינו הקרובים והרחוקים אתרוגים כשרים[4]. ורוח-ד׳ לבשה את אחדים מגדולי עולם, גאונים גדולים, חסידים ואנשי מעשה (הגאון ר׳ יהושע מקוטנא זצ״ל וחתנו הגאון ר׳ חיים-אלעזר וואקס זצ״ל), שהכירו כמה גדולה היא מעלת חביבות ארץ-ישראל, שמתלבשת בתוכן המצוה הקדושה והחביבה הזאת, מצות אתרוג, וליבם הקדוש והטהור המה למאד, על הדר המצוה היקרה הזאת וכשרותה, ואף הם נתנו דעתם לסכומים הגדולים מכספם של ישראל, שהיה אפשר להכניס לארצנו הקדושה, בניינה וישובה, כשיהיו כל האתרוגים נדרשים מאחינו עובדי אדמת-הקודש, המיישבים את ארץ-חמדתנו ביגיעם בעמל כפיהם – – – וכך החלו היחידים הגדולים אוהבי אדמת-הקודש, וחפצים בקיום המצוה כמאמרה בכל לבבם ובכל נפשם, להכריז על הידור מצות אתרוגי ארצנו הקדושה.

הקדמת ספר עץ הדר

כל האתרוגים שאין עליהם השגחה – הם כמעט ודאי מורכבים

באמת יהמה לבי מאד, כי לא הייתי יכול לשער בחוץ-לארץ – שלא ידעתי אז את טיב מטע האתרוגים בזמנינו – איך שכל האתרוגים שאין עליהם השגחה, הם כמעט ודאי מורכבים, כי סדר הנטיעה – על פי לימודי הבוטאניקה – הוא להרכיב אתרוגים בלימון דוקא, – – – כי לענין קיום האילן וחיזוקו הוא מועיל הרבה, וכן לעניין שמירת הפרי ויפיו החיצוני. – – – ונמצאים מיעוטא דמיעוטא אתרוגים בלתי מורכבים, בשכם ועוד באיזה כפרים ערביים.

אגרות הראיה, ח״א, אגרת נב, עמ׳ סא

תנאי ההשגחה על כשרות האתרוגים

במכתב לראשי אגודת ״פרי עץ הדר״, בחורף הראשון לעלותו ארצה – כ״ה אדר תרס״ה – מביע הרב את שמחת לבבו על ״כי נמצאו גואלים על אדמת הקודש להמצוה הקדושה, להציל את כלל עם ד׳ מהאתרוגים המורכבים״, והוא יהיה מוכן ״להעיד עליהם נגד כל עם ד׳ בתפוצות הגולה, שהם כשרים ומנוקים מכל מום זר״.

---

4. עוד בהיות מרן הרב זצ״ל בחוץ-לארץ, בעיירת רבנותו הראשונה זוימל, נתן דעתו על אתרוגי ארץ ישראל – עי׳ קובץ ״עיטור סופרים״ שיצא לאור בעריכתו, חלק ב, ווילנא תרמ״ט, עמ׳ 27-24.

– – – ואלה הם הפרטים, שעל כבודם למלאות למען אוכל לתת את תעודת ההכשר ברוח נכון בע"ה: א) לברר לפני בבירור גמור את יסוד הגרעינים, שמהם נתגדלו עצי האתרוגים, שנלקחו מפרי האתרוגים הגדלים פרא, שאין עליהם חשש הרכבה; ב) שאעמיד משגיחים יראי ד' ומומחים לדבר, שיבדקו את הגנות בשרשיהם, על פי בדיקה מבוררת, שלא הורכבו במין אחר; ג) שיהיה משגיח נאמן עומד בעת הלקיטה והאריזה, להעיד שלא יתערבו אתרוגים מורכבים – או נחשדים – בתוך האתרוגים הנקיים והברורים בכשרותם, בצירוף ההשגחה להפריש תרומות ומעשרות כדת של תורה והזהירות מערלה.

אגרות הראיה, ח"א, אגרת יז, עמ' טו

"החיבה לאתרוגי אה"ק, הנובעת מאהבת ארץ-ישראל, – – – הכתה שורש בלבבות רבים"

לחיזוק אגודת "פרי עץ הדר" שהתחייבה לגדל אתרוגים בלתי מורכבים, בהשגחתו המלאה של הרב, פרסם כרוז נלהב בשם "קול בהדר" (אוצרות הראי"ה שם), ובו דברים חוצבים אש אהבה לאה"ק ובניה-בוניה "מחונני עפרה ומרצי אבניה":

פקד ד' את עמו, וכח חיים מעשיים התחיל לפעם בכנסת ישראל אשר על אדמת ישראל. החיבה לאתרוגי ארצנו הקדושה הנובעת מאהבת ארץ-ישראל החקוקה על לב האומה מעצם טבעה וחשקה הנשגב, האלקי – הכתה שורש בלבבות רבים, והמסחר באתרוגי אה"ק נעשה לענף הגון וחשוב.

– – – עתה ישמח לבי מאד כי מידי אחינו, עובדי אדמת הקודש על הרי יהודה, יצמח ישע ופדות למצוה היקרה הזאת, בנטיעת גני אתרוגים בשמירה והשגחה טובה כדת של תורה, מובטחים מהרכבה ונשמרים בקיום המצוות התלויות בארץ חמדה.

– – – חזקה היא תקוותי, שאהבת ציון וחיבת ירושלים תעודדנה את כל עם-ד' להוסיף אומץ בהידורה של המצוה וטהרתה, העבותה ומקולעת בחיבת ציון ומקראיה, ובחיזוק ידי מחונני עפרה ומרצי אבניה, מראשוני המתיישבים בישובנו החדש, האהוב והחביב. וכל אלה יועילו להרבות פעלים לחבב את האתרוגים המשומרים מהרכבה הללו, הנולדים בטהרה וגדלים בטהרה על מרומי הרי ישראל.

"אתרוגים לקחתי שניים מפני הספק, – – – השני הוא קורסיקני וגידולו קצת פראי"

באור ליום ערב-חג-הסוכות, שנת עזר"ת, כותב הרב מחו"ל ל"בנו מחמדו-יקירו":

הסוכה כבר היא כגמורה, אתרוגים לקחתי שניים, כדרכי בגלותי מפני הספק. אמנם על כל אחד מהם יש הכשר המעיד שאינו מורכב, אבל לא איתמחא לי גברא, והעדות

הזאת היא נגד החזקה שאתרוגי יוון הם מורכבים. השני הוא קורסיקני וגידולו קצת פראי, ומשער אני שאיננו מורכב.

אגרות הראיה, ח"ג, אגרת תשפז, עמ' נח, ועיין שם סוף אגרת תתמג, עמ' קכו

"חפצנו אדיר: אתרוג מארץ ישראל 'בלתי-מורכב'"

ספריו ומאמריו של מרן הרב זצ"ל, שהגיעו גם לערי פולין, כבשו לבבות של אברכים בני תורה, האמונים עלי חצרות האדמו"רים, והם התחברו יחד והחליטו ללכת בדרכי אבותיהם בהקמת בתי-כנסת מיוחדים ("שטיבלאך") לעצמם, לתורה ולתפילה, ואף קראו להם שם – "**בית אברהם**".

*

בעה"י

להוסיף על האמור לעיל אך למותר, כי כבר יצא בכל תפוצות ישראל שמו הטוב של הרב הגה"ג אברהם יצחק קוק שליט"א אבדק"ק יפו והמושבות, כי הוא בראש הלוחמים להרים קרן התורה והיהדות האמיתית על אדמת ארצנו הקדושה, ואין שום הרהור ופקפוק ח"ו אחרי דבריו הנאמרים באמת. ורק באנו להעיר אחבנ"י הדרים בעיר ובמדינה הזאת לשים לבם לדברי הרהגה"ג הנ"ל להביא לשנה החדשה ברכה לתוך בתיהם: פרי עץ "הדר" מהודר באוויר ארצנו הקדושה מחמד עינינו, מהודר במצוות התלויות בארץ, ונקי מחשש הרכבה; ועוד נגררת המצווה הגדולה אחריה והיא, החזקת אחינו בנ"י העובדים על אדמת אבותינו וזיעת אפם מעורבת בנופת צוף עפריה.

בעה"ח היום יום א' לס' נצבים, י"ט אלול ה' בעת"ר.

אברהם אבא ב"ר יעקב זצ"ל ווערנער	אבי'גדור שנפעלד
רב דמחזיקי הדת בלונדון הנ"ל	רב דק"ק עדת ישראל דפה ק"ק לונדון

*

בידינו מכתב מלא ביטויי הערצה, שהגיע מהעיר פאביאניץ. המכתב נשלח אל הרב, אחרי שזכו לקבל ממנו משלוח של ספריו:

לכבוד מרן של כל בני ארץ ישראל והגולה, נזר ישראל ופארו, מדרבנא דאומתיה מופת הדור, הדרת כקש"ת אדמו"ר הגאון האמיתי, שר התורה והיראה, הכהן הגדול שליט"א, ראש הרבנים, עיה"ק ירושלים תובב"א.

התחלנו לעיין וללמוד בספריו הקדושים והנשגבים, וראינו אור חדש עליון.

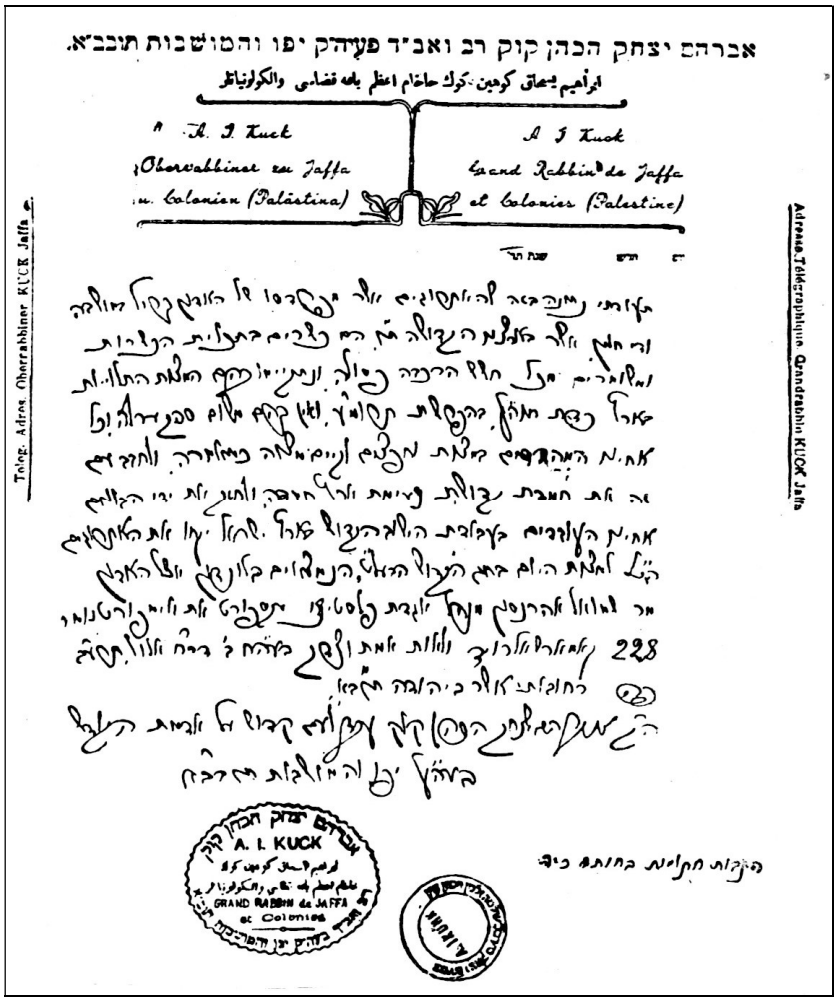
אברהם יצחק הכהן קוק רב ואב"ד פעהק יפו והמושבות תובב"א.

Adresse Télégraphique: Grandrabbin KUCK Jaffa

Telég. Adres. Oberrabbiner KUCK Jaffa

A. I. KUCK

GRAND RABBIN de JAFFA et Colonies

תעודת הכשר לאתרוגים

והתלמוד הביא אותם לידי מעשה – העיון בספרו "**עץ הדר**" עורר אותם לדאוג לאתרוג בלתי־מורכב, ובמכתב זה שנכתב באמצע קיץ תר"ץ, הם שוטחים בקשתם בפני הרב:

> ובזה הננו מרהיבים עוז בנפשנו, לבקש מאד מאד את הדרת כבוד קדושת שם תפארתו, להואיל בטובו וחסדו, ששמשו בקודש, עושה דברו ורצונו, ישלח לנו על־ידי בית הדואר, **אתרוג כשר ויפה** – – – כי חפצנו אדיר שבית־תפילתנו יקנה

פרי עץ הדר מארץ ישראל, **בלתי מורכב**, כשר בתכלית הכשרות, ומשום כוונתנו הרצויה הזאת, באנו לידי בקשתנו להטריחו טירחא זו.[5]

(**אור מופלא**, להרב זאב אריה רבינר ז״ל **עמ׳ קנב**)

דמעות-גיל למראה אתרוג בלתי-מורכב כליל-יופי

רבי זאב שחור ז״ל, מיקירי ירושלים וידיד נאמן של הרב, מהדר גדול היה במצוות[6]. אמיד היה והשתדל להשיג אתרוגים מהודרים לו ולבניו, גם אם הדבר עלה לו בדמים מרובים, כי לא קל היה להשיג אתרוגים בלתי־מורכבים שיהיו יפים גם בחיצוניותם.

באחת השנים האחרונות לימי חייו, זכה רבי זאב לאתרוג מהודר ביותר, ממש כליל־יופי בגידולו ונקיונו. אולם דווקא באותו חג הסוכות חלה ונפל למשכב. והנה בחול־המועד זכה ר׳ זאב לביקורו של אורח דגול בסוכתו: הרב שבא להתפלל על יד הכותל המערבי, שמע על מחלתו של רבי זאב, ובשובו מן הכותל אמר למלוויו: עכשיו נפנה לשכונת ״ימין משה״, ונקיים מצות ביקור־חולים אצל ר׳ זאב שחור.

כבוד גדול היה זה לרבי זאב שהרב בא לבקרו, והוא שידע באיזו מידה התמסר הרב לעידוד הגידול של אתרוגים בלתי־מורכבים והדאגה לגידולם היפה, התנאה לפני הרב במצוה שבאה לידו, והציג לפניו את האתרוג הנאה והמהודר.

למראה האתרוג התרגש הרב מאוד, ודמעות גיל התחילו זולגות מעיניו באמרו: אשרינו שזכינו שארץ ישראל מגדלת אתרוגים נפלאים כאלה, הלא זהו מסימני הקץ המגולה (סנהדרין צח, א) ״ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא״ (יחזקאל לו, ח). [ופסוק נוסף מיחזקאל (יז, כג), קבע הרב בשער ספרו ״עץ הדר״

---

5. עוד על קהילת ״בית אברהם״ בפולין וקשריה עם מרן הראי״ה, עיין להלן פרק יב עמ׳ 166. בשדה הראי״ה פרק שלם ״בתי המדרש ׳בית אברהם׳ בפולין״, עמ׳ 564-541. ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 214-211. ובכל הפתיחה לספר מכותבי ראי״ה.

6. ר׳ זאב שחור ז״ל (אביו של הגרמ״ל שחור ז״ל), היה אחד האישים הבולטים ביחודם בנוף עיר הקודש. תלמיד חכם מובהק, שעם היותו בעל בית מסחר גדול לרפואות וסוכן פירמות חשובות מחו״ל, קבע הרבה עתים לתורה, ותמך במוסדות התורה והחסד באונו ובמאודו. יציבותו הכלכלית, יושרו האישי ותרומת-מידותיו, ועל כל אלה יראת-השמים המופלגת שלו, הקנו לו מעמד מכובד ביותר בתוככי ירושלים.
הרב מנחם מנדל פרוש ז״ל כותב עליו: ״היה גדול בתורה, לבד ממסחרו ועסקנותו ונדבותיו לטובת ת״ח, לא ידע מלבד לימוד ש״ס ופוסקים. כשהייתי סמוך על שולחן דודי-מורי-וחמי ב׳ימין משה׳, למדנו יחד בכל אשמורת, ואף בלילות הקיץ היה מעיר אותי אחר חצות. חזרתי אתו על מה שלמדתי כל היום בישיבה, והיה מחדש חידושים נפלאים״ (בתוך החומות, ירושלים תש״ח, עמ׳ 33), ובנו הגרמ״ל ז״ל מביא דברי-תורה נאים משמו, בספרו ״אבני שהם״ פ׳ ראה (עמ׳ שמח ועמ׳ שפז) עיי״ש.

המוקדש ל"יתרון האתרוגים הכשרים של אחינו בני המושבות באה"ק": "בהר מרום ישראל אשתלנו, ונשא עץ ועשה פרי"][7].

כשיצא הרב עם מלוויו, אמר רבי זאב: כשזכיתי להשיג אתרוג כזה, שמחתי גם אני מאוד, אבל לא התרגשתי כל כך. ואם הרב התרגש למראה האתרוג עד דמעות שמחה, הרי זכותו לברך על אתרוג זה גדולה מזכותי. מיד הזדרז רבי זאב, עטף את האתרוג כהלכה ושלחו לבית הרב, וביקש את השליח למסור להרב שהוא נותן לו את האתרוג במתנה גמורה ובלב שלם, וכשם שהוא מקווה שביקורו של הרב בסוכתו יביא לו רפואה שלמה, כך הוא מברך את הרב שהאתרוג המהודר יביא לו שמחה שלמה.

שמחה מקורית הנובעת מהנצח שבנפש

הרב חיים קרלינסקי (שליט"א) [ז"ל][8] נכד חבר־נעוריו של הרב, הגאון ר' תנחום גרשון ביליצקי ז"ל,[9] מוסר לנו שיחת־קודש ששמע בסוכתו של הרב:

"בפינקס ילקוטי, עת הייתי תלמיד בישיבת "מרכז הרב" בירושלים עיה"ק, מצאתי רשום קטע משיחתו של רבנו מרן הגראי"ה קוק זצ"ל, לפני תלמידיו, ביום א' דחול־המועד סוכות תרפ"ח, ואני מעתיק את הדברים כפי שרשמתים באותה שעה:

יש שמחה ויש שמחה. יש שמחה אשר היא רק מלאכותית, איתערותא דלתתא, שמחה הנובעת ממקור הגשם והחומר, ושורשיה יונקים ממעיין הארציות. רק בשעה שהשמחה כבר עוברת על כל גדותיו של הגולם וסאת תענוגיו מתמלאת, יש והיא מכה גלים המקלחים טיפות דקות וקלושות גם לתוך נשמתו של האדם. שמחה זו בהמית ומזויפה היא, ובו בזמן שכל ישות הגוף אומרת שמחה, בוכה הנשמה במסתרים. על שמחה כזאת המליץ החכם מכל אדם: "לשמחה מה זו עושה".

ברם, יש שמחה מקורית, איתערותא דלעילא, שמחה הנובעת ממקור הנצח של הנפש, ושורשיה יונקים ממעיין האצילות, באמצעות צינורות טמירין של הנשמה האלקית. שמחה זו פנימית היא, ספוגה טל־קודש ומאוויים אצילים של עולם־הבא. מגעת היא השמחה הזאת עד כיסא־הכבוד, ומביאה את האדם, על־ידי שבילים נעלמים, אל מדרגת הנבואה. והיה כאשר תשרה שמחה כזאת על האדם, ונחה עליו רוח־אלקים ממעל, המדבקת ומאחדת אותו עם בוראו, עד שהוא שוכח עולם ומלואו, צרותיו וטרדותיו. חלקו החמרי מתבטל אז מברקי האור הנצחי האין־סופי, והוא מתעטף באיצטלא של השראה מעולם הנשמות. על שמחה

---

7. "אף על פי שלא יפלא משמו יתברך למהר ישועה, גם בלא שום התחלה ממעשינו, מכל מקום כך גזרה חכמתו יתברך, שנהיה אנחנו מתחילים בסיבוב התחלת הקץ המגולה, שהוא נשיאת ענף ופרי של הרי ישראל לעמי ישראל אשר קרבו לבוא" (משפט כהן, עמ' קכט).
8. ליבוניץ ה'תרס"ט – ניו-יורק ה'תש"ן, ראה ערכו באנציקלופדיה לציונות הדתית כרך ו.
9. עיין שיחות הראי"ה פרק ד עמ' עה-עו, טל הראי"ה עמ' נא, רכב- רלא.

כזאת אמרו חכמינו זכרונם לברכה: "שאין השכינה שורה... אלא מתוך דבר־שמחה של מצווה..."

רבים מאד הם השמחים אלי־גיל להנאתם ולתאוותם, וממלאים את פיהם שחוק בעולם הזה. לעומתם, מעטים מאוד הם אלה הזוכים לשמחה עילאית, מתוך כיסופים נשמתיים וחרדת קודש. רק יחידי סגולה בעלי נשמות גבוהות, זוכים לכך.[10]

אחד מהיחידים בדורנו זה, אשר זכה להשראת השכינה מתוך שמחה של מצווה, היה רבנו מרן אברהם יצחק הכהן קוק זכרונו לברכה, ואשרי מי שראה פניו ברגעי־שמחה של מצוה"

אור המזרח, תשרי־כסלו, תשכ"ו

"ושמחת בחגך"

איש־בויסק, הרב זאב אריה רבינר ז"ל,[11] מוסר:

"הרב היה מהדר מן המהדרין בקיום מצות "ושמחת בחגך". היה מקשט את סוכתו ברוב פאר, בלולבים מארץ ישראל. והרבה לשמוח בשמחת החג ולשמח אחרים בשירות ותשבחות. ובשמחת־תורה היה הקהל מתאסף אצלו, ורבו הניגונים והריקודים בשמחה של מצוה ושל תורה.

בשמיני־עצרת היה מתפלל בקלויז של חסידי חב"ד, והיה דורש בפני הקהל על פי דרך חסידות חב"ד ורבים היו באים לשמוע, ליהנות ולהתחמם מזיו קרני תורתו – ומה נהדר היה אז מראה כהן".

אור מופלא, עמ' ו

בצילא דמהימנותא – בסוכתו של הרב

הרב היה נכנס לסוכה בלילה הראשון של סוכות, ומקיים בה ממש "תשבו כעין תדורו" עד ערב שמיני־עצרת.

---

10. "מי שהוא תלמיד חכם, שאפילו שיחת-חולין שלו צריכה לימוד, כמו שאמרו ז"ל בסוכה (כא, ב), אז יש כוח גם בשיחת-חולין שלו לתקן נפשות, כיון שזה ממש דברי תורה. – – – ונאמר מאמר זה בשיחת רבן גמליאל בסוכתו (עיין שם), ונראה מזה שבסוכה על ידי שנמצאים בצילא דמהימנותא זוכים לכך" (אדמו"ר הגאון ר' צדוק הכהן ז"ל, "צדקת הצדיק", אות קיח), ועי' פרי צדיק לחג הסוכות אות כ.
ומרן הרב זצ"ל היה אומר: הואיל ואמרו חז"ל ששיחת-חולין של ת"ח צריכה לימוד, מעתה חייב כל מי שהוא מוחזק לת"ח, לדקדק בדיבורו ולהשתדל שגם שיחת-חולין שלו תהיה מדודה ומילותיה ספורות, וכל מה שהוא מוציא מפיו יהיה ראוי ללימוד.

11. בויסק ה'תרנ"ה – תל-אביב ה'תשל"ט. עלה ארצה בשנת ה'תרצ"ו. עיין עליו באנציקלופדיה של הציונות הדתית.

היתה זו חוויה רוחנית לשבת בכל ערב בסוכתו של הרב. בראש השולחן ישב הוא, ותלמידי־חכמים יקירי ירושלים – וביניהם רבנים קשישים – יושבים על ידו, ושותים בצמא את דבריו בהלכה ואגדה, תוך שילוב מעשים ודברים של גדולי־ישראל בדורות האחרונים – אזרחי־ישראל לדורותיהם יושבים בצילא־דמהימנותא ונהנין מזיו השכינה!

בלילות חול־המועד היה שליח־הציבור בתפילת־ערבית מתחיל – לפי הוראת הרב – ב"ברכו", ולא אמרו קודם פסוקי "והוא רחום" (וכך מובא ב"משמרת שלום" להגאון ר' שלום ז"ל מקוידנוב: "אבא־מארי ז"ל [אדמו"ר ר' ברוך מרדכי ז"ל] לא היה אומר והוא רחום וגו' בלילי חוה"מ [סי' לג, א], ומבואר שם הטעם ע"פ הזוהר [פ' תרומה דף קל, א]. "וכל מה דאפשר להשוות חול־המועד ליום־טוב בעניינים כאלה – צריך להשוות, ובזה מכבד את המועדות". כך נהגו גם אדמו"רי בית־קומרנא: "בחוה"מ בתפילת־ערבית התחילו מברכו ולא אמרו והוא רחום" (מנהגי קומרנא, ת"א תשכ"ה, אות שיח).

שמחת בית־השואבה ביום הזכרון של הגר"א

שמחת בית־השואבה, המיוחדת לבני הישיבה, היתה נערכת בסוכת הרב, באור לי"ט תשרי, יום היארצייט של הגר"א מווילנא ז"ל.

הגר"א ז"ל היה אחת הדמויות המופלאות שהרב הלך לאורן, עסק הרבה בתורתו שבנגלה ובמשנתו שבנסתר, ודבק בהוראותיו ובמנהגיו.

רבה היתה בקיאותו של הרב בכתבי־הקבלה של הגר"א ז"ל, וגם בספרי אלה אשר שאבו מבארו, באר־מים־חיים, הגאון המקובל ר' יצחק־אייזיק חבר ז"ל והגאון המקובל ר' שלמה עליאשוו ז"ל.

הגר"י הוטנר (שליט"א) [ז"ל], שהיה מבאי בית הרב וזכה להתקרב אליו, הגדיר ואמר לי פעם: "דער רב איז גיווען א גר"א מענטש!" (הרב היה איש־הגר"א"!).

הרב חיבר ספר גדול – "באר אליהו" – על ביאורי הגר"א לחושן־משפט, וחלק ממנו – על הלכות דיינים – נתפרסם ב"ספר הגר"א", חלק ג', ירושלים תשי"ד.[12]

קטעים מספרו זה פורסמו לראשונה בספר "יובל השבעים" לנדיב ר' ישראל־אהרן פישל ז"ל (ירושלים תרצ"ה), והגאון ר' איסר־זלמן מלצר ז"ל שיבח מאוד וקילס את דרך ביאוריו הרחבים והמאירים של הרב, בפיענוח רמזיו הקצרים ביותר של הגר"א ז"ל.

כשהגיעו דברי־השבח של ר' איסר־זלמן לאזני הרב, אמר: "בשעה שעסקתי בביאור דבריו הקדושים של הגר"א, הרגשתי כאילו אני יושב במחיצתו ומשמש לפניו, מגיש לו את הספרים, הבבלי והירושלמי, הרמב"ם ושאר ראשונים".

---

12. לימים פורסם "באר אליהו" כולו, בשני כרכים.

עוסקים במצוות כבוד־התורה

במסכת סוכה (כו, א), מסופר על רב חסדא ורבה בר רב הונא שהיו ישנים על שפת הנהר בסורא, בבואם בחוה"מ של סוכות לשבתא־דריגלא – שבת דרשת הרגל – אל ראש הגולה, והסבירו ואמרו: "אנן שלוחי־מצוה אנן" (ופטורים מן הסוכה), ומפרש רש"י: "שלוחי מצוה – שבאנו לשמוע הדרשה ולהקביל פני ריש־גלותא".

וכתב הרב נתן־נטע זייצ'יק ז"ל בספרו "נטעי־נתן" (ירושלים, תרצ"ה), שמשום כך שם רש"י בפיהם את הנימוק "לשמוע הדרשה", ולא הסתפק בטעם של הקבלת פני ריש־גלותא, כיוון שמפורש להלן שם (סוכה כ"ז, ב), שהחיוב להקביל פני רבו, הוא דווקא אם יכול לחזור בו־ביום. אלא שנשאר שם בקושי: הרי הלכה פסוקה היא, שתלמוד תורה נדחה, במקום שקיימת חובת מצוה מעשית, שאי־אפשר לקיימה על־ידי אחרים, ואיך איפא דחתה הדרשה – שעניינה תלמוד־תורה – את מצות סוכה?

ותירץ הרב: שמיעת הדרשה מפי ראש־הגולה בשבתא־דריגלא, היתה בה לא רק קיום מצוות תלמוד־תורה, אלא גם הרמת כבוד־התורה וכבוד הכלל התלוי בכבוד־הנשיאות של צאצאי מלכות־בית־דוד (עיין סנהדרין ה, א), שהיא מצוה מצד עצמה, מלבד צד תלמוד־התורה שבה. וצד זה בא לידי ביטוי בזה שהיתה שמיעת הדרשה מחוברת עם הקבלת־הפנים שהבליטה את יחס הכיבוד. וכיוון שהיו הדברים מחוברים יחדיו, היתה כאן מצוות כבוד־התורה וכבוד־הכלל, שהיא מצוה מעשית – נוסף על מצוות ת"ת – שעליה נקבע שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, ולכן היו רב חסדא ורבה בר־רב־הונא בגדר שלוחי־מצוה, ופטורים היו מן הסוכה.

זהירות בכבוד־התורה

"חובתנו היא לכבד כל מי שהוא מבניה של תורה, ובדורנו זה שכבוד־התורה הושפל – – יש לעשות חומרות וגזירות בזהירות בכבוד־התורה, יותר מכל החומרות שבעולם.

– – – ואם אנחנו בני־תורה לא נהיה זהירים וזריזים, להראות תמיד כבוד וחיבה, לעוסקים בתורה ועמלים עליה – מי יחוש חוץ ממנו? – – – וכל ספק של כבוד התורה, הוא ודאי ספק־דאורייתא, של עשה דכבוד־תורה דחמירא טובא".

קונטרס על דבר השמן הנעשה משומשמין, עמ' 16;
שו"ת אורח־משפט סי' קיב, עמ' קכד

השאיבה והניסוך – האמצעי והמטרה

שמחת בית־השואבה, שהיתה נוהגת בבית המקדש, בלילי חג הסוכות, הרי היתה קשורה בניסוך־המים על גבי המזבח כל שבעת ימי חג הסוכות, והשאלה המתעוררת היא: מדוע נקראה השמחה על שם מעשה השאיבה, שזה רק הכשר מצוה, אמצעי לקיום המצוה, ולא נקראה על שם המצוה עצמה – שמחת בית **הניסוך**?

והסביר מרן הרב זצ"ל, שבזה באו חז"ל ללמדנו שעל-ידי שהאדם מקדש את מעשיו, עושה כל פעולה לשם-שמים, בכוונה גמורה לעשות רצון ד', **האמצעי** מתעלה ומגיע לדרגת ה**תכלית**, לדרגת המטרה עצמה.[13]

*

ובנאום-ברכה שנשא מן הרב זצ"ל בשבט ה'תרצ"ב,[14] בחגיגת הנחת אבן-הפינה של בית-הכנסת "אוהל רבקה", ששכונת קרית שמואל בירושלים (מתרומתה של הנדיבה מרת רבקה רוטברג ע"ה), הוסיף ואמר: מצינו במסכת ברכות (יז, א), שנשאלת השאלה "נשים במאי זכיין?" (שהרי הן פטורות מתלמוד-תורה), והתשובה היא שם: באקרויי בנייהו לבי-כנישתא ("שטורחות על בניהן להביאן לבית-הספר לקרוא מקרא ולשנות משנה" – רש"י, סוטה כא, א). באתנויי לגברייהו ונטרן לגברייהו (נותנות רשות לבעליהן ללכת ללמוד תורה וממתינות להם). והנה שלושת אלה הם רק **אמצעים** לתכלית לימוד התורה, ואף על פי כן מצינו שם שאמרו חז"ל "גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מאנשים", ולמדנו שזכות העסק באמצעים ושכרם עולה על הזכות והשכר של העוסקים במטרה עצמה.

13. "מתחילת הבריאה ראוי היה טעם **העץ** להיות גם הוא כטעם **הפרי** – – – כל **האמצעים** המחזיקים איזו **מגמה** רוחנית גבוהה, כללית, ראויים היו להיות מוחשים בחוש נשמתי, באותו הגובה והנועם שמורגשת בו עצם **המגמה**" (אורות התשובה, פרק ו', ז'), ועי' מלבי"ם **בראשית** כ"ז, כג. עי' להלן עמ' 151.

14. מובא בליקוטי הראי"ה ג עמ' 463

והמשיך הרב ואמר: רעיון זה נרמז לנו גם בשמחת בית השואבה. באותה שמחה שנקראה על שם האמצעים – השאיבה – אעפ״י שזו רק הכנה למטרה – לניסוך המים, מוסרים לנו חז״ל במסכת סוכה (נא, ב), שמקומם של הנשים שם היה למעלה, ואילו האנשים עמדו למטה, היינו שבחגיגה מפוארת זו שבה הובלט בצורה חגיגית הערך של ההתמסרות לשכלול האמצעים, היה מעמד הנשים המקדישות כל כך הרבה לאמצעים מכובד ביותר, ומקום המושב הגבוה ניתן להן.

״קנאין פוגעין בו״

באחד מערבי חול המועד של סוכות, על יד השולחן המאזין והמקשיב, פתח הרב וסיפר בטוב-טעמו ורוחב-דעתו:

היה הדבר ביפו. בשכונה ששלוות השבת שררה בה, ושכינת השבת שרויה היתה עליה. והנה העיז לבוא שם צלם, שהציב את מצלמתו הגדולה-הגבוהה בת שלוש הרגליים באמצע הרחוב, והתחיל לעסוק בצילומי-נוף.

מעשה חילול-השבת בפרהסיא הרגיז מאוד את הרואים, ואחד מהם נזעם ביותר, רץ ולקח דלי-מים ושפך אותו על מחלל השבת.

המחלל שנפגע מאוד ממה שנעשה לו, עד כדי כך סבור היה שכולו צודק, ושיש לו הזכות המלאה לתבוע את עלבונו, שהיה לו האומץ לבוא בפני, ולהתלונן על מה שפלוני עשה לו.

אמרתי לו: הנני מבין שאינך תופס את חומר העניין של חילול-שבת בפרהסיא, אבל הלא גם עשית מעשה חמור מבחינה ציבורית, באת לשכונה של אנשים שומרי שבת ופגעת בהם קשות, ממש פצעת את לבם.

אמנם היה מקום להוכיח אותך בדיבורים, ואפשר שהיית תופס את חומרת המעשה ומפסיק עבודתך והולך לך, ואילו בא אותו אדם ושאל אותי, אם ראוי לשפוך עליך דלי מים, לא הייתי מורה לו לעשות זאת. אבל עכשיו שהוא לא בא לשאול, אלא פעל לפי תגובתו הטבעית, הרי עליך לדעת כי יש זכות גם לתגובה הטבעית שאינה שוקלת מידות נימוס, אלא פועלת לפי הוראות הלב החם. ובמקרים שאנשים מסוימים מאבדים את חוש המידה, מתפרצים ועוברים את הגבולות, באה התגובה הטבעית הנגדית שאף היא אינה יודעת גבולות, ודווקא היא גודרת את הפירצה.

וכבר היה מקרה במחנה ישראל במדבר – מקרה של תגובה טבעית חמורה, שעל כמותה אמרו ״הלכה ואין מורים כן״, היינו, שאם היה בא לשאול, לא היו אומרים לו לעשות מעשה כזה, אולם לאחר שהדבר נעשה – אישרו אותו, וזהו המושג הקיים אצלנו ״קנאין פוגעין בו״, ומה שנעשה מתוך קנאת-אמת – אין מגנים אותו, ורואים את התועלת שבו למניעת התפרצויות בעתיד.

הערבה החובטת...

ובהמשך לסיפור דלעיל, הסביר מרן הרב זצ"ל ואמר:

הערבה מסמלת את עם־הארץ, ועם היות החלק הזה, הפשוט ביותר בין שאר חלקי האומה, הרי עם זאת הנהו גם הטבעי והבריא ביותר. ודווקא הוא, שאינו יודע "חכמות", מילא לא אחת תפקידים חשובים בחיי האומה.

חז"ל מספרים לנו: "פעם אחת חל שביעי של ערבה להיות בשבת, והביאו מורביות של ערבה מערב־שבת והניחום בעזרה, והכירו בהם בייתוסים [שאינם מודעים שחיבוט ערבה דוחה שבת], ונטלום וכבשום תחת האבנים [ויודעים הם בחכמים שלא יטלטלו האבנים למחר]. למחר הכירו בהן עמי הארץ [שלא היו בקיאין באיסור טלטול] ושמטום מתחת האבנים, והביאום [הכהנים] וזקפום בצידי המזבח" (סוכה מג, ב) – לשון הגמרא מפליא אותנו: מדוע חז"ל מוצאים לנחוץ להדגיש, שהמעשה שבעצם היה רצוי, נעשה ע"י עמי־הארץ?

אולם הדבר מתברר מתוך שאנו מעיינים בגופה של הבעיה: באותה עובדה שנטלו בייתוסים את הערבות וכבשום תחת אבנים, העמידו הצדוקים־הבייתוסים את חכמי ישראל במצב קשה. מצד אחד איסור טלטול מוקצה בשבת (הסרת אבנים), ומצד שני ביטול מצוות־ערבה, "הלכה למשה מסיני" – מי נדחה מפני מי? שכן כל דחייה היתה מתפרשת בזדון על־ידי הצדוקים כדחייה גמורה, הם היו מודיעים ומפרסמים מיד ברבים או שאיסור מוקצה בשבת בטל ומבוטל, או שנטילת ערבה אין לה יסוד.

ברם, הדבר לא הגיע לידי שאלה. עמי הארץ הם שהתערבו בעניין, והם – היהודים הפשוטים – פתרו הבעיה בדרך משלהם: הם לא הלכו לשאול שאלות, מה לעשות ואיך לעשות, אלא משמעו על השערוריה שעשו הצדוקים, נזעקו ובאו ועשו מה שעשו – "למחר הכירו בהן עמי־הארץ ושמטום מתחת האבנים"! כך הורה להם הרגש הבריא הטבעי.

זהו המושג של "קנאים פוגעים בו". "הבא להימלך – אין מורין לו" (סנהדרין פב, א), אבל אם עשו – תבוא עליהם ברכה.

חיבוט־ערבה – הערבה המסמלת כאמור את עם־הארץ – יש לה איפוא משמעות אחרת מהמקובלת: לא שחובטין אותה, אלא שחובטין בה...

"אומות־העולם יש להם חלק בחיי־שעה ולא בחיי נצח"

> אמר רבי אלעזר: הני שבעים פרים כנגד מי, כנגד שבעים אומות [פרי החג שבעים הם לכפר עליהם, שירדו גשמים בכל העולם לפי שנידונין בחג על המים – רש"י].
>
> סוכה נה, ב

פנינה זוהרת מעולם הנסתר, מפי כתבו של מרן הרב זצ"ל, נשתמרה לנו על ידי הרב ראי"ל פרומקין ז"ל בבאורו "מערכי לב" לסידור התפילה (סדר רב עמרם השלם, חלק ב', עמ' צט; הסכמות הראי"ה סי' יב):

בקרבנות החג מצאנו בתורה שינויים רבים שיש לעמוד עליהם – – – ומצאתי בכתבי הגאון "פאת השלחן", ר' ישראל משקלוב ז"ל, אשר תחת ידי, המצורפים לפירושי האידרות, כתב יד להרמ"מ מחסלאויץ, שאמר בשם מורו הגר"א ז"ל, דקרבנות שבאים לכפרת האומות ושריהם, נפרדים שבעים שרים הללו, חציים לעזים וקשים וחציים רפויים – – – והם עשו וישמעאל – – –

והנה מצאנו עוד שינוי, דבכולם נאמר "ומנחתם" בוא"ו, לבד ביום הרביעי שנאמר "מנחתם". וכשהרציתי דברים לפני ידיד נפשי הגאון אוצר התורה ויראת שמים, רא"י קוק שליט"א, אמר לי דברים הקרובים לאמת, ורואה אני את דבריו.

וזה שכתב לי בכתב יד קדשו: 'היום הרביעי הוא נגד המידה הרביעית, **נצח**, שמכוחה אין מצד המקטרגים קיום אלא חורבן וטלטול, כמו שכתב בשערי צדק להר"י גיקטליא ז"ל (דפוס קראקא דף יח), ופשט הענין שהגנה על אומות העולם אינה אלא כל זמן שנצרכים לתיקון העולם, שיהיו אומות נפרדות כל אחת לעצמה, אבל לא **לנצח**, על כן מידת **נצח** מופסקת אצלם – – – והוא"ו שהוא אות החיים, משך היו"ד של החכמה העליונה המחיה את בעליה, חסר בו – – – שאין להם חלק אלא בחיי־שעה ולא בחיי־נצח [ועיין ירושלמי שביעית סוף פרק ה': "ולא אמרו העוברים (תהלים קכט, ח) – אלו אומות־העולם שעוברין מן העולם"]. ולכן לא יוכל הוא"ו לבוא בקרבנותיהם ביום הרביעי שהוא לעומת מידת הנצח – – – ורק לישראל נאמר: "כאשר השמים החדשים וגו' כן יעמוד זרעכם ושמכם (ישעיה סו, כב) – – – "וגם **נצח** ישראל לא ישקר", וכן אמרו בברכות (דף נח): **והנצח** זו מפלתה של בבל, והדברים מתאימים למבין".[15]

רמזי הנענועים

ובאותו עמוד ב"עולת ראיה" נמסרו לנו רמזים נאים לסדר הנענועים, מתורת בית־אבא, אביו של מרן – הרב ר' שלמה זלמן הכהן ז"ל:

נראה לעניות דעתי, כעין סימן לסדר הנענועים של ארבע המינים, שאנו בני אשכנז עושים, מהפסוק הודו לד' כי טוב כי לעולם חסדו:

בתיבת "הודו" אנו מנענעים למזרח, על שם הכתוב "ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ד'"; ב"טוב" אנו מנענעים למערב, על פי מה שאמרו חז"ל "שכינה במערב" (בבא בתרא כה, א); ב"לעולם" אנו מנענעים למעלה, על שם הכתוב "לעולם ד' דברך נצב בשמים"; ו"חסדו" אנו מנענעים לארץ, על שם "חסד ד' מלאה הארץ"; ושתי המילות "כי" "כי" אנו מנענעים לדרום ולצפון, כפי הידוע

15. דברי מרן הרב זצ"ל חזרו ונדפסו בשלמותם במילואים ל"עולת ראיה", ח"ב, עמ' שצא-ב, עיי"ש.

שדרום הוא רוח החכמה וצפון הוא רוח העשירות - "הרוצה להחכים - ידרים, להעשיר - יצפין" - והם בעצמם אינם תכליתיים, כמאמר הכתוב "אל יתהלל החכם בחכמתו" וגו', כמו כן מילות "כי" אינן כי-אם משמשות לתכלית כי-טוב כי-לעולם.

פרק ח

שמיני עצרת

"שמיני-עצרת – רגל בפני עצמו"

בכניסת שמיני-עצרת תרצ"ד, זכיתי לשמוע מפי מרן הרב זצ"ל את שיחת-הקודש דלקמן, ורבה היתה רוממות-הלב לאחריה, בשמחת התורה של בני הישיבה:

"כי עמך מקור חיים באורך נראה אור" (תהלים לו, י) – באמצעות האור העליון, האלקי, רואים את האור עצמו. ואור-עליון זה שהוא אורן-של-ישראל – בלי מחיצות הוא, שום דבר אינו חוצץ בפניו, הוא פולש בכל הבריאה, "סובב כל עלמין וממלא כל עלמין".

בחג הסוכות צריכים ישראל להאציל מאורם גם לאומות-העולם, הסוכה היא סוכת-שלום לעולם כולו, ולכן מופיעה הסוכה על מחיצותיה, על ענני-הכבוד שלה – אור הכבוד העליון מגיע אלינו דרך עננים חוצצים.

לא כן בשמיני-עצרת – שמיני-עצרת הוא "רגל בפני עצמו", והוא מיוחד רק לישראל. זוהי מסיבה אינטימית, שבה המלך מיסב רק עם בניו – "קשה עלי פרידתכם, עכבו עוד יום אחד". לפיכך אנו יוצאים מן הסוכה, כי ברגל זה אין מחיצות, אלא "באורך נראה אור", האור העליון זוהר עלינו בשלמותו, ולכן מתגלה אז השמחה השלמה – שמחת התורה.

*

בשמיני-עצרת נכנסין מן הסוכה אל הבית, ומתקיים ילכו מחיל אל חיל, וכמו שדרשו חז"ל (ברכות סד, א) על "היוצא מבית-הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק בתורה, שהוא זוכה ומקבל פני שכינה", כי סוכה היא בבחינת **תפילה** בבית-הכנסת, ובזה יש חלק גם לשבעים האומות, כמו שכתוב כי ביתי בית תפלה ייקרא לכל העמים, ומביאים גם עליהם שבעים פרים. אבל שמיני-עצרת הוא בבחינת **התורה** ובית-המדרש, וזה מיוחד רק לבני ישראל.

שפת אמת, סוכות תרס"ג, ד"ה ביום וגו'

מצילא-דמהימנותא לעילא מעננ-הכבוד

נשמת ישראל בכללותה צריכה הבדלה מהעולם כולו כדי שתשמר הטובה שבה, ואוצר החפץ של הקודש – המלא מאור חכמה ומלובש בחסד עליון – לא ישבות ממלאכתו. הננו חוסים בצל **הסוכה**, בצילא דמהימנותא, בצל המיוחד המבדיל אותנו מכל העמים, בהתגברות האצילית המרוממת אותנו מכל לשון.

עולת ראיה ח"ב, עמ' שצא

ועם ההבדלה קיים גם קשר בחג הסוכות בין ישראל לעמים. אנו מקריבים בימי החג, "שבעים פרים כנגד שבעים האומות", אנו דורשים טובתו של העולם כולו ומתפללים לשלומו.

לכן פועלים בחג הסוכות ענני-כבוד, קיימות מחיצות, כי כדי להאיר באורן של ישראל גם לאומות-העולם, יש צורך לצמצם את האור, יש צורך במחיצות המאפשרות לאור להגיע גם אל אלה, שאינם מסוגלים לקבל את האור במלוא זהרו.

מיוחד הוא שמיני-עצרת – "בו מופיע האור הישראלי המיוחד, שאין לזרים חלק בו, הכל למעלה מן הטבע" (עולת-ראיה, ח"ב, עמ' שפד).

"בשמיני-עצרת מופיע האור הישראלי המיוחד"

בחודש תשרי מתגדלת בנו הקדושה הטבעית, יסוד עריגת האמונה, על פי מקוריותה הנפשית, וממנה מתפרנסים כל העמים כולה פרנסתם הרוחנית – "שבעים פרים כנגד שבעים אומות".

אמנם הננו מעבדים את הטבעיות הזאת, על ידי הקודש הפנימי של אור המצוות, והטבע הולך ומשתכלל בשכלולו העליון – עד שמיני-עצרת שבו מופיע האור הישראלי המיוחד, שאין לזרים חלק בו, שבו הכל למעלה מן הטבע – "עשו לי סעודה קטנה, כדי שאהנה מכם"

עולת ראיה ח"ב, עמ' שפד

"הנפש הישראלית שחזרה למקומה בימי-התשובה – נקבעת עתה בדירת-קבע"

כיוצא בזה כתב מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, בספרו "אורי וישעי" (מי מרום חלק ז, ירושלים תשכ"ט, עמ' רלה):

בהגיע ימי חג הסוכות, הננו מתאמצים למלא אחרי כל התפילות שהתפללנו בימים הנוראים, והננו מכוונים להמשיך חיים מלאים לכל העולם, ומבחינת "טוב עין הוא יבורך", אנו מקריבים בעד כל שבעים האומות שבעים פרים - - - להחיותם

ולהעלותם, – – – אבל מתוך שהם בועטים באוצרות־החיים שהננו ממשיכים להם, הולכים הפרים ומתמעטים...

אכן, יום שמיני־עצרת הוא יום של שעשועי־קדושה, הוא היום שיש בו מעין הגילוי שלעתיד – "ונשגב ד' לבדו ביום ההוא" (ישעיה ב, יא). בו ביום נגמרים כל התיקונים של הנפש הישראלית, שחזרה למקומה בימי־התשובה, והיא נקבעת עתה בדירת־קבע, להיות בטוחה בקביעותה – "עצרת תהיה לכם". מסילות־קודש הולכות ונסללות, להאמנת היעוד המקווה: "קודש ישראל לד'" (ירמיה ב, ג), "ונתתי בציון תשועה לישראל תפארתי" (ישעיה מו, יג).

שמחת־תורה בבית מדרשו של הרב

"אתה הראית" "מכרו" בישיבה, תמורת התחייבות של לימוד מאות דפי־גמרא, כתוספות למסכת הנלמדת. המתמידים הגדולים התחרו ביניהם והגיעו עד שלוש מאות דפי־גמרא. וזכורני שבשמחת־תורה של שנת השמיטה תרצ"א, זכה ב"אתה הראית" אחד ממצויני הישיבה וגדולי שקדניה, הרב שמואל אליעזרי (שליט"א) [ז"ל][1], שהוסיף על שלוש מאות דפי־הגמרא גם לימוד "שבת הארץ" (ספרו של הרב על הלכות שביעית, לפי סדר הרמב"ם, ובראשו בירור־הלכה רחב, המבסס את יסודות היתר־המכירה).

"כל העוסק בתורה לשמה – זוכה לדברים הרבה"

כל אלה שזכו להיות במחיצתו של הרב בליל שמחת־תורה, ודאי יזכרו כיצד היה פותח בהקפה הראשונה בברייתא דפרק קנין־תורה: "רבי מאיר אומר – – – כל העוסק בתורה לשמה – – – זוכה לדברים הרבה". הרב, כל־כולו שירה, היה מבטא את המלים בהתרגשות נפשית כזאת, שהיתה חודרת לכל מהותנו. וכבר מאליהם בקעו ועלו הצלילים, שהצטרפו לכדי מנגינה מרוממת, כובשת. וכך היינו שרים והולכים, מחזיקים בכל פיסקה ופיסקה של רבי מאיר, היוצאת מפי הרב בעוז ובנועם, בגיל ובחדווה, עד "ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים".

רק כעבור שנים תפסתי, כי מי שלא זכה ללמוד תורה לשמה, ולבו נוקפו בנושא עדין זה – אשר "כלפי שמיא גליא" מה מידת האמת שבו – לא היה פותח את שערי שמחתו, כשספר־תורה בידו, במשנתו זאת של רבי מאיר. הרי מי שלא למד תורה לשמה – משנה זו כתב־אשמה היא נגדו, דבר־קטיגוריא, ומוטב לו שלא להזכיר את דברי רבי מאיר בשעת חדוותא, שכן כל פיסקא ופיסקה שבה מצליפה בשבט מוסר, מזכרת עוון, נושאת חטאת. מי שלבו נוקפו, נוח היה לו ועדיף היה לו שיפתח במאמר רב יהודה בשם רב:

---

1. רוסיה הלבנה ה'תרס"ז – תל־אביב ה'תשנ"א. עיין ליקוטי הראי"ה עמ' 165, 177, 179 ובהערה שם, והספד עליו שם עמ' 190-193, ובאנציקלופידה של הציונות הדתית כרך ו. ולהלן פרק לז בהערה.

"לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות שלא לשמה, שמתוך שלא-לשמה בא לשמה" (פסחים נ, ב). רק מי שלומד תורה לשמה מנעוריו, אשר בה יהגה תמיד, והיא איילת אהביו ויעלת חינו, הוא מסוגל לשיר שירת קודש זאת.

ואם נכנס הרב למעגל ההקפה הראשונה, ופתח ברוב רגש במשנתו של רבי מאיר, הרי זה מפני שהלב הטהור המלא שמחת אמת, שהוא שקוע כל השנה בתורת אמת, כשהגיע לרוממות גיל, ביום שמחתה של תורה, משתחרר הוא מהצטנעותו היומיומית, וכרב ששת בשעתו, הוא מרגיש בכל הווייתו: "חדאי נפשאי, חדאי נפשאי, לך קראי, לך תנאי" (פסחים סח, ב) [שמחי נפשי, שמחי נפשי, לך מקראות, לך משניות!]. שמחת המצוה השלמה, שמחת הלימוד המיושר – "פקודי ד' ישרים משמחי לב" – שמחת לימוד תורה לשמה, גוברת על הכל, ומשנתו של רבי מאיר שבראש הברייתא של קניין-תורה, היא הנישאת ברישא דחדוותא, היא המרנינה והמרקידה.[2]

"הלומד תורה לשמה – מברכתו הכל מתברך"

כאן באה לידי ביטוי גם העבודה-שבלב של כל השנה, הדביקות האלקית המתמדת, שבכוחה זוכה הלומד תורה לשמה לדברים הרבה. ועל שניים מגילוייה זכינו לשמוע הסברה מאירה מפי כתבו של הרב באיגרת אל הרב ר' דוד הכהן [הרב הנזיר] זצ"ל:

> המקוריות של 'מעין המתגבר ונהר שאינו פוסק' שהיא רום-שאיפתו של עסק-התורה-לשמה – היא יחוסה אל הדביקות האלקית בגודל נשמה, הקישור הפנימי אל מקור הכל שהוא יותר כל מן הכל.
>
> – – – ואז האדם מוצא את עצמו לא דבר העומד לעצמו, אלא ניצוץ קטן הזורח תמיד מאור השמש בגבורתה, וכל חייו הם ניצוצות מוזרחים מאורה זו.
>
> אגרות הראיה, אגרת תשמא, ח"ג, עמ' ד

ובקובץ כתבים של מרן הרב זצ"ל, שעדיין לא זכינו לפרסומו,[3] כתוב לאמור:

> מתוך שהתורה נובעת היא לכל פרטיה, מן המקור הרוחני העשיר והאיתן של כל העולמים כולם, הלומד תורה לשמה מתאגד ומתתמם עם כל החי והטהור היש בכל מלוא עולמים. חיי-עולם, חיי-קודש נצחיים, הולכים ונמשכים עליו, מברכתו הכל מתברך ומעילויו הכל מתעלה. והרי הוא הולך ומשתחרר מן הכבלים של ההשתעבדות הגבולית של השכל האנושי, ושל הלקותות הנובעות מצמצומיו, ו"נעשה צדיק חסיד ישר ונאמן".

---

2. קְרֵית סֵפֶר לָכַדְתִּי, וְלָמַדְתִּי מֵחֲמֵשֶׁת סְפָרִים,
– – – קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי מַקְשִׁיבִים-חֲבֵרִים.
אַךְ בָּזֹאת תִּשְׂמַח יָפָה כַּלְּבָנָה, כְּחַפָּה בָּרָה,
כִּי אֵין לְךְ בֵּן-חוֹרִין כִּי אִם מִי שֶׁעוֹסֵק בַּתּוֹרָה.
(שירת משה למרן ה"חתם סופר" ז"ל).

3. ברבות הימים התפרסם באורות הקודש ד, העלאת העולם פרק ה.

"עסק התורה לשמה – מעשיר את כנסת-ישראל"

וב"אורות התורה", מוסיף הרב וכותב:

> עסק התורה לשמה, מעשיר את כנסת-ישראל, בכחות רוחניים גדולים. וכל מה שמתרבה אור התורה, ועמה חיבתה וכבודה של תורה בלב אחד מישראל, הרי הכח היסודי של האומה מתחזק ומתאמץ.
>
> גם הנשמה **הפרטית** של האיש הפועל ברכה **כללית** זו, מתגדלת ומתהדרת, משתלמת ומתפארת בענפים רבים ורעננים, שולחת שרשים רבים ואדירים המשתרשים בשרשי-עץ-החיים האמיתיים.
>
> אורות התורה, פרק ב, אות ד

> בלב מלא קדושה ואורה, גדולה ושמחה, צריכים אנו לגשת לעסוק **בתורה לשמה** על אדמת הקודש – – – כי ברית כרותה היא – ב"ה – 'אתה מבקש לראות את השכינה בעולם הזה – עסוק בתורה בארץ ישראל' (מדרש תהלים קה)"
>
> אגרות הראיה, ח"א, אגרת צו, עמ' קיג-ד

הקפות – זכר לכיבוש יריחו

סיפור מעשה מרשים על הקפות שמחת-תורה, הגיע אלינו מתקופת רבנותו הראשונה של הרב בעיירה זוימל:

אחרי תפילת שחרית והלל, כשהתכוננו להתחיל ב"הקפות", קם הרב וביקש את הקהל לצאת אתו החוצה, והוא פתח בשירה וריקוד מסביב לבית הכנסת. שבע פעמים הקיפו את בית הכנסת, ועם גמר ההקפה השביעית חזר הרב בראש כולם לבית הכנסת, ואז עלה הרב על הדוכן והכריז: יהודים יקרים, ההקפות הללו הן זכר לכיבוש יריחו [עיין ירושלמי סוכה פרק ד' הל' ג'], וכך נכבוש את ארצנו מחדש. כשנהיה מאוחדים ומלוכדים בשרשרת אחת, יפלו בפנינו חומות, וכולנו נעלה לציון ברינה ולירושלים בית מקדשנו בשמחת עולם.

ביתר עוז התרוממה אחר כך השמחה בהקפות עם ספרי התורה שנערכו בפנים בית הכנסת, הקפות "יריחו" ודברי הרב העלו את רוח הקהל, וימים רבים זכרו את ההקפות המיוחדות של שמחת תורה זו.

התהלוכה החגיגית ביפו, מבית הרב עד בית הכנסת

הקשיש ר' שרגא מייזל (הי"ו) [ז"ל][4] (בנו של רבי זלמן מייזל ז"ל, מראשי קהילת יפו[5]), מזכיר את שהתרחש בשנות ילדותו:

---

4. ה'יתרס"ב-ה'יתש"ן.
5. ה'יתרל"ז-ה'יתש"ז. חבר ועד העיר יפו, ראה חיי-הראי"ה עמ' שסה. ראה ערכו באנציקלופדיה של

"שמחת החג ביפו זכורה לי יפה. רושם חזק עשתה עלי התהלוכה החגיגית מבית הרב לבית הכנסת. בהושענא־רבה לפני תפילת מנחה, היו נכבדי העיר מתכנסים לבית הרב. מושיבים את הרב על כסא גבוה, ונושאים אותו על כתפיהם בשירה וזמרה, עד חצר התלמוד־תורה 'שערי תורה'.

לפני הכבודה הזאת פיזז וכרכר ר' יוסל שפילר [ר' יוסף המנגן], אשר ניגן בכינור, ושני בניו מלוים אותו בכלי־שירה, ואחריהם נמשך והלך קהל התושבים, גדולים וקטנים, שרים ורוקדים, וקול השמחה נישא על פני כל העיר".

"הרב נפרד מהסוכה, מהאושפיזין"

תיאור הכניסה לחג ושמחת ההקפות הראשונות בשנת תרפ"ח, ניתן לנו מפי כתבו של הרב חיים קרלינסקי (שליט"א) [ז"ל], **בהמשך מאמרו ב"אור המזרח" הנזכר לעיל** (פרק ז, עמ' 106):

"הושענא־רבה לפנות ערב. השמש שוקעת ימה, צללי הערב מתרבים ועל פני קרתא דשופריא עולים דמדומים. העיר ירושלים לבשה חגיגיות, לכבוד שמיני־עצרת החג.

השעה מוקדמת עוד, וכבר גדול הדחק בבית־הישיבה 'מרכז הרב' – ישיבתו של מרן הרב ז"ל. אנשים ונשים, לבושים בגדי חג ופניהם מזהירים, דוחפים ודוחקים זה את זה, בהתאמצם לתפוס מקום בראש, כדי להסתכל בעריכת ה"הקפות", על־ידי הרב ותלמידיו.

ובאותה שעה מצטופפים התלמידים ויקירי קרתא דירושלים מסביב לרבם, בסוכה הסמוכה לבית־הישיבה. בתוך האווירה הרוויה רוח־אצילות והתרוממות הנפש, מאזינים הם ל"ברכת הפרידה", בהיפרד הרב מה"אושפיזין קדישין", מתוך השראה וגעגועים. פני הרב מזהירים בברק אור־עליון, והוא מדבר על קדושת האושפיזין וקדושת התורה. קולו רך ומלבב. כל דיבור – שירה, וכל אימרה – מנגינה. מסתכלים התלמידים בזיו קלסתר־פניו, וליבותיהם רוחשים חרדת קודש.

"צמאה לך נפשי"

נגמרה אמירת "אתה הראית" ומתחיל סדר ה"הקפות". מכבדים את רבינו, הכהן הגדול מאחיו, ב"הקפה" ראשונה, ומגישים לו ספר־תורה. פושט הרב את ידיו העדינות ומקבל את ה"תורה" ברטט של קדושה. מקרב אותה אל לבו, מחבקה בזרועותיו ומצמידה אל פיו – "איתדבקותא דרוחא ברוחא" – ועיניו זולגות דמעות של שמחה. נראה הוא ואינו רואה. מתייחד ומתדבק הוא ברוחו עם נותן התורה, בכל ישותו ונשמתו...

והנה פקח את עיניו ונעץ מבטו בספר־התורה החבוק בזרועותיו. הסתכל בו רגעי־מספר, ופיו התחיל ממלל שיר־חרישי ספוג־כיסופים: "**צמאה לך נפשי, כמה לך בשרי**", "**לבי ובשרי ירננו לאל־חי**".

הציונות הדתית. בעיתון "היסוד" י"ב בשבט ה'תש"ח, עמ' 3. באגרות הרב מימון חלק א עמ' 312. בנו ר' שמעון מייזל למד בישיבת מרכז הרב אצל מרן הראי"ה.

כזרם חשמלי עובר קולו הנרגש של הרב בקהל העומד צפוף. דממה משתלטת באולם הישיבה, והתלמידים העומדים סמוך לרבם נרתעים אחורנית. שירתו הנפשית המקסימה משתפכת סביבו בנחת ובדביקות, מרנינה היא את הלב ומלטפת את הנשמה. עיני הרב נוצצות ופניו מקרינים בהדרת־קודש וזיו־תפארתה. מרגע לרגע מתגברת התלהבותו עם שירתו. השקיקה האלקית מזרימה זרם חדש של שמחת־הלב, והוא רוקד ריקוד של "דביקות עילאה". גופו מרחף באוויר, רגליו נוגעות ואינן נוגעות ברצפת האבן, ונשמתו מרחפת "בעלמא דכיסופין" המלא זוהר של קדושה והשראת השכינה...

ריקודו של הרב ושירתו הנרגשת מזרימים על הקהל כולו זרם של התלהבות, וסוחפים אותו בהתרגשות עצומה לריקוד של מצווה. ידי צעירים וזקנים משתלבות זו בזו, עוטרים הם את רבם ויוצאים במחול. מעגל הרוקדים גדל והולך – מעגל בתוך מעגל. מאות רגלים עולות ויורדות בקצב ומפיות הרוקדים מתפרצת שירה חדשה: "ושמחת בחגך, והיית אך שמח"...

חוסנה והדרה של הנשמה הישראלית

נגמר סדר ה"הקפות", באולם הישיבה הושלך הס. הרב מדבר, משמיע הוא את אימרותיו על חוסנה והדרה של הנשמה הישראלית, אשר היא רבת־אורה ורבת־תפארה במקורה העליון, ורק בהתאגדה עם הגוף וכוחותיו הארציים, היא מסתבכת בסבך מלחמת־החיים ויורדת פלאים. אך ישראל קדושים הם, וברגעי שמחה של מצווה מתדבקת שוב הנשמה במקורה הראשון. הרב מדבר על הקשר הנפשי בין ישראל אורייתא וקודשא־בריך־הוא, ועל קדושת הארץ ודור התחייה. פניו שביבי־אש ועיניו כברקים...

פתאום, שירה חדשה של חדווה עצומה בוקעת לאולם הישיבה: עשרות פועלים וחלוצים, חברי ה"פועל־המזרחי" ומנהיגם בראש, פורצים להם דרך בין הקהל הצפוף.

מבין הקהל נשמעות קריאות: הסו! דרך־ארץ! הרב מדבר! – אך הרב מחייך בלבביות אבהית, כאבא הנהנה משובבותם של ילדיו. מכיר הרב את ה"חצופים" האלה, העובדים במחצבה וחצץ, שדה ובניין, ואחרי יום עבודה קשה הם מאחרי־שבת בבתי־מדרשות והוגים בתורת ד' תמימה, והוא מפסיק את אימרותיו והולך לקראתם, מצטרף לשירתם, ויוצא שוב במחול יחד עם הבנים הבונים את ארץ האבות, ומקימים את חורבות ירושלים.

כמראה איש־האלקים, קדוש וטהור, היה מראה רבינו

מצטופפים הרוקדים החלוצים מסביב לרבם האהוב עליהם כנפשם, עושים עליו "מצור", והנה הוא נישא על כפים. פסקה השירה, אחד מהחבורה קורא בקול: '**כברקים היוצאים מזיו החיות**' וכל הנאספים עונים לעומתו: '**מראה רבינו הכהן הגדול**' '**כטוהר הנתון בצניף טהור**' – '**מראה רבינו הכהן הגדול**'. '**ככוכב הנוגה בגבול מזרח**' – '**מראה רבינו הכהן הגדול**'".

ואמנם כמראה איש האלקים, קדוש וטהור, היה מראה רבינו אברהם יצחק הכהן קוק זכרונו לברכה, בשעה ששמח בשמחה של מצווה, "שמחה של תורה".

מרן הגאון כולו מזהיר כשחר

תיאור נוסף על שמחת התורה וההקפות, נתן לנו הרב שמואל ברוך שולמן ז"ל,[6] והדברים הופיעו בשעתם ב"ההד", תשרי תרצ"ה:

"בהגיע יום "שמחת תורה" וחפצך להרגיש טעם אמיתי של החג הזה, סור ישר אל בית הישיבה. בית הרב הסמוך לבניין הישיבה, מלא המון אנשים חוגגים מיקירי קרתא דשופריא, ומשאר ערי הארץ ומושבותיה, הבאים לקבל את פני רבם לכבוד הרגל, ואווירה של התרוממות הרוח נסוכה על כל פנים.

הרב יושב בראש השולחן, פניו קורנים בזיו נועם עליון, מבהיקים מקדושת החג הקדוש, ופיו מפיק מרגליות בתורת הנגלה והנסתר, ממלל אמרות בשבחו של היום. קהל גדול ומגוון צובא עליו, וביניהם מבצבצים פה ושם בחורי החמד בני ישיבתו, כשזוהר שמחת־התורה שפוך על ארשת פניהם המביעים תבונה רבה והשגה הגונה בתורת רבם.

אחרי תפילת מעריב, עוברים מבית־הרב אל האולם המרווח של הישיבה, כדי לערוך את ה"הקפות". בני ישיבת הרב הם כאן השליטים היחידים בכל מהלך השמחה, שעתם הגיעה עתה, גוום הכפוף מחמת רוב הישיבה על יד הגמרא – מזדקף. קמטי מצחם חולפים ונגוזים, פניהם הזכים צוהלים ומאירים, והם מתמלאים שפע כוחות ושמחת עולמים – "וקוי ד' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים". תופסים הם מקום סביב ל"ארון הקודש", מקום משכנם של ספרי התורה, ומתרכזים סביבו. הגדול שבחבורה עולה על הבימה ומחלק חגיגית את הכיבודים בין הקהל. המאושרים מקבלי ה"ספרים", עורכים בכל פעם את ההקפות סביב לבימה העומדת באמצע, ויוצאים במחולות כשבעיניהם נוצצים דמעות גיל מעוצם חדווה אהבה אחווה ורעות.

שלהבת המחול עולה וקולות השמחה והשירה בוקעים ועולים עד לשמים.

השמחה עולה למרום־פסגת־הדרה בעת שמרן הגאון שליט"א קם ממושבו ולוקח חלק במחולות. הוא נכנס ישר אל מרכז המעגל ויוצא בריקוד של "דביקות עלאה" כדרכו בקודש. הוא כולו מזהיר כשחר בין המון כוכבים נוצצים. למראה זה חולפת בקרב הקהל התעודדות חדשה, וצינור חדש של שמחה נפתח בלב, ידי זקנים ונערים משתלבים זו בזו וכל הקהל כאחד משתפך כזרם חי אל תוך מעגלי הרוקדים. מעגל אל מעגל מתקרב, משתזרים ומתלכדים יחד עיגול בתוך עיגול, כל רמ"ח אבריו אומרים שירה.

מאות רגלים עולות ויורדות, מתרוממות ודופקות בקצב על רצפת האולם הגדול והרחב, וכל ישותם אומרת כרכור ומחול: – 'אין אדירה כתורה!' ונדמה לך כי כותלי הישיבה צוהלים וקופצים אף הם, למראה השמחה השוררת בין קירותיה והמתבקעת דרך חלונותיה החוצה אל רחוב יפו, ומצהלות הקהל החוגג נשמעים עד למרחוק.

---

6. ה'תר"ס-ה'תשל"ב.

בחצות, כתום החגיגה, מכריזים על הכנסת "ספרי־התורה". פותחים את ארון־הקודש ור"מ הישיבה, הרב יעקב משה חרל"פ שליט"א, הידוע גם כן בתור נעים זמירות, מכובד ב'הכנסה', משתפך הוא אז בפזמונים מתוקים המלטפים את הנשמה בחיבה ומרוממים את הרוח מעלה מעלה אל עלמא דכסיפין. כל כך קשה הפרידה, עוד שעה קלה תנו לנו לשמוח בשמחת התורה. מחול אחרון – "נגיל ונשמח בשמחת התורה כי היא לנו עוז ואורה!...".

מיד מפצחים שוב בזמר עליז, מדלגים מקפצים בשיר ובמחול יחד עם הריש מתיבתא החביב הרוקד מתוך מתינות נעימה, כשעיני כל הנוכחים צמודות אל תנועות החן שלו."

"הרנינו גויים עמו"

ב"קול הנבואה" מזכיר הרב רבי דוד הכהן זצ"ל [הרב הנזיר], את שירתו של הרב. בהגיעו לזמן־שמחתנו, הוא מספר לנו בהערה: "מרן הרב היה רוקד בליל שמחת־תורה ריקודים יפים, ושר שירי חיילים יהודיים מרוסיה של ניקולייי קיסר־רוסיה, וכולם עומדים מסביב לו במעגל, ואחר כך היה עולה על הבימה של ארון־הקודש, ודורש דרושים נשגבים בעניין שמחת־תורה" (עמ' רנב, אות שכט).

אולם לא רק ענות בחורי ישראל (ששירתו את הצאר ניקולאי עשרים וחמש שנה רצופות, ועמדו בנסיונות קשים ומרים) ידע הרב לשלב בשמחת־תורה, בשמחת נצח־ישראל. הוא שילב באותה שמחת־קודש גם את הצרות האחרונות. ואם יפתח הפותח את סידורו עולת־ראיה, ח"ב, וראה בסוף סדר ההקפות (בעמ' שפט) את הפסוק "הרנינו גויים עמו וגו'", ועמד תמה, מה טיבו של פסוק זה לכאן?

הנה זה הדבר: בשמחת־תורה שלאחרי שנת תרפ"ט, רב היה הדיכאון, אחרי מאורעות־הדמים בארץ, פרעות הערבים והטבח בחברון (שלשמעו התמוטט הרב והתעלף[7]) – כיצד ישירו? כיצד ירקדו? והנה נכנס הרב למעגל ההקפה הראשונה, ופתח ברגשת־קודש: "הרנינו גויים עמו, כי דם עבדיו יקום" – – – זרמי דמעות פרצו מעיני הציבור, ומיד נתלכד מעגל־איתנים, וכשהלב שותת דם והעינים יורדות דמעות, התלהטה מנגינה חדשה שסחפה אתה את כל הקהל.

"ויתייחד העובד עם המלך במסיבו"

כיוצא בזה התנשאה שירת הרב כשירת־יחיד, שסחפה אחריה בעוז את הרבים: במוצאי שמחת־תורה, אחרי ההקפות השניות (בליווי התזמורת של "בית חינוך עוורים"). בני הישיבה "האחרונים על החומה", עייפים וסחוטים משמחת היום, התלכדו סביבו בשעה מאוחרת, והוא היה שר אז שיר־השתפכות של רבי יהודה הלוי "ישאלוני רעיוני" (ראה

7. עיין ליקוטי הראי"ה א עמ' 257; איש־צדיק־היה עמ' 277; משנת הנזיר עמ' צג.

דיוואן ריה"ל מהדורת ר"ח בראדי ז"ל, כרך ג', עמ' 182). להט־קודש אפף את כולנו, כשחזר הרב וחזר ברוב־התרגשות על המילים "ויתייחד העובד עם המלך במסיבו" – – –

יפה עשה מו"ר הרב צבי יהודה קוק (שליט"א) [זצ"ל], שהכניס את שירו של ריה"ל לתוך סידורו של הרב (חלק ב' עמ' שעד) ואף הקדים לו שורות רוטטות: "עם סיום שמחת־הקודש, שהיתה מגיעה עד חצות, היה מזמר אאמו"ר הרב זצ"ל, בהשתפכות הנפש ובהתלהבות נוראה, את 'ישאלוני רעיוני לריה"ל'". וחבל שלא ניתן לצרף לשורות השיר אדיר־הביטוי, את כל מה שהרגישו אלה שזכו לראות ולשמוע את הרב מנצח בנגינתו, מתרונן ברוממות־נשמתו.

ריקודים מן התורה מניין?

בשמחת תורה שמענו לא פעם על יד השולחן הטהור, דברי עידוד לרוקדים בהקפות ומרבים בשמחה לכבוד התורה, והיה הרב רגיל להזכיר פירושו של הנצי"ב ז"ל על הפסוק "תחוג לד' אלקיך" (דברים טז, טו): "דבכלל לשון תחוג משמע שמחה הבאה בריקודים ומחולות, כמו שכתוב בספר שמות (ה, ג) 'ויחוגו לי במדבר', דמשמעו שמחה וריקודים לפני ד'[8] – – – וכדאיתא בחגיגה (י, ב), דחגו חגא [מעגל] הוא" (עיין ב"העמק דבר" שם, המשך דבריו של הגאון הנצי"ב ז"ל). ועיין פרי צדיק לחג הסוכות אות יז.

"ולא אמרתי לאחד מהם: העבר לי מקל ממקום למקום"

בסעודות החג וכן בסעודות שבת, כשעמדו לברך ברכת־המזון, היה מרן הרב זצ"ל קם ממקומו והולך לקחת את כובע־הפרווה (השטריימל) שלו, מעל סף־החלון בקצה החדר, שהיה רגיל להניחו שם, בכניסתו לחדר־האוכל. וכשהיה מישהו מאתנו הצעירים המסובים ליד השולחן, מרגיש בדבר, מיד היה מזדרז וקופץ ממקומו, ולוקח את הכובע ומגישו להרב.

תמהתי מדוע אין הרב מבקש מאחד מאתנו, שיואיל להגיש לו את השטריימל (וכדרך שמצינו בגמרא, שרב יוסף ביקש את אביי תלמידו, הב לי כומתאי [תנה־לי כובעי], כמפורש במס' שבת קמ"ז, א), והרי היה זה כבוד בשביל כל אחד מאתנו, אילו זכה שהרב יפנה אליו, ויבקש ממנו להגיש לו את השטריימל (וכדרך שאני נזכר בגעגועים,

---

8. "כל המדרגות התחתונות, המכונות בשם רגלים, נתעלות על־ידי שמחת תורה ומצוה. וזהו הריקוד, שמעלה רגליו בכל פעם. וכשלומד תורה או שעושה מצוה בכל כך הרבה שמחה, שהשמחה נוגעת עד רגליו, ומעלה את רגליו למעלה, בזה נתעלין כל תמכין דאורייתא" (לקוטי מהר"ן תניינא, סי' פא).

כשפעם ביום שמחת־תורה, בסעודת החג על יד שלחנו הטהור, פנה הרב אלי ואמר: "משה־צבי, צריכים לחבר ניגון").

וכשסחתי תמיהתי בפני מו"ר הגר"י אריאלי ז"ל,[9] עמד והראה לי את דברי הגמ' בסוטה (י, א): "אמר שמשון לפני הקב"ה: עשרים שנה שפטתי את ישראל, ולא אמרתי לאחד מהם, העבר לי מקל ממקום למקום" (וביאור הדברים שמעתי לאחר זמן, מפי מו"ח הרח"מ גיטלסון ז"ל, שכוונת הזכרת זכות זו היתה, "זכרני־נא וחזקני־נא אך הפעם הזה" – החזר נא לי אך הפעם את מתנת־הכוח שנתת לי, בזכות זו שבמשך עשרים שנה, הקדשתי את כוחותי המרובים לצרכי כלל־ישראל, ולא ניצלתי אף את כוחו המועט של יחיד מישראל לצרכי הפרטיים...)

"לא תרדה בו בפרך"

מידת־חסידות זו שנהג בה הרב, מצאתי לה בתקופה מאוחרת יותר, מקור־ברוך נוסף, ב"שערי תשובה" לרבינו יונה גירונדי ז"ל. וזה לשונו (שער שלישי, אות ס): "'ובאחיכם בני ישראל, איש באחיו, לא תרדה בו בפרך' (ויקרא כה, מו) – לא ישתעבד אדם בחבריו, ואם אימתו עליהם, או שהם בושים להחל דבריו, לא יצוה אותם לעשות קטנה או גדולה, אלא לרצונם ותועלתם, ואפילו להחם צפחת מים, או לצאת בשליחות אל רחוב העיר לקנות עד כיכר־לחם".[10]

---

9. עיין בשדה הראי"ה פרק "יפה עיניים".

10. ואל תשיבני ממה שאמרו (במסכת כתובות צו, א) על "המונע תלמידו מלשמשו" – דשאני מרן הרב זצ"ל שבענוותו לא ראה את שומעי דברו ולקחו כתלמידים. ואף נזהר היה שלא לכנות אפילו את הקרובים ומובהקים בתואר **תלמיד**, אלא כתב עליהם ידיד חביבי וכו'. וכיוצא בזה מצאתי מובא על הגאון הרבי ר' העשיל ז"ל, שהיה נזהר מאוד בכבוד תלמידיו, ומעולם לא קרא להם בשם תלמידים אלא ידידים. עיין לנתיבות ישראל ב מאמר ו "רבי יעקב משה" על הגרי"מ חרל"פ שכתב בהד הרי"ם אגרת ג כי אינו ראוי להקרא תלמיד הרב וכו' חיים מוולוז'ין שכתב כן על עצמו ביחס להגר"א (מובא להלן עמ' 340). גם המחבר, מו"ר הרב נרי"ה זצ"ל, אף פעם לא אמר או כתב "תלמידי" ותמיד התבטא וכתב "בוגר ישיבתנו".

דעה זו של רבינו יונה ז"ל, שישנו לאו ד"לא תרדה בו בפרך", גם בישראל בן־חורין, לכאורה קשה להולמה, שהרי מצינו סתירה לדבריו מדברי חז"ל בתורת־כהנים, עה"פ "לא תרדה בו בפרך", שאין דין זה נוהג אלא בעבד־עברי ולא בבן־חורין, ועיין מנחת־חינוך, מצוה שמ"ו. אולם דברי רבינו יונה מתיישבים ואף מתבארים לפי מה שכתב הרמב"ם ז"ל בפ"א מהלכות עבדים הל' ז', שהוא ז"ל הביא הלכה זו דתו"כ, אולם הוסיף לה טעם: "מפני שנפשו (של עבד עברי) שפלה במכירה, אבל ישראל (בן־חורין) מותר להשתמש בו וכו', שהרי אינו עושה מלאכה זו אלא **ברצונו ודעת עצמו**". והשתא לא קשה מידי על רבינו יונה, דעד כאן לא אמרו בתו"כ שאין לאו זה נוהג בישראל, אלא במי שהוא חופשי לנהוג כרצונו, ולכן כל שהסכים לעשות מלאכה מסויימת, גם אם עבודה קשה היא, אין בזה רידוי בפרך, מה שאין כן במי שנאלץ להיות כפוף לרצון־המבקש – כפי שביאר רבינו יונה, אך שבדרך־כלל בן־חורין הוא, הרי במקרה זה הריהו נתון למרותו של זולתו, ולכן יש בזה משום לאו דלא־תרדה.

ההקפות השניות במוצאי-החג

רבה וגדולה היתה השמחה במעונו של הרב ובבית-מדרשו, בהקפות השניות במוצאי שמיני-עצרת (היא שמחת-תורה בחו"ל). תזמורת "בית חינוך עוורים" היתה מנגנת – ותזמורת ירושלמית זאת הכירה יפה את ניגוני הישיבות וחצרות החסידים – ובני הישיבה עם יקירי ירושלים היו שרים ורוקדים בכל עוז.

להקפות אלה היה מגיע גם ראש הישיבה, מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, כשהוא מלווה בפמליא של בני הישיבה, ששרו ורקדו לאורך כל הדרך משכונת "שערי חסד" ועד ישיבת "מרכז הרב".

הרב ר' מרדכי אטינגר ז"ל, מן הר"מים הוותיקים של ישיבת "עץ חיים",[11] היה מפליא לעשות בריקודיו המזרחיים. וקבוצות חוגגים בני-תורה היו מגיעות בשירה ומעלות את המתח במעגלים של ריקודי "הורה" סוערים.

להקפות השניות האלה, שהיו אז תופעה מיוחדת בירושלים, הגיעו אנשים מכל העיר ואורחים מחוץ-לעיר. כולם ידעו: במוצאי החג – שמחת התורה בבית הרב, שמחת התורה בבית מדרשה של ישיבת מרכז הרב.

ובעיצומה של השמחה היה מגיע ציבור מסוים במאורגן – היו אלה החלוצים הדתיים חברי "הפועל המזרחי" שהרגישו קירבה יתירה מצד הרב אליהם. הללו היו בשביל הרב – כפי שהתבטא במכתב-ברכה אליהם – "כמים קרים על נפש עיפה", והתארגנותם למחנה מלוכד – בשנת תרפ"א – זכתה לעידודו של הרב ולתמיכתו המלאה[12].

---

11. דמותו הנלבבת של איש-ירושלים זה, הרב [ברוך] מרדכי אטינגר ז"ל, תוארה בהרחבה על ידי נכדו מר דב אטינגר (הי"ו) [ז"ל] (ה'תרפ"ח-ה'תשס"ב), בספר-הזכרון "דובב שפתי ישנים" שהופיע בירושלים – תשל"ב – לעילוי נשמת הצעיר המצויין מר דב ז"ל, הי"ד (ה'תש"ח-ה'תש"ל) (בנו של רבי אברהם-בנימין אטינגר (הי"ו) [ז"ל] {ה'תרע"ד-ה'תשמ"ח}), אשר נפל לפני בני-עולה בחלחול בואכה חברון, במירדף צה"ל אחרי מחבלים.
רבי מוטל – כפי שקראוהו בחיבה יקירי ירושלים – היה ר"מ באחת הכיתות הגבוהות בישיבת "עץ חיים" הוותיקה. מכיתתו היו עוברים לכיתת הרב ר' חיים מן ז"ל, ולא פעם הפצירו הורים שבניהם ימשיכו ללמוד אצל רבי מוטל שנה נוספת – "רבי זאב שחור, למשל, מגבאי 'עץ חיים', הפעיל את השפעתו שאותו מחזור שבנו ר' משה-לייב נמנה בו, ילמד שלוש שנים בחדרו של ר' מרדכי, וניתן לומר כי לרבי מרדכי חלק נכבד בעיצוב דמותו המיוחדת של רבי משה-לייב כגאון מופלא" (עמ' 254).

12. בהרצאתו במועצה העולמית של ברית-הנוער החלוץ והפועל המזרחי, שהתקיימה בדאנציג, באלול תרפ"ח, מסר הח' משה שפירא ז"ל (ה'תרס"ב-ה'תש"ל, אז חבר ועד הפועל הציוני ולימים מנהיג מנהיג תנועת המזרחי והמפד"ל): "ישנם יחידי-סגולה המעריכים את תנועת הנוער (היינו: 'החלוץ המזרחי'). האישיות המזהירה, ראש הרבנים בארץ-ישראל, מרן הרב קוק שליט"א, תומך בנו בכל עת ובכל הזדמנות. אולם במרכז העולמי של המזרחי אין ההבחנה הדרושה" ("נתיבה" ג' תשרי, תרפ"ט, עמ' 23).

דברי הרב שנאמרו בהתלהבות דקדושה – הלהיבו את לב השומעים

ב״נתיבה״, ירחון ״הפועל המזרחי״, חשוון תרפ״ט, מסופר בהרחבה על מסיבת קבלת־פנים שנערכה במוצאי שמיני־עצרת לכבוד אורחים, חברי ״צעירי מזרחי״ מגרמניה, שעלו לרגל לארץ ישראל, ואחרי המסיבה צעדו כולם לבית הרב:

״הקהל בן־המאות הסתדר בתהלוכה ועבר בשירה וריקודים את רחוב יפו, עד הגיעם לבית מדרשו של הרב קוק, שם עמדו כבר בסיום ההקפות, וכל החברים הצטרפו לשמחת־מצוה זו. הרב נאם על הקשר בין ארץ ישראל והגולה על־ידי מנהג ההקפות במוצאי־החג, שהוא ליל שמחת תורה בחו״ל. דברי הרב שנאמרו בהתלהבות דקדושה כדרכו, הלהיבו את לבות השומעים והם פרצו בשירת הפסוקים: 'פי צדיק יהגה חכמה, ולשונו תדבר משפט', 'צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה'.

הרב נישא על כפים, כשהוא יושב על כסאו, מבית מדרשו ואולם ביתו, שם קידם בברכה מיוחדת את האורחים מחו״ל, בקראו עליהם את הפסוק 'מי אלה כעב תעופינה' – שהעבים עפים ממקום למקום, הרוח מעבירה אותם למרחקים, ושם הם מריקים את ברכתם, וכך גם אתם, אורחים יקרים, ספגו לתוככם את קדושת ירושלים, את קדושת ארץ ישראל, והביאו אתכם את ברכת ארץ־חמדתנו ליהודי הגולה.

שוב פרצו ריקודים והרב גם הוא נכנס למעגל ורקד בהתלהבות ובדביקות. אח״כ הודה ד״ר שלזינגר[13] להרב בשם האורחים, וביקש רשות מהרב לתרגם את ספריו לגרמנית, כדי להפיץ תורתו ברבים. הח' ש.ז. שרגאי[14] הודה להרב על תמיכתו המתמדת בתנועת 'תורה ועבודה'. 'תנועה זו עדיין צעירה היא לימים, ורק בכוח השפעתו ועזרתו הרוחנית הגדולה של מרן הרב שליט״א, עלה בידינו לרכז מסביב לדגלנו עשרים אלף חברים וחברות, שכולם מושפעים מאור קדושת תורתו, סרים למשמעתו ורוצים להיות תלמידיו־מקשיביו'.

הרב התרגש וקם ואמר: 'הפועל המזרחי' הוא מרגניתא דלית בה טימי. רעיון תורה ועבודה צריך להיות קניין כל עם ישראל, האור המקיף את כל עבודת התחייה. הנני תמיד מוכן לעזרתכם. התגברו והתאזרו וחפץ ד' בידכם יצליח״.

״בדברי המקובלים יש סמוכין למנהג הקפות במוצאי שמחת־תורה״

עניין ההקפות השניות מבואר בתשובה שהשיב מרן הרב זצ״ל, בז״ך חשוון תרצ״ד,

---

13. ד״ר אברהם שלזינגר, גרמניה ה'תרמ״ב – ירושלים ה'תשכ״ב, סופר בעברית ובגרמנית, איש המזרחי.
14. פולין ה'תר״ס – ירושלים ה'תשנ״ה, אז נציג הפועל המזרחי בוועד הלאומי ששימש כראש מחלקת העיתונות וההסברה. לימים נבחר לראשות עיריית ירושלים.

לידידו הדגול רבי דניאל סירקיס ז״ל,[15] והיא נדפסה עתה בקובץ תשובותיו של הרב ״אורח משפט״ (סי׳ קמב) שזכינו לאורו בשלהי שנת תשל״ט:

> על דבר ההקפות במוצאי שמחת־תורה, שנוהגין קצת אנשים פה בארץ ישראל, הנה בספרות ההלכה אין לזה זכר, אבל כאשר כל המנהג של ההקפות עיקרו הוא במסתורין ודברי מקובלים, הרי באותן המקורות אנו מוצאים גם כן סמוכין למנהג זה של הקפות במוצאי שמחת תורה.
>
> בספר שער הכוונות לתלמידי האר״י ז״ל כתוב: יום שמחת תורה, מה שנהגו להוציא הספרים מחוץ להיכל, וגם להקיף עמהם בשחרית ובמנחה ובערבית דמוצאי יום טוב, מנהג אמיתי הוא וכו׳. וראיתי למורי [האר״י] ז״ל נזהר מאד בדבר זה, להקיף אחר ספר התורה או לפניו או לאחריו, ולרקד ולשורר לפניו בכל יכלתו בליל מוצאי יו״ט אחר תפילת ערבית וכו׳. – – – וכך כתבו גם המקובלים האחרונים בשם הרב הקדוש מוה״ר שלום שרעבי ז״ל בשבח המנהג הזה של הקפות דמוצאי יום טוב של שמיני עצרת, דהיינו שמחת תורה דארץ ישראל.
>
> אלא שאני נוהג לדקדק שיעשו השמחה בהכרה של עובדין־דחול דוקא, דהיינו להשמיע בכלי שיר וכיוצא בזה, כדי להראות שאין אנו מוסיפין על יו״ט, ולא מכניסין יו״ט שני של גליות בארץ ישראל.
>
> – – – ואף־על־פי שבודאי עיקרי הדברים ראויים רק לשרידים, אבל מאחר שיש לזה כבר שם וזכר בקדושה, ודאי קשה לבטל מזה את אלה שרוצים לנהוג כן משום כבוד התורה ושמחתה, להוסיף בזה מחול על הקודש, ואין בזה חשש איסור של טלטול ספרי התורה, מאחר שהדבר הוא לשם מצות שמחת תורה והידורה.

הרב והתורה, חבוקים ודבוקים, שמחים בשמחת היום

את רשמי עיצומה של השמחה, מעלה בעטו המבורך, הסופר־העורך ר׳ שבתי דניאל (הי״ו) [ז״ל][16] ב״הליכות״, ערב ראש השנה תשכ״ו:

---

15. ר׳ דניאל ב״ר שלמה סירקיס ז״ל (ה׳תרמ״ב-ה׳תשכ״ה), מצאצאי הב״ח, נאמן בית חסידות גור, היה איש-ציבור דגול ורב-פעלים, ישר דרך ובר לבב, חובב תורה ורודף צדקה וחסד. תקיף בדעותיו ומכובד גם על יריביו. במשך שנים היה יו״ר ועד הקהילה בתל-אביב והרים קרנה. כשעלה ירושלימה כגזבר המרכז העולמי של המזרחי וחבר הדירקטוריון של הקרן הקיימת, התבלט במעשיו הברוכים. תולדותיו ופעליו תוארו בספר ״זקוף הקומה״, ירושלים תשל״ז, ושם נאמר: ״כאשר כבר היה בשיבה טובה, נטל על עצמו את התפקיד הקדוש, להיות יושב ראש הוועדה להקמת הבניינים החדשים לישיבת רבינו הגראי״ה קוק זצוק״ל, וברוח איתנה שקד ללא לאות על הקמתם״ (עמ׳ 100).

16. עיין עליו פרק ״רב ספרא״, בשדה הראי״ה עמ׳ 523-537.

"כל מי שלא ראה שמחת תורה בישיבת הרב, לא ראה שמחה מימיו. כל ירושלים היתה נוהרת באותו לילה, ליל יום טוב שני של גלויות, לחזות את הרב ותלמידיו בשירתם ובריקודיהם. אנשים רבים מצטופפים בהיכל הישיבה, על המדרגות, בחצר ובסימטה כולה. הרב עומד על הבימה, פותח את הארון ומתחיל לשיר בקול גובר, כשידיו פרושות אל הציבור כמבקש לחבקו. בפניו הזוהרים דולקות העיניים כלפידים, ומפיו רוננות המלים 'אין אדיר כאלוקינו ואין אדירה כתורה, אין אדיר כבן־עמרם ואין אדירים כישראל'. עמודא דנהורא רוקד, שר, משקה את הלבבות בשמחה של מצווה.

"בחור־ישיבה אחד לובש "קיטל", מתעטף בטלית ומתפלל תפילת ערבית בניגון מעורב מכל נדרי ואתה הראית לדעת – ניגון של גיל ורעדה כאחד. משיוצאים ב"הקפות", פוסע הרב בראש המקיפים, פוסע ורוקד כשספר תורה זוטא בזרועותיו והוא נותן בו את עיניו הנפלאות, עיני גאון, שעשרות שנים הן שואבות מבארה של תורה. מבטי הנוכחים מרוכזים בתמונה הגדולה, הנלבבת, כשהרב והתורה, חבוקים ודבוקים, שמחים בשמחת היום. אחריו פוסעים תלמידיו הגדולים, זקופים כעצי תומר: אחד בגלימת קטיפה צבעונית, בשטריימל רחב, בזקן שחור העוטר את פניו החומים, בחן חם הבוקע מכל ישותו, ואחד, זהוב תלתלים, כשפניו הסמוקים פורחים ברוב קורת רוח. אחד, מהיר־תנועה, שמגבעתו שמוטה על קדקדו, ומתוך זקנו המסובך מציצים פנים מתוחים במתח גבוה. ואחד, בעל קומה ורחב כתפיים, שבנות־שחוק לוטפות את פניו הנאים, הרעננים, המקופים זקנקן משי מתולתל, ואחריהם בחירי הלומדים, רבנים מכובדים, טובי העיר. בני הישיבה סוגרים עליהם בעיגול, שרשרת בתוך שרשרת, ובלב העיגולים מפזזים מקיפי הבימה וספרי התורה בידיהם. קולות רועמים, חוזרים ונשנים בקצב של נשימה: 'אשריכם ישראל, אשריכם ישראל', ותוך כדי כך עיגול אחד פונה ימינה, עיגול שני פונה שמאלה, נפגשים ומשתלבים יוצרים 'שערים', מסתבכים ומתירים את עצמם וחוזר חלילה – יד זריזה ומאומנת מסבכת ומתירה פקעת העיגולים, שבדומה לפילפול חריף בפי מפולפל, הבונה מגדלות באוויר, הורסם וחוזר ומקימם. כך הם מעגלות הרוקדים בישיבה. השמחה נתונה בחרצובות, מכוונת, אבל מליאת שפע וחיות של אנשים צעירים המשקיעים כשרונותיהם ומרצם בלימוד התורה.

מה בין שירה לזמרה

אחד מראשי הישיבה מתחיל לנצח כמצביא מנוסה על השירה והריקודים. הוא יודע כמה ימים וכמה לילות עמלים הבחורים בעמלה של תורה, ועל כן הוא מרגיש עד כמה השמחה היא שמחתם האישית. באמצע ההקפות הוא מתחיל לשיר ולדבר חליפות: "אשריכם ישראל, אשר בחר בכם א־ל", אשריכם בני הישיבה, שזכיתם לעסוק בתורה, שחיי־עולם, נטועים בתוככם, והנכם ניכרים בהליכותיכם, בדיבורכם, ובשמחותיכם.

והנה פורצת מדלת־הכניסה מבית הרב, קבוצה חדשה שהחליפה כוח, שטעמה מן השולחן הערוך בבית הרב, הגיעה ופתחה מעגל חדש, מעגל נוסף: "ושמחת בחגך, והיית אך שמח, אך אך שמח", וקופצים הבחורים למרומים, כמבקשים לחבר ארץ לשמים, והשירה משתלהבת – – –

וכשוך סערת הריקודים, עולה הרב על הבימה, ותוך יראת־כבוד משתרר שקט, וכל הקהל קשוב, ומתחילים דברי הרב לקלוח בנועם שיחו:

"מה היא שמחה זו, מה היא שמחת תורה? הנשמה הישראלית שרה את שירתה, שירת כנסת ישראל ליוצרה. בקרב כל כלל ישראל הומים כינורות, רינת דורות, מורשת אבות. ומיוחדים הם בני התורה שבנשמתם מתנגנות אותיות התורה, אותיות למודם שנספגו בתוכם לאורך כל השנה.

"יש הבדל בין שירה לזמרה. הזמרה באה מבחוץ כשמתחילים לזמר, כשמתחילים לנגן, מתעוררת הנפש, מתעוררות הרגשותיה, כיסופיה. גדולה ממנה שירה שהיא באה מבפנים, מתוך שהנפש מלאה, מתוך שהיא עולה על גדותיה, פורצת ועולה מתוכה השירה.

"בני תורה אינם מזמרים. בני תורה שרים. התורה הממלאה את מוחם ואת לבם, היא המתרוננת מפנימיותם, מנשמתם. אשרי הלומדים תורה, שתורתם היא שירתם.

"וחיבה יתירה נודעת ללומדים תורה בארץ־ישראל, בירושלים "שלא נתחלקה לשבטים". כאן התורה עצמה מקבלת משמעות גבוהה יותר, כאן התורה האי כללית, היא המאחדת את הפרטים והופכת אותם לכלל, נשמת הפרט מתמזגת בנשמת הכלל, בנשמת היחד של שבטי ישראל".

[ובאחת משיחות־הקודש של מרן הרב זצ"ל בפרשת וילך, הסביר מדוע לא מצינו בכל התורה כולה את התואר שירה שניתן לתורה, כי אם בפרשה זו, "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת" (דברים לא, יט), והכוונה היא לתורה כולה (עיין סנהדרין כא, ב, ונדרים לח, א, ושאגת אריה סי' לד). הואיל ופרשה זו נאמרה אחרי ברית־ערבות מואב, שבה נתחדשה תורת הערבות של כלל ישראל (עיין סוטה לז, ב), וכשישראל נעשים ערבים זה לזה והתורה מתקיימת על ידי הכלל, אז התורה מתרוממת לדרגת שירה.[17]]

תורת חוץ־לארץ עוסקת בתיקון הנפש הפרטית – – – לא כן תורת ארץ־ישראל, היא דואגת תמיד בעד הכלל, בעד כללות נשמת האומה, הפרטים מתכנסים בקרבה בכללה, הם מתעלים בעילויה ומתעטרים בעטרתה.

אורות התורה, פרק יג, ג

17. ביאור רחב יותר לשיחה זו – ראה בשדה־הראי"ה עמ' 195-196 ועיין צניף מלוכה במאמר "תורת הערבות", עמ' 56-74.

"כאן חגגה התורה, כאן ידעו לשמוח בה שמחת־אמת – – – והיו העינים רואות את המורה הגדול"

הסופר־העיתונאי מר יונה כהן נר"ו, מספר לנו מזכרונות ילדותו בירושלים, וברשימתו "ביתו וישיבתו של מרן הרב קוק זצ"ל" ("הגלגל", ה' אלול תש"ז), הוא כותב:

"לכאורה, בית ככל הבתים הוא בית זה, הנקרא בפי כל: "בית מרן הרב" (לפנים – תוך סמטה, והיום – ב"רחוב הרב קוק"). בית ירושלמי טיפוסי, בנוי אבן. לא מאלה הבתים ה"מודרניים", הנבנים אמה על אמה, קטנים וצרים, אלא בית ירושלמי עתיק. חדריו מרווחים ומרחיבים דעתו של אדם והוא שוכן במרכזה של עיר. כאן היה דר הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, וכאן מקום ישיבתו.

בחיצוניותו לא נשתנה הבית, אבל תוכו פשט צורה ולבש צורה.

ושלוש צורות אני זוכר:

יום חול רגיל. עשרות בחורים צמודים לתלמודם, וניגון מתוק של תורה ממלא חללו של בית. ובשעת בין ערביים שיקע איש־איש ששונו ויגונו בתפילתו לאביו שבשמים. ימים רגילים אלה ערכם וסוד קדושתם בעוז ההתמדה – הבית מלא תמיד אורה של תורה.

צורה אחרת היתה לבית הזה ביום השבת. הכל עוטה אור וקדושה כשלמה. בייחוד בשעת הסעודה השלישית. צפופים ולחוצים עמדו תלמידיו ומקורביו של הרב זצ"ל. שתו בצמא דבריו. דומייה מסביב, רק הרב מדבר ומטיף אמרותיו בנחת. והדברים חודרים עמוק עמוק. מאירים כל מחשך שבלב. גם לגבר אשר דרכו נסתרה ובפתח היאוש הוא ניצב, היו הדברים מקור עידוד. וכתום השיחה – זמירות שבת. ותלמידיו של הרב זצ"ל היטיבו לזמר. מעמקי לבם נחצבה שירתם. ועמהם, בלחש שפתיים, זימר גם הרב. ונמשכה המסיבה עד אחרי בוא השמש. מלכת שבת כבר אספה שולי שמלתה, וכאן – עוד נהנים מקדושתה ו'מוסיפים מחול על הקודש'. ובתפילת מעריב של מוצאי השבת חשת בצער הפרידה.

וצורה אחרת לגמרי היתה לבית במוצאי "שמחת תורה". כאן חגגה התורה נצחונה הגמור. אלה, המאות אשר נקבצו ובאו, תלמידי ישיבות ובני־נוער דתיים שונים, נשאוה בלבם, וידעו לשמוח בה שמחת־אמת. ריקוד אחר ריקוד, ניגון אחר ניגון, "הקפות" ארוכות וחוזרות. ויש אשר ניגון אחד נתנגן שעה רצופה. בכל פעם כאילו החליף כוח, וחזר ונשנה באון מחודש.

'הקפות' אלו עשו עלי רושם עז, ובעיקר זו החזרה על שיר וניגון, שהתנגנו וחזרו והתנגנו שעה ארוכה, בהתלהבות עצומה.

אחד השירים הללו היה 'מלך רחמן רחם עלינו, טוב ומטיב הדרש לנו", בדביקות מעמיקה והולכת שרו וחזרו ושרו 'ושם ושם ושם נעלה ונראה, ושם – – – ושם – – – ושם נעלה ונראה'.

הנה נכנס הרב. עיניו עצומות למחצה, שקוע במחשבות שלא מעולם זה. מיהרו תלמידיו, פינו לו דרך ומשכוהו למחול הסוער. הרב ונושאי ספרי התורה בתוך, ומאות תלמידים מסביב שמחים

בתורה. פתח הרב בשיר וכולם ענו אחריו. הוא אומר והם משיבים. קול אדיר פורץ, עולה ובוקע שחקים. ההתלהבות מגיעה לשיאה. הרימו את הרב אל על. תלמיד קורא:

– יחי רבנו!

והקהל הנלהב ממשיך:

– יחי רבנו!

והיו העינים רואות את המורה הגדול, רואות ונוהרות".

על יד שולחן־הכתיבה במוצאי־חג

היה זה מעשה יום־יום: הרב יושב בחדרו הקטן רכון על שולחן־כתיבתו, לפניו ש"ס קטן (הוצאת "חורב"), רמב"ם ושולחן־ערוך, והוא כולו מרוכז בכתיבתו. נכנס מי שנכנס, פנה אליו הרב והקדיש לו תשומת־לבו, השיב לשאלתו וכיוצא בזה, ועם צאתו חזר מיד לכתיבתו. וכך אפשר היה לראות את הרב בעבודתו השקודה, בשעות שונות ביום או בלילה.

ברם, לראות את הרב בחדוות־עבודת־הקודש, של כתיבת ההלכה הברורה, אחרי יום גדול, מרומם ומפרך גם יחד – זו היתה חוויה בלתי־נשכחת:

והיה הדבר במוצאי־שמחת־תורה, בשעה מאוחרת בלילה.

כל היום המה בית־הרב מבאי־מועד. התפילה וההקפות נסתיימו בשעה מאוחרת. סעודת־החג מרובת־אורחים היתה, ונמשכה בשירה וזמרה. ובמוצאי־החג נערכו ההקפות השניות ברוב־עם (עם תזמורת "חינוך עוורים"), ובהשתתפות יקירי־ירושלים, ובראשם הגרי"מ חרל"פ זצ"ל (שצעד משכונת שערי־חסד לאורך רחובות ירושלים, כשבני הישיבה עוטרים אותו בשירה ובריקוד).

והנה נסתיימו ההקפות, ואנחנו בני־הישיבה העייפים והסחוטים מעבודת־היום, מתרכזים מסביב להרב, והוא שר אתנו את "ישאלוני רעיוני" לרבי יהודה הלוי ז"ל, ברוב דביקות ורגש. וכבר השעה מתקרבת לחצות וכבר פרשו והלכו רובם, איש איש לאכסנייתו, ואף הרב פרש ונכנס לחדר־עיונו הקט, ורק בודדים נשארנו, נכנסים לבד למטבח ומוזגים לעצמנו כוס־תה מרווה, וסוף־סוף קמנו גם אנחנו ללכת, אלא שיש לקבל ברכת־פרידה מהרב, ברכת סיום עצרת־החג, וברכת כניסה לקראת החורף הבעל"ט.

כמה הופתענו לראות, בשעה מאוחרת זאת של מוצאי שמחת־תורה, והנה הרב כבר יושב וכותב, בתוך הכרך העבה של ה"הלכה־הברורה"... לאחר שחלה הפסקה בכתיבתו בגלל קדושת־החג (שכן החמיר הרב על עצמו, וגם דברי־תורה לא כתב בחולו־של־מועד[18]), חזר אל עבודתו באיתנו הראשון.

---

18. הרחבה בעניין – ראה בספר "שחר אורו", עמ' 166-167 בהערה 18.

היתה לפנינו כאן דוגמא מאלפת, דוגמא של שקידה מופלאה, של דביקות במשימה – הרב ממשיך מיד במוצאי־החג במקום שהפסיק בערב־החג.

והיא שעמדה לו להשלים את ההלכה הברורה על כל הש״ס. מן שמיא אסכימו עליה, ומן שמיא זכו לו להתחיל ולסיים.

– ברוך שבחר בו ובמשנתו.

פרק ט

גבורות גשמים

רבי יהודה משום רבי יהושע אומר: העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של חג, האחרון [המתפלל תפלת מוסף] מזכיר [גבורות גשמים]

תענית ב, ב

"מידת הגבורה פועלת עיכובים וצמצומים"

"גבורות גשמים – אמר רבי יוחנן מפני שיורדים בגבורה" (תענית ב), וכן בזוהר: שיורדים "מסטרא דגבורה" (בראשית דף לב, ב). השפע שיורד ממרום, מצד חסד הבורא יתברך, הוא מוכן לרדת באופן שיהיה גמור ומוכן להנאתו. אך מידת **הגבורה** פועלת היא הרבה עיכובים וצמצומים, באופן שיהיה צריך הרבה מדרגות, עד שיבוא לכלל הנאה ע"י עבודת האדם.

וכן הוא בשלמות הרוחנית, שהשפע היורד מן השמים על-ידי קדושת-התורה לשלמות הרוחנית, היה ראוי שירד באופן גמור, עד שיהיה האדם מוכן על ידו לשלמותו בלא עבודה וטורח, אבל מצד מידת-הגבורה נתגלו הענינים במלבושים ומסכים, עד שהאדם צריך "לעבדה ולשמרה", ברמ"ח מצות-עשה ושס"ה מצוות לא-תעשה, ואך אז יקבל שלמותו, ועל כן נמשל שפע-התורה לגשמים – "יערף כמטר לקחי".

עולת ראיה, ח"א, עמ' ער

"הזכרת גבורותיו של הקב"ה, תלויה היא בארץ-ישראל"

ובתשובה ששלח מרן הרב זצ"ל להרב חיים שבתי ז"ל, כתוב לאמור:

ראיתי את האמור בדברי קדשו, בדבר שאלת ההזכרה והשאלה של הגשמים בארגנטינה ובמדינות שכמותן, שימות-הגשמים הם אצלם מניסן ועד תשרי, וימות-החמה מתשרי ועד ניסן.

והנה בדבר ההזכרה [״משיב הרוח ומוריד הגשם״], אין מקום להסתפק, מאחר שבכל המדינות נהגינן מאז, על פי חכמינו ז״ל, להזכיר בשמיני של חג, ולהפסיק בראשון של פסח, ולא נתנו בזה חילוק בין הארצות כלל, מוכרחים לומר שהזכרת גבורותיו של הקב״ה תלויה היא בארץ־ישראל, ששם עיקר השבח וההודיה להשם יתברך. ואין בזה שום ספק, שגם בבואנוס־איירס וכיוצא בה מזכירין בזמן שאנו נוהגין להזכיר, ומפסיקין בזמן שאנו מפסיקין על פי חז״ל[1].

וכל הספק אינו כי אם בשאלה [״ותן טל ומטר״], מאחר שחילוק חז״ל בין בבל וארץ־ישראל בזה, ובשביל כך הרא״ש ז״ל אמר, שהולכים אחר כל ארץ לפי צרכיה. אבל גם על זה החליטו הפוסקים, רובם ככולם, שמאחר שקבעו חז״ל רק אלה שני הזמנים – בארץ־ישראל בז׳ במרחשון לשאלה ובבבל בששים יום אחר התקופה, נמצא שנקבעה תורה בזה לכל ישראל שבארץ־ישראל הולכים אחר ז׳ במרחשון ובחוץ־לארץ בס׳ יום אחר התקופה, ואין לשנות, וכפסק מרן הבית יוסף [או״ח סי׳ קי״ז, סע׳ א], – – – ודברי כת״ר בזה ברורים לדינא.

אורח משפט, ירושלים תשל״ט, סי׳ כד

[ועיין מה שכתב הגרצ״פ פרנק ז״ל בשו״ת הר צבי או״ח, ח״ב, סי׳ כט, על ״ט״ו בשבט, ראש השנה לאילנות, לענין ערלה, במדינת ארגנטינה״].

״איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו״

בנוהג בין האומות, שאומה שכל עסקה ומחיתה אינה כי אם עבודת־אדמה, ולא תשים מגמתה למסחר ולחרושת־המעשה, שהיא יורדת בהתפתחותה, מפני שהיא מתבודדת לעצמה, ואין לה מקום לקלוט רוחות של דעות ומידות חדשות מיתר האומות. אמנם

---

1. ״ציון היא דורש אין לה (ירמיה ל׳, י״ז) – הוכיח את השארית שנשקעה בארצות שביים, ע״י שאינן זוכרים בית המקדש – – – במה הם צריכים לזוכרו? אפילו בני מזרח, אפילו הנידחים באיי הים הצריכים לגשמים בתקופות תמוז – אינן שואלין את הגשמים אלא בעת שארץ־ישראל צריכין להם. שאם תאמר ישאלו בעת שהן צריכין להם, אפילו בימות החמה, נמצאו רואין את עצמן כאילו הן בארץ שלהן, אלא יהו רואין את עצמן כאילו הן באכסניא, ולבם מכוון לארץ־ישראל ושאלתן בעונתו״ (משנת ר׳ אליעזר [לר׳ אליעזר טרילינגר פרנקפורט דאדרא, ה׳תס״ח], עמ׳ 50-48).

וכך כותב הסופר מר יצחק זיו־אב (ה׳תרס״ז-ה׳תשס״ב): סיפור זה שמעתי מפיו של מנהיג ציוני, שבשנות ילדותו, בשמיני עצרת, בתפילת־גשם ברוסיה, שאל בבית הכנסת: ״אבא, גשם בחוץ... למה מתפללים לגשם?...״ מתחת לטלית בא קולו של האב: ״ילד, זה לא הגשם שלנו...״ קול פסקני היה זה, דוחה כל הרהור שני: ״לא שלנו!״

רק לאחר הרבה שנים, בתוך מערבולת מדינית, הבין הבן כי מבעד למציאות שלו, שבה גם הגשם זר, ראה האב את עולמו הנכון, שאיננו בהישג יד ובכל זאת קיים. התפילה לגשם **שלו**, ביטאה השתייכות תת־הכרתית, שהיא מעבר למציאות וחזקה מכל מציאות.

עם־ד־אלה, אף על פי שתכליתם ודאי להיות "עם חכם ונבון", כליל המעלות, המידות והדעות היותר טהורות ומושכלות, מכל מקום חפץ־ד' הוא שיהיו נטועים על אדמתם, נהנים ונזונים מטוב ארצם – "איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו" – ולא ישימו כל מעיינם בעניני כלכלה, זולת עבודת אדמתם ויבולה, המביאים להיות נפזר בעמים שונים, לעשות מסחר וקנין. והוא מפני שכבר שם הקב"ה בכח האומה היקרה הזאת, שתהיה יכולה להשתכלל בעצמה, בכל עמדת־שכל־ורעיון וכל כשרון, ואין לה צורך לקלוט רוחות מן החוץ. – – –

ואשרי העם שבורר לו חיי־תום טבעיים, עם־ד־אלוקי־ישראל שהוא "כרכא דכולא ביה – ממנו מלכיו, ממנו נביאיו, ממנו חכמיו", וכן הוא אומר: "ממנו פינה, ממנו יתד, ממנו קשת מלחמה", שכל יתרונו של העם יהיה, רק כשישים לב לפתח את החמודות הקדושות הגנוזות בכוחו העצמי הגדול, ואיננו צריך כלל לכרמי־זרים – "במקהלות ברכו אלקים ד' ממקור ישראל" (תהלים סח, כז).

ארץ חפץ עמ' כא־כג, פרק ג סע' ז,

מהדו"ב ה'תשס"ה, עמ' נז-נט מתוך עין-איה ב, זרעים סע' כז

"ארץ זבת חלב ודבש"

יחס ארץ־זבת־חלב ודבש להבטחת האבות הוא מכוון מאד, כי לעם שפל אין צריך הרחבת החיים, ועוד תזיק לו ברכת־הטבע היתרה והגדושה, שתתנהו לנום בחיק העצלות, באשר אין לו מעורר הכרחי, או שתוציאהו לתרבות רעה.

אבל עם נעלה וגוי־קדוש, ראוי הוא שיחיה חיים של הרחבת־הדעת, לא על הלחם לבדו, כי אם על כל ברכת־ד', וחיי התענוג הנלקחים לתעודת־רוממות־הנפש, הם המרוממים גוי. ולאות על מצב־ישראל הרם, שסוף־כל־סוף יגיעו אליו, באה ההבטחה כי ארצם תהיה ברוכה – **ארץ־זבת־חלב־ודבש**.

ובזאת נתבשרו האבות, שיהיו בניהם אנשים רמי־מעלה, שברכת ד' הרוחנית תתגבר בהם, על־ידי חיי שלוה ועידון. ואעפ"י שבאשמת־הדורות שהרעו בחירתם נתקיים בעוונינו "ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים" – זאת היא מחלה עוברת, ויתעכל הרע ע"י צירוף־הגלויות וכור־הצרות שעברו עלינו, והגוי שנוצר לגדולות ישאר על אפיו, להיות מלא חיי־החיים.

ועם הנוצר לחכמה ודעת, ולהפיץ אורה ובינה רבה בעולם, אי־אפשר לו שיחיה חיים של צמצום, באין דבר המרחיב דעתו, כי נעם החיים דרוש לנפש של עם גדל־דעות הפונה רק למעלה, וכן אמרו חז"ל (ירושלמי תענית פ"ד ה"ה) "מתיקה מרגלת את הלשון לתורה".

ו"ארץ זבת חלב ודבש" שנשבע הקב"ה לאבותינו לתת לנו, יסוד זה אינו מציין רק את הריבוי **הכמותי** של העושר החמרי, כי אם גם את היתרון **האיכותי**, שינתן "טעם

בפירות" (מעשר־שני פ"ה, מי"ג) – כלומר טעם נאה וערב, מעדן את הנפש ומשמחה. כי זהו דבר גדול ועקרי, בעם אשר פנייתו היותר־אדירה היא שלמותו הרוחנית – 'השכל וידע את ד" – וזאת היתה מגמת שבועת־ד' לאבות.

עולת ראיה ח"א, עמ' רפח

עבודת האדמה – מקללה לברכה

העולם עומד לעלות ממעל למצב עבודת־האדמה, בצורתה האומללה, שתואר של קללה יש לה. הזריעה וכל עמלה, הזריה, והניכוש שקדם לקצירה, כל אלה תוצאות של נפילה הן, מעקבות החטא – 'בזעת אפך תאכל לחם'. אולם כאשר האדם יעלה למעלה, אז תענה הארץ לעומתו ברכה עליונה, ועבודת האדמה המעשית תקבל תואר עליון יותר.

מעין עליה זו הוא האור המתגלה בשמיטה, בשבת־הארץ, שנה של שביתה מכל עבודת־הארץ, ודי לאדם בברכת־האדמה, ממתת ד' עליה התחרות האנושית חדלה, והלב מתעדן עד כדי הכרת אחוות כל החיים כולם – 'ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל'.

היובל והשמיטה, רשמים הם של עולם חדש, שהעולם ההווה אינו מניח לו עדיין לקבוע את כל החותם כולו, אבל מבשרים הם טוב עליון, הבא מזריחה של רוחניות יותר עליונה.

וחובת האדם בצורתו המדעית לרומם את עבודת־האדמה משפלותה, וזה עושה אור־ד' במדע האנושי, 'ועתידין כל בעלי אומנויות שיעמדו על הקרקע' (יבמות סג, א) – הקרקע תצא מקללתה בחלקה היותר גדול, מפני שהחכמה תגאלנה. אבל כל זה תהיה **גאולת האדם**, שהיא רק תכשיר את **גאולת העולם**. ואילו גאולת העולם עצמה, תתרומם מעל הצורך של עמידה על הקרקע, ולא חובה כי אם עדן תהיה אז עבודת־האדמה.

אורות הקודש כרך ב', עמ' תקא־ב

בשוב תלמידי־חכמים לעבוד אדמתנו – אור חדש על ציון יאיר!

ביום אשר תלמידי־חכמים יקרים, ישובו ויתקרבו אל אדמתנו, אשר רוחקנו ממנה עידנים ותקופות, ביום ההוא אור־חדש יחל להופיע על ציון ועל מקראיה. – – – החיים הטבעיים הישרים, המשוקים מלשד של קודש בארצנו הקדושה, ההולכים ומתחזקים על־ידי השפעת העבודה, החיים של חילוץ־עצמות והרחבת הרוח אשר יבואו בגללם, הם יוציאו מן הכוח אל הפועל את כל אוצרות הסגולה הנפלאים, הגנוזים

והחבויים עמוק עמוק ברוח האומה, וברכת-ד' תתווה תו-של-חיים דשנים ורעננים, על כל ישובינו בקודש.

אגרות הראי"ה, ירושלים תרפ"ג, עמ' 145, אגרות הראי"ה ב, אגרת תרסו

[במכתב הגאון ר' חיים אלעזר וואקס ז"ל – מיום י"ד אדר תרמ"ד – (חתנו של הגר"י מקוטנא ז"ל) אל אנשי כולל פולין, על סיוע מיוחד לאלה אשר יעסקו גם בעבודת אדמה: "ואנכי מאז אמרתי, כי אם הייתי בארץ הקדושה, הייתי עובד איזה שעות ביום בשדה, להורות הלכה לתשובתם" – "שם ושארית לנפש חיה" – ירושלים תשכ"א – תולדות הנפ"ח עמ' 79].

*

וכי תבואו אל הארץ ונטעתם – אמר להם משה: כל אחד ואחד מכם ישאל על כתפיו מרא וחצובא, ויחפור ויטע נטיעות (ויקרא-רבה פ' כה).

משמע שאפילו יש להם פועלים, מצוה היא לעסוק בעצמו בנטיעה, בשביל מצוות ישוב הארץ.

הגרצ"ה קלישר ז"ל, מאמר "ראשון לציון" אות ז
דרישת ציון, מהדו"ב ירושלים ה'תשס"ב, עמ' 56

פרק י

יום טוב שני של גלויות

"בימי הרגל האחרונים, שוררנו שירי ארץ ישראל, בצירוף אחינו קשורי הארץ הגלותית מלבר"

רב היה סבלו הרוחני של מרן הרב זצ"ל, כשנתקע בחו"ל בפרוץ מלחמת העולם הראשונה, אולם זכה להחלץ מהמדינה הלוחמת – גרמניא – ולהגיע למדינת שווייץ העומדת מחוץ לסערת הקרבות. שמו הגדול של הרב ושמעו הטוב, אשר הלכו לפניו, זיכו אותו בקבלת פנים חמה מצד טובי ויקירי הציבור היהודי בשווייץ, ובמכתבו מציריך בתאריך כ"ה בתשרי תרע"ה כותב הרב:

> תהלה לא-ל שעברו עלינו ימי הרגל לשלום, בקיום המצוות כמה דאפשר, וגם בשמחת הימים בכינוס לירא"י ד', אשר גם בגלותנו לא עזבנו ד', ויט אלינו חסד מאחינו היקרים, להתקרב בקירוב של חיבה וכבוד.
>
> בימי הרגל האחרונים [שמיני עצרת ושמחת תורה], התענגתי בעניי בשמחת התגלות רגשי-לבב בחבורה, בחיבת אדמת הקודש וצפיית ישועה לעם קדוש ותחייתו.
>
> בצירוף אחינו קשורי הארץ הגלותית מלבר [ולא מלגו], שוררנו שירי ארץ-ישראל ולכל שיר בקשתי להקדים נגינת הפסוק 'כטל חרמון שיורד על הררי ציון, כי שם צוה ד' את הברכה חיים עד העולם' (תהלים) והיו הדברים שמחים ב"ה.
>
> – – – אודה לד' חסדו, ויסורי הגלות יהיו למירוק ולצחצוח בעזרת ד', לכונן לבבנו וכל רגשותינו לאור קדשו הטהור, אור תורה ונר מצוה בקודש-אמונת-אומן.

אגרות הראי"ה, ח"ב, אגרת תשג, עמ' שג

"מצד הספיקות, שהם תולדות הגלות, נתווספו כמה דברים בקיומה של תורה"

וכן בענייני כלל האומה שנתווספו כמה דברים בקיומה של תורה, מצד הספיקות שהן תולדות הגלות והפיזור וחסרון שופטינו ויועצינו.

אמנם על-ידי זה האומה מתעמקת במידה יותר רחבה במעשים של עבודת ד׳ ומדקדקת במצוות לכל צדדי ספיקותיהן, מפרשת שתי חלות בסוריא, שומרת שני ימים טובים בגלויות שעליהם אמרו חז״ל (שיר-השירים-רבה א) שמוני נוטרה את הכרמים על שכרמי שלי לא נטרתי – על שלא שמרתי יום טוב אחד כתיקונו בארץ ישראל, הריני משמרת שני ימים טובים של גלויות בחוץ לארץ.

והתרחבות הקיום המעשי, אף על פי שהיא באה מצד הספיקות, היא הנותנת קיום והצלה לעם-ד׳ ומשיבה את רוח הקודש בליבותיהם.

חבש פאר, מהדורה בתרא, דף לט, ב

הכרח הגלות הגורם שיום חול מעוטר בהדרת-קודש, מפיג את הרושם של החול המגושם בארץ-העמים, ומקרב את כל אלה שגלו מארצם ונתרחקו מאדמתם, אל התוכן המקורי של קדושת הזמן הקשורה במקום בית-חיינו, ארץ החיים חמדת עולמים.

ע״פ אגרות הראיה, ח״ב, אגרת תרץ, עמ׳ רצה

בן ארץ-ישראל שיצא לחו״ל ודעתו לחזור

בדבר יום טוב של גלויות, למי שהוא בחוץ-לארץ עם חלק ממשפחתו – הדבר תלוי בדעתו של אדם. מי שמוסכם בדעתו שאפילו אם ימצא במה להתפרנס בחו״ל מעסק טוב, מכל מקום לא יעזוב את ארץ-ישראל ודעתו לחזור – זה נקרא דעתו לחזור, ויעשה כבני ארץ-ישראל, רק **בצנעא** כמובן.

על כן יתפלל תפלה של חול **בתפלין** בביתו, ויוכל לבוא אחר-כך לבית-הכנסת, וילבש בגדי יום טוב שהוא דבר של פרהסיא. ולא יעשה **מלאכה** אפילו בצינעא בביתו, ומכל מקום **יבדיל** בביתו במוצאי יו״ט הראשון כדין ארץ-ישראל, רק שיהיה **בצינעא**, ולא בפני שום אדם מבני חו״ל.

ובענין הליכה לבית-הכנסת ביום טוב שני – ראוי למנוע עצמו כמה שאפשר, כדי שלא יקראוהו לעלות לתורה, כיון שאינו מחוייב בקריאה של יום שני.

ולענין ברכת כהנים – אם אפשר יותר טוב להבליע את השם של הברכה, שאינו מורגש כל כך אם הוא עם כהנים אחרים, כיון שאינו מחוייב בתפלת מוסף, אין זה מקום נשיאת-כפים לדידיה.

שו״ת אורח משפט, ירושלים תשל״ט, סי׳ קכט

ועיין שו״ת פעולת צדיק למהר״י צאלח ז״ל, ח״א, סי׳ קכא.

*

הוראה מפורטת זו, מבוארת בהרחבה בשתי תשובות נוספות שנשלחו אל הרב זאב ביעדנאוויץ ז״ל, כשהגלתה הממשלה התורכית רבים מבני ארץ ישראל למצרים, בתחילת מלחמת העולם הראשונה (אורח משפט, סי׳ קל, א-ב).

באותן התשובות מברר הרב באופן יסודי את שתי שיטות הראשונים, האחת הסוברת שבן ארץ-ישראל שהלך לחו"ל, גם אם דעתו לחזור, הריהו כבן-כרך שהלך לעיר לעניין קריאת המגילה בי"ד או בט"ו, שקבעו חז"ל "פרוז בן יומו קרו פרוזו" (מגילה טו, א), ומה שהטילה עליו חומרי מקום שיצא משם, אין זו אלא חומרא, והשניה הסוברת שכל שדעתו לחזור, הרי עובדא זו היא הקובעת את מעמדו, והנה הוא אפוא כבן ארץ-ישראל, וחומרי מקום שהלך לשם אינם אלא חומרא [ועיין שו"ת ארץ צבי סי' מב].

מה דינם של בני חוץ-לארץ המבקרים בארץ-ישראל ודעתם לחזור לחוץ-לארץ?

אכן, מה דינם של בני חו"ל שעלו לארץ-ישראל ודעתם לחזור לחו"ל, כי שם שביתתם? הללו שאלו בע"פ וקבלו תשובה בע"פ, והרינו נאלצים להעזר בזה מפי השמועה, ואמנם הגיעו לידיעתנו כמה שמועות בדוקות.

במאמר על "יו"ט שני של גלויות", כותב רבי שמואל הכהן ויינגרטן (הי"ו) [ז"ל][1]: "גדולי ירושלים בדור הקודם, היו חוששים לדברי ה'חכם צבי' בתשובותיו (סי' קסז), הפוסק שבני חו"ל הבאים לארץ ישראל, ואפילו דרך ארעי, צריכים להתנהג כאחד מבני ארץ-ישראל התושבים[2]. ועם זאת הכריעו לחומרא בכל העניינים: מצד אחד פסקו לתיירים להתפלל תפלת י"ח [ולא תפילת שבעה של יו"ט], ובאסרו-חג גם להניח תפילין, ומצד שני אסרו עליהם לעשות מלאכה ביו"ט שני וכן באסרו-חג, ומכל שכן שלא לאכול חמץ ביום השמיני שהוא אחרון של פסח בחו"ל, **וכך פסק גם מרן הגראי"ה קוק זצ"ל**" ("הד המועצה הדתית", ירושלים, ערב ר"ה תשכ"א – גל' 17-18, עמ' 25).

אכן, יהודים יראים ושלמים, שהתרגלו במשך שנים ליו"ט שני על תפילותיו החגיגיות – שאחרי המנוחה של יו"ט ראשון היה לפעמים יותר חגיגי – וביחוד לסדר שני של פסח, היה להם מאוד קשה להשלים עם הפרידה, והידיעה שבשובם לחו"ל ישובו להמשיך

---

1. ה'יתר"ס-ה'יתשמ"ז.
2. וכדעת ה"חכם צבי" פסק גם אדמו"ר הגר"ז ז"ל בעל ה"תניא" על פי הראב"ן (סי' תצו סעי' יא). והנה בשו"ע או"ח סי' תצ"ו, מדובר רק על בני ארץ-ישראל שיצאו לחו"ל, ואילו על בני חו"ל שהגיעו לארץ-ישראל – סתם המחבר ולא פירש. ורק בתשובותיו – אבקת רוכל סי' כו – דן מרן הבית-יוסף ז"ל בשאלה זו, עיי"ש. ואמנם מצינו בזה פלוגתא רבתא בין גדולי חכמי ספרד – הובאו דעותיהם בתשובת מרן החיד"א ז"ל בשו"ת חיים שאל (ח"א סי' נה) – ואחד גדול – ר' אלעזר בן ארחא ז"ל – לימד זכות בשם רבני צפת על בני חו"ל המתפללים תפילת-יו"ט בציבור בארץ-ישראל ביו"ט שני של גלויות, הואיל והם קהל בפני עצמו, הרי זה דומה למה שאמר רבא (יבמות יד, א) אבל שני בתי-דינים בעיר אחת, אין בזה משום לא תתגודדו (עי' ב"הלכות קטנות" למהר"י חגיז ז"ל, ח"א, סי' ד'). ועי' אוצר הגאונים, פסחים, חלק התשובות, עמ' 72.

כדרכם כל השנים, הקשתה עליהם עוד יותר את אי חגיגת היום השני, וכאילו יש כאן חילול קודש.

וכך מספר ר׳ שמואל הכהן ווינגרטן (הי״ו) [ז״ל] בו־במאמר: ״ידידי ר׳ יצחק שיינברגר ז״ל, הי״ד, מפרעשבורג, הגיע לארץ לביקור, וביקשני להילוות אליו בלכתו אל הרב לשאול כיצד עליו להתנהג ביו״ט שני של חו״ל?

לשמע השאלה, נתכרכמו פני הרב, והוא אמר: ציבור התיירים ברובו הגדול אינו בא כלל לשאול, והמעט השואלים הרי גם אחרי שהם מקבלים הוראה, אינם נוהגים על פיה, ולמה לי להורות?!

רק לאחר שידידי הנ״ל הודיע שהחליט בדעתו לקבל הוראת הרב ולנהוג כך למעשה, הסכים הרב לתת תשובתו, והורה לו ככתוב לעיל.

ואז הוסיף הרב והסביר: הגעו בעצמכם: אילו היו באים עשרה יהודים מבני ארץ־ישראל לאחד מבתי־הכנסת בחו״ל, באסרו־חג של ארץ־ישראל שהוא יו״ט שני בחו״ל, והיו מניחים שם תפילין ומתפללים תפילה של חול – האם לא היו מגיבים שם על כך בחריפות? ועל כן נפסקה הלכה: ״להתפלל תפלת י״ח בלחש, וכן להניח תפילין בצינעא, אבל צריכים ללבוש מלבושי יום־טוב, מפני שהוא דבר של פרהסיא״ (משנה ברורה, סי׳ תצו ס״ק יח) – ולמה אפוא לא יבינו אנשי חו״ל, שגם אם אינם חוששים לדעת ה״חכם צבי״, הרי כבודה של ארץ־ישראל מחייב לנהוג כדרכם בצינעא, והנה הם באים ומתפללים תפילת יום־טוב בציבור גם על־יד הכותל המערבי, ואין לך פרהסיא גדולה מזו״.[3]

---

3. ב״ספר ארץ ישראל״ להגרי״מ טוקצ׳ינסקי ז״ל כתב: הגאון ר׳ שמואל סלנט ז״ל היה פוסק שהאורחים מחו״ל שדעתם לחזור, יתפללו [תפילת יו״ט] בצינעא ולא בציבור. ובכלל היתה דעתו נוטה לדעת החכ״צ, שדין השו״ע הוא רק על בני ארץ־ישראל שיצאו לחו״ל, ולא על בני חו״ל שבאו לארץ־ישראל (עמ׳ מג).
והוסיף שם בהערה, שהיה הגר״ש סלנט ז״ל אומר: הלא מלפנים [כשהיו מקדשין את החודש על פי הראיה], כשבא אורח לארץ־ישראל, הרי ידע את הקביעות ונהג יום אחד – והיכי יהא האורח היום [שאנו מקדשים עפ״י החשבון] חמור יותר מאשר מלפנים?. וכך נאמר גם ב״לוח ארץ ישראל״ של הגרי״מ טוקצ׳ינסקי ז״ל בדיני א׳ דחוהמ״ס.
ומצינו בזה תשובה מאירת־עיניים בסוף ספר ״ויעש אברהם״, לודז תרצ״ו, להגאון ר׳ חיים מנדל לנדא ז״ל, נכד אדמו״ר ר״א מצ׳כאנוב ז״ל, ושם הסביר טעמם של אותם הפוסקים חכמי ספרד, דס״ל שבן חו״ל שבא לארץ־ישראל, אם דעתו לחזור, מחוייב הוא לעשות יו״ט שני. ברם העיר: ״והנה כל זה לענין איסור מלאכה או אכילת חמץ ביום טוב ח׳ של פסח, אבל מה שנהגו בני חו״ל בארץ־ישראל להתפלל בציבור תפילת יו״ט – שדבר זה הוא פרהסיא – ושלא להניח תפילין – קשה בעיני – – – דהא דנותנין עליו חומרי מקום שיצא משם, אם דעתו לחזור, הוא רק מצד חומרא, וא״כ תפילת שבעה ביו״ט, שהוא רק מצד שהקלו חכמים עליו, ומכל שכן שלא להניח תפילין – מניין לנו להקל בזה?״

ועתה הגיעה לידינו תשובה קצרה אחת מפי כתבו של מרן הרב זצ״ל, למי שבא מחו״ל, ועומד לחזור זמנית עד שיחסל עסקיו ויחזור לארץ-ישראל להשתקע:

> כב׳ אינו צריך לסדר סדר שני [של פסח], גם יתפלל תפלת חול המועד כמנהג ארץ-ישראל, רק מלאכה לא יעשה ביום שני, וגם לא יאכל חמץ ביום אחרון של פסח [בחו״ל], והבדלה ישמע במוצאי יו״ט [של ארץ-ישראל] מפי אחר. ויניח **תפילין** ויתפלל [תפילה] של חול ביום אחרון של פסח, שהוא אסרו-חג שלנו.
>
> התשובה נכתבה בי״ג ניסן תרצ״ה, ונדפסה עתה ב״אורח משפט״ סי׳ קכה

אילו זכינו והיתה באה הגאולה עכשיו – האם היתה אז איזו ״הוה אמינא״ לחזור לחו״ל?

אחיו של אדמו״ר הרא״ם ז״ל מגור, רבי נחמיה׳לה ז״ל הי״ד,[4] הגיע לירושלים בסוף חורף תרפ״ה עם משפחתו. רצונו היה להשתקע, אלא שהדבר היה תלוי בהתפתחות הדברים באפשרות יסודה של ישיבת ״שפת אמת״ בירושלים.

כשהתקרבו ימי החג, בא ר׳ נחמיה׳לה אל הרב לשאול אותו כיצד עליו לנהוג ביום טוב שני של גלויות. כששאל אותו הרב האם דעתו לחזור? השיב ר׳ נחמיה׳לה שהוא אמנם מעוניין להשאר בירושלים, אלא שהדבר קשור בגורמים שונים והמצב עוד לא נתברר.

והביא שם שכך פסק בעל ה״תניא״ בשם הראב״ן, ואעפ״י שהוסיף ״ויש חולקין״, הואיל וכתב דעה הראשונה בסתם ״ידוע מכללי הפוסקים, שהדעה שכתב בסתמא היא עיקרית אצלו״.

והסברא והטעם הוא: ״משום דלא היה מנהג מעולם [בזמן שהיה מקדשין החודש עפ״י הראיה] לעשות יו״ט שני בארץ ישראל לבני חו״ל, מאחר שלא היה להם ספק כשהיו בארץ-ישראל, ואנו אין לנו להחמיר בענין יו״ט שני יותר מאבותינו״.

והרי הוא מסכם ואומר: ״בהא סליקנא: העולה מחו״ל לארץ-ישראל על דעת לחזור, מדינא אינו צריך לעשות יו״ט שני כלל, אלא כיוון שיש מחמירים, המחמיר שלא לעשות מלאכה האסורה ביו״ט, ושלא לאכול חמץ ביום ח׳ של פסח, תבוא עלי׳ ברכה, אבל **חייב להניח תפילין ולהתפלל ביחיד כבחול**״. ועיין אגרות משה או״ח, ח״ב, סי׳ קא [עמ׳ רצג], ועי׳ שו״ת מנחת יצחק, ח״ד – ירושלים תשל״ט – סי׳ א-ד. ועי׳ להלן עמ׳ 306

4. גור ה׳תרל״ה – ורשה ה׳תש״ב. בנו השלישי של ה״שפת אמת״. עלה לארץ ישראל בשנת תרפ״ה וביקש להשתקע בצפת, אך לאחר שנה עבר לירושלים שם מונה לר״מ בישיבת ״שפת אמת״. בשנת תרצ״א נאלץ לחזור לפולין בשל מצב בריאותו הרופף ולאחר שלוש שנים נתמנה למו״צ בעיר לודז׳. בפרוץ המלחמה היה לראשון הרבנים שיצא בגלוי נגד היודנרט שהקימו הגרמנים, ובעקבות רדיפותיהם ברח לורשה. בגטו ורשה החמירה מחלת הלב ממנה סבל והוא נפטר בגטו בסוף שנת תש״ב. מתוך ״שבר בת עמי, פרקים בתולדות היהדות הדתית בתקופת השואה״, יד ושם ה׳תשס״ב. ובמאמר ״מגיא ההריגה״, הצופה י״ג כסלו תש״ו, כותב ל׳ פיינגול, שכשנדחס לרכבת בורשה, אמר ״נשמת כל חי״ ונרצח במקום. כך זכה לבוא לקבר ישראל בגטו ורשה.

אם כך – השיב הרב – הואיל ורצונו הוא להשתקע בארץ ישראל, וגם הביא את משפחתו לכאן[5], הרי גם אם מצב מסוים יכול לגרום ליציאה לאחר זמן, אין זה יכול להחשב כ"דעתו לחזור", והרי דינו כדין תושב קבוע ואינו חוגג אלא יום אחד.

ברם, הרב שידע מהנסיון, כמה קשה לבאים מחו"ל להפרד מיו"ט שני, הבין שלא רק חשש החזרה לחו"ל הוא המביך את ר' נחמיה'לה, אלא שזה לא פשוט בשבילו מבחינה נפשית-פנימית, ועל כן צריך למצוא איזו דרך הסברה נוספת, בכדי להפיס את הרגשת-הלב העמוקה הצמודה ליו"ט שני.

המשיך אפוא הרב ואמר לר' נחמיה'לה: הלא כב' ודאי אומר כל יום "אני מאמין וכו' בביאת המשיח, ואעפ"י שיתמהמה בכל זאת אחכה לו בכל יום שיבוא" – אילו זכינו והיתה באה הגאולה עכשיו האם היתה אצלו אז איזו שהיא "הוה אמינא" לחזור? כמובן שלא – הזדרז והשיב ר' נחמיה'לה. אם כן – הוסיף הרב ואמר – כשם שבגאולה השלמה היה כב' נפרד בלב שלם מיו"ט שני של גלויות, כך גם עכשיו אל ישאיר בליבו שום פקפוק, אלא ישמח שזכה לעלות לארץ ישראל מתוך רצון גמור להשתקע בה, ויראה את עצמו כאחד מיושבי ארץ ישראל הוותיקים.

"מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארובותיהם"

מרן הרב זצ"ל היה פונה אל התיירים-האורחים האמידים ומעורר אותם שגם אם הם שבים לחו"ל, לכל הפחות ישקיעו מכספם בארץ, יקנו נחלה – בית או פרדס וכו' – ישתתפו בחברה מסחרית וכו'.

ואף הוא היה קורא עליהם את הפסוק "מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארובותיהם" (ישעיה ס, ח) – העבים העוברים ביעף, ממטירים גשמי ברכה, וגם על זה מברך הנביא שמגיעים לארץ ישראל בנים הדומים לעבים שהביאו אתם ברכה מסוימת, אם כי לא נשארו במקום והמשיכו במעופם. אכן, ודאי מעדיף הנביא את הסיפא דקרא, "וכיונים אל ארובותיהם" – כמו שכולנו מצפים שבנינו ישובו אל הארץ, כשוב היונה אל קינה, אל ארובתה, שיתיישבו בה ישיבת-קבע, ויתקיים בהם "שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו" כנטיעה הזאת שהיא מכה שורשים עמוקים.

היתר-מלאכה ביו"ט שני של גלויות – כיצד?

כשביקר מרן הרב זצ"ל בארצות-הברית,[6] ושהה שם בחג הפסח, באו אליו אנשי-תעשיה

---

5. ולהבאת המשפחה יש משקל רב בנידון זה, ודעת הרדב"ז היא שבמקרה כזה "אעפ"י שדעתו לחזור, דינו כמי שאין דעתו לחזור" (מגן אברהם סי' תצו ס"ג, ז', ועי' משנה ברורה סוף סי' תצו בשם הפרי חדש). ועי' שו"ת אגרות משה או"ח ח"ג סי' עד וסי' עה.
6. בשנת ה'תרפ"ה, לצורך גיוס כספים לישיבות בארץ-ישראל.

בפרוס־החג, ואמרו לו ששמירת יו״ט שני של גלויות מכבידה עליהם מבחינה כלכלית, אולי יכול הוא למצוא להם דרך להיתר עבודה?

– כן – השיב הרב – יש לי עבורכם היתר מרווח, אליבא דכל הדעות: עלו לארץ ישראל והשתקעו בה ומותרים אתם במלאכה בכל ימים טובים של גלויות.

״דעתו לחזור ואילו רצונו שלא לחזור״

כשהיו תיירים באים לשאול את הרב על סדר הנהגתם בארץ־ישראל ביו״ט שני של גלויות, היה הרב מוצא לו מקום לעורר אותם ולהמריץ אותם לחשוב על אפשרות השתקעות בארץ. ואף הוא היה אומר להם שבביטוי ״דעתו לחזור״, שהוא הקובע בהלכה זו, נרמז לנו למה משתוקקת נפשם של ישראל בפנימיותה, ועד מה עמוקה הזיקה של אדם מישראל לארץ הקודש, שכל שהגיע אליה וטעם את טעם אווירה – ״חיי נשמות אויר ארצך״ – שוב אין רצונו לחזור, אלא שלא־פעם, מתוך תנאי המצב הקושרים אותו אל חו״ל, ביתו, עסקו, משפחתו וכו׳, הרי החשבון המעשי מחייב אותו לחזור, אבל זוהי רק פעולת המוח ולא פעולת הלב – דעתו השכלית היא לחזור, ואילו **רצונו** הפנימי, רצון הלב הוא שלא לחזור, אלא להשאר בארץ חמדת אבות.

תעופת עבים מאונס ותעופת יונים מרצון

ופעם ביקרה אצל מרן הרב זצ״ל קבוצת עולים מגרמניא, שנעקרו ממקומם בחזקת היד של הצר הצורר, והשאירו רכוש מאחריהם, ונפשם עגומה עליהם. מתוך שיחה אתם, עמד הרב על הרגשתם הקשה.

ואז אמר להם הרב: ישעי׳ הנביא אומר ״מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארובותיהם״ – מה בין תעופת העבים לתעופת היונים? העבים אינם נישאים מרצונם הם, רוח הסערה היא הדוחפת אותם ומביאה אותם, לא כן היונים – הן עפות מרצונן הטוב, הן חוזרות ושבות אל ארובותיהם מכח הגעגועים והחיבה אל ביתם, אל קינם.

והתנבא אפוא מראש נביא־הנחמה, ששבי ציון לא יהיו ״מעור אחד״, יהיו כאלה אשר מתוך רצון פנימי ישובו לארץ, והם יבואו כדרך שהיונים שבות אל ארובותיהם. אולם יהיו גם כאלה אשר רוחות סוערות תעקורנה אותם ממקומם ותדחופנה אותם לעלות ולהגיע לארץ ישראל.

והרב סיים דבריו בברכה: הקב״ה יעזור לכם, שגם אם תחילת עלייתכם היתה במצב של ״כעב תעופינה״, תזכו לגמור אותה מתוך הרגשת ״כיונים אל ארובותיהם״, להתיישב בארץ בשמחת־לב, ויתקיים בכם הכתוב: ״ופדויי ד׳ ישובון וגו׳ ושמחת עולם על ראשם״.

"דעתך לחזור? הלא זה חוסר־דעת!"

איש מחלקת־העליה, ר' ברוך דובדבני (הי"ו) [ז"ל][7] **מספר על הד־קול דברו של מרן הרב זצ"ל, שהגיע אליו מפי יהודי פליט־השואה, ביום קור וכפור בווארשא:**

"היה זה בחורף שנת תשט"ז, לאחר מבצע סיני. באותו זמן נחתם הסכם בין ממשלת פולין לבין ממשלת ברית־המועצות, שלפיו כל אנשי מדינת פולין, יהודים ולא יהודים, שהיו אזרחי פולין ב-1 בספטמבר 1939 [י"ז באלול ה'תרצ"ט], היינו יום פרוץ מלחמת העולם השנייה, ונמלטו לרוסיה, יש להם זכות לשוב לפולין. במסגרת הסכם זה חזרו אלפי יהודים מכל קצווי רוסיה לפולין, ורובם עלו אח"כ לישראל.

עלתה בגורלי הזכות לצאת לפולין באותה שנה ובשנה שלאחריה, כדי לסייע בארגון העלייה ההמונית הזאת לישראל.

היה זה באחד הימים בבוקר בחדש דצמבר, כאשר מידות הקור הגיעו בווארשא ל-19 מעלות מתחת לאפס, ואני מגיע לבניין שגרירות־ישראל, בו מצאנו גם אנו אכסניה לעבודת העלייה. והנה החצר מלאה עשרות רבות של אנשים שהגיעו מרוסיה ורוצים לעלות לארץ ישראל. נעצרתי על־ידם ושוחחתי עם כל אחד מהם ארוכות, והלב היה כה שמח עד שלא הרגשנו בכפור.

בפינת החצר ראיתי עומד יהודי זקן, שחוף עצמות, שלא היה כמעט בשר על גופו. עינים כבות ללא ברק של חיים, עצמות לחייו בלטו ביותר, ובגדיו היו קרועים ובלויים, למרות הקור העז. הרגשתי מיד שהאיש הזה רוצה לשוחח אתי, והוא מחכה רק שאגמור את שיחותי עם האנשים האחרים. לאחר שגמרתי את השיחות, ניגש אלי האיש ושאל אותי אם אני מירושלים? אמרתי: כן. ואז הוסיף לשאול אותי אם הכרתי בירושלים את מרן הרב קוק זצ"ל? עניתי לו שעוד זכיתי לאחוז בשיפולי־גלימתו וליהנות מתורתו ומשיחותיו. ואז פרץ האיש בבכי מר ואמר לי: חבל, חבל שלא שמעתי בקולו, והמשיך להתייפח. לאחר שנרגע מהבכי סיפר לי את סיפורו:

היה זה בשנות העשרים הראשונות, ואני הייתי תעשיין גדול באחת מערי התעשייה המפורסמות בפולין. החלטתי לבקר בארץ ישראל, ולחוג בה את הפסח. כיהודי דתי ביקרתי מיד עם בואי אצל הרב זצ"ל. הוא קבלני בחמימות וביקשני לראות את טוב הארץ לחשוב על השתקעותי בה. לאחר כמה שבועות של סיור בארץ חזרתי אל הרב, ובין היתר שאלתיו כיצד עלי לנהוג ביום טוב שני של גלויות, מאחר שאני תייר? על זה ענה לי הרב בחיוך: תחליט עכשיו להביא את משפחתך לארץ ולהקים פה בית חרושת, וכבר בפסח זה תחוג יום אחד כמו כל יושבי ארץ ישראל. קיבלתי את הדברים ברוח בדוחה, וחשבתי בלבי הלא יש עוד כמה שבועות לפני החג, אכנס אפוא אל הרב שנית ואשאל שוב השאלה בצורה מעשית.

ואמנם סמוך לחג נכנסתי אליו ושאלתיו את השאלה הנ"ל. על זה ענה לי הרב בקפדנות ואמר: "הלא כבר אמרתי לך שתעלה לארץ וגם אם תשוב אחרי הפסח לחסל שם את ענייניך, תחוג עכשיו

---

7. לובלין ה'תרע"ד – ירושלים התשמ"ד, ע' עליו אנציקלופדיה של הציונות הדתית ו.

יום אחד של יום טוב״. אמרתי לו: יסלח לי הרב, חשבתי וחשבתי ובסופו של דבר דעתי לחזור לגולה, וכיצד אחוג כבארץ ישראל? דפק הרב בידו על השולחן ואמר ברגש רב: **דעתך לחזור? הלא זה חוסר־דעת**!...

המשיך היהודי ואמר בקול שבור: לא שמעתי בקול הרב, חזרתי לגולה ונשארתי שם, ובימי השואה שיכלתי את אשתי ואת ילדי ואת נכדי והנני כיום בודד כערער בערבה. מחוסר־כל חזרתי הנה אחרי שנות נדודים ברוסיה, וכל פעם אני נזכר בדברי־הנבואה של הרב: הלא זה חוסר דעת!...״

נתקיים במאורע עגום זה מקרא שכתוב ״כי שפתי כהן ישמרו דעת״ – כהן־האמת הוא המבחין באורים ותומים שבלבו, הוא השומר את הדעה הנכונה, יודע בינה לעתים לדעת מה יעשה אדם מישראל.[8]

״ארץ ישראל היא למעלה מן החשבונות״

ופעם ביקרה בארץ קבוצת יהודים מפולין, אנשי כלכלה ומסחר, ולפני יציאתם־שובם נפגשו עם מרן הרב זצ״ל. על שאלתו של הרב מדוע לא יעלו ארצה ובכספם יבססו כאן את מצבם ואף יסייעו לאחרים בתעסוקה, השיבו לו אנשי העסקים שהם כבר חישבו חשבונות וכו׳ ונתברר להם לפי חשבונם שאין ארץ־ישראל יכולה לתת להם אותם רווחים שיש להם עכשיו בחו״ל.

הגיב הרב ואמר: אבותינו הקדומים, לפני כניסתם לארץ־ישראל, היתה להם מלחמה עם סיחון מלך־חשבון והם התגברו עליו וניצחו אותו, וזה בא ללמדנו שבדרך לארץ־ישראל צריכים להתגבר על כל החשבונות, וגם אם החשבון הנראה לעין מטה את הדעת להעדיף את הישיבה בחו״ל, צריכים לדעת שארץ־ישראל היא למעלה מהחשבונות הרגילים של בני האדם.

קריאה גדולה: לארץ־ישראל!

ובשנה השלישית לשבת מרן הרב זצ״ל בארץ־ישראל, פנה בקריאה גדולה אל אחינו שבגולה, וזירז אותם בדברים נמרצים ביותר, להציל את נפשותיהם לעלות ולבוא אל ארץ הקודש, ארץ החיים[9]:

> לארץ־ישראל! לארץ־ישראל! – את הקריאה הזאת נקרא בקול אחד, בקול גדול. בואו לארץ־ישראל, אחים נעימים, הצילו את נפשותיכם, את נפש דורותיכם ואת נפש עמנו כולו – – – הצילו את העם מכל צרה וצוקה שהוא עלול אליהם בכל ארצות העמים, בלי הבדל והפרש. – – – המלטו על נפשכם ובואו לארץ־ישראל.

---

8. ע״ע בחיי הראי״ה פרק י׳ סע׳ ו.
9. מאמרי הראי״ה עמ׳ 323-325, ״הקריאה הגדולה לארץ־ישראל״.

קול ד' קורא אותנו, ידו נטויה עלינו, רוחו אשר בלבבנו הוא המקבץ אותנו, הוא המעודדנו והוא מכריח את כולנו לקרוא בקול גדול, אדיר ונורא: אחינו בני ישראל, אחים אהובים ויקרים, בואו לארץ-ישראל, הלקטו לאחד אחד, אל תמתינו על סדרים ודברים רשמיים, אל תמתינו על רשיונות מפורסמים, עשו מה שתוכלו, המלטו והאספו ובואו לארץ-ישראל.

סולו סולו המסילה בעד עמנו האהוב - - - אין לו דרכים ונתיבות רבות, דרך אחת יש לפניו, ודוקא בה ילך, ודוקא בה הוא מוכרח ללכת – דוקא לארץ-ישראל.

- - - מעת גלינו מארצנו, הלכה התורה עם ישראל בגולה, נדדה מבבל לצרפת, לספרד, לאשכנז, לפולין לרוסיה ועוד – ועתה מה נשמח אם נוכל לומר שהיא שבה למקומה הראשון, לארץ-ישראל, יחד עם ישראל ההולך ומתרבה על אדמת הקודש.

- - - בואו לארץ ישראל, בואו "וראו ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה" - - - פה תראו חזות-הכל, פה תדעו שאתם חיים, חיים שהם ראויים לשמם בארץ-החיים.

- - - "דבר אלקינו יקום לעולם", קדושת ארץ חמדה וחיבתה לא תשתנה, אהבת ציון וירושלים תאיר כשמש בגבורתה את כל נאות יעקב, ובחבלי אדם ועבותות אהבה תמשכם כולם לארץ חמדה, לבית חייהם.

פרק יא

מעשי בראשית

(לשבת-בראשית)

פלא הבריאה ופלא התחיה

שמעתי מפי הרב שמואל-אהרן שזורי (שליט"א) [ז"ל],[1] ששמע מפי הרב: הפלא הגדול ביותר, הרי הוא כידוע פלא-הבריאה, פלא בריאת-העולם, יש מאַין.

והנה לו יצויר, שנברא אדם לפני בריאת-העולם, והועמד על נקודה ארכימדית מחוץ לעולם, והריהו עומד וצופה בנעשה, במתרחש בששת-ימי-בראשית: יום ראשון – פתאום נהיה אור, יום שני – פתאום נהיה רקיע, יום שלישי – פתאום נראית-מופיעה יבשה, והיא מדשיאה דשא-עשב, יום רביעי – פתאום נהיים מאורות ברקיע-השמים, שמש, ירח וכוכבים וכו' וכו', עד תום הבריאה כולה. ולוּא היינו באים ושואלים אחר-כך אותו צופה-מסתכל: אמור נא בן-אדם, מה קרה כאן? מה ראית? היה ודאי משיב: בעיני ראיתי-חזיתי שנברא עולם, וכל כולו מעצמו נברא, מאליו נוצר.

כי את דבר-ד' "יהי אור!" לא שמע, את המאמר האלוקי "יהי רקיע!" לא קלטה אזנו האנושית, וכל עשרה המאמרות אשר בהם ברא הבורא את עולמו – לא הגיעו כלל לתפיסתו המוגבלת.

כך היה אדם מסוגל לראות את הגדול שבפלאים, את ההתחדשות הגדולה ביותר, ולהיות בטוח שאין זו אלא התרחשות טבעית.

כדבר הזה התרחש עכשיו בעולמנו. שרשרת-תופעות דומה התרחשה לעינינו, לעיני הדורות האחרונים, שרשרת-מעשים שכולה הפלא ופלא. ורק עינים עיוורות אינן רואות את מעשה-ד' הגדול, ואזנים חרשות אינן שומעות את קול-ד' המנסר והולך בתולדות-גוי-ואדם.

הרי לפנינו מהלך המאורעות וסדר המעשים:

---

1. ירושלים ה'תרמ"ה – ירושלים ה'תש"ם, ע' ערכו באנציקלופדיה של הציונות הדתית ה.

עליית תלמידי הבעש"ט ותלמידי הגר"א, התעוררות "חיבת-ציון", ייסוד המושבות הראשונות, מפעליו של השר משה מונטיפיורי ז"ל, עליית בילי"ו והמעשה הרב של "הנדיב הידוע" הברון בנימין רוטשילד ז"ל (את הופעת הברון רוטשילד ז"ל, ראו גדולי-ישראל כגילוי מופלא של שליחות-ממרום, והגאון ר' שמואל מוהליבר ז"ל, שדרכו נתגלגלה הזכות הגדולה הזאת, לקרב את הברון לעבודת-הקודש של יישוב-ארץ-ישראל, עמד והכריז: "הנר המערבי - 'הנדיב הידוע' - עדות היא שהשכינה שורה בישראל"[2]).[3]

התנופה הגדולה של הציונות המדינית שקמה ע"י ד"ר הרצל ז"ל והבניין המעשי של חלוצי העלייה השניה, וכתוצאה מכל אלה - הצהרת-בלפור עם תום מלחמת-העולם, ואישור המנדט בסן-רמו ע"י שאר אומות-העולם.

לכל מאורע ומאורע כשלעצמו, אפשר למצוא הסבר הגיוני-טבעי, אולם כשסוקרים את כל המאורעות בסקירה אחת, מתגלית לפניך שרשרת מופלאה, שכל חוליה משתלבת בחברתה, משלימה את חברתה, שרשרת אשר רק יד-ד' הגדולה, המכוונות הליכות עולם, היא היוצרת אותה והיא המנהלת אותה.

ונביא-הגאולה עומד וקורא: "החרשים, שמעו! והעיוורים, הביטו לראות!" (ישעיה מב, יח).

העץ והפרי - האמצעים והמגמה

מתחילת הבריאה ראוי היה טעם העץ להיות גם הוא "כטעם פריו" - כל האמצעים המחזיקים איזו מגמה רוחנית גבוהה כללית, ראויים היו להיות מוחשים בחוש נשמתי באותו הגובה והנועם, שעצם המגמה מורגשת בו כשאנו מציירים אותה.

אבל טבע הארץ, תנודות החיים ולאות הרוחניות, כשהיא נסגרת במסגר הגופניות, גרם שרק טעמו של הפרי, של המגמה האחרונה, האידיאל הראשי, מורגש בו בנעמו והדרו, אבל העצים, הנושאים עליהם את הפרי, עם כל נחיצותם לגידול הפרי, נתעבו ונתגשמו ואבדו את טעמם.

אכן, כל פגם סופו לתיקון, ומובטחים אנו בבירור שיבואו ימים שתשוב הבריאה לקדמותה, וטעם העץ יהיה כטעם הפרי, - - - ארחות החיים המעשיים לא יהיו גורמים לחציצה בעד הנועם של האור האידיאלי.

אורות התשובה, פרק ו, אות ז

---

2. עיין שיחות הראי"ה פרק כד.
3. ובאגרות הראיה ח"ב עמ' מח נאמר במכתב לברון רוטשילד ז"ל: "מהללים את שם ד' - - אשר הגדיל לעשות את מעלת אדוננו **לשליח ציר-אמונים לשאר עמו, להביאם אל נחלת-ד'**".

וכבר הבאנו לעיל[4] מה שהוסיף הרב בעל־פה ואמר: כי לכן מצינו בחג־הסוכות, שהיתה שם מצווה מיוחדת – ניסוך המים, ואילו **שמחת**־המצווה נקראה על שם האמצעי, על שם השאיבה של המים – **שמחת בית־השואבה**, ללמדנו שעל־ידי התקדשות והתעלות בשמחה לפני ד׳, האמצעי – הכשר המצווה – עולה לדרגת המגמה – לדרגת המצווה עצמה (ועיין אורות התורה פ׳ ח, ה).

וזהו מה שאמר שם רב נחמן (סוכה נ, ב): ״מצווה חשובה היא ובאה מששת־ימי־בראשית״ – מקורה של שמחת־האמצעי הוא בראשית בריאה, במחשבה הקדומה שטעם העץ יהיה כטעם הפרי.

״בורא עולמות – ומחריבן״

בשיחת ״רעוא דרעוין״ של שבת־בראשית אמר מרן הרב זצ״ל:

רבים תוהים ושואלים על דרכי־ד׳ בהליכות־עולמו, ומרובות השאלות שאין לנו תשובה עליהן.

ברם, מתוך שגילו לנו חז״ל, ש״היה הקב״ה בורא עולמות – ומחריבן״ (בראשית־רבה פ, א), ואילו משבנה את עולמנו זה, שוב לא החריבו, משמע שזו התכנית הטובה ביותר והמשוכללת ביותר – ״וירא א־לקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד״.

אמור מעתה, אם ישנן תמיהות ופליאות, הרי זה רק משום שקצרה רוח האדם מהבין את מה שלמעלה מכוח תפיסתו והשגתו – ״כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם״ (ישעיה נה, ח).

״זיהרא עילאה דאדם־הראשון״

התורה היא למעלה מן השכל האנושי, כי השכל עומד על הספק, ואילו התורה זאת ודאות (ועיין אורות־הקודש, ח״א, פרקי סדר ״הודאות המקורות״, מעמ׳ רה עד עמ׳ רכא).

השכל הבא מתוך התורה ועל־ידי התורה, הוא הנקרא ״זיהרא עילאה דאדם־הראשון״ (עיין אורות הקודש, ח״א, עמ׳ רפא – זה הוא השכל העליון הבהיר, שכולו אור, שכולו זוהר).

השאלה האנושית והתשובה האלקית

החכמה יודעת רק לשאול, אבל לא להשיב. לחינם היא משקיעה עמל ויגיעה בתשובה, כי לא בכוחה הוא.

---

4. פרק ז עמ׳ 110-109.

האדם הוא סימן-שאלה גדול. כל תשובותיו אינן אלא שאלות. האנושיות בהתפתחותה לומדת יותר ויותר, האיך לנסח את שאלותיה. במצב האחרון תעמוד השאלה הגדולה ביותר, ואז תבוא התשובה הגדולה ביותר: התגלות הנבואה, התשובה העליונה על כל השאלות. תשובת הקב"ה על שאלת האדם.

(דברים נפלאים אלו בתכנם ובצורתם, ששמעתים מפי הרב זצ"ל בשני זמנים, צרפתים לאחד, ופרסמתים בשעתם ב"משנת הרב" [ירושלים, תרצ"ו, עמ' נה].[5] הסופר־המשורר מר יואב אלשטיין, עמד על פנינת־מחשבה זו, וכתב עליה דברי־הסבר מקיפים בקובץ "דעות").

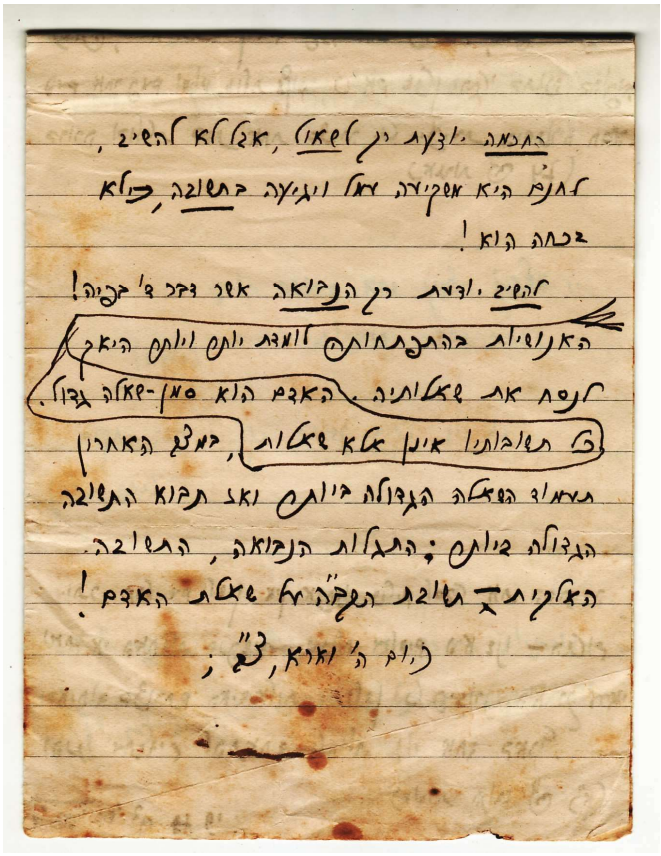

פנינת מחשבה זו של הרב זצ"ל רשומה בפנקסו של המחבר

5. ריש פרק ז, מהדו"ב עמ' צ.

"סרגולו של ספר"

חז"ל מוסרים לנו, שבין האומנויות שלימד הקב"ה לאדם הראשון, היה גם: "סרגולו של ספר" (בראשית־רבה פ' כד, ז).

הסרגול־השרטוט של הקו הישר, למען תצא שורת־הכתב ישרה, נראה כה חשוב, עד כדי כך, שהקב"ה מצא לנחוץ ללמדו לאדם. משמע שאין בזה רק צד אסתטי, הנעים לעין, אלא זה צריך להקבע כתכונת־אופי – קו של יושר במחשבה ובמעשה.

השורה הישרה צריכה להנחות בהנהגה ישרה, במסילת ישרים, בדרכי יושר.

(עיין מה שכתב מרן הנצי"ב ז"ל בביאורו העמק־דבר על התורה, פתיחה לספר בראשית: "ספר בראשית נקרא בפי הנביאים ספר הישר, על שם אברהם, יצחק ויעקב שנקראו ישרים (עבודה־זרה כה, א) – – – וזה היה שבח האבות, שמלבד שהיו צדיקים וחסידים ואוהבי־ד', באופן היותר אפשר, עוד היו ישרים – – – היינו שהתנהגו עם אומות־העולם – – – באהבה וחשו לטובתם". הישרות – היא אפוא מידה יסודית בדמות־האבות, והם ש"כל מעשיהם היו תורה", העניקו באישיותם את השם "ספר הישר" לספר הראשון מחמשת־חומשי־תורה, המספר עליהם ועל מעשיהם.)

וניתנה הבטחה למי שמכוון מעשיו לשם־שמים, למי שזוכר ויודע את ד' בכל דרכיו, ששכרו יהיה יישור אורחותיו "בכל דרכיך דעהו, והוא יישר אורחותיך" (משלי ג', ו).

ובאגרת לבנו־יחידו מו"ר הרצ"י קוק (שליט"א) [זצ"ל] (אגרות הראיה, ח"א, אגרת לב) כותב מרן הרב זצ"ל: "ההכרה הפנימית מתבררת לאדם, לפי אותה המידה שהוא עומד על יסוד **היושר** הפנימי שלו, ואדם מישראל ימצא אותו לפי אותה מידה שאורה־של־תורה, במעשה ובעיון, התרחב בלבו. ולפי הערך שהמידות הטובות נקבעו בנפשו".

"וזהב הארץ ההיא – טוב"

"וזהב הארץ ההיא טוב – מלמד שאין תורה כתורת ארץ־ישראל" (בראשית רבה פ' טז, ז) – בכל דור היינו צריכים לחבב הרבה את תורת־ארץ־ישראל. ויותר מכל דור אנו צריכים לזה בדורנו, – – – לו אנו צריכים לתת סם־חיים דווקא מתורת ארץ־ישראל – אנו צריכים להראות לו את גדולת האמת ואת הבהירות הנמצאים באוצרנו האלקי, בהגותיה ורעיונותיה של תורת אמת, את היופי והנשגב במצוותיה המעשיות, ובתיאור החיים כולם, שעל פיה ובתיאור העמוק והמרהיב, של תורת ארץ־ישראל, שהיא מקשרת את כל הדעות והרעיונות לטעום וקל־וחומר להטעים כל אלה במובן המלא, אפשר רק ע"י אור תורת ארץ ישראל.

דורנו מוכשר, וצריך הוא להיות מושפע דווקא מרעיונות שיש בהם חיים רעננים וגודל. דברים מקומטים ומקוטנים, חדלו לקחת את לבבו, הנטייה החברתית נתגברה בקרבו מאוד. את הכל הננו מוכרחים להושיט לו במובן כללי, דרך המשפך של זרם החיים של כללות האומה.

מה בין תורת ארץ-ישראל לתורת חוץ-לארץ?

וכאן כבר אנחנו פוגשים בנקודת ההבדלה שבין תורת ארץ-ישראל לתורת חוץ לארץ: כל מה שהוא קטן ופרטי, מכל הרעיונות הרוחניים בכלל, ובייחוד אותם המשתרעים על המרחב הגדול אשר לתורה ולאמונה, כשהוא נסקר מצד תורת חו"ל, נעשה גדול וכללי מיד כשהוא שואף את אווירה דארץ-ישראל בקרבו.

תורת חו"ל אינה מכרת רק לדאוג בעד הנפש הפרטית, בעד השלמתה הרוחנית והחמרית, הזמנית והנצחית, לא כן היא תורת ארץ-ישראל – היא דואגת בעד הכלל, בעד האומה, בעד נשמתה ורוחה, בעד גופה ונפשה, בעד ההווה שלכולה, ובעד העתיד של כולה, ובעד הרושם החי של העבר של כולה כאחד. הפרטים כולם הם מתכנסים בקרבה ומתעלים בעילויה. זהו כלל החידוש הפנימי, העמוק והמרהיב, של תורת ארץ-ישראל, שהיא מבשרת את כל הדעות והרעיונות הפרטיים, שהם הולכים דלולים ופזורים באויר ארץ העמים, שיעשו כולם אגודה אחת, ושילבשו מגמה כללית מיוחסת לחיי האומה כולה מצד השפעתה של ארץ ישראל.

(שיירי מאמר בשם "חביון עוז" שנמצאו, ריש הספר "משנת הרב", מהדו"ב בית אל ה'תשנ"ב).

להכין את עם-הקודש לשיבתם לארץ-הקודש, לעשות את כל ישראל לחטיבה אחת

ובקונטרס "מוסדי ארץ", ירושלים תשי"א, כתב מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, על נימוקו הפנימי של הגר"א מווילנא ז"ל בעידוד ישוב-ארץ-ישראל:

> יד-ד' היתה אל אליהו (הגר"א ז"ל), להכין את עם-הקודש לשיבתם לארצם ונחלתם, ארץ הקודש והמקדש – – – לעשות את כל ישראל לחטיבה אחת, ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצון אביהם שבשמים, ולתקן כל מה שפגמו בארץ-חמדה. הוא הבין, כי מחמת מיעוט הדבקות בארץ הקודש בכלל ובעיר הקודש ירושלים בפרט – – – חסרה בישראל ההתאחדות, ועל כן לא נח ולא שקט רבינו הגר"א – זכותו תגן עלינו – לעורר את תלמידיו ומכיריו לשוב לארץ ישראל, ודווקא לירושלים, למען יהיו כל ישראל לחטיבה אחת, ויתקיים בהם ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ (ועיין זוהר ויקרא דף צ"ג, ב, ודאי בארץ הוא גוי אחד, עמה איקרון אחד, ולא – אינון בלחודייהו) – – – שכן כל גילוי של אמת צריך שיהיה מאיר בכבודו דרך צינורות כללות התורה וכללות ישראל וארץ-ישראל.

אמרות טהורות, מהדו"ב ירושלים ה'תשס"ב, עמ' קסד-קסט

כתי"ק של מרן הרב זצ"ל, מדבר שור, הדרוש האחד עשר

פרק יב

ימי חנוכה

הברק האלקי שבנשמת החשמונאים נתפוצץ לניצוצות – כשיתקבצו לאבוקה אחת ישוב להיגלות.

גרש ירחים, באר מגד ירחים עמ' לב

ככהן שנשא את כתר־הכהונה בגאון, וחי את חוויית "מזרעא דאהרן קאתינא" בעומק־לבו, היו ימי־חנוכה אצל הרב ימי רוממות־הנפש. ימי גילויי הניסים שזכו להם ישראל "על ידי **כהניך** הקדושים" מלאו אותו נגוהות־אורה.

התופעה המיוחדת שדוקא **הכהנים** הם שהרימו את נס־המרד ביוונים, תופסת את רוב רעיונותיו והגותו בתוכן ימי־העלות־הנרות של השמן הטהור, וחנוכת־הקודש והמקדש. כל דברי הרב על חנוכה, בעל־פה ובכתב, חתומים בחותמו של כהן־גדול, בחותמו של הכהן אשר יוצק על ראשו שמן המשחה – שמן משחת קודש – ושלהבת מנורתו הטהורה עולה מאליה.

יוונים בהיכל...

"משנכנסו יוונים להיכל – טימאו כל השמנים שבהיכל" (שבת כב, א) – אמנם שנינו "יפיותו של יפת יהא באהלי שם" (מגילה ט, ב), ברם זה רק **באוהל**, בשטח החיצון של הבית, לא כן **ההיכל** – הוא מיוחד לפנימיות, שם לא יקרב זר, שם צריך להישמר רוחו של **שם**, רוחו של ישראל בטהרתו.

בשטחי המדע יש מקום להעזרות ע"י חכמת־גויים – "יש חכמה בגויים!" (איכה־רבתי ב, יז), – לא כן בשטחים הפנימיים של תורת־המוסר והשקפת־העולם, כאן גישת חכמי־אומות־העולם יכולה לגרום נזקים חמורים, העולם הרוחני שלהם – יסודותיו שונים לגמרי, ומסוכנים הם לרוח ישראל, ומאותה חכמה יוונית הזהירונו חז"ל [ועיין אורות, אורות ישראל ה, ב, עמ' קנב].

ומה שקרה בימי מתתיהו, זו היתה חדירתה של רוח־יוון וחכמת־יוון **להיכל**, לשטח הפנימי, זו עצמה "טימאה כל השמנים שבהיכל". זו עצמה גרמה טומאה לשמן הטהור של רוח־ישראל.

[עיקרי הדברים נמסרו לי ע"י ד"ר משה זיידל זצ"ל, תלמידו של הרב בתקופת־בויסק, שנפטר בירושלים ביום ראשון של חנוכה – כ"ה כסלו תשל"א.

ד"ר משה זיידל[1] – תלמיד ישיבת טלז בנעוריו – הצטיין ביקרת־רוחו וצניעות הליכותיו, והיה חביב מאוד על הרב. באגרותיו אליו הוא מכנהו: "ידידי־אהובי, נחמד ונעים, מלא תבונה ודעת־יראת־ד'", "חכם לב לתורה ולתעודה, יקר מפז".

באיגרת מערב יום־הכיפורים תרס"ז, כותב אליו הרב: "ידעתי את כשרונותיך הטובים, את מידותיך היקרות, ולבך הנכון להשכיל ולהיטיב" (אגרות הראיה ח"א, אגרת צג עמ' קח, וראה שם עמ' קלב וקסד).

כשעלה ד"ר זיידל ארצה, השתקע בירושלים וניהל את בית־המדרש למורות של המזרחי. פרסם מאמרים חשובים במדע־המקרא ובחקרי־לשון. קובץ מאמריו "חקרי מקרא" הופיע בירושלים תשל"ח, בהוצאת "מוסד הרב קוק".

יהיו נא דברים אלו, פנינית המחשבה של הרב שנשתמרה על ידו, לעילוי נשמתו של התלמיד אשר אהב סלה].[2]

שחרור רוח־ישראל מעקת רוח־יוון

ובמאמר על "נר חנוכה" (מאמרי הראי"ה עמ' 150) כתב מרן הרב זצ"ל:

> שחרורו של **רוח־ישראל**, המיוחד בטהרתו **הפנימית**, מעקת **רוח־יוון** המתהדר ביפיותו **החיצונית** – שתחתיה שוכנים כיעור וטומאה – השחרור שזכינו לו על ידי ההתעוררות הקדושה של תחיית הרוח הלאומי שלנו ממקורו, על ידי גבורי קנאת־הקודש, החשמונאים הכהנים הקדושים, הניח את חותמו על מהלך הדורות לכל הזמנים. ההתנגשות של **רוח־ישראל** – זהו תהליך שאינו פוסק, עד אשר יפוח היום הגדול, אשר בו יהיה נצדק קודש.

ממלכת כהנים

חכמת־יוון קבעה שישנן שתי דרכים נפרדות: או ללכת בכוחות הטבע, לפתחם ולחזקם (והם היו הראשונים לפולחן הספורט, לפולחן תרבות־הגוף), או ללכת נגד הטבע, להתמסר לפרישות גמורה מכל הכוחות הטבעיים ולחיות חיי־רוח.

---

1. נולד ה'תרמ"ו.
2. עוד על ד"ר משה זיידל – עי' שיחות הראי"ה פרק כ, ריש פרק כא; טל הראי"ה עמ' קנב; חיי הראי"ה פרק יד סוף סע' ח; פרק מיוחד בליקוטי הראי"ה ג עמ' 290-299; לנתיבות ישראל ב מאמר לא.

לא כן ישראל – עליהם נאמר "ואתם תהיו לי ממלכת-כהנים" – מלכות העוסקת בהנהגה מדינית, וכהונה העוסקת בהנהגה רוחנית, מאוחדות ומלוכדות; "וגוי קדוש" – לא רק בודדים מגיעים לדרגת קדושה, אלא הגוי כולו, העוסק בכל מלאכת עבודה, אף הוא קדוש יאמר לו.

תוכן זה של רוח-ישראל, בא לידי ביטוי במנורה הטהורה, שמצד אחד הועלו נרותיה בדרך טבעית, בשמן-זית ובהדלקה מעשה-ידי-אדם, ומצד שני דלק בה "הנר המערבי" שהיה כולו גילוי של נס (עיין שבת כב, ב) – הכוח הטבעי והכוח הנסי השתלבו יחד, "עדות שהשכינה שורה בישראל", ששכינת-מעלה שרויה על דרי-מטה.

היוונים לא יכלו להבין את דרכם המיוחדת של ישראל, המאחדת את שני הדברים באיחוד מלא, ההשקפה הרואה בגוף בסיס לרוח, והיודעת לפתח קדושה גם בתוככי החיים הטבעיים, והם ניסו להטיל על ישראל את רוחם, את תרבותם.

ולכן: "כשנכנסו יונים להיכל – טימאו כל השמנים", הם נלחמו נגד אורם של ישראל, נגד המנורה המופלאה המאחדת את הטבע והנס גם יחד.

ולעומתם קמו והתקוממו החשמונאים מזרע אהרן, ממשפחת הכהונה בישראל. והם שנחלצו למלחמת-**הקודש**, והחזירו עטרת **המלכות** לישראל, סימלו גם את המאבק הרוחני: הלוחמים בעוז ובגבורת-**הגוף**, הם גם המגינים על **רוח**-ישראל ועל נשמתו, על טהרתו ועל מקדשו.

[ונזיר-אלקים הרב דוד הכהן זצ"ל כתב בחוברת "אור הגנוז" (ירושלים תשל"ג – עמ' כד): "יסוד **חנוכת** הקודש, לדעת מרן הרב זצ"ל, היא ההתעלות של החול אל הקודש, לא רק שמי ארץ-ישראל קדושים הם, כי אם כל הארץ – קודש היא, הריה ועמקיה, אדמתה ואווירה"].

"נר חנוכה – על פתח ביתו מבחוץ"

"נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ" (שבת כא, ב) – אור-עולם אתנו וקרני-אורה להאיר ארץ וחוצות, **מהפנימיות** המלאה תוכן בוקעת ועולה הנהרה ומגיעה **חוצה**.

ההתעוררות הקדושה של גבורי קנאת-הקודש, העניקה לנו עוז ותעצומות להתגבר על ימי-החולין הסוערים, ואף להביא בשורת אור-קודש לעולם כולו, להאיר לארץ ולדרים עליה.

אכן "בשעת הסכנה" – בזמן שרוחות רעות מנשבות בעולם, שנאה פראית לישראל ולגזעו המקודש, ריקי-מוח-ולב מחללים את גאון-עוזנו, "מניחו על שולחנו" – אז יפנה ישראל אל ביתו ואל שולחנו, אל קנייני תרבותו הפנימיים, אל תורתו ואל מצוותיו, אל טהרת-רוחו ונקיון-כפיו, לבנות את ביתו על אדמת-קדשו בכל עוז קנאת-הקודש –

"תערוך לפני **שולחן** נגד צוררי", שולחן-ערוך בכל מידה נכונה, שולחן-גבוה מלא כל נעלה ומרומם, בכל בית בישראל.

ונר-החנוכה, סמל הנצחון, המונח על השולחן, ימשיך להאיר את אורח-החיים של בית-ישראל, עד אשר סוף סוף יבואו רחוקים ויכירו, כי מ**הבית** היהודי ומשולחנו-הגבוה, תבוא ברכת-השלום, הצדק והאמת, לאנושיות כולה.

אז תעבור "שעת-הסכנה", אז ישובו בנים לגבולם, ונשוב אל מצות נר-חנוכה כבימי-קדם, ונחזור ונדליק את הנר "על פתח ביתנו מבחוץ", ויתקיים בנו "והלכו גויים לאורך ומלכים לנוגה זרחך".

ע"פ "התור", שנה טו, גל' ז', מאמרי הראי"ה עמ' 150

הודאה – על ההצלה הממשית והלל – על הנצחון הרוחני

קריאת ההלל בימי החנוכה, העסיקה את חכמינו בתקופת התלמוד, וסוגיית הגמרא בערכין (דף י, ב) דנה בנושא, וקבעה שהלל זה הוא "משום **ניסא**", ופשטות הדבר הוא משום נס-ההצלה. אולם מרן הרב זצ"ל מוסיף ונותן לנו כאן פירוש מקורי, שעיקרו של ההלל הוא על **נס הישועה הרוחנית** הגדולה, נס ההתעלות של הקדושה בישראל – השלהבת העולה של השמן הטהור – שאליה הגיעו כתוצאה מההתנגשות עם יוון וההתגברות עליהם ועל רוחם:

"נקבעו ימי חנוכה ב"הלל והודאה" (שבת כא, ב) – ההודאה היא על ההצלה הממשית בשעתה, מהחרב שפגעה אז בישראל ע"י רשעי מלכות-יוון, אולם **ההלל** הוא על **התוכן הרוחני** של ההתנגשות עם רוח-יוון, שנצחון רוח-ישראל הביא עמו צד טוב שישאר לעד בישראל – "**בהילו** נרו עלי ראשי" (איוב כט, ג).

תרבות-יוון העמידה לנס, את עליצות החיים וההנאות הגופניות, היוונים רצו לעקור את תכונת החיים הרוחניים של ישראל, את שרשי התורה הרואה בטהרה ובצניעות, את היסוד הראשי של חיי-המשפחה, שעליה בנויה האומה כולה, ואחריהן נמשכות ובאות כל המידות והדעות בישראל.

והנה דוקא ע"י הפגישה עם המכשול העצום של תרבות יוון, בא החוזק הגדול של אמיתת האמונה בישראל. כשהדעות הרעות התפשטו, ורבים נבהלו משאתן, שהנה הן הורסות ומבלעות את אמונת ישראל, אז קמו והתעודדו בני-בינה, כהנים קדושים, והם העלו את אור-השמן-הטהור של קדושת התורה והמצוות, ודגלם של ישראל וקרנם התרוממו והתנשאו בעולם.

ולא עוד אלא שאותה התנגשות עם הדעות הזרות, שיש בהן גם נקודות "דקריבין לאורחא דמיהמנותא" [עיין זוהר פקודי דף רל"ז, ב], צרפה את כל הסיגים ובדיליהם

באש־דת של תורת־אמת, ולקחה לעצמה קניינים שהם ראויים וטובים לשמש את האור האמיתי של התורה, וזאת היתה טובה עליונה, אשר מאת ד׳ היתה זאת, להכין הכל להיטיב אחריתנו – ״ודבר אלקינו יקום לעולם״.

היסוד התכליתי של ימי־קודש אלו, הוא להכיר את הערך הנשגב של הנהגת אדון־כל יתברך, איך שמהמון הדברים המתנשאים להשחית ולבלע כל קודש – הכין רטיה למכה, עד ״מלאך־רע בעל־כרחו יענה אמן״. וכמו שאירע ליעקב עם שרו־של־עשו, שלא נפטר ממנו בהאבקותו עמו, עד אשר ברך אותו שם, כך אירע לבניו בימי־החושך של מלכות־יוון, שזכינו לתשועה כללית רוחנית גדולה – ״ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה״ – והיא מתפשטת ומתגדלת, מוסיפה והולכת. מן החושך של יוון בקע ועלה אורן של ישראל, והוא ״מוסיף והולך״.

ע״פ עולת ראיה, ח״א, עמ׳ תלב־תלז

שמן־זית ולא שמן־נס

בעניינא דיומא, בהארת קדושת נרות חנוכה, דרשתי ביסוד הנס ביום הראשון [שהקשה הבית־יוסף, שהלא היה בו בפך כדי להדליק יום אחד, ותירץ הט״ז (או״ח סי׳ תרע ס״ק א), שגם בלילה הראשון היה נס, שנשאר קצת שמן בכדי שתחול עליו הברכה, וכדברי הזוהר באלישע ששאל מה יש ליכי בבית, שהברכה תהיה על מה שיש כבר בעולם] – והסברתי שזה לא היה בגלל אי־האפשרות של נס על לא דבר [כדעת הט״ז] כי זה נאמר [בזוהר] רק בנס שנעשה על פי נביא, שעל כל פנים מוגבל הוא מצד השליחות ע״י כוח בשר ודם, אבל בנס שנעשה בלא גזירת נביא, רק מרעותא עילאה [ע״י הרצון העליון] היד ד׳ תקצר לחדש יש מאין?

אמנם עיקרא דמילתא – של השארות קצת שמן – הוא מפני המצוה של שמן־זית [ולא שמן־נס], שאם היה כל השמן כלה ונתחדשה בריאה, אין זה בכלל שמן־זית, ושיטת רש״י (מנחות סט, ב) בחיטים שירדו בעבים [שהם כשרים למזבח], היינו שלא על ידי נס, כדברי התוספות שם, משום שע״י נס – בריאה אחרת היא, ואינם בכלל חיטים כלל – – – והכי נמי כאן אין זה שמן־זית, ומהאי טעמא היה הכרח להשאיר מעט, והיה אפוא הנס גם ביום הראשון. וזה שגרם לקביעת שמונה ימים[3].

– – – אמנם לפי זה נעשה הנס ביום הראשון בשביל **הידור** מצוה, שגם אם היה כלה כל השמן, והיה נמצא מחדש בנס גמור, הנה אע״ג שאמרנו דבכי האי גוונא אינו שמן זית,

---

3. עי׳ מה שכתב הגרמ״ד פלוצקי ז״ל ב״כלי חמדה״ פ׳ ויקהל אות ה׳, בשם חידושי הרי״מ ז״ל, ועי׳ ״מקראי קודש״ לחנוכה להגרצ״פ פרנק ז״ל, ירושלים תשל״ד, עמ׳ ו׳, וראה ״המועדים בהלכה״ להגרש״י זווין ז״ל עמ׳ קנח, ומה שכתב לו הרב יעקב אביגדור ז״ל, בספרו ״השכל וידוע״ – מעקסיקא תשכ״ב – עמ׳ 315-17. ועי׳ מה שכתב בזה אלוף־נעורי הגר״ש אליעזרי (שליט״א) [ז״ל] בספרו הבהיר ״מלאכת שמואל״ – ת״א תשכ״ב – סי׳ טז.

מכל מקום שמן הוא, כיוון שראוי הוא להדלקה. והריהו כשאר שמנים שנמשכים אחר הפתילה (וזה אינו דוחק, שנעשה הנס בשביל הידור מצוה, דבלאו הכי כתבו המפרשים שנעשה הנס בשביל הידור, דטומאה דחויה או הותרה בציבור, אלא להודיע חיבתם [עיין פני יהושע שבת כא]).

אגרות הראיה, ח"ג, אגרת תשצז, עמ' עה

למה נעשה נס בשמן ולא במנורה?

ויש להתעורר: למה נעשה הנס בשמן בשביל הידור, ואילו במנורה לא נעשה להם נס בשביל הידור? שהרי אמרו חז"ל (מנחות כח, ב) שמלכי חשמונאי עשו אותה משפודין של ברזל, ויש מי שאומר שעשאוה מעץ?

[ונזיר אלקים הרב דוד כהן זצ"ל כותב בחוברת "אור הגנוז" הנ"ל, עמ' יח: "עניין שיפודין של ברזל – מפני שלא היו בה גביעים וכפתורים נקבעו שיפודים ונראה שכך סידרו את המנורה, על כידונים ורמחים, כלי־נשקם במלחמת החשמונאים"].

ונראה שיסוד הנס של חנוכה בא להודיע על סגולת רוח הקודש השורה בישראל [וכמו שאמרו חז"ל על הנר המערבי, עדות היא וכו' שהשכינה שורה בישראל – שבת כב, ב], שרוח **הקודש** הוא המקיים **את החומריות** ואינו תלוי בה, ודבר זה אין בכוח שום רוח ותרבות של **חול**. ועל כן גם אם רצוי היה שהצד החומרי, שהוא **הכלי** לתוכן הרוחני, יהיה גם הוא בהידור ובשלמות, הנה גם כשגלי צרות משברים את הצד החומרי בישראל, נשאר **רוחו** חי, ואור־ד' יקימהו לעד, וישוב ופרח בכל ערכיו.

ואז היה הדבר: במצב של עניות **חומרית** היתה נתונה האומה, אבל בעושר **רוחני**, על כן עמד **טעמה** בה ונמשכה שלשלת קיומה ואור קדשה כהיום הזה, שהיא עומדת לתחיה עליונה ומושלמת.

על כן לא נעשה נס בכלי, **במנורה**, ונסתפקו בשל ברזל מחופה בעץ או בעץ, כיוון שעכ"פ בדיעבד גם מנורה כזאת כשרה היא, אבל בנוגע לתוך, **לשמן**, לפנימיות המכוונת נגד הרוח, נעשה נס כדי שיהיה בתכלית ההידור.

שם

"להדליק נר של חנוכה"

מדוע תיקנו ב"ד של חשמונאי לברך "להדליק נר של חנוכה" ולא תיקנו להדליק **נרות** של חנוכה? (על דרך הפשט אפשר לומר, דהואיל ועיקר המצוה היא "**נר** איש וביתו", נתקנה הברכה על המצוה כמו שהיא, ללא הידורה).

והתשובה היא: אמנם הרבה אורות יש לנו בפרטיותם, ואף צריכים הם לעתים לעמוד בפירודם, כדי שלא תמחה צורת כל אחד על ידי עירוב־פרשיות.

ברם, לא לעד ישארו הפירודים, שהרי כל זמן שיש פירודי־דיעות אין הקדושה מתבססת בעולם, ועיקר הברכה היא ברכת־השלום, ברכת העתיד, שכל המאורות כולם יהיו למאור גדול אחד. על כן לא **נרות** נאמר בברכת חנוכה – הנושאת בחובה את העתיד העליון בעוז־ד' – אלא נר של חנוכה.

ע"פ עולת ראיה, ח"א, עמ' תלה

נר גז וחשמל

ולענין נר הגאז והעלעקטרי שנתחדש בימינו, לכאורה נראה אע"ג דצליל נהורם טובא – מכל מקום אין לצאת בהם ידי מצוה, מפני שלא היו במציאות, בעת שתקנו חז"ל את מצות **נרות** חנוכה, יש לומר שלא נכנסו בכלל **הנרות** שעליהם חלה התקנה.

– – – ועוד העירני אחי הרב דוב־בער שיחי', מפני ששם **נר** לא יונח כי אם על פתילה ואבוקה הנתלית בה, והוה לה [הגאז והחשמל] כמדורה שאין יוצאין בה מפני שאינה נקראת **נר**. [הקדימו בסברא זו ב"יריעות שלמה", הובא בשו"ת "יד הלוי" להרב מוירצבורג הגרי"ד במברגר ז"ל – ירושלים, תשכ"ה – או"ח סי' קטז].

ולפי זה צריך עיון גם כן בנר של שבת, אם יוצאים בהם, אע"ג דטעמו הוא משום שלום־בית – – – כיוון שמברכין להדליק **נר** של שבת, מזקיקה הברכה שיהיה דוקא **נר**.

מצות ראיה או"ח תרע"ג

ובספיקו של מרן הרב זצ"ל, נחלקו האחרונים. הגאון ר' יצחק שמעלקיש ז"ל בשו"ת בית יצחק יו"ד סי' קכ, אסר בנר חנוכה והתיר בנר שבת, וזו גם דעת "פתחי שערים" (שבת כ"א) – הובא ב"מקראי קודש" להגרצ"פ פרנק ז"ל (ירושלים תשכ"ח, עמ' מז), וכך כתב גם הגרש"א יודלביץ ז"ל בספרו "החשמל לאור ההלכה" (עמ' קלג): "לענין חנוכה, דבעינן זכר למקדש, בעינן דוקא נר". ואילו ב"יד הלוי" שם פסק, שגם לעניין שבת אין להדליק בגז (והוא הדין בחשמל), וזו גם דעתו של הגרצ"פ פרנק ז"ל, שם, לאסור בשניהם, הואיל ואין כאן נר, וכך כתב והסביר באריכות הראשון לציון הגרב"צ עוזיאל ז"ל ב"משפטי עוזיאל", או"ח סי' ז' ועיי"ש במהדו"ת ח"א סי' כג. ועיין "מאורי אש" להגרש"ז אויערבך (שליט"א) [זצ"ל], פרק ה' ענף ב'. ועיין דבר אליהו להגר"א קלאצקין ז"ל סי' סג.[4]

ימי חנוכה – ימי שמחה

דעת הרמב"ם היא (הל' חנוכה פ"ג, הלכה ג) שימי חנוכה הם ימי שמחה: "ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור, שיהיו שמונת ימים האל, שתחילתן כ"ה בכסלו ימי שמחה והלל".

---

4. עיין "מאבני-המקום" ז, עמ' 13-15.

וכן היא דעת מהרש"ל ב"ים של שלמה" פ"ז דבבא קמא, סי' לג, וכן משמע במגילת תענית, [וזו גם דעת התוספות בתענית י"ח, ב, ד"ה הלכה וכו' "דבחנוכה ופורים משתה ושמחה כתיב", ואע"ג שפסוק זה נאמר רק בפורים, משמע להו לתוספות דהודאה על נס מתבטאת במשתה ושמחה, והקישו חנוכה לפורים]. ולפי זה נראה שאין צורך לשירות ותשבחות לעשותן סעודת חנוכה על ידי זה לסעודת מצוה. ומכל מקום יש לומר דלשון הש"ס "קבעום ימים טובים בהלל והודאה" משמע שלכתחילה כך היתה התקנה, שעניין היו"ט שהוא **סעודה ושמחה**, יהיה גם כן בהלל והודאה.

ולענין הלכה נראה לעניות דעתי, כיוון שדעת הרמב"ם ומהרש"ל היא דהווי חיוב מדינא, ולא מצינו כנגדם אלא דעת מהר"ם שבמרדכי, והאחרונים קיבלו הדברים כדעת הרמב"ם, ולשון הגמרא ומגילת תענית מסייע לו, ומנהג אבותינו מעולם היה להרבות בסעודה (הגהת הרמ"א, או"ח סי' תרע סעי' ב), אם כן הווי כקבלה בחובה כדעת הרמב"ם, על כן איני מוצא מקום למנוע מקביעות שמחה בחנוכה.

"וקבעו שמונת ימי חנוכה"

מה שהעירו הפוסקים, על טעם קביעת שמונה ימים, אף שהנס לא היה אלא שבעה ימים, שהרי היה בו כדי להדליק יום אחד - - - יש לומר שאעפ"י שמציאת הפך היא לכאורה דבר שאינו יוצא מדרכי הטבע, מכל מקום כיוון שהיוונים בקשו לטמאות כל השמנים, היה גם זה נס גדול שנעלם הפך מעיניהם, ולכן קבעו גם כנגד נס זה מצות הדלקה של יום נוסף.

ע"פ מצות ראיה סי' תרע ס"א ד"ה שם

[כיוון מרן הרב זצ"ל לדעת המאירי בחי' למסכת שבת כ"א, ב, ד"ה נס זה: "ולילה הראשון שלא היה נס השמן [מברכין] על הגאולה ועל הודאת **מציאת הפך**"].

"חותמו של כהן גדול"

> בכל אדם מישראל יש צד־כהונה, מפני שבכללם המה ממלכת כהנים וגוי קדוש, והתשוקה הפנימית לקדושת החיים ולדעת התורה, גנוזה היא בעומק הלב הישראלי, - - ואותו הפך הקטן – העולם הפנימי הגנוז – שמונח בחותמו של כהן־גדול, לא יכלו היוונים לטמא.
>
> בעת ההיא, עת המהומה והמבוכה, אשר סדרי החיים היווניים נתפשטו בארץ ישראל, ונשארה רק האמונה הפנימית השוכנת עמוק בלבבות, היא האות בדוגמת הפך אשר נמצא, פך השמן הטהור החתום בחותם הכהונה הגדולה.

ע"פ "ההד" שנה ה, חוברת ז

עולת ראיה א, עמ' תא. מאמרי הראי"ה עמ' 152 "פך השמן". עין־איה שבת ב, יב

ובכתבי מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל נאמר:

> נרות חנוכה הם זכר למנורת־בית־המקדש, ופעלו אז הכהנים הקדושים להעלות את

כל ישראל למדריגת כהנים, שתהיה גם המנורה שבפתח כל בית בישראל בכל מקום שהוא כמנורת בית המקדש, וכל אחד מישראל העומד ומדליק את הנרות, הרי הוא ככהן המדליק את נרות הקודש בבית מקדשו.

המדוע נאסר עלינו לעשות מנורה של שבעה קנים?

עוד אמרתי טעם: קי"ל לא יעשה אדם – – – מנורה כנגד מנורה [היינו בתבנית מנורה של בית המקדש], ואם היו מתקנים שבעה נרות, היו רבים עושים מנורה של שבעה קנים, ועוברים על איסור זה [שהרי איסור זה קיים גם אם אדם עושה מנורה בלי כפתורים ופרחים – עיין עבודה זרה מג, א].

מצות ראיה, או"ח סי' תרע

ובשיחה בישיבה בזאת חנוכה תרפ"ה, הרחיב מרן הרב זצ"ל את הדיבור בעניין זה[5], והוסיף ואמר, שלכאורה יש מקום לתמוה על עיקרה של הלכה זו, מאי טעמא נאסר עלינו לעשות תבנית כלי המקדש, והרי אמרו חכמינו ז"ל שיש לעשות זכר למקדש (ר"ה ל, א), ואילו היו אלו מצויים בבתי ישראל, היו הם משמשים זכר קבוע למקדש? והתשובה היא: כשם שאסרו להזכיר שם שמים לבטלה, ולא אמרו אדרבה יהא שם־שמים שגור בפי הבריות, ואסמכוהו אקרא ד"את ד' אלקיך **תירא**" (עיין תמורה ד, א), הוא הדין כאן הואיל ונצטוינו על מורא מקדש, שנאמר "ומקדשי תיראו" (ויקרא יט, ל), נאסר עלינו לעשות בתים דמויי היכל ועזרה, וכלים דמויי שולחן ומנורה משום מורא מקדש. וטעם זה למדנו מהרמב"ם ז"ל, שהכניס הלכה זו בפרק ד' מהלכות בית־הבחירה, העוסק במצות עשה **ליראה** מן המקדש, ובהלכה י' שם: "לא יעשה אדם בית תבנית היכל וכו' ומנורה כנגד מנורה". והיינו שע"י שתשמרנה התבניות האלה בקדושתן, בקדושת בית המקדש, תלווה אותנו הרגשת מורא־מקדש כל אימת שנצייר לעינינו את תכנית המקדש ואת תבנית כליו.[6]

---

5. ראה גם מצות ראיה או"ח תרע"ג.

6. הרישא של דברי הרב – השאלה – נדפסה ב"שמועות ראי"ה" עמ' קיב, ואילו הסיפא – התשובה – נשמטה שם, ולעומת זה נדפס שם – עד עמ' קטו – מה שהאריך הרב בדברי אגדה מעמיקים כדרכו, עיי"ש.
וראוי להעיר כי ב"שמועות ראיה" שם, נפלה טעות חמורה ברשימת הדברים, שיש שם כמה פעמים חזרה על הביטוי "לאו דלא תעשו", "איסור לאו של כתבניתם לא תעשו" – ואין ספק שלא יצאו דברים אלו מפי הרב זצ"ל, הואיל ואין פסוק כזה בתורה. ורק בשמן־המשחה נאמר "ובמתכונתו לא תעשו" (שמות ל, לב), וכן בקטורת־הסמים "במתכונתה לא תעשו" (שם ל, לז), והמלה **כתבניתם** נמצאת רק בציווי על כלי המנורה: "וראה ועשה **כתבניתם** אשר אתה מראה בהר" (שמות כה, מ). (אלא ודאי הכוונה ללאו ד"לא תעשון אתי" – ראה שמע אליהו לאדר"ת כתי"ק דף צה).

בגדרי איסור מנורה כנגד מנורה

ובנושא זה מצינו תשובה מענייינית מפי כתבו של הגאון המופלא ר' אברהם אהרן הכהן בורשטיין ז"ל, רבה של טבריג, בסוף ספרו "נר אהרן" – ת"א, ת"ש – עמ' קמ"ו.

הגרא"א ז"ל נשאל ע"י הרב ר' שלו' יצחק לעוויטאן ז"ל, על בית כנסת יפה ונאה שנבנה על "טהרת הקודש" בקהילתו, "ופרנסי העדה הק' נתנו לאומן לעשות גם כן מנורות נאות של שבעה קנים – – – אבל יען שתבנית הנרות לא לשֵׁמָן, רק על ידי **חשמל** בדמות נר, אולי באופן זה לא נאסר"?[7]

והתשובה היא: "על דבר המנורה – יש בזה כמה טעמים להתיר, הא' – שהיא בוודאי מזכוכית, ואין עושין כלי-שרת מזכוכית; והב' – דהלכה היא שרק העשייה אסורה ולא ההשתמשות, ויש עוד טעמים [להתיר]".

ועל נימוקו השני של הגרא"א ז"ל, שמקורו הוא בר"ה (כ"ד, ב): שאני רבן גמליאל דאחרים **עשו** לו, והרי לנו שרק העשייה נאסרה ולא השימוש, נראה להעיר ממה שהובא ב"אגרות סופרים" (עמ' 55), מעשה-רב על הגאון ר' עקיבא איגר ז"ל, שלא רצה **להשתמש** במנורה בת שבעה קנים. ואפשר שחשש למראית העין, ומי שאינו יודע להבחין בין איסור-עשייה להיתר-השתמשות, יתלה עצמו באילן גדול ויכשל במעשה איסור.

ועי' שו"ת **חכם צבי** (סי' ס), **מנחת חינוך** (מצוה ט"ל), ושו"ת **בית אפרים** (או"ח סי' י). ותשובה מקיפה בנושא זה נתפרסמה בשו"ת "ממעיני ישועה" להרב יהושע הלוי הירשהורן ז"ל (מונטריאל תשי"ט, סי' ב).

---

7. ועל מה שעמד רבה של קהילת קריסטיאנה (הוא הרב לעוויטאן הנזכר) לאחר העשייה, הקדים ועמד רבה של ארץ-ישראל לפני העשייה, ומתוך איגרת-תשובה באגרות ח"נ ביאליק ז"ל, (כרך ד' עמ' רנז) נמצאנו למדים שהגיעה ידיעה לאוזני הרב שעומדים להציב מנורה בת שבעה קנים בחזית הגג של "אוהל שם" שנבנה אז בת"א, והוא התערב וכתב למשורר שעמד בראש המפעל, וביקש למנוע את הדבר. ראה אגרתו של הרב באוצרות הראי"ה מהדו"ק ג עמ' 1283.

המשורר שרחש כבוד רב להרב עוד מימי ישיבת ולוז'ין, השיב מיד, והבטיח שהדבר יבוא על תיקונו: "למנוחת נפשו ולקורת רוחו יכול אני להודיעו, כי אם תיעשה מנורה בראש הבניין של "אהל שם", לא תיעשה כתבנית המנורה המסורתית, אלא בשינוי דמינכר, ויסיר כב' הרב דאגה מלבו". נדפס גם באוהב ישראל בקדושה ד עמ' 135.

על יחס-הכבוד העמוק אשר רחש המשורר למרן הרב זצ"ל, מספר הסופר ר' יהושע רדלר-פלדמן (ר' בנימין):

"הלכתי אתו לביקור ביחידות אצל הגאון, בשבתו בנוה-הקיץ בקרית-משה אשר בירושלים. השיחה בדרך הייתה כמעין מתפרץ. מעודי לא ראיתי שופע ומקפל רעיונות כאותה שעה. נכנסנו לבית הגאון, ופניו הפיקו אצילות ועדינות, יופי עילאי ושלווה רבתי. בשיחה היה ביאליק השואל והגאון המשיב. דומם ישבתי מן הצד והזנתי את אזני בשיחה ואת עיני במראה אשר לפני: המשורר אשר זה עתה היה כמעיין המתפרץ, ישב עתה בענווה ובהצנע לפני הגאון, כשהוא כולו קליטה" ("משפחות סופרים", ירושלים תש"ך, עמ' 149).

וראוי לציין, כי לעומת הפוסקים שהבינו שאיסור זה הוא מדאורייתא (עיין יו"ד סי' קמא סעי' ח), מצינו להמבי"ט ז"ל ב"קרית ספר" (פ"ז מהל' בית הבחירה) שכתב: "ואיסור עשיית בית תבנית היכל וגו', אפשר דהווי מדרבנן, כל שלא איכוון לקדש".

כתיבת ספר-תורה בחנוכה

שיחה מיוחדת במבנה שלה, הרצופה רעיונות והמשלבת הלכה ואגדה יחד, השמיע הרב בר"ח טבת, נר-שביעי-של-חנוכה, תרצ"ב, בעת התחלת כתיבת-ספר-תורה, ע"י מתפללי בית-הכנסת "בית-אברהם" בפאביאניץ.

כמסופר כבר לעיל,[8] החליטו יהודים יקרים אלו, במרחקי גלות פולין, שכשם שכל קבוצת-חסידים המרוכזים סביב "רבי" מסויים, יש להם "שטיבל" משלהם, כך גם הם הרואים את עצמם כחסידיו של הרב, צריכים ליחד בית-כנסת לעצמם, ושמו יקרא – "בית אברהם".

עם התבססות בית-הכנסת בתפילה ובתורה, הוחלט גם על כתיבת ספר תורה חדש. מלבם רחש דבר טוב: לכבד את הרב בהתחלת כתיבתו, ואכן הובאה היריעה ע"י שליחים מיוחדים מפולניא לירושלים, ובליל ר"ח טבת נערכה בבית-הרב חגיגת התחלת כתיבת-ספר-התורה.

הרב פתח את שיחתו המקיפה בפסוק: "כי נר מצוה ותורה אור" – לפנינו עתה שילוב **נר** מצוות החנוכה בכתיבת אותיות **האור** של התורה: ישנה מצוה בדרגת תורה, והיא מצוות כתיבת-ספר-תורה, ויש מצוה שהיא מאירה כתורה, וזו מצות נר-חנוכה.

ויתר דברי השיחה הלא היא כתובה בספר **שמועות ראי"ה** להרב קלמן אליעזר פרנקל שליט"א [ז"ל] (עמ' קה-קי), עיין שם.

[שיחה זו ועוד מאמר לאחריה (שם עמ' קיא-קטו), נשמטו בטעות מתוך החוברת "אורות החנוכה" – ירושלים תש"ל – שבה ריכז הרב מרדכי גרינברג שליט"א, כמעט כל מה שנכתב על ידי הרב בענייני חנוכה].

"אני רוצה להיות שייך לעם כולו"

ברם, ראוי להעיר כאן שגם אם קידם הרב בשמחה-של-מצוה את יריעת ספר-התורה מביכנ"ס שנקרא על שמו על ידי מעריציו, הרי עקרונית שלל הרב את הרעיון על התארגנות מיוחדת של קבוצות-חסידים סביבו.

וכך מסר לי מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל בשם הרב, שאמר פעם: "אילו רציתי, הייתי מקרב אלי חוגים מיוחדים, שיהיו בבחינת חסידים שלי, העוסקים בהפצת דעותי

---

8. פרק ז עמ' 103-105.

ומחשבותי, אולם אינני רוצה בזה, החוגים מצמצמים, ואילו אני רוצה להיות שייך **לכלל** כולו, אינני רוצה להנתק מן **הכלליות**״.

לימי החנוכה מזמור שיר

בימי נעוריו של הרב, כשגלה למקום־תורה, לעיירה לוצין, וחזר לבית־אבא אחרי שנת לימודים, הביא אתו בין היתר גם מתנה להורים – צרור **שירים**. אולם אבא לא קיבל את הדבר ברצון, הוא חשש שמא ימשך הבן צמא־הדעת לספרות ההשכלה שפגיעתה היתה רעה, והוא הגיב במשפט פסקני: מות **בסיר!** [חלק מבני־ליטא מחליפים שין ימנית בשמאלית, כבני־אפרים בשעתם (עיין שופטים יב, ו) והגיית **שיר וסיר** דומות הן אצלם]. לשנה האחרת הביא כבר הבן מתנה קונטרס חידושי תורה בסוגיית ״רוב וחזקה״, ורבתה השמחה בבית. אולם רוח־הכתיבה אשר התחילה מפעמת בלבו של הצעיר המחונן עמוק־הרגש, חיפשה לה פורקן בצורות־ביטוי שונות.

הדפים דלקמן נכתבו בשנת תרמ״ג, כשלמד הרב **בסמרגון**, עיר מלאה חכמים וסופרים, והם כבר מעידים על שליטה מלאה במכמני הלשון. כדוגמא לכתיבה זאת שימש לו ודאי פיוטו של ר׳ יוסף הקטן ביוצר לשבת הגדול – ״אלקי הרוחות לכל בשר, חוק לעמו מסר, והזהירם בכתב מוסר, לבדוק חמץ אור לארבעה־עשר״, והוא ממשיך וחורז את הלכות ליל הסדר של פסח בחרוזים נאים. ועל דרך זאת חרז אז ״העילוי מגריבה״ את חרוזיו **על הלכות חנוכה**. (מקורות והרחבות לעיון בשיר, נדפסו בתו ״טוב ראי״ על מס׳ שבת, עמ׳ 217-209).

קצור דיני חנוכה

זֵכֶר חֲסָדִים וּפִלְאֵי אֱלוֹהַּ,
גַּם כָּל נַפְשׁוֹת בֵּית יַדְלִיקוּ בְּגִילָה

בְּשָׁנוֹת קֶדֶם הִבִּיט מִגְּבוֹהַּ,
אִישׁ נֵרוֹתָיו וְיסָלְדוּ בְּחִילָה.

לָתֵת עֹז לְהַחֲלִיף כֹּחַ,
וְשָׁלֹשׁ יְבָרֵכוּ עֵת יַדְלִיקוּ

לְעַם מְמֻשָּׁךְ מִגָּזַע קָדוֹשׁ פּוֹרֵחַ,
בְּבִרְכַּת זְמַן רָצוֹן יָפִיקוּ,

חוֹבָה עָלֵינוּ לָעַד לְהַזְכִּירָהּ
וּבְכָל הַלֵּילוֹת אַף שְׁתַּיִם בְּרָכוֹת

חֶסֶד אֵל בְּמַעֲשֶׂה וַאֲמִירָה.
מִצְוֹת וְזֵכֶר נִסִּים יַחַד נֶעֱרָכוֹת,

בְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה לְכִסְלֵו הַחֶדֶשׁ
לְבַד אִם שָׁכַח אוֹ שָׁגָה בַּהֲלָכָה

יוֹם אַדִּיר בְּרֹב טֹהַר וְקֹדֶשׁ,
וְלֹא בֵּרַךְ בָּרִאשׁוֹן לִזְמַן הַבְּרָכָה

שְׁמוֹנַת יָמִים בּוֹ יָבֹאוּ,
אָז מִפִּי חֲכָמִים הַדַּת נְתוּנָה

לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל יְקֻבָּעוּ,
בְּכָל לַיְלָה שֶׁיְּזֵכֶר לְבָרֵךְ זְמַן בֶּאֱמוּנָה.

לְהַדְלִיק נֵרוֹת כְּבֶרֶק מַזְהִירִים,
וְאִם לְהַדְלִיק נֵרוֹת פַּס כֹּחֵהוּ

וּמִדֵּי יוֹם יוֹסִיפוּ הַמְהֻדָּרִים הַבְּחִירִים,
יִשָּׂא בְּרָכָה עֵת תֶּחֱזֶינָה עֵינֵיהוּ,

וּבִרְכַּת זְמַן וְנִסִּים יוֹדֶה לָאֵל
בָּרְאוֹתוֹ נֵרוֹת מִצְוָה בְּבָתֵּי יִשְׂרָאֵל.
וְעוֹבֵר אֹרַח בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה
אִם בְּבֵית זְבוּלוֹ אִשְׁתּוֹ הֲלִיכוֹת צוֹפִיָּה,
וּכְדָת הִיא נֵרוֹת עוֹרֶכֶת
גַּם בְּעַד בַּעְלָהּ אֲשֶׁר הִרְחִיק לָלֶכֶת,
אָז חוֹבָה עוֹד אֵין עָלֶיהָ
לְהַדְלִיק נֵר בְּמָלוֹן מְגוּרֵהוּ.
וְאִם הַגֶּבֶר הָאוֹרֵחַ יָבֹא בְּגַפּוֹ,
לָקַחַת חֵלֶק בְּנֵרוֹת הַבַּיִת יְפָרֵשׁ כַּפּוֹ.
וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אֵין לוֹ מָקוֹם קָבוּעַ,
הִנֵּה יֹאכַל פִּתּוֹ וְלִשְׁכַּב הֵנָּה יָנוּעַ,
בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יֹאכַל מַאֲכָלוֹ,
שָׁמָּה לְהַדְלִיק שָׁפְרָה גּוֹרָלוֹ.
וְהַדָּת עַל הַכֹּל מֵחֲכָמִים נִתְּנָה
כִּי אַף לְנָשִׁים הִיא לְמָנָה,
כִּי אַף לָהֵן זֹאת יָאָתָה,
כִּי מִדֵּי אֵשֶׁת חַיִל יַד ד' נִגְלָתָה.
וְאַף אִישׁ נִדְכָּא עִוֵּר עֵינַיִם
לְפִעֲלַת צֶדֶק זֹאת יִתֵּן יָדַיִם,
וְאִם אֵין לְאֵל יָדוֹ לַעֲרֹךְ הַמַּעֲרָכָה,
יַעֲזֹרֵהוּ רֵעֵהוּ וְהוּא יְבָרֵךְ כַּהֲלָכָה.
אַךְ אִם עִמְּדוֹ תְּהִי עֶזְרָתוֹ
בַּעֲדוֹ תַּעֲשֶׂה הִיא מִצְוָתוֹ,
כִּי בְּמִצְוָה זֹאת חֲכָמִים אָמָרוּ
לְהוֹצִיא הַגְּבָרִים חוֹבָתָם הַנָּשִׁים יִגְבָּרוּ.
אַף תּוּכַל אִשָּׁה לְמַלְאוֹת יַד שָׁלִיחַ,
אַךְ מִצְוָה לָאִישׁ יְרֵאַת ד' הָרִיחַ.
כִּי מִצְוָה רַבָּה הִיא בְּעֶרְכָּהּ נֶהֱדָרָה
מִיֵּן קִדּוּשׁ וְהַבְדָּלָה הִיא יְקָרָה.

רַק נֵר שַׁבָּת מְמֻנָּה יְכַבֵּד בְּעֵינֵינוּ
כִּי גָּדוֹל הַיּוֹם וְקָדוֹשׁ לַאֲדוֹנֵנוּ.
אַשְׁרֵי יֵרֵא ד' בְּזִמַּנָּהּ יַקְדִּימֶנָּה,
כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ וּמַהֵר יַעֲשֶׂנָּה,
אַךְ אִם אִנָּה לְיָדוֹ דָּבָר מַפְרִיעַ
יְמַהֵר עוֹנָתָהּ שָׁעָה וּרְבִיעַ.
וְרַב שֶׁמֶן בַּמְנוֹרָה אָז יָצִיקוּ,
לְזִמַּן כַּחֲצִי שָׁעָה בַּלַּיְלָה עוֹד יַדְלִיקוּ.
אַךְ יִזָּהֵר וְלֹא יְחַבֵּק יָדַיִם
עַד עֵת בַּשּׁוּק כָּלוּ רַגְלַיִם,
אַךְ לְעֵת זֹאת לְיַעֲקֹב עֵת צָרָה
אֲשֶׁר רַק בְּבֵיתוֹ יִתְהַדֵּר בַּמִּצְוָה הַיְקָרָה
אָז זְמַן הַמִּצְוָה נִתְאַחֵר
וְיָכֹל לַעֲשׂתָהּ עַד עֲלוֹת הַשַּׁחַר,
אִם בְּכָל בֵּיתוֹ עוֹד גְּלוּיֵי עֵינַיִם
וְחֻבְלֵי שֵׁנָה עוֹד לֹא סָגְרוּ לָהֶם עַפְעַפַּיִם,
וּמִדַּת הַשֶּׁמֶן בִּלְבָבוֹ יְשָׁעֵר
אִם חֲצִי הַשָּׁעָה תִּהְיֶה לְבָעֵר.
וּבְפֶתַח הַבַּיִת יַעֲרֹךְ נֵרֵהוּ
בִּמְזוּזַת שְׂמֹאל לְמַעַן הַמִּצְוֹת יְסוֹבְבוּהוּ.
אִם בְּלֹא מְזוּזָה פִּתְחוֹ כְּמַחְתֶּרֶת
אָז מִשְּׂמֹאל הַיָּמִין נִבְחֶרֶת.
אִם עַל יַד רְחוֹבוֹת בֵּיתוֹ נִפְתַּחַת
בַּפֶּתַח הַהוּא יַדְלִיק הַנֵּר הַמְשַׁמַּחַת.
וְאִם סָבִיב לָהּ יַקִּיף הֶחָצֵר
אַף אָז מִפִּתְחָהּ לֹא יִבָּצֵר.
וְאִם מִשְּׁנֵי עֲבָרִים לְבֵיתוֹ דְּלָתַיִם
בִּשְׁתֵּיהֶן יַדְלִיק לְמִנַּע מַרְאֵה עֵינַיִם.
אַף בְּעֵת לְהַעֲמִיד הַדָּת בַּת יַעֲקֹב יֵרָאֶה
וּבְקִיּוּם הַמִּצְוֹת בַּחֶדֶר שָׁם נֶחְבָּאָה

וְאֵת הַמִּצְוָה לֹא נִשְׁבָּתָה,
כִּי בִּפְנִים הַבַּיִת תִּקַּח עֲמָדָתָהּ
לְהַזְכִּיר בְּנֵי הַבַּיִת לְעוֹרֵר לִבּוֹתָם
לְהַלֵּל לַד׳ וּלְפָאֲרוֹ בְּמַקְהֲלוֹתָם.
אָז אַף בְּמָקוֹם אֶחָד יַעֲמִיד עַל בַּנְתָם,
אַף אִם הַפְּתָחִים יִגְדְּלוּ בְּמִנְיָנָם.
וְאִם בְּמָקוֹם גָּבוֹהַּ בַּעֲלִיָּ֫ יְהִי נָוֶהוּ,
אָז יַעֲרֹךְ בַּחֲלוֹן נֵרֵהוּ
וְאַף הַדָּר בַּבַּיִת וּמְעוּנָתָהּ שְׁפָלָה
לְהַדְלִיק בַּחַלּוֹן הַמִּצְוָה גְּדָלָה,
בְּעֵת אֲשֶׁר כַּדָּת בְּפִתְחֵהוּ
לְהַדְלִיק שָׁמָּה לֹא תִמְצָא יָדֵהוּ.
אַף אִם בְּפֶתַח הַבַּיִת יַצִּיב לָהּ יָד
הַזְהֵיר בְּמִצְוָה וְאֶת קְדוֹשִׁים רָד[1],
יַשְׁפִּילֶנָּה לְמַטָּה מֵטְפָּחִים עֲשָׂרָה
וְאָז לְשֵׁם מִצְוָה תִּהְיֶ נְכָרָה,
וְאִם יוֹתֵר מִזֶּה הִגְבִּיהַּ נֵרֵהוּ
לֹא עָשָׂה בַּאֲשֶׁר יָאֲתָה מִצְוַת קוֹנֵהוּ,
אַף יוֹתֵר מֵהֵנָּה תִּשְׁמֹר נֶפֶשׁ תַּמָּה
מִלְּהַגְבִּיהַּ לְמַעֲלָה מֵעֶשְׂרִים אַמָּה.
וְלֹא יִתֵּן בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יָשִׂימוּ הַכֹּל
אֶת נֵרוֹת הַבַּיִת אֲשֶׁר בַּחוֹל.
בְּפִנַּת הַיָּמִין כְּמִשְׁפַּט הַתּוֹרָה
יַדְלִיק אֶת הַנֵּרוֹת בַּמְּנוֹרָה
לְהַתְחִיל בְּשִׂמְאל לְיָמִין לְהַפְנוֹת
כְּמִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מַקְרִיבֵי קָרְבָּנוֹת.
וּמַטָּרַת הַמִּצְוָה אַף הַהַדְלָקָה
וּבַהֲנָחָה בִּלְבַד מִצְוָה נֶעֱתָקָה,

וְאַף אִם אֲחָזָהּ בְּיָדוֹ בְּעֵת הַדְלָקָתוֹ
אֵין בְּיָדוֹ יְדֵי חוֹבָתוֹ.
וְאִם לִפְנֵי זְמַנָּהּ הָיְתָה בּוֹעֶרֶת
יְכַבֶּה אִשָּׁהּ וְיַדְלִיקָהּ לְשֵׁם הַמִּצְוָה הַנֶּחֱדֶרֶת.
וְיִשָּׁמֵר מְאֹד לְהַזְהֵר בְּכִבּוּדָהּ
וְלֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ מְאוּמָה מֵאוֹר יְקוֹדָהּ
אַף דְּבַר מִצְוָה וְחֶפְצֵי שָׁמַיִם,
וְאַף בִּרְחוּק מָקוֹם מִלֹּא עֵינַיִם,
אַף מִנַּר הָרִאשׁוֹן לְהַדְלִיק הַנּוֹתָרִים
אֲשֶׁר אַף לְהַדֵּר אֵינָם מֻתָּרִים.
וְאִם כְּבָר בָּעֲרָה מִדָּתָהּ הַקְּצוּבָה
מִנִּי אָז כְּנֵר חוֹל הִיא חֲשׁוּבָה.
וְאִם טֶרֶם זְמַן זֶהּ כָּבְתָה
אָז אֲסוּרָה הִיא וְאוֹסֶרֶת תַּעֲרוֹבְתָהּ,
וְהַשָּׁמֶן יִדְרֹשׁ לְהַתִּירוֹ שִׁשִּׁים כְּפָלַיִם,
וְיִזָּהֵר בְּלִי לְעָרְבוֹ בְּיָדַיִם.
וְאִם כָּבוּ הַנֵּרוֹת אַחֲרֵי הַדְלָקָה,
לְהַדְלִיק עוֹד פַּעַם אֵין לְהַזְקִיקָהּ.
כִּקְבִיעַת שַׁבָּת הַדְלָקַת הַנֵּר מְסֻכֶּמֶת
זוּלַת אִם חָשַׁב בֶּאֱמֶת וּבְצִדָּקָה
כִּי אֵינוֹ מְקַבֵּל שַׁבָּת בַּהַדְלָקָה.
נֵר אֲשֶׁר יֵשׁ לָהּ פִּיּוֹת מֵהָרְבֵּה עֲבָרִים
אֲנָשִׁים כְּמִסְפָּרָם בָּהּ נִפְטָרִים,
וְאִם בַּעֲגִילָה שָׁם פְּתִילוֹת בְּתוֹךְ הַקְּעָרָה
אַף מִצְוַת אַחַת מֵהֶן נֶעְדָּרָה,
רַק אִם כְּלִי עָלֶיהָ כָּפָה
אָז כָּל פְּתִילָה לְמִצְוָה יָפָה.

---

1. עיין הושע יב, א.

וְחֶרֶס יָשָׁן מֵחַרְסֵי אֲדָמָה — אַף שֶׁאֵינָהּ יָפָה וּמְהֻדֶּרֶת.
לֹא לִכְבוֹד הַמִּצְוָה הָרָמָה. — בִּתְפִלָּה בְּבִרְכַּת הוֹדָאָה
וְאִם בִּבְלִי דַּעְתּוֹ עָלָיו הִדְלִיקוּ — וּבִבְרַכַּת הַמָּזוֹן בְּהָאָרֶץ נִקְבָּעָה,
בְּלִי בְּרָכָה חֲכָמִים חֵקֶר הֶעֱמִיקוּ. — וּלְהַרְבּוֹת בְּסְעֻדָּה וּשְׁתִיַּת יַיִן
וּבְמוֹצָאֵי שַׁבָּת הַבְדָּלָה אוֹ הַבְעָרָה — בָּהֶם מִצְוָה אַיִן.
מִי לְהַקְדִּים עוֹד לֹא נָחְקָרָה. — רַק דִּבְרֵי תוֹרָה יָשִׂימוּ לָהֶם פְּדוּת
רַק לֹא עָלָיו יְבֹרַךְ עַל הַנֵּר בַּהַבְדָּלָה, — מִכְּלַל סְעֻדַּת רְשׁוּת.
כִּי אַף לְמִצְוָה וְלֹא לַהֲנָאָה נִגְבְּלָה. — וְיִקְרְאוּ בַּתּוֹרָה פָּרָשָׁה קְבוּעָה
שֶׁמֶן זַיִת לְמִצְוָה נִבְחֶרֶת, — בַּחֲנֻכַּת מִשְׁכַּן הַמִּקְדָּשׁ הִיא יְדוּעָה
כִּי אוֹרָהּ צְלוּלָה וּמְהֻדֶּרֶת — שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים בְּמִנְיָן
וְאַף נֵרוֹת חֵלֶב אוֹ שַׁעֲוָה יִצָּלֶחוּ — וְהַכֹּהֵן יַכְפִּיל הָעִנְיָן,
וְהֵם יְהַדְּרוּ אִם יֵאָרְכוּ. — וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת בְּנָבִיא יַפְטִירוּ,
בְּהוֹדוֹת לַד' וְהַלֵּל יִגְמְרוּ — הַנֵּרוֹת אֲשֶׁר חָזָה זְכַרְיָהוּ יַזְכִּירוּ,
כָּל שְׁמוֹנַת יָמִים אֲשֶׁר נִבְחָרוּ — וְאִם שַׁבָּת שֵׁנִי בּוֹ יֵאָרַע
וּלְהַזְכִּיר בַּתְּפִלָּה וּבְבִרְכַּת הַסְּעֻדָּה — בְּנֵרוֹת שְׁלֹמֹה בְּמַפְטִיר יִקָּרֵא,
חֶסֶד ד' לְבֵית יְהוּדָה. — וּקְרִיאַת רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ תָּמִיד קוֹדֶמֶת
וְאִם שָׁכַח אֵינָנָּה נָחְזֶרֶת — אַף כְּבוֹד הַיּוֹם בַּחֲנֻכָּה נֶחְתֶּמֶת.

(סמארגון תרמ"ג)

"הגבולים של הקודש ושל החול צריכים להקבע"

מעת אשר הזדווגה חכמת-יוון לישראל, החל החול לבוא בגבול הקודש, וממילא גם הקודש בא בגבול החול.

ואלה המחברים, אשר חיברו את ערכי החול וערכי הקודש יחד בחיבור-של-ערבוביא – אף שכוונתם היתה לעשות שלום בין שני העמודים האלה – גרמו לכל אותה המלחמה הארורה, שאנחנו עדיין אוכלים את פירותיה המרים.

הגבולים של החול ושל הקודש מוכרחים להקבע. – – – כשאין הגבולים מתטשטשים, וכל אחד שומר את תפקידו, לברר ולהעלותו, אז החיבור של החול עם הקודש הוא לברכה.

אבל בזמן שהגבולים מתטשטשים, והחול נכנס לערכי הקודש, לעשות שם ציורים ומדידות ושיעורים, ולעומתו הקודש נדחק הוא אל החול, לכונן שם סדרים – אז הכל מתקלקל.

– – – ועל כן מצב זה שגורם טשטוש הגבולים, הוא הפסד כללי לשתי המערכות, של החול ושל הקודש.

והרפואה למצב זה באה רק מתוך עבודת ההגבלה, של התחמת התחומין של הקודש ושל החול, והעמדת צביון של הדדיות, שבכל מקום שכח אחד צריך לעזרת חברו, יהיה מוכן מיד לעזרתו.

היסוד של גמילות־חסדים, הנוהג בכל הבריאה כולה, הוא מוכרח להיות נוהג גם בשני הערכים הללו, הכוללים את כל ההויה, את כל החיים וכל המציאות בכללותה״.

נאדר בקודש יג־טו

מאמרי הראי״ה עמ׳ 408-409

בעטיה של יפיפותו־של־יפת, שהתפרצה בשטף של זרם לתוך עולמנו, נפוצו רבים מאתנו, ונסחפו בהמון שלל־צבעיו, אולם חזקה אמונתי ואמיצה השקפתי, כי יש כח רב בספרות מקורית שלנו, לאגד את כל הפזורים ולהחזירם לאהלי־שם.

ע״פ אגרות הראיה ח״ב, אגרת תצג, עמ׳ קלב

פרק יג

אורן של ישראל במאבק עם תרבות יון

גבורת אמת תמצא
רק במקום שאור אלקים שמה!

גרש ירחים, באר מגד ירחים, עמ' כט

בתחילת שנת תרצ"א הזמין מרן הרב זצ"ל אליו אנשי מחשבה ועט, מחוגי האינטלגנציה הדתית, הרצה בפניהם על הגרעון הגדול בחיים הרוחניים בארץ ובגולה, וזירז אותם לגשת לפעולות לתיקון המצב, בדברים שבעל-פה - הרצאות ושיעורים - ובדברים-שבכתב, חוברות ומאמרים, עיתונות וספרות וכו'.

הורכבה אז על ידו ועדה שחבריה היו: הרב שמחה אסף, פרופ' אברהם פרנקל, פרופ' שמואל קליין, הרב ישעיה שפירא והסופר-העורך ר' בנימין (יהושע רדלר-פלדמן) - זכר כולם לברכה - ואחרי דיונים נקראה אסיפת-יסוד, להקמת חברה לתורה ולספרות "ירושלים", שהתקיימה ביום כ"ו כסלו, תרצ"א. ב"ההד" מחודש שבט, נמסר דיווח על האסיפה הזאת, ונאמר שם כי "הגרא"י קוק שליט"א, שלא היה בקו-הבריאות בו-ביום, החליט בכל זאת לבוא לאסיפה", והוא נשא בה משא מקיף על "קודש וחול בתחיית ישראל".

"פניו זרחו ומצחו הרם הבהיק בנהרה,
עיניו מפיקות היו זוך-נשמה ותום-לבב"

הסופר מר אפרים צורף, שכתב את הספר "חיי הרב קוק" (ירושלים, תש"ז) מתאר בספרו את הפעם הראשונה שראה את הרב ברחובה של עיר הקודש:

"- - - והנה שלשה אנשים, אחד מזה ואחד מזה והרב בתווך. כולו לבוש אטלאס ושיראים, דומם צעד בין השניים, פניו זרחו ומצחו הרם הבהיק בנהרה.

זה הוא - אמרתי בלבי - מאור הארץ, הרב-הפייטן של ישראל. - - - נשאתי עיני כלפי עיניו: מפיקות היו זוך-נשמה ותום-לבב".

וממשיך הסופר ומוסר לנו על ראייה שנייה שראה את הרב בהדרו והיה זה באותה אסיפת־יסוד של החברה הנ״ל:

״וראייה שניה ראיתיו: פעם אחת בחנוכה, נתכנסו מסלתה ומשמנה של היהדות באולם מאולמות ירושלים, למען הניח אבן־פינה לחברה לתורה ולספרות בשם ״ירושלים״. בנשיאות שבראש השולחן ישבו מגדולי הרבנים, ואתם חוקרים וסופרים, והצייר פרופ׳ הרמן שטרוק. בתוך הקהל נראו אנשי שיבה ובני תשחורת, כולם אנשי תורה וספרות.

והנה נכנס הרב. כל הקהל כאחד קם על רגליו קימה מהירה, בחרדת כבוד. ואחר כך כשקם הרב ופתח במשאו, שררה דממת־קודש באולם״.

חיי הרב, עמ׳ 156-7

להחדיר תוכן של קדושה בכל שטחי החיים

מתוך המשא רב־התוכן ההוא, ניתנים כאן הדברים שהתייחסו לימי־החנוכה, שהיה להם הד עמוק באזני השומעים בימים ההם, וכוחם יפה גם לזמן הזה (ראה מאמרי הראי״ה עמ׳ 259):

אנו עומדים בחנוכה, שבה נקבע שמצות הימים, הדלקת נר־חנוכה מתקיימת בצורות שונות – ״מהדרין ומהדרין מן המהדרין״ – דבר שאינו נוהג בשאר המצוות.

אחרי הנפילה הרוחנית הגדולה, ״כשעמדה עלינו מלכות יוון״, מאוד רפו הידים, וכשהתעוררה הגבורה הנשמתית של מתתיהו ובניו ושאיפת החירות המדינית התחילה להכות גלים, והוכרזה הכרזה על חירות האומה, היתה כבר בהכרזה עצמה מעלה גדולה וקדושה נגד זרם ההתיוונות. עצם השאיפה לעצמאות לאומית־מדינית כבר יוצרת ניגוד להתבוללות, ניגוד לטמיעה בעם השולט־המשעבד. אבל בלי ״כהניך הקדושים״, שהעניקו לשאיפה המדינית תוכן, לא היה בה כוח להאבק, לעמוד בקשרי מלחמות קשות. וזאת הראה לנו הקב״ה בנס פך־השמן, שדווקא הפך הקטן של השמן הטהור, שהיה חתום בחותמו של הכהן הגדול, הוא שהיה בו להאיר, ולהחדיר אור גדול לתוך נפש האומה כולה, הוא שהיה בו להעניק כוחות להלחם ולהגיע לנצחון.

והואיל והיו כאן דרגות שונות והבדלי־מעלות, בשאיפות לגאולתן של ישראל, ובתפיסת תכנה של הגאולה, נקבעו במצוה זאת דרגות שונות: המצוה עצמה, הידורה, וההידור שבהידור.

אולם המגמה הברורה של חכמי הדור היתה, להחדיר את התוכן של קדושה, בכל הדרגות ובכל שטחי החיים, ולעומת ההתייוונות שפגעה ביסוד־האמונה וגזרה ״כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל״ (בראשית־רבה ב, ה), ושלא להזכיר שם־שמים, החליט בית־הדין של החשמונאים להזכיר שם־שמים גם בשטרות (ראש השנה יח, ב), היינו להכניס זרם של קודש גם בחיי־החול, להשגיר את יסוד־האמונה גם במשא ומתן של קניינים חמריים, ולקיים מה שנאמר ״בכל דרכיך דעהו״, ובדרך זאת האיר האור הטהור בכל פינת־חיים – ״ולכל ישראל היה אור במושבותם״.

"הקודש שומר את גבולותיו"

טעם קביעת מנורה בת שמונה קנים ולא שבעה, שכבר נזכר לעיל (בפרק יב, עמ' 165-166), חזר ונשנה במשנתו של הרב, מפני דברים שנתחדשו בו.

רב-ספרא הרב צבי קפלן שליט"א כותב במאמרו "מנורה כנגד מנורה" (הצופה, חנוכה, תשל"ז): "כנראה שהיה טעם זה חביב על הרב במיוחד, ומתוך כך העלהו בעוד הזדמנות אחת, בחגיגת חנוכת הבית של "בית המדרש למורים מזרחי" בירושלים, בכ"ט כסלו, ה' דחנוכה תרצ"ג. הרב נשא שם נאום גדול, מלא מזן אל זן במילי-דמיטב, ובתוך דבריו העלה את הקושיא הישנה ואת תירוצו המקורי, והפעם מתוך הטעמה מיוחדת של התוכן הרעיוני שבדברים"[1]:

...מקובל בעולם שהקודש והחול הם בבחינת "ויתרוצצו", שהם צוררים זה את זה. אולם האמת היא, האמת של התורה, שאין כל ניגוד בין קודש לחול. החיים בכללותם אינם מתקיימים באומה, כי אם דוקא על ידי שני הערכים האלה. הקודש והחול שניהם צריכים להיות בריאים ומשמשים לתקומתה של האומה, וכשם שאנחנו צריכים להשתמש ברכוש של הקודש, כך עלינו להשתמש ברכוש של החול. משתדלים אנחנו לחבר אותם ולהכניס קדושה גם בחול, אולם כשם שיש **קידוש**, ויש תוספת מן החול על הקודש, ומגמה של המשך השפעת הקודש על החול, כך ישנה גם **הבדלה**, שמגמתה למנוע את טשטוש התחומין שבין הקודש לבין החול, למנוע סכנת זלזול בקודש והשימוש בו לצרכי חול.

ועל כן אנחנו אומרים: ישנו קודש שהוא בתכלית השלמות, קודש נעלה ונשגב, ואנחנו שואבים מתוכו, מכל המהות שלו, מכל התוכן שלו, מכל אוצר החיים שלו, ועם זאת מצווים אנו לשמור שלא יבואו צדדים של חול ויטשטשו את העושר של הקודש.

ההלכה האומרת "לא יעשה אדם בית תבנית היכל [הקודש] וכו' מנורה כנגד מנורה", מלמדת אותנו שהקודש שומר את גבולותיו. הוא מגן על עצמו, שלא יבוא זרם של חול למעט את ערכו. ודוקא על ידי שמירה זו נותן הקודש חיים לחול, דוקא משום שמירה זאת יש כח לקודש לחזק את מערכת החול.

אליבא דהחכמה היונית, אין קודש בעולם המעשה. כל מה שהמוח היווני יכול להכיל בקרבו, מתהום קרקע עד רום שמים, אינו אלא חול ["אומות-העולם אינן יכולות להשיג איך נעשה הבשר מקודש, איך נעשים התפקידים הגשמיים אידיאליים, איך השכל חודר לעומק **הבשר** ומעדן את הרצון, איך אור הדעת היושר והקודש חודר בכל השדרות המעשיות בעומק פנימיותן" (אורות ישראל, פרק ט, ג)].

---

1. הדברים נדפסו במאמרי הראי"ה עמ' 475-479.

לא כן כנסת ישראל. אנחנו יודעים איך לעשות רתוקות, איך לחבר את השמים עם הארץ, לחבר את הקודש עם החול, לקדש עצמנו במותר לנו ולאכול חולין על טהרת הקודש. וחיבור שלם זה בא דוקא מפני שאנו שומרים על התחומין, מפני שאנו יודעים להבדיל בין קודש לחול. נצח ישראל בנוי הוא על החיבור וההבדלה גם יחד.

חכמת-יון ולשון יווני – תוכן וסגנון

באותה חגיגה-מסיבה מכובדת, שנערכה ברוב-עם, השמיע הרב את הניתוח העיוני על הגישה של מורינו-מאורותינו הקדמונים לתרבות-יוון:

בימים ההם התנגשנו עם העם היווני, אשר השאיר שם גדול בעולם, ואותה התנגשות עוררה תסיסה גם במחנה ישראל. בכדי להתגונן מפני רוחות-הקדים ההרסניות, ראו חכמי הדור צורך להגביר את שקידת הלימוד והעיון בתורת ישראל. והנה אם ביחס למבוגרים, לא מצאנו שהוטל איסור מפורש של לימוד חכמה יונית, וחז"ל הסתפקו בהדרכה והכוונה כללית, וכדרך שהשיב ר' ישמעאל לבן-אחותו: "צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה, ולמוד בה חכמה יונית" (מנחות צט, ב), הרי ביחס לנוער, לצעירים, רבה היתה החרדה לנפשם, שמא ימשכו אחרי ברק החכמה היונית, וינתקו מאמונת-אבות, כאן החמירו חכמי הדור ביותר, ולא הסתפקו בגזירה בעלמא, אלא עמדו והכריזו: "ארור אשר ילמד את בנו חכמה יונית" (ב"ק פב, ב). ומתוך שלא נאמר בלשון הגזירה שלא ילמד אדם, משמע שעיקר הגזירה היתה **לבנים**, ביחס לצעירים [ועפ"י דיוק זה, מתיישבת תמיהת התוספות במנחות ס"ד, ב', ד"ה ארור וכו'], ובקושי התירו לימוד זה לקרובים למלכות, שהיה הדבר הכרחי – "צורך ציבור" – לעומדים במגע עם השלטון בעניינים הנוגעים לכלל.

ולמדנו מכאן שגם אם יש להניח שהמבוגרים, המבוססים והאיתנים באמונתם, ידעו לעמוד במבחן, וחכמה יונית לא תסטה אותם מדרכם, מוטלת עלינו משנה זהירות כשאנו עוסקים בחינוך צעירים, שנעמידם ראשית כל על איתן-התורה, ואז ידעו להבחין מה בין תורת-ישראל לתרבות-יוון.

כיוצא בזה עלינו לעמוד על הבחנה נוספת שהבחינו חכמינו ז"ל ואמרו: "לשון יווני לחוד, חכמה יונית לחוד" (בבא קמא דף פג, א), ונראה שעיקר הכוונה היא, שיש להבחין בין תוכן לסגנון. היוונות בתור **חכמה**, בתור השקפת עולם – פוגעת קשות בקודש, מחללת אותו, מטמאה אותו. אולם **הלשון** היווני, השפה מבחינת כושר הביטוי שלה, מבחינת עושר הציור שלה – זה כבר עניין לגמרי אחר, כאן אין התנגשות של תכנית, של מערכת דעות והשקפות, כאן יש רק שכלול חיצוני, אשר כשלעצמו אינו נוגע ואינו פוגע בעניינים הפנימיים (ואפשר **שלשון** כולל כל מה שאינו נוגע לדעות, כולל גם מדע שימושי).

את **התוכן** אין אנו צריכים לקבל אלא מתורתנו הקדושה, התוכן שלנו הוא כל כך עשיר ורענן ומביא לחיים אציליים של היחיד ושל הרבים, עד שאין אנו צריכים להשתמש בזה בדברים שאולים, מה שאין כן ביחס **לסגנון**, ליפוי החיצוני של הדברים, כאן – למרות הניגודים הפנימיים של התכנים – יש מקום לקבלת דברים מן החוץ, ואחר כל המלחמות עם יוון ויוונות, מצאו חז"ל סמך בפסוק, שיש מקום להכנסת צדדים סגנוניים לעולמם של ישראל, ודרשו: "יפת א' ליפת וישכון באהלי שם – יפיותו של יפת [הוא לשון יוון] יהא באהלי שם" (מגילה ט, ב).

"לשם צורה חיצונית נאה – מותר להזקק לנכסי-חול"

"ממלכת כהנים וגוי קדוש" צריכה למצוא את פרנסתה הרוחנית מנכסי הקודש, אולם בשעה שאנו באים לסגנן את החיים, לשוות לחיים צורה חיצונית נאה, שם מותר לנו להזקק גם לנכסי-חול, גם אם הם לקוחים מן העולם שמחוצה לנו. ואין אנו פוגעים כלל, אם אנו נאלצים להשתמש במה שפיתחו עבורנו בני עמים אחרים.

אין זה עלבון בשבילנו, בשביל העם שמחשבותיו נתונות בעיקר לתכנים פנימיים, להתעלות של מוסר ושל קודש, שגם בשעה שניגשנו להקים את בית-מקדשנו, בשעה ששלמה המלך התחיל בבנין הבית הראשון, הוא פנה אל מלך צור, אל חירם, וביקש ממנו כורתי-עצים מומחים במקצועם – "כי אתה ידעת כי אין בנו איש יודע לכרות עצים כצידונים" (מלכים א, ה, כ). הצידונים כרתו עבורנו עצים והקציעו אותם יפה יפה, וגרים אחרים שהיו בארצנו סיתתו עבורנו אבנים, אבני-גזית. אולם לאחר שנכרתו העצים וסותתו האבנים ובנינו את בית-המקדש, ידענו לשמור על קדושת המקדש, על קדושת עבודתו, ואפילו ישראלים לא הורשו לגשת מעבר לתחומים מסויימים שבעזרה.

"בנים אנחנו לגבורים שמסרו נפשם על שמירת הקודש"

במקום שלומדים לימודי קודש – תורה שבכתב ותושבע"פ – ולומדים גם מהמדעים הנדרשים לחיים-של-חול, אסור לנו לשכוח את המלחמה שהיתה לנו פעם עם תרבות-יוון, ושהיא לא פסקה עד היום. עלינו לדעת, שאם לא נהיה זהירים, יכולים ח"ו להפוך את כל הקודש לחול. חייבים אנו לזכור כי בנים אנחנו, לאותם הגיבורים שמסרו נפשם על שמירת-הקודש, ושזוהר נשמתם מקרין גם את חיי-החול. בשעה שאנו לומדים תורה, יש להזהר שלא להפוך את זה ללימוד ספרות, ואפילו לא ספרות לאומית, או מדע עתיק, אלא דברי-אלוקים-חיים, אשר עליהם נאמר "ואותי צוה ד' בעת ההיא ללמד אתכם חוקים ומשפטים לעשותכם אותם בארץ אשר אתם עוברים

שמה לרשתה" (דברים ד, יד), שכל העניינים הארציים יהיו מוארים באור קדושת התורה והמצוה, החוקים והמשפטים – "נר לרגלי דברך ואור לנתיבתי" (תהלים קיט, קה)".

*

ובהקדמתו לחוברת **"אלה מסעי"** (פרנקפורט תרע"ו) כותב מרן הרב זצ"ל[2]:

יחד עם חיזוק החיים התדיריים של חוסן גופני וחילוץ-עצמות, הדרושים תמיד ובכל מקום, וביותר בזמננו, וביחוד בישוב החקלאי בארצנו הקדושה, עלינו לאמץ את שלומי אמוני עם-סגולה, החפצים בכל לב להעמיד את היסוד החינוכי בכל הישוב כולו, ביהודה ובגליל, על מעמד היהדות הנאמנה, לתורה ולמצוות, לקדושה ולאמונה.

יפיפותו של יפת באהלי שם

רוח **הקודש** מתאמץ להאיר באור האלקי העליון את העולם כולו" (אורות הקודש, ח"ב, עמ' תטז), "הרזיות [חכמת הנסתר] באה להראות איך כל **יפיותו** של יפת לקוחה היא בעיקרה **מאהלי שם**, אלא שנטשטשה הצורה בריחוק מקום. (שם, עמ' תיח, ועיין אגרות הראיה, ח"א אגרת קנח, עמ' רה-רו, ועולת ראיה, ח"ב, עמ' ג).

"הצדיקים – – – מוקירים את העולם, והרגשת הנועם **והיופי** שבו מתגדלת אצלם בגודל של **קדושה** ועדינות עליונה, עד שהם חיים תמיד חיים מלאים, שיש בהם כל שיקויי הלשד של כל ההנאות האסטטיות המענגות את החיים במעלה עליונה מאד – – – בהכרת היופי שבמראות, שבשירה, שבסדר, שבמדינה, שבמוסר ושבכל ערך. – – – והעולם מזדהר **ביפיו** ומתעלה בתפארתו, על ידי השפעת זיו נשמתם, וכל בעלי-אומניות שבחכמות היפות מתעלים, מתעדנים ומתברכים על ידי השפעתם, כי הם בעצמם הנם שרויים בספירת **התפארת** האלקית, הכוללת בחטיבה אחת כל הדרת שמים וארץ.[3]

אורות הקודש, ח"ג, עמ' שו

האמן-הצייר מר צבי גרונדמן הי"ו, במסתו "האסטטיקה ביהדות", מסכם ואומר:

"**הרב** חבק זרועות-עולם, נפשו הרחבה הקיפה חוויות, רגשות דמיונות ומחשבות ללא-גבול. הוא שלט בנגלה ובנסתר, בהגות היהדות והעולם, ומזגם בתוכו בשלמות

---

2. קובץ הראי"ה עמ' כב. מהדו"ב מבשרת ציון ה'תשס"א, עמ' 58.
3. ועל העולם האלילי, סוגד היופי, אמר שלמה המלך בחכמתו: "על אש ורות, על סער ותקופת המאורות, על מים אדירים וכוכבי רקיע, יאמרו – אלקים המה, המושלים בארץ. אם על יופי מראיהם התענגו, וחשבו כי אלקים המה – מדוע לא התבוננו על יוצרם, **כי אבי כל יופי עשמו**" (חכמת שלמה י"ג, ב-ד). וראה מאמרו המקיף של מר דוד קוטלר "אמנות ודת בתקופת התלמוד" (קובץ מחקרים לזכרו של הרב פרופ' ד' דיניי ז"ל, ירושלים-פלורנץ, תשכ"ט).

הרמונית, שכל חלק ניזון מחבירו. השפעת־גומלין זאת באה מתוך קירבתו למעיין הקדושה העליונה, מקור אחדות העולם, ומפרספקטיבה זו חזה הכל בחזות מקיפה וכוללת – שם מלא על עולם מלא״ [עיין בראשית־רבה ריש פרשה טו].

דברי הרב ״אלא שנתטשטשה הצורה בריחוק מקום״, משמעותם היא שמיום שגלינו מארצנו התרחקנו ממקור **היופי**, ונפגמה תחושתנו האסטטית – – – שהרי המושג **קדושה** בתוכנו המלא והשלם – שהוא נעלה מחכמה ובינה ראציונאליים – אי אפשר לו בלי הרגש האמוציונאלי של האסטטיקה״ (מבוא, קובץ ג׳, עמ׳ 183).

נשמתו הפיוטית פתוחה היתה לכל היצירה האמנותית

דברים מרשימים מפי אמן גדול, על גישתו של מרן הרב זצ״ל לאמנות הציור, מסר לי ידיד־נעורי, מר אליעזר גואלמן (הי״ו) [ז״ל][4]:

״בימי הסליחות והרחמים שלהי שנת תרצ״ה – בתוך ימי ה״שלשים״ לפטירתו של מרן הרב זצ״ל – הלכתי לבקר את פרופ׳ חיים אהרן (הרמן) שטרוק ז״ל, ולברכו לקראת השנה החדשה, ומצאתיו מתהלך עצוב ופניו מלאי עגמה.

הצער על פטירתו של הרב – פתח פרופ׳ שטרוק ואמר – מונע ממני להמשיך בעבודת יומי, בסדרי עבודתי. עבודתו של אמן זקוקה להשראה וכשזו חסרה – אי אפשר לצייר.

התפעלתי מהאיש הנפלא הזה, אחרי שהכרתי אותו, והערצתי אותו אחרי שזכיתי לשבת במחיצתו. כל פעם שבאתי אליו כשעסקתי בציור הפורטרט שלו, חשתי יותר בגדלותו והתרשמתי עמוקות מאישיותו האצילה.

לראשונה ראיתי אותו בבואו לנופש ולמנוחה על הכרמל. הוקסמתי ממאור פניו הקורנים, מעיניו המבהיקות בתום וטוהר. הפנים האלה והעינים האלה כבר לא נתנו לי מנוח. אני מוכרח להעלותם ברשמי, במכחולי.

כעבור כמה חודשים, עליתי ירושלימה, באתי לבית הרב, והוא קבל אותי בחיבה. כנראה שמע וידע על פעולותי כקצין מיוחד לענייני היהודים במטה צבא הכיבוש הגרמני בפולין ורוסיה, בימי מלחמת־העולם הראשונה.

השיחה גלשה מהר לנושאי אמנות, ואני, הפרופסור לאמנות, ראיתי את עצמי פתאום כתלמיד היושב לפני רבו, מאזין ומקשיב מתוך התפעלות לידיעותיו הרחבות.

כשהתחיל הרב את דבריו על מקומה של האמנות בתרבות העמים, חשבתי בלבי, זה אמנם מעניין שרב גדול זה בתורה יש לו מושגים בשטחים אלו, אבל זהו חלק מהשכלתו הפילוסופית הכללית הרחבה, שעליה ידעתי כבר מקודם. אבל כשהמשיך לדבר בשטף על אמנות הציור, ואף התייחס לאמנים גדולים מפורסמים ולאסכולות־הציור שלהם, פה היתה הפתעתי גמורה – מתי ואיך הגיע

4. סטאוויסק ה׳תרע״ד – בני ברק ה׳תשנ״ג, ע׳ עליו אנציקלופדיה לציונות הדתית ו.

לידיעות מקיפות כאלה ולהבחנות דקות בעולם מורכב זה? פתאום ראיתי שרב גדול זה עיניו משוטטות בכל, נשמתו הפיוטית פתוחה לכל היצירה האמנותית לסוגיה ותפיסתו הגאונית מקיפה את שיטותיה, והוא גם יודע להגדיר ולמצוא ביטויים קולעים למיוחד שבשיטות.

באותה שיחה רחבה שהתארכה הרבה יותר מששיערתי, לא פסח הרב עלי. והיתה לו בקשה מיוחדת ממני, להתמסר יותר לציורי הנוף של ארץ־ישראל, "כאמן" – אמר לי הרב – "מוטלת עליך שליחות חשובה, לגלות את היופי, החן והקדושה שבארצנו הקדושה, לצייר מקומות היסטוריים, אשר ראייתם תעורר לבבות לחיבת הארץ, תעורר געגועים להריה ולעמקיה"; והרב סיים בברכה, שהקב"ה אשר נתן חכמה בלב בצלאל ואהליאב לבנין המשכן, הוא יוסיף להעניק חכמת־לב לכל מי שאומנותו נתונה לעם ישראל ולארץ ישראל.[5]

פטירתו של הרב – אמר פרופ' שטרוק – היא בשבילי גם אבידה אישית. יחסו הנלבב אלי יצר קשר נפשי עמוק, ודמותו מלוה אותי בימים אלה מבוקר עד ערב. בתפקידי כקצין קשר עם היהודים במזרח־אירופה, היה לי מגע עם רבנים ואדמו"רים. בשביל יהודי ממערב־אירופה כמוני, היה עולם יהודי מיוחד זה חדש לגמרי, ואני למדתי מהר לאהוב אותו. קשרתי קשרי ידידות עם יהודי־המזרח והם החזירו לי ידידות ואהבה. עד מהרה התחלתי לצייר אותם, ולהבליט את היופי הצנוע של חייהם הקשים, את פניהם חרושי־הסבל מלאי־ההבעה ועשירי־התבונה.

כאמור הכרתי רבנים ואדמו"רים, וגם ציירתי אותם, אולם לא מצאתי שם אף אחד אשר ידמה להרב קוק זצ"ל – פנים מלאי חיים אציליים, פנים עם זיו תפארת, פנים של הדרת קודש, כאלה היו רק פניו של הרב קוק, וצר מאוד שהאור הקורן הזה נגנז ואיננו. זכות היתה לי שציירתי אותו ושרישומי שומרים לכל הפחות את המעט שקלטתי ממאור פניו, להנחילו לדורות הבאים."[6]

*

---

5. לעומת דברי העידוד לאמן שומר תורה ומצוה, היתה כנראה תגובה שונה בפי-כתבו של הרב במכתב למנהל "בצלאל", פרופ' שץ ז"ל, על שמועות שהגיעו לאזניו מהנעשה בין כתלי ביה"ס לאומנות הציור והפיסול בירושלים.
בגנזי "גנזים" בת"א, נמצא מכתב-תשובה של פרופ' שץ – מיום כ"ח מרחשון תרפ"ח – תשובתו למכתבו של הרב:
"אין אנחנו עושים את זה [פסלים]. לא לשם כך באתי לארץ ישראל, ולא לשם כך יסדתי את 'בצלאל', בכדי שאנו נעשה פסלים לגויים. עוסקים אנחנו במלאכת מחשבת, בעבודת האמנות הקדושה, מראים אנחנו את יפי עולמו של הקב"ה, את יפי ארץ ישראל, את עברנו הגדול ואת גדולינו.
אנחנו היהודים הראשונים שציירו תמונות לתנ"ך ולאגדה העברית, דבר הנותן כבוד לעם ישראל, ומעלת הרב בעצמו, בבקרו את תערוכת תמונות התנ"ך שלנו, הביע את שמחתו על זה.
אנכי בתור פסל, קדשתי את השם באמנותי: הצגתי את נביאינו, את חגינו, את צער הגלות ותקוות העם לעתיד, על ידי פסלי שהוצגו בכל העולם, ושום רב לא התנגד להם".

6. עי' שיחות הראי"ה פרק "פני הראי"ה", והתמונה אף היא נדפסה שם. וע"י ליקוטי הראי"ה א, עמ' 33, ושם עמ' 77.

חכמי היצירה – – – מכירים את הנשמה בעומק העצמי שלה, ובגדולי הציור היא באה למדרגה נפלאה: הארות יוצאות אל הגילוי מפרי ציוריהם!

אורות הקודש, ח"א, עמ' קעב

בשו"ת **דעת כהן** (סי' סה), בתשובה לפרופ' שמואל קליין ז"ל, דן מרן הרב זצ"ל בהרחבה בעניין פרצוף אדם, והוא מסיים:

אבל אחר כל זה הנני אומר, שגם במה שאפשר למצוא היתר על פי הדין – אין רוח חכמים נוחה מזה, ורוח היהדות הטהורה מתנגדת לכל פסילי־אדם.

ולצייר מר אברהם ניימן כותב הרב (שם סי' סו):

ההלכה הפשוטה שנתפשטה בישראל על פי דין השולחן־ערוך היא, שלצייר צורת־אדם בצבע על הלוח, וכן צילום פוטוגרפי, אין איסור מצד הדין. וכן נפוץ המנהג גם אצל חלק הגון מיראים וחרדים, כשיש בדבר צורך של מצוה וחיבוב התורה והיהדות, או שאר ענין מוכרח ונחוץ. וראוי מאד להדר, שלא יהיה הציור שלם לגמרי, כלומר יחד עם הרגלים, כי אך הצד העליון לבדו – עיקר תפארת האדם והבלטתו האופית־הרוחנית – שזהו המבוקש האידיאלי של הטובים שבציירים ובעלי האומנות.

פרק יד

ט"ו בשבט

(ראש השנה לאילנות)

ב"לוח ארץ ישראל" להגרי"מ טוקצ'ינסקי ז"ל, שהתחיל להופיע בשנת תרס"ה,[1] נאמר על ט"ו בשבט:

> ונוהגין לאכול בו מיני פרי אילנות וביחוד מפירות ארץ ישראל, להראות שהיום ראש השנה לאילנות לענין תרומות ומעשרות וכו': – א) שיום זה מגביל בפירות האילן בין שנת מעשר־שני לשנת מעשר־עני, שאם באו לעונת המעשרות קודם ט"ו בשבט מתעשרין לשעבר, כשנה הקודמת, ואם אחר ט"ו בשבט – מתעשרין

---

1. היוזמה להופעת הלוח הארץ-ישראלי-הירושלמי המדוייק הזה, יצאה מהגאון האדר"ת ז"ל, אשר קינא את קינאת כבודה של ארץ ישראל ושל ירושלים (ראה "לנתיבות ישראל" להגרצ"י קוק (שליט"א) [זצ"ל], ח"ב, ירושלים תשל"ט, עמ' י-י"א מהד' בית אל ה'תשס"ז עמ' כז-כח), ומרן הרב זצ"ל שת עליו נוספות חשובות, שהובאו בשמו. ואף הוא הגן על חזקתו של הלוח והתמיכה שצמחה ממכירתו למוסדות הירושלמיים הותיקים, ישיבת "עץ חיים" ו"ביקור חולים" שפעלו במאוחד, והרי מכתבו בזה לגבאי בתי-הכנסת:
ב"ה, כ"א לחדש אלול, תרצ"א
לכבוד אלופי הגבאים של בתי הכנסיות בארץ הקדש ובכל פזורי הגולה, ברכת ה' אליכם.
אחים אהובים!
כאשר מאז זה עשיריות שנים שהמוסדות הקדושים "ת"ת–וב"ח", הכוללים ישיבת **עץ–חיים** הגדולה ות"ת הכללי בכל סניפיהם פעיה"ק והשכונות, וביקור חולים הכללי פעיה"ק, החזיקו זכות הדפסת **לוחות** בית–הכנסת לדיני ומנהגי השנה, במומחיות ודיקנות (ע"י רב מומחה ידוע), וההכנסה הולכת מזה לטובת מוסדי הקדש הנ"ל, והלוחות מחולקים בעד אר"י לחוד ובעד חו"ל לחוד, כדי לא לגרום ערבוב ובלבול–דעה, בהדינים והמנהגים המסורים לרבים.
בטחוני חזק שלא תשנו כלכם את חזקתכם, ותמשיכו לקבל את **הלוחות** המוחזקים, שלא להפסיק את החקה הקבועה, וכדי להיות בטוחים בדינים ומנהגים מדויקים, ומבלי להכשל **בלוחות** שאינם מתוקנים.
החותם בברכה מהר הקדש
הק' אברהם יצחק הכהן קוק

להבא; ב) פירות שחנטו קודם ט״ו ופירות שחנטו אחר ט״ו – או אתרוג הנלקט קודם יום זה ואתרוג הנלקט אחריו – אין מפרישין [תרומות ומעשרות] מזה על זה; ג) אין מפרישין ביכורים מפירות שחנטו קודם ט״ו על שחנטו אחר ט״ו; ד) אין הפירות יוצאים מידי ערלה [אחרי השנה השלישית], אלא כשחנטו אחר ט״ו בשבט בשנה הרביעית לנטיעה, ואין יוצאין מנטע־רבעי אלא אחר ט״ו בשבט בשנה החמישית.

חנטה מה היא?

והנה אחרי הפירוט הזה, נמסרת בלוח ארץ־ישראל הערה חשובה בשם מרן הרב זצ״ל:

ואחרי שחנטה לענין כל הנזכר לעיל, איננה **ציצי** הפרחים כי אם עונת־המעשרות [כמו שכתב הרמב״ם ובשולחן־ערוך וככתוב כאן – וכפי שהעיר על טעות־העולם הגאון ר׳ אליהו מגריידיץ זצ״ל בחידושיו למשניות מעשרות[2]], אם כן למעשה צריך שאלת־חכם מה זו חנטה לפני ט״ו בשבט ואחר ט״ו בשבט, כי חלוקה היא לפרטיה ולמיניה השונים.[3]

ברם, נתקצרו פה הדברים במקום שמן הראוי היה להאריך ולהוסיף, שלא נאמרו אלא לגבי מעשרות, ולא לגבי ערלה ורבעי, שכן באלה אנו מחמירים, וכל שהגיעו לכלל בוסר – ויש אומרים לכלל סמדר – אסורים הם. והרי לפנינו הוראתו הברורה של מרן הרב זצ״ל, בתשובה לשו״ב מראשון לציון, שרק במקום הפסד גדול הורה גם לגבי ערלה שהחנטה היא עונת־המעשרות:

---

2. ר׳ אליהו גוטמאכר בפירוש המשנה, מעשרות פ״א מ״א, והורחבו הדברים בשו״ת רבי אליהו גוטמאכר יו״ד סי׳ קיג. ועי׳ שבת הארץ ד, ט, הע׳ 4. ברור נוסף בשיטת הרב קוק זצ״ל לעניין חנטה בערלה נמצא בדברי הגאון הרב יעקב אריאל שליט״א, התורה והארץ ח״א עמ׳ 53.

3. בספר ״המועדים בהלכה״, פרק ט״ו בשבט, כותב הגרש״י זווין ז״ל:
״במהותה של חנטה נחלקו ראשונים: הרמב״ם סובר שחנטה היא עונת־המעשרות (הל׳ מעשר שני פ״א הל׳ ב; שמיטה ויובל פ״ד הל׳ ט), והוא הזמן הניתן לכל אחד מהפירות במשנה פר׳ א׳ דמעשרות. ומדברי התוספות (ראש השנה י״ב, ב, ד״ה התבואה וכו׳) יוצא שחנטה היא קודם לכן, ראשית צמיחת הפירות. – – – בימינו הופיע המאירי לראש־השנה, ואנו מוצאים שם (עמ׳ 4) שתי הדעות: וחנטה היא הוצאת פרי קטן – – – ויש מפרשים בענין חנטה, שהוא קודם שיצא הפרי כלל, אלא הוצאת מה שהוא כעין פרחים״.

*

ועי׳ מה שכתב הגאון ר׳ יו״ט ליפמן בסלבסקי ז״ל, רבה של מיר, בספרו מלבושי יום־טוב ח״ב, חובת קרקע סי׳ טו, בהסברת פלוגתא דקמאי בנושא זה, שמהירושלמי (שביעית פ״ה, הל׳ א׳) משמע דחנטה ועונת המעשרות תרתי מילי נינהו, ואילו הרמב״ם אזיל בשיטת הבבלי דחנטה היא היא זמן עונת המעשרות. ועי׳ מהר״י קורקוס, רמב״ם פ״א מהל׳ מעשר שני הל׳ א׳ ד״ה ובזה, ומקדש דוד סי׳ ס, ועי׳ חזון איש שביעית סי׳ ז ס״ק יא־יב.

ב"ה, עיה"ק יפו תובב"א, ח"י שבט תרס"ט

לכבוד ידידי הרב המופלג בתורה ויראה מוהרי"מ זינגר נ"י – שלו',

קבלתי המכתב בצירוף הענפים, ובמקום הפסד גדול הננו פוסקים, **שהחנטה** היא יותר קרוב לפרי בהגמרו, ולא **ציצים** בעלמא. על כן אין להפסיד את השקדים הללו, שהשנה הרביעית שלהם היא שנתנו, על-ידי מה שהוציאו הציצים הללו לפני **ט"ו בשבט**, אם הם דבר חשוב.

– – – ייטיב נא כת"ר להודיע לכב' הועד בשמי – – – שיבדקו האילנות שיוצאים מערלה, אולי יש בהם חניטי ערלה וקל וחומר שקדים גמורים, יתלשום ויבערום. אם יהיו בהשקדים מסופקים, ייטיב לשלחם ונברר בעזה"י מה היא צורת החניטה על פי עומקא דדינא, אע"פ שקשה לבאר בכתב ענין מוחשי כזה.

משפט כהן, סי' ג

חנטה לענין ערלה ונטע-רבעי

והנה לא הסביר מרן הרב זצ"ל את טעמו מדוע שונה דין ערלה ורבעי מדין תרומות ומעשרות, אולם מצינו שהדברים מבוארים בהרחבה מפי כתבו של הגאון ר' יו"ט ליפמן ממיר ז"ל:

> אמנם לענין ערלה ורבעי, נראה דאף לפי דעת הרמב"ם והראב"ד שביארנו לעיל שהם סוברים דהא דאמרינן דלענין מעשרות ושביעית באילן אזלינן בתר חנטה, היא כשהגיע **לעונת-המעשרות**, מכל מקום גם הם מודים דגבי ערלה ורבעי דאזלינן בתר חנטה – דכל החונטין קודם ט"ו בשבט דשנה רביעית אסורין משום ערלה ושנה החמישית משום רבעי – הוא משהגיע לכלל **בוסר**, כמו שהוכחתי למעלה מדברי הירושלמי.

ובסוף דבריו שם המשיך וכתב: "עוד ראיתי לבאר דמה שכתבנו לעיל, דלענין ערלה ורבעי לכולי עלמא החנטה היא משהגיע לכלל בוסר, נראה דזה דוקא בגפנים – – – אבל בשאר האילנות נראה דזמן החנטה שלהן מתחיל מיד שנפל הפרח ומוציאין פרי" ("מלבושי יום טוב" ח"ב, חובת קרקע, סי' טז), ועיין חזון איש שביעית סי' ז אות כ, ועיין הערת הגרא"ד רוזנטל (שליט"א) [ז"ל][4] בכרם ציון, כרך ו, בפ"ה מהלכות ערלה סעיף ג.

---

4. ה'יתר"ס – ה'יתשנ"ט.

תפוחי־זהב ואשכוליות מה דינם –
האם הולכים בהם אחרי החנטה או אחרי הלקיטה?

ב"ספר השמיטה" (ירושלים תשי"ח, עמ' יא), כותב הגרי"מ טוקצ'ינסקי ז"ל:

> תפוחי זהב ואשכוליות, ואפילו לימון, הגם שהם גדלים על כל מים כאתרוג, – לא נראה להחמיר בהם חומרת אתרוג. ויש להקל ללכת בהם רק אחרי **החנטה** כשאר פירות האילן.

ובהערה שם:

> בדבר זה נסתפק אמנם חמי־זקני מו"ר הגאון מוהר"ש סלנט זצ"ל, ואמר שיש לחקור אם אין הם דומים לאתרוג, שאנו הולכים בו אחרי **הלקיטה** לשביעית?
>
> – – – והגאון מוהרא"י הכהן קוק זצ"ל כתב לי, בהיותו רב דיפו והמושבות, שהסתפק גם הוא בזה לראשונה, ואחרי חקרו ודרשו בטיב גידול האתרוג והתפו"ז ומיניו, בא לידי מסקנא שאעפ"י שבנוגע להשקאה שווים הם לאתרוג, חלוקים הם בהרבה זה מזה: האתרוג הוא "הדר משנה לשנה" (סוכה לה, א) ומתגדל ומתוסף בכל משך ימי קיומו על האילן, וגם בשנה השניה והלאה, לא כן התפו"ז שאינו דר משנה לשנה, וכשמתגדל בשיעורו לא יתוסף עוד. גם בחנטה משונה האתרוג שחונט בכל השנה, ואפילו באותו אילן שבו כבר גדלו פירותיו, יש בו גם מחנטת הפרי, שלא כן התפו"ז ומיניו, שדומים בזה לשאר פירות האילן החונטים רק בזמנם. ואפילו הלימון החונט ברוב השנה, איננו בזה כמו האתרוג – – – ולכן הסכים [מוהראי"ה] להקל בתפו"ז ומיניו לילך רק אחר החנטה.

ואם כי לפי דברי הגרימ"ט ז"ל הוכרע הדבר לקולא, הנה מצינו בתשובותיו של מרן הרב זצ"ל, שבגלל הספק נטה להחמיר, וכתב: "בשנה זו [תרע"ג] בתפוחי זהב ולימונים, צריך לקרוא בשם מעשר־שני ולפדות, ואחר כך להתנות שאם הדין הוא שהולכים בפירות הנ"ל אחר שנת **הלקיטה**, אז כל מה שקראנו בשם מעשר־שני יהיה מעשר־עני" (משפט כהן סי' נא). וכך פסק גם מרן ה"חזון איש" זצ"ל (שביעית סי' ז' ס"ק טז), שגם הוא נסתפק בהלכה זו: "וצריך לעשר שני מעשרות, בין השניה הנכנסת לשלישית ובין השלישית הנכנסת לרביעית, שהוא **ספק** אם אזלינן בו בתר **חנטה** או בתר **לקיטה**, וצריך להתנות ולפדות וליתן לעניים".

ועיין הערת הגרצ"פ פרנק ז"ל ב"כרם ציון השלם", אוצר התרומות, כרך ב', הלכות פסוקות עמ' פח. ועיין "המעשר והתרומה" להגרח"ז גרוסברג ז"ל, פרק שני הערה ח'.[5]

---

5. עיין שבת הארץ פ"ד הי"ב, אות ה, ו, ט. ובקונטרס אחרון סי' יח הכריע שבתפוז ואשכולית הולכים לפי שעת החנטה ולא חשש ללקיטה.

"לפדות מעשר-שני"

ב"עולת ראיה" (ח"א, עמ' שנא-שנג) נדפס נוסח של הפרשת תרומות ומעשרות. והנה מצינו בו שינוי בברכה שאנו צריכים לברך בשעת פדיון מעשר-שני.

נוסח הברכה הוא: **לפדות** מעשר-שני, אעפ"י שברמב"ם ובשולחן-ערוך הנוסח הוא: **על פדיון** מעשר-שני. והדבר מבואר באריכות ע"י מו"ר הגרצ"י קוק (שליט"א) [זצ"ל] בהערותיו ל"עולת ראיה" (ח"ב, עמ' תיח-תכ). לאחר שהוא דן בהרחבה "בענין הנוסחאות של ברכת המצוות, על איזה מהן מברכים בלמ"ד הסמוכה אל שורש-הפעולה – "לעשות" וכדומה – ועל איזה מברכים ב**"על"** שלפני שם-הפעולה, וחילוקי השיטות **בראשונים** (הרמב"ם בפרק יא מהלכות ברכות, הרמב"ן, הרא"ש והר"ן בפסחים דף ז, ואבודרהם בשער ברכת המצוות), **הריהו מסכם וכותב:**

> בפדיית מעשר-שני, שאינה מצווה חיובית, ואדרבה עיקר מצוותו של המעשר הרי היא לאכלו בירושלים ולא לפדותו – אלא אם יש צורך בכך פודהו כדינו – על כן מעיקר דין הפדיון מברך עליו "על פדיון מעשר שני" (ירושלמי דמאי פרק א' הל' ד').
>
> – – – אכן בזמן הזה, שאין בו אכילת מעשר-שני בירושלים, ואדרבה יש צורך להזהר בו מחשש תקלה מפני הטומאה – – – הרי פדיונו נעשה מוכרח ומחוייב – – – וכיוון שהפדיון הוא עכשיו מחוייב, חזר נוחס-ברכתו להיות כשאר ברכות המצוות החיוביות, כמבואר למעלה בלמ"ד – **לפדות** מעשר שני [הואיל ועכשיו **נצטווינו לפדותו**]. – – – וכן מפורש בשו"ת הרדב"ז, ח"ב, סי' תשל"א: ומברך אשר קדשנו במצותיו וציונו **לפדות** המעשר.
>
> וכן בסדר תרו"מ שסודר על ידי אאמו"ר הרב זצ"ל פעמים, מקודם בעיה"ק יפו ת"ו ואח"כ פה עיר קדשנו ותפארתנו ירושלים ת"ו, וכך היה מוחזק ומודפס פה, כעדותם של ותיקי ירושלים בענייני תרומות ומעשרות – **לפדות** מעשר שני. – – – גם להגאון ר' שמואל סלנט ז"ל, היה מוחזק וקבוע הנוסח **לפדות** מעשר שני.
>
> ועיין גליוני הש"ס להגר"י ענגיל ז"ל, בבא בתרא קכ, ב.

*

יש מי שאומר [של"ה, שער האותיות אות ק] שראש-השנה לפירות **האילן** הוא **ט"ו בשבט**, גם לשביעית, ואם הגיעו לעונת המעשרות קודם ט"ו בשבט של שביעית, הרי הם כפירות של ששית, ורבו החולקים עליו [רדב"ז פ"ד מהל' שמיטה הל' ט'; פאת השולחן סי' כב, סג, יד], שסוברים – – – כי לענין שביעית לעולם גם לאילנות ראש השנה שלהן הוא **א' בתשרי.**

שבת הארץ, פ"ד, הל' ט, ועיין לנתיבות ישראל א מאמר יב "חיבת מצות שביעית"

פרק טו

מצוות התלויות בארץ

"אי אפשר לעמוד על התוכן של סגולת קדושת ארץ־ישראל, ולהוציא לפועל את עומק חיבתה, בשום השכלה אנושית־רציונלית, כי אם ברוח־ד' אשר על האומה בכללה – – – הממלאת חיים ונועם־עליון את לבב קדושי־הרעיון ועמוקי המחשבה הישראלית"[1].

אורות, עמ' ט

"המצוות התלויות בארץ, הנה הנן הרכוש הרוחני היסודי של האומה בכללה, ושל קדושת יחידיה".

ראש אמיר, הקדמה ל"עץ־הדר"

כח־צמיחה גדול גנוז בקיום המצוות התלויות בארץ

מלאי חיים הם לנו הזכרונות האצורים במה שאנו עושים על פי תיקון־סופרים וקבלת אבות מקדם או על פי שריד מעיקר חיוב דין תורה, בכל המצוות התלויות בארץ.

אנו מקיימים נתינת **תרומות ומעשרות לכהן וללוי**, על ידי תיקון שאין בו הפסד גדול לנותן ולא ריוח גדול למקבל. אנו פודים את **המעשר־השני** הראוי להאכל בקדושה בעיר המרכזית, הקדושה והחיה, המקום אשר בחר ד', לב האומה לכל זרמי חייה.

מצומקים נראים לנו הדברים עתה, צורה דלה יש להם מבחוץ, אבל חיים וענין רב הם מלאים מבפנים. אלה הגרגרים הזעירים – כח־צמיחה גדול גנוז בהם. הם פועלים בחשאי על הנפש המקיימת אותם כהלכה, מלהיבים בהתמדה אש־קודש לאהבת הארץ,

---

1. "קדושת ארץ־ישראל היא קדושה עצמית־פנימית ומפני זה ישנן מצוות מיוחדות התלויות רק בה. לא שקדושת ארץ־ישראל תלויה במצוותיה, אלא אדרבה מתוך קדושתה נצטוו עליה במצוות אלה ועל ידי קיום המצוות התלויות בארץ, מגלים את קדושתה העצמית־הפנימית של ארץ־ישראל" (מעיני הישועה, חלק ג, פרק מז). ועי' רדב"ז פ"א מהלכות תרומות הל' ג; כפתור ופרח פרק י' ומה שכתב מרן הרב זצ"ל בהרחבה במבוא ל"שבת הארץ" פרק טו, ובמשפט כהן סוף סי' סג.

ביתרון האלקי-הדתי-הלאומי-והמוסרי הכלול בתוך כל המעשים הללו, ומחנכים את העם בימי שפלותו לרוח גדלו.

זאת השכילה כנסת-ישראל ובניה-בוניה, ולא חדלה להגשים את זכרונות-חייה אלה בפועל – כמה שאפשר לה – בארצות נודה, ובצורה יותר ניכרת ומתפשטת בשובה – בכל צורה שהיא – אל מקומה, אל חבל נחלתה.

"להעמיד צביון אומתנו על ארץ אבותינו במלוא תארה"

ההוד וההדר והפאר המיוחד שיש במצוות התלויות בארץ, כשהן מתקיימות עכשיו בארץ-ישראל על ידינו – על ידי אותו החיל החלוץ ההולך ובונה את ארץ-האבות ומכין אחרית ותקוה יותר חזקה ויותר בהירה לדור יבוא – מתגלה הוא לנו מתוך עוז חפצנו הפנימי המפעם בקרב נשמתנו, להעמיד את צביון אומתנו על ארץ אבותינו במלוא תארה, בכל שרטוטיה וקויה המשלימים את תכונתה – – – כימי עולם וכשנים קדמוניות.

– – – כשם שהמצוות המעשיות בכללן הלכו עמנו בגדולה, ושמרו לנו את ליח-חיינו וחותם-רוחנו – – – כן יביאו אותנו המצוות התלויות בארץ לידי רוממות החיים. וככל אשר נוסיף להתבונן בעומק של מצוות יקרות אלו, כמה נחוצים לנו תנאים יותר בריאים וחזקים לקיומן המלא, כן יגדל בנו החשק לקיים באהבה וביקר את אותם החלקים שאנו יכולים לקיימם בתור זכר לדבר, זכר קדוש לחיים שלמים שיבואו לנו בבוא תשועה שלמה, תשועת עולמים לעמנו על אדמתנו. ובקיימנו אותן עכשיו, הננו מעשירים את נשמת אומתנו באותה אש-הקודש, אשר תהיה לשלהבת-קודש מלאת-חיים לעת חיה.

"יחד עם התרומה גם אנחנו מתרוממים"

כשאנו מקיימים עתה מצות תרומה ומעשר, גם בשעה שאין לנו כל היסודות הממשיים שמצוות אלו בנויות עליהן, "לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו", הנה החזיון מתייצב לפנינו, והננו מתמלאים רוח שירה רוממה בתעופת-נשרים, לעומת עתיד האורה של הימים המאושרים המחכים לאומתנו על אדמתנו הברוכה.

הנה המקדש על מכונו – – – והנה מופיעים לפנינו אנשי-קודש, משרתי מקדש ד' אלקי ישראל, לבם מלא אהבה וחסד, רוח הקודש שפוך על פניהם, ווזכרים אנו את כל רוממות רגשי הקודש אשר מלאנו בעת ראינו את פניהם, בעלותנו לרגל, בראותנו אותם בעמדם לשרת בתוך מקדשנו גאון עוזנו ומחמד עינינו – כמה נהדרים ונעימים הם לנו.

עתה הנה גרננו מלא ברכת ד' מארץ חמדתנו, ומאושרים אנו לתת **לכהנים**, לאנשי הרוח, את **תרומתם** בשמחה, ויחד עם **התרומה** גם אנחנו מתרוממים ועולים אל אותו הגובה הרוחני שאנשי קודש אלו מתעלים, וגם נפשנו נהיית רוויה ממגד־שמים.[2]

והנה הלויים, אלה הענוגים אשר לקחו את לבבנו בנועם זימרתם בקודש בהתקדש חג – – פניהם העדינים מזכירים לנו את שירת קדשם על הדוכן, ואנחנו מתעדנים בנחלי־עדנים רוחניים, ונותנים להם את חלקם, את המעשר, בלב מלא שמחה ואושר.

– "אשרי העם שככה לו, אשרי העם שד' אלוקיו".

אורות, אורות התחיה פרק ד, עמ' נד־נט

בעיית חידוש התודעה של קיום המצוות התלויות בארץ

מאות רבות של שנות גלות מארצנו והתרחקות מעל אדמתנו, השכיחו לגמרי את משמרת התרומות והמעשרות, המצוות התלויות בארץ וביבולה, המצוות הקשורות בקדושתה של ארץ־ישראל, בסגולת ארץ־חמדת־אבות. ועם האתחלתא של שיבת ציון בדורותינו של חזרה לשדה וכרם, לאסיפת דגן ותירוש ויצהר, נתעוררה בכל חריפתה בעיית חידוש התודעה של קיום מצוות־הארץ, והחדרת הזהירות בהן בלב כל שומרי תורה ומצוה.

אם כעבור עשרות שנים, עדיין אנו שומעים מפי רבה של ירושלים הגרצ"פ פרנק ז"ל: "גם הרבה מהחרדים לדבר ד', המדקדקים בשמירת המצוות, מחוסרי־רגש המה להבין את חומר העניין של איסור טבל וחיוב הפרשת תרומות ומעשרות, כיוון שלא הורגלו בזה מימיהם" ("הצבי ישראל", ירושלים, תשל"א, עמ' שכט־ל), על אחת כמה וכמה בשנים הראשונות של תחילת החקלאות היהודית בארץ־ישראל.

אחד־מיוחד מרועי ישראל – הגאון האדר"ת ז"ל – אשר עלה מן הגולה, ובלבו הציפייה לישועה, תכלית־הכוסף לחידוש ימינו כקדם, העלה אז רעיון של מעשה־רב, אשר יעורר תשומת לב, אשר ירשים ואשר ייזכר, והוא: לחזור על אשר עשו בשעתם שבי גלות־בבל, אנשי יסוד־המעלה בימי עזרא ונחמיה (שגם הם עמדו בפני אותה בעיה, אחרי שבעים שנות גלות, שהשכיחו הרבה תורות ומצוות).

ודבר המעשה היה: כריתת **אמנה**, אמנת־התחייבות פומבית־חגיגית על קיום המצוות התלויות בארץ ובמקדש, וכלל "ללכת בתורת האלקים – – – ולשמור ולעשות את כל מצוות ד' אדונינו, ומשפטיו וחוקיו" (נחמיה ט, א־ל), וחתימתה על־ידי כל העולים, בראש וראשונה השרים, הלויים והכהנים, ואחריהם "השוערים המשוררים, הנתינים".

---

2. "הנותן מתנות–כהונה, צריך שיחוש ברגש חי וקדוש, שלא רק נותן ומשפיע הוא, כי אם גם מושפע ונעזר, ומקבל טובה גדולה, בהיותו משתתף עם מעמידי תורה ועבודת–ד', בפעולותיהם הרוחניות שהן אורו של עולם" (עולת ראיה ח"א, עמ' שג).

אנשי חדרה מוקירים את קריאת הרב לנטוע

"רעיון האמנה – הוא דבר גדול מאד, רק צריך ישוב הרבה"

על רעיון זה אנו קוראים באחת האגרות של מרן הרב זצ"ל אל הגאון האדר"ת ז"ל – שכאמור היה הוא הוגה הרעיון הגדול הזה – ונוסף על הקשיים הכרוכים בביצוע, רומז הרב על "עוד כמה דברים עיקריים" הקשורים בנושא:

> על דבר רעיון **האמנה** – הוא דבר גדול מאד, רק צריך ישוב הרבה באיזה סגנון ולשון יכתב, וצריך הכנה מרובה לאגד על כל פנים כל הקולוניות יחד, ועוד כמה דברים עיקריים, ונדבר עוד בזה בעזרת השי"ת.
>
> אורח משפט, השמטות ומילואים סי' י, עמ' רנג

ונראין הדברים, שאחרי דיון בהצעה, נוכחו לדעת שעדיין לא איכשר דרא, והרעיון נגנז ושוב אין אנו שומעים עליו כלל. וכדאי היה שיימצא חוקר אשר יברר את פרטי הדברים, האם רק בעיות טכניות, של חוסר יכולת ארגונית-מעשית, הן שמנעו את הביצוע, או שמא חששו לחומר המעשה, שהרי בנחמיה שם נאמר "ובאים באלה ובשבועה" (והגאון מהרי"ד סולובייצ'יק ז"ל בספרו "בית הלוי" חלק ג, העלה נימוק זה של שבועת שבי הגולה בדיונו על תוקף שביעית בזמן הזה, שהרי נאמר שם "ונטוש את השנה השביעית" (ט, לב), ועיין תגובתו־תשובתו של מרן הרב זצ"ל על כך במבואו

ל"שבת הארץ" פרק ח), ואפשר שלזה התכוון הרב, באמרו "כמה דברים עיקריים", שחששו לתקלות של עבירה בשגגה וכו'.[3]

"הנשמה הפנימית של כל המצוות תלויה היא בארץ-ישראל"

ב"ראש אמיר" – הקדמתו העיונית של מרן הרב זצ"ל לספרו "עץ הדר" (ירושלים תרס"ז) – פותח מרן הרב זצ"ל את דברי קדשו בהסברה נאה על ייחודן של המצוות התלויות בארץ שהן הנה "הרכוש הרוחני היסודי של האומה בכללה ושל קדושת יחידיה":

> בין המערכות המחולקות שבמצוות התורה, הננו מוצאים הגדרה רשומה המציגה לפנינו שתי שדרות מיוחדות – המצוות התלויות בארץ והמצוות שאינן תלויות בארץ, וכמו ששנינו (קידושין לו, ב): "כל מצוה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ, ושאינה תלויה בארץ, נוהגת בארץ ובחוץ לארץ".
>
> ברם כתב הרמב"ן בפירוש התורה (בראשית כו, ה; דברים יא, יח) שיסוד קיום כל המצוות כולן, מצד עניינן הפנימי והתכליתי הוא רק בארץ – – – והיחס הגדול של כל המצוות כולן אל ארץ-ישראל, מביא אותנו אל הדעת האמתית, שהנשמה הפנימית של כל המצוות – אפילו של אותן שאינן תלויות בארץ – תלויה גם היא באמת בארץ, ומאוירה המחיה נשמות, הינן יונקות מרחוק כפי היכולת, לצורך העמדת חיותם גם בחוץ-לארץ.

הגרי"מ חרל"פ זצ"ל: "הרוצה להכיר את הלמדנות של הרב – ילמד בעיון ספרו "עץ הדר"!"[4]

בשנת תרס"ו הופיעו שני ספרים של הרב, קטני-הכמות ורבי-האיכות – "אדר היקר" ו"עקבי הצאן", והם הרשימו מאד את בעלי-המחשבה ואנשי-ההגות. ברם, הללו הבליטו את יחודו של הרב כהוגה גדול ובעל סגנון מעולה, ואילו בעלי-תריסין בהלכה מהמקורבים אל הרב, הצטערו בלבם על שתופעה זו מסתירה את שיעור-קומתו הלמדנית-הגאונית של הרב, את גדלו בהלכה וידו החזקה בהוראה. ועל כן רבתה השמחה במעונם כששנה אחרי זה הופיע ספר "עץ-הדר", שאם כי גם הוא אינו גדול בכמותו, הרי בתכנו נתגלה הרב בשלל-גוניו בהלכה, בקיאותו המקיפה, ניתוחו העיוני העמוק, כשמתוכם בוקע ועולה הקו הישר המביא לפסיקה הברורה, "אסוקי שמעתא אליבא דהילכתא".[5]

---

3. עיין גם חיי הראי"ה פרק ה ובליקוטי הראי"ה ג עמ' 322-323.
4. עי' לעיל עמ' 99.
5. על ספרו זה – הראשון למשא ומתן של הלכה בנושא הגדול הנוגע לקיום מצוה חביבה –

איש-ירושלים, הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, שהיה מעורה בעולם התורני הירושלמי, ששימש את כל הגדולים, ועם זאת מצא את דרכו אל ״הרב מיפו״ ודבק בו בכל נפשו, היה לו כבר מראה-מקום להפנות את תשומת הלב אל הנקודה המרכזית הזאת בהווייתו של הרב:

– ״מי שרוצה להכיר את **הלמדנות** של הרב, ילמד בעיון את **עץ הדר!**״

בה בשנה – תרס״ז – כתב הרב קונטרס גדול, בן שנים עשר פרקים, הדן בהרחבה ב״דיני הרכבת אילנות ופרטי גדריהם״, והוא נדפס כעבור שנים בספרו ״משפט כהן״ סי׳ כד (עמ׳ לח-סז).

״שינון ההלכות בבירור והרחבה, עשות ספרים והרבות מחקר, מביאים את האהבה אל המצוות התלויות בארץ״

המצוות התלויות בארץ מחיות הן את רוחנו, כמה שעולה בידינו לקיים מהן גם כעת, אם כי עדיין אין לנו שום דבר בשלמותו. אבל הגיעה השעה לתחיית התורה המכוונת לעומת תחיית הארץ, תלמודן של המצוות התלויות בארץ החל להיות הולך ונחשב, לכל עם ד׳ המפנה פניו אל ארצו ברוח ד׳ אשר עליו, הולך ונהיה לחובה קדושה, יתר על החובה הכללית המקפת את כל התורה כולה, וביותר החלה חובתו להיגלות על יושבי אדמת הקודש.

׳תלמוד מביא לידי מעשה׳ – שינון ההלכות בבירור והרחבה, עשות ספרים והרבות מחקר בהן, מביאים את ההכרה והאהבה אל המצוות התלויות בארץ, אשר נשכחו שנות מאות רבות מכללות האומה. אור ד׳ שבכל אות ואות ובכל פרט ופרט מפרטיה של תורה, מופיע ומעורר את חשק שמירתן בכל פרטיהן, והכרת צדקן וכבודן הולכת ומתרבה לפי הגדלת תורתן והאדרתה.

הקדמה ל״שבת הארץ״, עמ׳ יג
מהד׳ בית-אל ה׳תשנ״ד עמ׳ כב-כג

עידוד מכון ״מדרש בני ציון״

רב היה חלקו של הרב בעידוד לימוד המצוות התלויות בארץ ובירורן הרחב. בעודו בחוץ-לארץ הקדיש להלכות אלו עיון רב, ובספריו אנו מוצאים חידושי-תורה מעמיקים בסדר זרעים שנכתבו כבר בתקופת רבנותו הראשונה בזוימל, וכשהתכונן לעלות לארץ-ישראל, בסוף שנות רבנותו בבויסק, חזר ושנה הלכות אלו.

כותב מרן הרב זצ״ל באיגרת אל גיסו הרב יוסף רבי ז״ל: ״הנני עסוק זה כשבועיים בכתיבת קונטרס על דבר האתרוגים – – – חיקור עומק ההוראה בפסולם של המורכבים – – – יש בו ב״ה הרבה עניינים יקרים בעומק הלכה, ועדיין אני עומד באמצע כתיבתי. יזכני השי״ת לגמרו בכי-טוב ולהוציאו לאור עולם ולזכות הרבים ולכבוד ארצנו הקדושה ת״ו״ (״אגרות הראיה״, ח״א, עמ׳ סז).

זמן־מה אחרי שעלה הרב ירושלימה, אחרי מלחמת־העולם הראשונה, קבע שיעור בירושלמי זרעים בפני כמה אברכים מצויינים ביותר מישיבת "עץ חיים" (הרב ר' יצחק אריאלי ז"ל, הרב יהושע קניאל ז"ל ועוד), ובתקופה יותר מאוחרת ריכז חבורה מעולה של אברכים צעירים יותר, שהיתה מגיעה ערב ערב לבית מדרשו ועוסקת במצוות התלויות בארץ (ביניהם הרב ר' מרדכי־לייב זק"ש ז"ל, הרב ר' אבא רקובסקי ז"ל, הרב ר' פישל רוזנר ז"ל ועוד).

בין האברכים הצעירים האלה, בלט בערנותו ובמרצו הרב ר' יצחק רוזנטל ז"ל, והוא שהקים אח"כ את המכון "מדרש בני ציון", אשר חבריו הקדישו לימודים מקיפים במצוות התלויות בארץ, ופירות־עיוניהם הופיעו ע"י המכון בקבצים המצויינים "כרם ציון".

מכון "מדרש בני ציון" נוסד בשנת חייו האחרונה של הרב – תרצ"ה – והוא עוד הספיק לקבל מכתב־חיזוק ממנו, וכך כותב הרב יצחק רוזנטל ז"ל בהקדמתו ל"כרם ציון השלם", כרך "אוצר פרי הלולים" שהופיע בירושלים תשל"ה:

"זכינו לקבל ברכתו של רבינו הגדול מרן אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל לפני עלותו למרום, ונר־אלקים טרם יכבה – עודדנו ואימצנו בברכתו הנאמנה:

'אבקש מכל אחינו, אוהבי תורתנו וחובבי לומדיה, שיתנו את ידם הנדיבה לחזק את מוסד־התורה הק' "מדרש בני ציון", המרכז את גדולי בני־הישיבות, ששמו להם קביעות לדרוש ולהעמיק בהלכות התלויות בארץ, בכל פרטיהם ודקדוקיהם, בעומקה של הלכה. אקוה שנדיבינו היקרים יכירו את חשיבות הענין הקדוש הזה ויחזקו אותו ביד נדיבה'".

פרק טז

על משמרת התרומות והמעשרות

הגאון המקובל ר׳ נפתלי־הירץ הלוי ז״ל, כיהן כרבה של יפו בימי ראשית חידוש הישוב החקלאי היהודי בארץ־ישראל, והוא הניח את יסודות ההשגחה על קיום המצוות התלויות בארץ.

וכך מספר איש ירושלים, הרב בן־ציון יאדלר ז״ל:

״כשנוסד היקב בראשון־לציון, מינה הגרנ״ה זצ״ל את הר״ר שניאור ז״ל על ההשגחה של ערלה וכלאי הכרם והפרשת תרומות ומעשרות – – – ופעמים הרבה היה הגרנ״ה נוסע בעצמו עם ר׳ שניאור, כדי לבדוק את הכרמים ולהזהיר מאיסור כלאים. כן היו משגיחים ביותר על כשרות היקב – – – והרנ״ה מינה את חתנו, הרה״ג ר׳ יוסף־צבי הלוי, להשגיח בזה. – – – לאחר פטירתו של הגרנ״ה – י״ד סיון תרס״ב – היה הגאון האדר״ת ז״ל נוסע מירושלים ליקב – – –.

ובער״ח סיון תרס״ד בא הגאון ראי״ה קוק לכהן כרב ואב״ד דיפו והמושבות, והמשיך הוא את עבודת הקודש, הן בתרומות ומעשרות ביקב, והן בהשגחת ערלה וכלאים במושבות, כסדר שסידר הגרנ״ה, על פי דעת הגרי״ל דיסקין ז״ל מבריסק זיע״א״.[1]

בטוב ירושלים, ת״א תשכ״ז, עמ׳ רט־ריא
ירושלים ה׳תשס״ו, עמ׳ קצז־קצט

״אנו וכל בית ישראל סומכים עליו ומחזיקים ידיו בכל תוקף ועוז״

המשך עבודת־הקודש הזאת על־ידי מרן הרב זצ״ל, נמסר לו באמצעות מכתב־מינוי מפורש שנשלח מירושלים לפקידי הברון שחלשו אז על כל הישוב החקלאי, ועליו חתמו העומדים בראש הרבנות הארץ ישראלית, סבא־קדישא הגאון ר׳ שמואל סלנט ז״ל

1. וכך כותב גם מרן הרב זצ״ל, בתשובה להרב הגאון ר׳ גרשון לפידות ז״ל: ״ואודיע לכת״ר, שמורי־חמי הגאון האדר״ת ז״ל הודיע לי, שהרב הגאון רנ״ה ז״ל כל הוראותיו היו על פי הגאון הקדוש רי״ל דיסקין ז״ל להלכה ולמעשה״ (משפט כהן סו״ס לז, עמ׳ עט).

ואתו-עמו הגאון האדר"ת ז"ל, אשר הוזמן לעמוד לימינו לעת זקנתו המופלגת (אגרות הראיה א, אגרות נוספות ז, עמ' שעו):

ב"ה, עיה"ק ירושלים ת"ו, יום א' ט"ו סיון תרס"ד

כבוד הפקידות של חברת יק"א להנהגת המושבות

שלום וברכה

הננו להודיע לכבודם, כי הרב הגאון המובהק, הצדיק אשר שמו כשמן תורק, מוהר"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א, הופקד לשמחת לבבנו לרב העיר יפו ולהמושבות תובב"א.

ומעתה כל העניינים השייכים למצוות התלויות בארץ, וההשגחה על ענייני כלאים וערלה וכו', תרומות ומעשרות וכו', הכל יהיה נחתך על ידי ידידנו הרב הנזכר שליט"א, שאנו וכל בית ישראל סומכים עליו ומחזיקים ידיו בכל תוקף ועוז.

ותואיל נא הפקידות להודיע הדבר גם לכל בני המושבות, וכי בכל ענייני הדת יסורו למשמעתו ויעשו ככל אשר יורם, מבלי סור מדבריו, כרצון כל שלומי אמוני בני ישראל, חובבי עמם וארצם, ורצון החותמים בברכה

שמואל סלאנט

אליהו דוד ראבינאוויץ-תאומים

האדר"ת ז"ל: "תהילה לא-ל, יפה כחו בכל, באין ערוך, יותר ממני"

ובמכתב פרטי שכתב הגאון האדר"ת ז"ל אל הרב כעבור ירח ימים – אור ליו"ז תמוז תרס"ד – הוא מוסיף: "אשרי חלקו של כבוד-גאונו שיחי' שנפל לו בנעימים לפקח על איסורי ערלה וכלאים, ולקיים הכל כמצווה ומוזהר עלינו. בשנה הראשונה לבואי פה, חשבתי ליפוק לקרייתא לכל המושבות לפקח על כל דבר, אבל עוונותי יסרוני לא-עליכם ממיחוש הקדחת, עד כי לא יכולתי לצאת ולבוא. על כן מה מאוד שמחתי עתה אשר תתגלגל זכותם [של המצוות התלויות בארץ], על ידי כ"ג שיחי' בעמלו ופעלו, במעשיו ודיבורו, אשר תהילה לא-ל יפה כוחו בכל, באין ערוך יותר ממני" (אגרות הראיה, ח"א, נוספות ו, עמ' שעה-ו).

"אקווה כי במשך הזמן – – – יתעלו בדרך התורה והמצווה"

מכתב זה נדפס בשעתו בשנת תש"ג, והנה עתה – בשנת תשל"ט – זכינו להמשך הדברים במכתבו של הרב אל הגאון האדר"ת ז"ל, שנכתב בכ"ה תמוז, תרס"ד, מיד

אחרי ביקורו הראשון במושבות "לאגד לב בני־בחונים לרצון ד', למען ייטב להם" (המכתב נדפס במילואים שבסוף ספר אורח משפט סי' יא, עמ' רנד):

> בבואי מסיורי בקולוניות, ראשון לציון, רחובות, ואדי־חנין, נס ציונה, גדרה, מצאתי לשמחת־לבבי מכתב גאון־אדוני. – – – והנה מתיורי מצאתי לשמחתי הרבה, יותר טוב ונאה ממה שמורגל לחשוב עליהם, רק הם צריכים התקרבות והדרכה נאותה. רובם הם בעלי תורה ובעלי שכל, והדרכה נמוכה הראויה להמונים בחוץ־לארץ, אינה נאותה להם כלל, והם צריכים לשמוע דברי־חכמה המשמחים את הלב ומגבירים את הנפש ברוממות קרן וחדוות השם יתברך, ואז ימשכו באהבה לחפץ השי"ת. ואקווה כי במשך הזמן יוכשרו כל כך בעזה"י שיקבלו עליהם דברי־חברות באמת, ולא יהיו צריכים כלל לשמירה מן הצד על כל המצוות התלויות בארץ, וכן יתעלו בדרך התורה והמצוה בכלל בעז"ה.
>
> – – – מכל מקום יש עבודה מרובה, אבל תקוה נשקפת בעזה"ש להשיבם לביצרון למעלה גדולה הראויה להיות לתפארת בעיני אלקים ואדם ולתהלה לעם הקודש בכלל ולארצו.

"הדבר טעון חיזוק, שלא יכשלו באכילת טבל"

עוד בקיץ תרס"ב החליטו כל גדולי ירושלים, שלא להסתפק בהפרשת תרומות ומעשרות מפירות המושבות החדשות, בשעת כניסתם לירושלים, אלא שבמקום גידולם, במושבה עצמה, יקבע משגיח מיוחד אשר ידאג לתיקון הפירות כהלכה.

עם גידולו והתרחבותו של הישוב החקלאי וריבוי הפירות, נתברר שהדבר טעון חיזוק, ובכ"א תמוז תרס"ז, פנו כל בתי הדין בירושלים, אשכנזים וספרדים, פרושים וחסידים אל מרן הרב זצ"ל לקבל את שליחם הרב ר' בן ציון יאדלר ז"ל "שהוא ימסור דברינו לכת"ר – דברים הנדרשים לתיקון התרומות והמעשרות – שלא יכשלו אחינו בני ישראל באכילת טבל ר"ל, וראשית כל לשמור ולקיים את המודעה הנדפסה בשנת תרס"ב, וביחוד הסעיף ג' [שיפרישו תרומות ומעשרות במקומם]".[2]

אף הם מוסיפים ומבקשים: "ואולי יטריח כבוד תורתו ליסע אתו להמושבות", ולמנות שם "איש מיוחד תחת השגחת כת"ר שיחי', להפריש תרומות ומעשרות".

למכתב זה צורף מכתב נוסף מאת הגר"ש סלנט ז"ל, אשר פונה ל"מע"כ ידידי הרב הגאון המפורסם וכו' – – – הגאב"ד יפו והמושבות":

---

2. וראה "בטוב ירושלים", זכרונות המגיד הירושלמי הרב בן-ציון יאדלר ז"ל, ת"א תשכ"ז, פרק תשיעי, עמ' קעה-קפב (במהד' ה'תשס"ו נשמט לחלוטין מסיבה לא ברורה).

שמואל סלאנט

ב״ה. פעה״ק ירושלם תובב״א. יום לה׳ שנת תרכ

Samuel Salant
Oberrabbiner d. Asch. Gemeinden
JERUSALEM (Palästina) :

״חז״ל אמרו כל שחביריו נמנו לדבר מצוה וכו׳, לזאת הנני גם אני לעורר את כתר״ה כי ישתדל בכל עוז, לתקן בענייני שמירת מצוות התלויות בארץ במושגות אחינו בני ישראל בארצנו הקדושה, וככל האמור במכתב הרבנים בית דין צדק הי״ו לכתר״ה״.

״זכות הרבים יהא תלוי בו, – – – ועל כל ישראל יהא אורו״

גם הגר״ח ברלין ז״ל מוסיף דברי־זירוז[3]:

״כן אנכי הנני דו״ש כבוד רב כהנא ורב חביבא, הגאון האדיר, שמו כן תהלתו, מ׳ אברהם יצחק הכהן שליט״א – ואך למותר לי להוסיף על האמור במכתב האי סבא קדישא הגאון הרש״ס שליט״א. ואודיעהו בזה, כי הנוכחי הרב מ׳ ב״צ יאדלער שי׳, נשלח מאתנו, ומכל בתי הדינין האשכנזים והספרדים הי״ו, לפקח על עניני המצות התלויות בארץ בהמושבות, ומובן שראשית פעולתו יהא **לבוא ולהתיצב לפני הוד גאונו שי׳, שהוא הראש והראשון לדבר הזה**, ואחרי אשר יציע לפני הדר״ג שי׳ את כל הקלקולים, ואשר נצטרך לתקנם, אין מזרזים אלא למזורז, כמוהו ירבו בישראל. והנני בטוח כי ידלג כאיל ברוב עוז ותעצומות, להשתתף עמו במצוה זו להציל רבים מאחב״י ממכשול עוון, וזכות הרבים יהא תלוי בו וזכות אבותיו תהא מסייעתו וצדקתו תעמוד לעד, ולפני שמש ינון שמו וזכרו, **ועל כל ישראל יהא אורו**, כברכת מכבדו ומוקירו, הרצוף אהבת תורתו ויראתו עד העולם.״

״נתמנו אנשים נאמנים ומומחים, לתקן הפירות וליתן הכשר״

מכתב זה אשר הובא על ידי שלוחי בתי־הדין בירושלים, היה לו משקל מעשי מיוחד, שכן קיבלו הללו עליהם את עול החזקת המשגיח הראשי, ר׳ בן־ציון יאדלר ז״ל, שהיה מוכן לשמש כמשגיח נודד ומפקח ישיר על כל הנעשה בזה במושבות, וזכה אחר כך לתואר ״שר התרומות והמעשרות״ (כך מכנה אותו אביו של השר משה שרת ז״ל, ראה קבוצת־המכתבים ״המעשר והתרומה״ עמ׳ 32, ועיין בטוב ירושלים, עמ׳ רכה־ו (מהדו״ב ה׳תשס״א, עמ׳ רכא־רכב), על ביקורו של הרב״צ ז״ל בחוותו).

בתנאי המצוקה של הישוב החדש והמושבות הנאבקות על קיומן, היה זה צעד נכבד לחיזוק מערכת המצוות התלויות בארץ. מרן הרב זצ״ל קיבל את הדבר בשמחה, ובתשובה למכתבים אלו, הוא כותב ביום ח׳ מנחם־אב תרס״ז (אגרות הראיה, ח״א, אגרת פג עמ׳ פח־ט):

---

3. אגרות לראי״ה מהדו״ב ירושלים ה׳תש״ן, אגרת מא.

מצאתי לנכון להודיע למעלת כבוד תורתם הרמה, שקבלתי בשמחה מכתב-קדשם על ידי שלוחי-דרבנן הרבנים היקרים יצ"ו הר' פינחס [המבורגר] והר' בנציון [יאדלר] שיחי', ובנסעי לקרייתא דארץ-ישראל, במושבות הסמוכות, לפקח על ענייני ערלה וכלאים שבכרמים, סבבנו הדבר לתקן גם כן את ענין תיקון ההפרשה דתרומות ומעשרות מפירות היוצאים, בפרט הבאים בשוק ירושלים ת"ו, ועל פי ועדי המושבות נתמנו אנשים נאמנים ומומחים לתקן הפירות וליתן הכשר על זה – – – שו"ב המושבה או איש נאמן אחר, שנתתי לו על זה רשות והרשאה מיוחדת.

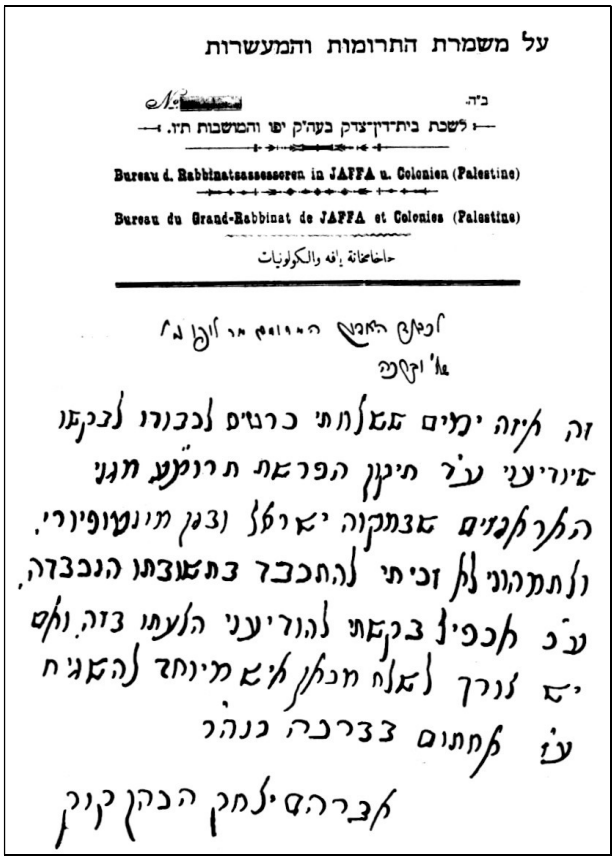
על משמרת התרומות והמעשרות

ב"ה.

לשכת בית-דין-צדק בעה"ק יפו והמושבות תו"ו.

Bureau d. Rabbinatsassessoren in JAFFA u. Colonien (Palestine)

Bureau du Grand-Rabbinat de JAFFA et Colonies (Palestine)

ماخاخانة إلله والكولونيات

"לצאת בשרביט-הזהב אשר בידו

– – – בחכמת-אלקים אשר בקרבו"

למרות הרצון הטוב והמאמצים המרובים, נבעו פרצות במערכת קיום המצוות התלויות בארץ. המצב החומרי הקשה לא איפשר הצבת משגיחים בשכר מלא וקשיי התחבורה

הקשו על הפיקוח, וכעבור שנה שוב התעוררו גדולי ירושלים לחיזוק המערכה, ושוב הם פונים במכתב־זירוז אל רבה של יפו "לצאת בשרביט־הזהב אשר בידו" אל בני המושבות הנתונים להשפעת "הדר גאון־עוזו":

ב"ה, ב' סיון, תרס"ח

רוב שלו' למעלת כבוד ידיד ד' ועמו, הרב הגאון המפורסם כו' כבוד שם תפארתו מוהר"ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א, הראב"ד דעיה"ק יפו והמושבות ת"ו, יהי נועם ד' עליו.

- - - לא טובה השמועה, כי יש בין אחינו בני המושבות, בעלי השדות והפרדסים והכרמים, המוציאים מתחת ידם פירות ותבואות שאינם מתוקנים - - - על כן ראינו לחוב קדוש לשוב ולחדש ולחזק התקנה הישנה משנת תרס"ב, כי על אחינו הקאלאניסטען חיובא רמיא, לבלי לשלוח מחוץ להמושבה שום פירות ותבואות שאינם מתוקנים - - -.

ובצפייתנו נצפה כי גם כבוד הדרת גאונו שיחי' יהיה עמנו בעצה הוגנת זו, להקים עולה של תורת אמת וחיי עולם, לכתוב ידו תיכף באזהרה לכל ועדי המושבות, ראשון לציון, עקרון, רחובות, ואדי חנון[4], גדרה, קאסטינא, באר יעקב. וביחוד להרב דפתח תקוה שיחי', לקיים ולקבל עליהם כל זה.

תקוותנו בטוחה, כי ידע הדר"ג שיחי' את אשר לפניו **וצדיק מושל ביראת אלקים כתיב, לצאת בשרביט הזהב אשר בידו,** להזהיר את בני המושבות דכייפי [הכפופים] תחת הדר גאון־עוזו, על כל הנ"ל, **ובחכמת אלקים אשר בקרבו**, על כל המצוות התלויות בארץ, ערלה וכלאים ומעשרות וכו'.

ובצדקו להודיענו בהקדם החלטתו, ודבר מה ישיבו בעלי הועדים, למען נדע את אשר יקום דבר. והשי"ת יעזרנו על דבר כבוד שמו, להתענג על זיו הדר ארץ חמדה, בהשיב לה כבודה וערכה האמיתי, במהרה בימינו אמן, כרצון כל יראי ה' המצפים מציון תשועת ישראל.

בשולי המכתב באים דבריו של הגר"ש סלאנט ז"ל: "גם אנכי דורש שלום כבוד הדר"ג שיחי', ותקוותי חזקה כי כמידת כהנים זריזים הם, יזדרז בכל היכולת ובכל אשר תמצא ידו ברצות ד', לעשות תקונים ומשמרות - - - וד' יתן בלב אחינו בני המושבות הי"ו לשמור ולקיים מצוות התלויות בארץ כתיקונם".

והגר"ח ברלין ז"ל מוסיף: "כל מי שיראת ד' בלבו - - - חובה עליו שלא ינוח ולא ישקוט - - - להזהיר ולחזור ולהזהיר - - - וביחוד הכהן הגדול מאחיו, גאון אב"ד דיפו והמושבות".

---

4. היא נס ציונה.

החלטתו, ודבר מה ישיבו בעלי הועדים, למען נדע את אשר יקום דבר, והשי"ת יעזרנו על דבר כבוד שמו, להתענג על זיו הדר ארץ חמדה, בהשיב לה כבודה וערכה האמיתי בב"א כרצון כל יראי ה' המצפים מציון תשועת ישראל.

נאם משה טאניר,
נאם שאול חיים הכוי הורוויץ
החונה כמאה שערים בירושלם ת"ו
ונאם שמואל נסים חי"ו
ונאם חיים צבי הירש ברוידא
מזאנאר
ונאם ארי' ליב ראשקעס משניפישק
ונאם ישראל יעקב יעבץ
מקרמענטשוק
ונאם מרדכי ישראל הי"ו
ונאם יוסף חיים זאננעפעלד
ונאם יצחק אשכנזי
ונאם דובער אפרת
(מקום חותם בד"צ ספרדים)
ונאם דובער הלוי עפשטין,

חבד"צ אשכנזים פרושים וחסידים

נאם משה נחום וואלענשטין
נאם ליפמאן דוד במהר"י ז"ל
ונאם ארי' ליב בהרא"ד ז"ל
ונאם יוסף יהודה בר"ד הלוי ז"ל
ונאם צבי פסח פראנק
ונאם אברהם בלא"א מו"ה דוד הכהן ז"ל
(מקום חותם בד"צ פרושים)
(מקום חותם בד"צ חסידים)

גם אנכי הו"ש כבית הדר"ג שיחי', ותקותי חזקה כי כמדת כהנים זריזין הם, יזדרז בכל היכולת ובכל אשר תמצא ידו ברצות ד', לעשות תקונים ומשמרות לבלי יכשלו אחב"י באיסור טבל חו"ש וכאמור למעלה מהרה"ג הנ"ל שיחיו, וד' יתן בלב אחינו בני המושבות היו"ל, לשמור ולקיים מצות התלויות בארץ בתיקונם, ובזכות זה יצו ה' את הברכה באסמיהם, ויהי להם תקומה בארץ, ונזכה לגאולה שלמה בב"א. כעתירת המצפה לישועה וחותם בברכה שמואל סלאנט (מקום החותם)

מי רואה אלו יוצאין ולא יצא, להוש להקנת אחב"י בכל מקימות מושבותיהם, להצילם ממכשול גדול כזה, ולשמור כל עניני הפ"שת תומות ומעשרות כדת, וכל מי שיראת ה' בלבו, ויודע שרבריו יהיו נשמעים להסרים למשמעתו, חובה עליו שלא ינוח ולא ישקוט ולא יהא יושב דומם ומחריש אך לקרוא בגרון ולא יחשוך יום יום להזהיר ולחזור ולהזהיר, וכולי האי ואולי יתוקן הדבר על ידו, ויהא זוכה ומזכה את הרבים, וזכות הרבים תלוי בו, וביחוד הכהן הגדול מאחיו הגאון אב"ד דיפו והמושבות, עליו החובה ביתר שאת, לחפש דרכים ועצות לתקן המעות וכבר אחז"ל מעשרות סיג לעושר, על כן בטוחים אנחנו כי הנזהרים והמזהירים בזה יתברכו בחיי עושר ואושר וכל טוב סלה, כברכת החותם במעולה שבברכות

יום ה' לסדר ולפרש יִשְׁמְרֶךָ ה' וְיָחֳנֶךָּ לז"ק

נאם חיים ברלין

״מכתב־קדשם – – – לאמץ זרועי, להקים דת־קודש בישוב החדש״

גם הפעם קיבל מרן הרב זצ״ל את מכתב גדולי ירושלים, זירוזם ואימוצם, בשמחת־לב, ומתוך מכתב תשובתו נמצאנו למדים שהיתה אז סיבה מיוחדת להתרופפות מצב הפיקוח על משמרת התרומות והמעשרות, והיא – פטירתו של המשגיח הראשי הר״צ שניאור ז״ל:

> נתמלא ביתי אורה, בקבלת מכתב קדשם, אשר מאז עליו חכיתי, שיופיעו עלי באורם וישעם בימין ד׳ רוממה, גאוני־טהרה אשר בכלילת־יופי עיר קדשנו תובב״א, לאמץ זרועי להקים על תילה דת־קודש בישוב החדש בכלל, ובפה עיה״ק יפו והמושבות הסמוכות בפרט, מי יתן והי׳ זה החילם לברכה, ועוד נוסיף אומץ שיהיה דיבור של חיבה מצוי תמיד בינינו.
>
> – – – אקוה בקרוב להיות בהמושבות, לפיקוח ענייני הערלה וכלאי הכרם, **כדרכי בכל שנה בעה״י**, וביחוד בשנה זו אשר הננו זקוקים למשגיחים מיוחדים על זה בכל מושבה, כי גבר זריז וממולח ובקי בענין, כהמנוח הר״צ שניאור ז״ל, כמעט שאן למצוא, באופן שנוכל למסור על יד אחת ההשגחה הכוללת,[5] וכבר החילותי להעמיד משגיחים פרטיים בכל מושבות ממושבות הכורמים – – – והנני חותם בברכה ובקשה רבה, תהי נא ידם הקדושה תמיד יחד עמדי לרומם הדר קודש ד׳ בהררי קודש של הישוב החדש, למען שם ד׳ ולמען עמו ונחלתו.[6]
>
> אגרות הראיה א, אגרת קמב, עמ׳ קעט־קפ

---

5. ״איסור היה מוטל על כל האיכרים, שלא לנטוע כרם בלי ידיעתו [של ר״צ שניאור], והוא היה כותב על כל אילן ואילן שנת נטיעתו, ובזמן פריחת אילנות־ערלה היו הבעלים חייבים להסיר הפריחה, כדי שלא יגדלו ענבי־ערלה [עי׳ משפט כהן סי׳ י׳]. כל איכר שלא היה לו הכשר של ר״צ שניאור – לא קיבלו את ענביו ליקב, וכן היו מפקחים על איכר זה שלא ימכור ענבים לאכילה״ (בטוב ירושלים, עמ׳ רי׳, מהדו״ב ה׳תשס״ו עמ׳ קצח).
בט״ז שבט תרס״ז, כתב מרן הרב זצ״ל איגרת נמרצת לה׳ זאב גלוסקין ז״ל, מנהל היקב בראשון לציון, ובה דרישה תקיפה ״לשלם להר׳ שניאור את שכרו״, ושימשיך ״לעמוד על משמרתו״, והרב מוסיף: אני כותב דברי אלה בדמי לבבי״ (אגרות הראיה, ח״א, אגרת נח, עמ׳ סד). ובאיגרת נוספת – מכ״ג שבט תרס״ז – נאמר: ״הנני עומד לימינו של המשגיח ר׳ שניאור״, ו״קודם שיתברר לי שישנם משגיחים כאלה שיוכל לבבי לסמוך עליהם, לא אוכל להסכים על סילוקו של הר׳ שניאור״ (שם, אגרת ס, עמ׳ סח־ט).

6. **״המעשר והתרומה״** – קבוצת מכתבים מאת גאוני ירושלים והגאון אב״ד יפו והמושבות, בענין הפרשת תרומות ומעשרות בארצנו הקדושה – – – ירושלים, תרע״ב; אגרות הראיה, ח״א, עמ׳ קעט־פ.

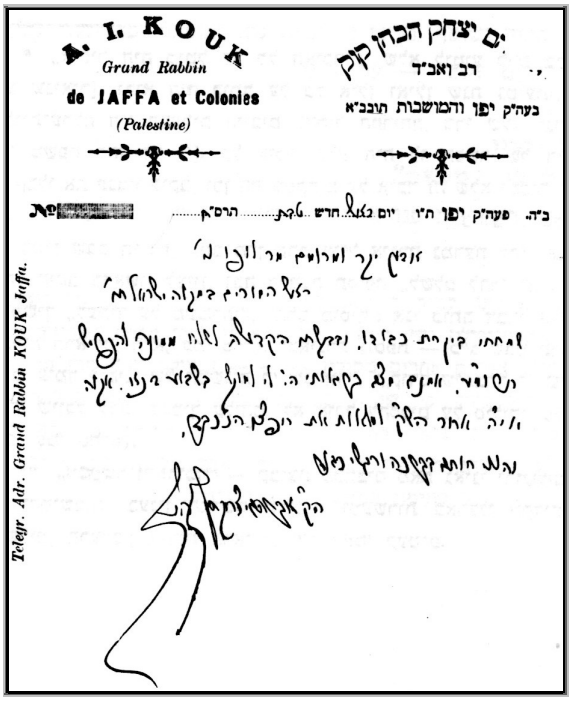

הגרש"י זווין ז"ל:

"הרב נושא על גביו את כל העול, ואת כל האחריות"

הרב אשר עוד בהיותו בחו"ל, העמיק בהלכות ארץ ישראל, נהיה מעתה ל"אורים ותומים" בכל המצוות התלויות בארץ: הוא המפקח, הממנה משגיחים, והוא המבקר מדי שנה במושבות יהודה, והוא המורה הלכות למעשה בכל שאלה המתעוררת, בערלה ובכלאי הכרם, בהרכבת אילנות ובהפרשת תרומות ומעשרות, כאשר תחזינה עיני כל מעיין בספר "משפט כהן".

יפה כותב הגרש"י זווין ז"ל, כי בתשובותיו של הרב אנו רואים כיצד הוא בא **במגע ומשא** עם כל שאלות ההלכה שעלו אז על הפרק בישוב החקלאי בארץ: "במגע ומשא – שיגרא דלישנא הוא. **במשא** ולא רק במגע, לא **נוגע** ומרחף מעל לשאלות היה הרב, אלא **נושא** על גביו את כל העול, ואת כל האחריות",[7] וראה שם הניתוח המקיף והמבריק של הספר "משפט כהן", והגדרת דרכו של הרב בבירור הלכה ופסיקתה).[8]

---

7. "אישים ושיטות" עמ' 228, מהדו"ב ירושלים ה'תשס"ז, עמ' רלב.
8. מעניינת תשובתו להגרי"י וואכטפויגל ז"ל, ראש ישיבת מאה-שערים בירושלים, בענין ספק-

ובמקום אחר מוסיף הגרש״י זווין ז״ל וכותב: ״ולא הרי סגנונו של הרב בכל ספריו בהלכה, כהרי סגנונו בספרי המחשבה שלו. בדברי המחשבה סיגל לו הרב סגנון ספרותי נהדר, עז־הביטוי אבל לא קל־ההבנה, ואילו בהלכה סגנונו בהיר ושוטף, ואופן ההרצאה נוח ומוסבר יפה יפה״.[9]

״יורנו מורנו ורבנו, כיצד לנהוג הלכה למעשה״

לא רק רבני המושבות פנו אליו בכל הדבר הקשה, גם חכמי ירושלים ראו בו את המורה הוראה הלכה למעשה, ודפקו על שערי תשובתו הרמתה.

נשמרה בידינו איגרת־שאלות־חכם מאת אחד מגדולי קרתא־דשופריא, הרב ר׳ שלום־לייב איזנבך ז״ל,[10] ובכולן הוא מסיים ״יורנו מורנו ורבנו בכל זה, כיצד לנהוג להלכה למעשה״.[11]

האיגרת פותחת ברוב־כבוד: ״שלו׳ רב לאוהבי תורתך, הוא ניהו הגאון הגדול וכו׳ מוה״ר אברהם יצחק הכהן קוק שליט״א״, ומסיימת בהכנעה ״דברי עבד לעבדי ה׳ תלמידו הנאמן שלום ליב אייזענבאך״.

בסוף האיגרת ישנה בקשה מעניינת: ״בקשתנו מהדרת גאונו, לעשות קונטרס בלשון ז׳ארגאן [אידיש] במצוות התלויות בארץ, – – והגאון אדר״ת זצ״ל היה מתאונן על זה כמה פעמים [שאינו מספיק לעשות זאת] מחמת שהוא טרוד מאוד. – – – ולמלאות רצון צדיק וחשקתו – לו נאה לעשות, ובפרט שהוד גאונו משגיח על זה, ואשרי חלקו כי יוכל לזכות הרבים, ומגלגלין זכות על ידי זכאי״. – – –

הגרצ״פ פרנק ז״ל: ״משתוקק להסתופף בצלו ולהתענג בדברי תורתו״

שאלה מורכבת שנתעוררה בירושלים בהפרשת תרומות ומעשרות, הובאה בפני הרב, בחורף תרע״ח, בימי גלותו בלונדון, ע״י מי שכבר היה אז בעל הוראה מובהק, הגרצ״פ פרנק ז״ל (שו״ת הר־צבי חלק א סי׳ קסב):

ערלה (סי׳ יב): ״לא ניחא לי לסור מפסק השולחן־ערוך, אפילו במקום שיש פוסקים אחרים מקילין – – – ובעיקר הדין הרי היה לנו לחוש להגהת הרמ״א ביו״ד סי׳ שלא, סעי׳ ב, דיש חולקין וסבירא להו שגם בזמן הזה חייבים בארץ־ישראל בתרומות ומעשרות מן התורה – אלא שלא נהגו כן, ודי לנו המנהג קולות בענין תרו״מ, אבל חלילה לנו לגבב עוד קולות גם על ערלה, נגד סתימת המחבר בשולחן־ערוך״.

9. קובץ הראי״ה, ירושלים תשכ״ו, עמ׳ כט. עיין ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 408.
10. אגרות לראי״ה מהדו״ב סי׳ כט.
11. התשובות המפורטות לשאלות נדפסו ב״משפט כהן״ סי׳ לח, עיין שם.

"כבוד הרב הגאון הגדול, פאר הדור והדרו, איש חמודות, עטרת תפארת, המפורסם לתהילה ולתפארת, כש"ת מוהר"ר אברהם יצחק הכהן קוק הי"ו לאורך ימים טובים.

- - - "הנני מציע לפני הדר"ג שי' ומביא מן החדש, שאלה שנשאלתי היום בבוקר, הלכה למעשה, ובזה הנני מסדר ספקותי כסדר שעלו במחשבה לפני כשנשאלתי. ואחת שאלתי מאת הדר"ג שי', לשים עין-עיונו בזה, ולהשיב לי חוות-דעתו הרמה, ובזה ישמח לב מוקירו, משתוקק להסתופף בצלו ולהתענג בדברי תורתו, מצפה לתשובתו הרמתה".

הגרש"י זווין ז"ל: "הרב יודע - - -
להעמיד את הדברים כקרן-אורה של מרחב-ההלכה"

תשובתו הארוכה והמפורטת של מרן הרב זצ"ל לספקותיו של הגרצ"פ ז"ל, הלא היא מודפסת ב"משפט כהן" סי' מא, עיין שם. וראה ניתוח הדברים בפי-כתבו של הגרש"י זווין ז"ל, בספרו "אישים ושיטות",[12] בתוספת הערכה לדרכי התשובה של הרב "היודע להוציא את הדברים מתוך החוג הצר של ה"שאלה", ולהעמידם בקרן-אורה של מרחב-ההלכה. - - - אנו נהנים לראות כשהוא מסקל כבנאי-אמן, את כל המכשולים מדרכו, ומפזר אגב-אורחא כמה סברות ועיקרי הלכות, שלא ללמוד על עצמם, על המקרים והפרטים המסובכים, של אותה שאלה משונה בלבד יצאו, אלא ללמד על הכללים כולם יצאו".

"מהראוי - - - לשכון כבוד בתוכנו
בתור רב ואב"ד לכל קהל האשכנזים יצ"ו"

בראש אותו מכתב, מביא הגרצ"פ ז"ל בפני הרב, את ההצעה הנכבדה - שהוגשה על דעתם ולפי בקשתם של ראשי הציבור ומוסדות התורה והחסד בירושלים - לבוא ולכהן פאר כרבה של ירושלים:

- - - "מהראוי להביא את הדר"ג שי' לפה עיה"ק, לשכן כבוד בתוכנו בתור **רב ואב"ד לכל קהל האשכנזים** יצ"ו, כי כהיום הזה - - - דרוש גבר-מורם-מעם עומד בראש - - - ולזאת רצוני לדעת, אם בדעת הדר"ג שי' לשוב במהרה לארצנו הקדושה".

מרא דהילכתא במצוות התלויות בארץ

לאורך שנות-דור משמש הרב כאחד המשיבים הגדולים לכל השאלות החמורות

---

12. עמ' 8-227 ומהדו"ב ירושלים ה'תשס"ז, עמ' רלב.

שנתעוררו בעולמו של ישראל ובעולמה של ארץ-ישראל, ברם אם בשאר חלקי שולחן-ערוך היו גם גדולים-משיבים אחרים, הרי בהלכות התלויות בארץ היה הרב הכתובת המרכזית, **מרא דהילכתא**, הפוסק האחרון אשר על פיו נהגו למעשה.

וכך כותב הרב מאיר ברלין ז״ל בהקדמתו ל״משפט כהן״:

> הספר הזה ראשון הוא לשלושים הספרים של רבנו הגדול, גאון ישראל וקדושו, הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ״ל, ההולכים ונדפסים מטעם האגודה שנוסדה למטרה זאת אחרי עלותו למרומים.
>
> ראשון הוא הספר הזה, ״משפט כהן״[13] – לא במקרה אך בכוונה תחילה. כי אם אמנם בכל היוצא מפרי עטו של רבנו הגדול, יש תורה ומעשה, דעה ומחשבה, ומעטים הם בדורות רבים אנשים כוללים ומקיפים את כל ערכי היהדות לעמקם ולרחבם כרבנו ז״ל – בכל זאת ראינו לטוב להדפיס ולהוציא מראש את הספר הזה. כי מלבד אשר מוכתר ומעוטר היה רבנו בכתרה של תורה לכל מקצועותיה, ונהנו לאורו בכל תפוצות הגולה אשר שאלו תורה מפיו, היה בראש וראשונה מרא דהלכתא בארעא דישראל. במשך שנות כהונתו גם בתור ״רב ביפו והמושבות״ וגם בתור ״נשיא הרבנות הראשית בארץ ישראל״, למד ולימד את העם הלכות התלויות בארץ, אשר באורך גלותנו הזנחנום למעשה. אין לנו בדורותינו ובדורות הקודמים ספר שישמש להלכה ולמעשה בעניינים הנוגעים אל מצוות התלויות בארץ, כספר הזה המופיע מתוך כתי״ק של רבו המחבר ז״ל. כל אלה ההלכות הרבות שהן נשנות בבתי-המדרש כהלכתא למשיחא, קמו ויחיו נגד עינינו, קרם עליהן עור ויהיו לשאלות הדורשות תשובות, אשר על פיהן יעשו ועל פי מסקנותיהן יסדרו את החיים המתהווים בארץ קדשנו. כי זכה רבנו ז״ל להיות מן הראשונים להתוות את הדרך בבניין הארץ וישובה, והוא היה הכהן הגדול אשר הורה בשעתו את האסור ואת המותר, לא רק בדיעבד, אך איך לנטוע, ואיך לעקור נטוע, מה יש מן הבניין ומה יש מן ההריסה, על פי דעת תורתנו הקדושה, לכתחילה, בתחילת הבניין והיצירה של תחיית הארץ ובניינה. והספר הניתן בזה, ספר מעשי הוא ושימושי, לכל יושב בארץ ומתעסק בבניינה ודעתו לשמים, לקיים את דברי התורה אשר לאורה הלכנו בגולה ושמשה יזרח לנו בשובנו לארצנו.

---

13. בפתיחת השער של החלק הראשון הזה מתשובותיו של מרן הרב זצ״ל, מוסר לנו בנו-יחידו הגרצ״י (שליט״א) [זצ״ל], כי שם הספר **״משפט כהן״** הוא ״עפ״י הכתוב בתורה: ׳כי יפלא ממך דבר **למשפט** וכו׳, ובאת אל הכהנים׳ וכו׳ (דברים יז, ח-ט), וגם עפ״י המבואר ומפורסם מדברי הרמב״ן, שעיקר עניינה של כל התורה כולה, גם המצוות שאינן תלויות בארץ, הוא בארץ-ישראל, אשר על כן התורה נקראת ״**משפט** אלקי הארץ״. – – – וכבר נתבארו הדברים בהקדמתו הקדושה של אאמו״ר הרב זצ״ל לספרו ״עץ הדר״, על ערך שרשיותן הקרקעית של המצוות התלויות בארץ״ (עמ׳ י).

ראשון הוא, בזמן הופעתו, הספר הזה ליתר ספרי רבנו ז״ל ההולכים ונדפסים, וראשון הוא במעלה, כי כל מורה הוראה בארץ-ישראל וכל תלמיד העומד להגיע להוראה, כל צורב המתאבק בעפר רגלי חכמים וכל זורע וכל כורם וכל נוטע אשר יש בלבו תורה ויראת שמים, לא ימוש הספר הזה מעל שולחנו, בו יהגה וממנו ילמד ועל פיו יעשה.

ברכת ״שהחיינו״
על הפרשת תרומות ומעשרות בפעם הראשונה

בסוף חורף תרפ״א ביקר אדמו״ר מגור הרא״ם ז״ל בפעם הראשונה באה״ק,[14] ובשעה שמרן הרב זצ״ל החזיר לו ביקור (אחרי שהאורח הנערץ מחו״ל ביקר אצלו), הודיע לו הרבי בשמחה, שהוא קנה חיטים לפסח למצה שמורה, ועתה יזכה לקיים מצוה התלויה בקדושת ארץ-ישראל, מצוות הפרשת תרומות ומעשרות, שאליה כה התגעגע משה רבינו (עיין סוטה יד, א).

והנה העיר מרן הרב זצ״ל, שהואיל וזו לו הפעם הראשונה שהגיע לקיום המצוה, הרי הוא גם מרוויח ברכה נוספת – ברכת שהחיינו, כדברי הגמרא (ברכות לג, ב): ״היה [כהן] עומד ומקריב מנחות בירושלים, אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה״, שאמנם לשיטת התוספות היינו דווקא בכהן שיש לו זמן קבוע, ב׳ פעמים בשנה, וכיוון שזו מצוה הבאה **מזמן לזמן**, חייבת היא בברכת-הזמן, אולם לשיטת רש״י (במנחות דף עה, ב) ״דמיירי בכהן שלא הקריב מעולם״, וכן לפי פירוש רש״י בברכות שם, דמיירי בישראל שלא הביא ״מנחות זה ימים רבים״, אין הדבר תלוי **במחזוריות** הזמן, אלא **בראשוניות** של קיום המצוה, ולפי זה הוא הדין בכל מצוה שאדם מישראל זוכה לקיימה בפעם הראשונה, ואמנם כדעת רש״י פסק הרמ״א (ביו״ד סי׳ כח סעי׳ ב), לגבי מי שמקיים מצות כיסוי-הדם בפעם הראשונה.

האדמו״ר מגור ז״ל: ״אם מרא דאתרא, רבה של ירושלים,
פסוק שיש לברך ׳שהחיינו׳ – מקבל אני את דבריו!״

האדמו״ר מגור ז״ל, שהיה כידוע גאון מופלא בהלכה, נכנס מיד במשא ומתן ערני בנושא זה, (שהרי הש״ך ביורה-דעה שם ס״ק ה׳ מערער על פסקו של הרמ״א, ועיין ב״פרי-חדש״ שם שפסק שלא לברך, ואילו ה״תבואות-שור״ שם מחזק את פסק הרמ״א שיש לברך), אולם מרן הרב זצ״ל ביסס את דעתו, תוך כדי בירור השיטות בהרחבה

---

14. על יחסי האדמו״ר והרב וביקוריו אותו, עיין פרק מיוחד בספר ליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 133-156 ובקובץ מאבני המקום יג, עמ׳ 54-57.

כדרכו, ואף הוסיף לומר לרבי, כי שמחת בואו לארץ-ישראל אף היא מצטרפת לשמחת קיום המצוה בפעם הראשונה והריהו יכול לברך שהחיינו ברווחא[15].

לאחר ששמע הרבי את דבריו המקיפים של הרב, קם ואמר: "אם מרא דאתרא, רבה של ירושלים, פוסק שצריך לברך שהחיינו, מקבל אני את דעתו". וברוב שמחה ברך ברכת־הזמן בשם ומלכות, הפריש תרומות ומעשרות ונתן חלק מן התרומה להרב, וחלק לבעל האכסניא [הר"ר ר' דוד לייב ז"ל] שאף הוא היה כהן.

[הר"ר דוד לייב כהן ז"ל, מחשובי חסידי גור היה ומראשי כולל פולין בירושלים, והוא חתום על כתב הרבנות שנשלח למרן הרב זצ"ל בער"ח אלול תרע"ט, על ידי ראשי

---

15. ובחידושי יורה-דעה שבספר "מצות ראיה" למרן הרב זצ"ל (עמ' קי-קיא), מצאנו שהוא דן בדברי הש"ך הנ"ל, והעלה שם כמה סברות מאלפות, אולם חסר שם הסיום מכתב-יד-קדשו, וחבל על דאבדין.
אכן הגאון-הפוסק בעל "חיי אדם" כותב מפורש בספרו חכמת-אדם "שערי צדק" על הלכות ארץ-ישראל (שער משפטי הארץ סעיף כ'): "כל מצוה שעושה אדם בפעם הראשונה, נראה לי דיש לברך שהחיינו כדעת הרמב"ם" [פי"א מהלכות ברכות הל' ט', ועי' פ"ז מהלכות תמידין ומוספין הל' י"ח]. וב"בינת אדם" שם הוסיף וכתב: "ולכן אם אזכה לעלות לארצנו הקדושה, ולקיים שם מצות תרומות ומעשרות, בפעם הראשונה שאפריש – אברך שהחיינו".
וגדולה מזו מצינו ב"כפתור ופרח", מהדורת לונץ, עמ' תעה, בשם תוספתא דברכות פ"ז [ולפנינו אין גירסה זו בתוספתא] "היה הולך להפריש תרו"מ אומר ברוך שהגיענו לזמן הזה" ומשמע דלאו דווקא בפעם הראשונה, אלא בכל שנה ושנה בהפרשת התבואה החדשה. ועיין אבודרהם, ברכת המצוות ומשפטיהם: "והרי אמרינן בתוספתא דברכות ההולך להפריש וכו', נראה מפני שהוא שמח ונהנה באסיפת פירותיו". ועיין מה שכתב מרן הנצי"ב ז"ל בסוף "העמק שאלה", סי' קצא, "דאפילו לפירוש רש"י בברכות, דמיירי בבעל-הבית שהביא מנחה, אין ראיה למצוה אחרת שאין בה שמחה", ועי' סוכה מו, א, תד"ה העושה סוכה וכו' "דמצוה שיש עליה שמחה תקנו שהחיינו". וצ"ע בשו"ת הרמב"ם פאר הדור סי' מט שכתב בפירוש שלא לברך שהחיינו בהפרשת תרו"מ, ונראה שהוא מחלק בין הפרשה שנתית רגילה להפרשה בפעם הראשונה, ואין הדברים בתשובה סותרים למה שהבין בעל חכ"א בדעתו של הרמב"ם, כאמור לעיל.
ובעיקר הנידון של ברכת שהחיינו על קיום מצוה בפעם הראשונה, עי' אורח חיים סי' כב, במג"א ובט"ז וביאור הגר"א ודמשק אליעזר שם, וערוך השולחן. ועי' שו"ת חוות יאיר סי' רלז ושו"ת חתם סופר או"ח סי' נה. ודיון רחב ומאיר-עיניים בנושא זה נמצא בספר **"עינים למשפט"** למסכת ברכות, למו"ר הגר"י אריאלי ז"ל, ירושלים תשי"ב, עמ' יז-יט, עיי"ש.
ועתה בהופעת הכרך הנוסף מתשובותיו של מרן הרב זצ"ל – "אורח משפט" – נדפסה בסופו, בעמ' רסח, תשובת בנו-יחידו הגרצ"י (שליט"א) [זצ"ל] להגרי"י וואכטפויגל ז"ל בנידון הוראתו זאת של הרב, ואחרי פירוט הראשונים והפוסקים הסוברים כך, הריהו מסיים: "מכל זה מבורר לברך שהחיינו במצות תרומות ומעשרות בפעם הראשונה, וביחוד בפעם ראשונה שבא לארץ, וביחוד לאדם גדול שמרובה לו במידה יתירה הרגשת השמחה בזה בבואו לארץ, וכדברי ה"אור החיים" בריש פרשת כי-תבוא, ובזכותו לקיום מצותיה".
וכן שיטת האדר"ת, נדפסה בספר הר המוריה, ה'תשס"ז, סע' כ, עמ' יג.

הישיבות ומוסדות החסד שבעיר הקודש – ראה "איש ירושלים" ספר הכבוד לרנ"ג ברודר ז"ל (ירושלים תרצ"ז – עמ' 6-85, נדפס באגרות לראי"ה מהדו"ב סי' ק.]

"ה"חזון איש" זצ"ל: "הוד כבוד מרן שליט"א, – – – ביום ב' העבר באתי הלום מווילנא"

כיוצא בזה נהג ה"ארי אשר עלה מבבל", מרן הגאון המופלא ה"חזון איש" זצ"ל,[16] בעלותו לאה"ק שנתיים וחודשיים לפני פטירתו של מרן הרב זצ"ל, פנה אליו במכתב מיד בבואו, בשאלה בדבר סדר פדיון מעשר-שני, ובפתח המכתב הוא מתייצב ברוב כבוד מול הדרת-גאונו של מרא-דארעא דישראל:

הוד כבוד מרן שליט"א, שלומכון ישגא,

אבקש בזה להשיבני, אם אפשר להחליף [פירות מעשר-שני שהן] פחות משווה-פרוטה, על המטבע שכבר יש בו [פדיון] מעשר [שני] מקודם. ובסוגיא דבבא-מציעא נג, א, ב, מבואר דכי האי גוונא שפיר מתחלל, ואמרו לי שנוהגין איסור בדבר, ולא ידענא טעמא, והוא דבר שמצוי מאוד, ולכן אבקש להודיעני עד כמה אמת שמועתי על דבר המנהג.

יום ד' י"ח תמוז תרצ"ג תל-אביב, שלו' בכפילה אי"ש קרליץ[17]

ביום ב' העבר באתי הלום מווילנא.

"דיא תורה שטייטן"

וכדרך שהתייצב מרן החזו"א במלוא הכבוד במכתבו, כך גם עמד וניצב במלוא-קומתו – קומתו ממש וקומת ענוותו וצדקתו – במעמד נאום-ברכה של מרן הרב זצ"ל ונתן במעשה זה שיעור בהלכות כבוד-התורה.

בחורף תרצ"ד. ביום ה' באדר התקיימה בבני-ברק הנחת אבן-פינה לבנין ישיבת "בית יוסף" (נובהרודוק), ובחגיגה השתתפו רבנים חשובים מכל פינות הארץ, ובראשם מרן הרב זצ"ל, שהיה הנואם-המברך המרכזי בחגיגה נכבדה זאת. והנה מספר נאמן-ביתו של מרן החזון איש זצ"ל, הרב שרגא-פייבל שטיינברג ז"ל, כי כאשר קם מרן הרב זצ"ל לשאת את דברו, מיד קם החזו"א לכבודו ועמד ניצב על רגליו במשך כל נאומו של הרב

---

16. פרק מיוחד על הראי"ה והחזון איש – ראה בשדה הראי"ה עמ' 213-201 , "ראיה וחזון".

17. תשובת הרב נדפסה במשפט כהן סי' נג, ואחרי שחזר הגאון החזו"א לדון בנושא במכתב נוסף, חזר הרב והשיב לו תשובה שניה – שם סי' נד – והבעיא מוסברת בהרחבה בספר-תולדותיו של אותו גאון וצדיק "פאר הדור", ח"ד, עמ' רכב-ג. ועי' דיון מקיף בנושא ב"כרם ציון השלם", אוצר פרי הלולים – ירושלים תשל"ה – מעמ' ריא ואילך מפי כתבו של הגרש"ז אוירבך (שליט"א) [זצ"ל] וכן הגרא"י זלזניק שליט"א.

(פאר הדור ח״ב, עמ׳ לב). ואיש־בני־ברק, ממעולי ישיבות נובהרודוק, עסקן־המצוות הרב צבי כגן (שליט״א) [ז״ל],[18] מוסיף ומספר, כי כשנאומו של הרב התארך, היה מי שהציע לחזו״א שיחזור לשבת, אולם הוא השיב־הגיב קצרות כדרכו: ״דיא תורה שטייט!״ [״התורה עומדת!״ – לאמור: כל זמן שהתורה עומדת אין אני מרשה לעצמי לשבת].

מרן החזו״א אשר סדר עיונו ולימודו היה בכיוון ישר למיצוי ההלכה, העריך מאוד את דרך הלימוד והפסיקה של מרן הרב זצ״ל, והר״מ דייטש שליט״א – שהיה קרוב ומקורב של החזו״א – מוסר שהוא זירז אברכים מעולים ממושפעיו לעיין יפה בספרי ההלכה של הרב, באמרו להם, כי ״דרך הלימוד ובירור ההלכה של הרב הוא לאמיתה של תורה״.

18. ה׳תרס״ו – ה׳תשמ״ט.

פרק יז

שירת האילנות

יריעת־תכלת מבהקת
– שפריר שמים בצאת השמש.
אגן מלא־אור וחוטי־פז,
וריח פרחים בשמי־עדן
– – – ימלאו ששון חדרי לבב.

אורות הראיה, עמ׳ מז

זיו אור־אלקים, הממלא את העולמים כולם, מחיה ומרוה אותם מדשן נועם עליון של מקור החיים, והוא הנותן חיל בנשמות, לחוש את פנימיות תחושת החיים.

אורות הקודש, חלק ב׳, עמ׳ שכט

על פי המנהג יש בו – בט״ו בשבט – רושם של יום־חגיגה, של התעוררות לתחיה ישובית בארצנו הקדושה.

אגרות הראיה, ח״ב, אגרת תג, עמ׳ סא

״כל בריה אומרת שירה״...

הצדיק הירושלמי הרב רבי אריה לוין זצ״ל מספר:

״זכרתי ימים מקדם, משנת תרס״ה, שזכיתי בחסדי העליון יתברך שמו, לעלות על אדמת־הקודש ביפו, שיחרתי בראשונה את פני רבינו הראי״ה קוק זצ״ל, וקיבלני בסבר־פנים־יפות, כדרכו בקודש לכל אדם, ושוחחנו בדברי תורה.

אחרי תפילת ״מנחה גדולה״, יצא רבנו, כדרכו בקודש, לשוח בשדה, לצמצם מחשבותיו, ואני נלוויתי אליו. בדרך קטפתי איזה עשב או פרח. הזדעזע רבנו, ואמר לי בנחת: ׳האמין תאמין לי, שמימי נזהרתי לבלתי קטוף בלי תועלת עשב או פרח, שיכול לגדול או לצמוח, כי אין לך עשב

מלמטה שאין לו מזל מלמעלה האומר לו גדל! כל ציץ־עשב אומר דבר, כל אבן לוחשת איזה סוד. כל בריה אומרת שירה׳.

הדברים שיצאו מלב טהור וקדוש, נחקקו עמוק בלבי, ומאז התחלתי להרגיש ביותר, את מידת החמלה על כל דבר״.[1]

״לראות את שלום אחי, ושלום כרמי־יהודה״

שמחת־לבו של הרב, על כל עץ נטוע באדמת־הקודש, פורצת בתרועת־גיל מפי־כתבו, במכתבו אל הוריו, מיום כ״ג בסיון תר״ע:

> סוכת־שלום וחסד־א־ל, עלי פרושים, והנני מרגישם בכל מלוא־נשמתי, בכל עת צעדי עלי שדמות־קודש, מדי עברי לראות את שלום אחי, ושלום כרמי־יהודה, וכל המטעים הנחמדים, למטרת העמדת חק ומשפט, בדבר המצוות־התלויות־בארץ, מדי שנה בשנה.
>
> קרני זיום הולכים ומאירים את כל חדרי־לבבי וכליותי, לרומם את רוחי ולהעליז כליותי, במשוש־ארץ־חמדה, בכל יום בכל עת ובכל שעה, בלב מלא צפית־ישועה, לשיבת־בצרון של אסירי־התקוה, עם ה׳ הגדול, אשר אהבתו העליונה תרוממנו על במתי־ארץ.

אגרות הראיה, ח״א, אגרת שיד, עמ׳ שנג

״והיה יקר להם עץ אחד, שנתוסף במטעי הארץ״

וב״חזון הגאולה״ ציין הרב, כמה העריכו חז״ל את נטיעת העצים בארץ:

> והיה יקר להם עץ אחד, שנתוסף במטעי־הארץ, עד שנפסקה ההלכה בבבא־מציעא קא, א, שאם שטף הנהר זיתיו ושתלן בתוך שדה חברו, בארץ־ישראל, אסור לעקור אותם – – – שלא תגע יד למעט ישוב ארץ־ישראל.

חזון הגאולה עמ׳ לב. מאמרי הראי״ה, עמ׳537, ״הלכה ומעשה״

כשהגיע הפרק של עקירת כרמים במושבות, מתוך ריבוי העודף הגדול של הגפנים, לעומת שיעור הצורך של מיקוח השווקים, היה הרב משתדל כמה פעמים להשפיע למעט עקירת אילנות מארץ־ישראל (לשלשה באלול, ירושלים תצח״ר, חלק א, סי׳ כו).

חשק נטיעת אילנות וחפץ הטבת הדורות הבאים

פתגם־החודש של מרן הרב זצ״ל הוא: ״חשק נטיעת אילנות, נובע מחפץ הטבת הדורות הבאים, המובלט בתקפו בעץ־החרוב״.

---

1. ״איש צדיק היה״ עמ׳ 74 ובשבחי־הראי״ה עמ׳ פט, צח, ועיין תומר דבורה פרק ג ״ולא יעקור הצומח, אלא לצורך, ולא ימית הבעל־חי אלא לצורך״.

הרב רומז כאן למסופר במסכת תענית (כג, א): יום אחד היה חוני־המעגל הולך בדרך, ראה אדם נוטע חרוב, שאל אותו: לכמה שנים ישא פירות? השיבו: בעוד שבעים שנה! שוב שאל אותו: וכי סבור אתה שתחיה עוד שבעים שנה? אמר לו אותו אדם: עולם זה מצאתיו עם עצי־חרובים, כשם ששתלו אבותי למעני, כך אני שותל למען בני.

וכיוצא בזה מצינו במדרש־תנחומא פרשת קדושים: כי תבואו אל הארץ ונטעתם (ויקרא יט, כג) – אמר להם הקב"ה לישראל: אף על פי שתמצאו אותה מלאה כל טוב, לא תאמרו: נשב ולא ניטע, אלא הוו זהירים בנטיעות – – – כשם שנכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים, אף אתם היו נוטעים לבניכם, שלא יאמר אדם: אני זקן, כמה שנים אני חי? מה אני עומד ומתייגע לאחרים, למחר אני מת – – – לפיכך לא יבטל אדם מן הנטיעות, אלא כשם שמצא, עוד יוסיף ויטע, אפילו יהיה זקן.

ונשמע פתשגן־הפתגם וביאורו, מפי אחד הפרשנים המצוינים של משנת הרב וסוד־שיחו, הרב עוזי קלכהיים (שליט"א) [ז"ל], מחבר ספר "אדרת אמונה", במאמרו "באר מגד ירחים" (קובץ הראיה, ירושלים תשכ"ו, עמ' קער־ז; באר מגד ירחים, עמ' נז-ס):

> חשק נטיעת אילנות – שמחת היצירה בנטיעת עצי מאכל – נובע על פי רוב מעולם החומר. החשק קשור לעולם החושים, "כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים", והנוטע מתכוון להנאתו הוא, לזכות בפירות־העץ למאכל, למלא תאוות־האכילה בפירות־העץ. ברם, כיוון שפעולה זו משכללת את העולם ומוציאה אותו מחורבנו, הרי בשורשה של פעולה זו, יש קשר לכל היש, השואף לעילוי ותיקון, לכן נובע "חשק" זה בכללו גם מ"חפץ הטבת הדורות הבאים".

אמנם בנטיעת עץ החרוב, שאת פירותיו ישא לאחר "שבעים שנה", שהם תקופת חיי האדם, מתגלה חפץ זה בטהרתו. שכן הנטיעה נעשית לא לשם הנאה פרטית־אישית, אלא רק לשם "הטבת הדורות", כתשובת הזקן לחוני המעגל.

לא במקרה מסמל עץ החרוב את ההסתפקות־במועט, ואת שלילת חיי המותרות שבהנאת־הגוף, כי משעת נטיעתו היתה כאן נטיה אידיאלית. תיקון העולם השלם יבוא, כשיתעלה האדם מ"חשק" פרטי ל"חפץ" כללי, לשאיפת "הטבת הדורות", כשיתרומם ממגמה אנוכית־פרטית הגובלת בעולם־התוהו, לשאיפה כללית־מאוחדת, שכולה תיקון עליון.

"נטיעת עץ־פרי בארץ ישראל – התדבקות במדותיו של הקב"ה"

סיפר מנהיג המזרחי הרב זאב גולד ז"ל[2]: "בחגיגת מטעים במגדיאל אשר בשרון, נתכבד הרב בנטיעה הראשונה. כשקם והלך לנטוע התרגש מאוד, עיניו זלגו דמעות, ופניו היו

---

2. פולין ה'תרמ"ט – ירושלים ה'תשט"ו.

כלפיד־אש. כשהגישו לו את המעדר, סירב לקחתו, והתכופף ובידיו טיפל ברגבי־האדמה, כשכולו נתון ברעדת־קודש.

אחד המקורבים הרשה לעצמו לשאול את הרב מדוע הוא מתרגש כל־כך? והרב השיב ואמר: "נטיעת עץ פרי בארץ־ישראל, אין זו סתם פעולה חקלאית רגילה, זוהי התדבקות במידותיו של הקב"ה, שאף הוא התעסק במטע הארץ תחלה" (לשלושה באלול ב, נג; ושבחי הראי"ה עמ' קצב. מהדו"ב בית־אל ה'תש"ע עמ' 251-250).

["מתחילת ברייתו של עולם, לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתיב ויטע ד' א' גן בעדן מקדם, אף אתם כשתכנסו לארץ־ישראל, לא תתעסקו אלא במטע תחילה" (ויקרא־רבה פ' כה, ג). ועיין בשיטה מקובצת (בבא־בתרא יד, א) בשם הראב"ד ז"ל: וכן הא דר' ינאי שנטע שתים כנגד שתים וכו' בארבע מאות כרמים, משום יישוב ארץ־ישראל הוא שעשה זאת, ומעלים עליו כאילו נטעה כולה].

*

ובהזדמנות זו כדאי להזכיר כי הרב התרעם על מתן השם מגדיאל למושבה יהודית בארץ־ישראל [עיין רש"י ורמב"ן בראשית לו, מג], ואמנם לא נתקיים השם ונדחק לקרן־זווית, ושם הוד השרון ניתן למקום.[3]

---

3. בקשר למאורע של שינוי־שם זה, פרסם מיודעי רב־ספרא ר' דב רוזן (הי"ו) [ז"ל] (פולין ה'תרע"ד – ירושלים ה'תשמ"ט) את הדברים הבאים, ב"הצופה" כ"ח שבט תשל"ו:
"במסגרת עבודתי בשירות המדינה עלה בחלקי ליזום ולנהל משא ומתן ארוך (שהתחיל בתש"ך ונגמר בתשכ"ה) למיזוגה של המועצה המקומית מגדיאל עם אחת משכנותיה. לאחר דיונים ובירורים נפל הפור במועצת מגדיאל להתאחד עם שכנתה הדר־רמתים, וועדת השמות הממשלתית החליטה להסב את שמן של שתי המושבות שהתמזגו לחטיבה אחת, **להוד השרון**.
באחת השיחות עם חבר מועצת מגדיאל, העסקן הדתי המסור והנאמן, ר' חנוך דאום ז"ל (פולין ה'תר"פ – ה'תשל"ה), סיפר לי ששמע שמועה כי כאשר נוסדה מגדיאל בשנת תרפ"ד, הביע מרן הרב קוק זצ"ל התנגדותו לשם מגדיאל, וכאילו התבטא שסופו לא להתקיים (עיין סוף הספר "לשלושה באלול").
הידיעה הזאת גרמה לי התרגשות רבה, שכן שלא מדעתי נעשיתי שליח־מצוה להביא לידי קיום רצונו ודברו של הרב זצ"ל. בקשתי אפוא מר' חנוך דאום ז"ל לברר אמיתות הדברים ולהודיעני על כך. ואמנם כעבור זמן מה התקשר עמי בנו הרב יחזקאל דאום (שליט"א) [ז"ל] (ה'תש"ב – ה'תשנ"ג) – שהיה אז תלמיד ישיבת "מרכז הרב" – והודיע לי בשם ראש הישיבה הגרצ"י קוק (שליט"א) [זצ"ל] שאמנם נכון הדבר וההתנגדות של הרב לשם מגדיאל פורסמה בחוברת "אלה מסעי" – פרנקפורט תרע"ץ – עמ' 5-24 (זכרון ראי"ה עמ' לז-לח ובסיכום נוסף בגנזי ראי"ה ז עמ' 12) אם כי שם נאמרו הדברים ביחס למושבה אחרת, שרצו לקרוא לה בשם זה, ואף הוא לא נתקיים).
– – – בהזדמנות של ביקור אצל הגרצ"י קוק (שליט"א) [זצ"ל], סיפרתי לו כי השם מגדיאל נעלם ממפת הישובים שלנו בארץ־ישראל, כתוצאה מיוזמתי, שאומצה על־ידי שר־הפנים המנוח ר' חיים משה שפירא ז"ל (גרודנה ה'תרס"ב – ירושלים ה'תש"ל), ושנתן לכך גושפנקא רשמית – – – והנה סיפר לי הגרצ"י סיפור נפלא שראוי לפרסמו ברבים:

"נהגו העם בחרובין"

בקונטרס ט"ו בשבט לנזיר-אלקים הרב רבי דוד הכהן זצ"ל (ירושלים תשל"ג), נאמר:

> המנהג בחוץ-לארץ, לאכול מפירות ארץ-ישראל בט"ו בשבט, ביחוד חרובין. ואמרנו דנקטו לישנא-דגמרא ראש-השנה (טו, א) אמר רבי יוחנן נהגו העם (להפריש מעשרות) בחרובין, כרבי נחמיה. וקיימו דורותינו בחוץ-לארץ כפשוטו-של-לשון: נהגו העם להעלות זכר ט"ו בשבט בחרובין.

אכן לפי האמור לעיל בפתגם-החודש של הרב והסברתו - "מנהג ישראל תורה", ומפשוטו-של-לשון אנו מגיעים למדרשו-של-אילן, שמידת ההטבה שבנטיעתו, ומידת ההסתפקות-במועט המתגלית באכילת פריו, אוצרות בתוכן הדרכות מוסריות לעם-ד'-אלה - "והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה".

[וק"ב חרובין נדרש בזוהר-הקדוש: "למהוי חרובין דיליה ק"ב דאינון ק'דושה ב'רכה - רעי'א-מהימנא פ' פינחס דף רסז, ב].

נטילת ידים לפירות ארץ-ישראל

בקונטרס אחרון לספרו "שבת הארץ" (פרק כה, מהדו"ב כפר דרום ת"ו ה'תשנ"ג ח"ב עמ' 778) כתב מרן הרב זצ"ל:

> נראה לעניות-דעתי, שהנוטל ידיו לפירות-שביעית, מפני כבוד-קדושת-שביעית, משום שם-קודש שנקרא עליהם, אין זה בכלל "הנוטל ידו לפירות, הרי זה מגסי-הרוח" (חולין קו, א). וכהאי גוונא כתבו רבותינו האחרונים (באורח-חיים סי' קנח סע' ה) במי שנוטל ידו מפני כבוד-הברכה.

ומטעם זה - מוסר בנו-יחידו הגרצ"י קוק (שליט"א) [זצ"ל] - הרשה הרב לעצמו להחמיר וליטול ידיו לאכילת פירות, ואמר שכיוון שהוא עושה זאת משום חיבת פירות ארץ-ישראל, אין זה בכלל הגנאי של הנוטל ידיו לפירות (לשלושה באלול - ירושלים תצח"ר - א, סי' עח, ועיין להלן סוף פרק כה).

*

לפני שנים הרבה קיבל מכתב מאחד מתושבי רעננה, שבו נאמר כי הוא רגיל לעיין בספרי הרב זצ"ל ונמנה על מעריציו, ברם כאשר שמע שהרב התנגד לשם **מגדיאל** שניתן למושבה הסמוכה, וכאילו התבטא שסופו להמחות מעל פני ארץ-הקודש, חרה לו הדבר מאוד, ומתוך כעס הפסיק את העיון בספרי הרב. והנה לפני זמן-מה שוב הגיע מכתב מאותו אדם, ובו דברי התנצלות וחרטה ובקשת סליחה על דבריו במכתבו הראשון, שכן נוכח שדברי הרב זצ"ל נתקיימו, ונבואת-אמת היתה בפיו, כי לא עוד נקרא המקום מגדיאל כי אם הוד השרון. והשם החדש משתרש והולך ואילו השם הישן משתכח והולך...".

במסעותיו של הרב על פני המושבות, לפקח על ענייני מצוות־התלויות־בארץ, היה מבקר את הכרמים, וכשנמצאו שם כלאי־הכרם, שפועלים נכרים היו זורעים שם – היה משתדל כמה פעמים לעקרם בעצמו.

"לנטוע גנים שמורים מנחשים"

בחגיגת חנוכת בית תלמוד־תורה 'נצח ישראל' בפתח־תקוה, שנוסד עם גן, ועם שיעורים בעבודת־האדמה, העיר רב אחד כי אדם־הראשון כשהיה בגן – נמשך מזה לחטא, ענה הוא לעומת זה, כי הגורם לחטאו של אדם הראשון היה פיתויו של הנחש, ואילו אנו באים לנטוע גנים, שיהיו שמורים מנחשים ויביאו לקדושת־דרכי־ד'.

לשלשה באלול – ירושלים תצח"ר, א, סי' ל

פרק יח

רעיא מהימנא

(לשבעה באדר)

ונקרא **רעיא מהימנא**, שמפרנס את האמונה על ידי שממשיך דעת ד׳.

תורה אור פ׳ מקץ, ד״ה ת״ר מצות נר חנוכה

בכל דור ודור יורדין ניצוצין מנשמת משה רבינו עליו השלום, ומתלבשין בגוף ונפש של חכמי הדור, עיני העדה, ללמד דעת העם, ולידע גדולת ד׳ – – – כי העבודה שבלב היא לפי הדעת.

תניא, פרק מב

דרך־ארץ קדמה לגאולה

וילך משה וישב אל יתר חותנו – ליטול רשות (לשוב למצרים) וכו׳ (שמות ד, יח, ברש״י ועיין בהעמק־דבר שם) – ולכאורה קשה, הרי כל גאולת ישראל היתה תלויה בשיבתו של משה למצרים? וביאר מרן הרב זצ״ל באחת משיחות־הקודש שלו ואמר: מנהיג ישראל, עם כל גודל שליחותו וחשיבותה, חייב לשים־לב גם לפרטי הנימוס, ולדקדק בכבוד־הבריות, כי בעומק הדברים גם מידות דרך־ארץ שייכות למערכת המעשים המקרבים את גאולת ישראל.

״משה רבינו כהן־גדול היה ואוכל מקדשי־שמים״

שנינו (בזבחים קא, ב): ״משה רבינו כהן־גדול היה ואוכל בקדשי־שמים היה״, וביאר מרן הרב זצ״ל: קדושת הכהונה היתה זקוקה לתנאים מסויימים, ובגדי־כהונה היו מעכבים בקדושת עבודתם – ״אין בגדיהם עליהם – אין כהונתם עליהם״ (זבחים יז, ב).

לא כן משה־רבינו ע״ה, הוא לא היה זקוק לבגדי־כהונה מיוחדים, תמיד היה מוכן להשראת השכינה, ולכן אמרו שהוא היה משמש ״בחלוק לבן שאין בו אימרא״ (עבודה זרה לד, א) – חלוק שהוא פשוט וגוונו פשוט [עיין גור אריה סוף פרשת צו, פרק ח אות ח].

וכיוצא בזה למדנו, "כהנים משולחן-גבוה קא זכו" (חולין קכא, א), ומלשון קא-**זכו** משתמע, שהדבר בעיקרו שייך לגבוה, לשולחן-של-מעלה, אלא שהוענקה לכהנים זכות-אכילה, ומתנה היא שניתנה להם – "מתנות כהונה" [ועיין ערוך השולחן, יו"ד סי' רפו, ס"ק יז].

"לא כן עבדי משה", עליו לא נאמר שגם הוא זכה משולחן-גבוה, אלא הוא היה "אוכל בקדשי-שמים", הוא לא היה זקוק להענקת **זכות**, לקבלת **מתנה**. כי הוא, איש-האלקים, היה שייך בעצמו למערכת השמימית, וסעד ישירות על שולחן-גבוה.

"משה קיבל תורה מסיני"

משה קיבל תורה מסיני – הגדולה העליונה של האדם, המתעלה מעל כל גדול ונשגב, היא ההסתגלות לשמוע בקול ד', לא לחדש מעצמו, לא להעמיד חזון, לא להתחזק בעצמיות הכוחות המוגבלים אשר לאדם ולכל נוצר, כי אם **לקבל**. ומשה, אדון הנביאים, הענו שבכל האדם אשר על פני האדמה, הוא בא אל העליונות הזאת, אשר סיגלתו לה הענוה "הגדולה מכולן" (עבודה-זרה כ'), עד אשר הנבואה המצוחצחת שלו, שהיא אור-העולמים לעד, לא נתערבבה כל-דהו ממחשך הגבלה אנושית ויצורית, כי אם כולה היא דבר-ד', שהנשמה העליונה הזאת, נשמתו של הרועה הנאמן משה, נעשתה **לכלי-קבלה**, **לקבל** את האור העליון במלא-זהרו, בעוצם-גבורתו וכליל-תפארתו.

עולת ראיה, ח"ב, עמ' קנט

[ועיין מה שכתב בזה מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל בספרו **מי מרום** לפרקי אבות עמ' ה'-ו'].

כשרון המחשבה וכושר הביטוי

בשיחת-קודש בפרשת שמות, אמר מרן הרב זצ"ל:

האדם נתן בכשרון מחשבה, ובהתאם ליכולתו להתרומם ולהעמיק במחשבה, ניתן לו גם כשרון-דיבור, והוא מסוגל לבטא בפיו ולהסביר לאחרים, את מלוא עומק המחשבה שלו.

דברים אלה כוחם יפה לגבי כל אדם. לא כן לגבי רבן של נביאים, משה רבינו ע"ה. הואיל ונבואתו של משרע"ה היתה לעילא ולעילא מכל מושגי-אנוש, ואת מלוא השגתו לא יכול היה כלל להוריד למטה, הרי מראש לא ניתן לו כוח-דיבור מקביל לרום-עומק מחשבתו, ולכן היה משה רבינו ע"ה "כבד-פה וכבד-לשון".

[ועיין מה שכתב מרן הרב זצ"ל בענין זה, בחתימת אי"ה סופר, בחלק הראשון של הקובץ "עיטור סופרים", שיצא בעריכתו – ווילנא תרמ"ח – עמ' 7-36].

זכירת מעלתה המיוחדת של נבואת משה רבינו ע"ה

"זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים" (דברים כד, ט) – נראה [שזכירה זו אינה מכוונת רק לאיסור לשון-הרע, אלא] שבכלל זה גם כן לזכור תמיד, שאין כל הנביאים דומים

למעלת משה־רבינו ע"ה, שהרי מרים, שדמתה במעלתה למעלת כל הנביאים, נענשה על דיבור של השתוות למעלת משה־רבינו.

ודבר זה צריך זכירה, מפני שהוא חומה בצורה לתורת ד' ונצחיותה. כיוון שהשם־יתברך הוא שקבע שאין שום נביא דומה למשה־רבינו במעלתו, מעתה אי־אפשר שיהיה נביא שיבטל חס־ושלום אף דבר אחד מדבריו. ואף על פי שנאמר שלא קם עוד נביא וגו', נוסף כאן חיוב זכירה תמידית של יסוד מוסד זה – מעלת נבואת משה־רבינו ע"ה.

עולת ראיה, ח"א, עמ' שלד

"ושם האחד אליעזר..."

אמר מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל: שמעתי מפי מרן הרב זצ"ל, ביאור מאמר חכמינו במדרש־תנחומא: "ושם **האחד** אליעזר – כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה עוסק בפרשת־פרה, ואומר, אליעזר בני אומר פרה בת שתים וכו'. אמר [משרע"ה], יהי רצון שיצא מחלצי. אמר לו [הקב"ה] חייך שהוא מחלציך, הדא הוא דכתיב ושם **האחד** אליעזר".

התנא רבי אליעזר הגדול **מיוחד** היה, ונשאר עומד ביחודו – "ושם **האחד** אליעזר" ודווקא משום כך, התאווה משה־רבינו, שהאחד־המיוחד הזה יצא מחלציו, כי זה עצמו, שמוכרח היה רבי אליעזר להשאר אחד, בא מתוך מעלתו הגדולה, שבגלל גדלו ורומו לא יכלו חבריו להגיע אליו ולהתאחד אתו. ואי־התאחדותו של רבי אליעזר האחד עם הרבים, באה מתוך שהכל התעלה בו, והתאחד למעלה בגובה נשמתו.

ורבי עקיבא, תלמידו המובהק, הוא שעמד על סוף־דעתו, וידע להעריך את מהותו היחודית, ולכן בשעה שנסתלק רבי אליעזר, היה זה רבי עקיבא שספד לו, ואמר במר־רוחו: "הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן" (סנהדרין סא, א), כי הוא שהתרומם להבנה העמוקה, שלמרות יחודו ובדילתו של רבי אליעזר, הוא הוא "השולחני" שהכל מתרכז אצלו, ואשר כל "המעות" ניתנות להרצות דרכו.[1]

נבואת משה רבינו ע"ה – אור בלתי־פוסק

כשם שאי־אפשר להכיר את העולם הגשמי, לנוגה הברק המבריק ומתעלם, ואפילו יהיו הברקים רבים, כי הסירוגין שלהם עושה את הארתם לבלתי־מספיקה, – – – כן הוא גם בהארה הרוחנית: אין להכיר את העולם העליון, את אור הקדושה – – – כי אם על־ידי הופעה מתמדת.

---

1. עיין מדבר שור לפרשת פרה ה'תרנ"ד.

הנבואה – אור של סירוגין היא [עיין הקדמת הרמב"ם ז"ל למורה נבוכים], ורק נבואתו של משה־רבינו, זו היא אור זולף, בלתי־פוסק, ולאורו נסע ונלך.

אורות הקודש ח"א, עמ' רעז

הקדושה הנצחית, שאינה מתחלקת לשינויים על פי הערך של הדורות, היא באה על ידי הנבואה העליונה של משה רבינו, אדון הנביאים, שהוא לבדו הוא הנביא של כל הדורות בשוה.

עולת ראיה ח"א, עמ' קלה

עוז הכללים ודייקנות הפרטים

הנבואה של משה רבינו, הנבואה של פה־אל־פה, של אספקלריא המאירה, רק היא יכולה לראות את עוזם של **הכללים** ודיקנותם של הפרטים כאחד, אבל "ולא קם עוד נביא בישראל כמשה", והוצרכה עבודת **הכללים** להמסר לנביאים, ועבודת **הפרטים** לחכמים.

ו"חכם עדיף מנביא" (בבא־בתרא, יב, א) – מה שלא עשתה הנבואה בכלי מלחמתה החוצבים להבות־אש – – – עשו חכמים בהרחבת התורה, בהעמדת תלמידים הרבה, ובשינון החוקים הפרטיים ותולדותיהם – "הליכות עולם לו – אל תקרי הליכות אלא הלכות".

אורות, ירושלים תש"י – זרעונים פרק ב, עמ' קכא

התכלית והאמצעים

טבע הנפש הוא, שהיא נמשכת אל השגת **התכלית** של השלימות, יותר מאשר **להאמצעים להשגתה.**

הדמיון המטעה אינו מעיז לחלוק על עצם **התכלית** של השלמות, כי אם על **האמצעים.** מתוך חסרון השגתו, נדמה לו שאפשר להשיג את **התכלית** הרוחנית, גם בלי לאחוז **באמצעים** המעשיים ונחוצה אפוא **הוראה עליונה,** המעמידה על האמת של הכרחיות **האמצעים** ויקרת ערכם, כדרכים המביאים להשגת **התכלית.**

ולפיכך: ענייני הדרכה כוללת ותוכחת־מוסר, שהם דברים יסודיים **ותכליתיים,** היה להם מקום להתגלות גם על ידי כל הנביאים לדרגותיהם, ואילו הדברים המעשיים שבתורה שהם **אמצעים** ומכשירים להשגת **התכלית,** הם היו צריכים להתגלות דוקא על ידי הנבואה העליונה ביותר, נבואת משה רבינו ע"ה אדון הנביאים.

אורות התורה פרק ח, אות ה

נביא ומלך

כשם שהאנשים המעשיים – – – אינם מוכשרים להסתכלות בהירה בעניינים הרוחניים – – – כך אין האנשים הרוחניים העומדים ברום־עולם, מוכשרים להסתכלות מעשית שלמה.

אמנם בתכונה הרוחנית העליונה, ישנו כשרון עצום לכלול את הכל, וזו היתה מידת התגלות הנבואה של אספקלריא־המאירה – נבואת משה־רבינו (עיין יבמות מט, ב).

על כן נאמר במשה־רבינו "ויהי בישרון מלך" (דברים לג, ד), שהיה גם **נביא** וגם **מלך**, ואילו במהלך הדורות הבאים, היו שני הכחות נפרדים – הנביא לחוד והמלך לחוד. ורק שמואל הנביא, שהיה במידה ידועה שקול כנגד משה ואהרן – "משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו" (תהלים צט, ו) – היתה לו בהירות כזאת, שיכול היה גם להיות **נביא**, וגם למלא את מקומו של **המלך** בישראל.

אורות הקודש ח"א, עמ' רעו

["ומשה היה מלך להם, והוא נחשב צורה לישראל, כמו מלך שנחשב צורה לעם, ולפיכך היו כל דבריו של משה **במשפט**, כמו המלך אשר נאמר עליו (משלי כט, ד) 'מלך במשפט יעמיד ארץ'" – מהר"ל מפראג ז"ל, נצח ישראל פרק נג].

עבד נאמן – וכליל תפארת בראשו

"ישמח משה במתנת חלקו כי עבד נאמן קראת לו" – המשרה של הנהגת הציבור נקראת **עבדות** (הוריות י, א), וזהו מצד התוכן החמרי של צרכי הציבור, אולם היא נקראת **שררות** מצד עול הדאגה לקיום התורה והמצוות המוטלת על המנהיג, ומשם עולה תפארתו – "תפארת לו מן האדם".

ונאמר על משה רבינו ע"ה "צדקת ד' עשה" (דברים לג, כא) – לקרבם לעבודת־ד' ביראה ובדביקות בתלמוד תורה וחיבת המצוות; "ומשפטיו עם ישראל" (שם) בענינים הנוגעים לצרכי גופם. על כן, "ישמח משה במתנת חלקו, כי **עבד** נאמן קראת לו" לעסוק הרבה בצרכי הגוף של כלל־ישראל, להוריד להם את המן ולהגיז עבורם את השליו וכו', ו"כליל **תפארת** בראשו נתת לו" **בשררות** התורה, ללמד דעת־ד' לעם אשר נועד להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש.

עולת ראיה ח"ב, עמ' קו

"רב איננו אדון לעצמו, רב הוא עבד לרבים"

סח איש־ירושלים הגרמ"ל שחור ז"ל:

בזמן הראשון לעלות הרב ירושלימה, נוכחו קרובים וידידים כי מרבים העם לבוא ולהטרידו בבקשות שונות, הואיל ונתגלה לרבים כי ידו פשוטה לעזור לכל אחד, והדבר נמשך בכל שעות היום. והגיעו לכלל מסקנא שראוי לקבוע בדלת־כניסה פירוט שעות־קבלה, ומיד עמדו ותלו הודעה כתובה והדביקוה על הדלת. אולם כעבור יום נעלמה ההודעה. חזרו ותלוה בשניה – ושוב נעלמה. התחילו לחקור בדבר, יד מי היא העושה זאת, והנה נתגלה שהרב עצמו הוא שסילק את ההודעה. כששאלוהו מדוע הוא מתנגד לסדר שעשוי לעזור לו ולהקל עליו? השיב הרב ואמר: רב איננו אדון לעצמו, רב

הוא עבד לרבים, ועבד חייב לעמוד לרשות בעליו בכל עת שהוא זקוק לו ובכל שעה שהוא נחוץ לו,[2] [וכך היה חותם: "עבד לעם קדוש על אדמת הקודש"].

והמשמש בקודש ר' אברהם חיים צ'צ'יק ז"ל היה מספר: הרב היה כמו עבד, כל אימת שפנו אליו – נענה. כל מה שנתבקש לעשות – עשה מיד. כתב מכתבי המלצה למען מוסדות ולמען אנשים פרטיים, והכל בזריזות מופלאה. בענייני עזרה לזולת, לא היה אצלו שום הבדל בין קרובים לרחוקים, בין ידידים למתנגדים. לכולם היה מוכן לעזור בכל עת ובכל שעה.

בימי המאורעות של אב תרפ"ט, כשכל העול נפל עליו, עבד עד אפיסת הכוחות, וכשהעיר לו אחד ממקורביו שהוא צריך לנוח מעט, השיב ואמר: עכשיו אין זמן למנוחה, עכשיו אני עבד לכלל-ישראל.

> כל ישעי וחפצי מאז בואי אל הקודש, בעזר צור ישועתי ברוך הוא, רק **לעבוד** לטובת ארצנו הקדושה ועם-ד' השוכן בה, ואין לי שום חפץ ודאגה בשביל עסקי עצמי הפרטיים, שאינם חשובים כלום לגבי טובת הכלל של הגוי כולו, יברכם ד' ויצמיח מהרה קרן ישועה.
>
> אגרות הראיה א, אגרת ריב, עמ' רסג ועיין שם עמ' קנה ועין-איה ברכות ג, י. ד, יב

> הנני מאושר להיות **עבד** לעם-ד' יושב ציון, ואיני רוצה כי אם בכבודם והטבת מצבם.
>
> שם, עמ' רסו

"זכות היתה ל"חזון-איש" שהיה משוחרר מעול-ציבור"

כשעלה מרן ה"חזון איש" זצ"ל לארץ-ישראל ושלח את ספריו אל מרן הרב זצ"ל, התרשם הרב מאוד מדברי תורתו, ואמר למקורביו: אלו ספרים לא כמו של מחבר בן-זמננו, זהו סוג לימוד של דורות קודמים. וכשמסרו לו פרטים על המחבר שלא נכנס מעולם לעול רבנות והתבודד במשך עשרות בשנים בסתר אהלו ועסק בתורה בשקידה עצומה, הגיב ואמר: זכות היתה למחבר שהיה משוחרר מעול-ציבור, בימי עלומי אף אני רציתי ללכת בדרך זו, אולם חזקה עלי פקודת ה"חפץ חיים" זצ"ל, ונאלצתי לקבל רבנות.[3]

---

2. בנוסח דומה השיב גם הגר"ש אהרונסון ז"ל, רבה הראשון של תל-אביב, שגם הוא לא קבע שעות קבלה בביתו: רב בישראל דומה הוא למיילדת, וזאת צריכה לעמוד לרשותה של האשה כל אימת שתוקפים אותה חבלי-לידה!...
3. עיין ט"ל הראי"ה פרק ו, עמ' פט ואילך.

ובשנתו האחרונה סח הרב לתלמידו־חביבו הרב ר׳ דוד חנזין (שליט״א) [ז״ל][4]:

״לא כל אחד זוכה למה שזכה רבי יצחק־אלחנן ז״ל, שישב שנים בקהילות לא־גדולות, ויכול היה להתמסר ללימוד, מבלי להיות מוטרד יתר על המידה בעול־ציבור. לצערי, אני לא זכיתי לכך״. [ועיין שיחות הראי״ה פרק ל: ״בעול משא הרבנות״].

הר״ז יעבץ ז״ל: ״רבנו נא לא יטפל בקטנות, – – – כי אם בדברים העומדים ברומו של עולם״

בעיית הטרדתו המרובה של הרב, העסיקה גדולים וטובים עוד לפני עלותו ירושלימה, וכבר בלונדון החליטו ידידים־מעריצים שראוי לדאוג ש״הכח היקר המוקדש לכל עם ד׳׳ יהיה נתון רק לדברים שכנסת־ישראל כולה צריכה להם.[5] והרי לפנינו האיגרת המרגשת, אשר נשלחה אל הרב ע״י הסופר־החוקר, יקר־הרוח ואנין־הדעת, ר׳ זאב יעבץ ז״ל[6]:

ב״ה לונדון, מ״ד לעמר, תרע״ו

לכבוד מרנא ורבנא, מאורן של ישראל, הגאון החסיד,

רבי אברהם יצחק הכהן קוק שליט״א.

רבינו, תלמידיך אנו ומימיך אנו שותים, כי מחיי רוחך לרוחנו חיים. לא לקהילה פלונית או אלמונית אתה מורי ורבי נתון, כי אם קניין אחד אתה מן הקניינים שקנה והקנה הקב״ה בעולמו לעולמו כולו. על כן ידאב לב תלמידיך שקנית לך פה, לראות אותך אדוננו, הולך ודל במראה פניך המאירים ובכוח הגוף, ועמל ויגיע כל הימים מאז הבוקר עד כמה שעות בלילה, בדברים שאפשר להעשות גם בידי אחרים. ובפה מלא אני אומר, כי אין רשות לא לקריית לונדון הגדולה, ולא

---

4. קונוטופ, אוקראיינה ה׳תרע״ב – פתח-תקוה ה׳תשס״ג, ועיין ליקוטי הראי״ה א עמוד 465. הרב נרי׳ה כותב עליו ביומנו: ״הגיע דוד חנזין. אני מכירו עוד ממוסקבה. הוא כבר עבר על כל הש״ס. עכשו יגור בדירתי. סבור אני לקבוע איתו זמני לימוד. הוא שקדן ובחור הגון״. מרן הרב כינהו ״מיין דוד׳ל״ (דוד׳ל שלי). החביבות התבטאה בקביעות בה למדו יחד גמרא וראי״ש. קודם שהיה הרב מוסר שיעורים כלליים בישיבה, הוא היה מדבר בנושא השיעור עם שלושה מבחירי תלמידיו ובהם גם הרב חנזין. הרב הסמיכו להוראה, וכאשר נסע עמו פעם למסע מרוחק, לקחו עמו באומרו כי כך אין לו צורך לשאת עמו ש״ס כיון שדוד חנזין הוא ש״ס מהלך! מחשובי חסידי חב״ד. עיין עליו בספר ״דוד עבדי״.

5. הרב משה לייטר ז״ל, ששהה אז בלונדון כותב: ״במשך הזמן הקצר שכיהן הרב קוק ב׳מחזיקי הדת׳, לא התייחסו אליו כאל רב של קהילה אחת אלא כרבה של היהדות האותודוכסית כולה, למרא-דחיטי שהכל צריכים לו והכל זקוקים לו, והוא רכש לו הרבה מעריצים. גם בחוגי הממשלה התייחסו אליו בכבוד, כי ידעו שהוא רצוי ומכובד, נערץ ומקודש על כל אחיו. ואף היהודים שהתאנגלו, הבינו להוקיר אותו רב גאון פילוסוף, משורר ופטריוט ארץ-ישראלי״ (ירחון ״הדרום״ חוב׳ כא, ניסן תשכ״ה, עמ׳ 137).

6. עיין עליו בליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 398-387.

לקהילת "מחזיקי הדת" אשר בתוכה, לכלות לצרכה **המדומה,** את הכוח היקר המוקדש לכל עם ה'.

על כן מבקש אני, בשמי ובשם כמה נכבדים מחברי, כי יואיל נא רבנו לישון בכל יום שנת צהרים מספקת הצריכה לבריאותו, ולצאת מביתו לכמה שעות יום יום בלווית איש אחד, או בלווית שמשו, לאחד מקומות הטיול, ושמה הלא יוכל לקחת גם ספר. או להמלט אל אחד ממיודעיו, אשר יחשבו להם לאושר ולכבוד, להסתירו בסתר אהליהם, מן הטרדות הקטנות המחליאות והמדכאות.

ומלבד זה יותן נא לנו רשות, להשתדל כי יפרקו מעל כת"ר את עול השאלות, שאפשר להן להפסק ביד אחד הדיינים שהיו בלונדון גם לפני בוא אדוני לשם, או להושיב אחד מהם בחדר אחר בביתו, ולפני הדר גאונו לא יבוא בלתי אם דבר אשר יפלא מן הדיין המורה. כי באמת לא נוכל אנחנו זקני אוהביו ומעריציו, לראות את כוחו תש לריק ח"ו.

ואקווה כי ככל אשר שמע מחוקקנו הקדוש לקול עצת כהן-מדין, ככה ישמע רבנו לקהל עצתי אני בחדא או בתרתי. ורבנו נא לא יטפל עוד בקטנות שאפשר להן להמסר לא רק לשרי אלפים ושרי מאות, כי אם גם לשרי עשרות, ורבנו יתעסק בדברים העומדים באמת ברומו של עולם, כגון בדבר משמרת השבת בלונדון ובכל העולם כולו וכיוצא בזה, בדברים שכנסת ישראל ותורתנו הקדושה צריכות להם, ולהרמת קרן התורה והאומה בכללה. ורק דברים כאלה ראויים לקרקפתא ולרבה דאומתי', ולבעל לב רחב כפתחו של אולם כאדוננו. ודברים אלה לא יחלישו, כי אם יחליפו כוחו, והיה גם גופו היקר דשן ורענן ורוחו שקטה ושאננה, לתועלת לטובה ולברכה לכל עדת ישראל ולכל אוהביו ומעריציו, וגם לי אני תלמידו השותה בצמא את דבריו והקורא כל היום "מאן יהיב לן נגרי דפרזלא ונשמעינך", והמחכה לתשובתו היקרה.

זאב יעבץ

"למה הרעותה לעם הזה?" הרועה הנאמן מרגיש יסורי כולם!

כתב לי ידידי הוותיק, הבלשן מר מאיר מדן (הי"ו) [ז"ל], ששמע מפי הרב רפאל הכהן קוק ז"ל,[7] הסברה נאה על מאמר חז"ל, בשם מרן הרב זצ"ל:

"באותה שעה [שאמר משרע"ה 'למה הרעותה לעם הזה'] ביקשה מידת-הדין לפגוע במשה, וכיוון שראה הקב"ה שבשביל ישראל הוא אומר, לא פגעה בו מידת הדין" (שמות רבה פ' ה', כז).

---

7. בן אחי הרב, הרב דוב הכהן קוק, בירז ה'תר"ס – טבריה ה'תשל"א. עיין ערכו באנציקלופדיה של הציונות הדתית כרך ה.

שתי שאלות יש כאן: א – מדוע ביקשה מידת הדין לפגוע במשה? מה חטאו שהוא קובל על צערם של ישראל? ב – מה פירוש 'כיוון שראה הקב"ה', מה ראה שלא ראתה קודם מידת־הדין?

והסביר הרב ואמר: משל למה הדבר דומה, לשני חברים טובים, אוהבים נאמנים, שחלה האחד מהם במחלה אנושה, והרופא המומחה קבע שהוא זקוק לניתוח מכאיב ביותר. דנו שני החברים בדבר, וסברו וקיבלו את קביעת הרופא, מתוך אמונה שלמה שהניתוח יביא את ההצלה והרפואה.

והנה כשמגיעה שעת הניתוח, החבר הטוב הבריא שותק בסבלנות, אבל החולה זועק כשסכין־הניתוח מכאיבה לו. והנה על זעקה זו של החולה, אין הרופא קובל, ואינו רואה בה פגיעה בסמכותו, באימון שבו. טבעי הדבר, כשכואב – פורצות זעקות מפי הסובל.

לא כן, אילו גם החבר הבריא התחיל לזעוק, כאן היה מקום לקובלנא, כי מזעקה זו היא נראה שנתערערה האמונה ברופא, בהכרח הניתוח וכו'.

והנמשל הוא: ישראל הם החולה האנוש ומשה רבנו החבר־הרע הנאמן. והנה קבע השי"ת שלשם קירוב הגאולה מוכרחים להעזר ביסורים הקשים של גזירות פרעה ונוגשיו, והם הם כאבי הניתוח. אכן יסורים אלו, כאבים אלו, גרמו לזעקות – ועל הכואבים־הזועקים אין קובלנות.

לא כך משה רבנו – הוא הלא לא נדרש לעשות לבנים, לא עליו בא קושי־השעבוד, אם גם הוא נזעק – הרי זו קטנות־אמונה, הרהור אחרי הבטחתו של הקב"ה, ועל כך רצתה מידת־הדין לפגוע במשה.

ברם, ראייתו של הקב"ה – הבוחן כליות ולב – היתה, שמשה אינו רק בבחינת אוהב נאמן המסתכל מן הצד – אם כי בדאגה – ביסורי חברו, אלא הוא חש את מדקרות האיזמל בגופו של עם ישראל כאילו הוא ננעץ בבשרו הוא, וגם הוא זועק מעצמת הכאבים. "בשביל ישראל הוא אומר" – בשביל שהוא עצמו סובל ומתייסר כמו כולם, ומרגיש את יסורי כולם, ועל כן כמו שבכלל כולו אין מקום לפגיעה כלשהי, כך משה אין מידת־הדין רשאית לפגוע בו.

"הניצוץ הכפול של העצמיות וטובת־העין"

משה יש לו שתי בחינות: מצד עצמו, ומצד טוב עין שלו.

הצד המשיחי של משה, זאת היא מידת **טובת־עין** שלו, שבשבילו הכניס את הערב־רב אל תוך האומה, ומצדה מסתעפות ממנו כל הנשמות כולם, גם של פחותי ערך, וכל הדורות כולם עם כל ירידותיהם.

מצד **עצמו** שורש הוא רק לתלמידי־חכמים, וכל תלמיד־חכם הוא ניצוץ ממשה.

ישנם אמנם חכמים כאלה, שבהם ספוג הניצוץ הכפול של **העצמיות** ושל **טובת העין**,

והם קשורים הרבה אל **תלמידי חכמים** שבדור, באהבה וחפץ לב בטובתם וכבודם. ועם זה הם קשורים אל **כללות האומה** לכל דרגותיה וכל פרטיה, ואינם זורקים מתוך דאגתם גם את הרשעים היותר קיצונים, שהם מצפים לתיקונם.

לפעמים שני הניצוצות הללו מאירים בבת אחת, ולפעמים אחד נעלם ואחד נגלה.

כשהניצוץ **העצמותי** נגלה, אז מתגברת היא האהבה **לתלמידי־חכמים**, כשהניצוץ השני של **טובת עין** נגלה, אז מתגברת **האהבה הכללית** של עזוז החסידים, מקור תורת חיים ואהבת חסד.

ערפלי טוהר, מהדו״ב עמ׳ מג, ועיין אורות ישראל ג, ג

״אנו כוללים כאחד שני זרמי־רוח״

אנו כוללים כאחד שני זרמי רוח, שאלמלי המחשבה הרוממה של כללות האומה, היו עומדים במצב של שני הפכים שאינם יכולים להתאחד: **הקנאה הקדושה**, קנאת ד׳ ותורתו וכל קודש, המאזרת כוח וחיל, ונותנת רוח **גבורה** ואומץ לב לכל הזוכים לה בטהרתה, **והסבלנות המתונה**, המלאה רוח **חסד** ודרכי שלום, המושכות חוט של חן ונועם על כל טהורי לב החנונים בה.

אגרות הראיה, ח״ב, אגרת תכז, עמ׳ עה

״הרב זצ״ל היה ספוג משני ניצוצות אלו – **העצמיות וטובת־העין**״

רב־ספרא הרב בנימין אפרתי שליט״א, כותב בספרו המצויין ״הסניגוריא במשנת הרב קוק״ (ירושלים תשי״ט, עמ׳ 98):

לא היה עוד מי שהגדיר את אישיותו הסניגורית של הרב כהרב עצמו בשני קטעים אלו. רבים הם אשר התפעלו מאהבת ישראל של הרב, מדרכי הסניגוריה שלו, וקירוב הפושעים והפחותים, והעלו על נס תופעות נעלות אלו, אך התעלמו מהצד השני של המטבע, מאש האהבה העצורה בלב הרב למובחר ונעלה דווקא, לסולת־דסולת שביהדות, **לתלמידי־החכמים** ויראי ד׳ התמימים. התעלמו מסלידתו העמוקה לכל תופעה של פשיעה בדת, של חילול קודש, ומקנאותו העזה והאמיתית לדגל שם ד׳, לתורה ולכבוד נושאי דגלה.

אחדות מלאה זו של שני הניצוצות הקטביים, של שני זרמי הרוח ההפכיים, לא באה לידי הדגשה מיוחדת, בצורה כל כך ברורה, כמו בדברי הרב אלה.

הרב זצ״ל היה ספוג משני ניצוצות אלו – **העצמיות וטובת העין**, וכלול משני זרמי הרוח – **הקנאה והסבלנות**.

רק על־פי הגדרה זו, תובן גישתו הרב־צדדית והמורכבת של הרב לבעיות תקופתו, ואשר באמת נבעו הצדדים השונים ממקור אחדותו הפנימית.

"לבי מלא אהבה וידידות בשלהבת אש-קודש, לכל שלומי אמוני-ישראל, וביחוד לתלמידי חכמים"

נבקש איפוא בכתבי הרב עצמו את גילוייהם של שני הניצוצות ושני הזרמים הללו באישיותו.

וכה יאמר הרב במכתבו אל הגאון הרידב"ז ז"ל:

תהלה להשי"ת לבי מלא אהבה וידידות בשלהבת אש קודש לכל שלומי אמוני ישראל, ובייחוד **לתלמידי חכמים** יראי ד' באמת, לכל חד וחד לפי מדרגתו. ועם כל זה כשאני רואה גם בריקנין שבנו איזו מידה טובה, איזה יושר אמת, או גם שיחה נאה ודרך ארץ, אני מקרבו בשביל זה, ואקווה תמיד שעל-ידי זה יחזרו למוטב, אם הרבה או מעט, ואפילו אם יגרום כוח ההתקרבות, שרעיון כל-דהו של תשובה מיראה או מאהבה, יתכנס בלבבם על רגע אחד, כדאי כל הטורח שבעולם. ומי שהוא שם ליבו על דרכיו, וכבוד שמים וכבודן של ישראל חביב עליו יותר מכבודו, יבין את אמיתת דרך הקודש הזאת, ויכיר את ערך יקרתה.

אגרות הראיה, ח"ב, אגרת תקכב, עמ' קנג

נועם ד' – תפילתו של משה

נבוני-לב טועמים בכל עת ובכל שעה, נטיפות קטנות מאותו המתק הגדול של הנועם העליון אשר לאור העולם של העתיד, כשיתחדש וישתחרר בחירות שלמה שאין בה שום דופי.

והוא הוא **נועם ד'** המתבקש בכל שכלול של קדושה, מיסוד תפלתו של משה רבינו בשכלול המשכן (עיין רש"י שמות לט, מג): ויהי **נועם ד'** אלקינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו.

מוסר אביך, מדות הראי"ה, עמ' קא-ב, ערך "אמונה" סע' יא

מתוך קדושתם של צדיקים, שהעולם הבא והארתו האלקית היא תשוקת חייהם, מאיר אור עולם הבא בכל העולם כולו, וחסד של **נועם ד'** נעשה פרוש על הכל.

שם, עמ' קעו

[ועיין בזוהר שמות דף ל"א, ב': "והאי **נועם** הוא נעימו דנפיק מעלמא דאתי - - - דא הוא **נועם** עילאה, חירו דכלא"].

הנועם הרוחני נשאב אצל כל אחד משפעת התורה והמצוות שלו, מפעולתם וכוונתם. וכשם שהדבר נוהג בכל יחיד, ככה הוא נוהג בכללות האומה, שהיא יונקת תמיד ממתק טוב הקודש הפנימי של **נועם-ד'**.

אורות הקודש, ח"ג, עמ' קעד

"לחזות בנועם ד'"!

ובאגרות הראיה (ח"ג, אגרת תתח עמ' פו), כתב מרן הרב זצ"ל על ספרו המופלא **"ראש מילין"**:

> אף על פי שבאו הדברים שם סתומים, מכל מקום ב"ה רבו הנדבקים בהם באהבה, ואקוה שיערבו לכל הוגים בעלי-רגש, החפצים לטעום טעם **נועם** חמדת גניזת קודש.

ובהגדרות האמורות על **נועם ד'**, גנוז מקור התרגשותו הגדולה של הרב, בשירת פיוטו של רבי יהודה הלוי ז"ל "ישאלוני רעיוני", במוצאי שמחת-תורה, כשהיה מגיע לפזמון החוזר "לחזות **בנועם ד'** ולבקר בהיכלו", והיה חוזר וחוזר עליו, תוך הרמת קולו ברוממות-קודש והדגשת המלים **בנועם ד'**, כי עמוקה היתה שקיקתו ל"נועם עילאה, חירו דכלא".[8]

מעין געגועים לארץ-ישראל

בפרשת ואתחנן אמר מרן הרב זצ"ל על שולחנו הטהור:

מידות גדולות שהיו צריכות להקבע במסד-האומה, נפתחו בגדולי-גדולים, והם שהעמיקו בהם עד השיתין של הנפש, והעלו אותם למרומים שברוח.

מידות החסד והאהבה נפתחו על-ידי יצחק-אבינו, וכיוצא בזה.

והנה רצה הקב"ה לפתוח שערי מידה חדשה, להעמיק בלב האומה הישראלית, מידת געגועים לארץ-ישראל, שגם בהיותם על אדמת נכר, תהיינה עיניהם נשואות לציון, ולבם יהיה מלא המיה לארץ-אבותיהם, ועמד ופתח מידה זו על-ידי רעיא-מהימנא, השליח הראשון אשר נשתלח לגאול את ישראל.

"ואתחנן אל ד' - - - אעברה נא ואראה את הארץ הטובה" וגו' (דברים ג, כג) - שיטח משה-רבינו תחנונים ותפילות כמנין ואתחנ"ן, והרחיב-והעמיק רבות רבות בהפצרותיו, ככל המבואר בספרי הקדמונים, ובמיוחד ב"מגלה עמוקות", ובתחנוניו-תפילותיו המרובות של משה-רבינו, נפתח מעין עמוק ביותר של געגועים לארץ-ישראל שכוחו המרווה יפה לכל הדורות. ומאז כל השואב ממעיינו של משה-רבינו, גם אם הוא נמצא במרחקים, מתגעגע הוא לארץ-ישראל, ואין סוף לצמאון, ואין גבול לכמיהה, כי גדול המעיין ועמוק הוא.

"אורייתא - סתים וגליא"

ובפרשת וילך אמר מרן הרב זצ"ל:[9]

"אורייתא - סתים וגליא" - הנגלה והנסתר שבתורה אינם דברים נפרדים, אלא באותו

---

8. עיין להלן פרק כז, עמ' 322.
9. מובא גם בשדה הראי"ה עמ' 172.

מקום ובאותו זמן, פועל ומשפיע גם הצד הגלוי וגם הצד הסתום. כשהיו ישראל במדבר נתגלה הצד הפנימי, הנסתר שבתורה, על־ידי משה־רבינו, וזכו להגיע לדרגת דרדע – "דור דעה". וכשעמדו להכנס לארץ ישראל, הגיע תור הגילוי של הצד הנגלה שבתורה על־ידי יהושע בן־נון.

ובסיומה של התורה בא פסוק קצר, הכולל בתוכו את רעיון האיחוד המלא של הסתום והגלוי: "ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם, הוא ויהושע בן־נון" (דברים לב, מד) – משה־רבינו, רעיא מהימנא, ויהושע בן־נון העומד לכבוש את ארץ־ישראל, שניהם קראו את התורה, את שירת־התורה, יחד באזני העם.

אומות־העולם רואים רק את הצד החיצוני, הגלוי, של עם־ישראל, אולם את הצד הפנימי, את הצד הסתום והנסתר שבהם – דבר זה אין העין רואה. כי צד זה קשור בסתים שבאורייתא, בחלק הנסתר שבתורה – "תורה צִוה לנו משה, מורשה קהילת יעקב".

השפעה לימודית והקרנה סגולית

המגמה הכללית בהשפעתם של ישראל בעולם, איננה בהתפשטות **הלימוד** של הדיעות, בדרך **הלימוד** וההשפעה הפשוטה והגלויה, אלא כשהאומה הזאת אוצרת יפה בקרבה את **סגולתה המיוחדת**, כבר העולם כולו מתעלה בזה. עצם־מציאתה של **סגולה פנימית** כזאת באוצר האנושיות – היא המשפיעה והיא המעלה.

– – – במקום שהנבואה שבאספקלריא־שאינה־מאירה אומרת (ישעיה ב, ג) "והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ד' וגו', כי מציון תצא תורה וגו'", שהיא המדרגה השניה, **הלימודית**, אומרת הנבואה שבאספקלריא־המאירה, נבואת משה־רבינו ע"ה (שמות יט, ה) "ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו' והייתם לי **סגולה** מכל העמים" – היא צופה למדרגה הראשונה, להשפעה **הסגולית**.

אורות הקודשח"א, עמ' פו־פז

פרק יט

ימי הפורים

אות ומופת לנו ימי־הפורים
דברי המגילה לעד שמורים,
רחמי־ד' יסוככונו ככנפי־נשרים
לוח ארץ־הצבי, תרע"א; באר מגד ירחים, עמ' סא

הימים שקדמו לנסי פורים – ימי הסתר־פנים היו. "אסתר מן התורה מניין? ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא" (חולין קלט, ב). הסתרה כפולה היתה זו, וגילויי הנסים אף הם זקוקים להבנה כפולה.

הנסתרות לד' אלקינו (דברים כט, כח), ושורש הנסתרות הוא שם י־ה ["האור האלקי המבוטא בשם י־ה, הוא המאיר בעולם המחשבה האצילית, העומד ברוממות עוזו, בלא שום כהות ופגם" (עולת ראיה ח"א, עמ' יד)].

חכמי הנסתר נקראים "מחצדי חקלא" (זוהר נשא, ריש אדרא רבא, נשא קכז:), קוצרי השדה העליון. הם הקוצרים את יבול הברכה, הם המגלים את גנזי הנסתרות [ועיין מה שכתב אדמו"ר הגאון ר' צדוק הכהן ז"ל מלובלין ב"פרי צדיק" (פ' וארא אות ו'), בביאור "חדו **חצדי חקלא**, בדיבור וקלא" וכו'].

כל קצירה צריכה מגל. וקצירת־הנסתר זקוקה למגל אלקי, למגל־יה. אותיות מגילה הם מגל־יה, במגל־יה אנו קוצרים ומגלים את מסתרי הנסים והנפלאות של תמים־דעים.

ע"פ עולת ראיה ח"א, עמ' תלז

"הארת פורים גדולה היא מאד"

הארת פורים גדולה היא מאוד, וקדושה גדולה מאירה בו בעולם. ונראה שמתוך כך האדם נשמר אז מלמעלה מכל קלקול, כיון שהוא עסוק בשמחת־**פורים** – – –.

וביום הקדוש הזה משומרים אנו, כי כשם שנפל אז פחד היהודים על עמי־הארץ, ורבים מהם מתיהדים, כמו כן בכל דור ודור, נופל פחד היהודים, אנשי־האמונה, על שורשיהם של עמי־הארץ, וייראו לשלוח־יד לפתות ולהסית חס ושלום, כי "מצוה בעידנא דעסיק בה אגוני מגנא" (סוטה כא, א).

"הארת היום מצד קדושת הגוף הישראלי"

ההארה הנמשכת ביום זה, היא ממש מצד קדושת הגוף הישראלי כי קיימו וקבלו בו את התורה מרצון (שבת פח, א) – – – על כן ביום זה ינוסו הצללים – – – כי השמחה היא למעלה גדולה דבקה עם אור־השכל – – – ואפילו אם יסלוק אור־השכל מכלי־הגוף, הנה כחות הגוף בעצמם כבר קדושים הם ודבקים בשלמות האמיתית, אשר באור־פני־מלך־חיים.

[וכך כתב אדמו"ר ר' חנוך־הניך ז"ל מאלכסנדר (בספרו "חשבה לטובה", עמ' 19): "אף אם יתבטל כוח־השכל לגמרי, רק ישאר הגוף – גם כן יתבטל בפני השם יתברך, שבפורים מגודל חביבות־הנס, קבלו עול־מלכות־שמים ברצון גמור בלי כפייה, ונתבטלה ההוי"ה של הגוף אל ההוי"ה של הנשמה"].

ולכן גדולה המצוה לבסומי בפורים, וממשיכים על ידי זה אור גדול, כמבואר בדברי האר"י הקדוש ז"ל.

עולת ראיה, ח"א, עמ' תם

לעומת יום־הכיפורים שאין בו אכילה ושתיה, גבוהה היא ורמה האכילה דקדושה של סעודת פורים, והשתיה שנצטוינו עליה במיוחד – החיוב **לבסומי** בפוריא – יש בה מעין ריח **ביסום** של מעלה, האמורה בדרגותיו של משיח – "והריחו ביראת ד'" (ישעיה יא, ג).

עולת ראיה ח"א, עמ' תלג

"קיימו וקיבלו את התורה ברצון"

"ויתיצבו בתחתית ההר – מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית" (שבת פח, א) – אולם כפיה זו ואונס זה, היו רק על הגופים ולא על הנפשות, כי הנפשות ניהנות מן האור העליון, וזהו רצונם וכבודם לקבל עליהם עול תורה ומצוות, אבל הגופים עוד לא נתקנו לגמרי, על כן היה כבד עליהם עול־התורה.

אמנם כאשר שחה לעפר נפשם, והמן הרע רצה לשלוט בגופם, וכאשר היה ד' להם לישועה, נפדה גופם מהכוחות הרעים, ולא נמצא בהם שום רצון אחר, כי אם לב אחד לאביהם שבשמים. ההארה הנמשכת ביום הקדוש הזה, היא אפוא ממש מצד קדושת־הגוף־הישראלי, כי קיימו וקבלו בו את התורה "הדור קבלוה בימי אחשורוש" (שבת, שם).

ע"פ עולת ראיה ח"א, עמ' תמ־תמא

"בפורים נשפע אור רצון אמיתי"

ונראה שחיוב השכרות בפורים, כדחז"ל (מגילה ז, ב) חייב איניש לבסומי בפוריא וכו', ג"כ מכוון לזה, שעיקר איסור השכרות הוא, מפני שבהסתלק הדרכת כח־השכל יש לחוש לפניית רצונו של אדם לרע ותועבה ח"ו, אבל בפורים נשפע על כל ישראל שפע־רצון של קבלת־התורה, ובו־ביום מאיר על כל איש ישראל **המחזיק בתורת ד'**, אור־רצון אמיתי לבחור בתורה ובדרכיה ועל כן מראים שאפילו בשכרותו אינו סר מדרך־ד', מפני שבפנימיות רצונו הוא פונה לטוב, ובקרבת־אלקים אך טוב לישראל.

עולת ראיה שם, עמ' תמא

ובפתגמי־החודש "מגד־ירחים" הוסיף מרן הרב זצ"ל וכתב: "לא רק **איש** בכוסו יוכר, כי אם **הגוי** כולו!"[1]

"בפורים אין הגשמיות מתנגדת לרוחניות"

הטעם הפנימי שאיסור מלאכה לא קיבלו ישראל על עצמם בפורים, כי בכל יום־טוב טעם איסור המלאכה הוא, הואיל והיום הוא מקרא־קודש, ובעיקר התכלית היא להתענג על ד', לא יתכן להיות עסוק בו במלאכות־חול. מה שאין כן בפורים – אז אין הגשמיות מתנגדת לרוחניות, ואפילו כשאדם עוסק במלאכה, מוצא הוא שם את אור־הקדושה, כי גדול האור המקיף ומגולה על ידי המגילה (עולת ראיה, עמ' תמ). ועיין "שערי אורה" לאדמו"ר הרד"ב זי"ל, סוף שער הפורים, אות לז.

"לך ד' הממלכה"

ב"עולת ראיה" (ח"א, עמ' רלב), כתב מרן הרב זצ"ל:

"לך ד' הממלכה, זו מלחמת עמלק" (ברכות נח, א) – עמלק ניצב כצר לישראל, רעה עינו במה שיצאו ישראל לחדש בעולם, שתהיה אומה מתנהגת במלכותה על פי גאון־שם־ד', אע"פ שלא התנשאה על יתר העמים לכבוש אותם תחת ידיה. ובאשר דבר זה הוא מוכרח, שתהיה אומה בעולם, שהכח היותר גדול שבמלכותה יהיה שם־ד', אמונתו ובטחונו, אהבתו ויראתו, על־כן עמלק, המתנגד לזה, וסעיפיו של עמלק, יהיו עדי אובד.

מחיית עמלק – מוחק על מנת לכתוב...

באחת משיחות־הקודש הסביר הרב את תכנה של מצוות מחיית עמלק:

כך שנינו בהלכות שבת: סתם מחיקה – קילקול הוא, ואין מחיקה נחשבת למלאכה, אלא כשהוא מוחק־על־מנת־לכתוב, כי רק אז זו פעולה שמגמתה תיקון.

---

1. באר מגד ירחים, עמ' סח.

ומכאן יש ללמוד לגבי מצוות מחיקת־עמלק. אל יחשוב החושב כי לפנינו מצות מחייה גרידא, מצוות מחיקה ותו לא, שהרי כאמור זו רק מקלקלת.

אלא הואיל ומגמת עמלק היתה, לפגוע בעם הנושא את שם־ד' בעולם, בעם שעמו כרת הקב"ה ברית, ושהוא כיסא־ד' בעולם, לכן מצוות מחיית עמלק היא, מחיקה־על־מנת־לכתוב, על מנת לתקן עולם במלכות־ד', מחיקה שבמקומה תבואנה אותיות־קודש של שם־מלא וכיסא־מלא – קדושתן של ישראל.

ורק כשהמוחים־המוחקים מגיעים לגמר־המלאכה של הכתיבה־התיקון, אז מתקיימת המצוה בשלמותה – השם שלם והכיסא שלם ו"מלכותו בכל משלה" (ועיין רש"י ברכות נח, א, הממלכה זו מלחמת עמלק – – – על ידי מלחמה לד' בעמלק יתעלה כסא).

[ועיין היטב באגרות הראיה (ח"ג, אגרת תתח עמ' פו־פז), בדברים הנפלאים אשר נשא מרן הרב זצ"ל "לפני קהל מקשיבים", בשבת־קודש פ' זכור של שנת תעז"ר "על דבר מחיית עמלק וזיכוך המציאות – – מהרשעה המתפשטת מראשית־גויים"].[2]

"חמושים למלחמת־ד' בעמלק, הפנימי והחיצוני"

במכתב מיום כ"ד אלול תרע"ג, כותב מרן הרב זצ"ל אל הרב יצחק לוי ז"ל[3]:

אף על פי שאני מלמד לעצמי ולאחרים, שתהיה מידת־השלום והחסד, גברת התכונות

---

2. במכתבו של יוסף כהן אל הרב נרי"ה, מיום י"ד בתמוז תשל"ח, מובאת הרחבת הרעיון:
"בקראי בתורה בשבת האחרונה את המילים 'ראשית גוים עמלק', נזכרתי מה שאמר הרב זצ"ל על אותן מלים. אותה שנה (תרפ"ג) חל פורים בשבת בירושלים. בדברו בעניין מחיית עמלק התבטא: כל הרע שבעולם שורשו בעמלק. והוא נוצר מה"רגע באפו". רגע – ראשי תיבות ראשית גויים עמלק. מחיית עמלק צריכה להיות כעקירת הנדר על ידי חכם, שעוקר את הנדר כלא היה. והנה ידוע שרגע בזמן הוא כנקודה בכתב. כשם שנקודה בכתב בעצם איננה קיימת, כי כל נקודה ג"כ מתחלקת מחדש לנקודות אין סוף. אותו דבר קיים גם במושג "רגע", ולכן צריכים להגיד שעמלק לא היה ולא יהיה, לא בעבר ולא בעתיד. כמובן הדברים נאמרו על ידי הרב ברוח פורימית".

3. הרב יצחק לוי ז"ל, רבו של הכפר "נוה יעקב", היה נכד מייסד שכונת מאה שערים, הגה"צ רבי זלמן בהר"ן ז"ל [הידוע בשם ר' זלמן ר' נחום'ס]. הוא למד בישיבת הרב ביפו, והתקשר מאוד אליו. בעלות הרב ירושלימה – אחרי שובו מלונדון – נתפס הרב יצחק לוי לאחת מתכניותיו של הרב: הקמת ישיבה מרכזית בירושלים, ורבה היתה מסירותו ועבודתו הנאמנה להגשמת רעיון קדוש זה. הוא זכה להיות המנהל הראשון של הישיבה והנושא בעולה הכבד בשנות יסודה, שנותיה הקשות ביותר מבחינה כלכלית, וכשהישיבה קמה וגם ניצבה בכמות ובאיכות והצליחה למעלה מן המשוער – היתה זו גאוותו כל ימיו.
בשנת תרפ"ד – השנה השניה להקמת הישיבה – הדפיס הר"י לוי ז"ל את החוברת "זבחי הראיה" – "חידושים וביאורים למסכת חולין", ובהקדמתו כתב שאלו הם "פנינים יקרים, מרגליות טובות של חידושים נפלאים, מאירים כמה וכמה סוגיות בש"ס ובדברי רבותינו הראשונים ז"ל, ובירורי הלכות מרבינו רבן של ישראל שליט"א. החיבורים והבירורים האלה, ערוכים הם עוד מלפני ל"ג שנה, וגנוזים היו באוצר הגדול של כת"ק רבינו שליט"א, ויוצאים לאור עכשיו על ידי 'מרכז הרב', שאחת ממטרותיו היא להפיץ תורת רבינו שליט"א כפי האפשרות".

בנפשותינו ובסגנונינו, מכל מקום חמושים אנו צריכים להיות **למלחמת־ד׳ בעמלק**, הפנימי והחיצוני.

אגרות הראיה ח״ב, אגרת תקצד, עמ׳ רכו

״אין הרע מבטל את הטוב״

כשאנו מתבוננים על האגדה, האומרת ״מבני בניו של המן למדו תורה **בבני ברק**״ (גיטין נז, ב), אנו חודרים לעומק החסד, שאין לנו להסתף בזרם של שנאה גם על האויב היותר נורא [עיין פרי צדיק – פורים סי׳ ד׳ בד״ה ובגמ׳] ומזה אנו דנים דין קל־וחומר, לאותם שהם גורמים לנו צער בדעותיהם ועניני הריסה שלהם, בשביל מטרות טובות לפי דעתם, וקל־וחומר כשהמטרות הטובות הן יוצאות מן הכח אל הפועל, ועושות דברים טובים ומתוקנים. אף על פי שעם הטוב יש בו גם כן רע וקלקול, אין הרע מבטל את הטוב.

אורות הקודש ח״ב, עמ׳ שכו

מחיית עמלק – מתחת השמים

מידת האהבה השרויה בנשמת הצדיקים, היא כוללת את כל הברואים כולם, ואינה מוציאה מן הכלל שום דבר ולא עם ולשון, ואפילו **עמלק** אינו נמחה כי אם ״מתחת השמים״ (שמות יז יד; דברים כה, יט), אבל על ידי הזיכוך מתעלה הוא לשורש הטוב, אשר הוא **מעל** לשמים, ונכלל הוא באהבה העליונה, אלא שצריך כח גדול וטהרה עצומה ליחוד נשגב זה.

מוסר אביך, מדות הראיה, עמ׳ צד־ה, ערך ״אהבה״ סע׳ ו

ועיין אורות ישראל פרק א, ד. תהלים קח, ה, כי גדול מעל שמים חסדך; זוהר בראשית דף ריט, א: ״חסד עילאה מעל שמים הוא״.

מגילה נקראת – – – בי״ד ובט״ו

כבר בשנה הראשונה לעלות הרב על כסא רבנות ירושלים – תר״פ – נתעוררה שאלה ביחס לזמן קריאת המגילה באחת השכונות החדשות, והרי לנו תשובתו הקצרה שנכתבה בי״ג אדר ״זמן קהלה לכל״:

כאשר הובאה לפני השאלה, על דבר קביעות קריאת המגילה **בבית וגן** [שכונה חדשה שהתחילה להבנות אז במערב ירושלים], עמדתי על המחקר, ונתברר לי שכל זמן שלא נתחברה ירושלים בבניינים בתוך שבעים אמה ושיריים – דינה כעיירות המסופקות, כמו חברון וטבריא וכיוצא בהן. אלא שצריכים לקרות בה בי״ד בלא ברכה ובט״ו בברכה, ועיקר הפורים שלה הוא גם עתה בט״ו.

אורח משפט, סי׳ קמו, עמ׳ קעט

[ועיין מה שכתב הגה"צ ר' צבי מיכל שפירא ז"ל בספרו "ציץ הקודש" (ירושלים תר"פ, ח"א, סי' נב), ובמה שכתב שם בקונטרס-אחרון תלמידו המובהק, מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל. וראה ביוריו הרחבים של הגרי"מ טוקצ'ינסקי ז"ל, בספרו הגדול "עיר הקודש והמקדש" (ירושלים תשכ"ט, חלק ג' פרק כז, "קונטרס קריאת המגילה והפורים בירושלים החדשה")].

בטעם החילוק בין פרזים למוקפים

בטעם חילוקי-המקומות, בין כרכין מוקפין לעיירות וכפרים, נראה לי על פי דברי הרמב"ם בפרק ב' מהלכות ממרים, שמכלל בל-תוסיף הוא, שלא יקבעו חכמים דבריהם כשל-תורה, מתוך כך ראו חכמים לעשות היכר במצוה דדבריהם, שיהיה ניכר שאיננה מן-התורה, בזה שבמצות התורה לא מצינו הבדל וחילוק מקומות, רק "משפט אחד יהיה לכם – משפט השוה לכולכם", וכאן שנראה כעין הוספה על דברי-תורה, כדאמרינן (מגילה יד): מ"ח נביאים וז' נביאות עמדו לישראל, וכולם לא הוסיפו על מה שכתוב בתורה כי אם מקרא-מגילה, משום הכי קבעו הדבר, להורות שאין לה קבע כשל תורה, כי אם משתנה הוא לפי המקום, ואולי היינו טעמא דחנוכה, דשמו בה חילוקים בין חובה למהדרין ומהדרין-מן-המהדרין, כדי שלא יהיה שווה ממש לשל תורה, שבה נוהגת חוקה אחת ומשפט אחד.

ונראין הדברים שאנשי-כנסת-הגדולה ראו, שמאת השם היתה זאת, שלא תהיה בזה חוקה אחת דומה לשל תורה, במה שעלה בידם לאחר יום-טוב-דשושן, וממילא ראו שאין מספיק לחלק רק שושן משאר עיירות, דאם כן במשך הזמן אם לא ידורו ישראלים בשושן, אז יבטל ההיכר, ויהיה נראה כהוספה על דבר-תורה, על כן ראו לחלק שכל המקומות הדומים לשושן, יהיו ביום ט"ו, שהכירו שמן השמים נעשה בזה היכר, לחלק המצוה, כדי שלא תהיה כהוספה על דבר-תורה, וכיוון שההערה מן השמים באה להם על-ידי שושן, הכירו שרצון השם יתברך הוא שיהיו הערים הנחלקות דומות לשושן באיזה צד.

וזה פשוט שכאשר רצו לחלק בין מקום למקום עשו כעין תורה, וכיוון שמצינו בתורה חילוקי-דינים בין ערים פרזות למוקפות, על כן גם בזה כיוון שהוזקקו לחלק בין מקום למקום, חילקו בדבר שמצינו חילוק בתורה.

ובזה מסתבר מאד טעמו של תנא-קמא, שאינו מקבל דעתו של רבי יהושע בן קרחה, הסובר שהחילוק תלוי במוקפות חומה מימות אחשורוש, כיוון שלדעת תנא-קמא אין שום מעלה, לענין שום דין מדיני תורה, בין מוקפין-מימות-אחשורוש לאינם-מוקפין כלל, אין סברה שיתלו בזה חילוקם, דאם כן יחלקו בין עיר גדולה לקטנה, או עיר מושב-מלך-ושרים לשאר עיירות וכיוצא בזה, אלא דמסתבר שאין נכון לחלק המידה בענין של תורה, כי אם באופן שאנו רואין שירדה תורה לחלק, על כן בענין מוקפין מימות יהושע בן-נון.

וזהו שאמרו בירושלמי "לחלק כבוד לארץ-ישראל", דבאמת בחוץ-לארץ אין חילוק כלל בשום דין, בין מוקפין לאינם מוקפים, אלא מפני שבארץ-ישראל יש הבדל, וראו לקבוע שורש חילוקי-דינים, באותה המידה שבארץ-ישראל ימצא זה החילוק על פי התורה, באשר סוף עם-ד' הוא, להיות קבועים בארץ-ישראל, כהבטחת השם יתברך הנאמנה, "ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם".

מצות ראיה, ירושלים תש"ל, סי' תרפח סע' א ס"ק א, עמ' צא-צב

בעיקר הסברא כהנא מסייע כהנא, בחידושי "מראה כהן" להגאון ר' בצלאל הכהן ז"ל בש"ס וילנא: "אף שמצאו סמך למקרא מגילה, להוסיף על דברי תורה, משום שדרשו קל וחומר (מגילה יד א), מכל מקום לא רצו לעשות מצוה זו כעין של תורה ממש, שתהיה תורה אחת ומשפט אחד לכל ישראל, ובכוונה חילקו מצוה זו לזמנים חלוקים, להראות שהיא מדבריהם".

ובפתגמי-החדשים, שפרסם מרן הרב זצ"ל, בלוח "ארץ-הצבי" (יפו, תרע"ד), כתוב לאמור: "המזכירים כרכים ומוקפים מימות יהושע-בן-נון, לא יוכלו להשאר עבדי-אחשורוש"...[4]

ומבאר הרב עוזי קלכהיים (שליט"א) [ז"ל] את הפתגם, על פי דברי הירושלמי (מגילה פרק א' הל' א): "מפני מה תלו זאת בימי יהושע בן נון, חלקו כבוד לארץ ישראל" – – – "ואלה אשר בשיא הצלחתם בגולה, זוכרים את ארץ הקודש, ומעלים אותה על ראש שמחתם "לא יוכלו להשאר עבדי אחשורוש", לא ישלימו עם הצלחות זמניות במלכויות זרות, הם יתפללו תמיד מעומק לבם לשיבת ציון, לשיבת בנים לגבולם" (קובץ הראיה, ירושלים תשכ"ו. באר מגד ירחים, עמ' קעט; באר מגד ירחים, עמ' סו-סז).

ועיין מה שכתב הגרמ"ל שחור ז"ל בספרו **"אבני שהם"** (ירושלים תשכ"ח, עמ' תה-תז).

---

4. באר מגד ירחים, עמ' סג.

פרק כ

אורה ושמחה וששון ויקר

העונג והשמחה, שבתחלה ימצאו לנו **בתורה**, יופיעו ברוב נוגה ברחבי נאות השכל והמחשבה, וגם על חוקת המעשה תופיע נהרה, ושמחה־של־מצוה תעטרנו תמיד, עד שנהיה מלאי צהלה, משוקי טל־חיים, ברוממות ועילוי ועין טובה, להאיר כל מחשכי ארץ – "כי טל אורות טלך" (ישעיה כו, יט).

עקבי הצאן, מאמר העונג והשמחה, עמ' קיח

השמחה הגדולה, הממלאה את הלב חדוות קודש – – – באה על ידי רזי־תורה, המגלים לאדם את נשמתו החיה, העליונה, באספקלריא המאירה.

אורות הקודש, ח"א, חכמת הקודש פרק עא, עמ' צא

אורה ושמחה וששון ויקר
תעלול־פורים משנות־הילדות

במכתב שכתב לי אחיו של הרב, החכם־החוקר רבי שאול־חנא קוק ז"ל, בו' כסלו תרצ"ו, מסופר על תעלול־פורים של מרן הרב זצ"ל, בימי לימודו בלוצין:

"בבית־המדרש בלוצין, היה עוזר־השמש בשם מאיר שהיה ידוע כ"חסר־שכל". ביום הפורים קרא הרב למאיר, וצוה עליו שיחבר את האצבע אל האגודל שלו, הרב תלה מנעול על האגודל, סגרו במפתח, והתחמק מבית־המדרש. מאיר הסתובב אחר כך בעיר, וחיפש את ה"גריבאי", שיפתח לו את המנעול... מעשה זה בידח את אנשי־לוצין, ביום־פורים זה, וכולם התפלאו על הבנתו של הרב, שהבין מראש, שלא יעלה על דעתו של מאיר, שיכול הוא לפתוח בעצמו את שתי אצבעותיו".

"ברלין תשקע וברלין תעלה"

בשנת לימודו של הרב בולוז'ין – שנת תרמ"ה – כבר לא נהגו לבחור שם רב־פורים אלא גבאי־פורים, ונבחר הוא לתפקיד זה על דעת כולם.

״נהירנא״ – כותב הרב מרדכי רבינר ז״ל[1] – ״שחשובי הבחורים בישיבה, הדליקו בעצם היום את המנורות, ברחוב המוליך מן האכסניא שבה התאכסן הרב עד הישיבה, בכדי להביאו ברוב חגיגיות להיכל הישיבה ולבית ראש הישיבה הגאון הנצי״ב ז״ל.

ועל אותה שמחת־פורים שמעתי פרטים מפי שכנו לחדר של מרן הרב זצ״ל בולוז׳ין, רבי אפרים טייטלבוים ז״ל[2]:

בהגיע הרב גבאי־הפורים לבית הנצי״ב ז״ל, הרי כדרך המרבים בשמחת־פורים בישיבות, חרז גם הוא חרוזים על הנהלת הישיבה ומאורעות שאירעו בה, אבל הוא חידש חידוש גדול – הוא חרז חרוזיו לא בשפה המדוברת, באידיש, אלא בעברית ובארמית. רבי אפרים עוד זכר את אחד הנושאים: ״ברלין תשקע וברלין תעלה״, לאמר – השכלת ברלין (שגרמה אז נזק לאהלי התורה) תשקע ותרד, ולעומתה **ברלין** (הישיבה שבראשה עומד הגאון ר׳ נפתלי צבי יהודה **ברלין**) תעלה ותתרומם.

רבי אפרים הוסיף וסיפר: דרשתו וחרוזיו של הרב עשו רושם גדול, ובאותה תקופה היו בישיבה כמה בחורים שידוע היה שהם מושכים בעט־סופרים, ומהם שהציצו בספרי־השכלה ונפגעו, וכשהללו הביעו השתוממותם משליטתו הגדולה של ״העילוי מפוניבז׳״ בשפה העברית והארמית, פנה אליהם הנצי״ב ז״ל ואמר: ״ראו ידיעותיו של בחור זה, שהוא גדול בתורה וביראה, והרי אף בזה אינכם מגיעים לקרסוליו״.

הצגה של כיבוש ארץ־ישראל

הד רחוק מחגיגת פורים בבית הרב בבויסק, הגיע אלינו מסיפור תלמידו באותה תקופה, ד״ר משה זיידל ז״ל.

״בעוד היום גדול, ישב הרב אתנו, בני־הישיבה, והשמיע דברי תורה במצב רוח של עליזות ורוממות הנפש. אחר כך ערך אתנו הצגה של כיבוש ארץ־ישראל: אנחנו החיילים והוא המלך. לבש חולצה רוסית (רובשקה בלע״ז) מעל למכנסים, תקע בחצוצרה, ובפקודות ימין ושמאל הציעד אותנו הלוך וחזור, אף הושיב אותנו במעגל על הרצפה, ושרנו ואכלנו כדרכם של חיילים בשדה הקרב.

לבסוף העמיד את כולנו לתפילת־מנחה, כשהוא משמש לנו שליח־ציבור. כשהגיע ל׳תקע בשופר גדול לחרותנו, ושא נס לקבץ גלויותינו׳, געה בבכייה כבעיצומו של יום הכיפורים״.

״רבי, יאמר נא לנו תורה על הפסוק ואחות לוטן תמנע!״

סיפור־תיאור מתקופת יפו, מסר לי ידיד־נעורי, הרב יצחק גרינברג (שליט״א) [ז״ל],[3] **בשם אביו, הרב ישעיה צבי גרינברג ז״ל:**[4]

---

1. יליד העיר בויסק, מתלמידי הגאון הנצי״ב בעת שלמד בה הראי״ה וכן הכירו בשנים שהיה רב בזיימל ובבויסק. דבריו שכתב על הראי״ה מובאים בספר ״אור מופלא״ לאחיו ר׳ זאב אריה רבינר, תל־אביב ה׳תשל״ב.
2. נדפס גם בשיחות הראי״ה פרק ט.

בבית הרב רבתה השמחה בפורים. חסידי ברסלב שגם במשך כל השנה מצאו בבית הרב יחס חם, היו בהאי יומא רישי־דחדוותא[5]. ר׳ מאיר אנשין ז״ל[6] וחבריו רקדו על השולחן, ולקול השירה והצהלה נמשכו רבים והגיעו לבית הרב. בין ניגון לניגון ובין ריקוד וריקוד, דרש הרב בפני הבאים מעניינו של יום, וכל פעם הפסיק ושתה ״לחיים״ ושוב המשיך. כל שאלה וכל הערה זכתה מיד לתשובה מהירה, ולא עוד אלא שנמצא מיד הקשר הישיר לשמחת פורים ולכל פרשת גדולת היום.

והנה נכנס ובא אחד־מיוחד מיקירי יפו, בעל־בית וסוחר אמיד ורב־פעלים, בעל־טובה ובעל צדקה, הלא הוא רבי משה־בצלאל טודרוסוביץ ז״ל[7] מייסד המוסד החינוכי ״שערי תורה״, אשר היה מראשי היוזמים להעלאת הרב מבויסק ליפו. ר׳ משה בצלאל גמר את סעודת־פורים בביתו, ועתה הגיע אל שולחנו של הרב אשר עליו גאוותו.

ומכיוון שר׳ משה־בצלאל היה מבוסם במקצת, הרשה לעצמו לפנות אל הרב בנוסח פורימי, ולבקש מהרב להגיד דברי תורה על פסוק שלכאורה לא ניתן לומר שם כלום. וכך עמד ר׳ משה־בצלאל וקרא: רבי, יאמר נא לנו תורה על הפסוק ״ואחות לוטן תמנע״! (בראשית לו, כב).

---

3. ה׳תרע״ח – ה׳תש״ס.
4. הנ״ל היה ראש המלמדים ב״שערי תורה״ ביפו ומהנושאים בעול קיומו וגידולו של המוסד. ראה ״אנציקלופדיא לחלוצי הישוב ובוניו״ לדוד תדהר, חלק ב, עמ׳ 881.
5. בתקופת רבנותו של הרב ביפו, הגיעו מרוסיה כמה וכמה מאנשי אדמו״ר מהר״ן מברסלב ז״ל, שארץ־ישראל היתה להם לתכלית־כוסף, ככל אשר קלטו מתורת־בית־רבם. היו אלה אנשי ״תמימות ופשיטות״, בעלי אמונה ובטחון, שעלו לארץ במסירות־נפש, והגיעו ללא פרוטה בכיסם. הרב קירב אותם בימין־צדקו, והיה להם לאחיעזר ולאחיסמך, מיד ברדתם מן האניה בנמל יפו, ומהם שהיו גם אחר כך מבאי ביתו ואוכלי שולחנו.
6. ר׳ שמואל מאיר אנשין, מוותיקי חסידי־ברסלב, שהיה גר זמן־מה ביפו והיה מבאי־ביתו של מרן הראי״ה זצ״ל, בריה״מ ה׳תר״מ – ה׳תשכ״א.
7. עיין עליו בספרו הנלבב של בן־יפו, הסופר־המשורר יעקב רימון ז״ל, ״דמויות מן העבר״ – תל אביב תשל״ב – עמ׳ 7-173. נולד בפרוז׳אני שליד בריסק. הצליח במסחר אך השתוקק לעלות ארצה והתמהמה בכך בשל התנגדותה של רעייתו. לבסוף שיכנע אותה כי בזכות עלייתם ייפקדו בזרע של קיימא לאחר שכל ששת ילדיהם נפטרו. ואכן, לאחר עלייתם בשנת ה׳תרנ״ז, נולד בנם יחידם דוד תדהר (נפ׳ ה׳תשל״א), לימים קצין בצבא הבריטי, הבלש העברי הראשון ומחבר האנציקלופדיה לחלוצי הישוב. את הקרקע עליה נבנה ב״נוה שלום״ בניינה המורחב של ישיבת ״שערי תורה״, תרם ר׳ זרח ברנט ז״ל, והפיקוח על הבנייה הופקד בידי משה בצלאל טודריסוביץ׳ ז״ל, אשר סירב לקבל שכר ועבד תמורת נפוליאון סמלי אחד בשבוע. כשחסר כסף ליציקת הגג, תרם 42 נפוליאונים משלו להשלמת העבודה. היה חבר במשלחת שנסעה למזרח אירופה להביא את מרן הראי״ה ארצה והיה להרב לעזר ולמשענת מיום בואו לארץ. הרב חש כלפיו הכרת תודה כה עמוקה, עד כי לימים, כשבנו דוד תדהר ביקש לשאת אישה, עמד על כך הרב שחתונתו תיערך בביתו שלו והוא אף ישא בהוצאות כיבוד האורחים. ר׳ משה בצלאל נתן נדבות בסתר, תרם לבניית מקוואות וסייע לתושבי חדרה במצוקתם הכספית.

ידע רמ״ב שרב כוחו של הרב, ולא פחד כלל שמא יגרום חלישות־דעת כלשהי, אלא שהיה סקרן לראות מה יהיה כאן, איך יפליא הרב לעשות בפסוק כזה?

והנה זקף הרב עיניו ונעץ מבטו בקורא ואמר בחיוך רחב: ר׳ משה בצלאל, הלא פסוק זה כל כולו שייך לפורים, וממנו כל העניין מתחיל!

תמה רמ״ב ושאל: הא כיצד? אפוא יש כאן רמז כלשהו לפורים?

חזר הרב והשיב: הלא גמרא מפורשת היא במסכת סנהדרין (צט, ב), שבאה תמנע לידבק בבית אברהם יצחק ויעקב ולא קיבלוה, הלכה והיתה פילגש לאליפז בן עשו, אמרה מוטב תהא שפחה לאומה זו, ולא תהא גבירה לאומה אחרת. וממשיכה שם הגמרא להסביר שעל חטא שריחקוה מתחת כנפי השכינה ״נפק מינה עמלק דצערינהו לישראל״, שהיא היתה אמו של עמלק, סב סבו של המן האגגי צורר היהודים. ונעוצה אפוא האתחלתא של גזירת המן בזה שלא גיירו את סבתו, את אחות לוטן תמנע, והיה אחר כך התיקון של החטא הקדמון הזה, בימי מרדכי ואסתר ב״ורבים מעמי הארץ מתיהדים״, שקיבלו גרים מאנשי פרס ומדי והכניסו אותם תחת כנפי השכינה.

וכאן התחיל הרב מרחיב את הדיבור על קירוב ועל ריחוק, על אברהם אבינו שמצד אחד נאמר בו ובשרה ״ואת הנפש אשר עשו בחרן״ (בראשית יב, ה), ומצד שני אומר ר׳ יוחנן שחטא אברהם אבינו בזה שויתר על הנפש של אנשי מלך סדום, שהחזירם ולא גיירם (נדרים לב, א) וכו׳ וכו׳. עלה הרב הרים וירד בקעות, ונמשכו דבריו שעתיים רצופות באגדה והלכה, כורך יחד זוהר ורמב״ם, ראשונים ואחרונים, והכל מבריק בחריפות ומתרחב בבקיאות, וכל היושבים ליד השולחן והמצטופפים סביבו משתאים למראה השפע הגדול הזה, המעין הנובע, המתגבר והולך, המתגבר ושוטף. וכשסוף־סוף גמר הרב, קפץ ר׳ משה־בצלאל ממקומו, תפס את הרב וחיבק אותו ופרץ בקריאה: רבי, איך האב אייך ליעב! [רבי, אני אוהב אותך!].

״ציורי הוד־תפארת־עוז שמחתכם, יתנו לי עזוז לגיל ולשיש כדת של תורה״

חגיגת־הפורים המרוממת בבית הרב ביפו, היו לה הדים חזקים מקרוב ומרחוק, וגם בירושלים סיפרו על המיוחד שביום זה במחיצתו של הרב, עוצם השמחה והדברים הנשגבים הנשמעים בה.

לא יפלא אפוא שהגרי״מ חרל״פ זצ״ל, אשר יצא תמיד ברכוש רוחני גדול, אחרי כל ביקור ביפו,[8] התגעגע מאד להמצא בפורים על יד שולחנו של הרב, וביטא את מאוייו במכתב נרגש ביותר:

---

8. עיין שיחות הראי״ה פרק לג.

בעזה״י [תרע״א],

הדרת גאון עוזנו, עטרת תפארתנו, איש־אלקים־קדוש,

מרן אברהם יצחק הכהן קוק שליט״א, אב״ד דעיה״ק

יפו והמושבות ת״ו, וכל השמחים אתו משוש בשמחת **פורנו**.

בתוך המון רגשי קודש גיל שמחתכם, יעלה נא זכרוני לפניכם, להתענג באהבתי. ואני מרחוק – – – אסתפק בציורי־נפשי המציירים לפני הוד תפארת עוז שמחתכם, אשר גם זה לבד יתן לי עזוז לגיל ולשיש כדת של תורה.

ואני תפילה שרשמי השמחה של **פורים**, יתנו יקר לכל ימי השנה, להיות תמיד מלא בשפעת אורה ושמחה ששון ויקר, לעבוד את ד׳ אלקינו בשמחה וטוב לב, להתענג על מרומי הסודות והרזים – ״ובכן צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלוזו וחסידים ברנה יגילו״

הד הרים, עמ׳ יז, מהדו״ב אלון מורה ה׳תשנ״ז, אגרת ה, עמ׳ כג-כד

עמוק היה הקשר הפנימי הרוחני־הנפשי־הנשמתי בין מרן הרב זצ״ל לבין הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, ובאחד מימי הפורים בשעת רוממות הרוח והתגלות הלב, אמר הרב ברוב־רגש: ״אף אחד אינו מכירני, חוץ מרבי יעקב משה, שאני מכיר אותו והוא מכיר אותי...״ (שבחי הראי״ה, עמ׳ רעז. מהדו״ב עמ׳ 355).

״הפורים במחיצתו של הרב, היה כל כך עשיר ברוחניותו״

מזכירו של הרב בתקופת שהותו בלונדון, הרב ר׳ שמעון גליצנשטיין ז״ל, כותב:

״בשני זמנים בשנה התגלה הרב בכל הדרת־גדולתו. אמנם גם בשאר ימות השנה לא החביא ולא העלים גאוננו את אישיותו, שהרי בכל עת ובכל שעה יכול היה כל אחד לגשת אל הרב, לשאול ולהקשיב, ואם היה בעל כשרון ובעל הבחנה, יכול היה לחוש מיד את הגאוניות של האישיות הנפלאה הזאת – – – אולם בשני זמנים בשנה נתגלה הזרם הרוחני של המעין הנובע במלוא עוצמתו – בפורים ובליל־חג־השבועות. לא קל להעלות על הכתב ולתאר את הפורים במחיצתו של הרב, הוא היה כל כך עשיר ברוחניותו, עד שקשה להגבילו ולהכניסו במסגרת צרה של מאמר, לזה צריך להקדיש ספר רב כמות ואיכות״ (מזכיר הרב, ירושלים תשל״ג, עמ׳ יז־יח).

״טהורי־רוח יעלזו בפורים גם בימי מצוקה״

כשעדיין צל המלחמה – מלחמת העולם הראשונה – פרוש על פני תבל ומלואה, מתעודד מרן הרב זצ״ל וכותב בערב־פורים, י״א באדר תרע״ז, לבנו ״מחמדו־יקירו״ (אגרות הראיה, כרך ג׳, אגרת תתח עמ׳ פו):

הנני מצפה לתשועת השם יתברך, לעודדנו לקדושת שמחת ימי־הפורים הבאים עלינו לטובה, בחוש מקשיב ושומע קול עוז־לאלקים, מתוך כל המחשכים אשר כל כך לפפו כל מוסדי־עולם – – – ומן המסתורין תתגלינה לנו מגילות רשומות בכתב אמת, באמיתה של תורה, באור זרוע לישרי לבב חוכי־ישועה – – – טהורי־רוח יעלזו בפורים, גם בימי־המצוקות הללו, כי אורים מלאי ששון־ישע ובטחון־עוזר־ישועות, עמנו הם שרויים, ושמחת־עולם היא נחלתנו סלה.

"חמרא וחיי לפום רבנן ותלמידיהון
– – – ולפום אבהון דישראל, מרא דארעא דישראל"

שפע הרוחניות ועומק שמחת־האמת בבית הרב, משכו אליהם גדולים וטובים, שבאו ליהנות מזיו השכינה, וסעודת הפורים נהיתה למאורע מרשים בלונדון רבתי ובנותיה.

הסופר־החוקר ר' זאב יעבץ ז"ל, אשר כאמור כבר לעיל (פרק יח), היה מהשותים בצמא את דברי תורת הרב בכל עידן, לא יכול היה להגיע לבית הרב מטעמי בריאות, ועל כן שיגר אליו איגרת־שלומות פורימית חגיגית, על טהרת הלשון הארמית. ומפי כתבו של "קורא הדורות ומגיה האורות", "משובב נתיבות, בחקר אבות" (כפי שמרן הרב זצ"ל מכנה אותו באגרותיו, ח"ג, עמ' רטו), החוקר הנאמן של תולדות ישראל בעבר, נזרקה נבואה שנתקיימה בעתיד – הוא כבר מכנה את הרב בתואר מרא־דארעא־דישראל:

"ב"ה, בלילא דפוריא, תרע"ח.

חמרא וחיי לפום רבנן ולפום תלמידיהון, ולפום רישא דכולהו רבנן, אבהון דישראל, מרא דארעא דישראל.

אע"ג דלכל מילי לאו מוריינא דבי נשיאה אנא, להא מילתא סמיכנא אנפשאי ואמינא, דבפוריא לא סבירא לי להא דאמור רבנן ריחא לאו מילתא, ואנא חזינא דריחא מילתא ומילתא היא, דאנא אכתי לא שתינא מידי, מיהו חד גברא בסימא דשתי טובא חליף לאבלי, וכיון דמטא ריחי' באפאי אשתכרנא ואיתעבידנא רוי, כמאן דשתי כמה וכמה גרבי דחמרא ודשכרא. ואמינא אנא לנפשאי, אע"ג דכולא שתא שכור אסור להורות, בפוריא שרי לאורויי אפילו למאן דמרוי, כדכתיב ומרוה גם הוא יורה. מיהו מסתפינא דילמא אשתולי לארצויי קמי מרן, ההיא מילתא שפירתא דסלקא אדעתאי בעידנא דכתבינא אגרתא למרן באפוקי שבתא, ומשום הכי בעינא לאקדומי למימרא לה, מקמי דאשתי לשמא דאורייתא דפוריא, דעבידי רבנן דמשני בה במילייהו משום דבסימי, עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי.

ואנא נמי לא ידענא שותא דרבנן, דאמרי "כל הדר בארץ־ישראל דומה כמי שיש לו א' וכל הדר בח"ל דומה כמי שאין לו א'", וקשיא לי דמגירסא מקופיא מתחזיא הא מילתא, כמאן דאמר דהאי מאן דדאיר בח"ל עדיף ממאן דדאיר בארץ־ישראל, דהני דדיירי בארץ־ישראל דמו כמאן דאית להו א', ברם בקושטא לית להו ח"ו א', והני דדירי בח"ל דמו למאן דלית להו אבל בקושטא אית להו א'! רחמנא ליצלן מההיא דעתא דלא סלקא אפילו אדעתא דזוגא דרבנן, דאשתכור בוריא כותן.

משום הכי אוקימנא הא שמעתא כי האי גונא באטפויי מילי: כל הדר בארץ־ישראל אע״ג דרשיע הוא ולית ליה א׳ דומה כמי שיש לו א׳, דזכותא דארץ־ישראל גרמה לי׳ לאהדרי׳ בתשובה, וכל הדר בח״ל אע״ג דגבר דחיל חטאין הוא, דומה הוא כמי שאין לו א׳, משום דלית לי זכותא דארץ־ישראל, וכולה מילתא מתוקמא שפיר.[9]

ומשום דזריזין מקדימין למצוה חביבה בזמנה, לקיומי בצפרא ״משכימי בבקר שכר ירדופו״ מיבעי לן למינם פורתא או טפי מפורתא, מהדר אנא ומברך לכולהו רבנן: חמרא וחייא כו׳ וכו׳ לפומא דרבנא ולפום רבנן ולפום תלמידיהון, מפומא דגברא דבעי למשתי טובא ולא מצי למשתי אפי׳ פורתא, אע״ג דמארבעין שנין ולעילא משתא מעליא, דמתקרי בפוריא דיבא סבא ובכולה שתה.

זאב יעבץ״

בשולי מכתב אל הר״ז יעבץ ז״ל, בבעיות כלליות שעמדו אז על הפרק, מוצאים אנו תגובת הרב על המכתב הפורימי הנאה, תגובה בלשון־התרגום, בארמית אשר הרב שלט בה שליטה מלאה:

שילוח מכתבי זה נתעכב, עד אחר הפורים שעבר עלינו ב״ה בכי טוב, ואפריון אמטי למר על האי חורפא וחוליא [מגילה ז, ב] דשדר לי, בלישנא דחוכמתא. אמרא יגדיא יאי ויאי [פסחים נז, א], יישיר חיליה ויפיש חיי סגי, במלא חדוותא, בירושלים קרתא דשופריא, כרעותא דלביה, דמליא דכוותא, וכברכתא וצלותא דרחימיה, דמוקיר יתיה לחדא, כסגיאות פורסניה [כגודל ערכו, עיין תרגום־אונקלוס ויקרא כז, ג].

אגרות הראיה, ח״ג, אגרת תתעח, עמ׳ קסה

טבילת־טהרה לפני קריאת המגילה

הרב היה טובל לעתים קרובות, במקוה הפרטי שבחצר בית־הרב, והכל בהצנע, כפי שסיפר לי שמשו־בקודש, ר׳ מאיר־דוד שוטלנד ז״ל.[10]

פעם בערב־פורים, התכונן הרב לטבול לפני קריאת המגילה. כשהרגיש בדבר אביו ז״ל, התערב ושאל אותו ״היכן כתוב שיש לטבול לפני קריאת המגילה?״

הרב השיב בענווה ובמורא־אב: ״אבא, הלא ידוע לך שלפעמים אני עושה דברים מתוך הרגשת־הלב!״

---

9. כך בדיוק פירש בעל הפלאה, מובא ע״י הגאון ר׳ שמואל מוהליבר ז״ל בשיבת ציון א עמ׳ 7.

10. ראדום ה׳תר״ל – ירושלים ה׳תשי״ז. מבכירי חסידי קרלין וממייסדי ״הועד הכללי כנסת ישראל״. עיין בשדה הראי״ה עמ׳ 120, ותמונתו שם עמ׳ 116 לצידו של מרן הרב; ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 218, 430; לשלושה באלול א, ע, עו.

כיוצא בזה הגיב פעם מרן החפץ־חיים זצ״ל באספת־רבנים, כלפי רב אחד ששאל אותו על דעה מסוימת שהשמיע: ״היכן זה כתוב?״ – הושיט ה״חפץ־חיים״ ידו ונגע על לבו, ואמר: ״כאן זה כתוב!״...

[והנה אפשר שבאותה שעה לא שת הרב לבו להזכר היכן ראה נוהג זה, ואולי משום כבוד אבא, נמנע מלהראות לו שהדבר מפורש בספר, שאבא הכיר אותו יפה מאוד, כי המנהג נמצא בספר ״יסוד ושורש העבודה״ להחסיד רא״ז ז״ל מהורודנא, שער השנים־עשר פרק ג: ״וימצא כתוב על רבי חיים ויטאל ז״ל שקודם מנחה זו [של ערב פורים], היה טובל במקוה־טהרה, בשביל קריאת המגילה בערב, וכן ראיתי רבים נוהגים כן״.

ומסורת בפי חסידים, בשם רבי פינחס מקוריץ ז״ל, שעל שלוש טבילות צריך להתאמץ לקיימן במס״נ: ליל הושענה רבה, לפני הדלקת נרות חנוכה, ולפני קריאת המגילה].

ההשתדלות להגיע ל״עד־דלא־ידע״

בפורים בשחרית, מיד אחרי־התפילה, שמעתי מפי מרן הרב זצ״ל:

אמר אחד מחכמי אומות־העולם: אילו היה אלקים מחזיק ביד אחת את החכמה, וביד שניה את בקשת־החכמה, והיה מציע לי לבחור באחת מהן, הייתי בוחר בשניה. היינו שבקשת החכמה, החתירה המתמדת להשגת החכמה, עדיפה מהחכמה עצמה.

אף אנו נאמר – המשיך הרב – על אותה ששנינו ״חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע״, שההשתדלות בשמחת־היום על ידי שתיית יין המשמח לבב אנוש, למעלה מן המידה הרגילה, **ההשתדלות** להגיע למצב של ״עד דלא ידע״, חשובה יותר ממעלת עד־דלא־ידע עצמה...

[ועיין מה שכתב הגר״א פומרנצ׳יק ז״ל בספרו הבהיר ״עמק ברכה״ (ירושלים תש״ח, סעודת פורים, עמ׳ קיא־ב) בשם הגר״י סלנטר ז״ל].

קריאת־המגילה בפני האסירים

כבר בשנים הראשונות של רבנותו בירושלים, פנה מרן הרב זצ״ל אל השלטון הבריטי בבקשה לאפשר לאסירים היהודים לקיים את מצוות קריאת המגילה, על ידי רב שיבוא ויקרא בפניהם את המגילה. שליחיו להנהלת בית־הסוהר היו הרב ר׳ אריה לוין ז״ל והרב ר׳ שמעון אגסי ז״ל.[11] בקשת הרב נענתה בחיוב, והם גם הצליחו לשכנע להתיר הבאת משלוח־מנות לאסירים, ומאז נעשה הדבר קבוע מדי שנה בשנה. מכתב קצר של

11. רוסיה ה׳תרנ״ד – ירושלים ה׳תש״ך.

הרב היה מספיק לפתוח את דלתות בית־הסוהר בפני ר׳ אריה, והוא כידוע השתדל לנצל את ביקורו לרווחתם של האסירים[12].

מסיבת שולחן־גבוה – מתנה לאביונים!

בו־ביום הסבו על שולחנו של הרב, אורחים מיוחדים לבושי בגדים דלים ודהויים – עניי העיר שבאו לקבל מעות של פורים מידי הרב, הוזמנו על ידו לשבת ליד השולחן, ונתכבדו בכוסית יין ובטעימה. הישיבה על יד שולחנו של הרב גרמה להם קורת־רוח מרובה, ואף על פי שאצה להם הדרך לחזור על פתחי־נדיבים, היו ביניהם לא־מעטים שקשתה עליהם הפרידה משולחן־גבוה, שכרגיל מסובין סביבו תלמידי חכמים מובהקים, רבנים חשובים ואישי־ציבור מכובדים, והם המשיכו לשבת מדושני עונג ושמחה.

היו ביניהם גם כאלה ששכלם היה מוגבל, והם נהגו בחרות יתר על המידה, למרות נוכחותו של הרב, והדבר גרם צער לאחד המקורבים, אשר אמנם רבה היתה אצלו הרגשת כבוד הרב ומוראו, אבל הפעם הרשה לעצמו להביע מורת־רוח על שהרב נוהג באורחים אלו בקירוב־דעת כזה, ומאריך שהותם על ידי כל כיבוד נוסף וכל לגימה נוספת.

הגיב הרב ואמר לו: אנשי כנסת הגדולה הטילו עלינו את מצוות־היום, וביניהם גם ״מתנות לאביונים״, וצריכים לזכור שלא רק במיני־מאכל ראוי להשתדל ב״מתנות לאביונים״ אלא גם במתנות מסוגים אחרים, וכל המרבה במתנות הרי זה משובח, שהרי כתב הרמב״ם ז״ל (פ״ב מהל׳ מגילה הלכה יז): ״מוטב לאדם להרבות במתנות לאביונים מלהרבות בסעודתו וכו׳, שאין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים וכו׳״ – ואם העניים והאביונים מרגישים טוב על יד השולחן שלנו – אין לך מתנה מרובה מזו![13]

---

12. לכבוד הנהלת בית הסוהר
המפקח הכללי
א.מ.נ.
אתכבד בזה לתת רשות לשלוחי הרב ר׳ אריה לעווין, להיכנס לבית־הסוהר היום – כעת בלילה ולמחר ביום – לקרוא המגילה לפני האסירים היהודים, כמנהגו בכל שנה.
בכבוד רב, הק׳ אברהם יצחק הכהן קוק.

13. ״חמרא למרא וטיבותא לשקייא״ – נחזיק טובה לרב־ספרא הרב צבי קפלן שליט״א, אשר טרח להוציא לאור את תורת בית־סבא הגאון הצדיק ר׳ אברהם אליהו קפלן ז״ל (קידאן, ליטא ה׳תר״ן – ברלין ה׳תרפ״ד. ראה דברים לזכרו שנשא הרב בליקוטי הראי״ה ב, עמ׳ 312-313 ועיין ערכו באנציקלופדיה של הציונות הדתית חלק ו) – ״כתבי העילוי מראקוב״, ירושלים תשכ״ג – ובסוף הספר זיכה אותנו בשיר־פורים אשר כתב בשעתו הסבא המופלא, ודברי השיר תואמים ביותר את דברי מרן הרב זצ״ל:
גם לבית נכאים ביום זה לשמח
אחזו דרך מאז, עם קדשנו.
עשוקים, רצוצים, עם כל יגעי־כח,

סח לי איש ירושלים, הרב אליעזר הכהן שליט״א, שבאחת משיחות הפורים על יד שולחנו הטהור, העלה מרן הרב זצ״ל חקירה מעניינא־דיומא: הואיל ונאמר בהלכות פורים ״כי מי שפושט ידו ליטול – נותנים לו״ (שו״ע אורח חיים סי׳ תרצד סעי׳ ג, עפ״י הירושלמי מגילה פ״א הל׳ ד), מה הדין אם אותו עני חוזר ופושט ידו פעם נוספת, האם יצאנו ידי חובתנו בפעם הראשונה, או שמא עלינו לקיים בו נתון־תתן ואפילו מאה פעמים?

״ויין מלכות רב״!

״ויין מלכות רב כיד המלך״ – כיד מלכה־של־תורה – ונוהג היה הרב להשקות כל אחד ואחד מבאי־ביתו ״מיין מדינתו״ (מגילה יב, א), ודבריו היו בהתאם לרמתם של המסובים על שולחנו. כשהיו בני הישיבה מגיעים ברוב עם, היה מתבל דבריו יותר בסוגיות הלכה מהמסכת שנלמדה באותו חורף בישיבה. כשבאו רבנים ות״ח עבר הרב למרחבים מגוונים יותר, ואם המרובים היו אנשי־ציבור וראשי מוסדות, שוב ניתן גוון אחר לדברים.

גם באזני העניים שנהרו ובאו מכל קצווי העיר, היו בפי הרב דברים מעניינא דיומא. כאמור היה הרב מכבדם גם בלגימא ובטעימה, אולם היתה בידי הרב תמונה ישנה, תמונת קברה של אסתר המלכה, והיה הרב נותן להם את התמונה שיסתכלו בה, ומעורר אותם לשיר לכבוד אסתר בת אביחיל שמסרה נפשה עבור כלל ישראל – ״וכאשר אבדתי אבדתי״ – וזכתה שהמגילה תקרא על שמה.

שהשמחה במעונו

במעונו של אותו צדיק בירושלים עיר־הקודש, היתה שרויה שמחה אמיתית של מצוה. וכל הבא אל הבית היה משתכר ממש מיינה־של־תורה. חידושי־פורים מבריקים יצאו מפיו מחודדים ומפולפלים ורב היה העונג ורבה השמחה.

וכטוב לב המסובים ביין, התחכמו והתחילו מקיפים את הרב בשאלות ״חמורות״, קושיות ״שלא היו ולא נבראו״, בעיות ״לא דובים ולא יער״, והכל עומדים ומחכים למוצא פי הרב.

והנה קם הרב וישם את ים התלמוד כמרקחה, עלה הרים וצלל תהומות, וישלב את כל השאלות יחד, ונס־פורים על כולנה, כבריח תיכון בכל הקרשים. ותהיינה תשובותיו

אסוף אותם בית-שמחתנו.
״הכל כאשר לכל״! – אמרו אבותינו,
יחד כולם ישמחו שמות,
כעם ככהן יחד, ציוו חכמינו
כמשפיל-שבת, כרמים צולת.
יחד ישמחו, באהבים יתעלסו,
ירונו בגאון ד׳ ויתקלסו.

חריפות וקולעות, מכניסות פילים בקופות־מחטים, ויוצאות לשבעה כוכבי־לכת. ובתוך החידודים והפלפולים, הקשורים והעטופים, הבריקו רעיונות־אמת, פתגמים מקוריים, פירושים יקרים, ולשומעים היתה "אורה ושמחה וששון ויקר".

"זרם דברי־אלקים חיים – – – מתוך בדיחות הדעת העליונה"

השמחה של מצוה, בכל תפארת־חוסנה, היתה מאירה את פני הקודש, והיתה משתפכת ומפיצה אורה וצהלה על כל הסביבה, ומשקה את כל העדרים, ביחוד בימי מועדי־הקודש המיוחדים, בזיו הטהרה של חג זמן שמחתנו ובשמחת־התורה המצורפת לו – – – **ובפורים** עם זרם דברי־אלקים־חיים העומדים ברומו של עולם, שהיה נובע בלי הפסק, מתוך בדיחות הדעת העליונה, בצורת רמזים והסברת בהירות.

נפש הראי"ה, ירושלים ה'תרצ"ו – עמ' טו־טז, מהדו"ב עמ' יד, ד"ה חבת הלב

[ועיין שער יששכר, ח"ג, מאמר חודש אדר, אות ז, ומאמר ימי ששון, אות מד].

עד דלא ידע – עד שיתעלה למעלה מן הדעת – – – למעלה מחטא עץ־הדעת!

וכך היה אומר הרב בפורים, כטוב לבו ביין, בהתרונן רוחו ביינה של תורה, יין המשומר בענבי נשמתו:

אמר רבא: מיחייב איניש לבסומי בפוריא, עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי (מגילה ז, ב) – עד **דלא ידע**, עד שיתעלה למעלה מן הדעת, למעלה מחטא עץ־הדעת, עד שיגיע לזיהרא דאדם הראשון, עד שיחזור לדרגת אדם הראשון לפני החטא, לפני חטא עץ־הדעת. ואמרו חז"ל (במסכת חולין קלט, ב): "המן מן התורה מניין? – 'המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת' (בראשית ג, יא)" – אכילת עץ הדעת היא שהכניסה את הרע בעולם – "המן **הרע** הזה" – אבל למעלה מן העץ, מלפני חטא עץ־הדעת אין מקום להמן בעולם – שמו וזכרו נמחה והיה כלא היה.

[ועיין **"שערי אורה"** לאדמו"ר הרד"ב ז"ל, שער הפורים (אות כ דף סא, ב), ו**"שפת אמת"** (פורים – תר"מ)].

"בפורים אני אומר דברים מיוחדים"

הרב ר' דוד הכהן זצ"ל [הרב הנזיר] מספר:

הייתי נכנס אל הרב יום יום. כשהגיעו ימי הפורים – רבו הבאים והנכנסים, ולא רציתי להדחק ביניהם.

לאחר מכן, העיר לי הרב על שלא באתי, והוסיף: בפורים אני אומר דברים מיוחדים שאינני רגיל לאומרם בשאר ימות השנה.

[״אמרו חז״ל (עירובין סה, א) ׳נכנס יין יצא סוד׳ – – – בעת שמחה אצל הצדיקים, ובפרט בפורים, אשר בדיחא דעתם כמצוות התורה ודברי חכמינו ז״ל, אז יגלו קצת מהצפון בלבותם בכל ימות השנה, בבחינת הצנע לכת״ – ״שער ישכר״ (מונקאטש תרנ״ו, ח״ג, מאמר ימי ששון, אות סו)].

משיבים לי כגמולי בירושלים, על דברי פורים בוולוז׳ין

כששימש הרב כגבאי של פורים בולוז׳ין (עיין שיחות הראיה עמ׳ 99) השמיע דברי תורה כמקובל, בנוסח הדיבור וההדגשות של ראש הישיבה, הגאון הנצי״ב ז״ל.

והנה כעבור שנים, נבחר כרב־פורים בישיבת מרכז הרב, אחד ממצווייני הישיבה, נינו של הנצי״ב, הרב ר׳ יצחק ריף ז״ל, הי״ד, והוא שבלע ממש כל מלה ששמע מהרב בהלכה ואגדה, נשא דברים בדרשתו הפורימית ממש בנוסח דיבורו והדגשותיו של הרב, ובשילוב סברות ורעיונות שהושמעו בישיבה במשך השנה.

בדרשתו הפורימית חקר הרב ר׳ יצחק ריף ז״ל, הי״ד, אם העובדא שנבחר כרב לפורים, מתייחסת רק לרבנות ירושלים, או שעל ידי זה הוא נבחר גם כרב ראשי לארץ־ישראל, והוא נשא על זה פלפול גדול, מלא חריפות ובקיאות, שהפליאו את כל השומעים.

גם מרן הרב זצ״ל התרשם מאד מדרשתו של רבי יצחק – שכל השנה היה כידוע מצניע לכת, שוקד על תלמודו וגם עוסק בענייני צדקה ומתן בסתר תוך כדי היותו נחבא אל הכלים.[14]

---

14. הרב ר׳ יצחק ריף ז״ל, הי״ד, בן בתו של הגאון ר׳ רפאל שפירא ז״ל [חתנו של הנצי״ב], ראש ישיבת ולוז׳ין, היה נערץ וחביב על כל גדולי ירושלים. תלמיד חכם מובהק היה בעל יראת שמים מופלגת, ומעוטר במדות תרומיות ומעשים טובים. אישיותו המיוחדת תוארה ברוב חיבה על ידי חבריו בישיבת ״מרכז הרב״ בספר שהופיע לשמו לזכרו – **״נר יצחק״**, תל־אביב, תשי״ז. עלה לארץ אחרי שנת לימוד שקוד בישיבת סלבודקה בליטא, והיה מראשוני הישיבה וקובעי דמותה. יצק מים על ידי הגאון מטבריג, הרב ר׳ אברהם אהרן בורשטיין ז״ל (עיין עליו ליקוטי הראי״ה ב, עמ׳ 199-204 ולהלן פרק כט), שהוזמן על ידי מרן הרב זצ״ל לשמש **כראש הישיבה**. (עיין עליו בשדה הראי״ה פרק ״נר לאחד״ עמ׳ 449-458 וליקוטי הראי״ה ב עמ׳ 165-170, 177, 257)

רבי יצחק יצא לחו״ל בקיץ תרצ״ה, לשבת על כיסא רבנות אביו וחותנו גם יחד (על ידי איחוד רבנות שתי העיירות זאגר ישן וזאגר חדש). לכבוד מינויו ונשואיו, נשלח מכתב־ברכה חגיגי לראשי הקהלות, מטעם הרבנות הראשית לארץ־ישראל, והמכתב נדפס ב״קול תורה״, כסלו־ניסן תרצ״ו, תחת הכותרת ״ממרכז הרב לרבנות בליטא״:

לרגלי התמנותו של אחד מיוחד מתלמידי ״מרכז הרב״, לרב ואב״ד בק״ק זאגר (ליטא), ערכה הרבנות הראשית לארץ־ישראל להקהל בזאגר את המכתב הבא:

ב״ה, ירושלים ת״ו, י״ד לחודש אלול תרצ״ה.

לכבוד אלופי וראשי ובע״ב עדת ישורון דע״י בק״ק זאגר חדש וישן יע״א.

שלו׳ וברכה.

הרב שהחשיב מאד את ר' יצחק, ואף היה מהדרו בקימה, היה מלא התפעלות מצרופי הדברים, ואמר שלא ידע כלל שכוחו כה גדול בתורה. ועם זאת הוסיף ברוח טובה: עכשיו משיבים לי כגמולי! הנין מחזיר לי בירושלים, על דברי באזני הסבא שלו בולוז'ין...

"כל שאינו יכול לדבר לפני המלך"

שנינו בעירובין (סא, א): "היכי דמי **שתוי** והיכי דמי **שיכור**? **שתוי** – כל שיכול לדבר לפני המלך, **שיכור** – כל שאינו יכול לדבר לפני המלך". והפירוש המקובל הוא, שאם הגיע למצב של שיכרות-כלשהיא, שאמנם הוא מתנהג כראוי, אלא לפני המלך לא יוכל לדבר – מצב זה כבר פוסל אותו לתפילה.

וכך פירש גם מרן הרב זצ"ל בדרושים שבספרו "חבש פאר": "והנה מי ששתה רק מעט - - - שכלו לא יפסיד כלל - - - רק שסדרו נתבלבל ולא יהיה איש-לשון לדבר לפני המלך" (מהדו"ת דף ל', ב, מהדי ה'תשמ"ה, עמ' 10, דרוש ה).

אכן ב"עולת ראיה" (ח"א, עמ' תמ־תמא) מצינו הסבר שונה לגמרי:

> שיעור השיכרות 'שאינו יכול לדבר לפני המלך', שמבואר באו"ח (סי' צט סע' א) שתפילתו תועבה, נראה לעניות דעתי דיש לומר שהוא שיעור גדול לשיכרות, כפי שאמרו חכמינו ז"ל "פחד קשה – יין מפיגו" (בבא בתרא י, א), והיינו שאם השתוי הוא במצב שבשעה שאין פחד לנגד עיניו אינו יכול לכוין דעתו כראוי, אבל כשיראה את המלך, מרוב פחדו יהיב אדעתיה וננער מיינו ומדבר כהוגן – מותר לו להתפלל, ורק אם הגיע לשיעור שיכרות כזה, שגם אימתו של מלך לא תועיל לו לכוין דעתו – אז אסור לו להתפלל.

משנה שמחה שמחנו בשמחתו הכפולה של כבוד ידי"נ, הרב הגאון, אוצר תורה ויר"ש טהורה, שלשלת היוחסין, כש"ת מוה"ר יצחק זונדיל ריף שליט"א, בהמנותו לרב ואב"ד לקהלתכם הקדושה והמפוארה, ולנשואיו ענבי הגפן בענבי הגפן עם בתו של הרב הגאב"ד המנוח דז"ח זצ"ל.

רבכם זה דסליק מהתם להכא, ספג אל תוכו מאווירה הזך והטהור של אה"ק, וראה ברכה רבה בעמלה של תורה – אין תורה כתורת ארץ-ישראל – ויהי לאחד מיוחד מתלמידי רבן ומורן של ישראל, ראש הרבנים לארץ-ישראל הגה"ק הגראי"ה קוק זצוק"ל. ימשיך נא לתהילה ולתפארת, את שרשרת הזהב של הרבנות המהוללה בזאגיר, בשפע תורתו, ביראתו הקודמת לחכמתו ובמידותיו התרומיות.

יהי ה' עמו ועמכם, וברכה תבוא לרגליו, ובכל אשר תפנו תשכילו ותצליחו, להרים קרן התורה והיהדות, מתוך נחת ושפע רב, עד כי יבוא ינון וארמון ישוב אל מקומו, ושבו בנים לגבולם בב"א.

בכבוד רב ובברכת התורה, הרבנות הראשית לארץ-ישראל

מ"מ הנשיא: צבי פסח פראנק המזכיר הכללי: שמואל אהרן ווענר

והרב מסיים ואומר:

ולפי מה שכתבנו לעיל שהשכרות בפורים מצוה היא, ועל כל פנים שיהיה שתוי ודאי חובה היא, יש לומר דמותר לכתחילה להתפלל כל זמן שלא הגיע לשיכרות גדולה כל כך "שאינו יכול לדבר אפילו לפני המלך". וניחא בזה ללמד זכות על הרבה שנוהגים להתפלל בהיותם **שתויים** בפורים, ואף כי צריך עיון קצת לדינא, מכל מקום לענין **שתוי** יש על מה לסמוך.

"מצב של שיכרות שאפילו אימת מלך אינה מחזירה אותו לפכחונו!"

וידיד נעורי, יקיר ירושלים, רבי אליעזר אלינר (שליט"א) [ז"ל],[15] מסר לי ששמע באחד מימי הפורים, מפי מרן הרב זצ"ל, הסברה רחבה לפירושו הנ"ל:

משל למה הדבר דומה, לחייל העומד על משמרתו, ולפי החוק אסור לו לשתות יי"ש, אולם בא אחד מחבריו וכיבד אותו בלגימה ראויה, והגיע קרוב לשכרות, והנה הגיע ידיעה שקצין עומד לבוא לשם ביקורת, הרי החרדה הנופלת עליו על ידי ידיעה זו, יש בה בכדי לפכחו. לא כן אם שתה עד כדי שכרות ממש, אז גם חרדת ידיעה זו לא תפכח אותו. אולם אם פתאום תגיע ידיעה שהמלך בכבודו ובעצמו עומד להגיע, זו ידיעה כה מרעישה וחרדה כה גדולה, שאפילו במצב של שכרות – יבוא מיד הפיכחון מהעמידה הזקופה, כראוי לחייל על משמרתו. ברם יכול להיות מצב של שיכרות גמורה, שאפילו הודעה על בוא המלך לא תוכל להביא לידי פיכחון – ועל כגון זה נאמר שאם הוא שיכור "שאינו יכול לדבר לפני המלך", היינו שאפילו אימת-מלך אינה מחזירה אותו לפכחונו, אסור לו להתפלל.[16]

---

15. עיין עליו להלן ריש פרק לג.

16. ולענ"ד יש להביא ראיה לפירושו זה של מרן הרב זצ"ל, מלשון **הבית יוסף** בטור שם ד"ה ומ"ש רבינו וכו': "דממאי דכתב **שתוי** כל שיכול לדבר לפני המלך, משמע **דשתוי** היינו ששתה יין **הרבה**, שהרי אין בינו **לשיכור** אלא שזה [**השתוי**] יכול לדבר לפני המלך, וזה [**השיכור**] אינו יכול לדבר לפני המלך", והרי לנו דאף **בשתוי** לא איירינן כלל בשתיה **מועטת**, וכל שכן **בשיכור**.
ורבינו חזקיה די-סלוא ז"ל כתב ב"פרי חדש" או"ח סי' רצה ס"ק ב: "מימרת רבא כפשטה היא, דמחויב איניש לבסומי עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, ומיהו עתה שהדורות מקולקלים, ראוי לתפוס סברת רבינו אפרים ז"ל [שנדחתה מימרת רבא], ושלא לשתות אלא מעט קט יותר ממה שמורגל ביום-טוב, ובזה יוצא ידי חובתו, כיוון שכוונתו לשמים, שלא להכשל ח"ו בשום מקרה רע, וישא ברכה מאת ד'".
[ועי' מה שכתב מרן הרב זצ"ל בפורים תרמ"ט, באיגרת לחותנו הגאון האדר"ת ז"ל (ונדפסו הדברים עתה בספרו אורח משפט עמ' רמט), במה שהיה קשה לו על בעל "חיי אדם" ועוד פוסקים שכתבו שאם לא יתפלל מצד השיכרות – לא ישתכר, "כיוון דנקטינן כשיטת רוב הפוסקים דעד-דלא-ידע זו מצוה על כל פנים מדרבנן, [כי זה נכלל] בכלל השמחה [שנצטוינו עליה בפורים], אם כן הרי הוא עוסק במצוה, ולמה לא יפטר מתפלה?", והאריך בהסברת הדברים. וסיים "והשם יתברך ישמחנו באמת וישגבנו בישועתו"].

ובהתאם לדברים האלה המשיך הרב לדבר על תפילה, שהיא דיבור לפני מלך מלכי המלכים, ושגם כשנמצאים במצב של עד־דלא־ידע, אימת־מלך צריכה להחזיר את האדם ל"דע לפני מי אתה עומד". ועמד אחר כך הרב וקרא לכל יושבי שולחנו הטהור לעמוד, והכריז בקול רם ברוסית: סמירנו! [עמוד דום!] ואחרי שעבר על פניהם וראה שכולם התייצבו בעמידה זקופה וישרה, וחזר והודיע: עכשיו נוכל להתפלל ערבית.

בתוקף שמחת היום

תיאור שמחת־פורים בבית הרב, עם בני הישיבה, נסמר לנו על ידי מר שבתי דניאל:

"הרב, תלמיד ישיבת וואלוז'ין, העביר את שמחת־פורים הוואלוז'ינאית לישיבתו, ישיבת מרכז־הרב. כשם שהיה חי במלוא־העומק ימי שבתות ומועדות, כך חש בכל הוויתו את שמחת־פורים. ומה בין שמחת־תורה לשמחת־פורים? בשמחת־תורה היה לוהט באהבת תורה אינסופית ושמחתה, ואילו בפורים – היתה השמחה ארצית וממשית יותר, שמחה מתוך בדיחות־הדעת. בשמחת־תורה היתה השמחה פנימית, מובלעת בכל נפשו, בעוד שבפורים היתה ניתזת מפיו השופע, השוטף כנחל, מעיניו הדולקות כשני פנסים עליזים, מהטפיפה הקלה של רגליו, מתוכן תורתו הפורימית.

השמחה האמיתית מתחילה לפנות ערב, עובר לסעודה, בני־הישיבה כולם ממהרים לבית־הרב. הרבה מסכות. רבים מחופשים בצילינדרים ופראקים, בשטריימלים ובחלוקים צבעוניים, בחולצות־פועלים ובתרבושים ובכפיות ועקלים. ערב־רב של גוונים. שאון של קולות־זמרה, סילסולי־חזנים, ניגוני־גמרא, נעימות קריאת המגילה. מלבד בני הישיבה באים רבים מיקירי ירושלים, רבנים ודיינים, עסקנים וסופרים, באים לראות את גדול־הדור בשעת חדוותא עילאה.

הרב ממעט בשתייה, אבל מבוסס מתקפו־של־יום, משמחתם של ישראל, כבכל שעת־התרוממות הוא משמיע שפע דברי־תורה מעניין־היום על ישראל ואומות־העולם.

חייב אדם להפר מזימות עמלק...

שמחתם של ישראל היא פנימית, מתרוננת בנשמה, בעוד ששמחתם של גויים היא חיצונית, שמחה מתוך תאווה הנדלקת ונכבית כהרף־עין – "אל תשמח ישראל אל גיל כעמים", הגיל שלנו שונה במהותו מגיל העמים...

נוהגים להתחפש בפורים. זוהי שעת־רצון להתגבר על השטן המקטרג, אנו נוהגים שעה קלה מנהג־עמלק, לובשים את מלבושיו, מתבסמים, קופצים ומתבדחים. הוא רואה בנו אחד משלו ומסיח את דעתו מישראל... "חייב איניש לבסומי בפוריא" – חייב אדם להפר את מזימות עמלק...

תוך־כדי־דיבור הוא מתנשא מכיסאו, ומתחיל לשיר בחדווה עצומה: "אל תירא עבדי יעקב", אל תירא, אל תירא – – – מתרגם אל המלים לרוסית, ושר אותן באותה הנעימה, כדי לבלבל את דעתו של השטן. בשיחה שלאחר כך הוא מרבה לדבר בלשון מעורבת מלים רוסיות, גרמניות ואנגליות, והמלים הללו משמשות חומר לבדיחות־הדעת.

כשהשמחה מגיעה לשיאה, הריהו מתייצב בראש השולחן, ומתחיל את דרשת־הפורים הגדולה, שבה הוא מוכיח מכל מצווה ומצווה שבתורה, שחייבים להתבסם בפורים. בבקיאות עצומה ובחריפות מרובה הוא מוצא בכל מצוה רמז, דרוש, סוד, ואף פשט לחובת־השתייה "עד דלא ידע".

"בואו בנים, נקים גדוד למלחמה בעמלק!"

בשנה ההיא השתולל הרשע בגרמניה. בתי־כנסיות שרופים. ראשים יהודים רצוצים. גירושים ושוד. הרב הריח את השואה המתרגשת ובאה. לפתע־פתאום הוא קם, מטה את מגבעתו לצד אחר של הראש, מנהג בני־חייל, חוגר את אבנטו, ופונה בקול נגיד ומצַוֶּה: "בואו בנים, נקים גדוד למלחמה בעמלק!"

כולם מתייצבים בסך, והוא עובר על פניהם בצעדים מדודים ונמרצים, מפקד בלשון רוסית משובשת, ומוביל את הגדוד דרך מסדרונות הבית, כשהוא שר והחיילים אחריו: "מחה, מחה תמחה את זכר עמלק!" בגינוני־מצביא הוא עובר בין השורות ומתחיל לשיר בהתלהבות עצומה: "הרנינו גויים עמו, כי דם עבדיו יקום, ונקם ישיב לצריו". העיניים לוהטות, הגוף רועד מהתרגשות וכולם צועדים אחריו בשירה ובזמרה. והנה הוא מפזר את ה"גדוד", חוזרים לישיבה, והרב מתחיל לדרוש על ההבדל בין ישראל ובין עמלק: "מנת־חלקנו היא פורענות. אבל "אשרי העם שככה לו". אף שהוא ניתן למרמס בכל העולם – אשרי לו, מפני ש"השם אלוקיו". ישראל אינו חוטא לעולם. גם בימי המן לא חטא. "הם לא עשו אלא לפנים, ואף הקדוש־ברוך־הוא לא עשה עמהם אלא לפנים" (מגילה יב א). יהודי מתחפש לפעמים כחוטא. בתוכו הוא טהור כבדולח. עמלק הכריז מלחמה על ישראל. ודווקא בימי־מלחמה מוכרחים לעסוק בתורה – "וילן יהושע בתוך העמק – בעומקה של הלכה". בעומק המלחמה האיומה בין טהרה וטומאה, נלון בעומק של הלכה – – –".

מחניים, י' אדר תשכ"א

"נאשי בראטייא מולודציו!"

בסעודת פורים של שנת תרצ"ד, היתה חוויית־שמחה מיוחדת אצל מרן הרב זצ"ל. ליד שולחנו הטהור הסבו שלושת בני־הישיבה מרוסיה, שלא קיבלו רשיון־יציאה מהשלטון הסובייטי, והשליכו נפשם מנגד, ובקור עז של ליל חורף מושלג – עטופי סדינים לבנים – חצו את גבול רוסיה־פולין (בעזרת מבריח גבולות), ונתפסו מיד על ידי משמר־הגבול הפולני שרצה להחזירם מיד לרוסיה, והיו צפויים למוות ביריה במקום או למאסר־עינויים ממושך כאויבי המשטר וכנאשמים בריגול. אחרי שידולים הסכים משמר הגבול לאפשר להם להתקשר עם הרב שבעיירה הסמוכה, והוא הצליח להשיג עבורם ארכה של כמה ימים. תוך כדי כך שלח מברק דחוף אל מרן הרב זצ"ל שישיג עבורם רשיונות־עליה לארץ־ישראל, ואז תהיה הצלתם בטוחה.

זו אינה צריכה לפנים, כי עם הגיע המברק, פעל מרן הרב זצ"ל במלוא הדחיפות, כדין פיקוח נפש, ובהשתדלותו הנמרצת יצאו מברקים רשמיים לפולין כי הסרטיפיקטים אושרו

והם נשלחו בדואר דחוף. שלושת הבחורים שוחררו ממאסרם, בערבותו של הרב הנ״ל, שפולין תשמש רק מדינת־מעבר בדרכם לארץ־ישראל.

שלושה אלו היו: הרב שאול ישראלי (יבלח״א) [ז״ל][17], הרב דוד סלומון ז״ל[18] והרב אברהם שדמי (פשדמייסקי) ז״ל[19]. הללו שכבר בלומדם במינסק, בקיבוץ־הבחורים בבית־הכנסת ״משכיל לאיתן״, יצא שמם לתהלה בשקידתם ולמדנותם, עתה שזכו לעלות ירושלימה, אחרי שנות סבל ונדודים, התיישבו ללמוד בשקידה עצומה, וחיזקו ואימצו את רמת הלימוד בישיבה, לשמחת לב ראשיה, וביחוד לשמחת לב מרן הרב זצ״ל, אשר לידו נתגלגלה זכות הצלתם, ואף הוא קירבם וחיבבם ביותר.[20]

כשהללו ישבו עתה ושרו בהתרגשות ״ארור המן אשר ביקש לאבדי״ היה לשירה הזאת צליל מאוד מאוד מוחשי, וקו ישר נמשך אצלם מהמן בן המדתא האגגי עד אחד ההמנים הגדולים של דורנו – הדיקטטור הסוביטי – אשר הרס כליל את הקיבוץ היהודי־הרוסי, ואיבד גדולים וטובים. והנה קם הרב ממושבו ולקח את השלישיה לריקוד מיוחד, והכל הבינו שזהו ריקוד של שמחה ותודה על הצלתם ופדות נפשם, וזכות השלושה היא שיהיה זה ריקוד בלעדי, רק אתם. נעמד אפוא הקהל מסביב, שר ומוחא כף. ובעיצומו של ריקוד, יצא הרב בריקוד־יחיד מול השלושה, כשהם חוזרים ורוקדים מולו, וכאן נחה רוח השירה ברוסית על הרב, והוא התחיל שר איזה קטע משיר־חיילים רוסי ישן: נאַשי בראטייא מולודצי! [האחים שלנו בני־חיל!], נאשי בראטייא מולודצי! וכשכל הקהל תפס את המלים וחזר אחרי הרב פעם־פעמים, חזר הרב והכריז בקול רם: יעשטשו ראז! [עוד פעם!] יעשטשו ראז! ונמשך הריקוד ביתר שאת ויתר עז, וסוף סוף פרץ הקהל כולו והצטרף לריקוד כשהוא יוצר מעגלים מעגלים, והתנגנה המנגינה לכבוד הניצולים, בני התורה אמיצי הרוח מוסרי הנפש – נאשי בראטייא מולודצי! נאשי בראטייא מולודצי!

״נכנס יין – יצא סוד״

בפורים האחרון – בשנת תרצ״ה – כתב מרן הרב זצ״ל ב״היסוד״ גליון קכ״ב[21]:

> ״נכנס יין יצא סוד״ (עירובין סה, א) – ומאוד אנו צריכים בחיינו, **שהסודות** הנעלמים יצאו ויתגלו, כי על ידי גלוייהם של **הסודות** נכיר את עצמנו, נכיר את מה שחבוי בקרבנו. בשעה שנבוא לאותה הבחינה של **״לבסומי עד דלא ידע״**, נפטר לפחות לשעה, מכל

---

17. סלוצק ה׳תרס״ט – ירושלים ה׳תשנ״ה. רבו של כפר הרואה ולימים ראש ישיבת מרכז הרב לצד הרב אברהם שפירא ז״ל.
18. חרקוב ה׳תר״ע – ה׳תשכ״ה. חברותא של הרב נרי״ה בילדותם ולימים רבם של המושבים כפר אברהם ועין גנים ומייסד רשת הישיבות ״תורה ומלאכה״.
19. ה׳תרע״ד – ה׳תשל״א. חתן הגרימ״ח וראש כולל בית זבול.
20. עיין עוד בליקוטי הראי״ה א עמ׳ 311-308.
21. מאמרי הראי״ה עמ׳ 155-153, ״אגרת הפורים״.

אותן **הידיעות המטעות** אותנו, המוליכות אותנו "כשבויים ואין לפדות, כאסירים ואין להתיר", **הידיעות המטעות** הללו שהן המסתירות ממנו את **הסוד**.

מבוסמים אנחנו יותר מדאי מדמיונות חיצוניים, ובשביל כך אין אנו מרגישים את האמיתיות הפנימית שלנו, את **סוד**־האמת. סבורים אנחנו, שבחכמתנו ובפקחות הפיקחים שבנו באנו עד הלום, להיות לנו "יתד וגדר ביהודה"[22], אתחלתא כל־שהיא לאתחלתא־דאתחלתא לגאולה, ואנו שוכחים כי לולא יד "בעל־מלחמות זורע־צדקות ומצמיח־ישועות" לא היו כל מפעלותינו פועלות מאומה. שוכחים אנו, שהיד **הסודית** הזאת – זאת היא כל המפעל.

שכורים אנחנו מביסומים שיש בהם כדי הטעיה, ובשביל כך אין אנו שמים אל לבנו את חשבונו של העולם הגדול, של אותו העולם שאדון־עולם הוא מנהיגו, ואנחנו יש לנו עמו ברית כרותה באלה ובשבועה, ברית־מלח־עולם, השומרת על רוח ישראל ונצחו. – –

וכוחה של ברית זאת טבוע הוא בעצמותנו, ומשום כך לא תועיל שום השתמטות ושום התנכרות. גם אם עד הדיוטא התחתונה ירד היורד במורד – לא יוכל להחליף את עורו, את גופו ואת נפשו. ודאי הרבה יסבול, הרבה תלאות וחרפות ישא, עד אשר ישוב אל המחנה, מחנה ישראל, אשר עמו הוא קשור באמת, עד אשר ישוב אל הברית הכרותה ושב ורפא לו. – – –

"נגלה נא את אגרת־הפורים בכל נפלאותיה"

יהיו לנו ימי־הפורים הבאים עלינו לטובה, הימים אשר ברצון קבלנו עלינו את זאת התורה, לימים, אשר האמרה של "לך כנוס את כל היהודים" תצלצל באזנינו בצלצלי־שמע, לימים שתפרוץ אצלנו ממחבואה היהודי, התודעה הפנימית שלנו, התודעה הבאה מתוך מצפונה של הנשמה, החבויה בכל נפש מישראל בקרבה פנימה, החסינה יותר מכל עזותן של ההעזות החצופות ביותר, הבאות מתוך הגאוה הנבובה של **ידיעות מטעות** שהן מסבבות אותנו, נערטל את עצמנו פעם מכל אלה **הידיעות** אשר מאפילות על האור הבהיר החבוי בתוכיות נשמתנו.

בשעה שאנו אויבים את אויבינו ואוהבים את אוהבינו, בשעה שאנו עומדים על ההכרה של איבת העולם אשר לנגדנו מכל ההמנים שבכל הדורות, ובשעה שאנו מתמלאים אהבה לכל המגינים והמצילים שלנו, לכל המרדכיים שבכל הזמנים, – – – אל נשכח את **סוד** הגבורה העליונה המלוה אותנו, את **סוד** התפארת המעטרת אותנו. – – –

---

22. "ד' אלקי ישראל, הבוחר בארץ חמדה, החל להראות לנו ניצוצי אורה מחסדו ואמיתו לפקוד את עם קדשו, לתת לו 'גדר ביהודה' (עזרא ט, ט)" (אגרות הראיה, ח"ב עמ' נו).

נגלה נא את **אגרת הפורים** הזאת בכל נפלאותיה, העומדת ממעל לכל ידיעותינו הפעוטות, ונכריז על כוחו של ישראל המאוחד, המאחד את כל עם-ד׳ לכל פלגיו, שהוא **הסוד** של היהדות הנצחית, שעל ידו נתרומם ונתנשא מעל כל המכשולים אשר בדרך תחיתנו הלאומית – ״והיה לד׳ לשם – זה מקרא מגילה״, ו״נכנס יין יצא סוד״.

״שלא לעשות שום ענין בדבר חגיגת יובל-השבעים שלי״

בחורף תרצ״ה התחילו מעריציו המרובים של מרן הרב זצ״ל, להתכונן לחוג את יובל-השבעים שלו, אולם הוא הזדרז לפנות דרך העיתונות בבקשה ״לכל ידידיו ואוהביו באמת״: ״שלא לעשות שום ענין בדבר חגיגת יובל השבעים שלי״, ״ובזה תהיה לי קורת-רוח היותר פנימית וטובה אמיתית״, ועם זאת קיבל בשמחה רבה את התואר ״אזרח כבוד״ אשר העניקה לו עיריית תל-אביב.

מנוחתי זאת אינה ״על מנת לפוש״ אלא ״על מנת לכתף״

בשלהי חורף **תרצ״ה** הרגיש מרן הרב זצ״ל עייפות רבה וחולשה גופנית גדולה, ואחרי שנסע להלווייתו של הגר״ש אהרונסון ז״ל, רבה הראשון של תל-אביב (כ׳ אדר-שני)[23], ואף הספיד אותו נרגשות, השפיעו עליו ידידיו שלא יחזור מיד ירושלימה, אלא ימשיך דרכו לחיפה, למנוחה כלשהי על הר הכרמל. ועל מנוחה זו, שנענה לה בעל-כרחו, אמר הרב: מנוחתי זו אינה ״על מנת **לפוש**״, אלא ״על מנת **לכתף**״ (עיין שבת ה, ב; בבא-קמא לא, א).

גם באותם הימים לא הניח ידו מדברים דחופים, ובמגע עם יוזם מפעל החשמל בארץ-ישראל, ה׳ פינחס רוטנברג ז״ל, הניח את היסוד ל**״קהל״ת״** (קרן להרמת לימוד תורה), שכבר לא זכה לראות את מעשיה, שכן התחילה לפעול כעבור זמן ניכר, ואמנם הגישה עזרה חשובה לבני-תורה מעולים.

לפני פסח נסעתי עם הרב לאפיית המצות בגבעת-שאול. שאלתיו מה מצב בריאותו, אחרי שובו ממנוחתו על הר-הכרמל, ויאמר כי הוטב.

בדרך הראה לי על המגרש, שנקנה לבנין הישיבה, סמוך לבית-היתומים דיסקין, והוסיף לדבר על אפשרות קניית החלקות הסמוכות.

הרב דוד הכהן זצ״ל [הרב הנזיר], ״קול צופיך״, עמ׳ קטז

משנת הנזיר עמ׳ צה

---

23. עי׳ עליו במאמרו המקיף של הסופר-המשורר מר יעקב רימון ז״ל, ״הליכות״ טבת תשכ״ו, עמ׳ 39-38.

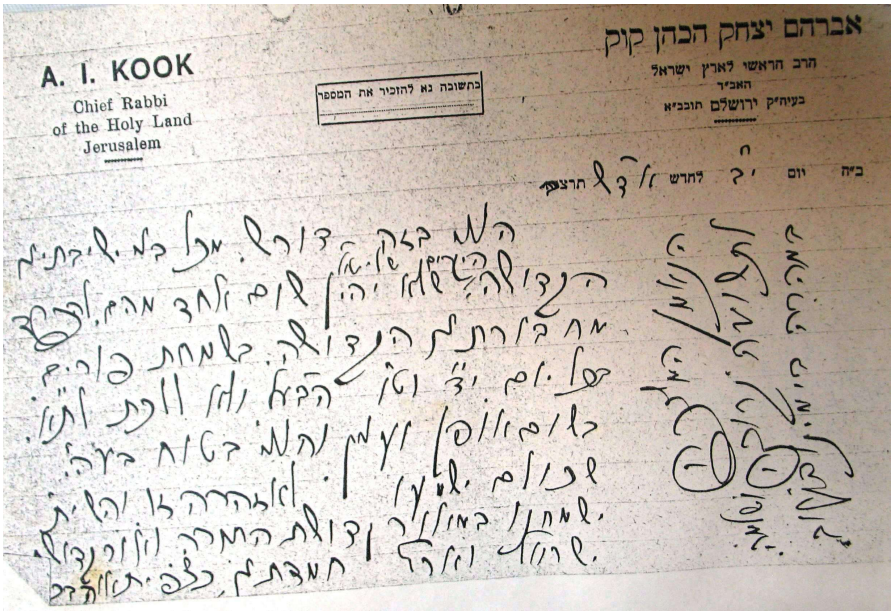

קריאת הרב לבני הישיבה לקראת פורים

"הנני בזה דורש מכל בני ישיבתנו הקדושה היקרים שליט"א שלא יהין שום אחד להפרד מחבורתנו הקדושה בשמחת פורים בכל יום י"ד וט"ו הבע"ל ולא ללכת לת"א בשום אופן וענין והנני בטוח בע"ה שכולם ישמעו לאזהרה זו והשי"ת ישמחנו..."

פרק כא

שואלין ודורשין

שואלין ודורשין בהלכות פסח

"שואלין ודורשין בהלכות פסח, קודם לפסח שלושים יום" (אורח חיים סי' תכט סעיף א) – זו מצוה חיובית וכפי הנראה שהיא מן התורה, שהרי למדנו ממשה שעמד בפסח-ראשון והזהיר על פסח שני [פסחים ו, ב], ועל כל פנים זו מצוה דרבנן, ותלמוד מביא לידי מעשה.[1]

על כן חובה היא על כל בן-תורה, לעיין לפי כחו וזמנו בהלכות פסח בפרוס הפסח, והוא הדין כל דבר בעתו. וגם מי שאינו מבין בלשון-הקודש, יעיין בספרי דינים בלשון אשכנז [באידיש], ויותר טוב שישמע שיעור בספר "חיי אדם" בבית-המדרש, כי אי אפשר להזהיר [ולפרט] כל הדינים בדרשה [אחת] קצובה [של שבת הגדול].

אורח משפט, עמ' קנה

תמיד בזמני המועדות היה קובע לימוד עיוני בענייני אותו המועד בש"ס, רמב"ם ושולחן ערוך, וכן בספרי "עץ החיים".

לשלשה באלול, ה'תצח"ר, חלק ב, סי' קי

ואלוף-נעורי הגר"ש אליעזרי (שליט"א) [ז"ל] מסר לי, כי אף על פי שנהירין היו להרב שבילי דאורייתא, היה מזמין אותו כפעם בפעם לפני החג, ולומד אתו סוגיא הקשורה באותו חג, והחידושים שהיו מתחדשים לו בלימוד זה, היה משמיע בפני חכמי-התורה, שהיו באים להקביל פניו ברגל.

---

1. ועי' מה שהאריך מרן הרב זצ"ל בנושא זה בספרו "מצות ראיה" עמ' עא-עב, דאף ששיטת הירושלמי היא שרק **בבית-הועד** הצריכו להקדים שלשים יום, נראה דתלמודא דידן לא סבירא ליה חילוק זה, ועל כל **יחיד** הדברים אמורים. כן בדיוק כתב האליהו-רבה סי' תכט, מובא בביה"ל ד"ה שואלין. ועי' מ"ש הגאון ר' גרשון-תנחום ז"ל ממינסק בספרו חידושי הרג"ת או"ח הל' פסח סי' תכט, שריג ב.

"מצוות צריכות כוונה"!

אזהרה ראשונה, הכוללת כל המצוות הנהוגות בחג הקדוש הזה – "מצוות צריכות כוונה"! [או"ח סי' ס סע' ד], והיינו כל המצוות דאורייתא, הכוונה מעכבת בהן. ומצוות דרבנן, אף שיש אומרים שאין צריכות כוונה [מג"א שם ס"ק ג], מכל מקום לפי האמור ב"ספר חרדים" ודאי ביטל מצות עבודה־שבלב, שהרי כל מצוות דרבנן "עבודה – צורך גבוה" הן.

על כן יכוון האדם לקיים מצות בוראו בבדיקת חמץ וביעורו ומכל שכן בביטולו, ואז הוא עושה 'מצוה כמאמרה' [עיין שבת סג][2].

כמו כן סיפור יציאת מצרים ואכילת מצה ומרור וארבע כוסות – הכל יכוון לשם מצווה. ולא יחשוב אכילתו המצה סתם, כיושב לאכול בכל הימים, בכזית ראשון ובכורך ובכזית אחרון של אפיקומן.

אורח משפט עמ' קנ

ענין מכירת חמץ, צריך לדעת שאינו ח"ו היתול בעלמא, וכל החושב כך קרוב לעבור בכל רגע על שני לאוין, 'בל יראה ובל ימצא', ומצות עשה של 'תשביתו'.

וצריך לדעת שמה שעושה [הבא למכור חמצו] ומרשה לי לעשות עם החמץ כפי האפשרי, הוא בידי ממש, וכשאני מוכר [את החמץ לעכו"ם] הרי זו מכירה ממש.

וכמו שיודע הקב"ה שיש דבר שאכילתו מזיקה ולא נגיעתו, ויש שגם נגיעתו מזיקה, ויש [נזק של] אהלו לענין טומאה לכהן, כך יש שמזיקה הווייתו ברשותו, כמו חמץ ועבודה־זרה ומידה ומשקל שאינם של צדק. וכשאדם מישראל מוציא את הנ"ל מרשותו, על פי קנין התורה, נפסק הקשר – כמו שנפסקת טומאת האוהל על ידי מחיצה.

אורח משפט עמ' קנא

להזהר בצדקה, וצריך לדעת כי מה שנוגע לחיי העני, הוא קודם לכל **מותרות** של עצמו, על פי דת תורתנו הקדושה.

אורח משפט עמ' קנד[3]

לא יזלזל שום אדם בהסבה, וכדאי הוא שכל אחד מישראל יבין איך לשמוח בגאולתנו ופדות נפשנו.

שם, עמ' קנב

---

2. ועי' מה שכתב מרן הרב זצ"ל במאמרו "מצוה כמאמרה", בראש ספרו "חבש פאר", מהדורת ירושלים **תרפ"ה**, עמ' 5, מהדו"ב ירושלים ה'תשמה, עמ' ה-ז.

3. וראה דיון על קמחא דפסחא לעני הגר במקום רק שלשים יום, **"מצות ראיה"** עמ' עג-עד. וכך כתב מרן **החפץ חיים** זצ"ל בספרו **"אהבת חסד"**, ח"ב, פרק כ אות ב: "ולא אמרו בבבא מציעא סב, א, רק **דחייו** קודמים לחיי חבירו, אבל **שעשרו** קודם לחיי חבירו – לא מצינו!" ועיין משנה ברורה סי' תכט ס"ק ו "ואלה המשתמטים עצמם...".

לשמוח בחג ולהודות להשי"ת בטוב לב על כל הטוב אשר עשה לישראל עמו, ולבטוח שכן יושיענו מכל צרינו, ויחיש לגאלנו כשנים קדמוניות.

שם

הכשר לשמן-השומשמין של האחים ברסלב[4]

פרשה מיוחדת הקובעת ברכה לעצמה היא, ההכשר שנתן מרן הרב זצ"ל ובית-דינו, ביום ב' אדר תרס"ט, לאחים ברסלב אשר הקימו ביפו בית-בד להפקת שמן שומשומין כשר לפסח ["מנוקה מכל חשש תערובת חמץ, ומשומר מכל ביאת מים, באופן שאן בו שום חשש מנהג מלאכלו בפסח"], ושבגלל חששות שונות ערערו חברי הבד"צ בירושלים על מתן ההכשר לשיטה החדשה של הפקת שמן זה.

באיגרותיו של הרב לבד"צ הירושלמי, באים לידי ביטוי בהירות פסיקתו ורוחב דעתו דעת-תורה, ענותנותו ותקיפותו גם יחד – "עדינו העצני" [עיין מועד קטן טז, ב] – וראויים הדברים לשמש כדוגמא מאלפת לבעלי הוראה, כיצד מורים הלכה ברורה, וכיצד מתנצחים במלחמתה של תורה בטוב טעם ודעת, ברוב סבלנות ואורך-רוח, מתוך זהירות בכבודה של תורה ובכבודם של חכמי התורה[5].

האגרות נדפסו בשעתן בחוברת קטנה "קונטרס על דבר הכשר השמן הנעשה משומשומין יבשים שלא נלתתו, בשימור לשם פסח, בבית הבד של האחים ברסלב ביפו, ארץ ישראל", ובה נדפסו גם איגרות האוסרים. חוברת קטנה זו אזלה מזמן, ורק עותקים בודדים נשתמרו בידי יחידים, ועתה זכינו שדברי הרב נדפסו מחדש בספרו "אורח משפט" (מעמ' קיז עד קלח), ולא עוד אלא שנוספו עוד שתי תשובות בנושא זה. השניה נכתבה כבר אחרי הדפסת החוברת הנ"ל, ובה מדגיש הרב שהוא נותן רשות להדפיס את אגרותיו, "למען יראו בני תורה את יסודי הדברים, **אחרי אשר צויתי שידפיסו גם כן את מכתבי כבוד תורתם"** (עמ' קלז)[6].

---

4. עיין לעיל פרק ז ובשדה הראי"ה עמ' 137-138, 145-180.

5. "בחילוק הדעות עם הרב ר' דוד'יצי' ז"ל, ראש בית הדין של עדת חסידים בעיה"ק ירושלים ת"ו, בענין הכשר שמן-שומשומין לפסח, העיר והוכיח את בני הישיבה, לפני שיעור הלימוד, להזהר בכבוד תלמידי-חכמים, אע"פ שיש חילוקי-דעות ביניהם" (מפי הר"ר מיכל קיבלביץ ז"ל, "לשלשה באלול", ה'תצח"ר, חלק ב, סי' יט).

6. "ב**"מרחשת"** דן [הגאון ר' חנוך-הניך אייגעש ז"ל מווילנא] בארוכה, על הזרעונים הנקראים "ראזן", אם מותר לעשות מהם שמנים לפסח – – – והוא מתיר על ידי חליטה וברירת הגרעינים הזרים. – – – כעין עצתו של "המרחשת", התיר הגרא"י קוק ז"ל בימי רבנותו ביפו, שמן שומשומין. היתרו של הרב הוא מרווח יותר: במקום חליטה נשמרו השומשומין מכל נגיעה במים, ולא עוד אלא שפעולת המכונה היא כזאת, שאי אפשר לה לעבוד אלא ביובש דוקא" (המועדים בהלכה עמ' רנט, מהדו"ב, ירושלים ה'תשמ"ג עמ' שט).

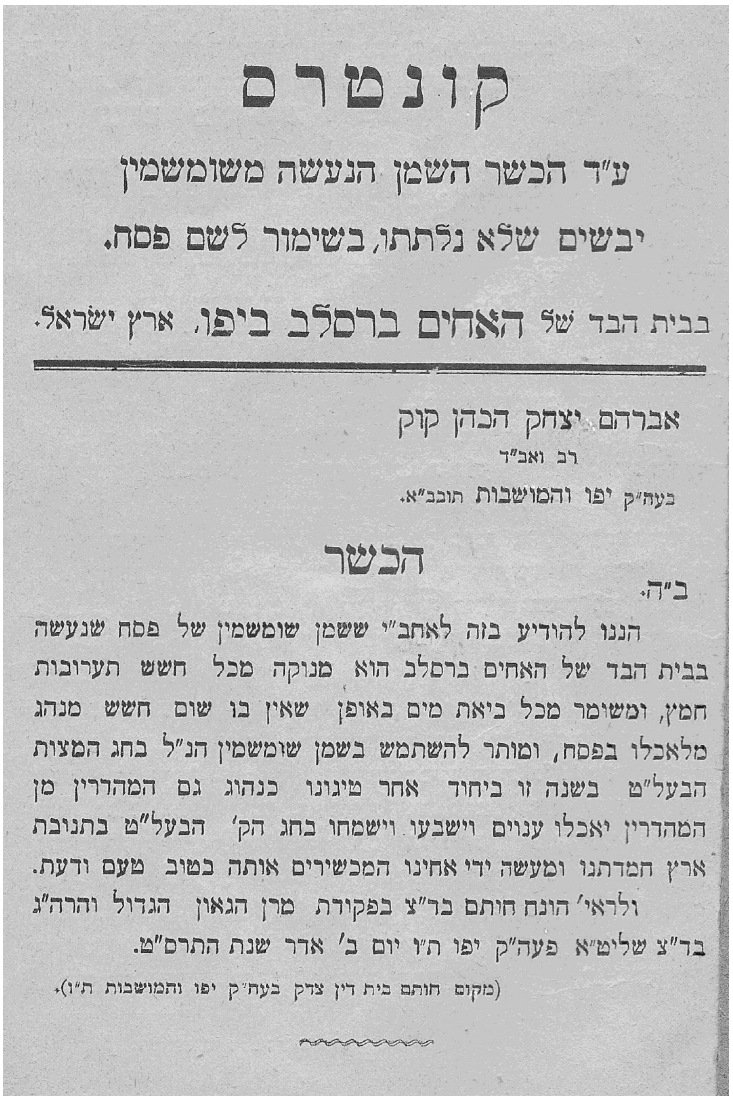

קונטרס

ע"ד הכשר השמן הנעשה משומשמין יבשים שלא נלתתו, בשימור לשם פסח.

בבית הבד של האחים ברסלב ביפו, ארץ ישראל.

אברהם יצחק הכהן קוק
רב ואב"ד
בעה"ק יפו והמושבות תוכב"א.

הכשר

ב"ה.

הננו להודיע בזה לאחב"י ששמן שומשמין של פסח שנעשה בבית הבד של האחים ברסלב הוא מנוקה מכל חשש תערובות חמץ, ומשומר מכל ביאת מים באופן שאין בו שום חשש מנהג מלאכלו בפסח, ומותר להשתמש בשמן שומשמין הנ"ל בחג המצות הבעל"ט בשנה זו ביחוד אחר טיגונו כנהוג גם המהדרין מן המהדרין יאכלו ענוים וישבעו וישמחו בחג הק' הבעל"ט בתנובת ארץ חמדתנו ומעשה ידי אחינו המכשירים אותה בטוב טעם ודעת.

ולרא' הונח חותם בר"צ בפקודת מרן הגאון הגדול והרה"ג בד"צ שליט"א פעה"ק יפו ת"ו יום ב' אדר שנת התרס"ט.

(מקום חותם בית דין צדק בעה"ק יפו והמושבות ת"ו).

וראה תשובתו של מהרי"ל גרויבארט ז"ל להרש"א פרדס ז"ל, שו"ת **חבלים בנעימים** חלק ה' – טורונטו, תרצ"ט – סי' ז.

ועי' **מקראי קודש** להגרצ"פ פרנק ז"ל, ח"ב, עמ' רג-רז. וכל בעיית "השימוש בשמן שומשומין בפסח" לדורותיה, מתוארת בפרטות על ידי רב ספרא ר' בצלאל לנדוי הי"ו, בירחון התורני "מוריה", שנה א גיליון ג-ד, אדר-ניסן תשכ"ט, עמ' ע-פד.

ומה שכתבו כת"ר עלי, בא וראה מה בין דורות הראשונים לדורות האחרונים, שהרי כ' **מ"ח הגאון [האדר"ת]** ז"ל היה נוטה לאסור, גם במה שאין איסור מהדין, בס' זכר יהוסף (סי' קנח), ומה שצידד שמה להחמיר בסובין של קטניות לבהמות בפסח. יאמינו לי כת"ר, כי הרבה שנים לפני שנת תרנ"ב, שאז כתב כבוד מורי-חמי ז"ל את מכתבו להגאון [ר' יוסף זכריה שטרן] בעל זכר יהוסף ז"ל, באה לפנינו השאלה **בפאניוועז**, ע"ד סובין של קטניות לבהמות, ועסקנו בזה, **והסכמנו אז להיתר**, וכן יצאה הוראה ממנו ז"ל כמפורסם בעיר הנ"ל, ולא עלתה על דעתו כלל להחמיר בזה למעשה. רק אח"כ במשך הזמן, כשכתב איזה מכתב להגאון זכר יהוסף ז"ל, העיר ג"כ בענין זה בדרך פלפול בעלמא, וחלילה לא עלתה על דעתו כלל לאסור ולהחמיר בזה למעשה. כי בכלל היה שונא להחמיר חומרות יתירות, בייחוד על דברים שאינם מיוסדים בשרשי הש"ס והראשונים ז"ל. רק גילה דעתו אולי יש לחוש בזה, אחרי שהיתה אז איזו מחלוקת על דבר קטניות עצמן, בשנה שלא היה היוקר כ"כ גדול, והיו הלהוטים אחר היתירים, חפצים להוציא את זממם, ולעקור את כל הענין, שזאת היא באמת פירצה גדולה, עלכן חשב אולי נכון להחמיר בדרך הוראת-שעה, אבל חלילה לא הורה כזה מעולם, כי אם להיפך, הורה להקל.

אורח משפט, עמ' קלז

"קמחא דפסחא"

ביפו דאג הרב לזקוקים לעזרה לחג-הפסח, והוא ניצל את קשריו עם נציג "פקידים ואמרכלים של אמשטרדם" הרב יונתן בנימין הלוי הורוויץ ז"ל, להשגת עזרה חשובה לעניי יפו.

בידינו אגרת של הרב אל הנ"ל מכ"א אדר ב' תרע"ג (אגרת תקכג), ואם כי האגרת עוסקת בבעיית העלאת הרמה של השבועון "המוריה", הרי לא נשכח גם צורך השעה, – צרכי העניים:

> על דבר הקמחא דפסחא – הכל אחד לי איך שישלח כבוד תורתו, ואולי יוכל להוסיף איזה סכום, כי נפישי בני-חילא עניים הנצרכים, ד' ירחם.

"מצה שמורה לחייל בצבא הבריטי"

הדאגה ל"כל דצריך" ליוותה את הרב בכל מקום. וב"טורי ישורון" (גליון פסח, תשל"א) פרסם ידידי ד"ר חיים חמיאל הי"ו, מכתב נרגש של חייל יהודי מלונדון – שנכתב בשנת תרע"ח – ובו הוא מודה מאוד להרב על שזיכה אותו בחגיגת הפסח כהלכה, ודאג בעוד מועד להמציא לו מצה שמורה, שאכן הגיעה בזמנה, והרנינה את לבו במרחקים בליל-הסדר.

*

כיוצא בזה רבה היתה התרגשותו של הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, כשקיבל מכתבו־ברכתו של הרב לחג הפסח (בימי היות הרב בלונדון):

> לאשרי – תהלה לא־ל יתברך – זכיתי לקבל באהבה מכתב־קדשו, ביום ערב חג הפסח, אחר חצות היום, ותאורנה עיני מקדושת גלילי זהב ידיו הטהורות, לקבל את החג הקדוש ברוב פאר ושמחה וחדוות־הקודש.

הד הרים, עמ׳ עג, מהדו״ב אגרת לב, עמ׳ עח ובשדה הראי״ה עמ׳ 333

״לא בכל ערב מזדמן לנו פרינץ!״

הנדבן הגדול נתן שטראוס ז״ל[7], ביקר אצל הרב בירושלים, והתרשם מאד מאישיותו. שטראוס היה אדם משכיל, והטרידוהו כמה בעיות פילוסופיות חמורות, והוא הציג אותן בפני הרב. כדרכו, השיב לו הרב בעמקות ובהרחבה, תשובות בהירות מאירות־עיניים. שטראוס היה מאד נרגש מדברי הרב, וכשגמר הרב את דבריו, קם הנדבן ונשקו.

הביקור חל לפני הפסח, ולפני שהנדבן קם להפרד מן הרב, אמר שהוא רוצה להעמיד סכום כסף לרשות הרב, בשביל הפונים אליו לעזרה בערב החג, והוא כתב מיד המחאה על סכום נכבד.

וכאן קרה דבר מפתיע: הרב אשר כידוע לא ידע צורת־מטבע,[8] ומעולם לא נתן דעתו על עסקי כספים, בכל הנוגע לעצמו, הרי הפעם שהדבר נגע ישירות לצרכי העניים, כבר נהג אחרת – שם לב מיד לסכום הנקוב, והחליט בו במקום שהוא פחות מדאי, ושמיליונר כמו שטראוס ראוי שיעמיד לרשותו תרומת־צדקה יותר גדולה.

הרים הרב את ההמחאה קלילות, הסתכל בה, ופנה לאורח רם־המעלה ואמר כי ברצונו לספר לו איזה סיפור. מיד נענה האורח והשיב כי ישמח מאד לשמוע את דברי הרב.

פתח הרב וסיפר: פעם יצא יורש־העצר הבריטי, ״הפרינץ־אוף־וויילס״ (הנסיך מְוֵילְס), לצוד ציד ביער, והנה ברדפו אחרי חיה קטנה, ניתק מן השיירה, תעה בנבכי היער, ולא ידע איך לצאת. בינתיים העריב היום, והוא נשאר תקוע בין העצים, עייף ורעב. אולם כשגברה החשכה, הבחין מרחוק בניצוץ של אור, והתחיל ללכת בכיוון האור. ואמנם גילה קבוצת רועים, שישבה ואכלה את ארוחת־הערב הדלה שלה. ניגש אליהם הפרינץ, הציג את עצמו בפניהם, ושאל אם יכול הוא להצטרף לסעודתם הואיל והוא רעב מאוד, וכמובן אינו רוצה ארוחת־חינם, ומוכן הוא לשלם תמורת הסעודה. הרועים נענו לו ברצון, האכילוהו מפיתם, השקוהו ואף הרגיעוהו, שיחזירו אותו לדרך־המלך.

---

7. גרמניה ה׳תר״ח – ניו־יורק ה׳תרצ״א.
8. ראה לעיל פרק א ש״נ.

כשגמר הפרינץ לאכול והיה מוכן לצאת לדרך, שאל את הרועים: כמה הוא צריך לשלם להם עבור ארוחת-הערב? ענה הגדול שבהם: "מאה לירות (סטרלינג)!". הפרינץ שאמנם מוכן היה לשלם להם בעין-יפה, נראה לו בכל זאת הסכום כמופרז ביותר, והוא הרשה לעצמו לשאול: בעד ארוחת ערב כה-דלה אתם מבקשים סכום כה-גבוה? – כן אדוני, – ענה הרועה – הסכום הוא באמת גבוה, אבל לא בכל ערב מזדמן לנו פרינץ!

חייך הנדבן שטראוס למשמע סיפורו של הרב, הבין את כוונתו, ועמד והכפיל את תרומתו לחג לעניי ירושלים.

הרב מטעפליק ז"ל: "כשחזרתי למעוני גיליתי כיסי סכום כסף נכבד!"

הרב שמשון אהרן פולונסקי ז"ל – "הרב מטעפליק" – גאון מופלא היה ובעל-הוראה מובהק, הדהים בבקיאותו הגדולה בש"ס ופוסקים, ורחבה מאוד היתה ידיעתו בשאלות ותשובות של כל גדולי האחרונים. את תשובות ה"חתם סופר" ידע כמעט בעל-פה[9].

---

9. על גאונותו של הגרש"א ז"ל מספר הרב אהרן ווסרמן ז"ל, בספר **"ישיבת קישינוב"** – כפר חב"ד תש"ך – עמ' 31-30:

"בחורף תרפ"ב, כבר הגיע מספר התלמידים למאה, בקיץ אותה השנה נתוסף לישיבה כוח-הוראה גדול, שהכניס קנאת-סופרים גם בין התלמידים וגם בין המורים, הלוא הוא מורנו הרב הגאון ר' שמשון אהרן פולונסקי ז"ל, שקראו לו "דער טעפליקער רב". גם הוא הגיע לקישיונב בין הפליטים מאוקראינה, בימי הפרעות של פטלורה-דניקין ימ"ש (שהיו בקיץ ה'תר"ף בהם המוני פורעים פשטו על עשרות עיירות יהודים, שדדו התעללו ורצחו מאה וחמישים אלף יהודים בקירוב). מטרתו היתה לעלות לארץ ישראל. בינתיים לקח אותו ר' משה-לה קליגמן והיה יושב ולומד אתו שעתיים-שלוש ביום, פשוט חושן משפט... כשנודע לר' שלמה בבושקין שגאון כזה נמצא בעיר, הזמינו לבקר בישיבה, בכיתה אחת למדו אז **פסחים**, בדיוק את התוספות של ג' ערלים [דף כב, ב, ד"ה לכם], ובכיתה אחת **חולין** בהתחלה [דף ד, ב], בתוספות, מותר מיד מפני שהן מחליפין. בשתי הכיתות הוא עמד, כשרגלו על הספסל ורגלו השניה על הרצפה, שמע איך שר' אלטר מסביר לתלמידיו. אחרי כן ביקש רשות מר' אלטר, ואף הוא אמר כל הגמרא בעל-פה, וכן פירוש רש"י בעל-פה. אחרי כן התוספות בעל-פה, אחרי כן המהרש"א בעל-פה. אף הוסיף מהרש"א ממסכת ביצה, והסביר את שניהם כדרכו בבקיאות נפלאה. אנחנו עמדנו משתוממים – ממש בעל-פה מילה במילה... אז אמר לנו שהוא יודע בעל-פה כל התוספות והמהרש"א שבש"ס, הידועים כקשים. ר' שלמה רצה לעשות אתו חוזה למספר שנים במשכורת הגונה, אבל הוא לא רצה. שאיפתו היתה לנסוע לארץ ישראל, ובקושי הסכים להישאר בישיבה עד שיעלה ארצה.

ואמנם משנשאר נוכחו לדעת, שלא הפריז במה שאמר שהוא יודע בעל-פה כל המקומות הקשים בתוספות ומהרש"א בכל הש"ס, גאון להפליא! עמודים שלמים ב"משנה למלך" היה אומר בעל-פה, מילה במילה... תשובות שלמות של ראשונים היה אומר בעל-פה, ממש מילה במילה... – – – כשעלה ארצה בשלהי דקייטא, השאיר חלל ריק לא רק בישיבה, אלא גם חלל, כאב וגעגועים, בלבו של כל תלמיד ותלמיד. מין הרגשה של סילוק-שכינה לאחר מתן-תורה".

הוא עלה לארץ בסוף תרפ״ב, וכשבא להקביל פני הרב ונכנס אתו במשא ומתן של הלכה, התרשם הרב מאוד ממנו, ואמר לו שהוא מקווה שירושלים התורנית תכיר אותו מהר, ותייחד לו מקום-כבוד בתוכה כראוי לו. הרב צירף מעשה למחשבה, ותוך זמן קצר נתמנה כרב שכונת ״בית ישראל״. אולם המצב הכלכלי הרעוע בארץ בכללה ובירושלים בפרט נתן את אותותיו, ורבנות שכונתית זאת הספיקה בקושי לפרנסת הבית.

בפרוס הפסח נזדמן ״הרב מטעפליק״ לבית הרב, לדון אתו בכמה שאלות הלכה, ואף הרב רצה לשמוע דעתו על הכשרת כלים מסוימים שנתחדשו באותו פרק. תוך כדי דיבור הפליט ״הרב מטעפליק״: מען רעדט וועגן נייע כלים – וועט האט דען בכלל כלים אויף פסח?! [מדברים על כלים חדשים – למי יש בכלל כלים לפסח?!] ומיד המשיך בשיחה,

---

[וראה מה שכתב עליו הגרש״י זווין ז״ל בספרו **״סופרים וספרים״** – ת״א תשי״ט – עמ׳ 403-6].

״מעולם לא היה בדעתי להדפיס כל ספר, מטעם זה לא כתבתי כל מה שנתחדש לי ברוב הימים״ – כך כותב הגרש״א פולונסקי ז״ל בהקדמת ספרו המבריק ״דברי אהרן״ – ירושלים תש״ח – הכולל מעט מהרבה חידושיו, והוא נכתב על ידי כמה ״תלמידי חכמים מבאי ביתו״. ברם, גם המעט הזה – מועט המחזיק את המרובה – עשה רושם גדול בחוגי הלומדים, בקושיותיו החמורות על גדולי האחרונים מגמרות מפורשות (בבלי וירושלמי), מהלכה ברמב״ם, וכיוצא בזה מדברי הראשונים והפוסקים. וידיד גדול של המחבר המופלא, מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, נחלץ לצאת למערכה, להגן על כבוד רבותינו האחרונים, ומיד עם קבלת הספר – בחודש שבט תש״ח – התמסר בהעמקתו הגדולה ודעתו הרחבה להצדיק ולתרץ כל חמירא. היו אלה ימים קשים בתוככי ירושלים, החודשים שלפני תקומת מדינת ישראל, ועם זאת לן הגרי״מ בתוך עומקה של הלכה, ושלח להגרש״א קונטרס גדול ומקיף המיישב הרבה תמיהות והשגות.

״מעלת כבוד ידיד הגאון הגדול, דרופתקא דאורייתא, רב פעלים, מוהר״ר שמשון אהרן פלולנסקי שליט״א, מלפנים רב בטעפליק וכעת רב בבית ישראל פה עיה״ק.

הנה עוד בראשית בואו לפעיה״ק, והשתעשענו יחד בדברי תורה, נסבו השיחות על דבר תפיסותיו ותמיהותיו, על כמה מדברי רבותינו הגאונים, גדולי האחרונים, שנתעורר עליהם ברוחב בינתו ועושר בקיאותו, כיד ד׳ הטובה עליו. ומאז נומיתי לו, כי כאשר יערוך את התמיהות וההשגות על הכתב, אקח עלי מועד ליישר ההדורים ולהבין הדברים לאשורם.

ועתה שהופיע ספרו הנכבד **״דברי אהרן״**, אשר בו כלל רוב תפיסותיו ותמיהותיו, הנני להקים את דברי, לבוא במערכה בקונטרס מיוחד על דר דבריו, וזה שמו אשר אקרא לו **״קונטרס ונצדק קודש״** – להצדיק דברי קודש אימרתם של הצדיקים מעיקרא, אשר לאורם אנו הולכים ומפיהם אנו חיים. ומאת ד׳ אשאל [להדריכני] בארחות יושר ואמת, [ללכת] לאור תורתו הקדושה וכבוד שם קדשו ברוך הוא״ (הקונטרס נדפס ב״בית זבול״ ח״ג, ירושלים תשי״ז).

כעבור כמה חודשים נפטר הגרש״א ז״ל – כ״ח סיון תש״ח – בימי היות ירושלים במצור ובמצוק, ולא נספד כהלכה, וראוי שזוכריו-מעריציו יעלו את דמותו כראוי לגדול אמיתי בישראל, וראה תולדותיו בקצרה ״תולדות אנשי שם״, ניו יורק תש״י, עמ׳ 96, וסיפורו הנלבב של ש״י עגנון ז״ל על האתרוג (״האש והעצים״ עמ׳ רעח), ומאמרו של הרב א׳ שאולי ״גאון ההלכה והמדות״ (״שנה בשנה״ תשל״א, עמ׳ 15-407).

והמשא ומתן של הלכה נמשך והלך. ברם באמצע ביקש הרב סליחת האורח ויצא מחדרו לשעה קלה, וכשחזר המשיך שוב בדברי תורה. כשנגמרה השיחה, קם הרב והתחיל מאחל לאורח ברכות לחג, וחיבק אותו בחיבה יתירה ונפרד ממנו בלבביות.

– "כשחזרתי למעוני – סיפר "הרב מטעפליק" – גיליתי בכיס מעילי סכום כסף נכבד, שהספיק לי לרכישת כלים וכל מה שהיה נחוץ לי לפסח".

*

כעבור זמן מה הצליח הרב להכניס את "הרב מטעפליק" כאחראי להשגחת הכשרות לפסח בטחנות הגדולות בחיפה, והיתה זו הכנסה נאה, שפתרה בצורה נכבדה וקבועה את צרכי החג ויותר מזה.

מתן בסתר גם למתנגדיו

ידע הרב בצערם של תלמידי־חכמים בתוככי ירושלים ומצוקתם החומרית, והיה נוהג לשלוח להם מתן־בסתר ככל שהשיגה ידו בכל עת־מצוא, וביחוד בערבי־פסחים, שהוצאות החג מרובות הן.

בצדקתו המרובה נהג הרב להגיש עזרתו בקביעות גם לת"ח מקנאי ירושלים, ממתנגדיו, שידע שהם נתונים במצוקה חומרית, והוא דאג לכך שלא ידעו כלל ממי מגיעה אליהם עזרה זו. רק כעבור שנים מרובות, נודע לאחדים מהם להפתעתם, מי היה המלאך המושיע, הצדיק הנסתר, אשר עמד להם בשעת־דוחקם, ובאורח פלא חילצם מן המיצר.

בין הנתמכים על ידו היו גם ממתנגדיו הפעילים והנמרצים ביותר, והוא לימד עליהם זכות שאין הם מבינים את דרכו[10], ו"אורייתא הוא דקא מרתחא להו" (תענית ד', א'). בשבילו קבעה העובדא שהם תלמידי־חכמים ויראי־שמים.

גם בערב פסח של שנת תרפ"ד, כששהה מרן הרב זצ"ל בארצות הברית, לא שכח את מצוקת מתנגדיו בירושלים, והוא דאג להעביר אליהם סכומי כסף, ושלוחי־מצווה נאמנים עליו, נאלצו להמציא את הכספים לתעודתם, אם כי עשו זאת באי־רצון[11].

---

10. "התגלות אור הצדיק, שיזכו להכירו ולהבין ולטעום ולראות אורו הגדול, זה תלוי בשלימות המעשים ובזכות השכל" (**ליקוטי מהר"ן**, ח"א סי' יז, אות ט), "ויש שאינו יכול לטעום ולהבין ולראות אורו הגדול של הצדיק, שהוא מאיר בכל העולמות, ומכל שכן בעולם הזה, ואף על פי כן אצלו אינו מאיר כלל (שם, אות ב).
ומוהרנ"ת ז"ל מוסיף בתפילתו: "שנזכה לראות בעיני שכלנו את אור צדיקי האמת, ונזכה להכלל בהם ולהתדבק בדרכיהם ובמעשיהם הטובים אשר הורו אותנו, ועל ידי זה נזכה ליראה ואהבה דקדושה בשלימות ובאמת" (**לקוטי תפלות**, ח"א, סי' יז).

11. "כשעמד על הפרק עניין של סיוע והשתדלות וגמ"ח בגוף ובממון, למי שהיה מוחזק ביחסי־איבה אליו ובמעשים פוגעים – לא נתן בשום אופן לעכב את העניין, ושלא להקדים עזרה

סח לי הרב שמואל אהרן שזורי ז״ל: בערב פסח אחד נתבקשתי על ידי הרב, לסייע לו בהעברת סכום כסף לת״ח אחד ממתנגדיו, שידעתי שהוא מן התוקפניים ביותר. ביקשתי סליחתו של הרב, ואמרתי לו שהפעם אשאלה ממנו שלא יטיל עלי שליחות זו, כי בשום אופן אינני מסוגל לסייע לאדם זה, שכל כך פוגע בכבודו. הרב נענה לבקשתי, אולם לא שינה את דעתו, וידוע לי שהוא מצא שליח אחר, ותמיכתו הגיעה במועדה לאותו מתנגד קנאי.

״כל דרכי הסבלנות שלי נובעים מתוך אהבת ישראל״

סח השו״ב הירושלמי הותיק, הרב מנחם־מנדל פרוש ז״ל, נאמן בית הרב וידידו המסור: פעם אחת נתגלגלה שיחה על יד שולחנו של הרב, על אודות הסבלנות המופרזת של הרב, כלפי מתנגדיו הקנאים, שפגיעתם קשה, והיו מנאמניו שאמרו שהוא מוחל יותר מדי על כבודו וכבוד תורתו.[12]

השיב הרב ואמר בנועם־שיחתו: כשאני מפשפש במעשי ובוחן את דרכי, מתעוררת גם אצלי לפעמים המחשבה, אולי צודקים המתנגדים לי כי הנני סבלני יותר מדי כלפי החופשים, ומגלה יחס טוב מדי לפורקי עול תורה ומצוות, ולבי נוקפני על כך. אולם כשמתברר לי כי גם כלפי מתנגדי מחוגי החרדים איני רוחש שום טינא, ומשתדל לעזור גם להם בכל יכולתי, ואני מרגיש חיבה יתירה לכולם, גם לגבי הפוגעים בי ומקניטים אותי, זה משמש לי כבחינה נפשית־פנימית ומוכיח לי כי כל מעשי לשם שמים הם, וכל דרכי הסבלנות שלי נובעים מתוך אהבת־ישראל, שהקב״ה זיכה אותי בה, כמידה קבועה בלבי, ומתך שסיגלתי לעצמי את המידה לדון כל אדם לכף־זכות [ועיין בית הלוי על התורה פ׳ ויגש, דף ל״ב, ד״ה והא,[13] ועולת ראיה, ח״ב, עמ׳ קנג[14]].

״כדי שהחלב שלכם יהיה כשר לפסח״

בימי ״הסער והפרץ״ של החילוניות בקבוצות־הפועלים, ידע הרב לפנות אליהם ברוב חיבה, בהוראה והדרכה, בענייני כשרות לפסח. מאוד מאלף מכתבו לקבוצת עטרות הסמוכה לירושלים, המתחיל ביחס של התעניינות במצב ״העובדים על אדמת הקודש״. ומסתיים ב״ברכת החג, התחיה והעבודה״:

למישהו אחר מהקרובים אליו, באמרו שהרי אדרבה ״מצוה בשונא [להקדימו לאוהב], כדי לכוף את יצרו״ (בבא מציעא לב, ב), והביע את צערו ונאנח על שאין העולם זהיר במצוה זו״ (״לשלשה באלול״, ה׳תצח״ר, חלק א, סי׳ קח).

12. עיין לעיל פרק ו עמ׳ 92-91, ובשדה הראי״ה עמ׳ 362. ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 437-435.

13. מהדו״ב ירושלים ה׳תשמ״ט דף סא על הפסוק אני יוסף; מהד׳ הוצאת מישור, ירושלים ה׳תשנ״ו עמ׳ עא.

14. וכן עין־איה ברכות חלק א ג, כד.

ב"ה, עיה"ק ירושלים תובב"א, י"ב ניסן תרפ"ה

אחינו היקרים בקבוצת עטרות שלו'.

בהיותי מתעניין במצבם של כל העובדים על אדמת הקודש ועסוקים בבניינה, הנני מתכבד להודיע לכם, שהנכם צריכים להגעיל את כל הכלים שנשתמשתם בהם כל ימות השנה, כדי שהחלב שלכם יהיה כשר לפסח.

ההגעלה תהיה על פי השגחת בני תורה, והנני מיעד לזה את הר' יואל־חיים לאזינסקי ואת ר' מרדכי מיזעס החונים במקומכם.

את הפרות תכלכלו כל ימות הפסח בדברים שאינם של חמץ, כמו תפוחי אדמה או סובין של קטניות או רקיקי שומשום, רק לא מיני דגן רטובים, כמו סובין של חיטים ושל שעורים וכיוצא בהן, ועוד מינים אשר הודעתי למר לאזינסקי.

אקוה שבזה יקנו הלקוחות שלכם ברצון את החלב גם בימי הפסח הבעל"ט, ואברככם בברכת החג והתחיה והעבודה.

אחיכם המצפה אשרכם בארץ חמדתנו

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

שו"ת אורח משפט סי' קג

אכילת חמץ בפסח – זוהי מחט דוקרת בלב האומה כולה!

אכן, כאב מאוד לבו של הרב, כשהגיעו שמועות חמורות על אכילת חמץ הפגנתית ב"קבוצות" ובמטבחי־הפועלים בערים, והוא פנה במכתב־קריאה נמרץ אל ראשי ה"הסתדרות", "להסיר מעלינו את כלימת עולם הנוראה של אכילת חמץ בפסח"[15]:

הנני בזה, מכל תהומות נשמתי, קורא אל כבודכם, חוסו נא על כבודם של ישראל ושל ארץ ישראל, והעירו את לבב כל הקבוצות והסיעות אשר הן אגודות עמכם, להסיר מעלינו את כלימת עולם הנוראה, של אכילת חמץ בפסח הבע"ל. הה, נורא הוא השבר הזה, מי יכילנו! נשמת כל אדם מזדעזעת לשמע הקלון האיום הזה, שבנינו, בוני ארץ האבות, הם המה ישלחו יד בעורק החיים, ביסוד קודש הקדשים, מכון גאולת העם ופדותו, החיאת רוחו ואוצר אור חייו, בחֻקת חג הגאולה, בכל הוד קדשו.

אם אין היד משגת לקחת את המצה היקרה במחירה, חובת קודש היא להסתפק בהמצה, שאינה יקרה כל כך, ואם אין אפשרות לאכול אפילו מצה זו לשובע בשבעת ימי הפסח הבעל"ט, מסתפקים בשיעור מצומצם לכבוד יום טוב ומשלימים את השובע בפירות ובירקות ובכל דבר המזין, "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם", ובלבד שלא

15. ההד, ניסן ה'תרצ"ב, חוברת ז, עמ' יד. נדפס באוצרות הראי"ה מהדו"ק ד עמ' 199 ובכרוזי הראי"ה סי' קט).

יאכל חמץ ולא יובא, על ידי אחינו שהם כל כך יקרים לנו, מצד מפעלם בבנין ארץ האבות וישובה. אכילת חמץ בפסח, חס ושלום, זוהי מחט דוקרת בתוך לבבה של האומה כולה, על ידי ניאוץ הקודש של הפרת דבר ד', החי ומחיה אותנו ואת לאומיותנו ותקוותנו לעד.

שמעו אחים ובנים חביבים ותחי נפשכם ותחי ארצנו ויחי עמנו בגללכם סלה – שמעו נא לאחיכם, נאמן עבודתכם, החותם בהמית לבב, בברכת חג הגאולה, שמחתו והכשרו, בכל מלא רוחב ארצנו הקדושה.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

יום אפיית המצות – יום חג!

יום אפיית המצות – יום חג היה בבית הרב. שמחת המצוה של מרן הרב זצ"ל השרתה אווירה מרוממת על כולם. הרב היה לובש חלוק חגיגי לכבוד המאורע, ובשעה מוקדמת היה יוצא מביתו למאפיית כהן-הלפרין בשכונת "כנסת-ישראל", כשהוא מלווה חבורה מעולה מבני הישיבה.

בהגיע הרב למאפייה היה לובש חלוק לבן, עובר ובודק פעם נוספת את המכונה אשר כבר נוקתה בקפדנות.

הרב היה שופך בשמחה את ה"מים שלנו" על גבי הקמח השמור, ומפעיל במו ידיו את המכונה – כדי שתהיה העשייה בידי אדם שהרי "כוחו כגופו"[16] – תוך כדי קריאת

16. "המכונות הפועלות בכח חשמלי – צ"ע לדינא אם יוצאין במצות אלו ידי חובת מצת-מצוה, שהרי בעינן לישה לשם מצות – – – אבל בלא מחשבה כלל 'לשם מצת-מצוה' אינו יוצא בה, – – – ובמכונה לא שייכת מחשבה – ופתיחת הזרם לא מיחשב כחו לכל היום. – – – אולם כשאחד עומד אצל המכונה, – – – ופותח הזרם לכל עיסה בפני עצמה, יש להקל שיצא בהם ידי חובת מצת-מצוה ("נפש חיה" לגר"ר ראובן מרגליות ז"ל, תל-אביב ה'תשי"ד, או"ח סי' תס, דף נג.), ועי' מה שכתב הגאון ר' רפאל שפירא ז"ל בספרו **תורת רפאל** הל' פסח סי' עג. ועי' מה שהשיג עליו הגרצ"פ פרנק ז"ל בספרו **"מקראי קודש"** פסח ח"ב, עמ' טו-טז, וכל הפרק שם וכן דברי נכדו הגר"י כהן (שליט"א) [ז"ל].
ועתה שזכינו להופעת אוסף תשובותיו של מרן הרב זצ"ל "אורח משפט", מצינו שם תשובה בנידון זה, שנכתבה בח"י טבת תרע"ו – בימי שהות הרב בשווייץ – להרב ר' זלמן פינס ז"ל בצירוף, והרי לשונו שם בסי' קכב:
"אמנם על דבר זיתי מצת-מצוה [שעל ידי המכונה אלקטרית], אף שיש קצת סיוע של אדם – והדבר צריך תלמוד.
– – – ומיסוד דברי הפוסקים, נראה דמעיקר הדין, גם במידי דבעי לשמה, אין קפידא [שדווקא] ישראל הוא בר-כוונה יעשה את [כל] הפעולה, אלא שהוא יעמוד על גבה וסייעי קצת, וכן הוא בהלכות ציצית אורח חיים סי' יא". ולאחר שהוא נושא ונותן בדבר ומעלה סברא שב"מעשה מכונה – יש לומר שאין כאן בעיקר הפעולה שימור לשמה", הריהו חוזר ואומר "דשימור שאני, שלא אמרה תורה **שיעשה** האדם, כי אם **שישמור** לשמה", ולבסוף

"לשם מצת מצוה! לשם מצת מצוה!" ברוב חדווה. וכל החבורה הפעילה־המשגיחה חוזרת וקוראת "לשם מצת מצוה!"

הוא מוסיף: "ויש להעולם על מה שיסמוכו, בדברי רב נטרונאי גאון שבהלכות ספר-תורה, – – שבהוספה [של איזה עיבוד] וסיוע כל דהוא, חשוב גם כאן לשמה".
[ועי' **מנחת חינוך** מצוה י' **ומגן האלף** או"ח סי' תס, שמחלקים בין עיבוד לשמה של ספר-תורה לשימור לשמה של מצה, ועי' חידושי **חתם-סופר** או"ח שם].

[הרב ר' שלמה-זלמן פינס ז"ל – מצאצאי הגר"א מווילנא ז"ל – היה גדול בתורה ובחכמה. חיבר ספרים רבי-ערך בהלכה ובפרשנות המקרא וספרו "מוסר המקרא והתלמוד" קובע יחוד-ברכה לעצמו. ועי' ב"משפט כהן" סי' קמב-קמד, התשובות המקיפות אשר השיב לו מרן הרב זצ"ל, שהלכות גדולות נשנו בהן. הרב מכנהו-מתארהו: "הרב המאור הגדול, אוצר יקר ונחמד". וראה בראש ספרו הנ"ל, מהדורת ירושלים תשל"ו, דברי הערכה שכתב עליו הגאון מוהרי"י ווייינברג ז"ל].

"ובעלי מעשה וחסידים מחמירין על עצמם כגאונים המחמירין, ולשין בעצמם ואופין, כהיא דאמרינן [פסחים קטז א] מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה. לכן מצוה על כל אדם להשתדל בעשיית המצות ובאפייתן, וכן היה נוהג אדוני-אבי הרא"ש ז"ל, היה משתדל בהן ועומד על עשייתן ומזרז העוסקים בהן, והיה מסייע בעריכתן" (טור אורח חיים, הלכות פסח סי' תס).
"ומוכח מזה דעצם **עשיית** המצות היא המצוה, דאם לא כן היה [הרא"ש] צריך רק **לשמור** מה שאחרים עושים, אם המצוה היא השמירה, ומדלא חש על כבודו וטרח בעצמו בעשיית המצות, מוכח **שהעשייה** היא המצוה" (הגרש"א יודלביץ ז"ל, בסוף ספרו "החשמל לאור ההלכה").
ולכאורה אין זו הוכחה מספקת, ומדברי מהרי"ל ז"ל שנימק את מנהגו של הרא"ש ז"ל משום "משארותם צרורות בשמלותם על שכמם – שהיו מחבבין את המצוות", משמע שלא משום **חובת** המצוה אתאן עלה, אלא משום **חיבת** המצוה. אכן בשו"ת "דברי מלכיאל" חלק ז', ירושלים תשל"ו, סי' ז, כתב כהגרש"א, עיי"ש.
["משארותם צרורות בשמלותם על **שכמם** – שהיו מחבבין את המצוות, להיות שהיתה זו מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל – קיבלוה בשמחה. וזו היתה הכנה לכל הדורות, שיוכלו להרגיש שמחה **בעשיית** המצוה. ושמחה של מצוה היא דבר גדול, שניתקן כל האדם בשמחה זו" – "שפת אמת" פ' בא – תרמ"ב].

"היסוד הפנימי של המצוה הוא: שמחת-המצוה. אור קדושת האמונה, החבויה במעמקי הנשמה, מאיר בה. – – – והרגיש כבר בזה ר' חסדאי קרשקש ז"ל בספרו אור ד' [מאמר ראשון, פרק ה], וביסס את רגש קדושת האמונה על אשיות השמחה התמידית והקבועה באופי הנשמה, המטוהרת בטהרה העליונה.
ויותר מזה דבר האר"י ז"ל למושפעיו, בנעצו את עומק יסוד הרחבת דעתו המאירה באור קדשי-קדשים, בשמחת המצוות אשר לו [עי' שער המצוות דף א ושער רוח הקודש דף י]" (אגרות הראיה, ח"ב, עמ' רפח).
"רעש גדול קם עם המצאת המכונות לאפיית המצות. מחלוקת גדולה עורר הדבר. בכל מדינה ומדינה היו אוסרים והיו מתירים. – – – באמת אמרו הכל תלוי בטיב המכונה ובטיב ההשגחה. אם אלה הם שלא בסדר – יש מקום לכל החששות של האוסרים. ואם המכונה והזהירות הן על הגובה הראוי – כשרותן היא למעלה מכל פיקפוק, אולי למעלה מזו שבמאפיות של יד" – ("המועדים בהלכה" עמ' רמה, מהדו"ב עמ' רצב-רצג).

״מעדיף אני לקחת למצות-מצווה, דוקא מצות שאינן אפויות בערב-פסח״

מרן הרב זצ״ל היה מעדיף לאפות את המצות בתחילת חודש ניסן, ומכיוון שהיה מדקדק בניקוי יסודי מוקדם ובתנור ראשון, קבע לו לאפייה את יום א׳ הראשון שלאחרי ראש חודש ניסן. וכך היה סדר הדברים: שאיבת ה״מים שלנו״ נערכה מיד עם השקיעה של יום חמישי, אור ליום ששי, והיה הרב שואב את המים בעצמו ושופך ומסנן אותם לתוך המיכלים המיוחדים לכך.

ביום הששי, הקדימו להפסיק את העבודה, והרב הגיע למאפייה עם קבוצת בחורים ומקורבים מבאי־ביתו שכבר היתה להם ״חזקה״ על מעשי ההכשרה המדוקדקת, וכולם התחילו מנקים ומפשפשים, מגרדים ומקרצפים, מחליפים ניירות ושעוונית, מלבנים חלקים מסויימים, כשהרב מנצח על עושי המלאכה, ואף משתף עצמו בניקוי ובבדיקה, בכל מה שבא במגע עם המצות, עד שנחה דעתו שהכל נעשה כהלכה.

ביום ראשון בבוקר, עם תום האפייה, נבדקה כל מצה ומצה בקפדנות. ואם נמצא כפל כלשהו או מקום רך מדי – נפסל. המצות המהודרות בכשרותן נארזו בחבילות, ועל הראשונות נרשם ״בית הרב״, ואחריהן שמות ראשי הישיבה וכו׳.

כל החבילות גם יחד לוקחו אחר כבוד והועברו לבית הרב – זכות זו היתה שמורה לרבנית שתהא היא המפרישה חלה מכל המצות הללו, ורק אחרי זה חולקו החבילות לכל אחד ואחד כפי שהזמין מראש.

ופעם נשאל הרב על ידי אלוף־נעורי, הרב שמואל אליעזרי (שליט״א) [ז״ל], אם ראוי להשתדל באפיית מצת־מצוה דווקא בערב פסח אחרי חצות [כמנהג המפורש בשו״ע או״ח סי׳ תנח על פי הטור – עיי״ש בב״י ובב״ח ובערוך השולחן].

והשיב לו הרב: אצלי מכריעים נימוקי הזהירות לאפייה הרבה יותר מוקדמת. כי בערב פסח, מתוך הטירדות המרובות, האנשים ממהרים ביותר ואין דעתם מיושבת במידה מספקת לדקדוקי זהירות. כמו כן, גדולים החששות לאיסור ״משהו״, ומשום כך אני מעדיף לקחת למצות־מצוה דוקא מצות שאינן אפויות בערב פסח אחרי חצות[17].

---

17. וכך כתב הגה״צ ה״חפץ חיים״ ז״ל: ״והנה רוב ישראל אין נוהגים ליזהר אפילו במצת-מצוה ללוש בערב פסח, כי אם איזה מהם. וחפשתי באחרונים ומצאתי ב**״בגדי ישע״** טעם להליץ בעד המנהג, מפני שיש כמה דעות שאפילו בערב-פסח [חמץ הוא] **במשהו**, כאשר מבואר לעיל בסי׳ תכב – – – ועל כן אופין מקודם, כדי שיתבטל החמץ״ (משנה ברורה סי׳ תנח ס״ק ג).
וכך מפורש ב**״מעשה רב״**, סי׳ קפד, שהגר״א ז״ל מווילנא ״היה אופה המצות שאוכלין בלילה הראשון, עם שאר המצות ביחד, ולא היה מקפיד לאפותן בערב פסח אחר חצות״.

גם בהיות הרב בארצות־הברית (בחורף ה'תרפ"ד), נתון כולו לשליחות המצוה לקיומן של הישיבות בארץ־ישראל ובאירופה (יחד עם הגאון ר' אברהם־דוב שפירא ז"ל, רבה של קובנה, והגאון ר' משה מרדכי אפשטיין ז"ל ראש ישיבת סלובדקה), לא ויתר על השתתפותו האישית באפיית המצות ונתכבד בית החרושת של האחים מנישביץ בבואו של הרב לאפות מצה־שמורה במכונה המשוכללת שלהם. כדרכם של אנשי ארה"ב, הבינו בעלי ביהח"ר מה גדול הערך התעמולתי־הפירסומאי של מעשה זה, ונתפרסמה אחר כך תמונה המראה כיצד רבה הראשי של ארץ־ישראל יוצק את ה"מים שלנו" לתוך אגן־הלישה, אצל האחים מנישביץ.

"יש ויש כאן שאלה, וטוב שבאת לשאול"

מר אליהו קורן [ז"ל] (מו"ל תנ"ך "קורן") עלה לארץ מגרמניה, והביא אתו כלים מכלים שונים, וביניהם סיר־בישול בעל ידית ארוכה־חלולה, שלא ידע כיצד להכשירו לפסח.

כעולה חדש שלא ידע להבחין, בין רבני השכונות הפוסקים ב"שאלות" יום־יום, לבין רב ראשי שרק "הדבר הקשה יביאון אליו", בא בתום־לבו אל בית הרב כדי לשאול את "שאלתו".

דרך דלת חדרו של הרב, שנפתחה מדי פעם בפעם, ראה את הרב ודמותו הרשימה אותו מאוד, הרב ישב והקשיב לאנשים שישבו לפניו, וכמובן שאי אפשר היה להכנס.

והנה יצא אחד האנשים, וכשראה את הצעיר המחכה, פנה אליו ושאל אותו מה העניין החשוב שבגינו הוא בא אל הרב. וכשהשיב לו, הקפיד הלה ואמר: ב"שאלה" כזאת אתה רוצה להטריד את הרב? ובכלל אין זה בגדר של "שאלה", כלי כזה אי אפשר להכשיר לפסח, ואין כאן מה לשאול.

הייתי נבוך לגמרי – מספר מר קורן – גם על שהרשיתי לעצמי לבוא אל הרב וגם על שנתברר שאני כל־כך לא מתמצא בענייני הכשרת כלים לפסח. אולם באותו רגע יצא הרב מחדרו וראה אותי. כנראה הבחין מיד שעולה חדש אני, וכשהשהה מבטו עלי הרגשתי מיד בשפע החמימות שלו, וכשראה שאני מחזיק בידי את סיר־הבישול, ניגש מיד ושאל מה היא ה"שאלה"? האיש הנ"ל שעמד על ידי חזר על דבריו הקודמים ואמר שאין כאן בכלל "שאלה", אולם הרב שלקח את הסיר בידו, ראה מיד את הידית החלולה, הסתכל עלי במאור פנים ואמר: מה פירוש אין זה בגדר "שאלה", יש ויש כאן "שאלה", וטוב שבאת לשאול, ועתה צריך לקחת חוט־תפירה ולהכניס אותו לתוך חלל הידית הארוכה, ומן החוץ יש ללבן את הכלי באש, והיה אם החוט שבפנים ישרף – יהיה הכלי כשר לפסח.

דמותו של הרב והיחס החם והנלבב שלו, היו בשבילי חוויה עמוקה, ולא רק עם כלי נחוץ וראוי לפסח חזרתי מביתו, אלא עם הרגשה נפשית מרוממת, שזכיתי להכיר רב גדול, שזכיתי להיות במחיצתה של אישיות רבנית אצילה.

הרב צבי קפלן שליט"א מוסר מתוך שיחותיו עם הגר"ש סטרליץ ז"ל, שהיה מדגיש כי גדולי תורה מובהקים היו מעריכים את מרן הרב זצ"ל בתור **רב**. אף הם קבעו שלא היה בדורו מי שהצטיין כמוהו **בכהונת רב כפשוטה** – מורה הוראה, פוסק "שאלות" באיסור והיתר, דן דיני־תורה בדברים שבממון, ו"משיב" בכתב למבקשים תורה מפיו מקרוב ומרחוק.

פרק כב

חודש האביב

ברכת האילנות

היוצא בימי ניסן, וראה אילנות שמוציאין פרח, אומר ברוך אתה ד׳ שלא חיסר בעולמו כלום, וברא בו בריות טובות ואילנות טובות, ליהנות בהם בני אדם.

שו״ע או״ח, סי׳ רכו

הכחות האלקיים מתפשטים בהויה לפי מדרגותיהם. בדומם, בצומח ובחי – הנן מופיעות ככחות שעדיין הם טעונים שכלול, ובאים הם לידי שלמות מעלתם באכילת האדם, בהעלותו את כחו בשכל טוב וביושר, לפי מידת הדעה האלקית העליונה ואורה הזורחת בנשמתו.

ברכת הנהנין מופיעה על כוחות הצמיחה והגידול, כברק־קודש, כברכת־שמים. ההויה כולה מתברכת בתוספת אורה, וחדות־קודש מתפשטת מנשמת המברך על כל היקום, מעומק שרשיו ועד רום ענפיו, ציציו ופרחיו.

ע״פ עולת ראיה, ח״א, עמ׳ שעא־שעב

״אביב האומה הישראלית הוא אביב העמים כולם״

פתגם־החודש של מרן הרב זצ״ל לחודש ניסן הוא: ״יציאת מצרים תשאר לעד האביב של העולם כולו״.[1]

אביבה של האומה הישראלית, הוא אביב העמים כולם, הוא נושא בחובו את הלבלוב והפריחה של אותן מחשבות רוממות, המיישרות את האנושות כולה לגאולתה, לחזון אחריתה השגיאה, חזון האמת והצדק.[2]

---

1. באר מגד ירחים, עמ׳ עז.
2. ועיין להלן פרק כז, עמ׳ 320.

ובשיחות־הקודש בליל הסדר של פסח, בהגיע מרן הרב זצ״ל בהגדה, לפיסקה ״ואילו לא הוציא״ וכו׳, היה מכריז ואומר ברוב רגש: ״כי אילו לא הוציא הקב״ה את אבותינו ממצרים לחרות־עולם, למתן תורה במעמד הר־סיני, הרי כל העולם כולו וכל סדרי חיי האדם, היו נשארים על מקומם בלי השתנות״ (והדברים מבוארים באריכות ע״י הרב עוזי קלכהיים (שליט״א) [ז״ל] במאמרו ״באר מגד ירחים״ – קובץ הראי״ה, עמ׳ קפ־קפב, באר מגד ירחים, עמ׳ עז-פב).

חודש הפריחה והחיים המתחדשים

ומשתלב אביב־העם, אביב־העמים, באביבו של עולם, באביב־הטבע, שכולו אומר שירה למחדש בטובו מעשה־בראשית:

״היום אתם יוצאים בחודש האביב״ – היום הוא מיוחד במהותו הרוחנית, להיות מוכן לצאת ישראל ממצרים, והוא בחודש האביב, שהפריחה והחיים מתחדשים בכל הטבע. כי פעולת יציאה זו היא פעולה חודרת בכל היקום, חודרת בכל הטבע, מתעלה למעלה מן הטבע.

עולת ראיה, ח״א, עמ׳ לז ועיי״ש עמ׳ לח

״לפנות דרך להארת אור חיי הקודש״

במקום אחר מבאר הרב עניינה של התחדשות אביבית זו, בהבלטת תוכנה הפנימי, תוכנה היצירתי – העלאתה מטומאה לטהרה, ממעמקי החול למרומי החיים האציליים, למעלות הקודש:

כל היסוד של יציאת־מצרים היה, להלחם בטומאת מצרים, בטבע הגס של החיים, המטביע את האדם במצולותיה של החילוניות, ולהפוך את הכוח הגדול של החיים החילוניים־הגסים לכוח חיים אציליים נהדרים בקדושה.

עולת ראיה, ח״א, עמ׳ לט

טומאת מצרים היתה מכוונת לעכב את מהלך החיים של האורה האלקית, שלא תאיר בעולם, והיה הכרח לפנות דרך להארת אור חיי הקודש, ולפתוח שער עד שיתוקן העולם במלוא זיוו.

עולת ראיה, ח״א, עמ׳ מב

״להודיע לדורות: ערלת לב־האדם לא תחצוץ בעד האורה האלקית!״

המטרה של שליחת האותות והמופתים ״בפרעה ובכל עבדיו״ (תהלים קלה, ט) במלך מצרים, התנין הגדול אשר אמר ״לי יאורי ואני עשיתיני״, ובכל עבדיו – הגוי החומרי

אשר "בשר חמורים בשרם", היתה בכדי להודיע לדורות, שערלת לב־האדם, בין כשהיא באה מתוך זדון־רשעה של גאות, ובין כשהיא באה מתוך אטימות־לב ופראות של בערות – לא תחצוץ בעד האורה האלקית, ולא תמנע את הופעתה בעולם.

עולת ראיה, ח"ב, עמ' פב

זכירת יציאת מצרים מרוממת את ההרגשות

בניגוד לשפלות הנפש של העבדות, שהיא משפילה את כל ההרגשות המוסריות, הרי זכירת יציאת־מצרים, שהוציאנו ד' ביד־חזקה מעבדות לחרות, מרוממת היא את ההרגשות הנעלות והנשגבות, המכוונות לתכלית העליונה של האדם בעולם.

עולת ראיה, ח"א, עמ' רנב

חירות הגוף וחירות הנשמה

תנאי הגאולה שנים המה: חירות הגוף מכל שעבוד זר, מכל שעבוד הכופה את צלם־אלקים אשר באדם, להיות משועבד לכל כוח המוריד את ערכו; וחירות **הנשמה**, חירות הרוח, מכל מה שמטה אותה ממסילתה הישרה והאיתנה.

– – – החירות האמיתית היא אותה הרוח הנישאה, שהאדם וכן העם בכללו, מתרומם על ידה להיות נאמן לעצמיותו הפנימית, לצלם־אלקים אשר בקרבו.

עולת ראיה, ח"ב, עמ' רמה

גאולתנו – גאולת עולמים היא, מתנשאת לכל המרומים וחודרת לכל המעמקים.

שם, ח"ב, עמ' רנז

"זכירת יציאת מצרים, מקדשת את הנשמה הישראלית"

זכירת יציאת־מצרים, מרוממת את הנשמה הישראלית ומקדשת אותה באור־קדושה, כי זכר ההארה הגדולה של יציאת־מצרים – הופעת הנסים והנפלאות שהם הנם היסוד הפנימי של קירוב האומה הנפלאה, האלקית, בפליאת תולדתה – הוא עצמו חותם את חותמו, חותם קודש, בקרב איש ולב עמוק.

עולת ראיה, ח"א, עמ' כה־כו

"הנחלת רשמי הקדושה לדורות – יסוד נצח ישראל"

הנחלת רשמי הקדושה לדורות – זהו יסוד מורשת־קהילת־יעקב, יסוד נצח־ישראל. וכל מפעלות ד' אשר עשה עמנו להפליא בימי צאתנו ממצרים, היו מכוונות על־ידי קורא הדורות מראש, לעשות זכר קבוע לנפלאותיו. כל מגמתם של האותות והמופתים, היתה בעבור שהננו עם שומר־אמונים, שהרשמים של המעשים האלה לא יסורו מאתנו

לנצח – 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמור, בעבור זה עשה ד' לי בצאתי ממצרים'. והמטרה העליונה הזאת של המעשים הגדולים – 'המסות הגדולות אשר ראו עיניך' – מושגת היא על־ידי שמירת כל רישומיהם לדורות עולמים, ועדי עד הננו שואבים מאוצרם אור־חיים ודעת־קדושים – "חדשים לבקרים, רבה אמונתך".

שם, ח"א, עמ' טז

"כנסת־ישראל חיה בתדירות, ברשמי־הקודש של יד ד' החזקה וזרועו הנטויה"

הכח הגורם להתמדת הרשמים הקדושים, צריך שיהיה חוזר ומתגלה במועדו באותו פרק־זמן, שהוכן מראש לגילוי אור הקודש בעולם. והתגלות זו פועלת את פעולתה הסגולית, מרעננת את הרשמי, מקיימת אותם ומעמיקה את תכניהם, וכך חיה כנסת ישראל בתדירות, ברשמי הקודש של יד ד' החזקה והזרוע הנטויה, אשר נתגלתה לנו ביציאת מצרים, ושנה לשנה תביע אומר, בהופעת הקדושה על פני הזמנים כולם.

שם, ח"א, עמ' לט־מ

"עם־עולם – הנצח הוא גורלו, וגם עברו קיים לנצח"

"נצח ישראל לא ישקר" – האמת הוא הנצח, אין תמורה באמת ואין עבר בנצח, ועם־עולם אשר נטעו יוצרו כולו זרע־אמת, הנצח הוא גורלו וגם עברו קיים לנצח. – – – ועתיד הוא לא רק להחיות את עצמו לעולמים, אלא גם ליתן חיי־עולם לאנושיות כולה.

כוח־חיים־אדירים זה הוצק ביסוד העם, באותה השעה הנצחית הגדולה, בשעה שנתגלה על אבותינו מלך־מלכי־המלכים הקב"ה וגאלם.

שעת הגאולה בלבת־אשה העליונה, היא שהעמידה את העם בצביונו הנצחי, היא שרוממה אותנו מעל לכל השינויים והתמורות.

שומרים אנו את חוקת החג הקדוש, חג המצות, לדורותינו. רשמי הגאולה של שעת־הנצח חוזרים ומופיעים עלינו במלוא זהרם בליל־התקדש חג, וממשיכים הם את זיוום בכל משך ימי החג הגדול והקדוש, חג חרות־עולמים אשר לעם־עולמים.

וידעו נא כל אלה אשר לבם ערל, וישמעו נא כל אלה אשר אזנם אטומה, כי משמרת־המצות יונקת היא את חילה לדורות, מאותה המשמרת של שעת־הנצח, של הופעת הגאולה. בכוח נצחי זה, לא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ ובכוח זה גם בצקם של בנינו לא יחמיץ לעולמים.

היסוד, י"א בניסן, תרצ"ג; מאמרי הראי"ה עמ' 160 "מצה זו"

החירות העליונה – העבדות האלקית!

ישראל נתנשאו לחירות ביציאת־מצרים. זאת היא **חירות** עליונה, שחרור הרצון, חופש האופי. והיא היא התכונה היותר עליונה, הראויה להיות מתממת את כל העולם באור־החירות העליון, שהוא צריך להיות הולך ונקנה, עד שבאה התכונה העליונה מכל שאיפה שבחירות, היא היא המבוטאה **בהעבדות האלקית** של ד׳–אלקי־ישראל – ״עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, לא ימכור ממכרת עבד״.

אורות הקודש, ח״ג, עמ׳ לה

הזמן שבו משתחררים מכל עבדות ומגיעים למדרגת עבד־ד׳

ונאמן רוחו של הרב, מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, ממשיך בדרך זו להסביר רוממותו של חג־הפסח זמן־חרותנו, ובראש ביאורו להגדה של פסח – ״מי מרום״ – כתוב לאמור:

חג־הפסח זמן חרותנו, הוא הזמן אשר בו משתחררים מכל עבדות, כי ארץ מצרים היתה היסוד והשורש של כל מיני עבדות שבעולם – ״בית עבדים״, – – – וכל אומות־העולם המשתררים על ישראל ולוחצים אותם, כולם הם ניצוצות של מצרים.

הלילה הזה, ליל־שימורים הוא לד׳. בלילה הזה ניתקים כל העבותות והמוסרות של העבדות, הלילה הזה **שמור** הוא ומיוחד לשעבד את כל בית־ישראל לד׳ ולא לזולתו.

בחג־המצות הכל משתחרר, הן הכלל והן הפרט. כל אחד מישראל – גם אשר בכל השנה אינו זוכה להיות נגאל ממיני עבדות שונים – בחג הקדוש הזה הנהו משתחרר לגמרי.

וכל היודע להיות מקשיב־אמת לימי־רוממות אלה, מוצל הוא מכל מיני לחץ ושעבוד, לקוח הוא ומשועבד כולו רק להשם יתברך, זוכה הוא להגיע למדרגת עבד־ד׳, שזהו האושר היותר גדול והחירות היותר נעלה.

היד החזקה והזרוע הנטויה עלינו לטובה

ביד חזקה ובזרוע נטויה – נטיית הזרוע מורה שלא יצא עדיין לפועל, כל הטוב אשר דיבר ד׳ על ישראל. אמנם זרועו נטויה עלינו לטובה, ועוד יגמור הטוב אשר החל.

ואם היו בני ישראל צריכים לעלות משפלותם במצרים, רק מעלה נהוגה ורגילה בעליית שלמות האדם, בפרטי אישים ובכללי עמים, לא היה צריך לזה יד־חזקה, כי עליה כזו גם סדרי העולם מסייעים לה. אולם מפני שהיה צריך להעלותם במעלה רמה מאוד, שלא כפי ההדרגה שהעולם הטבעי החיצוני אינו מסייע לה, ועוד מתנגד לה, על כן היה צריך גם ״יד־חזקה״.

עולת ראיה, ח״ב, עמ׳ רפ

רק לפי מראית־העין נחשבת יציאת־מצרים למאורע שהיה בעבר – – – אבל באמת פעולת יציאת־מצרים היא פעולה שאינה נפסקת כלל. – – – הזרוע האלקית אשר נחשפה במצרים לגאולתם של ישראל, נטויה היא ועומדת בהמשכת פעולתה באין הפסק. – – – התגלות יד־ד׳, היא התפרצות אור נשמת־אלקים, המזריחה אורים גדולים לדורי דורות.

עולת ראיה, ח״א, עמ׳ כו

״אנכי ד׳ א׳ **המעלך** מארץ מצרים״ – לא רק הוצאה, כי אם גם **העלאה**, והעליה היא בלתי־פוסקת, ואין גבול לעליה, ואין קץ לרוממות השאיפה.

שם, עמ׳ ריט־כ

ממיצרי ארץ־מצרים למרחבי ארץ־ישראל

מגמתנו התמידית היא: לא רק להגאל מתוך מצרים, לא אך להתרפאות ממכות ולהנצל ממדוים, לא רק לצאת ממסגרות־העוני וממחשכי־העוורון – – – הננו שואפים להיות מלאי־גדלות, מלאי עושר גדול בנשמה, שוקקי חיים רעננים מלאים זוהר.

ולארץ־ישראל הננו באים, ולגאולה אנו מייחלים, לפדות־נשמה אנו עורגים – – – לשם החשפת האורה כולה, לשם הזרמת זרמי חיי־עד ממקור קודש־הקדשים, ממקור אהבת עונג צור־העולמים, המאיר לנו בקרני הוד ארץ־חמדה.

אורות הראיה, ירושלים תש״ל, עמ׳ עו

מכתב־ברכה ל״בני־עקיבא״:
עוז לכם ויפעת נשמה ממקור ישראל!

היה זה לפני פסח תרצ״ד. בחול־המועד של פסח, ערכנו כינוס מדריכים של ״בני־עקיבא״ בירושלים, ומאוד רציתי לקבל מהרב מכתב־ברכה ל״בני עקיבא״. כאמור היו הימים ימי ערב־פסח ו״מרובים צרכי עמך״, ובאים אליו אנשים ומטרידים אותו בלי־הרף. כשפניתי אליו וביקשתי ממנו לכתוב את המכתב, השיב ואמר שברצון היה כותב, אך פשוט מטרידים אותו, ואין הוא יכול להתפנות ולכתוב.

והנה גייסתי לעזרה את אחד מיקירי־ירושלים, שהיה פעיל אז ב״בני־עקיבא״, רבי אליעזר אלינר (הי״ו) [ז״ל].[3] התחלקנו ונעמדנו על יד שתי דלתות־הכניסה שהיו לחדרו הקטן של הרב, האחד עמד על יד הדלת המובילה לאולם, והשני עמד בפתח הדלת השניה שעל יד הפרוזדור. למשך עשר דקות ״עצרנו את התנועה״, ולא נתנו לאף אחד להיכנס, בטענה ״הרב כותב בשבילנו משהו חשוב״, וכך ישב הרב ובמשך הדקות

3. עיין עליו להלן ריש פרק לג.

המעטות כתב אגרת-ברכה ארוכה, בת שלושה עמודים, שהיא יצירה נפלאה בעלת תוכן-רב (המכתב המקורי הכתוב בכתב-יד קדשו שמור אצלי).

והרי עיקרי הדברים, שכוחם יפה עד היום הזה:

> יקירי לבבי 'בני-עקיבא' – עוז לכם ויפעת-נשמה ממקור ישראל! חביבי, ממעמקי הלב הנני שולח לכם את הבעת הוקרתי לכינוסכם היקר, חזקה היא מאד תקוותי, שאתם תדעו איך לשאוב ממעיני הישועה, ההולכים ונפתחים לישראל ולארצו, לרוחו ולרגש-חירותו --- לקלוט את הזוך והטוהר --- עד כדי השפעה על חוגים שונים ---
>
> מרבי עקיבא, אורן של ישראל, אשר בשמו אתם נקראים, מקדושתו העליונה, היו נא מקבלים שלשה דברים: ראשית – אהבת התורה עד כדי מסירות נפש ---; שנית – ההכללה, תורתו הכוללת --- לאחד את כל הפלגים המתגלים בחיי האומה עם מקורם הברוך לנצח; והשלישית – מידתו המיוחדת של רבי עקיבא – התלהבות ומסירות לחזק כל חזון של גאולה ותחיה לישראל ולארצו.[4]

חובת תרומה על ממכר המצות להצלת בתי הת"ת בירושלים

כבר הוזכר לעיל (סוף פרק כ), שבחודשי החורף האחרונים של שנת תרצ"ה, הרגיש הרב תשישות ועייפות מרובה, ועם זאת התאמץ והמשיך בעבודת-הקודש שלו בכל השטחים, אף גם קיים בביתו אסיפת-רבנים, שהוזעקה לדון על המצב הכלכלי החמור של בתי תלמוד התורה והישיבות בירושלים, והחליטה להטיל חובת תרומה על המצות הנמכרות בעיר-הקודש, כדי להמציא מיד עזרה דחופה למסד החינוך התורני. מכובדי הרב ד"ר פינחס צימרמן שליט"א, המציא לי בטובו העתק מכתבו של הרב בנידון, אל מנהל יקבי "כרמל מזרחי", יעקב שפירא ז"ל, שהיה גם האחראי על בתי המאפיה של הטחנות הגדולות בחיפה, כנציגו של הברון רוטשילד:

> ב"ה, יום ל' לחדש אד"ש תרצ"ה
>
> כבוד ידידי המרומם מר יעקב שפירא נ"י.
>
> שלו' רב,
>
> היות שבתי הת"ת והישיבות בעי"ק ירושלם ת"ו הגיעו עד המשבר ר"ל, ומצבם, מצב של סגירה חו"ש, מסכן את קיומנו בעיר וארץ קדשנו – החלטנו באספת רבנים עם רבני הבד"ץ שליט"א, להמציא לע"ע הצלה זמנית לבית הת"ת דתשב"ר, המוטלים ביותר על הצבור ושכופין על זה את הצבור – להטיל חובת תרומה חצי גרוש על כל רוטל מצה[5] הנמכר בירושלם.

---

4. עיין עוד בשדה הראי"ה עמ' 565-581; ליקוטי הראי"ה ב עמ' 466-467.
5. רוטל – כשליש ליטר – מידת משקל שהיתה נהוגה בירושלים.

ובעלי המאפיות בירושלם שנאספו בביתי במעמד הרבנים הסכימו להחלטתנו זו, בתנאי אם לא יובאו לירושלים **מצת-חוץ** שלא הורמה עלי' תרומת החצי גרוש הנזכר.

ובכן ידידי הנכבד, כדי שלא להרס את התקנה המינימלית הזאת, אני מבקש מכ' שיתן את פקודתו להנהלת בתי המאפי' של הטחנות הגדולות בחיפה, שלא יפרצו את הגדר הזה. ובאם ישלחו מצה גם בשנה זו לירושלם, תסודר המכירה באופן שיהיו בעלי המאפיות בירושלם בטוחים שנשלם עליהן המס המוסרי הזה, חצי גרוש לכל רוטל, ובאי כח המאפיות של הטחנות הגדולות יקבלו הערבות על זה.

כדי לסדר את הדבר נוסעת אליו משלחת של רבנים אשר יחד אתם יסדר את הדבר. ומובטחני שכבוד מעלתו יעמוד לימיננו שלא תבוא פרצה נגד התקון המוכרח הזה, מצד הטחנות הגדולות בחיפה העומדות תחת פקודתו.

והנני חותם ברגשי כבוד נעלים וברכה נאמנה מקדש,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

פרק כג

שבת הגדול וערב פסח

"ואמרתם זבח פה-סח" – גאולת הדיבור הישראלי

בין המצוות המיוחדות הקשורות ביציאת-מצרים, מוצאים אנו מצוה הקשורה בדיבור – "מצוה לספר ביציאת מצרים", וטעמא דמילתא הוא, שגלות-מצרים היתה גם גלות מיוחדת של הדיבור הישראלי[1].

ומשרע"ה שידע שבעיקרה של גאולת יציאת-מצרים נעוצה גאולת-הדיבור, כשהשתדל להשתמט מהשליחות השתמט בטענת: "לא איש דברים אנכי" (שמות ד, י), וע"ז השיבו הקב"ה "או מי ישום פה לאדם"...

כי יש הבדל יסודי בין הדיבור ישראלי לדיבור הכללי. הדיבור הכללי – הוא בא מתוך העולם, ואילו הדיבור הישראלי – העולם בא מתוכו.

> ["הדיבור בכללו יש לו כוח כפול: דיבור קודש ודיבור חול. דיבור **הקודש** מוצאו הוא ממקור הדעה העליונה, יוצרת כל היצורים – "בדעתו תהומות נבקעו" – ודיבור של חול מקורו הוא למטה, מהציורים הבאים ומתרשמים בנפשו של אדם מכל מה שיש ביצירה" (עולת ראיה, ח"א, עמ' קצב)].

חכמתו של האדם – מן העולם היא באה. זוהי ידיעתו והבנתו את העולם. אלמלא היה עולם – לא היתה חכמה. וכן גם דיבורו של אדם, הדברים יצרו את הדיבורים. אולם לנו נתן הקב"ה כוח דיבורו, מבחינת דיבורו הוא יתברך, אותו דיבור שיצר את העולם, שקדם לעולם. לנו ניתנה התורה שהיא חכמה-עילאה, שבה נסתכל הקב"ה וברא את עולמו, – והדברים רמוזים בדברי הכתוב: "ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך, לנטוע שמים וליסוד ארץ" (ישעי' נא, טז).

---

1. "לזה נקרא חג הפסח – פירוש **פה סח**, כי הוא פה תבונה, וזה סוד סיפור יציאת מצרים" (**פרי עץ חיים**, שער חג המצות, פרק א'), ועיין **פרי צדיק** פ' וארא אות ו-ז. ובני יששכר מאמרי חודש אדר, מאמר שני אות ב.

משום כך יש כוח בתפילתן של ישראל, שהיא דיבור, להשפיע על העולם ועל הנהגתו המעשית. כיוון שדיבורם של ישראל נובע מכח הדיבור שקדם לבריאה, לפיכך יש לו כח־השפעה על הבריאה ועל שינוי מעשיה.

[״שיחת הקודש שמוצא התפילה בעליונותה בא ממנה, היא באה מן המקור הקדוש של הדבור העליון, אמרת ד׳ הצרופה, שהיא קודמת לכל ההויה, וכל העולם כולו קיבל מאימרה זו את הוייתו״ (עולת ראיה, ח״א עמ׳ קצג)].

ורשב״י אשר ידע את סוד ההבחנה בין שני הדיבורים – הדיבור הבא מתוך העולם והדיבור שקדם לעולם – אמר: ״אילו הוינא קאים על טורא דסיני וכו׳ הוינא מתבעי קומי רחמנא דיתברי לבר־נש תרין פומין, חד – דלעי באורייתא, וחד – דעביד ליה כל־צרכיה״ (ירושלמי ברכות פ״א ה״ב)[2].

אחדות ושניות

הדיבור שקדם לעולם, אשר בו נברא העולם, הוא כולו אחדות, יסודו – אחד: ״והלא במאמר אחד יכול היה להבראות״ (אבות פרק ה׳, א).

לא כן הדיבור הבא מתוך העולם, הוא כולו שניות, הואיל והוא מצטרף מתוך המציאות הממשית של עצמים נפרדים. רק כשהוא מתעלה וחוזר למקור, למקור היצירה, אז הוא שב לאחדותו.

---

2. דברי מרן הרב זצ״ל נאמרו בשבת הגדול, פ׳ מצורע, תרצ״ה – והקדים ופתח בפרשת השבוע: ״זאת תהיה תורת המצורע – תורת המוציא שם רע״ (ויקרא־רבה פ׳ ט״ז, א) – המדבר לשון־הרע הוא הלוקה בצרעת, והנה שנה לנו הרמב״ם בסוף הלכות טומאת־צרעת, שענין הצרעת ״אינו ממנהגו של עולם, אלא אות ופלא היה בישראל״, ואינו שייך אפוא לאומות־העולם. ויש לשאול: כיוון שלשון־הרע שייך במהותו לדיני חובל ומזיק, הרי גם ״בני־נח נצטוו על הדינין״ (סנהדרין נו, א), ואם כן למה ענין זה של טומאת־צרעת אינו נוהג בהם? ואחרי שהסביר מרן הרב זצ״ל בהרחבה, את כל האמור לעיל, השיב תשובה לשאלתו ואמר: – – – והנה דיבור שבא ממה **שקדם לעולם**, שיש בו כח־יצירה, יכול היה להשפיע על העולם, לחיוב ולשלילה, אבל דבור שעיקרו בעולם, שכל מהותו נובעת **מן העולם** הקיים – אין לו שום השפעה על העולם, לא למעליותא ולא לגריעותא, ולכן ישראל־גוי־קדוש שדיבורם עליון הוא, דיבור יוצא הוא, הרי כשהם מקלקלים בדבור – גורמים הם לנזקים בעולם, ועל עוון נזקים אלו הם לוקים בנגעים – ״ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם״ (תהלים פ״ט, לג), ותורת־המצורע באה לתקן את העוון הזה. לא כן דיבורם של אומות העולם, של בני־נח, כיון שאין דיבורם יכול לגרום נזק, שאין דיבורם יכול להשפיע על העולם, לא שייך לגבם עונש של נגע צרעת.
[ועי׳ ״חפץ חיים על התורה״: ״וזאת תהיה תורת המצורע וגו׳ ״והובא אל הכהן״ – – – שאין טהרתו תלויה אלא בדיבור הכהן, – – – כיון שמחלת הנגעים באה על ידי **חטא הלשון**, על כן ציוותה התורה לרפא את החטא **בכח הדיבור** – ״כי שפתי כהן ישמור דעת״].

תפיסת השניות היא המקור לאליליות, להאלהת כוחות נפרדים [״כי עיקר ושורש עבודה־זרה הוא, מה שנחשב לדבר בפני עצמו, נפרד מקדושתו של מקום״ – תניא פרק כב; ״דכל עניין עבודה זרה, היינו שמפריד איזה כוח מהשם יתברך, ואומר שהוא שליט ובעל כוח בפני עצמו״ – אדמו״ר הגאון ר׳ צדוק הכהן ז״ל מלובלין (תקנת השבין, מהדורת ירושלים תשי״ד, עמ׳ לג)], והקרבת תועבת־מצרים כקרבן־פסח, היתה האתחלתא של הכרזת־מלחמה מצד ישראל גוי־אחד, על העולם של השניות, על העולם האלילי המפולג והמפורד.

[״הפסח מורה על שהוא יתברך אחד, ולכך נצטוו שאסור לאכול הפסח בשתי חבורות, שאם כן היה זה חילוק ופירוד, וכל עבודת הפסח מורה שהוא יתברך יחיד, וזה נודע ביציאת מצרים – – – שהוא יתברך יחיד בעולמו, ולפיכך כל המעשים מן קרבן זה, נמשכים אחר עניין זה, להורות על האחדות – – – וציווה הקב״ה שיאכל צלי־אש, כי בשר מבושל נפרד לחלקים על ידי הבישול, אבל צלי הוא מתקשה ונעשה אחד״ – מהר״ל מפראג ז״ל (גבורות ד׳ פרק לו)].

היה זה אפוא המאורע הגדול שלפני גאולת ישראל, שלפני צאת ישראל לשאת בעולם את דגל האחדות, אחדות־הבורא ואחדות־הבריאה.

וזהו התוכן של שבת הגדול, שבת של ״אתה אחד ושמך אחד״, שגם אם ברא הקב״ה את עולמו בעשרה מאמרות, הרי במקורו – דיבורו אחד הוא ועולמו מאוחד הוא.

״הימים שבין שבת־הגדול לפסח – – – כארבעה הימים שבין יוה״כ לסוכות״

והגרי״מ חרל״פ זצ״ל כתב בהתפעמות רגשי קודש:

> הימים שבין שבת־הגדול – שחל בעשור לחודש – עד פסח, שהם ד׳ ימים, יש בהם הסגולה של ד׳ הימים שבין יום הכיפורים לסוכות, שסגולתם מצד עצמם, ומפני גבהותם אין אנו משיגים אותם. ימי הכנה הם למצוות, ועניין ההכנה נשגב מאוד, למעלה מכל מה שיש לנו שיח ושיג, בימי ההכנה הננו כ״עבד לפני המלך״, ובשעת קיום המצוה – כ״שר לפני המלך״ (עיין ברכות לד, ב).

״בערב־פסח מבהיקה הארת זיהרא דאדם קדמא״

> ביום ארבעה־עשר, ערב הפסח, מבהיקה הארת זיהרא־דאדם־קדמאה לפני החטא, ולפיכך נקרא הוא בתורה ״ראשון״ – ״אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם״ (שמות יב, טו), וראשון דמעיקרא משמע ילפינן מאדם הראשון, שנאמר ״הראשון אדם תולד״ (עיין פסחים ה, א, וברש״י שם).

קרבן-פסח – קרבן ציבור

וכך שנה מרן הרב זצ״ל במשנת איזהו-מקומן:

> הופעת הקדושה, המקשרת את הכח הלאומי הכללי של כנסת-ישראל, להיות כאיש אחד ממש, עד שקרבן היחיד של כל אחד נחשב כקרבן-ציבור – זהו הענין המתגלה בקרבן-פסח[3].
>
> הכלל כולו מתאחד בזה, לא התאחדות חברתית, מקובצה מאישים בודדים – שעל ידי המגע היום-יומי והמשא ומתן ביניהם הם מתאחדים לחטיבה אחת – אלא התגלות יחוד עליון, שהכללות כולה של האומה, מתאחדת על ידי קדושת הפסח, ונעשית לאישיות יחידה ממש.
>
> קשר אמיץ זה, שאחדותה של האומה תופיע על כל פרטיה בצורה אחדותית ממש – העולה למעלה מכל צורת התאחדות קבוצית – צריך הוא הזמנה מיוחדת, והסכמה עצומה להתקשר בעומק הקדושה של נשמת האומה הפנימית. וזוהי פעולת המינוי על קרבן הפסח – ״ואינו נאכל אלא למנויו״ – הבאה לחזק את רושם האורה העליונה של ההסכמה הנפלאה הזאת.

---

3. עי׳ קידושין מב א. שכל ישראל יוצאין בפסח אחד, ועי׳ מה שכתב הגאון ר׳ מנחם זעמבא ז״ל, הי״ד, זרע אברהם סי׳ ד, דף כו וכח. ויפה כתב הגאון ר׳ אהרן כהן ז״ל, ראש ישיבת חברון, בספרו ״בית אהרן״ שמות יב, מז: ״כל עדת ישראל יעשו אותו – בתרגום יונתן בן עוזיאל ״כל כנישאת דישראל מתערבין דין עם דין״, ונראה לפרש כוונתו שמצות פסח אעפ״י שהיא מצוה על כל יחיד בפני-עצמו, עם זאת נעשה בה ענין **ציבורי**, שמצטרפים כל הפסחים של כל ישראל יחד, ונעשה מזה צירוף כללי לכל ישראל״.
ומרן הגאון הנצי״ב ז״ל כתב ב״העמק שאלה״ שאילתא עו אות ו: ״שמילי דסדר-פסח הוא מצוה בהילולא **דחברותא**״.
והדברים מתבססים יותר, על פי מה שביאר הגאון ר׳ מאיר-שמחה ז״ל במשך-חכמה פ׳ בהעלותך ד״ה עזרא וכו׳ מדוע לא הקריבו קרבן-פסח בבית-שני עד השנה הששית: כיוון שלא היה יסוד-המעלה, עדיין לא היו חשובים **כציבור**״.
ועל פי כל האמור מסתייעים דבריו של הגאון רשכבה״ג ר׳ יצחק-אלחנן ז״ל מקובנא, המסביר את העובדא ש״הלכה זו [אם קרבן פסח דוחה שבת] נתעלמה מבני בתירא (פסחים ס׳, א), שטעם ספיקם היה, הואיל ונאמר בק״פ, ״כל עדת יעשו אותו״ (שמות יב, מז), הרי אפשר שגם הציווי ״ויעשו בני ישראל את הפסח **במועדו** – אפילו בשבת״, אינו אמור אלא בשעה שקיימת ״כל עדת ישראל״, ״דבעינן דוקא **כל** ישראל או **רובם**, ואם לאו – לא מיקרו **ציבור** לענין זה״ (באר יצחק, או״ח סי׳ יד ענף ב).
ואף הגאון ר׳ בנימין ז״ל מווילקומיר כיוון לדעה זו (עי׳ קונטרס ״זכר למקדש״ לבנו הגאון האדר״ת ז״ל – ווארשא תרמ״ט – במאמר אות-זכרון).
ועיין מה שכתב הרב יהודה דוד בלייך שליט״א, ב**״הדרום״** חוב׳ מח, ניסן תשל״ט, עמ׳ 9-17.

– – – וזאת היא פעולת הצליה – "ואינו נאכל אלא צלי" – שהיא מכנסת את כל הכח שבבשר **בתוכו**, בלא התפזרות חוצה לו.

עולת ראיה, ח"א, עמ' קעח־ט

בציבור של ישראל יש קדושה כללית

במכתב־תודה – אייר תרפ"ה – להגאון ר' מאיר־דן פלוצקי ז"ל, ששלח לו את ספריו "כלי חמדה" – מסביר מרן הרב זצ"ל את משמעות הדברים שב"מגילת תענית" המובאים בתלמודנו:

מריש ירחא דניסן עד תמניא ביה – איתוקם תמידא [הוקם קרבן התמיד על משפטו, שיהא קרב רק מתרומת הלשכה של שקלי כל ישראל] – – – שהיו צדוקים אומרים **יחיד** מתנדב ומביא תמיד (מנחות סה, א).

– – – ומה שרצו הצדוקים, שיחיד יהיה מתנדב ומביא תמיד – לא מפני שלא הודו שיש בכללות **כנסת־ישראל** קדושה מיוחדת, מה שלא נמצא בכל עם ולשון. שכל אומה עיקר הקיבוץ שלה הוא כדי להיטיב להיחידים הפרטיים, אבל הכלל מצד עצמו אין לו מציאות עצמית, ונמצא שערך הציבור אצל אומות העולם הוא בבחינת שותפים, ואצל השותפים בודאי העיקר הוא חלקו של כל **יחיד** שבשותפות הכללית לגבי אותו היחיד. אבל באמת לגבי ישראל, ציבור ושותפין הם שני מושגים – כדמשמע מסוגיא וממשנה דתמורה י"ג, א' – 'אין הציבור והשותפין עושין תמורה', מפני שיש בציבור של ישראל קדושה ומציאות **כללית**, שאינה נערכת כלל כלפי החלק של כל **פרט**, והיא עומדת למעלה מגדרי חלוקה, ובשביל כך קרבנות־**ציבור** צריכין להיות משל **ציבור** דוקא, שזהו ענין הקדושה של **הכלל** כולו[4].

והיינו טעמא דרבנן (בבא מציעא קיח, א), דחיישי שמא לא ימסרם [לציבור] יפה יפה – – – שיש בזה קנין שכלי, ולא כשאר קניינים – – שאף על פי שימסור לציבור בתור שותפין, שגם הפרט שלו יש לו בה חלק, לא ימסור להם בתור ציבור **כללי**, שאין שם שייכות לפרט מצד פרטיותו, אלא מצד קישורו אל **הכלל**.

– – – ומתוך הקדושה שיש בכללות כנסת־ישראל, צריכה להיות גם הנהגת המלכות שלה על פי התורה, ועל כן צריך המלך לכתוב שני ספרי תורה (סנהדרין כא, ב) – אחת בתור איש ישראל פרטי והשניה בשביל הנהגת המלוכה הכללית.

משפט כהן, עמ' רעג

---

4. עי' תוס' זבחים פח, ב, ד"ה מכפרים, ותוס' מנחות עח, ב, ד"ה או, ועי' מה שכתב הגאון ר' מנחם זעמבא ז"ל, הי"ד, בספרו **זרע אברהם** סי' ד' אות כא, ומה שכתב הגאון מוהרא"ד שפירא ז"ל בספרו **דבר אברהם** ח"א סי' ז אות ט.

אצלנו בירושלים הקימו בית-חרושת ל"יחץ"...

היה מי שחשב לעשות חרוסת-של-פסח כתוצרת ייצוא מארץ-ישראל, ולצורך זה הקים בית-חרושת קטן בבני-ברק, ועלה אל הרב ירושלימה לבקש ממנו הכשר. אגב מתן ההכשר, הגיב הרב ואמר בחיוך של צער: "אצלכם בבני-ברק מקימים בית-חרושת **לחרוסת**, ואילו אצלנו בירושלים ישנם כאלה אשר הקימו בית-חרושת ל"**יחץ**"...

"וכתבי הקודש, אף על פי ששניהם רוצים – לא יחלוקו"

בקיץ תרצ"ה התארגן חוג יוצאי גרמניה בתוך "המזרחי" בארץ-ישראל, במסגרת מיוחדת – "המזרחי הותיק" – והיתה סכנת פילוג בתנועה.

לפני צאת מנהיגי המזרחי לחוץ לארץ לוועידה העולמית, באו להפרד ממרן הרב זצ"ל, ואף הם אמרו לו שקיימת נטייה מסויימת אצל שני הצדדים שמוטב להם להתפלג.

הרב זצ"ל דיבר נרגשות נגד מגמות פילוג בכלל, ונגד פילוגה של מפלגה דתית בפרט, וסיים: הלא משנה מפורשת היא במסכת "בבא בתרא" (דף יא, א), לגבי שותפין המעונינים בחלוקה: "וכתבי הקודש [הכתובים בכרך אחד], אף-על-פי ששניהם רוצים [לחתוך ולהתחלק] – לא יחלוקו!"

"אין קץ לרעות הגשמיות והרוחניות של התפרדות האומה לחלקים"

ובכתבי-קדשו כתוב:

> אין קץ לרעות הגשמיות והרוחניות של התפרדות האומה לחלקים, אף-על-פי שפירוד גמור כהעולה על לב המנתחים באכזריות – אי-אפשר הוא והיה-לא-יהיה. זאת היא ממש מחשבה של עבודה-זרה כללית, שהננו בטוחים עליה שלא תתקיים. אולם מחשבה של עבודה-זרה, מחריבה ומדאיבה, אפילו כשלא באה וכשלא תבוא לכלל-מעשה.
>
> אורות התחיה, פרק כ

["עצה זו, להפרד זה מזה לגמרי, קשה כחרבות לגוף האומה וקיומה" – מרן הגאון הנצי"ב ז"ל, שו"ת **משיב דבר**, ח"א, סי' מד].

> וכל ישראל – אחד מעורב בחבירו, מה שחסר לזה נמצא בחבירו, וכשיצטרפו כולם כאחד, הם קומה שלימה כידוע, ולכן כאשר יפרד אחד מחבירו באיזה פירוד – – – נמצא שאין שמו שלם, ועל כן החרד לדבר ד' מאוד מאוד יזהר בזה.
>
> ליקוטי תורה לרש"ז, שיר השירים, ד"ה שה"ש – השני

"עצם הוצאת עצמו מן הכלל – היא העושה את הכפירה בעיקר"!

וכך היה הרב אומר על שולחנו הטהור בליל הסדר:

"ולפי שהוציא עצמו מן הכלל – כפר בעיקר!" – עצם הוצאת־עצמו מן הכלל, הפרדו מקדושת כלל־ישראל, היא היא העושה את הכפירה בעיקר, שכן קדושת האמונה של התורה והמצווה, קשורה היא וקיימת באחיזתה בכלל ישראל.

עולת ראיה, ח"ב, עמ' ערה מובא ב"לשלושה באלול" א, מב

הקשר הנשמתי של כל ישראל, שיש הרבה צנורות מקלחים זיו־חיים מאחד לחבירו, ושלמעלה למעלה ישנה אחדות גמורה בצרור החיים השרשי שלהם – פועל הוא שהעליה האורית בוקעת היא על ידי הארתם של צדיקים, בכל הנשמות כולן, בין שמרגישים את אותה התוספת הרוחנית, בין שאין מרגישים אותה.

אורות הקודש, ח"א, עמ' קלט

"אין שום היתר לפירודים ציבוריים בישראל!"

והיו אלה מדברי־קדשו האחרונים על ערש־הדווי, כלפי הצעות פירודים בישוב [הקמת קהילות נפרדות], כאילו לשם חיזוק היהדות: "הפירוד הוא יסוד הכפירה! אין שום היתר לפירודים ציבוריים בישראל" (מפי כתבו של בנו־יחידו הרצ"י קוק (שליט"א) [זצ"ל], "לשלשה באלול" [ב, קיג, ירושלים – התצח"ר, עמוד מח]).

"מרן הראי"ה זצ"ל מישכן את נפשו על בניינה של קהילה אחת ואחידה בארץ הקודש"[5]

לסיכום כל האמור לעיל, הרי הדברים אשר כתב רב־ספרא הרב שמואל שפרבר (שליט"א) [זצ"ל],[6] אחד המעיינים־המעמיקים במשנתו של מרן הרב זצ"ל, אשר נתן דעתו גם על יישומה של משנה זו במציאות הציבורית:

"מן המפורסמות כי מרן הראי"ה זצ"ל היה בא כוחה הגדול של שיטת האחדות, כיסוד־בל־ימוט בתפיסתו את מהותה של כללות כנסת־ישראל. היא הרווה ברוחו, בלהט נשמתו ובדמו, את תורת האחדות כעיקרן ושורשן של ישראל, ותפיסתו זאת היתה לו כהלכה בהלכות יסודי התורה. ולמעשה – הוא מישכן את נפשו על בניינה של קהילה אחת ואחידה בארץ־הקודש, ולא חת ולא זע מפני המקטרגים שקמו לו מסיטרא־דימינא, מאלו השונים את משנת־הפירוד ורואים בה מגן ומחסה למשמרת התורה והמצוה.

---

5. מובא גם בליקוטי הראי"ה א עמ' 174 ועיין ליקוטי הראי"ה ב עמ' 124-123.
6. הונגריה ה'תרס"ה – ירושלים ה'תשמ"ד, עיין ערכו באנציקלופדיה לציונות הדתית כרך ו.

כידוע, היה הרב ז״ל תלמידו של הנצי״ב הגדול לבית ולוז׳ין, וכל המעיין בתורתו של הנצי״ב זצ״ל, ימצא שתורתו של הראי״ה, יש לה בית־אב, יסוד ושורש בבית המדרש של ולוז׳ין. ולגבי סוגיא זו של אחדות ופירוד, אנו מוצאים עדות נאמנה עד כמה היה הראי״ה יונק משרשי תורת הנצי״ב״.

מאמרות, ירושלים תשל״ח, עמ׳ 325

״ונזכה לשמוח יחד, בחדות ד׳ ועוזו, בהקרבת קרבן־פסח במועדו״

בערב־פסח תרע״ד, כותב הרב לבנו־יחידו הרצ״י (שליט״א) [זצ״ל]:

> בחדות ד׳ תשיש ותגיל, בקיום כל מצות הרגל הקדוש באהבה, ונזכה לשמוח יחד בחדות ד׳ ועוזו, בהקרבת קרבן פסח במועדו, בבוא כל ישראל ליראות ולשמוח באור ד׳ והדר כבוד עמו אשר ימלא עולם.

אגרות הראיה, אגרת תרפב, ח״ב עמ׳ רפט

סדר ״קרבן פסח״ על יד ״הכותל המערבי״

אחרי חצות היום היה הרב הולך אל ״הכותל המערבי״ לומר שם סדר הקרבת ״קרבן פסח״ כמנהג ירושלים, ולמרות טרדות ערב החג המרובות, היה מאריך בתפילתו, וקשתה עליו הפרידה משריד בית מקדשנו. לתפלת ״מלך רחמן״ של שלוש רגלים, הוסיף גם ״ובכן תן פחדך״ מתפילת ר״ה ויוה״כ, ורבה היתה התרגשותו בפיסקה ״שמחה לארצך וששון לעירך״ וכו׳.

בלב מלא רגשות קודש הי׳ הרב חוזר וצועד לביתו, ומשתדל להאיר פניו לכל הנפגשים עמו בדרכו ומברכים אותו בחג כשר ושמח.

הגר״י הוטנר (שליט״א) [ז״ל] מספר, שבערב־פסח אחד, ליווה גם הוא את הרב בשובו מן הכותל, והנה הולך ובא לקראתם הרב ר׳ יוסף חיים זוננפלד ז״ל. הרב הזדרז והקדים ובירך אותו בברכת חג כשר ושמח, והריח״ז החזיר לו ברכת־חג והוסיף: אני מברך אותו שלשנה הבאה אראהו שוב כאן, כשהוא טובל רגליו היחפות בדם! [כוונתו היתה שהרב, שכהן הוא, יזכה להקריב קרבנות־פסח בבית המקדש, ורמז לדברי הגמרא (פסחים סה, ב): ״שבח הוא לבני אהרן, שילכו עד ארכובותיהם בדם״ של קרבנות־הפסח].

כיוצא בזה מספר הרב מנחם יהודה אושפיזאי (שליט״א) [ז״ל],[7] שליווה את מרן הרב זצ״ל לכותל המערבי בבוקרו של חג השבועות, אחרי תפילת ותיקין בבית־מדרשו,

---

7. לטביה ה׳תרס״ג – רמת־גן ה׳תש״ס. תלמיד הראי״ה ולימים רבה של רמת־גן.

ונפגשו בסימטא שעל יד הכותל עם הרב ריי"ח זוננפלד ז"ל שחזר מתפילתו שם, ובירך הריח"ז את הרב שיזכה להיות כהן-גדול בבית-המקדש[8].

"אילו היה בעלך סוחר, המוכר יין לארבע כוסות"

הרב ר' אהרן-יצחק זסלנסקי ז"ל כותב:

"פעם אחת נזדמנתי לבית הרב בערב פסח אחר הצהרים, ועדיין היה שם קהל רב של אנשים ונשים, שבאו בבקשות שונות, והרב משתדל להענות לכולם, כדרכו יום יום. והנה יצאה הרבנית, ופנתה בעדינות אל הבאים: רחמו על הרב ותנו לו לנוח קצת, הרי גם הוא צריך להתכונן לסדר.

הרב קלט גם הוא את פנייתה של הרבנית, והוא ניגש אחר כך ואמר לה: אילו היה בעלך סוחר-יין, המוכר יין ל"ארבע כוסות" והקהל הרב בא אליו היום לקנות יין, האם גם אז היית אומרת להם 'הניחו לו, הוא צריך לנוח'..."

"ליל-הסדר גם הוא יוצא מן הכלל"

בכותרת "ראש רבני ארץ-ישראל הגרא"י קוק לטובת השוטרים העברים" מתפרסמת הידיעה:

"למרות השתדלות משרד הרבנות לפני המשטרה, שישחררו את השוטרים לליל-פסח הראשון ל"סדר", כפי שנהוג מימים ימימה – לא הסכימה המשטרה לתת השנה חופש לשוטרים היהודים. ראש הרבנים, הגרא"י הכהן קוק, ראה צורך ללכת בעצמו לבית הנציב העליון בערב-פסח, ובהיות הדבר תכוף, קיבלהו הוד מעלתו לראיון. מתחילה אמנם הוגד לרב, שהשנה היא יוצאת מן הכלל בקשר עם בואו של הנציב מסוריא, אבל לאחר שהרב ביאר לנציב העליון כי ליל-הסדר גם הוא יוצא מן הכלל – נתן הנציב פקודה לראש המשטרה שישחרר את השוטרים היהודים בשתי משמרות. הרב התנצל לפני הוד מעלתו של שבא להפריע אותו, אבל הנציב השיב לו שלהיפך, הוא מעריך מאוד את מסירותו לטובת הכלל".

התור, גליון כ' אייר תרפ"ו

"קליות ואגוזים לתינוקות"

כדרכו של רבי עקיבא, היה גם הרב "מחלק קליות ואגוזין לתינוקות בערב פסח, כדי שלא יישנו וישאלו" (פסחים קט, א). והיה רגיל להזהיר על כך גם בדרשת שבת הגדול,

---

8. הריח"ז – שגדל על ברכי הקהילות הנפרדות בהונגריה – לא הסכים לדרכו המתונה של הרב ולהנהגתו הציבורית בקירוב רחוקים, אולם הוא ידע יפה את גדולת תורתו, והעריך מאד את תומת צדקתו וטוהר נפשו.

והדגיש "שהוא דינא דגמרא, וחייב כל אחד להזהר בזה" [וב"אורח משפט" (סי' קכח אות כז), מוסיף הרב "שיש להתרעם למה נשתכח לגמרי זה הדין"].

"יחד עם כל בית ישראל, תחוגו גם אתם את חג הפסח בירושלים!"

סיפר מר משה יצחק גינצבורג:

"היינו קבוצת חלוצים, שעלינו לירושלים בערב פסח, ונקלענו למצב מביך, תכנית מסוימת של התארחות נתבטלה שלא בידיעתנו – ואנה אנחנו באים? ראה אותנו מישהו במבוכתנו ויעץ לנו ללכת אל הרב קוק: 'הוא מקרב חלוצים, וודאי ידאג לכם!'

כשבאנו אל בית הרב, נאמר לנו שהרב הלך לכותל המערבי. השעה היתה כבר אחרי חצות היום, ולא ידענו מה לעשות. אולם נזדמן לנו בחור מן הישיבה של הרב, שאמר לנו שהרב יחזור עוד מעט, הוא הקדיש לנו תשומת לב, ואף הסביר לנו פשר הליכתו של הרב לכותל בערב החג, ואיך הקריבו קרבן־פסח בזמן שבית־המקדש היה קיים.

והנה הופיע הרב עם מלוויו, כשפניו קורנות בזוהר עילאי, וכבר מראה הרב לבד שובב את לבנו. הבחור הציג אותנו בפניו ומסר לו את בעייתנו. הרב הרגיע אותנו וראשית־כל אמר לנו: "אל תדאגו! בין יהודים אתם, ויחד עם כל בית ישראל תחוגו גם אתם את חג הפסח בירושלים". הוא קרא מיד לאחד מבני הבית ומסר לו מה שמסר לו, ושוב פנה אלינו והמשיך שיחתו אתנו, התעניין במצבנו, במקומות עבודתנו וכו'. יחסו האבהי ושיחתו הלבבית של הרב היו לנו כ"מים קרים על נפש עייפה", ולא עברה שעה קלה והכל הסתדר.

באותה שעה נתגלתה לפני אישיותו של הרב בשתי צורות נעלות – בדמותו הרוחנית של הכהן הגדול בעבודתו בבית־המקדש, ובדמותו החמה של הנביא־המורה המנחם את עמו ומעודד אותו בדברי נועם".

ע"פ שבחי הראי"ה, עמ' קפג. מהדו"ב עמ' 240

"ביי הרב קוק, איז יעדער איד גיווען א פעטערי!"

סח לי חבר־נעורי ר' בנימין שחור ז"ל[9]:

"אבא [הגרמ"ל שחור] ז"ל היה מבאי־ביתו של הרב מבריסק, הגרי"ז סולובייצ'יק ז"ל, והרב העריך אותו מאוד. הרב מבריסק, אשר ידע כי אבא היה ממעריציו הגדולים של מרן הרב זצ"ל, רצה לא־פעם לשמוע מפיו על דרכו בקירוב רחוקים והנהגתו הציבורית ברוח זאת, ואבא השתדל להסביר את שיטת הרב כמיטב יכולתו, אולם הגרי"ז ז"ל, שדרכו היתה מנוגדת לגמרי, לא נטה לקבל את דברו[10].

---

9. עיין בשדה הראי"ה עמ' 573 ועיין ערכו באנציקלופדיה של הציונות הדתית כרך ה.
10. "כמו שיש למעלה כוחות מחולקים, יש ממונה על החסד ויש ממונה על הדין, כן יש צדיקים

והנה ברבות הימים נתקל אבא בתופעה מעניינת: גם כשהרב מבריסק מטיח דברי־ביקורת חריפים על ראשי המזרחי בכלל ועל אישים מסוימים בפרט, אין הוא מעלה אף פעם את שמו של הרב מאיר ברלין ז״ל [בן־זקוניו של הגאון הנצי״ב ז״ל], ולא עוד אלא כשהרב ברלין בא לבקרו, הוא מקבל אותו בסבר־פנים־יפות.

באחת השיחות הרשה לעצמו אבא ז״ל לשאול את הרב מבריסק: מדוע הוא נוהג ביחס מיוחד כלפי הרב ברלין? והרב השיב לו: ״ר׳ מאיר איז דאך מיינער א פעטער!״ [ר׳ מאיר הרי הוא דוד שלי!][11] וכאן מצא אבא ז״ל הזדמנות לחזור ולהסביר את הנהגתו של מרן הרב זצ״ל, שמלבד היסודות הרעיוניים של שיטתו, היה קיים אצלו יסוד ושורש רגשי עמוק של חיבת־לב וקירבת־נפש לכל אדם מישראל, והוא הגיב ואמר: ובכן, ביי הרב קוק איז יעדער איד גיווען א פעטער! (אצל הרב קוק היה כל יהודי נחשב כמו דוד...)

בארץ, יש שנפשו מוכנה לעשות **הטוב והחסד** ויש שהוא מוכן **לדין**, וכל אחד ואחד מעלה **בפני עצמו**״ (מהר״ל מפראג, נצח ישראל פרק כא).

11. הגרי״ז ז״ל היה נינו של הגאון הנצי״ב ז״ל מצד אמו: בן הרבנית ליפשא ע״ה, שהיתה בת בתו של הנצי״ב ז״ל – שרה ראשא ע״ה (אשת הגאון ר׳ רפאל שפירא ז״ל).

פרק כד

בליל התקדש חג

בליל התקדש חג, הננו מלאי גאולה, מלאי חרות עליונה וחירותנו משחררת את רוחנו, ורוח כל היקום מגלָה את האוצר הצפון בנו פנימה, כי רוח א־ל־חי־עולמים בנו חי.

שרינו עם אלקים ועם אנשים ויכולנו, והננו עדים חיים וקיימים. חיה וקיימת בעולם נשמת־עם כזאת, שאין קץ לתעלומותיה, שטללי אורות עדנים עליונים מרווים אותה, ולרגעים ישקוה [עפ״י ישעיה כז, ג].

מתוך מקרא־הקודש אשר לחג הקדוש, הננו עומדים על המצפה, וחוזים את רוח־החרות ההולך ונגאל, העולה במעלותיו מתוך כל הסיבוכים. נהורים נראה מתוך כל המאפלים, ונפשנו תגיל בד׳ תשיש בישועתו.

עולת ראיה ח״ב, עמ׳ רנו

הלל בבית־הכנסת בליל־פסח

איש־בויסק, הרב זאב אריה רבינר ז״ל, מוסר כי בלילי פסח היה הרב נוהג להתפלל בבית הכנסת של חסידי חב״ד, וקורא אתם את ההלל, ולפני תפילת ערבית היה דורש לפני הציבור בענייני יציאת מצרים, על פי מאמרי אדמו״ר הזקן ז״ל, בעל ה״תניא״, ב״תורה אור״ ו״לקוטי תורה״.[1]

משעלה הרב לארץ־ישראל, שוב לא היה צריך ללכת בליל פסח לביכנ״ס חב״די, הואיל וכאן גם בתי הכנסת שבהם מתפללים בנוסח אשכנז, נוהגים כדעת הב״י (שו״ע סי׳ תפז) וקוראים את ההלל בביהכנ״ס ברוב חגיגיות.[2]

---

1. עיין לעיל פרק א. אמנם שאלתי פעם את רבנו האם בשבתות החורף, שעל הפרשיות הנקראות בו אין ״ליקוטי תורה״ אלא רק ״תורה אור״, האם היה נמצא הספר ״תורה אור״ על שולחנו כמו ה״ליקוטי תורה״ בקיץ – השיב לי בשלילה.
2. ועי׳ מה שכתבתי בעז״ה (ענבי פתחיה עמ׳ 129 ואילך) בעניינו של הלל מיוחד זה, הנקרא בלילה, בקונטרס ״אימתי קוראין את ההלל?״ שנדפס בירח זיו ה׳תשל״ה, והוקדש לעילוי

[ועיין מה שכתב אחיו של הרב, החכם-החוקר ר' שאול חנא קוק ז"ל, בנושא הלל בליל-פסח (עיונים ומחקרים, חלק א, עמ' 3-151)].

מתוך השתיקה הפנימית של מצת-המצוה
בוקעת ועולה שירה חדשה, שירת ההלל

כדוגמת השתיקה הפנימית, המתברכת ממעין הנשמה, כך גם **מצת-המצוה** מאלמת כל תנועה חיצונית, משתקת ומנמיכה כל התגבהות במערכה החיים והיא כולה נתונה ופתוחה לגילוי העליון, לתחושת המורא הגדול של גילוי שכינה. ומתוך עומק רז-הדומיה בוקעת ועולה שירה חדשה, שירת ההלל.

ע"פ אורות הקודש, ח"ג, עמ' רעג

"יש בידי כל אחד מישראל
להוסיף קדושה לעיצומו-של-יום"

"קדש" – יש ביד כל אחד מישראל לקדש את היום, לתת כח-קדושה גם מצדו לעיצומו של יום. כח האמת האלקית שהיא מקור קדושת ישראל הכללית, היא גם הנותנת יכולת לכל יחיד, לכל פרט, להתקדש ולהתעלות ולהיות מוכן לתוספת קדושה מצדו לליל-התקדש-חג, ליל הגאולה, שהוא מקור מועדי ד' כולם – "זכר ליציאת מצרים".

עולת ראיה, ח"ב, עמ' רנד

רוממות-קדושה והוד-מלכות

ליל סדר-של-פסח בבית ראש ישיבת וולוז'ין – נצי"ב-מלך, "מלכה של תורה" – היה רם ונישא. מסורת "בית הרב" העניקה לו רוממות קדושה והוד מלכות גם יחד [קדושה מבית הגאון רבי חיים ז"ל – "נפש החיים" – **ומלכות** מבית בנו, חכימא דיהודאי, הגאון ר' יצ'לי ז"ל].

תיאור רשמיו הכלליים של ליל-הסדר, ניתן לנו מפי כתבו של בן-הזקונים של הגאון הנצי"ב ז"ל, הרב מאיר ברלין ז"ל, בספרו המלבב "מולוז'ין עד ירושלים" (מהדורת תל-אביב תשל"א, עמ' 115-116):

כל החגים עם שמחתם הרבה, לא הגיעו בחשיבותם וברשמם הכביר למדריגת ה"סדרים" של פסח. בני-ישיבה היו מוותרים על הנסיעה לימי החג לבית ההורים, ובלבד להיות מסובין ב"סדר" של

נשמת רבותי שבגולת רוסיה, הגאון ר' מרדכי פיינשטיין ז"ל, רבה האחרון של קהילת שקלוב (עיין ליקוטי הראי"ה א עמ' 301), והרב ר' ישראל יהושע הכהן ליבוביץ ז"ל, ר"מ בישיבת "שואבי מים" במינסק.

אבא ז״ל, ״סדר״ שבו היו כמה מאות איש ליד השולחנות ואבא ז״ל מיסב בראש. הוא היה קורא את ההגדה ומבאר אותה (הביאורים נדפסו אחרי כן בספר ״אמרי שפר״).

החלק הראשון של ה״סדר״, עד לאחר הכוס השנייה, עבר ברוח חגיגית, במשמעת פנימית. הכל ישבו כאיש אחד והקשיבו קשב־רב לכל מילה ומילה של ההגדה עם הביאורים. אך משהגיעו ל״שולחן־עורך״, בין כוס שניה לשלישית, היתה יד חדוות־הנעורים על העליונה – – – היו שותים ומזמרים, אף מבדחים באמירת חרוזים. החרוזים הצטיינו בבקיאות רבה במאמרי חז״ל על יציאת מצרים, בדינים של פסח, במדרשי שיר השירים – – – ״סדרים״ אלה היו כמעט בבואה של השמחה בקרבן הפסח בימי קדם.

״כמו בשעת התפלה – – – כמו יושב לפני המלך״

ואמנם נתפרשה לנו מהותו הפנימית של ה״סדר״ מפי עורך־הסדר עצמו, בפתיחת ״אמרי שפר״:

> הכנת ה**סדר** של פסח, הנהיגו חז״ל לעשות כמו שהיו נוהגים בארץ־ישראל בזמן אכילת קרבן הפסח – – – ומזה הטעם נוהגים ללבוש קיטל [בגד לבן], שאכילת פסח היא משולחן־גבוה, ויש לאכול הפסח באימה וביראה, כמו בשעת התפילה, וכמו שאוכל על שולחן המלך. ובהיותנו בירושלים בזמן אכילת הפסחים, היה הבגד החשוב בגד פשתן לבן, מחטובות־אטון־מצרים – – – ומזה הטעם יש לנהוג בכל הסעודה כמו יושב לפני המלך.

מסורת מפוארת זו, בצירוף סממני־סדר נוספים, משולחנו הגבוה של הגאון האדר״ת ז״ל, היא שנמשכה בכבוד ויקר על ידי מרן הרב זצ״ל, בליל התקדש חג זמן חרותנו.

הרב מרדכי רבינר ז״ל מספר על הרב בוולוז׳ין:

בליל הסדר, על שולחנו של הנצי״ב ז״ל, פתח ״העילוי מגריבה״ בחרוזי־שיר בעברית, ותיאר את סדר יציאת מצרים ברוממות־רוח. היו כאלה שסברו שכל מערכת השירה־החריזה היתה מוכנה מראש, אולם תוך כדי השירה נשברה כוס על ידי אחד המסובין, והעילוי עבר מיד למאורע הקטן, ובו במקום חרז דברי־הספד על הכוס של פסח, שזכתה להגיע לשולחנו של ראש־הישיבה בליל־הסדר, ראתה בכבודה של תורה ושמעה אמרי שפר, ולא זכתה להאריך ימים על שולחן־מלכים זה, ואז נוכחו השומעים לדעת עד כמה גדולה שליטתו בלשון.

״הגדת יציאת מצרים הלהיבה נפשי ולבבי וכל קרבי״

ושורות רוטטות על ה״סדר״ של האדר״ת ז״ל, מפי כתבו ברשימותיו האישיות, פרסם חתנו־כבנו מרן הרב זצ״ל ב״אדר היקר״ (נפש דוד אות יח):

> הגדת סיפור יציאת־מצרים, הלהיבה נפשי ולבבי וכל קרבי, עד כי בכל מאמצי כוחותי הגדתיה. באמרי 'והיא שעמדה' נזכרתי בכל התלאות וההרפתקאות שהיו לאחינו בית

ישראל מאז ומעולם, אשר לא יאומן ולא יתואר, והנס הנפלא שעוד נתקיימו ו'גדול הרועה שמצילן' – לא יכולתי להתאפק בשום אופן מבכות, ועיני ניגרו בלי הפוגות, עד שבושתי מבני ביתי.

"כדמיון הזה היה הכהן הגדול משמש ביום הכיפורים"

טעם יותר גבוה ללבישת ה"קיטל" בליל ה"סדר", נותן לנו מהר"ל מפראג ז"ל בראש פירושו להגדה "דברי נגידים":

נוהגים ללבוש בגד לבן בליל-הפסח לעבודת-ה"סדר", כי הגוון הלבן הוא גוון פשוט בלי שום הרכבה. וזה בא להורות שגאולת-מצרים היתה מצד העולם העליון, הנבדל והפשוט, בכח איתערותא-דלעילא.

וכדמיון זה היה הכהן הגדול משמש ביום-הכיפורים, לפני ולפנים, בבגדי לבן, בשביל שהיה אז במדרגה העליונה. וליל-שימורים דומה הוא ליום-הכיפורים בזה הענין, וטעם שניהם נסתר.

אשרי עין ראתה הדרת כהן-גדול, אשרי אוזן שמעה אמריו כי נעמו!

אשרי עין ראתה הדרת כהן-גדול ויפעת תפארתו, מאור פניו וברק עיניו, בהסיבו על שולחן מלכותו בליל-התקדש-חד.

אשרי אוזן שמעה אמריו כי נעמו, בהרבותו לספר ביציאת-מצרים, החל מהסברה פשוטה וברורה "לפי הטף"[3], ועד דברים העומדים ברומו של עולם, המרחיבים דעתם של מקשיבים.

עיקרי הדברים הלא הם כתובים על ספר ביאוריו ל"הגדה של פסח", אשר נכללה ב"עולת ראייתו" (חלק ב, מעמ' רמג עד עמ' ש), ויתר דבריו פזורים הם בגילויי אורותיו בכתב ובעל-פה.

המצה – לחם עוני ולחם חרות

המצה היא לחם עוני ולחם חירות. באותו הזמן שנגלה עלינו מלך מלכי המלכים וגאלנו גאולת עולמים, נוצרה בנשמתנו תכונת החופש, **חירות הרצון** המוכשר לשעבוד מלכות-שמים בצורתו האידיאלית.

---

3. "להיזהר לדעת ביאור ההגדה בלע"ז, ולבאר לבני ביתו לכל הפחות שלשה דברים דרבן גמליאל" (אורח משפט, עמ' קנו).

רז־עולם הוא שיש בסגולת המצה, ליתן כח חפשי בחֵירות הקודש. – – והאוכל חמץ בזה הפרק של התחדשות נשמתו ונשמת כנסת ישראל – נוטל הוא חיוו מן העולם, "הכרת תכרת הנפש ההיא".

אורות הקודש ג, מוסר הקודש פרק כח

המצה היא **נהמה דאסותא**[4], רפואת הנשמה המשוחררת, בה החירות העליונה, הנגאלת בגאולה שלמה.

אורות הקודש, כרך ג, עמ' לו

המצה היא זכר לחירות, שיסודה היא ההכרה שכל דרך ד' כתורה, היא תולדה נאמנה מכוונת, לפי אמיתת טבעיותנו הכללית, מצד כללות כנסת ישראל, על כן החירות האמיתית היא, להתפתח על פי **הטבע** הפנימי בלא עירוב יסודות זרים מעיקים.

זהו אמנם מצד עצם טבע הנפש, אבל ישנם גם כן סיגים שנדבקו בו, והם אינם נותנים לטבע הטהור הישראלי לצאת אל הפועל, ומצדם הננו צריכים לקבל עלינו את **העבדות** הנעימה, עבודת־עבד לד' אלקי ישראל, "יוצרי מבטן **לעבד** לו" (ישעיה מט, ה), שזה הכשרון קנינו ג"כ בעבדות של מצרים. ואחרי שיסורו מאתנו כל הצדדים הרעים של העבדות, ישאר לנו הצד היפה שבה, שעל ידו יוכל האדם לסבול באהבה גם מה שהוא נגד רצונו ונטייתו, שהוא יסוד **המרור**, לקבל באהבה את מרירות החיים, כשיודע שיש לפניו מטרה עליונה ונעלה, ועל כן יבא **המרור אחר המצה**.

עולת ראיה, ח"ב, עמ' רפח־ט

[הרעיון שהמצה היא גם זכר לעבדות וגם זכר לחרות, נמצא כבר בספרי קדמונים, וביחוד הרחיב את הדיבור בנושא זה, אחד קדוש מגדולי משפחתו של מרן הרב זצ"ל, הגאון הצדיק ר' יצחק־יהושע ז"ל, ראש ישיבת סלונים וזעטיל, (דודו ורבו של הגאון ר' מרדכי־גימפל ז"ל, ורבו של הגאון ר' חיים־לייב טיקטינסקי ז"ל, ראש ישיבת מיר, שנפטר בי"ט ניסן תרנ"ט).

ההגדה של פסח של אותו גדול שקראה על שם אביו – "בית ישראל" – נדפסה במינסק בשנת תקצ"ו, והיתה יקרת־מציאות, ומרן הרב זצ"ל השתוקק מאוד שתודפס מחדש. ואמנם בזירוזו ועידודו של הרב, נדפסה הגדה זו שוב בירושלים ע"י הרב שמעון הלפרין ז"ל, אולם היא הופיעה שלוש שנים אחרי פטירתו של הרב, בשנת התצח"ר.

בשנת תש"ב הוסיף הר"ש הלפרין ז"ל, וההדיר בירושלים גם את **"הגדת מרדכי"** של דודו־זקנו של הרב, הגאון ר' מרדכי־גימפל ז"ל,[5] שבשעתה נמצאה כתובה על גבי גליונות שנדבקו להגדת דודו־רבו "בית ישראל", ונדפסה לראשונה בשנת תר"ע, על

---

4. עי' זוהר שמות דף קפג, ב: כיון דאכלו מצה דאיהי אסוותא וכו'. (ונסמן בהגדה ש"פ מאורות הראיה מהדו"ב עמ' פו-פז.)
5. עיין ט"ל הראי"ה פרק ו.

ידי בנו הרב ר׳ אליהו יפה ז״ל. המהדיר ציין בשער־ההגדה, שהיא נדפסת לשמו ולזכרו של הרמ״ג ז״ל, במלאות חמישים שנה לפטירתו – כ״ה מרחשון תרנ״ב.

הרמ״ג ז״ל בהגדתו, אף הוא מתעכב על ״שני העניינים שבמצה, זכר **לעבדות** ומאכל **חירות**״, ומוסיף: ״תיתי לי שכיוונתי בסייעתא דשמיא, למה שכתוב בפנים – בהגדת ״בית ישראל״ – בדברי מורי דודי ז״ל״].

״כל סדר הלילה הזה מביא זרמים של קודש לכל השנה כולה״

וראוי להשלים את האמור לעיל, בדברי־הנגידים אשר כתב מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל בהגדת ״מי־מרום״ (עמ׳ א):

> כל סדר הלילה, מצה ומרור, ד׳ כוסות והגדה, מביא זרמים של קודש לכל השנה כולה, לחיות גם בכל השנה כולה חיי־קודש בדביקות אמת להשי״ת. מצוות אכילת **מצה** מרחיקה את האדם מכל מיני התעוררות והתפעלויות אנושיות, תאווה וכל מידה רעה, והיא מעמידה אותו על ההרגש היותר נעלה, להרגיש את השי״ת, עמוק עמוק בקרב כליותיו ולבבו, שלא לעשות דבר גדול וקטן נגד רצונו ית״ש, להיות עבד להשם יתברך, ולא עבד לעבדים.

״רבינו נוצר מבטן להיות עבד ד׳, שרוי היה תמיד במחיצת הרצון העליון״

משמעותה של העבדות העליונה, בהתגלמותה המעשית בחייו הרוחניים של מרן הרב זצ״ל, מוסברת בעומק בפי־כתבו של תלמידו המובהק, הרב ר׳ שמעון סטרליץ ז״ל, האציל שבחבורת ראשוני ישיבת ״מרכז הרב״:

> רבנו היה חותם ׳**עבד** לעם קדוש׳ – בתואר זה ביטא את עיקר סגולתו ומהותו.
>
> שתי מדרגות לגדולי עולם המתהלכים בחצרות־ד׳. יש ענקי־רוח שהם בבחי׳ **שרים** – שרי קודש – ויש שהם בבחי׳ **עבדים**, עבדים־של־מעלה.
>
> **השר** אינו רגיל לבוא תמיד לפני המלך, רק ברגעי־רצון גדולים מופיע הוא אצל המלך בכל הדרו ומתייחד עמו, ואילו **העבד** – בן־בית הוא, יוצא ונכנס בכל שעה (עיין ברכות לד, ב). השר הולך ״**עם**״ המלך, ואילו העבד הולך ״**לפני**״ המלך! ״האלקים אשר התהלכו אבותי **לפניו**״ (בראשית מח, טו).
>
> אנשי־רוח גדולים, שהם בבחינת **שרים**, מתנשאים ברגעים נשגבים לשיאי־מרומים, מופיעים ונכנסים לפני ולפנים, ומתייחדים עם מקור החיים, מקור הרוח העליון, אבל אינם מתמידים ואינם ממשיכים בעקביות רצופה בהופעה אדירת־קדש זו, ולעומתם אלה הגדולים שהם בבחינת **עבדים** – הם נמצאים תמיד במחיצת הרוח

העליון, הם מתמידים וממשיכים בעליות הקודש שלהם, הרצון העליון כל כך טבוע בנפשם ובלבבם, כל כך מוכר הוא וידוע להם, עד שהם הולכים ורצים תמיד **לפניו**. ומידה זו באה אצלם מתוך תמימותם הגדולה, מתוך השלמות המתמידה והרצופה שהם ברוכים בה – "התהלך **לפני** והיה תמים" (ראה בראשית־רבה, פ' ל, יא), וכזה היה רבינו, הוא נוצר מבטן להיות **עבד** ד', הוא היה שרוי תמיד במחיצת הרצון העליון והתהלך לפניו בתמימותו הגדולה.

מהמקור, ירושלים תשכ"ט, עמ' מט

על אכילת מצה שרויה

מעיקרא היה הרב נוהג לאכול "שרויה" בפסח, כמנהג אנשי ליטא, אבל כשעלה ירושלימה כבר לא היה נוהג כך.

מפני כבודו של אביו – שהקפיד מאוד לאחוז במנהגי ליטא, ובהלכות שנקבעו עפ"י הגר"א ז"ל[6], והיה מן האוכלים "שרויה" בפסח – הסביר הרב בפניו שהנהגתו זו נובעת מן העובדא, שבקהילת "מחזיקי הדת" בלונדון, היו רוב אנשי הקהילה "חסידים", והם נהגו שלא לאכול "שרויה" בפסח, ומתוך ששימש אצלם ברבנות, נהג אף הוא כמותם, וכיוון שכבר נהג שלא לאכול "שרויה" הריהו ממשיך כבר במנהג זה[7].

---

6. ועיין בספר **"מנחת יהודה"** להרב ר' יהודה הלוי עפשטיין ז"ל מבריסק (תלמידו של הגאון ר' דוד טביל ז"ל ממינסק), בחידושיו למסכת פסחים לט, ב: "אמר מר זוטרא לא לימחי איניש קידרא בקמחא דאבישונא, דילמא לא בשיל שפיר, ואתי לידי חימוץ – – – כמדומה לי שראיתי באחד מספרי האחרונים ז"ל המחמירים באכילת חנדיידלי"ך (כופתאות) לפסח, ותולין עצמם בדבר זוטרא, דילמא לא נאפתה המצה יפה, ומדמין לה לקמחא דאבישונא – וזו טעות, דבאפוי הלא קאמר בהדיא כאן בברייתא לעיל, שאין באין לידי חימוץ, ועוד שמדרך הקניידלי"ך לחלטן ברותחין.
ורבינו שבגולה הגאון ר' חיים מוולוז'ין ז"ל, שם פניו ללכת במועד חג הפסח לרבו, הוא רבן של ישראל רבינו אליהו החסיד נ"ע מווילנא, לראות אם אוכל הוא ז"ל קניידלי"ך, ואכל בפניו, ואמר שאין בזה שום מיחוש, ובפרט להנוהגים לחלטן ברותחים, ונעשים בשומן-אווז בלי מים, דאז אפילו בקמח שאינו אפוי מותר, ומכל שכן אפוי ורותחין, וכן נהג הגר"ח ז"ל לאכול". ועי' **מעשה רב** סי' קפג.
ועי' **גליוני הש"ס** להגר"י ענגיל ז"ל פסחים מב, ב, ד"ה בחסיסי.

7. ועי' **"חזון איש"** הל' שבת סי' מט ס"ק טז: "ונראה דכיון דנוהגין היתר באחרון של פסח אף בשבת, ראיה היא שאין מחזיקין זה לאיסור אלא כנדור". ועי' **אגרות משה**, או"ח, ח"ג, סי' סד [עמ' שעא].
ועי' **בשערי תשובה** או"ח סי' תס ס"ק ב, שהרחיב בהסברת הנידון, לקולתו ולחומרתו גם יחד, והוא מסכם דבריו ואומר: "המחמירין והמקילין אלו ואלו עושים כוונים לשמים, אלו [המחמירין] דעתם לפרוש משימצא דשימצא, חימצא ובר-חימצא, בכדי להיזהר מחמץ כלשהו בכל חומר האפשר, ואלו [המקילין] משום מניעת שמחת-יום-טוב, שלא עריבה להם מצה-

להפיג מרירות המרור – ויזכו הכל במצוה

בשבת הגדול דהאי שתא, תרנ"ד לפ"ק, דרשתי בעזה"י, שהיתר גמור, גם נכון הוא, שהמרור שאנו אוכלין מרוסק, שניחו להפיג טעמו, עד שישאר בו רק טעם מר קל, כדי שיהא נוח לאכילה, דפשיטא שאין שיעור לטעם מר, וכל שהוא מר מעט – **מרור** הוי.

אלא דנראה לעניות דעתי, שהאוכל [מרור] כשהוא מר הרבה, עד שאי אפשר כמעט לאוכלו, לא אדע אם יצא ידי חובתו, לפי מה שכתב ב'משנה למלך' הל' יסודי התורה, שגם במצות-עשה לא יצא ידי חובתו באוכל שלא-כדרך-אכילתו, והרי כשהוא מר הרבה, עד שאי אפשר לאוכלו כלל, כי אם מדוחק, ודאי אין זו אכילה. – – –

על כן נראה לענ"ד דזהו הדרך הרצוי גם מצד עיקר המצוה, וגם משום דרכיה דרכי-נועם. ופשיטא שהיזק המגיע מחוזק מרירות המרור, אינו קטן מהיזק עקיצת הידים מהירדוף, שנדחה ממצות הדס משום דרכי-נועם [עיין סוכה לב, ב]. ראוי איפוא להפיג [את המרור] עד שישאר טם מר שמרירותו מורגשת, אבל אינה חזקה הרבה, באופן שגם חלושי-המזג יוכלו לסובלו על נקלה, ויזכו הכל במצוה.

אורח משפט, עמ' קמד-ה

וראה המשך הבירור במה שהביא הגרצ"פ פראנק ז"ל בשם מרן הרב זצ"ל, ב**"מקראי קודש"** לפסח (ח"ב, עמ' קנ), וציין שם לדברי הגאון מהרש"ם מברעזאן ז"ל בתשובותיו (ח"ג, סי' ט), שכל אכילת מרור היא שלא כדרך אכילה, וכך היא מצוותו, ועיי"ש ב"הררי קודש" בהערת הגר"י כהן (שליט"א) [ז"ל].

ועיין "מרומי שדה" (פסחים לט), מה שכתב מרן הגאון הנצי"ב ז"ל לבנו הגר"ח ברלין ז"ל.

ועיין מ"ש הגר"מ קליין שליט"א ב"משנה הלכות" (חלק ו' סי' צב וחלק ז סי' סח).

חריבה, ובפרט מי שקשה לו הלעיסה – – – ועל אלו ועל אלו שליבם לשמים קורא אני ועמך כולם צדיקים".

ומסופר על סבא-קדישא ה"חפץ חיים" זצ"ל: "כל ימות הפסח אכל רק מצה שמורה ולא שרויה, וכשנשאל פעם משום מה אינו נוהג כהגאון מווילנא שאכל שרויה? השיב: הבו לי מצוותיו של הגאון ואוכל גם אני שרויה. ברם על בני ביתו ציווה לאכול שרויה, שלא לפגום בשמחת יום-טוב" (פירושי הח"ח על סידור התפילה, ירושלים תשכ"ט, עמ' 181).

ו**בלקוטי מהרי"ח** כתב "שנוהגין כמה צדיקים, חסידים ופרושים, שאוכלין באחרון של פסח, מצה מחטים שאינם שמורים משעת קצירה, וכן אוכלים מצה מבושלת, אף שנזהרים בזה בכל ימי הפסח".

ונראה שטעמם הוא על פי מה שכתב אדמו"ר ר' צבי-אלימלך מדינוב ז"ל, בעל "בני יששכר": "כל דבר שאדם עושה מצד החומרא, יותר משורת-הדין, מהראוי שלא להחזיק בחומרא זו ביום אחרון של פסח [בחו"ל], דכיון שנוהג חומרא זו גם ביום האחרון, אם כן מחזיק הוא הדבר לחמץ גמור, ולא ניחא להו למאריהו [דישראל] דלימרו הכי" (**"דרך פקודיך"**, לא תעשה יב, חלק הדיבור, אות ד, מהד' בני ברק ה'תשס"ב, עמ' רט).

בהערות ל**"ספר השמיטה"** להגרי"מ טוקצ'ינסקי זי"ל (פרק ז, ג, הערה 4), כתב מרן הרב זצ"ל: "וראוי לעורר שאם מבדיל במוצאי־שבת על יין של שביעית, אין למלא את כוס ה"הבדלה" שישפך קצת, כדרך שרגילים לעשות ביין של הבדלה לסימן־ברכה, שהרי הוא מאבד פירות־שביעית (וכן אין רוחצין העינים משיורי הכוס). וכיוצא בזה בארבע כוסות – שמבואר בירושלמי (שקלים פרק ג הל' ג) שיוצאין ביין של שביעית [ראוי שלא להשתמש ביין זה], הואיל ונוהגין בשפיכת יין בסימני [עשר המכות] דצ"ך וכו', [או להמנע משפיכת היין של שביעית]".

[וראה מה שכתב הגרמי"ל זק"ש זי"ל – חתנו של מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל – ב"סיני" (אלול תש"כ), בהסברת דברי הירושלמי בשקלים וכו'. ועיין במראי המקומות אשר הראה לנו הגרש"י זוין זי"ל ברוב בקיאותו, בספרו "המועדים בהלכה (עמ' רסו)].

רוח חרות עליונה על זה השולחן אשר לפני ד'

הסדר רב־המשתתפים נערך באולם הגדול, רחב הידים, למען יוכלו כולם להסב דרך־חירות, ואורות יקרות הציפו את הכל כשהרב הסב בראש השולחן, פניו קורנות משמחת החג ועיניו מלטפות כל אחד בחום אבהי.

על ה"סדר בבית הרב" מספר מר שבתי דניאל:

"בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", רבים הקוראים בפיהם את הפיסקה הזאת, ואילו הרב חי את חוויית היציאה ממצרים בכל גופו ונפשו. פניו דלקו, נשימתו כבדה מהתרגשות. הוא נמצא באותה שעה בין יוצאי מצרים, הולך אתם בחיפזון, נושא על שכמו את בצקו בטרם יחמץ, ומראות פלאים נגולים לעיניו – עמוד אש לילה ועמוד ענן יומם, עד־ראיה חי לנפלאות גאולת ישראל.

– – – רק כשהוא מגיע לשולחן־עורך, יורדת המתיחות הגדולה, הוא שב מ"ימי צאתך מארץ מצרים" לימי ההווה והעבר הקרוב, משוחח בנחת, מאזין לדברי קרובים ואורחים, מחליף דברים עם בני הבית ומצרף קולו לשירת המסובין. תוך כדי הסעודה צולל הוא לנבכי זכרונות, ומספר על סדרי פסח אצל גדולי ישראל.

מחניים, לחג הפסח, תשט"ו, עמ' 41

בשעות הראשונות של הסדר, השתתפו בו כל בני המשפחה, חלק מבני הישיבה, אישי ציבור מקורבים, אורחים מחו"ל וכו', אולם ככל שהתארך הלילה, הופיעו פנים חדשות – קרובים ורחוקים. הללו שהספיקו לסיים את ה"סדר" בביתם, הזדרזו ובאו לבית הרב, ליהנות מזיו שכינת הלילה הזה שכולו רוממות־קודש, ורוח חרות עליונה מרחפת על פני זה־השולחן אשר לפני ד'[8]. יש שבאו רק לראות ויש שבאו גם לשמוע, ומשקלטו דברי

8. עי' מה שכתב אדמו"ר ר' שלמה הכהן זי"ל מרדומסק בספרו **"תפארת שלמה"** על המועדים דף קי"ג, ד"ה במשנה פ' ערבי פסחים וכו'.

תורה ריוו צמאונם וחזרו לביתם, אלא שמיד באו אחרים במקומם, והיו הללו הולכים והללו באים, והרב אינו פוסק מלהרבות בסיפור יציאת מצרים.

עולים מארצות-מצוקה, שהגיעה אליהם השמועה כי דלת בית הרב פתוחה לרווחה, וכל דצריך ייתי ויפסח, יבוא ויטעם טעם עליון, הזדרזו ובאו ועמדו נרגשים, כחולמים בהקיץ, תוהים ומשתאים למראה הגדול. והיה להם הביקור בבית הרב בליל-הסדר, לאחת החוויות העמוקות של חג החרות הראשון בארץ-ישראל, של עליית הרגל וחגיגתו בתוככי ירושלים.

שירת גאולה ורינה-של-תורה

ליל הסדר הפך, אפוא, לליל-שימורים ממש, ולמרות העייפות של ערב החג, לא פסקה ערנותו של הרב עד השעות הקטנות של הלילה הזה. גדלות-המוחין העניקה לו כוחות עילאיים, פיו היה מלא שירת-גאולה ולשונו רינה-של-תורה, ומעיינו נובע והולך. וכדרך רבותינו המסובין בבני-ברק, היה מספר ביציאת מצרים כל אותו הלילה, כשהוא משלב בדבריו פסוקי שיר-השירים – שירי קודש-הקדשים – ומבארם ומסבירם בעושר רעיונותיו המשוטטים ברום-עולם.

המשכו של ה"סדר" שהיה כולו תורה, שירה וזמרה[9], נסתיים על פי רוב בריקוד מחלץ-עצמות, ולא פעם נזדרזו הצעירים שבחבורה למהר להגיע לתפילת-ותיקין על יד הכותל-המערבי.

שלום שבין הקודש-שבטבע לקודש שלמעלה-מן-הטבע

אליהו הנביא בא לבשר שלום – גם שלום שבין הקודש-שבטבע לקודש-שלמעלה-מן-הטבע – ובנשמה הפנימית של האומה, זרם חיים של **טבע** מתפרץ, והוא מתקרב והולך אל **הקודש**.

כולנו מתקרבים והולכים אל **הטבע**, והוא מתקרב אלינו, נכבש לדרישותינו האצילויות הבאות ממקור **הקודש**.

בעצם עומק **הטבע**, תביעה גדולה מתגברת לקדושה ולטהרה, לעדינות הנפש ולזיכוך החיים.

הרוח הצעיר התובע את ארצו, שפתו, חרותו וכבודו, ספרותו וכוחו, זורם הוא בשטף של **טבע**, אבל תוכיותו מלאה היא **אש-קודש**.

אורות התחיה פרק ל, עמ' עח-עט

---

9. שכן שמחת החג טעונה שירה, עי' ערכין יא, איזוהי עבודה שבשמחה וטוב לבב, הוי אומר זו שירה, ועי' מה שכתב הגר"א פומרנצ"ק ז"ל בספרו הבהיר **"עמק ברכה"**, שמחת יו"ט אות ב [עמ' צה]. וראה **משך חכמה** פ' כי תבוא, עה"פ ושמחת בכל הטוב וכו'.

משה רבינו ואליהו הנביא

משה־רבינו – מאיר באור התורה, ואליהו־הנביא – מאיר באור הטבע הישראלי הטהור.

– – – משה רבינו הוא המתחיל, ואליהו הנביא הוא הגומר.

משה ואליהו יתחברו יחד באומה כולה, ובכל אחד מישראל. ושניהם גואלים הם, שניהם משיבים "לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם".

אורות, ישראל ותחייתו, פרק כט

התוכן האצילי של דור האבות
והתוכן החברתי של דור הבנים

דרשתי באחרון של פסח, בחברת "סיני" של הצעירים פה, על דבר התוכן של השבת "לב אבות על בנים, ולב בנים על אבותם", שהתוכן החברתי מתגבר תדיר בדור הצעיר, וממנו יונקים האידיאלים הרוחניים שלו את לשדם; והתוכן **האצילי** מתגבר בדור **האבות**, וכל החברתיות שלו מבוססת עליו.

– – – אבל העולם הגיע להתפרדות בין עולם־האבות לעולם־הבנים, ופירוד זה מחזיר אותו למצב של תוהו ובוהו.

היסוד **האצילי** – כשניטלים ממנו הצדדים החברתיים, נעשה הוא לקוי, ולא יצלח לאבן־פינה, ואפילו לבנין החיים הרוחניים; והיסוד **החברתי** – בהנטל ממנו ליח־האצילות, מתהפך הוא לזוועה.

ותקוות דור־דורים לגילוי אליהו, בנויה היא על התעצומה של התחברות שני היסודות הללו, האצילית והחברתית, לב האבות ולב הבנים.

כשמתחברים העולמות הנפרדים, הנראים כמנוגדים, מתמלא העולם כולו אורה, **האצילות** השמימית **והחברתית** הארצית מתמזגות ברוב עידון, וברכת השלום הולכת ומתפשטת בעולם.

אגרות הראיה, ח"ג, אגרת תשסח, עמ' לד־לח

ומרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל מוסיף ואומר:

כל **הפרדה** היא צמצום – חושך גלות, וכל הכללה היא מרחב – אור גאולה. ההפרדה המסוכנת ביותר היא ההפרדה שבין אבות לבנים, ובה מתבטאת הנקודה העיקרית של הגלות – 'אוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם' (ברכות ג, א). ולעומת זה, כל האושר שבגאולה הוא שיבת לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם".

מי מרום, ח"ד, עמ' כו

הלילה הזה הוא, הלילה המיוחד להשבת לב בנים לאבות ואבות לבניהם – עבודת הקודש העתידה של אליהו הנביא (מלאכי ג, כד), וזהו יסוד המסורה בדבר בוא אליהו והכנת כוסו בלילה הזה.

שם, עמ' א־ב

"עיקבתא דמשיחא קודמות לעיקבותיו של אליהו"

כתב לי ידידי הוותיק, הבלשן מר מאיר מדן (הי"ו) [ז"ל]:

זכיתי להגיע לשולחנו הטהור של הרב, בליל הסדר של פסח תרצ"ד, אחרי ברכת המזון. ואז, בשעת מזיגת "כוסו של אליהו", שמעתי מפיו זצ"ל:

בסדר "הרחמן" שאומרים בסיום ברכת המזון בסעודת המצוה של ברית־מילה, מבקשים תחילה מהקב"ה שהוא ישלח לנו "משיחו הולך תמים" ואחר כך מבקשים על שליחת "כהן צדק אשר לוקח לעילום", היינו על אליהו הנביא – והרי ידוע שאליהו צריך לבוא לפני ביאת המשיח, ומדוע אפוא סדר הבקשות הפוך הוא?

ואחרי בירור ארוך הסיק הרב, כי אמנם בואו של אליהו קודם למלך המשיח, אבל עקבותיו של המשיח – "עקבתא דמשיחא" – הן עוד יותר מוקדמות, הן נראות ומורגשות לפני עקבותיו של אליהו. לאמור: האתחלתא של הצדדים הגשמיים של הגאולה, בניין הארץ ותנובת פירותיה, נראות עוד לפני שמורגשת פעולת ההתעוררות הרוחנית שמבשרה הוא אליהו הנביא.

וזוהי איפוא הקדמת הבקשה של שליחות "משיחו הולך תמים", שעוד לפני שנזכה לגילוי הגדול של הישועה הרוחנית על ידי אליהו המשיב 'לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם', כבר נזכה להרמת קרנו החמרית של עם ישראל, לפי הסדר שבפסוק הושיעה את עמך וגו' ורעם ונשאם עד העולם – **ורעם** במרעה טוב מבחינה חומרית, ואחר כך **ונשאם**, תשא אותם ותרומם אותם מבחינה רוחנית.

לא רק רוצה בדרך השם, כי אם גם נרצה

נרצה – הרשמים המרובים והמגוונים של חג־הפסח, כשהם נערכים יפה, באווירה של חירות נעימה ונקדשה, פועלים הם על כלל־האומה, ועל כל אחד מאישיה הפרטיים, פעולה של קביעות־טבע רצויה. הכלל והפרט כבר נפעל בטבע העדינות שספגה נפשו, וכל חושיו וכוחותיו נמשכים לחפץ היותר נשגב, להכרת אדון כל המעשים, צור ישראל וגואלו, עד שהוא לא רק רוצה בדרך־השם, כי אם גם **נרצה**, נפעל גם בלי מאמץ ותחבולה מצדו.

זוהי המגמה של זמן־חירותינו, של החירות המאוששת ביסודותיה הנצחיים, בדבר אלקינו אשר יקום לעולם, שתהא הנפש הפרטית חושקת להיות נכללת בנפש האומה כולה, אגודה ודבוקה בעומק האופי של הנשמה הישראלית.

ע"פ עולת ראיה, ח"ב, עמ' רצט

עם המושל הבריטי ב"סדר" של הרב

סח לי בנו של נזיר־אלקים הרב דוד הכהן זצ"ל, יבל"ח הרב שאר־ישוב כהן שליט"א:

סיפר לי אבא ז"ל, כי מושל ירושלים, רונלד סטורס, הביע פעם משאלתו להיות נוכח ב"סדר" של הרב, וכמובן שמשום שלום־מלכות נענה הרב למשאלתו. בחשבו על אירוחו המתאים, נזכר הרב כי סטורס מתעניין בספרות יוון העתיקה, ועל כן פנה אלי וביקשני שאבוא ל"סדר", ואהיה איש־שיחו של האורח, להנעים לו את זמן ישיבתו על יד השולחן. בטוב־טעמו הוסיף הרב ואמר: מקובל לקדם איש־שררה רב מעלה בפרחים, והרי אמר רבי יהודה הלוי "ואל ישיאך חכמה יוונית, אשר אין לה פרי כי אם פרחים",[10] תשמש נא אפוא השיחה עם האורח בנושאי חכמת־יוון, כפרחים שבהם אנו מקבלים פניו אצלנו.

הבינותי יפה את רצונו של הרב לדאוג ליחסים מתוקנים עם המושל הבריטי, שירגיש שמכבדים אותו כראוי, ובדלית־ברירה מילאתי את בקשתו, והשתדלתי למלא את התפקיד שהוטל עלי כמיטב יכולתי (אף שנתברר לי שידיעותיו של סטורס בספרות־יוון היו שטחיות ביותר). אולם הרב הבין יפה לרוחי, שלא היה נוח לי כלל לעסוק בנושאים אלה בליל־השימורים, לילה שכולו קודש לד',[11] והוא העניק לי פיצוי הולם, שרק הוא היה מסוגל לתתו לי: בשעה מאוחרת התיישב ולמד אתי קטעי **זוהר** מופלאים, על פסוקי שיר־השירים, מתוך **"זוהר חדש"**, ובהסברתו הרחבה ובקיאותו הגדולה בכל גנזי הנסתרות, האיר לפני את כל הלילה, עד שהגיע זמן קריאת־שמע של שחרית.

'הביאני המלך חדריו' –
אלו חדרין עילאין, חדרין קדישין

והרי לנו קטע זוהר מדבריו המאירים של ה**"זוהר חדש"** על שיר השירים:

> פתח ואמר: 'משכני אחריך נרוצה, הביאני המלך חדריו, נגילה ונשמחה בך' (שיר־השירים א, ד), כתוב 'מזמור לדוד בהיותו במדבר יהודה' (תהלים סג, א), תא חזי דוד מלכא קודשא ברוך הוא איתרעי ביה [רצה בו] יתיר מכל מלכין דעלמא – – – מאי טעמא, בגין דדוד מן יומא דהוה אזיל בתר עאנא במדברא, הוה מסתכל בעובד אומנותא דקודשא ברוך הוא, והוה משבח ואמר 'כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך' וגו' (שם ח, ד). – – – ובכל עאקי דהוה ליה, הוה משבח ומצלי קמי קודשא בריך הוא

---

10. בשירו "ידבריך במור עובר רקוחים", "רבי יהודה הלוי" כרך ג, שירי חול, ה'תשכ"ד עמ' 15. מובא על ידי הרב הנזיר בהרצאת הסיכום לספר הכוזרי המבואר.
11. "חג המצות, זמן חרותנו, הוא חג חרות הבינה העליונה, המשחררת מעול שעבוד המלכות" ("קול הנבואה" עמ' רנג), "בליל פסח נפתחים חמשים שערי בינה כולם" (שם, עמ' רנד). **ובשל"ה**, מס' פסחים, מצה עשירה, הדרוש הששי [אות תקיז במהדו"ב "יד רמה" חיפה ה'תשנ"ב חלק ב]: "הוזכר בתורה חמישים פעמים יציאת מצרים, נגד חמישים שערי בינה – – – ושם היין המשומר שאין שם מגע כותי".

– – – והשתא אמר שירה 'בהיותו במדבר יהודה', באתר דהוה רדפין אבתריה, ומה אמר 'אלקים א־לי אתה אשחרך' – – – ואבקר גבך בכל יומא תדיר, 'צמאה לך נפשי' כמאן דצחי למשתי – – – 'בארץ ציה ועיף בלי מים' – דלית תמן נהירו דאורייתא, נהירו דנהורא עילאה. 'כן בקודש חזיתיך' – אף על גב דאנא במדברא אנא חמי לך לאתדבקא בך ותאיב אבתרך, 'לראות עוזך וכבודך', ודא היא כמה דכתיב, 'משכני אחריך נרוצה, הביאני המלך חדריו' אלין חדרין עילאין – – – חדרין קדישין – – – 'נגילה ונשמחה **בך**' באינון כ"ב אתוון דאלפא־ביתא דאקרי **ב"ך**, כדאת אמר 'אשר נשבעת להם **ב"ך**' (שמות לב, יג), '**ב"ך** יברך ישראל' (בראשית מח, כ).

"שיר־השירים אינו על פי הפשט אלא על פי הסוד"

"כל השירים קודש, ושיר־השירים קודש־קדשים" (ידים, סוף פרק ג'), כי בכולם יש בחינת קודש הכוללת פשט, רמז, דרש, סוד, וזה – קודש־קדשים, שהוא **הסוד בלבד**. וכן מרן הרב זצ"ל היה אומר, כי הפשט הוא קודש והסוד הוא קודש־קדשים, ושיר־השירים אינו על פי הפשט אלא על פי הסוד, ולכן הוא קודש־קדשים" (קול הנבואה, ירושלים, תש"ל, עמ' קפח). והעיר הרב דוד הכהן זצ"ל [הרב הנזיר] בשיחה שבעל־פה,[12] שבהקדמת מהר"ם אלשיך ז"ל לספרו על שיר השירים – "שושנת העמקים" – יש רעיון דומה לזה של הרב, שבכל ספרי הקודש ישנן בחינות רבות, ואילו בשיר השירים ישנה רק בחינה אחת.

"אהבת השם הנובעת מתוך מעלת הנפש"

יש אהבה להשם יתברך, שהיא באה מצד הבריאה והודה, ויש אהבה הנובעת מתוך מעלת הנפש לאהוב את הטוב הגמור, ואהבת נפש ונשמה זו יקרה מכל האהבה הנקלטת מבחינת המציאות, וכדי לצייר אותה באמיתה באים כל הציורים הרבים והגדולים שבשיר־השירים.

עולת ראיה, ח"ב, עמ' ג'

רחשי שירות ערבות
למלכך שוכן־ערבות,
אל קולך אזניו קשובות,
צביה, עפרת־אהבות,
לב בנים ישיב אל אבות,
זה דודך, דגול מרבבות!

רבי ישראל נג'ארה ז"ל

---

12. אף כתב כן שם בקול הנבואה כמ' קפח, הע' קמב.

יהושע ביריחו

ומעניינה של הפטרת היום, "ויהיה בהיות יהושע ביריחו" (יהושע ה, יג), ראוי להביא כמה שורות מתוך תשובה בהלכה, שכתב מרן הרב זצ"ל אל הגרי"צ הלוי ז"ל, ראב"ד בת"א-יפו:

> ומה שכתב כבוד-תורתו, שאין שום נפקא-מינה, היכן עמד יהושע, **אם ביריחו** או מחוצה לה – לא נראה לי, שהרי ביאת צדיק לעיר עושה רושם גדול, ובפרט יהושע שזכותו הוא דבר גדול, **ומלך**[13] **כציבור חשוב.** ואם נחשב שעמד בתוך העיר, על פי גדרי התורה [שעיבורה של עיר נחשב כמו בתוך העיר – עיין נדרים נו, ב] ודאי עשתה עמידתו שם דבר גדול לגבי כיבוש-יריחו.
>
> עזרת כהן, עמ' שח

[ובפירוש הראב"ד למסכת תמיד שנינו: "ומורי הרב החסיד ז"ל אמר, דכל אלה שנשנו (במשנה, פרק אמר להם הממונה, תמיד דף ל', ב) שהיו נשמעין **ביריחו** – מעשה נסים היו. ודווקא ביריחו – מפני **שיריחו היתה כמו ירושלים,** מפני שהיא היתה **תחילת כיבוש ארץ-ישראל** – – – והיו נשמעין בה כל אלה שנשנו (במשנה), בכדי שירגישו בני-אדם, **שביריחו** יש כמו כן קצת קדושה כמו **בירושלים**"].

קבלת פני הרב ברגל

מרוממת היתה ההרגשה, בשעת הבוקר, אחרי תפילת החג, כשהרב קידש על היין, בעודנו מעוטף בטליתו, ומיד פתח בדברי תורה מעניינא דיומא, כששולחנו עטור באורחים מהארץ ומחו"ל, שעלו לחוג את חג הפסח בירושלים, והידרו להתפלל במחיצתו של הרב.

וטרם הספיקו המתפללים לצאת לביתם, וכבר התחילו מגיעים גלים-גלים להקביל פני הרב ברגל. רבנים דגולים וראשי ישיבות ותיקים, תלמידי חכמים ואנשי-מדע, ראשי עם ואלופי קהל, ומגוון עשיר של אנשי ירושלים על גלימותיהם ותלבושותיהם הססגוניות. את כולם היה הרב מקדם בנהירו דאנפין, ובפני כל חבורה היה דורש בדברי תורה, אם בהלכה ואם באגדה, ושמחת הרגל של מקבלי פניו – "אנפי שכינתא" – היתה מתברכת בטללי אור תורה דלעילא.

סופרה של ירושלים החדשה, מר יצחק שפירא ז"ל, התרשם מאוד מכל הנ"ל, וגם הוא מתאר את המראה הגדול הזה: "מחזות מרהיבי עין, היו חוזרים ונשנים במועדות, כשהיו נוהרים לבית הרב אגודות-אגודות, רבנים וגדולים מכל העדות, פרנסי ציבור, עסקנים ונדיבים, והרב אשר כל רז לא אניס ליה, היה מפזר ומעניק להם דברי תורה ביד רחבה

---

13. עיין בראשית רבה נט, ו.

– הלכה ואגדה ופילוסופיה, לרבות סיפורים. וסיפוריו על גדולי ישראל – סיפורים קדושים היו, מושכים את הלב ומרתקים את הנשמה" (ירושלים מחוץ לחומה, ירושלים תש"ח, עמ' 8-117).

"נפשו הטהורה – כולה היתה רננה לאל-חי"

וכך כותב הרב מאיר ברלין ז"ל:

"לא רק החובות שבאברים נתקיימו אצלו בהידור רב, אך גם הנפש, נפשו הטהורה, כולה היתה רננה לא־ל חי. אמונה תמימה נצנצה מתוך עיניו, ממאור פניו. כשהגיעו ימי חג, ימי שמחה, אור חדש נגה עליו, ולמי שבא אליו מן החוץ היה נראה שהוא מוצא לפניו אדם מאושר כאילו באושר בלתי צפוי, כאילו באה אליו שמחה אשר הפתיעתו. היתה אצלו השמחה עמוקה, לא רק מתוך הציווי, כי אם מתוך ההרגשה, כי האמונה התמימה השפיעה עליו לקבוע את מצב נפשו, את רגשי לבו".

צדיק באמונתו, קובץ "אזכרה", חלק א, עמ' רא

"סדר של פסח" שתזמורת מנגנת בו – לאו שמיה "סדר"!

לפני חג הפסח של שנת תרצ"ד, הגיעו תיירים מרובים לבקר בארץ, ומאות מהם עלו לירושלים לחוג בה את חג הפסח. רצו הקרנות הלאומיות – הקרן הקיימת וקרן היסוד – לקבל את האורחים בצורה נאה והחליטו לערוך להם "סדר שני". כדי למשוך ל"סדר" הזה שומרי תורה ומצוה, פנו ראשי הקרנות אל הרב שיתן חסותו למעשה נכבד זה וכן השגחתו־עדותו על הכשרות.

עם כל רצונו הטוב לעודד את הנושאים בעול גאות אדמת־הקודש ובניינה, סירב הרב הפעם להיענות לבקשה, באמרו שאין הוא יכול להסכים לסדר שני בארץ־ישראל, יום־טוב שני הוא עניין של גלויות, וחייבים אנו לשמור על כבודה של ארץ־ישראל.[14]

התחכמו אנשי הקרנות, ופנו לאחד מאברכי הישיבה בהצעה שיקבל על עצמו את ההשגחה על הסדר, והבטיחו לו תשלום נכבד, אולם התנו שישיג להם הכשר של הרב. האברך שלא ידע שכבר פנו מקודם אל הרב, והוא סירב, קיבל את ההצעה ברצון (לפי המצב הכלכלי אז בארץ, היה התשלום המובטח לו מסייע לפרנסתו לכמה חודשים), ובא אל הרב לבקש הסכמתו והכשרו.

וכאן נכנס הרב למצוקה נפשית. הרב היה רגיש מאד לצרכיהם של אחרים, ועזרה למשפחת ת"ח היתה חשובה בעיניו מאוד. התחיל הרב מהרהר בדבר ומחפש מוצא, והנה

14. עיין לעיל פרק י, עמ' 143-141.

אורו פני הרב, והוא אמר לאברך: גם לי יש תנאי, ואם יהיו מוכנים למלא אותו, אתן להם הכשר. התנאי שלי הוא, שתוזמן ל"סדר" התזמורת של "חינוך עיוורים", ושהדבר יפורסם בצורה בולטת במודעות.

והוסיף הרב והסביר: הכל יודעים שאין כלי־שיר מנגנים אצלנו ביום־טוב, ו"סדר של פסח" שתזמורת מנגנת בו – לאו שמיה סדר!

בהלכות ספירת העומר

ב**"שערי ציון"** (תרפ"ד, חוב' ג־ד), הובאה דעת הגרי"א וינוגרד ז"ל, במי שנסתפק במניין ימי הספירה, שאין הוא יכול לברך, משום שמצוות ספירה משמעותה ידיעה ברורה, וכשיש ספק בדבר – אין זו ספירה (והקדימו הגרא"ד שפירא ז"ל, "דבר אברהם", ח"א, סי' לד).

ובנידון זה עורר מרן הרב זצ"ל, שהספירה המסופקת היא הפסק בין הברכה לספירה, עיין אורח משפט סי' קכו־ז, וראה דיון בדברי הרב ב"המאור" להרא"מ פרייל ז"ל ח"א, סי' יב. ועיין מ"ש בזה הגרצ"פ פרנק ז"ל, "מקראי־קודש" לפסח, ח"ב עמ' רכד.

פרק כה

למחרת הפסח

מנחת העומר – מן השעורים

מן השעורים – מאכל בהמה – בא העומר, וכשהנפש הבהמית מתעלה לעליונות מקורה, ובכחה העז היא נוטה לקודש ולטהרת־אמת – האהבה העזיזה, האלקית, חוגגת את חג־קדשה.

האומה כולה מקרבת את כחותיה החמריים הפועלים בכללותה, להיות קודש לד׳. מתאחדת האומה עם רצון אלקי־עולם־ד׳ – – – ואהבת־עולם נקבעת בין ד׳ ובין ישראל עם קרובו.

עולת ראיה, ח״א, עמ׳ תיז־ח

״גם החקלאות כולה ספוגה קודש,
וקצירת העומר היא קרבן־ציבור שדוחה שבת״

כל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם, כדי שיהיה [העומר] נקצר בעסק גדול – – – כל כך למה, מפני הבייתוסים שהיו אומרים אין קצירת העומר במוצאי יום טוב [אלא במוצאי שבת, ואין קצירת העומר דוחה שבת].

מנחות סה, א

החקלאות – היסוד הראשי של כל ארץ נושבת – הנה אצל כל העמים היא רק גורם כלכלי רגיל, אבל אצל העם אשר תוכן חייו כולו הוא קודש־קדשים, וארצו ושפתו וכל ערכיו קודש הם, גם החקלאות כולה היא ספוגה קודש.

הקודש הזה שביסוד החקלאות מובלט על ידי זה שראשית־הקציר, העומר, עולה הוא למדריגת עבודת־קודש עליונה, והרי הוא קרבן־ציבור שדוחה את השבת.

הבייתוסים, שהתנגדו לדחיית־שבת זו, ודאי לא חרדו על קדושת השבת ושמירתה יותר משומרי־השבת הנצחיים, הפרושים, ולא למען משמרת השבת ממלאכת קצירת

העומר, היתה מלחמתם נטושה, בהתעקשם לפרש את פירוש־הפלסתר שלהם "ממחרת השבת – ממחרת שבת בראשית".

מחשבת־רעל עמוקה היתה בלבם – – – ניתוק החקלאות מהתוכן הקדוש שלה – – – הפרדה בין עבודת הקודש העליונה, הרזית, **השמימית**, לבין החקלאות ועבודת הבנין המעשית, **הקרקעית**. ועל כן גם "החל חרמש בקמה" של קצירת העומר – לדעתם המסולפת – אינה דוחה שבת.

אולם האומה היודעת לנצור את קדשיה כולם, את דבר־ד' אשר עמה, היא גם העומדת על קדושת החקלאות הארץ־ישראלית, שגם היא קשורה ונמשכת ממקור הקודש. ואם כל העבודה החקלאית בהתמשכותה המעשית, הרי היא מכלל מלאכת החול, ואסורה היא בשבת, אבל קרבן הראשית שלה עולה למדריגות הקודש שבמקדש, וכמו שאר קרבנות־הציבור, התמידין והמוספין, גם הוא דוחה שבת.

ונצחו חכמים את הביתוסים, והתגברו על החפצים לנתק את היסוד החקלאי מקשר קדושתו, וכשאירע ראשית־הקציר, קרבן העומר, להיות בשבת, נקבע דינו כדין כל עבודת הקודש הקבועה, הציבורית, וידעו תועי־רוח בינה, כי בימין־ד' העושה חיל תתן אדמת־הקודש את יבולה, וארץ־ישראל תיבנה בנין שלם.

התור, תרפ"ח, גל' כג, מאמרי הראי"ה עמ' 179-180, "יום הביכורים זמן מתן תורתנו"

"אכילת עבור הארץ, תבואת ארץ הקודש, גבוהה ועליונה יותר מאכילת המן"

"ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח – – – וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ – – ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא" (יהושע ה, יא־יב).

אמר מרן הרב זצ"ל: חזר הכתוב והדגיש את עניין אכילת תבואת־ארץ־כנען, אף על פי שכבר נאמר שאכלו מעבור הארץ, ללמדנו שאמנם אכילת מן זוהי מדרגה גבוהה, לחם מן השמים (שמות טז, ד) דגן־שמים ולחם אבירים (תהלים עח, כג־כד, ועיין יומא עה, ב, ורמב"ן, שמות טז, י), אבל כל זה הוא רק בחוץ־לארץ, לא כן כשעם ישראל זכה להכנס לארץ הקודש, גם כשעדיין לא נכבשה כולה ושם כנען עדיין נקרא עליה, אכילת עבור־הארץ, תבואת ארץ הקודש, היא גבוהה יותר, עליונה יותר מאכילת המן, שכן תבואה זו נתחייבה מיד בחלה (כתובות כה, א), ובכך כבר היו גנוזות בה כל המצוות התלויות בארץ[1] [וראה מ"ש הר"א אזולאי ז"ל, חסד לאברהם מעין ג נהר כא].

---

1. "ראוי לשים לב למה תלה שביתת המן באכילת עבור־הארץ? ויתכן שעשה להם השי"ת בזה כאשר עשה בעמוד האש והענן, שלא היה מש עמוד הענן עד בוא עמוד האש, כך לא הושבת המן עד אכלם מעבור־הארץ. והוא, כי ביום סילוק משה רבינו ע"ה חדל מטר המן מן השמים, ומאשר לקטו ביום ההוא אכלו עד יום ט"ז בניסן [עי' קידושין לח, א]. והנה לא יבצר מהיות

[הקדושה שבטבע היא קדושת ארץ ישראל, והשכינה שירדה בגלות ע"י ישראל הוא הכשרון להעמיד קדושה בניגוד לטבע.

אבל הקדושה הלוחמת נגד הטבע, אינה קדושה שלמה. צריכה היא להיות בלועה בתמציתה בקדושה העליונה, שהיא הקדושה השלמה, הקדושה שבטבע, יסוד תיקון העולם כולו וביסומו הגמור].

אורות התחיה, פרק כח

העלאת העומר

אחד מיסודות הידיעות העיקריות הוא, שאין המצוות דברים סימליים, כמו סימני זיכרון, אלא הן פעולות יציריות שהמחוגה האלקית תיארתן, ומכל מקום יש בהן מרחב גדול לכל היופי הסמלי.

[בעלי-עבודה קראו הראשונים להמסתכלים הרזיים, והוא הסגנון המיוחד והאופי שלהם. - - - לא סמליות הן המצוות שלהם, כי אם עובדות מצחצחות ומעלות הכל, מטיבות לכל ומאשרות את הכל. והמצוות אינן נגבלות אצלם, הכל הוא מצוה – "בכל דרכיך דעהו" ו"כל מעשיך יהיו לשם שמים".]

ערפלי טוהר, עמ' ס', אורות הקודש א, עמ' קכג

תפיסת יסוד הכוח הבהמי, המשותף לאדם ולבהמה, הכלול במהותם של **השעורים**, המתכלל **בעומר**, כשהוא עולה למזבח בהקרבתו ובכוונתו, שהיא נטיית רצונו של הכלל לצד העילוי והקודש, עושה תסיסה גדולה לשבח בכל הנפשות ובכל צדדי החיים וההויה השייכים להם.

זרעים, סיוון תרצ"ו; שמונה קבצים א, שפד

העריגה הנפלאה לבנין בית-המקדש

הכח המחיה את נשמת ישראל – זו העריגה הנפלאה לבנין בית המקדש ולהחזרת כבודו בתכלית שלמותו האידיאלית המקווה, שרק צפיה זו מרוממת את רוח כל הדורות כולם, לדעת שיש תכלית נשגבה לחייהם והמשכם ההיסטורי, ובנקודה עליונה זו גנוז כל עוז החיים של קישור האומה לארץ ישראל, וכל המצוות התלויות בארץ, באיזו מידה שהן נוהגות, הן שומרות את הלח של טל חיים זה היסודי.

מכתי"ק; שמונה קבצים א, תרמח

תבואה בערבות-מואב, שהיו יכולים לאכול בין ז' אדר, יום סילוק משה ע"ה, לט"ז בניסן, אלא שרצה הקב"ה **שיבואו מקודש לקודש**, ועד אכלם מעבור ארץ כנען, אחרי הקרבת העומר, בירך את המן שיתקיים לאכול ממנו" (מהר"ם אלשיך ז"ל).

"מידת הקירבה של הפירות לארץ הקודש היא המקדימה אותם לברכה"

סיפר לי הרב יעקב רקובסקי שליט"א, שבבית אביו, הרב ר' אבא רקובסקי ז"ל,[2] נערכה מסיבת קבלת-שבת לכבוד הדוד, הרב ר' שלום,[3] ת"ח ירושלמי מובהק, ששימש ברבנות בארצות-הברית, והסבו במסיבה גדולי ירושלים, ואף מרן הרב זצ"ל כיבד את האורח הנעלה בנוכחותו.

כשנתבקש הרב להשמיע דברי-ברכה, פתח בעל-הבית ואמר: הואיל ואחי הגדול האורח הוא ב"ה "פרי הארץ לגאון ולתפארת", יואיל נא רבנו להשמיע לנו אמרים בשבח פירותיה של ארץ-ישראל. ומשנענה הרב לבקשה והתחיל מדבר בנושא זה, היה זה כאילו פרץ מעיין מבין הרים. פתח ב"שבעת המינים" שנשתבחה בהם ארץ-ישראל, ועמד על דברי הגמ' (ברכות מא, ב) "שקל רב המנונא בריך אתמרי ברישא [הקדים את התמרים לרימונים] - - - אמר ליה, זה [התמרים] שני לארץ [שני בסוף הפסוק 'ארץ זית-שמן ודבש'] וזה [הרימון] חמישי לארץ [לתחילת הפסוק 'ארץ חטה ושעורה' וגו' (דברים ח, ח)]", והסביר הדברים בדרך עיונית-מקורית ברוב הרחבה [ודומה שהסברתו המאירה היא זאת הנמצאת בספרו "עין איה" על עין-יעקב (ברכות חלק ב פרק ו אות מ), ונדפסה ע"י הרב ישעיה שפירא זי"ל בקובץ "ארץ חפץ" (ירושלים תר"ץ, פרק א אות יא, עיין שם). אחר כך חזר הרב והפליג במעלתם של תמרים על פי הגמרא (כתובות י, ב) והמכילתא (שמות טו, כז), שבעים תמרים כנגד שבעים זקנים.

והוסיף הרב במתק-לשונו על דרך הדרוש, כי ממאמר הגמרא בברכות נמצאנו למדים שקיימת הבחנה בחיבת פירות ארץ-ישראל, לפי מידת קירבתם **לארץ**, ושקירבה זאת היא המקדימה אותם לברכה. בהמשך דבריו עבר למשא ומתן של הלכה בסוגיית פירות ארץ-ישראל שיצאו לחו"ל ופלוגתת הרמב"ם והראב"ד [פרק א מהלכות תרומות הל' כב, ועיין שו"ת אחיעזר ח"ב סי' טו, וראה מכתבו של מרן הרב זצ"ל אל הגאון ר' חיים עוזר גורדזי"נסקי ז"ל ב"דעת כהן" עמ' תכח].

ושוב חזר הרב וחרז את ההלכה בדברי אגדה וסיים בברכה לאורח, בן ירושלים, המרביץ תורת ארץ-ישראל בחוץ-לארץ, ושרשיו נטועים בארץ הקודש, ואשר קשור הוא אליה בלב ונפש, פעיל ומסור לישיבות ירושלים ומוסדותיה בקודש.

קרוב לשעה זרמו הדברים באגדה ובהלכה, וברקי רעיונות וחידושי סברות בהירות האירו עיניהם של המסובים, וכשגמר הרב את דבריו הרגישו כולם טעם עליון בפירות ארץ-חמדה שהוגשו לשולחן, טעמה המיוחד של קדושת פירות ארץ-ישראל.

---

2. ה'תר"ס-ה'תשי"ח, מראשוני תלמידי ישיבת מרכז הרב, עיין ליקוטי הראי"ה ב עמ' 159.
3. צריך לומר הרב יוסף אליהו רקובסקי ז"ל, חזן ורב באמריקה. ר' שלום היה הסבא והתגורר בחו"ל.

חיבת קדושת פירות ארץ-ישראל

ולעיל (פרק יז, עמ' 214) הבאנו מתוך החוברת "לשלשה באלול" מה שמוסר מו"ר הגרצ"י קוק (שליט"א) [זצ"ל]:

> לחיבת קדושת פירות ארץ-ישראל, היה משתדל ליטול ידיו לאכילתם, באמרו שמשום זה אינו בכלל הגנאי של הנוטל ידיו לפירות (חולין קו, א), וכמו שהורה כן לענין נטילת ידיים לפירות שביעית (שבת הארץ, קונטרס אחרון סי' כה)".

ובשבת הארץ שם הוסיף מרן הרב זצ"ל וכתב: "וכהאי גוונא כתבו רבוותא בתראי (אורח חיים סימן קנח סעי' ה) במי שנוטל ידיו [לפירות] משום כבוד הברכה". וכוונתו היא למפורש שם במשנה-ברורה ס"ג בשם האחרונים.

[ועיין מה שחילק מרן הרב זצ"ל בספרו "מצות ראיה" (אורח חיים סי' קנח) בגדרי נטילת-ידיים, משום סרך-תרומה או משום והתקדישתם. ועיין מה שכתב הר"ש ברמן (שליט"א) [ז"ל] בספרו "אשר לשלמה" (מהדורה תניינא סי' ב)].

"באכילת פירות ארץ-ישראל אנו ניזונים מקדושת השכינה"

> ונאכל מפריה ונשבע מטובה - קודשת ארץ-ישראל, הנשפע בה מקדושת הארץ העליונה, וגם בפירותיה נשפעת היא מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ - - - ועל כן ניחא שאנו מכניסין בברכה זו את הנוסח 'ונאכל מפריה ונשבע מטובה', כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובתה.
>
> הר"י סירקיש ז"ל, בית חדש, טור אורח חיים סי' רח

פרק כו

"שיר השירים"[1]

שיר־השירים לאדלקא בוצינין, כמו שמבואר בזוהר פרשת תרומה [דף קמג־קמה] ובזוהר חדש בכמה מקומות.
ביאור הגר"א לתקוני זוהר, עמ' 134

כי שיר השירים נגד גדולת ישראל ביציאת מצרים, כמו שנאמר, השיר יהיה לכם כליל התקדש (ישעיה ל, כט), ישקני מנשיקות פיהו – נגד מתן תורה וכו'; לריח שמניך טובים – נגד בנין בית המקדש.
פירוש הגר"א לשיר־השירים, ד"ה משכני וכו'

פתח ואמר "שיר־השירים אשר לשלמה" – זכאה דרא די חכמתא דלעילא שריא בגויה. – – – ועל דא אמר דוד מלכא אחת שאלתי וגו' לחזות בנועם ד' ולבקר בהיכלו, ורזא דא **לשלמה** – ולמלכא דשלמא כולא דיליה.

'כי טובים דודיך מיין' – טוב לאו איהו אלא מסטר דאור קדמאה, דכתיב 'וירא א' את האור **כי טוב**' (בראשית א, ד).

זוהר חדש שיר השירים דף ו

הגר"א ז"ל: "עיקר התורה הוא בארץ־ישראל!"

'משכני' – בעת לכתך במדבר, כמו שנאמר (ירמיה ב, ב) 'לכתך אחרי במדבר'; 'אחריך נרוצה' – בעת שעברו את הירדן כמו שנאמר (יהושע ד, י) 'וימהר העם ויעבורו'; 'הביאני המלך חדריו' – הוא מועד ביאתן לארץ־ישראל, וענין 'חדריו' הם חדרי התורה, כי עיקר התורה הוא בארץ־ישראל, כמו שכתוב (איכה ב', ט) 'מלכה ושריה בגויים אין תורה'; 'נגילה ונשמחה בך' – הוא בית המקדש הראשון, שהשכינה היתה שורה בו; 'נזכירה דודיך מיין' – הוא בנין בית המקדש השני שלא חזרה השכינה, אלא '**נזכירה** דודיך'; 'מישרים אהבוך' – הוא לעתיד לבוא, שיטו שכם אחד לעבדך, כמו שנאמר (ישעיה מ', ד) 'והיה העקוב למישור'.

פירוש הגר"א לשיר השירים

---

1. עי' לעיל עמ' 304.

"שיר השירים – לעורר אהבת-ד' בלב ישראל"

כתב מרן הגאון הנצי"ב ז"ל, בפתיחת ביאורו לשיר-השירים: "כבר מילתנו אמורה, ששלמה המלך אמר ספר קוהלת בחג-הסוכות (עיין הרחב דבר, ויקרא כג, לד, במדבר כט, יב, העמק דבר, דברים טז סוף פסי' ח, השמטה), באשר אז היו נקהלים גם חכמי-האומות – – – ואילו ספר **שיר-השירים** אמרו שלמה המלך **בחג-המצות**, לפני ישראל לבד, כמו שביארנו בהעמק-דבר (דברים טז, ח), בפשט המקרא 'ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לד' אלקיך' – – – דביום השביעי של פסח מצוה להתבונן על עניין אכילת מצה בששת ימי הפסח (היינו לבד יום הראשון שיש בו טעם מיוחד, כי בחפזון וגו'), דששת הימים הוא כעין אכילת-הכהנים שייריי-מנחות בכל השנה דווקא מצות – – – להתדבק באהבת-ד'. וביום השביעי, טרם שהם נפרדים מירושלים, מקום הקודש והמקדש, יהיו נעצרים במחשבה, להיות שמור בלב-ישראל בלכתם לביתם. ועל זה התכלית אמר שלמה המלך **שיר-השירים**, לעורר אהבת-ד' בלב ישראל" (רינה של תורה, ווארשה תרנ"ד, עמ' ב).

[ויש להעיר שאמנם ברמ"א, או"ח סוף סי' תצ, נאמר שהמנהג הוא לקרוא שיר השירים בשבת חוהמ"פ, ברם במסכת-סופרים (פרק יד, טז), מפורש שנהגו לקרוא שיר השירים "בלילי שני ימים-טובים של גלויות האחרונים, חציו בלילה האחד וחציו בלילה השני – – – ויש אומרים בכולן מתחילין במוצאי-שבת שלפניהם"].

"מי שלא חש מעולם נועם אור אהבת צור כל העולמים, לא יוכל להבין את הגעגועים הרמים-הנישאים שבשיר-השירים"

והרי לנו דבריו המרוממים של מרן הרב זצ"ל על שיר-השירים:

> מי שלבו ערל, מפני שלא טעם טעם של התנשאות אל מרומי-הגיוני-קודש, מפני שלא חש מעולם נועם אור אהבת צור-כל-העולמים – – לא יוכל להבין כי הגעגועים הרמים-הנישאים **שבשיר-השירים**, אלה המה רשמים של האוצר הרוחני הגנוז בנפש כלל-האומה, העם אשר בחר לו ד' לשמו ולזכרו.
>
> – – – ורבי עקיבא, אשר עת שסרקו בשרו במסרקות של ברזל, יכול היה להשיב "כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה – 'ובכל נפשך' – מתי יבוא לידי ואקיימנו", ולהאריך באותה שעה ב"אחד" עד שיצאה נשמתו (ברכות סא, ב), רק הוא יכול לומר "שאין כל העולם כולו כדאי שניתן בו שיר-השירים לישראל, שכל הכתובים קודש, ושיר-השירים קודש קדשים" (ידים פ"ג, מ"ה).
>
> – – טהורי לב יראו את רבי עקיבא בגדלו, את רבי עקיבא המשחק, כשהוא רואה שועל יוצא מבית קודש-הקדשים (סוף מכות), מפני שלנפשו הענקית העתיד הרחוק ניצב ועומד כהווה. – – וממקור אותה נפש אשר האהבה האלקית מילאה אותה – – יצאה ההחלטה: "שיר השירים – קודש קדשים!"
>
> עולת ראיה, ח"ב עמ' ג-ד

[וראה מאמר "החרש והמסגר" של המלבי"ם ז"ל בסוף "שירי הנפש",[2] ועיין השלמת הדברים בהסברתו המאירה של הגרא"י אונטרמן ז"ל (בהסכמה לילקוט "אהבה בתענוגים" לשיר-השירים, חלק א', בני ברק תשי"ח) שנלקט ע"י רבי יצחק גרשטנקורן ז"ל].

שיחות-קודש על שפת הים הבלטי

מרגלית מאירה זו, שרק חלק ממנה ניתן כאן, ובשלמותה ובמלוא-זהרה זכתה לעטר את ראש החלק השני של "עולת ראיה" – נתגלתה לראשונה בשיחת-קודש של מרן הרב זצ"ל עם צעיר נמרץ, תלמיד מקשיב שלמד מקודם בישיבת טלז, שאתו נפגש בשנת תרס"א במקום-הקיט דובלן על שפת הים הבלטי.

הצעיר, שהתלבט בימים ההם – ימי "הסער והפרץ", בשאלות אמונות ודעות, דבק ב"הרב מבויסק", היטה אוזן לשפתי-כהן אשר שמרו דעת, ותורה ביקש מפיו, ושיחותיו אתו ואגרותיו אליו בשנים הבאות, הם שכיוונו את רוחו ויישרו את דרכו, והעמידוהו על "אורחא דמהימנותא", הלא הוא הרב ד"ר בנימין-מנשה לוין ז"ל,[3] שנתפרסם אחר כך באהלי התורה במפעלו התורני המונומנטלי "אוצר הגאונים".

קשר-עליון-דאורייתא זה, בין הרב לתלמידו, בא לידי ביטוי חזק גם מפי-כתבו של הרב, לאחר כמה שנים, באיגרת מיום ז' טבת תרס"ח, שכתב הרב מיפו אל "יקירו ואהובו":

> כתיבתי האהובה הזאת, מזכרת אותי את המעמדים שבהם הייתי מדבר באזניך את רחשי-לבבי, משפע של אור-ד' אשר באור תורת-אמת, והנני משוה לנגד עיני את נפשך העדינה, אשר ספגה בקרבה באהבה רוממה כל אומר והגיון, ועתה הנני רואה אותה צועדת בגאון-שם-ד' להגיע אל המעלה הדרושה, להיות ממקדשי שם השם יתברך ושם ישראל באמת ברבים.
>
> אגרות הראיה, ח"א, אגרת קב, עמ' קכב, ועיין שם אגרת של, עמ' שסז

בראש "ספר-היובל" למלאות ששים להרב ד"ר בנימין מנשה לוין ז"ל (ירושלים ת"ש) כותב מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל:

> לפני יותר משלושים שנה, כשהופיע על שמי ארצנו הקדושה מאור-עינינו, גאון-עוזנו, מרן הראי"ה קוק זצוק"ל, שמעתי ממנו תהילת עבודתו של הרב ד"ר לוין, על שדה ספרות הגאונים – – ורבינו ז"ל ניבא[4] עליו בימים ההם גדולות ונצורות, וברוך-השם נתקיימו דבריו של אותו צדיק, והלך החבל אחר הדלי, כי גם

---

2. פירושו לשיר-השירים, ורשה ה'תרל"ז.
3. עיין לנתיבות ישראל ב מאמר ח "אוצר הגאונים", ט"ל הראי"ה פרק ח, שיחות הראי"ה פרק לא, ליקוטי הראי"ה א עמ' 207-204, ליקוטי הראי"ה ג, עמ' 397-376.
4. אגרת קעח.

הוא, הרב ד"ר לוין, בא לתוך שערי ארצנו הקדושה, וכאן מצא כר נרחב, לעבודתו הגדולה והענקית, וחפץ-ד' בידו הצליח.

וכך סיפר לי הרב ד"ר בנימין מנשה לוין ז"ל:

באחד הטיולים על שפת-הים, התגלגלה השיחה על שיר-השירים, ואז שמעתי מפי הרב את רעיונותיו הנאדרים בקודש, שהרשימו אותי מאוד. ידעתי כי מיד יעלו ויבואו גלי-מחשבה נוספים, וחששתי שמא תאבד ממני מרגלית יקרה זו, ואמרתי לרשום אותה על אתר. אולם נתברר שאין אתנו כלי-כתיבה כלשהם.

ביקשתי את הרב לחכות קצת, ומיד רצתי והבאתי עפרון ונייר. הרב התיישב על אבן אחת, ובו במקום כתב את הדברים. קראתים – ואוֹרוּ עיני, הנה-הינם מבוטאים בעוז ובבהירות כאמירתם הרעננה, שמחים כנתינתם ממקור נביעתם.

באותם הימים הגיע מכתב מהחכם ר' זאב יעבץ ז"ל, שערך את קובץ "המזרח" וביקש מהרב מפרי-עטו. אמרתי להרב: "הנה, דבר זה מתאים לקובץ!" הרב הסכים לכך, ומיד נשלחו הדברים ונדפסו שם (חוב' ו', עמ' 352), ושמחתי שנתגלגלה זכות על ידי להפיץ ברבים תורת הרב בנושא עדין זה.

מאז חזרו ונדפסו הדברים בכמה וכמה אכסניות, ואף נקבעו כנושא לימודי קבוע, על ידי כמה מחנכים מעולים, ולבבות צעירים מעלין בקודש בדחילו ורחימו, ורואים את שירי-הקודש, באור משנתו-נשמתו של רבי עקיבא.

בקובץ "מעינות" (ג', לחג הפסח) נדפס המאמר בתוספת הערות מתודיות של הגב' ד"ר נחמה ליבוביץ (מנב"ת) [ז"ל].

ועתה זכינו לביאור רחב ומאיר-עינים, מפי-כתבו של הרב עוזי קלכהיים (שליט"א) [ז"ל], בספרו המצויין "אדרת אמונה" (ירושלים תשל"ו, במדור "יריעות של תורה" עמ' 161-149), **ישמע חכם ויוסיף לקח.**

דא איז אפענע רוח-הקודש!

מסר לי איש-חב"ד, הרב שמעון גליצנשטיין ז"ל[5]**: היה זה בלונדון, בימי הפסח, נכנסתי לחדר-לימודו של הרב, ומצאתיו צועד לאורך החדר בהתרגשות. על השולחן היה מונח ה"לקוטי תורה" של האדמו"ר הזקן בעל ה"תניא" ז"ל,**[6] **כשהוא פתוח במאמרי שיר-השירים.**

כשראה אותי הרב, רמז לי לגשת לשולחן, והראה לי באצבעו על קטע במאמר 'שחורה אני ונאוה' (השני), ואמר: דא איז אפענע רוח-הקודש! [כאן רוח-הקודש גלויז!]

---

5. מזכיר הרב בתקופת לונדון, עיין לעיל פרק ו.
6. ראה לעיל פרק א עמ 19.

ב"שבחי ראי"ה" (עמ' לג) מסופר על הרב, שבהיותו בן אחת־עשרה חיבר פירוש על **שיר־השירים**, ואחד מגדולי הדור שעיין בו, אמר שזהו ספר הראוי להעמקה.

"מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים" – העונג היותר גדול הוא, מה שמתענגים על עונג־ד' מצד עצמו, וזהו "תפיס ברעותא דליבא", אף על גם דלא־תפיס בשום מחשבה. וכל מגמת השכליות התורניות והעבודות כולן, הן כדי לפתח שבילים לעונג בהיר עליון זה, שאין קץ לעילויים שבו, ומדרגותיו אין להן תכלית וקץ.

בכל עת שהנשמה מציירת נטף אחד מעדן עליון־שבעליונים זה, נעשית היא מדושנת עונג, ואור האהבה ממנו הוא נובע. **ושיר־השירים** מיוסד על נקודה זו, המתגלה באהבה בתענוגים, שכל עידוני־עולמים הם רק ניצוצים קלים מאור זוהר עדן נחלי תענוגיה. אשרי המחכה לאור עדן זה "עין לא ראתה, אלקים זולתך, יעשה למחכה לו".

עולת ראיה, ח"ב, עמ' ח

הנשמה המאירה תמיד המלאך תמיד שלהבת אש־קודש

"אני לדודי ועלי תשוקתו" – לא תוכל להכחיש עצמת מעלתה ואורה, הנשמה המאירה תמיד, המלאה תמיד שלהבת־אש־קודש וצמאון אלקי עליון, הספוגה כולה תמיד בנחלי־עדנים של קודש־קדשים, השרויה תמיד בתוך ספירה של שירת־זמרת־נגינת־נועם־קודש. ענוגה עדינה זו יודעת היא את ערכה, שומרת היא ומגינה ברוב־ענוה על כבודה ויקרת תפארתה.

וכללות הכרת ערך זו, כשם שהיא מתבלטת באותם היחידים, סגולת הדורות, 'בדיחי דמלכא עלאה', כך היא מתבלטת תמיד בנשמתה הכללית של כנסת־ישראל, המלאה תמיד גיל־קודש, ושבעת תענוג ידידות־אהבה.

עולת ראיה, ח"ב, עמ' יז־יח

"הנשמה מפכה מעומק העמקים שלה"...

על הידיעות העליונות, אין מקום לשאול, מהיכן יודעים אותן. כשמוצאים בקרב הנשמה רוח־עליון ואוצר ידיעות מסודרות, מתאימות זו לזו, וזהו היותר־עליון שבבירורים.

– – מידה עליונה היא, שהנשמה מפכה מקרב עומק־העומקים שלה, והאמצעי היותר־מוכשר להגיע למידה עליונה זו, היא הדבקות בד' בכל כח והגיון רזי־תורה.

ערפלי טוהר, עמ' י', אורות הקודש ח"א, עמ' רט

וראה מה שכתב קדוש־ד', אדמו"ר רבי לוי יצחק מברדיצ'ב ז"ל, בספרו קדושת לוי, סוף פרשת משפטים:

"ומראה כבוד ד' כאש אוכלת" – כשאדם רוצה לדעת, אם השם יתברך יש לו תענוג מעבודתו, הרי הבחינה היא על דרך זה: אם האדם רואה שלבו בוער כאש, ומתלהב תמיד, ויש לו חשק ורצון לעבודת הבורא, אז בודאי השי"ת יש לו תענוג מעבודתו, ולכך מסייעין לו מן השמים ושולחין לו מחשבות קדושות. וזהו "ומראה כבוד ד'" – כשירצה אדם לדעת אם הוא רואה את כבוד-ד', והקב"ה נהנה ממנו, הבחינה היא "כאש אוכלת" אם לבו בוער כאש...

"שירת הקודש במלוא עוזה ותפארתה"

יש אדם שהוא שר שירת-נפשו, ובנפשו הוא מוצא את הכל – – ויש שהוא שר את שירת-האומה, יוצא הוא מתוך מעגל נפשו הפרטית – – ומתדבק באהבה עדינה עם כללותה של כנסת-ישראל, מיצר בצרותיה ומשתעשע בתקוותיה, חוקר באהבה את תוכן רוחה, הוגה דעות עליונות וטהורות על עברה של האומה ועל עתידה.

ויש היוצא ומתפשט מעל גבול-ישראל, לשיר את שירת-האדם, רוחו הולך ומתרחב בגאון כללות האדם והוד-צלמו... ויש אשר יתנשא למעלה מזה, שמתאחד עם כל היקום כולו, עם כל הבריות ועם כל העולמים, ועם כולם הוא אומר שירה.

ויש אשר עולה עם כל השירים באגודה אחת – – שירת הנפש, שירת האומה, שירת האדם ושירת העולם, כולן יחד מתמזגות בקרבו – – וזוהי שירת-הקודש בעוצם אמיתה וגדלה, במלוא עוזה ותפארתה – – **"שיר-השירים** אשר לשלמה – למלך שהשלום שלו".

אורות הקודש, ח"ב, עמ' תנח

פרק כז

במועד צאתנו ממצרים

"לכתך אחרי במדבר"

אמר מרן הרב זצ"ל: כשמדברים על ברית-ראשונים, כשמזכירים חסד-נעורים, הרי העיקר שיש להדגישו זו הראשוניות-החלוציות, חבלי ההתחלה שההתמסרות לה היא שאיפשרה את ההמשכיות. ודבר זה למדנו מהקב"ה בכבודו ובעצמו. בהזכירו את חסד-הנעורים של עם-ישראל, לא את זכות מעמד הר-סיני זכר להם, זכות נעשה ונשמע של קבלת התורה, אלא: "זכרתי לך - - - לכתך אחרי במדבר בארץ-לא-זרועה". הנכונות הזאת לצאת למדבר, לעמוד בסבל ובתלאות של הליכה "בארץ-לא-זרועה", אותה הקב"ה מעלה על נס, והוא מציג אותה כמבחן עליון, אשר עם ישראל עמד בו, מתוך חסד-נעורים ואהבת-כלולות, מתוך אמונת-אומן, ואשר בזכות זה הגיע למעמד של "קודש ישראל לד'"[1].

המאבק נגד בעל-צפון ובעל-פעור

בעל-צפון ובעל-פעור - שני סוגי עבודה זרה היו אלה. בעל-**צפון** - עבודה זרה **פנימית**, מוסתרת, מלשון צופן, צפנת[2]; **ובעל-פעור** - עבודה זרה **חיצונית**, גלויה, ראוותנית, מלשון "**פערה** פיה".

---

1. וכך כתב אדמו"ר הרד"ב ז"ל בספרו "נר מצוה ותורה אור", שער האמונה: "דהנה יציאת מצרים היתה בבחינת אירוסין, שהיא באמונה כמו שכתוב וארשתיך לי באמונה, ומתן-תורה היתה בבחינת נישואין כמו שכתוב ביום חתונתו" (דף ט, אות ב), "אבל 'זכרתי לך חסד נעוריך' של בחינת האירוסין ביציאת מצרים, יותר מבחינת הנישואין של מתן-תורה" (דף יב, סוף אות ג).
2. ועיין מה שכתב אדמו"ר ר' יעקב ז"ל מאיזביצא, בספרו **"בית יעקב"** פ' בשלח אות לב ולג.

בצאת ישראל ממצרים נתקלו בבעל-צפון, כוחות הטומאה רצו לפגוע **בפנימיותם** של ישראל, בסגולתם העצמית, ואילו על סף כניסתם לארץ נתקלו ישראל בבעל-פעור, בכוחות הטומאה שנאחזו בתאוות **הגלויות החיצוניות**.[3]

והנה נגד בעל-**צפון** פעל כוחם של משה ואהרן, כהני ד' – "משה ואהרן בכהניו" – כוח הקדושה **הפנימי**, המכוון לקודש **הנסתר**, שהוא המסוגל להתגבר על עבודה זרה **פנימית-נסתרת**. ואילו נגד בעל-**פעור** יצא פנחס משוח-המלחמה, שזהו כוח הכהונה **החיצוני**, הכוח הפועל בחוץ, הנאבק עם כוחות-חוץ, והוא שעורר קנאת-ד' להתגבר על העבודה הזרה **החיצונית** ולהחדיר רוח קנאות, רוח טהרה, בתוך בני ישראל.

"מגמת חרותנו – לתקן עולם!"

משא מרשים-מרומם, נשא מרן הרב זצ"ל, בשביעי של פסח של שנת תרצ"ה, לפני תפילת המוספין של יום טוב, בבית כנסת "חורבת ר' יהודה החסיד", בתוככי ירושלים העתיקה ת"ו:

יצאנו ממצרים לחרות עולם, להביא חרות לעולם כולו. שלוש פעמים חוזרת התורה ומדגישה שיציאתנו היתה בחודש **האביב** (שמות יג, ד; שם כו, טו; דברים טז, א), כי חרותנו היא לא רק **אביב** עמנו, אלא **אביבו** של העולם ומלואו[4]. מגמת חרותנו היא "לתקן עולם במלכות ש-די", וכמו שנאמר והובטח לאבינו הראשון, "ונברכו בך כל משפחות האדמה" (בראשית יב, ג).[5]

עונת-החורף עוצרת את כוחות הצמיחה והגידול, אולם דווקא עצירה זו היא הגורמת, שבבוא האביב פורצים הכוחות העצורים בעצמה רבה – "ומלאו פני תבל תנובה" [עיין עולת ראיה, ח"ב, עמ' רסב-ג].

הטומאה האלילית מאפילה על זיוו של עולם, מסתירה את יופיו, מעכבת את הטובה מלבוא לעולם, וכך מפורש במכילתא (שמות כ, ג), שעל כן נקרא שמם "אלהים-אחרים", "שהם **מאחרים** הטובה מלבוא לעולם", אולם רק לעכב, לגרום **לאיחור**, יש בכוחם, אבל לא לבטל, לא לעקור את הטובה מן העולם. היא מוכרחה להגיע, גם אם תתאחר, ולא עוד אלא שהיא תופיע במשנה-כוח ותפארת עוז.

וזו שליחותנו בעולם, להכריז על אחדות הבורא ועל אחדות עולמו, להמליך את הבורא על עולמו ולהביאו לימי הטובה והברכה, לימי האורה והשמחה – "יהי כבוד ד' לעולם, ישמח ד' במעשיו" (תהלים קד, לא).

---

3. "מואב – דרגה דיליה **פעור**, כולא באתגליא" (זוהר בראשית, דף קי, א).
4. ועי' **שפת אמת** פ' שקלים תרנ"ו, ד"ה משמיעין וכו'.
5. עיין לעיל ריש פרק כב.

"המעלה אתכם מארץ מצרים" –
מתוך הירידה העמוקה עליה גבוהה!

והיה זה המבחן הגדול שנכלל בברית־בין־הבתרים – "ועבדום ועינו אותם" וגו', בכדי שאחרי כן נצא "ברכוש גדול". והיתה זו העצה העמוקה, השליחות מעמק חברון (עיין סוטה יא, א), שתהא ירידתנו דווקא למצרים, ערוות הארץ, ארעא דמסאבא, למען נעלה ונתעלה בעלייה גבוהה דווקא מתך הירידה העמוקה, מבירא עמיקתא לאיגרא רמא.

ואמנם אומר לנו הקב"ה שלא היתה זו רק **יציאת** מצרים, אלא יתירה מזו – **עליה** ממצרים: "כי אני ד' **המעלה** אתכם מארץ מצרים" (ויקרא יא, מה), "אנכי ד' אלקיך **המעלך** מארץ מצרים" (תהלים פא, יא; ועיין עולת ראיה ח"א, עמ' ריט־רכ).

ועל כן אנחנו מוצאים משהו מיוחד בקרבן־הפסח, שלכאורה הוא תמוה ביותר: משניתנה תורה לישראל, נצטווינו להקפיד שכל דבר שקרב לגבוה, לא ידבק בו מאומה מטומאת עבודה זרה, ובעל־חיים שנעבדה בו עבודה־זרה, פסול הוא לקרבן, "'מן הבקר' – להוציא את הנעבד" (תורת כהנים, ריש ויקרא), ואילו בפסח־מצרים מצינו להיפך, שהציווי היה "ויקחו להם איש **שה** לבית **אבות שה** לבית" (שמות יב, ג), אעפ"י שידוע שהמצרים הפכו את הצאן לע"ז, וכמו שאמר משרע"ה אל פרעה: "הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם, ולא יסקלונו" (שם ח, כב).[6]

והיינו טעמא, שהואיל וקרבן זה נועד לטהר את ישראל מטומאת מצרים ולקדשם בקדושת ישראל, היתה החובה והמצוה, לקחת דווקא מה ששקוע היה במ"ט שערי טומאה, ולהעלותו למ"ט שערי בינה וקדושה.

"מלכות־בית־דוד נועדה להמליך את הקב"ה בעולמו
– ולכן צריכה היא להפוך טמא לטהור"

כיוצא בזה מצינו בעניין שני שהוא גדול מאוד, שהוא משלים את חרותנו ומבשר גאולתנו – במלכות בית דוד.

ראש חודש ניסן הוא "ראש השנה למלכים", כך שנינו במשנתנו בראש מסכת "ראש השנה", ופירשו בגמרא שהכוונה היא דווקא למלכי ישראל. ומדוע נמנות שנות המלכות שלהם דווקא מראש חודש ניסן? מסביר לנו הר"ן בחידושיו ואומר: "דמשום הכי מונין מלכי ישראל מלכותן מניסן, כדי שיעשו זכר ליציאת מצרים,

---

6. ועי' זוהר פ' פינחס דף רנא, א, ועל דא אימרא דאיהו פסח, אמאי, אלא דחלא דמצראי וחטאה דילהון הוה אימרא – – – ולבתר [אחרי שחיטתו] דיינין ליה בנורא [בצלייתו], דכתיב פסילי אלהיהם תשרפון באש.

שבאותו זמן שיצאו מעבדות לחרות התחילה מלכותן" (ר"ה ב, ב, ד"ה מקיש מלכות שלמה וכו'), כי בחרותו של העם נעוץ עניין המלכות, שהיא הביטוי השלם של עם משוחרר, של עם בן-חורין.

והנה דווקא מלכות-בית-דוד, שהיא המלכות הקבועה בישראל, "לא יסור שבט מיהודה" – ושבה קשורה גם הגאולה העתידה, ראשיתה ושורשה בעם אשר נאסר עליו לבוא בקהל-ד', ורות המואביה היא אמה-של-מלכות (בבא בתרא צא, ב). אף גם זאת: עטרת המלוכה, שהיא היא "המכה בפטיש" של ההמלכה, נלקחה כשלל מבני עמון, והיא שימשה שם מקודם לעבודה-זרה, וכך מפורש בספר שמואל ב' (יב, ל): "ויקח את עטרת מלכם מעל ראשו", ופירש"י: "ועבודה זרה שלהם מלכם שמה" (עיין ע"ז מד, א; זוהר בראשית דף קי, ב), וצורת נחש – נחש העמוני – היתה חקוקה על העטרה הזאת (זוהר שם, דף קעג, א), "ותהי על ראש דוד" – שהיתה העטרה הולמת את ראשו של דוד המלך, עשויה כמידתו ותואמת לו. וכל כך למה? כי מלכות בית דוד – "דוד מלך ישראל חי וקיים" (ר"ה כה, א) – נועדה להמליך את הקב"ה בעולמו, ולכן צריכה היא להפוך טמא לטהור [לתקן את קליפת עמון, ולהעלותה לנועם ד'[7] – להפוך את ארסו המחשיך של נחש למשפט המאיר של חשן], ונלקחה אפוא עטרת העבודה הזרה ממקומה, הוצאה ונגאלה מגלותה, ונטהרה ונתקדשה "בראשו של מזבח", בראשו של נעים-זמירות-ישראל, שמסר נפשו במלחמותיו למען כלל ישראל, והקדיש את שלל מלחמותיו לגבוה, לבנות בית לד' בירושלים.

"ירושלים, עיר הבחירה,
הופכת פתחו של גיהנום לפתחו-של-גן-עדן"

ומעל לכל אלה – "מרום מראשון מקום מקדשנו" (ירמיה יז, יב), נויו של עולם (זבחים נד, ב), המקום אשר נבחר לשיכון השכינה, והעיר אשר נבחרה להיות 'מקדש מלך עיר מלוכה'. גם בהם אנו מגלים את אותו המהלך.

זכינו ב"ה ועומדות רגלינו בתוככי ירושלים עיר הקודש, לא רחוק מהר-הבית, לא רחוק מהכותל המערבי שריד בית מקדשנו ותפארתנו שיבנה בב"א. והנה שוב גילו לנו חז"ל כי דווקא בירושלים נמצא אחד משלושת פתחי הגיהנום (עירובין יט, א), ועוד שנינו במסכת עבודה-זרה (מה, א): "אמר ר' עקיבא, כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נישאה ועץ רענן, דע שיש שם ע"ז", ובתוספות שם (ד"ה כל וכו') הביאו שאלת הירושלמי (פ"ג, הל' ב') כיצד אפוא בנו את בית-המקדש על הר-הבית? והתשובה היא: "על פי נביא נבנה שם". והנה אפשר לבאר שנביא העיד להם, שנתגלה לו שעל הר זה לא עבדו ע"ז [ועיין שו"ת חתם סופר או"ח סי' קח], אולם פשטות

---

7. עיין לעיל פרק יח, עמ' 227.

הדברים היא שהנביא הוא שהורה להם, שזהו המקום אשר בחר בו ד', ואין בכוחה של טומאת ע"ז שבידי אדם לשנות את הבחירה ממרום, את הבחירה שבידי־שמים. ומשם בוקע ועולה "אורו של עולם" (עיין בבא בתרא ד, א)[8].

וכך נאמר בזוהר הקדוש (שמות דף קפד, א): "דלית נהורא אלא ההוא דנפיק מגו חשוכא, – – – ולית טוב אלא ההוא דנפיק מגו בישא".

ובמדרש רבה (במדבר פ' יט, א) דרשו חז"ל: "'מי יתן טמא מטהור לא אחד' (איוב יד, ד) – כגון אברהם מתרח, חזקיה מאחז, ישראל מעובדי עבודה־זרה, מי עשה כן, מי ציווה כן, לא יחידו של עולם?!"

ומכאן שככל שקשורים ודבוקים יותר ביחידו של עולם, יכולים להעלות טהור מטמא, וכמידת עילויה של דרגת הקדושה, כך היא מסוגלת להעלות יותר מהשיקוע בעמקי קליפות הטומאה.

ולכן ארץ־ישראל שנאמר בה "עיני ד' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה" (דברים יא, יב), ארץ הקודש שהיא נחלת ד', כוח מטהר יש בה, כוח מקדש יש בה[9].

---

8. וכך מביא מרן החיד"א ז"ל (כסא דוד דף לג. ובראש דוד פרשת ראה), בשם מהר"א רוזניס ז"ל, בעל 'משנה למלך', ש"כל מקום שקנתה השכינה והקדושה של מלכות-שמים מקומה, שוב אין הסיטרא-אחרא יכולה לקנות שם מקום, כי מלכותו יתברך שמו לעד קיימת" (בני יששכר, מאמרי חודש ניסן, מאמר יג אות ו, מהדו"ב עמ' תמז).
"עיקר החידוש שהיה על פי הנביא גד, כמו שכתוב "ויעל דויד בדבר גד, אשר דבר בשם ד'" (דברי-הימים א, כא, יט), דהיינו שחידש לו ההוראה, שמקום המקדש לא יהיה נאסר לעולם משום איסור עבודה-זרה, ואף על גב דקיימא לן יש נעבד במחובר אצל גבוה (ע"ז יא, ב) – – – מכל מקום חידש לנו בזה גד בנבואתו לדורות, שכל זה אינו נוהג לענין קדושת בית המקדש" (משפט כהן, עמ' קסח, ועיין שם להלן בעמ' קעה, שענייני המקדש והמזבח מסורים הם כידוע לקביעתם של נביאים, וצ"ע במה שכתב שם בעמ' קעא). ועי' **מי מרום** על התפילה, ירושלים תשל"ט, עמ' קיד.

9. "הצד העליון של העבודה אשר לצדיקים הגמורים הוא להחזיר את הרע לשרשו הטוב, ולהפוך את המחשבות הזרות למחשבות נאצלות ויקרות, קדושות וטהורות – "מאן מנכון די חשוכא מהפכין לנהורא, וטעמי מרירא למתקא" (הקדמת הזוהר).
– – – ועבודת-קודש זאת אי אפשר שתעשה אלא על ידי אווירא דארץ-ישראל, בכוח תורת ארץ-ישראל, שהנשמה הכללית חיה ומורגשת בקרבה.
– – – ומה נהדר הוא המחזה וגדולה התפארת, כשהרע הכללי הולך ונהפך לטוב – – – ואותן המחשבות שנוטלות את זיו חיי האומה, שמטמאות את נשמתה, הן עצמן מתהפכות לאורה ולגדולה, לקדושה ולברכה" (משנת הרב, תורת ארץ-ישראל, עמ' א, מהדו"ב עמ' י ואילך). ועי' עולת ראיה, ח"א, עמ' מ', ושפ"א ס"פ מצורע.
"ולישרי לב שמחה" (תהלים צ"ז) – שמחה מסיטרא דגבורה – – – בסוד החזרת הרע לטוב ומרירו למתיקו, בהארת הבינה – – – והצדיקים המהפכים יצר הרע לטוב נקראים ישרי לב, ואז יש להם שמחה (עפ"י הגרי"א חבר ז"ל, סידור הגר"א, ח"ב, דף עט).

וירושלים עיר הבחירה הופכת פתחו של גיהנום לפתחו של גן־עדן – "וישֵׂם מדברה כעדן וערבתה כגן ד'". ומקום מקדשנו, שעליו נאמר (מלכים־א, ט, יג): "והיו עיני ולבי שם כל הימים", הלכה פסוקה היא לגביו ש"קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא", וכשם שיפה היה כוח קדושה זו גם לגבי העתיד, כך היה כוחה רב להתגבר גם על העבר.

וקול שופרו של משיח, הנאדר בקודש, יהיה בכוחו לעורר ולהחזיר את הנשמות התועות המרוחקות ביותר – "האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים" – ונמשכו בחבלי־קסם ובעבותות־אהבה, ועלו ובאו "והשתחוו לד' בהר הקודש בירושלים" (ישעיה כז, יג).[10]

"היום השביעי מאחד את כל שבעת הימים"

שבעת ימים תאכל מצות – וביום השביעי חג לד' (שמות יג, י) – – היום השביעי, החותם של הימים – – מאחד בכחו וביסוד־רישומו, את כל הרשמים הפרטיים של כל שבעת הימים.

השלמת הדברים, בגמר פרי ציור רישומם העליון, באה בחתימת הימים. מתוך אכילת המצות במשך שבעת הימים, עולה ובאה החגיגיות בהכרתה הקדושה האלקית – "וביום השביעי חג לד'".

עולת ראיה ח"א, עמ' לח

"שכך עלה ברצונו יתברך – – – כד אתכפיא סטרא-אחרא ואתהפך חשוכא לנהורא, שיאיר אור ד' אין-סוף-ברוך-הוא במקום החושך והסטרא-אחרא של כל העולם הזה כולו, שיתר שאת ויתר עז, ויתרון האור מן החושך והסטרא-אחרא של כל העולם הזה כולו, שיתר שאת ויתר עז, ויתרון הואר מן החושך ("תניא", פרק לו).

"ומאחר שכללות נפש החיונית שבכללות ישראל, תהיה מרכבה קדושה לד', אזי גם כללות החיות של העולם הזה – – – תעלה לקדושה להיות מרכבה לד' – – – וימלא כבוד ד' את כל הארץ" ("תניא", פרק לז).

וכיוצא בזה כתב אדמו"ר ר' צבי אלימלך ז"ל מדינוב: "הנה הפועל ישועות בקרב הארץ, הוא המוציא יקר מזולל, כמו שיהיה בעתיד – – – שיתבטל כחו של עמלק וישאר גם הוא לאלקינו – היינו הניצוץ הקדוש הטמון בתוכו – ואז יתבטלו כל הכחות החיצוניים ולכל בני ישראל יהיה אור – אורה זו תורה – וזה עיקר החירות.

על כן אותם החכמים – – – היו מסובין בבני-ברק, דוקא במקום הרשע, מקום שבט דן, אשר בו היה פסל מיכה, העבודה-הזרה הראשונה, ודוקא שם התנוצץ אור הישועה והחירות, ומבני בניו של המן – מזרע עמלק – למדו אל התורה, בחירות הנפש השכלית" (בני יששכר, מאמרי חודש ניסן, מאמר ד, דרוש ב).

10. עד כאן דברי הרב זצ"ל בבית כנסת החורבה בשביעי של פסח שנת תרצ"ה.

"בבקיעת ים־סוף נעשו ישראל בנים למקום"

ביציאת מצרים יצאו ישראל מכלל עבדי פרעה ונעשו עבדי־ד' – "הללו עבדי ד'" (תהלים קיג, א) – ואילו **בבקיעת** ים־סוף, **בשביעי** של **פסח**, **נעשו ישראל בנים** למקום – "המעביר **בניו** בין גזרי ים־סוף וכו', וראו **בניו** גבורתו, שבחו והודו לשמו".

מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, "מי מרום" על התפילה, ירושלים תשל"ט, עמ' קעז

מעומר־השעורים לשתי־הלחם של החיטים – בכל כח עוז החיים של הבהמה לצורת־האדם השלמה

בצאתנו ממצרים הגבהנו את היסוד של הנפש הבהמית, שלנו ושל העולם כולו, והננו חוזרים ועושים זאת תמיד בפרק זה. מתחילים אנחנו עם עומר־השעורים, מאכל הבהמות, ונפשנו הבהמית ונפש העולם כולו, מתרוממת והולכת לאט לאט, מיטהרת מטומאתה, מזדככת ועולה, יוצאת מתכונת **שעורים** לתכונת **חיטים**, יוצאת מצורת־בהמה לקבל אור צורת־אדם.

חמושים אנחנו בכל כח עוז־החיים של נפש הבהמה, והיא בעצמה עלתה, נתעדנה ונזדככה, עוז לה ויפעה לה. נטהרה וצוחצחה, והיא מוכנה להתחבר בחיבור אמיץ לצורת־האדם השלמה, שאור־הדעת העליון שורה עליו.

ואנו באים לחוג את חג השבועות, יום אשר עמדנו בקומה הרוחנית הגמורה שלנו, וזיו הקוממיות מתחדש עלינו בכל חג־שבועות, **בשתי** הלחם של חיטים, מאכל אדם, מאכל הנותן דעת (עיין ברכות מ', א), ותחת האילמות הבהמית באה הרוח הממללא של האדם, ו"קול התור נשמע בארצנו", קול הדיבור המלא של תורה, דברות הקודש של מעמד הר סיני.

עולת ראיה ח"ב, עמ' שה

פרק כח

מצות וידוי המעשר בשביעי של פסח

בשנה הרביעית לשמיטה ובשנת השבע

מצות עשה להתודות לפני ד', אחר שמוציאין כל המתנות שבזרע־הארץ, וזהו הנקרא וידוי המעשר. - - -

אימתי מתודין? – במנחה ביום טוב האחרון של פסח, של רביעית ושל שביעית, שנאמר כי תכלה, לעשר, ברגל שכל המעשרות כלים בו.

רמב"ם פי"א מהלכות מעשר־שני ונטע־רבעי, הל' א־ג

"הביאו את כל המעשר אל בית־האוצר"

ב"לוח ארץ־ישראל" של הגרי"מ טוקצ'ינסקי ז"ל לשנת תשל"ז (הממשיך להופיע בסדירות ע"י בנו הרב ניסן־אהרן שליט"א) נאמר: "השנה שנה רביעית לשמיטה, [נוהגת] מצות ביעור המעשרות. זמן הביעור הוא בערב־פסח, ולא יאוחר מערב שביעי־של־פסח". ובשנת תש"מ נאמר בו־בלוח, בהלכות ערב־פסח: "השנה, שנת השמיטה – מצות ביעור המעשרות - - - ומחללין מטבע כסף מעשר־שני על מטבע קטנה או על פרי ומאבדם". (ופרטי הדינים מבוארים בספרו הגדול של הגרי"מ טוקצ'ינסקי ז"ל "עיר הקודש והמקדש" ח"ג פרק ט, וכן בספרו הקצר "ספר ארץ ישראל", ח"ב, סי' ג).[1]

---

1. "הרמב"ם ז"ל, וכן שאר מוני המצוות, מנו את מצות **וידוי** המעשר למצות-עשה ממנין תרי"ג, אבל את מצות **ביעור** המעשר לא מנו למצות-עשה בפני עצמה.
וצריך לומר דסבירא להו, שמצות **הביעור** אינה אלא גבול וזמן לחוקי המעשרות, שלא להשהותם [ברשותו] יותר, ואם כן אינה אלא דין [ופרט] מדיני המצוה, ולא מצוה בפני עצמה, וכבר כתב הרמב"ם בשרשיו (ספר המצוות, שורש יד), שלא למנות גדרי המצוה [ופרטיה] במנין. - - - ולשון הכתוב 'כי תכלה לעשר' (דברים כו, יב), מורה שאין זה ענין מצוה מיוחדת, רק מכין למה שכתוב אחר-כך 'ואמרת לפני ד' אלקיך' [שהיא מצות הוידוי]". (משפט כהן סי' נה, עמ' קד).

מצוה זו התלויה בארץ – והלכה פסוקה היא ברמב"ם (פרק יא מהלכות מעשר־שני) ובשולחן־ערוך (יורה־דעה סי' שלא סעיף קמ) – כמעט נשתכחה, באלפיים שנות נדודינו בחוץ־לארץ, אם כי מצינו שקבעו לה זכר־כלשהו בהפטרה שלפני חג־הפסח. וכך כותב הלבוש (או"ח סימן תל סעיף א): "יש מפטירין וערבה לד' מנחת יהודה וירושלים (מלאכי ג') [בשבת הגדול] אעפ"י שלא חל בערב־פסח, ויש אומרים שאין מפטירין וערבה, אלא כשחל שבת־הגדול בערב־פסח – – – משום דכתיב בה [בפסוק י] הביאו את כל **המעשר** אל בית האוצר וגו', דהיינו **ביעור המעשר** בשנה הרביעית של שמיטה [וכן גם בשנת השמיטה], וזמן הביעור לא היה אלא בערב־פסח" (וטעם זה מובא גם בשו"ע של אדמו"ר בעל התניא ז"ל).

ומהאי טעמא גופא מצינו ב"מעשה־רב" (ירושלים תרנ"ו) סי' קע, שהגר"א ז"ל מווילנא נהג להיפך: כשחל שבת־הגדול בערב־פסח, לא הפטיר וערבה, וכשלא חל בערב־פסח הפטיר וערבה. ונימוקו של הגר"א מבואר ומוסבר ע"י הגאון ר' ישששכר־בער ז"ל בהערות **"פעולת שכיר"** שם: דכיוון שזמן הביעור הוא בערב־פסח, הרי כשחל שבת־הגדול לפני ערב־פסח, מהראוי לקרוא את פרק 'וערבה', בכדי להזהיר את העם על ביעור־המעשרות שיעשה אח"כ, אבל כששבת־הגדול חל בערב־פסח, שאי־אפשר להפריש תרומות ומעשרות בשבת, ואי אפשר לבערם מן העולם, וכל מי שהיה לו פירות לביעור כבר ביער אותם בערב־שבת־הגדול, אין מקום להזהיר על כך לאחר זמן־הביעור. והגרי"מ עפשטיין ז"ל, מביא את דעת הגר"א ב"ערוך השולחן" (סוף סי' תל), ומסיים: "וכן המנהג אצלנו, להפטיר בכל שבת הגדול וערבה, ולא כשחל ערב־פסח בשבת, דאז מפטירין ההפטרה של הסידרה".

כאמור הרי זה רק זכר־כלשהו. ואם בשובנו לארצנו, נחוצה עבודה מאומצת, לחזור ולהחדיר את מצוות הפרשת־תרומות־ומעשרות, ותודעת איסור אכילת טבל, "ואפילו יראי־שמים ושומרי תורה ומצוה, כיוון שלא התרגלו מימיהם בהלכות הקבועות הללו ובפרטיהן, ולא שמעו מאבותיהם ולא ראו אצלם את הזהירות בגופי־תורה אלו, אינם שמים על לבם כלל את החובה הגדולה הזאת" (מתוך קול־קורא של מרן הרב זצ"ל, אוצרות הראי"ה מהדו"ב כרך ב עמ' 429), והדברים אמורים ביחס למצוות הנוהגות במשך שש־שנות־המעשה, הרי הכרח הוא במשנה־מאמץ לרענן מצוה זו של ביעור־המעשרות, הנוהגת רק אחת לשלוש שנים.

הגאון האדר"ת ז"ל הדפיס מודעות ואזהרות לקיום מצות ביעור המעשרות

בשנת תר"ץ הופיע בירושלים ספר מיוחד, שהוקדש כולו לבאור "כל פרטי הדינים של מצות ביעור ווידוי המעשר, שנצטווינו לקיימם אפילו בזמן־הזה", והוא הספר "השקפה לברכה", שמחברו הוא הרב יוסף־צבי הלוי ז"ל (שעלה לארץ בשנת תרנ"א, וכיהן במשך עשרות בשנים כראש־בית־דין ביפו ת"ו), ובהקדמת הספר נאמר:

– – – הרבנות המקומית שבכל אתר ואתר, משתדלת להזהיר ולהודיע על מצוות-התלויות-בארץ, ואף פעם לא שמעתי ששקדו לתקן להודיע ולהזהיר על קיום מצוות **ביעור ווידוי המעשרות**, כאילו היא מצוה אשר-לא-כתובה-בתורה. רק בזמן שעלה **אליהו** לארץ הקדושה, הוא ניהו הרב הגאון הגדול **האדר"ת** זצ"ל, ונתקבל לרב בעיר הקודש ירושלים תבנה ותכונן, הדפיס מודעות ואזהרות בשנת השמיטה תרס"ג (שאז היתה מצוות הביעור בערב-פסח), לקיים מצוות ביעור ווידוי המעשר, כמו שכתוב בתורה. הוא שלח אלי המודעות והאזהרות הנזכרות, להפיצם בכל המושבות, למען ידעו לקיים בפועל, וגם חידש חידושים רבים במקצוע זה, ופתר הרבה ספיקות בדיני ביעור ווידוי, כמו שיראה המעיין בספרי החדש הנוכחי, שהבאתי דבריו הקדושים, והנני נושא ונותן בהם בארוכה לברר הלכה.

ספר "אחרית השנים" – הלכות הביעור והוידוי

אכן, הגאון האדר"ת ז"ל, שעלה לארץ באדר תרס"א, לא התחיל בזירוז לקיום מצוה זו רק בשנת תרס"ג, אלא עשר שנים לפני זה – בשנת תרנ"ג. בעודנו יושב בחו"ל, על כיסא הרבנות בפוניבז', הדפיס בעילום-שמו ספר מיוחד, "אחרית השנים", המוקדש לבירור ההלכות הקשורות בביעור המעשרות והווידוי על הביעור, ובאותו ספר מופיעות גם הערות קצרות חשובות של חתנו מרן הרב זצ"ל.

לעומת הקיצור ב"אחרית השנים", באים דברי הרב באריכות והרחבה בקונטרס מיוחד שחיבר באותה שנה, והדברים נדפסו כעבור שנים בספרו "משפט כהן" (ירושלים, תרצ"ז). ולא עוד אלא שההקדמה הרעיונית, שכתב הרב לבירורי-הלכה אלו, זכתה להופיע כהקדמה כוללת לספר "משפט כהן".

וכך כותב בנו-יחידו, מו"ר הגרצ"י קוק (שליט"א) [זצ"ל], בשער הספר: "ההקדמה שהיתה בכתב-יד-קדשו לעניינים של ביעור ווידוי מעשר (סי' נה וסי' נו), ונכתבה איתם [בזיימל], בשנת התרנ"ג, שהיתה רביעית לשמיטה, שמתי כאן בראש-הספר, שכן כל עיקר עניינה וסגנונה, מכוון הוא אל כלל העסק בדברי-תורה של מצוות המקדש והארץ, ולפיכך ראויה היא לשמש כהקדמה, לתוכנו וכיוונו הכללי והיסודי של הספר כולו. מתוך דברי-קדשו אלה שבסימנים הנ"ל, הובאו איזה [הערות] מהם בספר "אחרית השנים" לדודי-זקני הגאון הצדיק האדר"ת ז"ל, שנדפס אז בעילום-שם".

"אם נתעורר ללמוד חלקי-התורה שעל הקודש והמקדש, יביאנו תלמודם לידי מעשה"

בדברי ההקדמה החשובה הזאת, באה לידי ביטוי נמרץ, הציפייה העמוקה לישועת-ד' של הכהן-הגדול-מאחיו, אשר חוויית הכהונה היתה אצלו מוחשית ביותר, ובסוגיותיה עסק כבהלכות הנהוגות יום-יום. הוא מביע צערו על "ציון המצויינת בחוקיה והלכותיה",

אשר "דורש אין לה", וכאיש-הר-הבית הממונה על המשמרות, הוא בא "לזרז רוח-נבונינו ושוקדי-דלתי-תורתנו, לשוב ולשמור משמרת-הקודש, בלימוד כל ענייני הקודש והמקדש, ובזה ניתן יד לעזרת עמנו, ונפתח פתח-תקוה לישועת-ד'" – – –

אף שכל התורה כולה היא שכיית-החמדה, ובסגולתה תלוי אושרנו וישועת ערי אלוקינו, יתרון-הכשר ניתן לסגולה זאת, בהגיוננו במצות-הקודש-והמקדש, וכל התורה התלויה בארץ, אשר ד' אלקינו דורש אותה. – – – ואם נתעורר ללמוד בשקידה ודעה נכונה, את אלה חלקי התורה, שעל הקודש והמקדש נוסדו, יביאנו תלמודם לידי מעשה, ע"י חסד-עליון הגומר עלינו. ולעומת זה עלינו להבין, כי מיעוט שימת-הלב והיסח-הדעת מחלקי-התורה הללו, שהם עיקריים לישועת נפשנו, גורם בעוונינו ריחוק עת-ישועה. כי איך נבוא אל הארץ, ולא שמנו אל לב לדעת משפט-אלקי-הארץ, אשר הוא אדון-כל, ועיניו בה לעטרה בחוק-צדק ותורת-אמת.

ובעוונינו אנו רואים, שכמו שרבה העזובה בשכחת כלל-התורה מסיבת גלותנו, כן עוד יותר נעזב וניטש הוא חלק-התורה התלוי בארץ ובמקדש, כי דורשיו מעטים והוגיו נער יכתבם. על כן רחקה הישועה, ושיבתנו לארץ-קדשנו הולכת בכבדות, תחת אשר היה לה לצעוד צעדי-ענק, כי עת לחננה כי בא מועד, גם רצו עבדי-ד' ועמו אבניה, ויחוננו עפרה, תהלה לא-ל יתברך – – –

"למען כבוד שם-ד' הבוחר בציון, וכבוד הארץ אשר קידש אותה בקדושתו העליונה"

ועל כן שמנו אל לב לדבר בעתו מה טוב, היא **מצות וידוי המעשרות וביעורם** (שזמנם השנה הרביעית ושנת השמיטה, והננו עומדים כעת ב"ה בשנה הרביעית לשמיטה, ובחג הפסח הבעל"ט הוא זמן הוידוי והביעור), אר בעוה"ר אין בידינו יושבי ארץ רחוקה, לקיימם בפועל. ונחלץ חושים להבין ולהשכיל, במעט עיון על כל פנים, בחקירת הלכותיה, למען כבוד שם ד', הבוחר בציון, וכבוד הארץ אשר קידש אותה בקדושתו העליונה, וכדי לגלגל זכות לזכאים חכמי-לב, משוקדי-התורה אשר בדור הזה, לעשות אף הם בחכמת-לבבם זכר למקדש, לקבוע חלק ללימודי חוקי התורה והמצות-התלויות-בארץ, ובזאת נקוה כי יהי' טוב בעיני ד', להחיש ישענו ולרומם קרן-ישראל המושפלת, ולקומם חרבות ארץ-הצבי, כי יעלה זכרוננו לפניו יתברך לטובה.

בירורים ומסקנות – הלכה למעשה

הבירור המדוקדק של פרטי ההלכות מרשים ביותר, שכן ניכרת בו התכוננות ממשית לקראת העלייה לארץ ישראל, לקראת עלייתו הפרטית, שבוצעה כעבור אחת-עשרה שנה, ולקראת ההתעוררות של עליית רבים מישראל, שמרן הרב זצ"ל היה ממחזיקיה

ומאמציה. ואכן נתקבלו בירוריו ומסקנותיו, בשערים המצויינים בהלכה, ובקובצי־ההלכות העוסקים במצוות־התלויות־בארץ נתייחד להם מקום נכבד. בספר "המעשר והתרומה" (ירושלים תשי"ח) של הגרח"ז גרוסברג ז"ל (שחיבר מערכת־ספרים שלמה במצוות־הארץ, שזכתה להסכמת גדולי־הדור) פרק ראשון, מסעיף ס"ו עד סעיף ע"ד, נזכרים פסקי הרב כמעט בכל סעיף. וכיוצא בזה באוצר־התרומות "כרם ציון השלם" חלק ב', בהלכות הפסוקות, פרק מג.

הלכה זו שלא דשו בה רבים, התעכב אמנם עליה הגאון בעל **"מנחת חינוך"** במצוה תר"ז, וכדרכו בקודש עורר את תשומת לב הלומדים לבעיות שונות הצריכות תלמוד, אולם השאיר חלק מהן בצריך־עיון. רק בתקופה מאוחרת יותר, זכינו לבירורים רחבים בפרטי הדברים בספר "תורת הארץ", לרבה של טבריא, הגאון ר' משה קליערס ז"ל (ירושלים, תרפ"ח), עיי"ש פרק ג' מסי' לז ואילך. ואף הוא נושא ונותן בדברי הגאון האדר"ת ז"ל בספרו "אחרית השנים".

ובימינו זכינו לאורו של מרן הגאון ה"חזון־איש" זצ"ל, ובספרו על מסכת דמאי הוקדש פרק מקיף (סי' ב) לבירור מעמיק בפרטי ההלכות של ביעור ווידוי, ואף שאין הוא רגיל להזכיר ספרי אחרונים הנה בנושא זה הוא מסכם (בסוף ס"ק ז שם): "ועיין במנחת חנוך מצוה תר"ז, והרבה מדבריו ז"ל כבר נתפרשו במה שכתבנו".

[וראוי לציין שבכמה בעיות שנתעוררו בפרטי קיומה של מצוה זו, גם הוא מסיק להלכה כפי שהסיק מרן הרב זצ"ל בבירורים שלו שנדפסו ב"משפט כהן", ככתוב בסוף תשובתו השניה של הרב לחזו"א: "שדברינו עולים לדינא בקנה־אחד, והם דודים זה לזה" (משפט כהן סי' נה, עמ' קה, וראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך יא, עמ' תנה־תעב).

"הגאון האדר"ת ז"ל הרצה בפניו ספיקותיו במצוות התלויות בארץ, וביקש ממנו לבררם"

עבודת העיון והבירור, במצוה מיוחדת זו, שהתחילה בתרנ"ג בזוימל [והרב שיתף בה גם את אחיו הצעיר, הרב דב הכהן ז"ל, שהתארח אז בביתו, והביא כמה הערות חשובות בשמו – עיין משפט כהן סי' נה עמ' קה, וסי' נו עמ' קיז], התרחבה והשתרעה אחר כך על פני כל סדר זרעים, ונמשכה ביתר־שאת כשעבר הרב לכהן ברבנות בויסק, וביתר־עז כשחותנו־לשעבר עלה ארצה־ישראל, לכהן ברבנות ירושלים. וכך מוסר בנו־יחידו מו"ר הגרצ"י (שליט"א) [זצ"ל], על תקופת־בויסק: "ואז טיפל בבירור הלכה־למעשה של מצוות התלויות בארץ, וסדור הנהגתן במצב הישוב בזמן־הזה. והגאון האדר"ת ז"ל הרצה לפניו מכאן ואילך את ספיקותיו בהלכה־למעשה במצוות־התלויות בארץ, וביקש ממנו לבררן ולהחליט בהן" (לשלושה באלול, התרצ"ח חלק א, סי' כא).

פרק כט

בדרכי אבות

"אמר הקדוש המפורסם בישראל, מורנו הרב רבי פינחס מקארעץ זצוק"ל: איתא בכתבים, שיכוון כל אחד בימי הספירה, לתקן שורש נשמתו – – – ולכן אומרים בימי הספירה, כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא וכו', לתקן נשמת כל אחד ולהעלות אותה, ובאמירת מסכת אבות כלולה כוונת כל הספירה".

בני יששכר, מאמרי חודש ניסן, מאמר יב אות ו

"כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא"

כל ישראל – כל האומה כולה, בחטיבה אחת, נשמה אחת היא, מראשית עד אחרית, מרום-הגובה של הנשמה היותר עליונה שבדור הראשון, עד עומק התחתית של הנשמה היותר נמוכה שבדור האחרון. – – –

החלק זוכה באושר הכלל כולו, וגדלו וטובו תלויים הם באיכות הקשרים שלו עם הכלל, שהן הן סגולת התורה והמצוות, עומק האמונה ורוב המידות הטובות והמעשים הטובים.

וכפי גודל הקשר של כל יחיד אל הכלל כולו, כן מאיר אורו של עולם הבא ברוחו ובנשמתו.

– – – והעולם הבא – הוא בא תדיר, הוא מתגדל וצומח, אור זרוע לצדיק, בא הוא מכח מקורות החיים של אור התורה, של זריחת הקודש אשר למוסר ולצדק האלקי, הנולד תדיר מכל הגיון תורה, מכל תעופת דעת, מכל מעשה טוב, מכל זיקוק מחשבה וטוהר רצון המתעלה לחפץ א-ל עליון, הקבוע תדיר בנשמתם של ישראל.

עולת ראיה, ח"ב, עמ' קנד-קנח

המוסר האלקי והמוסר האנושי

פתח מרן הרב זצ"ל ואמר:

מסכת המוסר שלנו, מסכת "אבות", פותחת ב"משה קבל תורה מסיני", ללמדנו שגם

דברי המוסר מסיני ניתנו, כי צריך להבחין בין שני מקורות המוסר: ישנו מוסר אלוקי וישנו מוסר אנושי. המוסר האלוקי הוא מוסר עצמי, שעיקרו התעלות האדם וזיכוך מידותיו, ואילו המוסר האנושי הוא מוסר מכשיר, היינו שהוא משמש אמצעי לחיי חברה נורמליים.

המוסר האנושי, מכיוון שביסודו הוא תועלתי, יכול הוא להתגלגל לתועלתיות פרטית, שיש בה כדי לגרום נזק לאחרים, ואילו המוסר האלוקי – גם כשהוא יורד לתהלוכות המעשיות של הפרטים, נשאר הוא נאמן לרוחו המקורי, העליון.

המוסר של חול איננו עמוק

וב"אורות הקודש" (כרך ג, עמ' ב) כתוב לאמור:

> המוסר של חול איננו עמוק, ואינו נכנס לפנימיות של הנשמה. ואף על פי שהאדם נמשך אחריו לטובה, על ידי שמכיר את היושר שיש בדברי הגיון, אין להדרכה זו תפיסה עומדת בפני ההסתערות של תאוות שונות, כשהן מתעוררות בחזקה. – – – אין עצה אחרת אלא שיהיה האדם מודרך על פי המוסר האלקי.

המוסר של הכפירה אינו כלום

> המוסר של הכפירה אינו כלום, מפני שהכפירה עצמה היא היפך הצדק והמוסר היסודי. ונמצא שהכופרים שהם בעלי־מוסר, נובע המוסר לא מכפירתם, כי אם מהכרת האלוקים הגנוזה בעומק נפשם, גם אם הם אינם מכירים אותה.

שם, עמ' כה

"והעמידו תלמידים הרבה"

בתקופת־יפו הגה הרב ברעיון הקמת "ישיבה מרכזית לישוב החדש", ובא בכתובים עם כמה גדולים ואגודות, והסביר עד כמה חיוני הדבר שיקום בתוככי הישוב המתעורר, הבונה והנוטע, בית מדרש רענן החדור ברוח אהבה לתקומת ישראל ותחיית ארצו.

בי"ט בתמוז תרס"ט, כותב הרב אל אחיו, הרב דב הכהן קוק ז"ל: "באלו הימים החילותי בעז"ה, לגשם קצת במעשה, את אשר חשבתי מאז, על דבר "ישיבה מרכזית לישוב החדש": משאת נפשי – לחנך תלמידי חכמים, שיהיו גם כן לומדים מופלגים בצידה הרוחני של תורת־אמת – – – ובגרעין זה – בהרחבתו ופיתוחו, בצורה טובה־הדורה, בשכל טוב ורוח טהור – כלולים הרבה צמחי ישע ופדות" (אגרות הראיה א, אגרת רח עמ' רסא).

שנה לאחר מכן בא הרב בדברים ממשיים על יסודה של הישיבה, עם נדבן גדול מרוסיה, "איש אשר רוח בו", ר' חיים כהן ז"ל מפטרבורג (עיין עליו ב"העבר"

הראשון – פטרוגרד תרע"ח – עמ' 33-38, במאמרי ד"ר מ"א אייזנשטט ור' מאיר אהרונסון ז"ל). ובאגרת אליו – י"ב אלול תר"ע – הוא מבשרו כי "עלתה בידו ב"ה ליסד התחלה" (אגרות הראיה א, אגרת שכח עמ' שסה).

"להקים ישיבה מרכזית בעיר הקודש, ישיבה עולמית, לכנס את הדור הצעיר בירושלים ולחנכו בצורה של גדלות"

רעיון זה היה אח"כ לאחד המרכזיים בתכנית "דגל ירושלים", והוא קיבל תנופה חדשה רבת-מרחבים עם עלות הרב ירושלימה.

בכרוז שפרסם הרב בקיץ תרפ"א, נאמר (מאמרי הראי"ה, עמ' 62-63, "הישיבה המרכזית העולמית בירושלים"):

> לתחיית-הקודש צריכים אנחנו, שהקודש היסודי שלנו יתרכז בארץ-מולדתנו, ובעיר מכון-בית-חיינו בירושלים. התורה – דבר ד' בישראל – תצא מירושלים, והיא תהיה לכח מחיה את עולם-העתיד שלנו, את הדורות הבאים.

הרב קרא לגשת מיד להקמת –

> ישיבה גדולה מרכזית בעיר-הקודש, ישיבה עולמית, שמטרתה תהיה לכנס בירושלים את הדור הצעיר, ולחנך אותו בצורה של גדלות, בלומדות חשובה, בבקיאות וחריפות, בהרחבה וברעננות, לגדל תלמידי-חכמים חשובים בישראל, רבנים, מורי-הוראה, דיינים, דרשנים, שו"בים ומורים, ואף בעלי-בתים, בעלי מסחר, בעלי מדע ובעלי אומנות מכל הסוגים.

ירושלים עיר הקודש, בירת העבר והעתיד שלנו, צריכה להיות חזות-הכל!

> אנו מחויבים לשאוף לגדולות, שנביא את הישיבה למצב, שתוכל להוציא מקירבה גדולי ישראל, גדולי-דעה, שיוכלו לעמוד בראש השורה של ההשפעה על כלל ישראל, בהגיונותיהם ובמעשיהם.
>
> ירושלים עיר הקודש, בירת העבר והעתיד שלנו, צריכה להיות חזות הכל, של כל לב-טהור וכל בעל נשמה מרגשת, החדורה ברוח החיים של קודש בישראל. ירושלים עיר קדשנו ותפארתנו, מוכרחה להעשות האכסניא של תורה, המיוחדת בגדלה והמצוינת באיכותה, בכל העולם כולו.
>
> עלינו להקים בה ישיבה מרכזית עולמית כבירה ואדירה, לא רק בעד בני ארץ-ישראל, כי אם בעד הגולה כולה, אשר אליה ינהרו כל הצעירים למודי-ד', המצויינים בכשרון ושאר-רוח, מכל תופשי התורה בכל תפוצות הגולה. יעלו ויבואו לירושלים, להחזיר עטרה ליושנה, להשתלם בתורת ארץ-ישראל ובתחיית הקודש על אדמת הקודש.

ואכן קמה ישיבת הרב וגם ניצבה בשנת תרפ״ג, ואם כי בירושלים עיר הקודש והמקדש היו כבר ישיבות ותיקות, מצויינות בראשיהן ובתלמידיהן, לא עבר זמן מרובה וישיבה צעירה זו תפסה מקום נכבד בתוככי ירושלים התורנית, והיתה לאחת הישיבות החשובות ביותר, בגדולת ראשיה ויקרת תלמידיה, שקידת הלימוד שבה, יראת השמים שחפפה עליה וכן כל מידה נכונה שהוצקה על כל המסתופפים בצלא־דמהימנותא של בית־מדרש מעולה זה.

תוך זמן קצר נתמלאה הישיבה בבחורים מעולים, ועם כל הקשיים הכלכליים שהיו מרובים מאוד בישוב בכללו, ורצופים בדרכה־של־תורה בפרט, עלתה הישיבה כפורחת, ויצא לה שם מפואר באהלי התורה, והיה הדבר לאות ולמופת כי רצה האלקים את מעשי בוניה, אשר בכתף ישאו את עבודת הקודש אשר עליהם.[1]

כשהגיעה מרוסיה זעקת שרידי בני התורה, הנתונים בצרה ובמצוקה, לא נח הרב ולא שקט, ולמרות הגזירות של ממשלת המנדט על צמצום העליה לארץ, הפעיל הרב את כל כוח השפעתו על אנשי השלטון, והוא השיג רשיונות עלייה מיוחדים שהוקצבו עבור ״הנרדפים על דתם״, וכך זכו להנצל מעבר למסך הברזל ולעלות לארץ־ישראל, בחורים שלמדו במינסק, בחרקוב ובשקלוב (והואיל ובמקרים מסויימים דרשו השלטונות הסוביטיים, שכרטיס האוניה מאודיסה ליפו ירכש במטבע קשה, דאג הרב גם לזאת, וקופת הישיבה הדלה הוציאה את ההוצאה היקרה הזאת, ויחד עם הסרטיפיקט החיוני נשלח גם כרטיס־האוניה הגואל).

בחיצוניותה לא נבדלה הישיבה מטיפוסן של ישיבות ליטא – מלבד בשפת הלימודים[2] – עברית – אולם בפנימיותה היה בה חידוש רב: נשמתה היה מרן הרב זצ״ל! אישיותו הרוממה היא שהטביעה את חותמה על כל באי אוהל־תורתו, לא מעט על ידי שיעוריו בהלכה ובמחשבה, ויותר מזה **בעצם היותו**, בקרני הוד פניו המאירים ובזוהר הפנימי אשר שפע מכל הווייתו. אישיותו של הרב היא שהאירה, היא שהדריכה, היא שכיוונה.

המסכת כולה נתקפלה בשיעור־הפתיחה

רב־ספרא מר שבתי דניאל מוסר:

״בראשית זמן־הלימודים, כשהיו פותחים במסכת חדשה, היה הרב מייחד את שיעור־הפתיחה

---

1. ״הסבא מסלבודקה״ הרה״צ רנ״צ פינקל ז״ל, שהגיע באותן השנים לחברון, והקים שם את הישיבה עם הקבוצה המעולה של תלמידי ישיבת סלבודקה, התעניין מאוד בהתפתחות הישיבה החדשה הזאת בירושלים, ועקב אחרי צעדיה (אולי גם מתוך דאגה לחדשנותה), והוא שהניח את היסודות של אותה ישיבה מפוארה בליטא, וידע יפה את טיב חבלי־הלידה של ישיבה גדולה, היה מלא התפעלות מגידולה ועלייתה, והוא אמר לאחד מבחירי תלמידיו: ״זיי האבן [יש להם] סייעתא דשמיא!״
2. עיין לשלושה באלול א, פז. נזיר אחיו חלק ג עמ׳ ב. שבחי הראי״ה מהד׳ ה׳תש״ע עמ׳ 227-228.

לתוכנה הכולל של המסכת. בשיעורים אלו הודגמה בקיאותו השופעת, שהיתה בה נביעה מרוב ידיעה, תפיסתו המהירה, מעבריו הטבעיים מהלכה לאגדה ומאגדה להלכה, ומיצוי סוגיות המסכת לבניין כללים בהלכה וליסודות של דרך התורה במידות ובמעשים, לפרט ולכלל. בשיעורים מזהירים אלו הכניס כל יכולתו הרוחנית. המסכת כולה נתקפלה בשיעור, בעיקרי סוגיותיה, במסלולי הגיונה, ברמותיה ובמישוריה, בשיח אגדותיה ובנשמת ענייניה. המסכת נתגלתה בשורשיה, בצמיחת גזעה ובפאר צמרתה.

שיעורי־פתיחה אלו היו תמרורי־דרך לבני־הישיבה. באמצע הזמן, כשהיו טובלים את עצמם במעמקי סוגיות המסכת, נזכרו בפסוקים מהשיעור בראשית הזמן, פסוקים מאירים ככוכבים שלאורם קדחו בגמרא ובמפרשיה, הישוו השוואות בין בבלי לירושלמי, ובירורו פירושיהם של הראשונים וגדולי האחרונים״.[3]

---

3. עם כל רצונו הטוב של מרן הרב זצ״ל, לתת שיעורים בישיבה תמידין כסידרן, נוכח לדעת שטרדות הרבנות הירושלמית והכלל-ארצית גם יחד, בין במילי דשמיא בהוראות הלכות למעשה, ובין במילי דציבורא, גורמות להפרעות, והחליט שראוי להעמיד בראש הישיבה אישיות מיוחדת בעלת רמה תורנית-לימודית גבוהה, ונתן עיניו בראש הישיבה המובהק הגאון ר׳ שמעון שקופ ז״ל, אשר מאוד הערין אותו גם בגלל למדנותו הגדולה-העמוקה, וגם בגלל יקרת אישיותו המוסרית הנעלה (עי׳ שיחות הראי״ה, עמ׳ עט-פ). אולם משום-מה לא יצא הדבר לפועל (ע׳ זבד טוב, ניו-יורק ה׳תשס״ח עמ׳ קג אגרת הגרי״מ חרל״פ ולהלן פרק מ), ואז עלה לארץ הגאון המופלא ר׳ אברהם אהרן בורשטיין ז״ל, רבה של טבריג (שאם כי מטבעו היה נחבא אל הכלים, הרי גדולי הדור ידעו את שיעור-קומתו, והעריכו מאוד את דרך לימודו ואף שהיה מתנגד נמרץ של לימוד המוסר בישיבות, היה ״הסבא מסלבודקה״ הרה״צ רנ״צ פינקל ז״ל שולח אליו את טובי הבחורים, ללמוד תורה מפיו), והוא הוזמן מיד לכהן פאר כראש הישיבה.

גאון מקורי זה (שמרן הרב זצ״ל ציוה לחרות על מצבתו את התואר הרם והנישא ״בחיר גאוני הזמן״), התחיל להרצות שיעורים עמוקים שכבשו את המוחות החריפים ביותר. מכל הישיבות נהרו המצויינים לשמוע את שיעוריו, וכל שיעור שלו הפך למאורע בתוככי ירושלים התורנית, המלאה חכמים וסופרים, גדולי תורה בעלי תריסין (עי׳ רש״י ברכות כז, ב), היורדים לעומקת של הלכה. אולם לדאבון לב כל תלמידיו ומעריציו, לא האריך ימים על ממלכתו, ימי נדודיו ותלאותיו במלחמת-העולם התישוהו והחליאוהו, הם הוסיפו לענותו גם כשהגיע אל המנוחה ואל הנחלה, וביי״ט כסלו תרפ״ו הלך לעולמו, ומנוחתו כבוד במעלה הר הזיתים.

בהוספה [מיוחדת] לירחון התורני ״שערי ציון״, שצורפה לחוברת תשרי-חשון תרפ״ו, נמסרו פרטים על המאורע: ״אחרי גמר הדפסת החוברת, נדהמנו – – – כי הבוקר בשעת שמונה, עלתה השמימה נשמתו הטהורה של גאון הדור – – – הגאב״ד ור״מ דטאווריג וראש ישיבת מרכז הרב בירושלים ת״ו. – – – קהל עצום של אלפי אנשים באו לחלק להמנוח הגדול את כבודו האחרון, השתתפו גם רבנים ונכבדים רבים מיתר ערי הארץ, ביניהם הרב הגה״צ ר׳ נתן צבי פינקל ותלמידי ישיבת סלבודקה-חברון ועוד.

רבנו הגאון ראש הרבנים מרן אי״ה קוק, נשא עליו מספד מר, ובדברים חמים תיאר את אישיותו הגאונית הכבירה של המנוח [הגרש״א יודלביץ ז״ל מסר, שהוא זוכר שבין היתר

"לבנות את היכל התורה, להקים ישיבה מרכזית עולמית"

במסיבת תומכי תורה בחיפה, בשנת תרצ"ז, נשא מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל את דברו על יסוד הישיבה ומגמותיה:

"והנני לבאר לכם תוכן מגמת ישיבתנו הקדושה, באר אשר חפרה שר התורה ושר ישראל, גאון עוזנו רבינו הרב זצוק"ל:

הנה אז כשנכבשה הארץ לפני הבריטים, ונשמעו חדשות על דבר הכרת זכות ישראל על ארצו ואדמת קדשו, אז היה רבינו זצוק"ל בלונדון, וכתב שם רבינו כי אם נעזוב את קניינינו הרוחניים, ולא נעלה אותם למדרגה עליונה, הרי הקניינים הלאומיים יבלעו את הקודש, ואני בעניי הרגשתי ממש אותם הדברים שכתבם רבינו ז"ל בלונדון, והוצאתי אז מכתב־גלוי, כי אין עצה ואין תבונה, כי אם לייסד ישיבה עולמית [עיין "הד הרים", עמ' פב־פג].

ואז הרים שם רבינו זצוק"ל את דגל ירושלים, והסביר כי 'ציון' מסמלת את הצדדים הלאומיים, ו'ירושלים' – את הרוחניים. והוא דאג הרבה שאם לא נעלה את ירושלים על ראש שמחתנו – שמחת ציון בשיבת בניה לתוכה – יכול הדבר לקעקע את כל חומת־בת־ציון. – – – על כן חגר רבינו זצוק"ל את מתניו, והתאזר בגבורת־קודש־ישראל, וילך הלוך וקרוא: שאו והרימו את דגל ירושלים, ואחד מעיקריו היה – לבנות את היכל התורה, לקומם ישיבה מרכזית עולמית, שאליה ינהרו בחורי ישראל מכל קצוי ארץ – – – והיה הבית הגדול הזה בית שמגדלים בו תורה בהרחבה גדולה, בקיאות נפלאה בכל מקצועותיה וחריפות הגונה, ואל הלימודים ההלכתיים יצטרפו גם

אמר מרן הרב זצ"ל בהספדו, שאילו נבנה בית-המקדש בימינו, יכול היה הגאון הכהן להיות הפוסק המובהק, הלכה למעשה, בכל השאלות שהיו מתעוררות בענייני קדשים].

אחריו הספידוהו לפי הסדר הרבנים הגאונים הגדולים: מוה"ר שלמה הכהן אהרונסון, הרב הראשי של יפו ת"א, מוה"ר איסר זלמן מלצר, הגאב"ד ור"מ דסלוצק, מוה"ר אליהו קלאצקין הגאב"ד דלובלין, מוה"ר יוסף חיים זוננפלד מירושלים, מוה"ר יוסף גרשון הורביץ דיין ומו"צ בעיה"ק, מוה"ר זרח אפשטיין ר"מ ומנהל ישיבת "תורת חיים", הרה"ג ר' אריה לוין משגיח ראשי בת"ת עץ חיים והרה"ג ר' חיים לייב אוירבך מנהל ישיבת "שער השמים". על יד חצר ישיבת "מרכז הרב" הספידוהו הרבנים הגאונים: מוה"ר יעקב משה חרל"פ רב ד"שערי חסד", מוה"ר דב הכהן קוק הרב דיליסובטגרד [שבאוקראינה] ומוה"ר יחיאל מיכל טוקצינסקי, מנהל ראשי דת"ת וישיבת עץ חיים".

שנים עשר שיעורים כוללים הספיק הגרא"א ז"ל להשמיע בישיבה, וחלק מהם נרשם על ידי שלשה מקשיבים מעולים, הגר"א פריסמן, הגר"י ריף והגרש"א יודלביץ – זכרונם לברכה – ועל פי רשימותיהם נדפסו הדברים אה"כ בספר **"נר אהרן"** – שארית פליטת תורתו שכתב – שהופיע אחרי פטירתו (תל-אביב, ת"ש), על ידי חתנו, הרב משה פרנקל ז"ל.

על היחס הנפשי העמוק של התלמידים-המקשיבים לרב מובהק זה, תעיד העובדא, שמדי שנה בשנה, בליל י"ט בכסלו, היה הגר"י ריף ז"ל, הי"ד, משמיע דברי-תורה בחבורה בישיבה, לשמו ולזכרו של הגרא"א ז"ל, והדברים היו מבוססים על יסוד אחד מחידושיו של הגאון המנוח, והגר"י היה מוסר אותו בדיוק נמרץ ובהסברה מאירה [לדוגמא עי' **"נר יצחק"** ס' ג].

עיין עליו ליקוטי הראי"ה ב, עמ' 204-199.

הלימודים הרוחניים הנובעים ממעמקי גניזת קודש נשמת ישראל – "לחזות בנועם ד' ולבקר בהיכלו", שיהיו בני ישראל ספוגים בקדושת התורה, באהבת ד' ואהבת ישראל וארץ ישראל, ללמוד וללמד ולפרסם שם ד' ועוזו, על פי זהב הארץ ההיא הטוב – "אין תורה כתורת ארץ ישראל" – לינוק מנהרי דבשה וחלבה, מעוטרים באוויר הזך והמנהיר באור החכמה, אווירא־דארץ־ישראל המחכים.

התכנית של הישיבה היא רצונו של רבינו זצוק"ל – להעמיד תלמידים ההולכים בעקבותיו, להיות חמושי־גבורה בעוז־קודש, מלאים תורה ומצוות כרימון, ולבם בוער כאש לאהבת ד' אהבת ישראל וארץ ישראל, מלאים בצפיית־ישועה, עובדים על שדה העבודה לקרב לבבות לתורה".

ועשו סייג לתורה

סיפר הסופר ר' שמואל יוסף הלוי עגנון ז"ל:

"פעם אחת נזדמנה לבית הרב חבורת חכמים וסופרים, ובתוך השיחה השמיע אחד מן החבורה דברי ביקורת על הסייגים שעשו הרבנים בכל דור ודור.

נרתע הרב מכיסאו מתוך צער, ונראה כועס. אבל מיד הבליע כעסו בלבו, כדרכו בקודש, וענה בנעימה: שמעתי דבר ונזכרתי מעשה. מעשה בגדול אחד שנזדמן לכפר, ושקעה עליו חמה, והוצרך ללון שם. ביקש מן הכפרי שנתאכסן אצלו, גמרא ללמוד בה, ולא היה לו. לבסוף שאל את הכפרי: וסידור יש לך? הביא לו סידור ישן. קרא הרב בפירושי הסידור כל הלילה, ומצא בו הרבה דברים נאים. ביקש לקנותו בדמים מרובים, ולא נתרצה הכפרי למכרו. אמר לו הרב: אתן לך במקומו סידור חדש, מקושט בטבלאות נאות – ולא נתרצה הכפרי. שאל אותו הרב: מה טעם? אמר לו: רבי, רגיל אני לקום בבוקר, וכשאני קם אוהב אני לשתות כוס חמין, ונוהג אני להרתיח לי את החמין בעצמי, וכדי שתאחז האש מהר, נוטל אני נייר ומציתו ומשיאו תחת הקסמים, והואיל ואין הנייר מצוי בביתי, נוהג אני לתלוש קטע של דף מן הסידור, מאחיז בו את האש, וכן כל פעם שאני מעלה את מקטרתי אני תולש לי קטע דף מן הסידור ומצית בו. והרי אני כבן שבעים שנה, ועדיין הסידור עצמו בעינו עומד, שעדיין לא הגעתי ל'מה טובו', שכל הדפים שתלשתי אינם מגוף הסידור..."

"כל הדברים הקשורים בעבירה, רעים הם בעניינם"

בתגובתו־סיפורו של הרב, המגמה היא ברורה: להסביר שסייגי־תורה הועילו, שאחרי כל הפריצות, לא פגעו הפורצים אלא בגדרות, אלא בסייגים, ואילו בעיקר לא פגעו, אליו לא הגיעו, והוא נשמר בשלמותו.

אכן, אפשר שלא אמר הרב דברים אלו, אלא כדי להוציא מלבם של מערערים, ואילו ביסוד העניין שמענו מפי־כתבו הסברה אחרת, ונראה לי שהיא היא לדעתו עיקר הטעם של הסייגים והגדרים.

והרי לנו לשון הרב בספרו "מוסר אביך" (פרק א סע' ה, מהדורה ב' עמ' כז): "ענין סייגות התורה, אינו מצד עצם ההבאה לעבירה, רק שכמו שהעבירה רעה בעניינה, כמו-כן כל העניינים שמקושרים בה, בקשר עילה ועלול, רעים הם בעניינם וכדאי לפרוש מהם מאוד".

וב"אורות התשובה" (פרק ו, ג) מביע הרב את אמונתו-צפייתו כי "תפסק התסיסה המעכירה את הדעת – – – וכל דקדוקי-תורה ודקדוקי סופרים, יוכרו למהלכי-חיים עצמיים, שאי אפשר כלל לחיים לאומיים רעננים מבלעדם".

"מנהגי אבות – גופי תורה"

ומתורתן-של-בנים למנהגיהם של אבות ודורות בישראל.

במכתב מיוחד שכתב מרן הרב זצ"ל בשנת תרפ"ג, לקהילות-הקודש בארצות-הברית, נגד פריצת ביטול מחיצת-העזרות בבתי-כנסת,[4] נאמרו בין היתר דברים כלליים על חומר הזהירות במנהגים:

> מנהגי-אבות הם הם גופי-התורה, ואמרו על זה בגמרא (פסחים נ, ב), כבר קיבלו אבותיכם עליכם, שנאמר שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך. ובירושלמי פסחים (שם) ובבראשית-רבה (פ' צד), אמרו על ענייני מנהגים של אבות: 'אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי-נפש', שמזה נראה שזלזול במנהג-אבות נחשב כזלזול בכבוד האבות. והרמב"ם (בפרק א מהלכות ממרים), נוקט איסורים ומנהגים יחד – – – ומשווה את המנהגים עם התקנות והאיסורים הנלמדים מהלכה-למשה-מסיני או ממידות התורה, והכל הוא בכלל תורה-שבעל-פה – ואין שום מקום להקל במנהגי האבות הקדושים, ובפרט בעניינים המסורים לרבים ושהם מיוסדים על יסוד קדושת ישראל".

(ועיין מה שכתב מרן הגרי"ז הלוי ז"ל [מבריסק] בחידושיו לרמב"ם הל' ברכות פרק יא הל' טז).[5]

"המזלזל במנהג – מערער את יסודו"

והגדול שבחבורת ראשוני "ישיבת מרכז הרב", הגאון הצנוע ר' אליהו פריסמן ז"ל,[6]

---

4. ראה שו"ת אורח משפט או"ח סי' לה עמ' מח, ומאמרי הראי"ה עמ' 515 "למקדש מעט".
5. ובעולת ראיה ח"ב, עמ' קס, כתב הרב, שדבר אנשי-כנסת-הגדולה בחיוב עשיית סייג לתורה, בא ללמדנו שלא תאמר אם-כן אין לדבר סוף, ונצטרך לעשות גם סייג לסייג – לא כן הדבר, אלא הסייג צריך להעשות, אולם דוקא סייג אחד, "משמרת – ולא משמרת למשמרת" (עי' רש"י ביצה ב, ב). והאריך מרן הרב זצ"ל לבאר דבר זה, דהוי לאו הבא מכלל עשה, ב"קונטרס על דבר הכשר השמן, הנעשה משומשמין יבשים שלא-נלתתו, בשימור לשם פסח", יפו תרס"ט, מעמ' 20 ואילך (שו"ת אורח משפט, או"ח סי' קיב, עמ' קכו).
6. הג"ר אליהו [יצחק] פריסמן ז"ל – דור שביעי לאחיו של הגר"א מווילנא ז"ל הגאון ר' אברהם ז"ל, בעל "מעלות התורה" – היה כאמור הגדול שבחבורת ראשוני ישיבת "מרכז

מסר לי ששמע מפי מרן הרב זצ״ל, שיש חובת זהירות מיוחדת במנהגי ישראל שעליהם נאמר ״אל תטוש תורת־אמך״.

וכך הסביר הרב בטוב־טעם ואמר: ישראל שחטא ועשה משהו שלא כדין, ודאי פגע בדין, אולם את **יסודו** לא ערער, שהרי מעמדו של הדין איתן הוא ומבוסס, בהלכה המפורשת והפסוקה. ואילו מי שביטל מנהג, הואיל וכוחו של המנהג בא מתוך העובדה שנוהגים בו, הרי כשהוא לא נהג בו, לא רק שהוא פגע בו, אלא שהוא גם מערער את **יסודו.**

״והוי מתאבק בעפר רגליהם״

כך מוסר לנו איש־ירושלים הרב ישראל פורת ז״ל[7]: ״זכורני, לתקופת שנת־המאה להסתלקותו של גאון־ישראל, רבנו חיים מוולוז׳ין זצ״ל (בסיון תרפ״א), נכנסו חכמי ישראל לישיבת ״עץ החיים״ בירושלים העתיקה תוב״א, לשמוע דברי־אלקים־חיים, יוצאים מפה קודשו של ראש־הרבנים, אדמו״ר הגרא״י הכהן קוק זכותו תגן עלינו. הוא נשא מדברותיו בלהבות אש־קודש, ונתן הערכה שלמה ומקפת על ארחות חייו של אותו מאור־הגולה, ועל פעליו הכבירים להגדיל תורה ולהאדירה, ולהעמיד תלמידים הרבה שהיו למאורות ונעשו גאונים וחכמים ורועי ישראל.

הרב״, ומרן הרב זצ״ל העריכו מאוד וקירבו ביותר, ואף קבע אתו לא־פעם לימוד משותף. היה זה גאון צנוע, מבורך בסגולות־יקר של כשרונות נעלים ושקידה מרובה גם יחד, ומעוטר במידות טובות ואצילות נפשית. ראש הישיבה, הרב מטבריג, הגרא״א בורשטיין ז״ל – ששיעוריו העמוקים הרעישו את ירושלים התורנית – היה אומר: כשאני מרצה שיעור בישיבה, יש מי שתופס ששים־שבעים אחוז, ויש מי שמגיע לשמונים אחוז, ורק אחד ישנו שהוא תופס את כל מאת האחוזים – וזהו ר׳ אליהו פריסמן. מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, היה מזמין אותו לביתו בכל אור ליום חמישי ומכין אתו את שיעורו העמוק שהיה מרצה למחרת בישיבה, (ועיין בית זבול, ח״ג – ירושלים תשי״ז – שתי תשובות שכתב הגרי״מ אליו, והוא קורא לו ״חברי האהוב כנפשי״, ״חביב רוחי ולבי״).

עם היכון ״המכון לדריישת התלמוד״ (מכון הרי פישל ז״ל), היה הוא מעשרה ראשוני המצוינים אשר מרן הרב זצ״ל הכניס אותם למכון, וכעבור זמן־מה הוציא לאור – יחד עם חברו הגדול הגרמי״ל זק״ש ז״ל – את 'תוספות ר׳ יחיאל מפריז' למסכת מועד־קטן. כשהתחילה העבודה המקיפה של ה'אנציקלופדיה התלמודית' כתב הוא את הערכים כבדי־המשקל: אין איסור חל על איסור, אין דוחין נפש מפני נפש, אכילת פסחים, אכסדרה וכו'. ואף הוא היה הכוח המרכזי בעריכת הספר 'הלכה פסוקה' ל'חושן־המשפט' (שהכרך הראשון שלו הופיע בירושלים תשכ״ב), ובשנים האחרונות גם סייע לעריכת כתבי הגרצ״פ פרנק ז״ל, שהיה מבאי־ביתו, והגרצ״פ מכנה אותו בכתביו **הגר״א** פריסמן (עי׳ ״מקראי קודש״ לפסח, ח״ב, עמ׳ מו ועמ׳ קצא). נפטר בי״ג אדר שני תשל״ו, והשאיר אחריו ברכה כתבים מרובים של חידושי תורה, המחכים לגואלם (עיין בשדה הראי״ה עמ׳ 464-459 פרק ״מבני עליה״).

7. ירושלים ה'תרמ״ו –ירושלים ה'תשל״ד. ע' עליו חיי הראי״ה פרק ב סע' ד ופרק יג סע' ג.

אחד הרעיונות המרכזיים שבאמרות-קדשו היה, להבליט גודל קדושתו של הגרח"ו, שעד זקנה ושיבה לא לקח עטרה לעצמו, אלא עמד כל ימיו בכפיפת-ראש ובמורא-גדול, מפני גילוי שכינת רבו הגר"א ז"ל, שדמות דיוקנו ריחפה לנגד עיניו, בכל דרכיו ומפעליו. ולא עוד אלא שמורא רבו היה עליו כל כך כמורא-שמים, עד שנדמה לו כי גם השם "תלמיד הגר"א" לא היה הולמו, והרי כך כתב באחד ממכתביו: "ואנכי שמעתי שנקרא עלי שם רבנו הגדול וכו', וזכיתי להקרא בשמו הטוב עלי לומר תלמידו, וראיתי חובה לעצמי להודיע בישראל נאמנה וכו', שכל האומר כן אינו אלא טועה גמור וכו'. ובמקצת הימים אשר זכיתי לשמש אותו, לא זכיתי ממנו אלא לידע צורתא דשמעתא אחר יגיעה" (במכתבו להתייסדות ישיבת ולוז'ין[8]). והשווה דברי רבי אליעזר הגדול: 'הרבה תורה למדתי מרבותי, ולא החסרתי מרבותי וכו'' (סנהדרין סח ורש"י). ואמר רבנו ז"ל, כי ענוות-קודש זו היא שעמדה לו, שזכה להקים עולה של תורה, ולהיות דולה ומשקה מתורת רבו לדורו ולדורות הבאים" (אור המזרח, תשרי תשכ"ג).

"להסיר את הכעס מן הלב לגמרי"

יהושע בן פרחיה אומר – – –
והוי דן את כל אדם לכף זכות
אבות פרק א', מ"ו

עבודה גדולה ומאירה היא, להסיר את הכעס מן הלב לגמרי, להביט על הכל בעין-יפה, בחמלה של חסד שאין לה גבול, להידמות לעין העליונה, עינא עילאה, 'עינא דכולה חיורא' (העין שכולה לובן) – – – לחמול גם על השוקעים בבוץ-הרשעה, ולמצוא את הצד הטוב שבהם.
אורות הקודש, כרך ג, עמ' שכו

על משמרתי אעמודה, לקרב ולא לרחק, ולקרב אפילו המרוחקים בזרוע. וזאת תהיה כל מגמת תפילת כשרי ישראל, לקשר את כל נשמות עם-ד' למקור החיים, ולגלות את אור הקדושה הטמון בהם.
אגרות הראיה א, אגרת שלב, עמ' שע

אנא מזרעא דאהרן קא אתינא, שחסד היא פעולתו, והשלום – מידתו, והאמת – סגולתו, וכל ישעו וחפצו היא צפיית ישועת גוי קדוש, ורוממות קרנו על הר קדשו.
באיגרת להגאון הרידב"ז ז"ל, אגרות הראיה, ח"ב, אגרת תקכב, עמ' קנו

8. נדפס בספר "כל הכתוב לחיים", עמ' קכח. עי' לעיל פרק ח עמ' 125 הע' 10.

"כשאני רואה גם בריקנין שבנו איזו מידה טובה – אני מקרבן בשביל זה"

תהלה לא-ל יתברך, לבי מלא אהבה וידידות, בשלהבת אש-קודש, לכל שלומי-אמוני-ישראל, וביחוד לתלמידי חכמים יראי ד' באמת, לכל חד וחד לפי מדריגתו. ועם כל זה, כשאני רואה גם בריקנין שבנו איזו מידה טובה, איזה יושר-ואמת, או גם שיחה נאה ודרך-ארץ – אני מקרבן בשביל זה. ואקוה תמיד שעל ידי זה יחזרו למוטב, אם הרבה או מעט. ואפילו אם יגרום כח-ההתקרבות, שרעיון כל-דהוא של תשובה מיראה או מאהבה יתכנס בלבבם לרגע אחד – כדאי כל הטורח שבעולם. ומי שהוא שם לבו על דרכיו, וכבוד שמים וכבודן של ישראל הביבין עליו יותר מכבודו, יבין את אמיתת דרך-הקודש הזאת ויכיר את ערך יקרתה.

אגרות הראיה, ח"ב, אגרת תקכב, עמ' קנג

לא אוכל להכחיד בקרבי את הרוח השוקק לאחוז בהעבודה הרוממה של העלאת הניצוצות הקדושים של כל המגיע לחוג השימוש של כל הצרכים הגשמיים, וכל הקניינים שהם באים במגעי ובגבולי. ואותה קורת-הרוח המגיעה לי, אפילו על פי הדמיון הכהה, מהציור הקדוש של עבודה תמימה וקדושה זו, הוא ממלאני עוז ותעצומות, שיבואו לכלל תיקון על ידי התרחבות אור התורה והעבודה, בכל הצדדים ההולכים ומסתעפים – "יגדיל תורה ויאדיר".

מכתי"ק: שמונה קבצים ח, קעה

משתוקקים הם הצדיקים תדיר לתשובת-הכלל, ובתוכיות לבבם רודפים הם, לזכות ל'חייביא, כמאן דרדיף בתר חייא' (זוהר תרומה קכח, וקכט, א).

אורות התשובה, פרק ח, ה

כי למשוך את כל העולם לעבודתו יתברך – – – זה הדבר הנעשה בכל דור ודור לפי השלום שבדור – – – ואי-אפשר לבוא לבחינת שלום אלא על ידי הארת-פנים.

ליקוטי מהר"ן, ח"א, סי' כז

"הסבלנות חמושה באמונה רבה מאד"

הסבלנות, כשהיא באה מתוך לב טהור ונקי מכל רשעה, אינה עלולה לקרר את להבת רגשי הקודש של האמונה הפשוטה, כי אם להרחיב ולהגדיל את יסוד ההתלהבות המקודשת לשמים.

הסבלנות חמושה היא באמונה רבה מאד, עד שהיא מגיעה לידי הכרה שאי אפשר כלל שתתרוקן נשמת אדם מישראל מכל אור-קודש, וגם במקום שמתגלים מעשים של הרס ודעות של כחש, יש בהכרח בתוך הלב ובמעמק הנשמה אור חיים של קודש טמיר, וקודש זה מתגלה בצדדים הטובים שאנו מוצאים גם אצל נגועי הכפירה ואכולי הספקנות.

ומתוך אמונה גדולה וידיעה קדושה זאת, באה מידת הסבלנות ומקיפה בחוט-של-חסד את הכל – "אסף אאסף יעקב כלך" (מיכה ב, יב).

מוסר אביך, מהדו"ת, עמ' קלט, "מדות הראי"ה" ערך "סבלנות"

הקדושה העליונה מלאה אהבה חסד וסבלנות

הקדושה העליונה, ברוב יפעת שלמותה, מלאה היא אהבה, חסד וסבלנות. השנאה, הדין והקפדנות, הנם תוצאות של שכחת-ד' ודעיכת אור הקודש.

כל מה שדרישת-ד' מתגברת ביותר בלבו של אדם, אהבת כל הבריות כולן מתרחבת בקרבו, והוא אוהב גם את הרשעים ואת הכופרים, וחפץ בתקנתם, מפני שהוא באמת מתקנם בגדולת אמונתו.

אורות הקודש ח"ג, עמ' שיז

רב-ספרא ר' הלל צייטלין ז"ל, הי"ד, מוסר על דו-שיח עם הרב, אחרי שהוא, האורח מווארשא, סייר בעמק יזרעאל:

"כשביקרתי את הרב זצ"ל, אמרתי לו שאינני רואה ב"עמק" את אותם הפלאים, שהוא, הרב, רואה בו. יחס החלוצים אל הדת מעליב ומחפיר, ועל כן אינני מבין מדוע הרב מנסה לשבח אותם.

- קראתי מה שכתבת אחרי מותו של ברנר – היתה התשובה.

- ומה זאת תשובה על שאלתי?

- כן, קראתי כל מה שכתבת על ברנר, וברנר כתב הרבה דברים שהכאיבו כל לב יהודי דתי.

- **ברנר** – שאני!...

- ובין בני "עין חרוד" והדומים להם, יש הרבה 'ברנרים', גדולים וקטנים..."

ההד, תשרי, תרצ"ו[9]

"המניחים לבנים עוד יניחו תפילין!"

פעם בא יהודי יקר אל מרן הרב זצ"ל וסח לו במר־רוחו שהוא נתון במבוכה. בשכנותו גרה חבורת פועלי בניין, חלוצים אינטליגנטים שכנראה יכלו להסתדר יפה בחוץ-לארץ, ואילו כאן הם עובדים עבודות קשות בבניין מתוך רוח אידיאליסטית, אבל כשהוא רואה אותם בוקר בוקר שאינם מתפללים ואינם מניחים תפילין, נפשו מתפלצת בקרבו, ואינו יודע איך להתייחס אליהם, לקרבם או לרחקם.

מרן הרב זצ"ל השיב לו והסביר לו, כי עם כל הכאב והצער על הנהגתם, בנים הם לנו, ויש תקווה שבדרך של קירוב נצליח שסוף סוף יתגברו על הזרמים החדשים שהוציאו

---

9. וראה מאמרו של מרן הרב זצ"ל, מלוא-הדעת ורווי-המכאוב "על במותינו חללים" בקובץ התורני-המדעי "זכרון" – ירושלים תש"ה – עמ' ה-ט. מאמרי הראי"ה עמ' 93-89.

אותם מעולמם ויחזרו לדרך־אבות. והוסיף הרב ואמר: יידישע בחורים ועלכע זיינען זיך מוסר־נפש פארן כלל ישראל און פאר ארץ־ישראל, ארבעטן שווער און לייגן ציגל, בין איך זיכער אז זיי וועלן תשובה טאהן, און בעז״ה וועלן זיי אויך **לייגן תפילין!** [בחורים יהודים המוסרים נפשם בעד כלל ישראל ובעד ארץ ישראל, עובדים קשה ומניחים לבנים, בטוח אני שיחזרו בתשובה ובעז״ה עוד יניחו תפילין!]

״כרבי לוי־יצחק ז״ל בשעתו, – – – היה מהפך בזכותם״

הסופר־העיתונאי הותיק, ר׳ אלתר־יעקב שחראי ז״ל, כותב בהקדמת ילקוטו מדברי מרן הרב זצ״ל על ישראל וסגולתו:

״אין לך שיחה נאה, הרצאה או נאום, שיצאו מפה ממלל־רברבן זה, שלא נתרמה מהם בעין יפה תרומה לאהבת ישראל. – – – כי אהב רבנו זצ״ל את עם ישראל אהבת־עולם, אהבת תמיד, אהבה שאינה תלויה בזמן ושאינה תלויה בדבר. הוא אהב את ישראל כשהם עושים רצונו של מקום, ואם ח״ו אינם עושים רצונו של מקום, התמוגגה נפשו מצער ומכאב, אך לא זז מלחבבם.[10]

כרבי לוי־יצחק ז״ל בשעתו, הסניגור הגדול מברדיצ׳ב שקם לישראל, – – – כן המתיק רבנו את הדינים המתעוררים על האומה, על הציבור ועל היחיד; והיה מהפך בזכותם. כל ישראל חברים הם – – – ולא ידח ממנו נידח״.

ישראל בתפיסתו של הרב קוק, ת״א תרצ״ז, עמ׳ 3-4

״ומחשבותיו תהיינה לקבץ נדחים״

צריך האדם להיות עיניו פקוחות, על הנהגת עם־ד׳ להועילם, ומחשבותיו תהיינה לקרב הנידחים, ולחשוב עליהם מחשבות טובות – – – ויבקש תמיד רחמים וברכה לעולם. זה הכלל: יהיה נובע חיים לכל!

תומר דבורה, פרק שלישי

מידת אברהם שהיה גומל־חסד, היתה בו ביותר מידת הטוב, ומי שיש לו מידה זאת, יש לו פנים מיוחדים והוא פני הטוב.[11]

מהר״ל מפראג ז״ל, תפארת ישראל פרק כה

---

10. ״כל המתאמץ להטות כלפי־חסד, ולהמליץ על ישראל אפילו כשאין עושין רצונו של מקום, הרי זה משובח, וקל וחומר כשיש למצוא בכל אחד ואחד – גם בקלים שבישראל – כמה מרגליות יקרות של מעשים טובים ושל מדות טובות, מה שאין לשער״ (אגרות הראיה, ח״ב, עמ׳ קצב, באיגרת להגאון הרידב״ז ז״ל).
11. ״אמר לו הקב״ה לאברהם: אהבת צדק ותשנא רשע (תהלים מה, ח) – אהבת לצדק את בריותי, ותשנא רשע – מאנת לחייבם, על כן משחך אלקים אלקיך שמן ששון מחבריך״ (בראשית-רבה פ׳ מט, ט). ועי׳ להלן עמ׳ 345.

"לטהר לבנו מכל רגזנות ודינים קשים, ובמקום הרוגזה נתמלא אהבה וחיבה וחסד-עולם"

וכך כתב מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, אל תלמידו-חברו הגרמ"ל שחור ז"ל, בימי מסע-הרבנים במושבות הגליל, בתחילת חורף תרע"ד:

> אם נכשיר עצמנו ליישר את לבבנו ולטהר אותו מכל רגזנות ודינים קשים, לא על הפרט ולא על הכלל, ובמקום הרוגזה נתמלא אהבה וחיבה וחסד עולם, ונתלמד להכיר ולחבב כל גרעין טוב הנמצא בכל מקום שהוא, הנה האהבה האמיתית תעורר רגשות רחמים על הכל, וחפץ אמת לרומם את הכל.[12]
>
> בדרך הקודש הזאת יש לקוות הרבה שאנו ננצח ונקרב את כל העולם כולו, ובזמן הזה אחד לנו בזה – "אחד היה אברהם" – הוא גאון עוזנו, קדוש ישראל, מרן הרב מיפו שליט"א.
>
> הד הרים, מהדורת ירושלים תשל"א, עמ' קיז

"עבודת הסנגוריא על הכלל ועל הפרטים – מקצוע גדול בתורה"

> אהבת-ישראל והעבודה של הסנגוריא על הכלל ועל הפרטים, איננה רק עבודה הרגשית לבד, כי אם מקצוע גדול בתורה, וחכמה עמוקה ורחבה, רבת-הענפים, שכולם צומחים ויונקים מלשד אור-תורת-חסד.
>
> ערפלי טוהר, עמ' ו. אורות הקודש ג עמ' שכה

> מי שנכלל במקום שצריך להכלל, היינו באין-סוף, ששם כולו טוב, ואין שם דין ח"ו, [גם הוא] צריך להיות כולו טוב, ולהמתיק כל הגבורות והדינים.
>
> לקוטי מהר"ן, ח"א, סי' עב

> כל מי שהוא מוכשר לעסוק בפנימיות רזי תורה, הוא מתמלא יותר מאור החסד של תורת חסד.
>
> אגרות הראיה, ח"ב, אגרת תקנה, עמ' קפו

> אני מלא ב"ה בכל קרבי באהבת ישראל. ברוך השם אשר עשה לי את הנפש הזאת, לא מחכמתי ולא בצדקתי, כי אם ברוב רחמיו וחסדיו.
>
> אגרות הראיה, ח"ב, אגרת תקנה, עמ' קפט

---

12. במכתבו-הסכמתו להרב אברהם יעלין ז"ל – "הגדול בתורה ויראה. חסידא יקירא, זוכה ומזכה את הרבים" – כותב מרן הרב זצ"ל דברי עידוד וחיזוק: "קבלתי את ספרו היקר 'אורך אפים'. – – – ואשרי חלקו שהוא עוסק בקדשי-שמים, לזכך את המדות ולרומם את נפשות עם-קדוש, ולהעלותם מקליפת הרוגז והכעס למרומי הקדושה והחסד, באור פני מלך חיים" (בראש הספר "גאולת ישראל", ת"א, תשכ"ט. הסכמות הראי"ה סי' מו. ועיין לשלושה באלול ב, מג).

"להרבות אהבת ישראל, להכיר בקדושתם ולהמליץ בזכותם"

במכתב אל הרב צבי חנוך הניך הכהן לעוין ז"ל, מחותנו של אדמו"ר מגור הרא"ם ז"ל, כותב מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל:

יסוד מגמתו של מרן שליט"א, בחיבוריו הנפלאים והקדושים - - - להרבות אהבת ישראל, להכיר בקדושתם ולהמליץ בזכותם, כאשר זאת היתה מעיקרי המגמות של רבותינו הקדושים אבות החסידים זצוקללה"ה זי"ע.

בתוך החומות, עמ' 297

"האוהבים לצדק את הבריות ושונאים לחייבם הם הם תלמידיו האמיתיים של אברהם אבינו"

כל מה שהנשמה היא יותר גבוהה – מרגישה היא יותר את האחדות שיש בכל. - - - וכשהמחשבה האחדותית מתגברת, אור החסד והסליחה מופיע.

- - - ובעלי נשמות אלה הם הם צדיקים יסודי עולם, שהם דנים את כל העולם כולו לכף זכות, ומאירים באור החסד על כל בריה, אוהבים לצדק את הבריות ושונאים לחייבם, והם הם תלמידיו האמיתיים של אברהם אבינו, ההולכים בדרכיו.

אורות הקודש, ח"ג, עמ' שלב

אורות החסד של אברהם אבינו ושל אהרן הכהן

החסד של אברהם כולל את כל באי-עולם, והחסד של אהרן מרוכז כולו בישראל. ומי שמתדבק במידת החסד לאמיתה, באור תורה, צריך שיחבר את שני ענני-הכבוד הללו – של אברהם אבינו ושל אהרן הכהן – יחד, ויאירו עליו שני האורות – "חביב אדם שנברא בצלם, וחביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה".

אורות הקודש, כרך ג, עמ' שלז

"כמה הומה הלב לאהוב את הכל, - - - מה חמדה לבי לאהבת כל הנשמות"

כמה הומה הלב לאהוב את הכל, את כל הבריות, את כל המעשים, את כל היצור, את כל המון מעשי יוצר-כל, את שרשי המעשים, את החיים, העוז והכח, את ההוד המתנשא, החכמה הבינה והדעת - - -

מה חמדה לבי לאהבת כל הנשמות, וליופי של הטובות והמתוקנות שבהן, מה נעמו ומתקו הנפשות העדינות של נדיבי-הלב, של הוגי הדעה, של קדושי החפץ, של תופשי התורה, של אדירי האמונה, גבורי הרוח, חושבי ההגיון ונושאי השירה, מקדישי הקודש ומשפרי החיים והעולם.

מכתי"ק. אורות הקודש ד עמ' תיב.

"חלילה לי להכניס בלבבי גם זיק קטן של שנאת הבריות"

גדולה היא אהבתי לכל היצורים, לכל המציאות. חלילה לי להכניס בלבבי גם זיק קטן של משטמה, של שנאת הבריות. הנני מרגיש במלוא קרבי את אהבתי הגדולה לכל הבריות, וביותר מזה לבני־אדם, ובמידה יותר עליונה לבני־ישראל, ובכמה מעלות בקודש ליראי־ד', לשומרי תורה ומצוה, וקל וחומר לתלמידי־חכמים.

איני חפץ בפחיתת הכבוד של שום אדם, אני רוצה שהכל יתעלו, שהכל יתכבדו, שהכל יתרוממו ויתפארו.

מכתי"ק. שמונה קבצים ח, קטז

רישומי הטוב של היחיד והשפעתם על הכלל

היחיד, אשר הצער הרוחני של **הרבים** נוגע בלבו, הולך הוא ופועל ומשפיע על הכלל, על ידי רישומי הטוב המתגברים ועולים אצלו.

פעולתו נראית גם בגלוי, על ידי שהוא מלביש את הקדושה בלוית חן וחסד, אולם יותר מזה נעשית פעולתו והשפעתו במסתרים, בסגולת־הנפש החבויה מעין כל רואה.

אורות הקודש, כרך ג, עמ' של

"תעמיק בלבך את רגש האהבה לכל – ואז כולם יאהבו אותך!

רבי אביגדור ריבלין ז"ל, ממקורביו של הרב בתקופת רבנות־בויסק, קיבל עליו שליחות־מצוה, לטובת אחת הישיבות הגדולות. לפני צאתו לדרכו בא אל הרב לבקש ברכתו להצלחת שליחותו. הרב חיזק אותו ובירך אותו, והוסיף ואמר לו: "תעמיק תמיד בלבך את יחס ההערכה לכל ואת רגש האהבה לכל, ואז כולם יעריכו אותך ויאהבו אותך".

כשמסתכלים באמת בצד הטוב של כל אחד ואחד, מתאהב האדם על הבריות בחיבה פנימית, ואיננו צריך להזדקק לשום אבק של חנופה, כי הצדדים הלא־טובים שהוא פוגש, מתכסים ממנו על־ידי ההתעניינות בצד הטוב.

ערפלי טוהר, עמ' עה. אורות הקודש ג עמ' שכד

שנאת חינם ואהבת חינם

נחרבנו ונחרב העולם עמנו על ידי שנאת־חנם, ונשוב להבנות – ויבנה העולם עמנו – על ידי אהבת חינם.

אורות הקודש, כרך ג, עמ' שכד, דרך הקודש ד, י

סח לי רבי יעקב העניג ז״ל, חסיד בית ריז׳ין: הייתי נוכח כשביקר מרן הרב זצ״ל את אדמו״ר מדרוהוביטש [רבי חיים מאיר יחיאל שפירא ז״ל], בחול־המועד של חג הסוכות בשנת תרפ״ד. עיי עוד להלן עמי 378.

בתוך השיחה סיפר הרב: היו אצלי שני אורחים ממדינת ליטא, והם שאלוני האם זה נכון שאני אוהב חופשים ומקרב אותם. עניתי להם שתי תשובות: א. ״כי האדם יראה לעינים וד׳ יראה ללבב״ – הרי יש שאדם רק נדמה לחופשי, ואילו דווקא הוא יהודי בעל מעשים גדולים, ואפשר להיפך. אם טעיתי ביחסי, הרי כשאבוא לעולם־האמת, ויענישוני על שאהבתי את מי שלא הייתי צריך לאהוב, לא אבוש מלבקש שיכריזו: הרב קוק לוקה על שאהב את מי שלא היה צריך לאהוב! ואילו אם אכשל ח״ו, ואשנא את מי שאסור היה לשנוא ועל כך יענישוני – מגיהינום זה אני מפחד; ב. עלינו לחזור עכשיו בתשובת־המשקל: בית־שני נחרב בגלל שנאת־חינם, ולעומתה צריכה לבוא עתה אהבת־חינם...

״חשבתי שאני בא אל רב בשר־ודם, והנה הייתי כאן אצל צדיק קדוש־עליון״...

הרב אלטר מאיר מספר: זוכר אני עובדה, שהייתי עד לה, שבא אל הרב איש אחד, אשר אביו היה מן המתנגדים החריפים שלו. הרב הזמין אותו לשבת, וביקש שיחכה עד שיגמור תפילתו, וראיתי שהרב מיהר בכדי שהאורח לא יחכה לו הרבה. האיש – אשר עניינו חייב אותו להודיע מי הוא – דיבר בהיסוסים, אבל הרב עודד אותו והרגיע אותו והסביר לו פנים, כאילו מעולם לא נפל דבר בין אביו לבין הרב, וכמובן מילא מיד את משאלתו ללא כל עיכובים.

כשיצא האיש מאת פני הרב, אמר לי כשהוא כולו נרגש: חשבתי שאני בא אל רב בשר־ודם, והנה הייתי כאן אצל צדיק קדוש־עליון!...

״היה מקרב את מתנגדיו, בכדי להתרחק מכל נטירה וטינא שבלב״

רבה של חיפה, הרב יהושע קניאל ז״ל, כותב במאמרו ״האדם הגדול בענקים״:

״במסירות עד כדי הקרבה עצמית, היה רבינו דואג לכל ענייני הכלל והפרט, הציבור והיחיד. לא חס על כבודו, מעמדו ובריאותו, אם היה בכוחו לעזור למישהו בעת צרתו.

ולעומת הזריזות הבלתי־מצויה, יש לציין את הזהירות שלו, שלא להוציא מפיו ביטוי חריף, אפילו נגד אלה שמררוהו בכתבי־פלסתר ובהתקפות שונות, ואף פעם לא נתן לעט־הסופרים שלו לצאת באיזה גילוי־דעת נגד האנשים האלה, פן יבולע למישהו, למוסד פלוני או לארגון אלמוני.

נעלב ולא העליב, שמע חרפתו ולא השיב. ולא עוד אלא שהיה מקרב את מתנגדיו, בכדי להתרחק מכל נטירה וטינה שבלב. היה מחפש תמיד את הצד הטוב, ובתוך הצללים היה רואה את האור.

ופעם אמר לי: "אני לא אצטער אם אני לא אשנא את מי שצריכים לשנוא, אולם אצטער אם חלילה לא אוהב את מי שאני צריך לאהוב".

על לוח קבוע בקיר אולמו, חרותה היתה אימרתו של הלל הזקן נשיא ישראל: 'הווי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה', והיא היתה חרותה גם על לוח־לבו, זו היתה סיסמת־חייו של רבנו כל הימים".

מדרש הרב, ירושלים תרצ"ז, עמ' טו; דבר לדור, פדואל ה'תשנ"ו עמ' 72-77

"היו באים אליו מאות אנשים, והוא היה מקבל את כולם בסבר פנים יפות"

מזכירו של הנציב העליון, מר מרדכי נורוק ז"ל מוסר: "הרב היה מאוד מאוד נעים־הליכות. נוח בדיבורו, קולו נמוך, שקט מאוד, אבל היה זה קול קולע. לא סירב לקבל שום בן־אדם. היו באים אליו מאות אנשים בעניינים של משפחה, של עזרה, בעניינים פרטיים־אישיים, והוא היה תמיד מקבל את כולם בסבר־פנים־יפות".

"העסיק אותנו, אנשי המשטרה, – – – לרחם על זה ולעזור לזה"

מר דוד תדהר ז"ל, שהיה קצין במשטרה בימי האנגלים, מספר: כל יהודי שבא אליו מצא נחמה אצלו, בין אם היה זה יהודי חרד או לא חרד.[13] תמיד עמד על המשמר, ואפשר לומר שהעסיק אותנו, אנשי המשטרה, יום יום. היה שולח מכתבים וטלפונים, לרחם על זה ולעזור לזה, ופעם פנה בבקשה דחופה לשלוח שמיכה ומזרון לבית־הסוהר ליהודי שנאסר, שלא יתקרר ח"ו.

"כרועה נאמן, השליך את נפשו מנגד, למען כל אחד ואחד מישראל"

וכתב עליו איש־החסד־והאהבה הירושלמי, הרה"צ רבי אריה לוין ז"ל: "שקידתו העצומה של מרן הרב זצ"ל בתורה, לא הפריעה בעדו מלהשתתף כל ימיו בצערם של

13. "בתשובה למכתבך בענין הצדקה – דין תורה הוא שמי שבא ואמר האכילוני אין בודקין אותו (עי' יו"ד סי' רנא סעי' י) – – – ובכלל יש בזמן הזה צורך להמשיך רחמים על כל ישראל, שמפני הצרות גם העבריינים שנראים כמזידין, יש לומר שהם נחשבים כשוגגים" (דעת כהן ס' קלא).

ישראל, והוא מסר נפשו עליהם במסירות-נפש ממש. כרועה נאמן השליך את נפשו מנגד, למען כל אחד ואחד מישראל" (איש צדיק היה, עמ' 227).

"לא חי בעד עצמו, מוכתר היה בשם טוב מילדותו"

והרב מרדכי רבינר ז"ל הוסיף וכתב: "הרב זצ"ל לא חי בעד עצמו, כי אם בעד כלל-ישראל, וכל לבבו היה קודש לאהבת ישראל, לטובת הכלל ולטובת הפרט. מוכתר היה בשם-טוב מילדותו, ונפשו האצילה היתה מחוננת במידות תרומיות שלא נמצאו דוגמתן. – – – אין די מלים לתאר את כבוד הדר גאונותו ומעלותיו הנאדרות בקודש" ("עתרת", אדר-ניסן תש"ה, עמ' עא).

"מסור בכל חום לבו ונפשו לטובת הכלל ואוהב את כל אחד מישראל כנפשו"

הרב אהרן משה קיסילאוו ז"ל (שהיה ידוע בצעירותו כ"העילוי מוויעטקא"), רבה של חארבין, כותב בדברי-הספדו על מרן הרב זצ"ל: "איש האשכולות – איש שהכל בו: גאון, חכם, סופר, ויראֿאלקים באמת. מסור בכל חום לבו ונפשו לטובת הכלל, ואוהב את כל אחד מישראל כנפשו, כידוע ממשפט סטאווסקי – – – שאזר את כל כוחותיו להצילו ממוות. כולם הכירו את טוהר לבו ונועם מידותיו – – – ולכן היתה השפעתו גדולה גם על כל בני הגולה" (אמרי שפר, תל-אביב תשי"ב, עמ' צאֿב).

"מעיד אני עלי שמים וארץ, שחיבתי היא גדולה, ממש בכל לבבי ובכל נפשי, לכלל עמנו ולפרטיהם"

בימי מאבקו הנועז והנמרץ של מרן הרב זצ"ל, למען הצלתו של אברהם סטאווסקי ז"ל (שנאשם ברצח ד"ר חיים ארלוזורוב ז"ל, הי"ד), גברו ההתקפות על הרב בעיתוני מפלגות הפועלים, שכאילו נימוקים פוליטיים-מפלגתיים הם המניעים את פעולתו, ויחס שלילי כלפיהם הוא הגורם לעמדתו.

ואז פנה עורך "ההד", הסופר-העיתונאי מר יהושע רדלר-פלדמן ז"ל, שנתפרסם בשמו הספרותי ר' בנימין, באיגרת גלויה אל הרב, וביקש "לבאר לעם את עמדתו הנעלה", הואיל ו"ההגנה האמיצה והטהורה שכבוד מעלתו הושיט לנאשמים ברצח – – – עלולה להיות מתפרשת – ולמעשה היא כבר מתפרשת פירוש מסולף".

תשובתו של מרן הרב זצ"ל – מיום ד' תמוז תרצ"ד – נתפרסמה מיד בחוברת "ההד" של חודש תמוז[14], והרי לנו קטעים אחדים מתוכה:

---

14. פורסמה בפרק שלם "פודה ומציל" אשר הוקדש לפרשייה זו, וכן בליקוטי הראי"ה א עמ' 387-386 ובמאמרי הראי"ה עמ' 523.

ממקור לבבי הכואב על שברי בת-עמי, אשיב לכב' על מכתבו היקר: מעיד אני עלי שמים וארץ, שחיבתי היא גדולה, ממש בכל לבבי ובכל נפשי, **לכלל עמנו ולפרטיהם**, ולכל מפלגותיהם, מפני שאני מאמין באמונה שלמה, שכל חלק מהם הוא אבר מיוחד שבשיעור הקומה הקדושה והנפלאה, שהיא כנסת-ישראל כולה במלוא מובנה.

– – – בכל סיעה ובכל תנועה, ישנם בודאי דברים שאיני יכול להסכים עליהם, אבל זה לא יוכל לגרום, שאהבתי מלאת השלהבת היוקדת בי **לעמנו ולכל פרטיו**, תהיה נפגמת אפילו כחוט-השערה, והיא עומדת בקרבי במידה שווה, **למכבדי ולבוזי**, את כולם אני אוהב בלי מצרים.[15]

– – – רק האמת בטהרתה היא המאירה את עיני ותומכת את לבבי, שאתן את כוחי הדל, להציל את הלקוח למות בלא שום יסוד לאשמתו – – – וחלילה לנו לעמוד מנגד, ולא להתאמץ בכל מה שתשיג ידינו, שלא ישפך עוד דם נקי בקרבנו.

"כל מטרתו – הטבת הכלל, כל מגמתו – גאולת העם וארצו"

בדברי-הפתיחה לילקוט "חזון הגאולה" (ירושלים תש"א) כותב הרב מאיר ברלין ז"ל: "אחד בדור ומעטים בתקופה הם, אשר דרכם בחיים היא דרך הרבים. לא לגופו ולא לנפשו, לא לעצמו ולא לקרובים לו, אלא אך לשם הציבור, לשם העם ולשם יושבי תבל. – – – כזה היה הרב בכל ימי חייו, ובכל שטחי פעולותיו. נעדר כל שאיפה להנאת הגוף, מחוסר כל רצון לטובת עצמו. כל מחשבותיו – לזולתו, כל מטרתו – הטבת הכלל, כל מגמתו – גאולת העם וארצו, וכל הגיונותיו – לשיפור העולם".

---

15. כמה מרשימים הדברים, אשר כתב נכדו של מרן הרב זצ"ל, אשר נשא את שמו, אברהם יצחק רענן-קוק ז"ל, במסתו הנרגשת על סבו הגדול "אהבה בחיי הרב" ("הצופה" ג' אלול תשט"ו):

בחודש הרחמים זרח לעולם כוכב מזהיר, שביב אש קודש – – – ויזרחו בלבו אורות האהבה במלוא זהרם. בשחר נעוריו נפתח לבו באהבה לתורה וכיסופים למצוות, והם שהביאוהו לאהבת כלל ישראל – "כל מה שהאדם מרבה בתורה ובמצוות, מתקשר הוא יותר לכנסת-ישראל" – וכפי עלייתו במעלות התורה כן גברה אהבתו לכל אדם מישראל. הוא התייחס לכל אחד ואחד כלחלק מגופו – "מתוך קשר החיים שאני קשור בכולכם ואתם כולכם קשורים בי" (שמונה קבצים א, קסג).

– – – כבר בצעירותו להטה ברוחו אהבה לוהטת לארץ-ישראל, געגועים לשכון בה, ללמוד וללמד תורה בירושלים. כי אהבה יתירה נודעת לאוירה של ארץ ישראל המחכים, לתורת ארץ ישראל – זהב הארץ הטוב – המתגלה בה בשלל אורותיה, לדבר ד' מירושלים.

פרק ל

מתלמידיו של אהרן

הלל אומר: הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום וכו׳.
אבות פ״א משנה יב

״להביא ברכת השלום על ישראל״

חכמינו ז״ל הורו לנו, שאליהו הנביא בא לעשות שלום בעולם (עדויות פ״ה מ״ז). ומזה למדנו לדעת עד כמה פעולה קדושה זו נשגבה מיכולת־אנוש, עד כי נועד לה רק מלאך־הברית אשר אנחנו חפצים (מלאכי ג, א).

אולם גם אם אין אנו מסוגלים להגיע לשלמותה של פעולה זו, הרי לעומת זה מובטחים אנו שנוכל לזכות בחלקים ממנה, אם נשתדל ונתאמץ בדבר, וכפי שאמרו לנו חז״ל, תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם (ברכות סד, א). ואם יוועדו גדולי תורה ויראה ויתיעצו איך להביא ברכת־השלום על ישראל – ברית כרותה היא שחפצם בידם יצלח, והשם יתברך ששמו שלום (שבת י, א) יהיה בעזרם לבשר שלום לעם.

אורות הראיה, ירושלים תש״ל, עמ׳ יט־כ

״התפארת הפנימית של אור השלום״

השלום – כמה מישובו של עולם ותיקונו יש בו, כמה הוא מתקן בהשפעתו את החיים, על ידי היחסים הטובים שהוא מכניס בחיי היחיד ובחיי הציבור, על ידי העזרה ההדדית המופעלת על ידו.

אבל כל הגילויים המעשיים האלה, כחלק קטן הם נחשבים, לגבי התפארת של אור־השלום במילואו.

האידיאל של השלום, שהוא שמו של הקב״ה, נוגע הוא לשכלול העליון החובק כל עולמי־עד, המאחד את כל היש, לכלל הויה אחת אדירה, אצילית ונשגבה. ועל כן יש בהבאת שלום בין אדם לחבירו, חלק מן האור העליון הנצחי, המאיר לעולמים כולם, חלק מאור הקודש של המלך שהשלום שלו.

עולת ראיה, ח״א, עמ׳ סה

"שלום – חשוב הוא ורצוי גם למחצה, לשליש ולרביע"

וכך היה מרן הרב זצ"ל אומר: "שמו של הקב"ה שלום" (שבת י, ב), "וחותמו – אמת" (שבת נה, א) – היגוי השם בא אות אחר־אות, והוא הדין כתיבתו. לא כן חותם – הוא נטבע בבת־אחת, הוא לא ניתן לחצאין.

וזה בא ללמדנו, כי אמת אינה ניתנת לחלוקה, אם היא איננה שלמה – אין זו אמת. לא כן שלום, גם למחצה, לשליש ולרביע, חשוב הוא ורצוי, אפילו אם ישנה רק **אתחלתא של שלום**, ועדיין קטוע הוא, **שלום שמו**.

"ופרוש עלינו סוכת שלומך"

גם בשעה ובמקום שלא ניתן היה להשיג שלום מלא בפלגות **יחיד** וציבור, היה מרן הרב זצ"ל מתאמץ בעשיית שלום והיה מוסיף ומפרש: "ופרוש עלינו **סוכת** שלומך" – מצינו **בסוכה** ששנו בה הלכות מיוחדות שהיו מכשירות אותה, לא רק כשאיננה בשלמותה, אלא גם כשחסרים בה חלקים גדולים – "שתים (מחיצות) כהלכתן ושלישית אפילו טפח", "דופן עקומה עד ארבע אמות", לבוד, גוד אחית וכו'.

והוא הדין – מידת השלום. השלום הוא כל־כך יקר וכל־כך חיוני, שגם אם לא ניתן להשיגו בשלמותו, ראוי להשתדל להשיגו גם בצורה חלקית, גם בצורה מקוטעת, ובלבד שיהיה שלום בין איש לרעהו, בין יחיד לציבור וכו'.

אנו מבקשים אפוא ומתפללים על השלום, גם אם יהיה רק בבחינת סוכה, שרק ההלכות המיוחדות מכשירות אותה, כי אכן "גדול השלום".

"להופיע בהארה גדולה – – –
שהשלום יהיה הולך ומתעלה"

"תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם" – וכדי להרבות את השלום, צריך שיהיו תלמידי חכמים מרבים־פעלים בכל אותם השטחים, שיש בהם גורמים להשבתת השלום. מרובות התקלות בשטחי החיים המעשיים, המשביתות את השלום, המביאות לידי שנאה, התגודדות ופירודים, אבל גדולה מזה היא השבתת השלום הבאה על ידי סכסוכי־דעות והבדלי־מושגים – – – וצריכים תלמידי חכמים להופיע בהארה גדולה, להרים את דגל האור של טהרת הדעות היסודיות וכל ענפיהן, עד אותה מידה שהשלום יהיה הולך ומתעלה, שהתוך האחדותי המתאם את חילוקי הדעות והמאגד את הכל לאגודה אחת, יוכר יפה ויובלט היטב.

חזון הגאולה, עמ' קר־קז; מאמרי הראי"ה עמ' 286-7, "נחמת ישראל"

להרבות שלום בעולם ברעננות של קדושה

על ידי הכח הגדול של אור החכמה האלקית, וטהרת המוסר האמיץ והאדיר, שיהיה

מתרבה והולך בלבם של תלמידי החכמים המצויינים ביותר, יתמלא האויר בכללו אורה, יתעלה ויתקדש. – – – הדעות תתרחבנה והבטוי ישתכלל, וההשפעה הרוחנית של תלמידי החכמים תתגדל. באמת ובצדק ימלאו תפקידם להרבות שלום בעולם, ברעננות של קדושה, באור חיים מלאים, באומץ אלקי אדיר ונצחי.

שם, עמ׳ קטד־קיז; שם עמ׳ רצג

מדרכי נועם לנתיבי שלום

זיו **השלום** מתגלה ברעיונות, בעצות המוסר והדרכת המידות שבכל פרטיה של תורה – ״דרכיה דרכי־נועם וכל נתיבותיה שלום״ וצדיקים הולכים תמיד מחיל אל חיל, מדרכי נועם לנתיבי שלום, ומרבים **נועם** בעולם הרוחני ובחיי הנשמות, ומרבים **שלום** בעולם המעשי ובחיי הגוויות.

אורות הקודש כרך ב, עמ׳ תקכז

״ת״ח האמיתיים – – – משימים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים״

כל חשק־העבודה וכל שמחת־מצוה, התמדת תורה וברק חדושים, כוונת התפלה והתנוצצות רוח הקודש בלב השרידים אשר ד׳ קורא – כל אלה נפגעות ונפגמות אם באה ח״ו הכנסת פירוד בכללות כנסת־ישראל.

אוהבי ה׳ באמת, יראיו וחושבי שמו, הם הם העומדים בנסיון, לסבול כל צער וכל עלבון מכל צד ועבר, ומתיצבים הכן נגד כל הכוחות החפצים לבלע נחלת־ד׳, ולהפריד את האומה האחדותית, היחידה במלוא־עולמים.

הם הם הבנים הנאמנים של כנסת־ישראל, הבאים בסוד־ד׳ – ״מחצדי חקלא״ – תלמידי־חכמים אמיתיים המרבים שלום בעולם, ומשימים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, בהוציאם מן הכוח אל הפועל את אור־הקודש הגנוז בכל אישי האומה, בכל אשר בשם ישראל יכנה.

אורות התחיה, פרק כא

״לחזק את אחדות האומה על ידי קישורה במקור השלום״

הקשר המאחד את האומה הקדושה, גם במובן החברתי, הוא קשר הקודש של אור־ד׳ אשר בתוכה, השראת השכינה וקדושת התורה והמצוה.

כדי לחזק את מה שנהרס, צריכים להשיב את אור־הקודש על מכונו, לחזק את אחדות־האומה, על ידי קישורה במקור השלום, בשמו של הקב״ה, במלך שהשלום שלו.

עולת ראיה, ח״א, עמ׳ קעג

כל זמן שיש פירודי דעות – אין הקדושה מתבססת בעולם!

עולת ראיה, ח"א, עמ' תלה

יצרא דעבודה־זרה ויצרא דבמת־יחיד

את זו דרש מרן הרב זצ"ל,[1] נגד הפירורים והפילוגים בתוך הציבור הדתי: חז"ל מוסרים לנו במסכת יומא (סט), על מאבקם של אנשי כנסת הגדולה נגד יצרא־דעבודה־זרה, שגרם לחורבן האומה, אולם בהמשך לנאמר שם, נראה שקיים עוד יצר מחריב והורס, והוא יצרא־דבמת־יחיד, שכל חוג "בונה לו במה לעצמו" (למרות שהבמות נאסרו, ועל השוחט ומעלה בחוץ, מחוץ למשכן הכללי, למקדש הכללי, נאמר "דם שפך" (ויקרא יז, ד), שהשוותה אותו תורה לרוצח, הואיל והוא הורס את אחדות האומה).

והנה הצד השווה שבאבות־נזיקין אלו, זהו החורבן וההרס, אלא שנחלקו בשטחי־פעולתם: יצרא־דעבודה־זרה פעל בהמון הכללי, ויצרא־דבמת־יחיד פעל בחוגי היראים, עובדי ד'...

וכמו שאנשי־כנסת־הגדולה ביקשו והתפללו על ביטול יצרא־דעבודה זרה, כך עלינו להמשיך ולהתפלל שנזכה לביטול יצרא־דבמת־יחיד.

> הנני איש שלום ורודף שלום, אפילו במקומות כאלה שרוב בני אדם אינם מעלים על דעתם שגם שם נמצאהו, אבל כך היא מידתי, וביחוד דמזרעא דאהרן קא אתינא, שברית השלום נאמנת לו.
>
> אגרות הראיה, ח"א, אגרת קלו, עמ' קסח

"בארץ־ישראל בפרט, אין מקום ודרך להרבות בפירודים, אפילו לשם שמים"

במכתב לידידו הותיק איש־בויסק, רבי אביגדור ריבלין ז"ל, מסביר הרב שאין הוא מסוגל לכתוב בצורה תוקפנית, ואין הוא יכול "להציג עצמו בתור נוחם", בה בשעה שהוא "אוהב שלום ורודפו בכל לבבו ובכל נפשו".

והוא ממשיך ואומר: "הנני מכיר שבארץ ישראל בפרט, אין מקום ודרך להרבות בפירודים, אפילו לשם שמים – – – אדרבה, אקוה בעזה"י, שבהמשך הזמן יכירו גם כן גדולי היראים שבאשכנז, שצריך לצרף לדרכם את הדרך היותר רחבה ומאירה, שהיא – מציאת האור והקדושה הגנוזה במעמקי כל יחיד מישראל, – – – ואז יחלו הלבבות להתקרב, ובית ישראל יהיה הולך ונבנה לגוי אחד לשם ד' על אדמת הקודש" (אגרות הראיה, ח"א, אגרת נג עמ' סב).

---

1. עיין ליקוטי הרא"ה א עמ' 173.

"זיו־תפארת בעמקי נשמתם" – – –
"אהבת עולמים בלב פנימה"

בקריאה נרגשת למשמרת השבת וקדושתה, מבטא מרן הרב זצ"ל את עוז אמונתו באיחוד כל חלקי האומה, למרות הניגודים הבולטים, שכן אין אלה – לדעתו – אלא מסווה חיצוני, שאינו משקף כלל את המתרחש "בעומק הנשמה", "בלב פנימה".

כשהרב דן על הלך הרוחות של הצעירים פורקי־העול, מביע הוא את אמונתו כי "תחת **המסוה** של רוח מלא מרורות, המביא לידי הבעות מוזרות בדיבור ובמעשה, מסתתרת בעמקי נשמתם זיו־תפארת וחיבת־קודש אצילית".

כיוצא בזה – לפי הרגשתו – גם "אחינו החרדים לדבר ה', המלאים פלצות של קנאת אמת ואמונה, המובעת לפעמים בצורה של משטמה ואיבת עולם, הבאה מתוך כאב עמוק וצער נפשי דוקר, מהמראה המדאיב של הרס הקודש ועלבונו – יודעים אנחנו בטח, אשר תחת המסוה הזה, של השנאה הניצחת, אהבת עולמים שרויה בלב פנימה לאחים בצרה, לבנים הבונים את ארץ־האבות".

"אור האהבה והאחוה, השלום והרעות"

כתוצאה מקביעה זאת, כותב הרב: "בטוחים אנחנו שככל אשר נוסיף יותר לקרב ולהתקרב לשדרות צעירינו אלה, להכיר יותר בהכרה חודרת את סגולות נפשותיהם[2] ואת מצפוני האידיאלים שלהם, וקל וחומר שככל שנתעניין יותר במצבם החמרי, יותר ויותר יתגלו לפניהם החדרים הגנוזים של עולמנו הפנימי, וחיי הקודש יחלו לזרום בקרבם בהופעה גדולה. ולפי עוז החיים, ולפי המרץ האדיר של השאיפה האצילית שבלב בנינו אלה, העולים לבנות את שממות ארצנו, והנתונים לבנין הכללי [של עולמנו], ולשאיפות רוממות של צדק [חברתי] ויושר־לבב, יגדל רושם קנאת־הקודש וחפץ השלמת התחיה, בקרב רוחם ובמפעלי חייהם. ופתאום יתרוממו בנינו אלה, ויעטרו על ראש חפצם הכביר לבנין הארץ והעם, את עטרת־הנצח־וההוד של יפעת הקודש, של כשרות החיים הישראליים, ובראש וראשונה את משמרת קדושת השבת, את אות החיים העליונים לכל עם ד' הגוי כולו".

ועל כן חוזר הרב וקורא ל"אחינו החרדים לדבר ד'": אל ירפו ידינו, אחים טהורי־לב, מללכת בדרך הטובה והישרה, אשר אור זרוע בה, אור האהבה והאחוה, השלום והריעות.

חובתנו היא לפרוץ פרצות בחיץ המבדיל בין אח לאח, ולב ללב ידבר, ונשמה לנשמה תביע אומר, והדברים בטח ישמעו ברב־קשב. ורוח מרומם ישוב למחנה ישראל בארץ

---

2. עי' בהרחבה באגרות הראיה ח"ב עמ' קפו־ז, באיגרת להגאון הרידב"ז ז"ל.

התחיה, רוח נעלה ונשגב, אשר יאחד כאחד את המזהירים ואת הנזהרים.[3] (קריאות גדולות, עמ' ס־סא. מאמרי הראיה עמ' 1-350, "למשמרת השבת וקדושתה").

"אין שום ענין לאדיקות כפרנית, עם כל הטוב שיש ברעיון הסוציאליסטי"

בקריאת־מעמקים פונה הרב אל הצעירים, אל הבנים "הבונים בחומה והנושאים בסבל", אשר התרחקו מדרכי אבות, מלב רגש הוא מבקש מהם שיקשיבו־שיאזינו "לקול אח מכבד ומוקיר, לקול אח אשר כל קנין המביא לאומה אור וחיים, אחרית ותקוה, אחדות ורוממות, יקר לו כנפשו" (קריאות גדולות, עמ' סט; מאמרי הראיה, עמ' 350, שם).

הרב פונה במיוחד אל "אחינו הפועלים והעובדים", ומציין שאצילי־הדעת אשר בתוכם, כבר קבעו "כי אין שום ענין לאדיקות כפרנית ביחס לתורת ישראל, אמונתו ומסורותיו, עם כל הטוב והנאור שיש ברעיון הסוציאליסטי היותר מפותח והיותר מודרני" [דומה שרמז כאן לא"ד גורדון ז"ל, אשר אתו נפגש בנופש הקיץ ברחובות].

"אדרבה" – מוסיף הרב – "יש פנים מאירים להיפוכם של הדברים", "כי אין לנו כל דבר שהוא כל כך עלול להעמיד את היושר החברתי, ביחסים של הפועל והרכשן, כמו השפעתה של תורת ישראל, מצוותיה ודעותיה" (קריאות גדולות, עמ' סט. מאמרי הראיה עמ' 354).

"כולנו בני איש אחד נחנו"!

בידוע שהחלוצים שעלו לארץ בימים ההם, ברובם פרקו מעליהם עול־מלכות־שמים וגרמו הרבה צער וכאב לנאמני התורה והמצוה. אכן, לעומת הסוברים שצריך לצאת נגדם בשצף־קצף ולהרחיקם, היתה שיטתו של מרן הרב זצ"ל שיש לראותם כ"תינוקות שנשבו" ומצוה להשתדל לקרבם בנתיבות־שלום ולהחזירם לאט לאט לאיתן־התורה.[4]

מספרים, שמסרו אז להרב אימרה של הרב ריי"ח זוננפלד ז"ל, שיש אם־למסורת שהחלוצים פושעים הם, בשני הפסוקים שכתובה שם המלה **נחנו** – **'נחנו** נעבור חלוצים' (במדבר לב, ב), ו'נחנו פשענו ומרינו' (איכה ג, מב)...

ועל כך הגיב הרב ואמר: יש עוד פסוק שלישי שנאמר בו נחנו – "כולנו בני איש אחד **נחנו**' (בראשית מב, יא)!

---

3. כאן רומז הרב לפיסקא שב"דרור יקרא" (בזמירות של שבת) – "ולמזהיר ולנזהר, שלומים תן כמי־נהר".
4. עי' רמב"ם הלכות ממרים פרק ג הל' ג, ועי' אגרות הראיה, ח"א, עמ' שה, ועי' חזון איש – מהדורת בני ברק תשכ"ב, יורה דעה סי' ב' אות טז ואות כח.

אמר להם [רבן יוחנן בן זכאי], צאו וראו איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם – – – רבי אלעזר אומר: לב טוב! אמר להם, רואה אני את דברי אלעזר בן ערך, שבכלל דבריו דבריכם.

אבות פ״ב מ״ט

רבה של טבריא, הגאון ר׳ משה קליערס ז״ל – שליווה את הרב בימי המסע בגליל – התרשם לא רק מגאונותו של הרב, אלא גם ממידותיו. והוא אמר: ״המידה התרומיה לב טוב היא קניין-נפשו של הרב. אילו יכול היה, היה נותן לזולתו את הכל״.

״להרבות טוב בעולם – בין אדם לחבירו״

אחרי כל הרעש, של כל מיני התחכמויות, אנו באים לידי מסקנא, שעמל האדם ראוי להיות בכשרון-מעשה, להרבות טוב בעולם בין-אדם-לחברו, ולכל היקום אשר על פני האדמה.

וסוף כל טובה יחידית כזאת, המתקיימת אצל כל יחיד, לחזור אל ההמון כולו, לעורר את כל אחד לפי מידתו, להכריעו לכף-זכות, וממילא נעשה היקום כולו יותר נשגב ונעלה.

אורות הקודש, כרך ג עמ׳ שט

נועם נשמות הצדיקים מבסם את כל המציאות

האנשים כולם נעשים יותר טובים בסתר-ליבם, על ידי ההטבה העליונה של אחד מהם.

כמה עצובי-רוח, יגונם נעשה נח ומהול בנטפי-נוחם, על ידי התעוררות נחמת-א-ל שבנשמה אחת.

אפילו החיות הטורפות וכל היצורים המזיקים, נעשים יותר נחים, ארסם מתרכך מעט, על ידי ההכרעה הכללית של הגשמה המתענגת על ד׳.

אורות הקודש, ח״ג, עמ׳ שיד

ובכתבי הקודש של מרן הרב זצ״ל, אשר טרם נדפסו, נאמר:

המחשבות של הצדיקים מרבי-השלום בעולם, המדברים טוב על כל בריה, הן מבשמות את הנשמות כולן, מפני שהן מתערבות בסגולתן עם כולן, ואותו המתק והנועם שיש בנשמותיהם המקודשות של הצדיקים ישרי-הלבב הדורשים טוב לעמם ולכל היצור כולו, מתמזג עם כל המציאות, והכל מתבסם ומתעלה, והקרוב קרוב אליהם מתבסם יותר מנועמם.

עיקר פעולת ביסום זו באה על ידי קדושת ארץ-ישראל, המערבת בכחה את חיי הנשמות בסגולתה האחדותית – ״חיי נשמות אוויר ארצך״.

לימים נדפס באורות הקודש, ח״ד, עמ׳ תקב

"מי שעין טובה לו – כוחות־יצירה גנוזים בנפשו, והם עשויים לאחות את הקרעים"

וכמה נאים הם הדברים אשר כתב תלמידו המובהק של הרב ונאמן רוחו, **הגר"ש סטרליץ** ז"ל,[5] כשדמות־דיוקנו המאירה של רבו עומדת לנגד עיניו:

הנפש הברוכה בעין הטובה רואה בכל דבר ובכל תופעה את הגרעין הטוב הצפון בהם, גם אם הוא סתום וטמון תחת שכבות עבות וגסות המונעות את התגלותו. והיה כאשר תפגש נפש כזאת במאורעות, באישים ובחזיונות־חיים, אשר תוי־הרס שליליים חרותים על פני חיצוניותם, היא תכניס אותם באהלה המבורך, תרחיק מעליהם את אבק־הדרכים, והגרעין הפנימי, היסודי והטוב, יתגלה בכל מלוא בהירותו החיובית.

– – – אחות לנו קטנה – זה אברהם שאיחה את כל באי העולם, כזה שהוא מאחה את הקרע" (בראשית־רבה פ' לט, ג) – כי כאמור, מי שעין טובה לו, הרואה את הרע במיעוטו ואת הטוב במילואו, כחות־יצירה גנוזים בנפשו, והם עשויים לאחות את הקרעים, למזג כל באי־עולם לחטיבה אחת, מוצקה וטהורה, פלגי הטוב, העודן והנאצל, השופעים מתוכו, מים חיים הם השוטפים־השוחקים את אבני החומות החוצצות בין הפרטים. הגדרים אשר כל אחד מתגדר בהם לעצמו, נסתרים ונופלים בכח אצילותם, הניגודים מתאחדים והעיקומים מתיישרים – "והיה העקוב למישור" – וההרמוניא מקיפה את כל היקום.

מהמקור, ירושלים ה'תשכ"ט, עמ' כט־לא

קול הדממה הדקה

כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה.

אבות פ"א, מי"ז

השתיקה נתבעת מעומק הנשמה – – – והיא אוצרת בתוכה את הוד החכמה. – – – וזאת היא הדממה העליונה, קול הדממה הדקה המתעלה על הרוח, על הרעש ועל האש – "והנה ד' עובר" (מלכים א יט, יא).

---

5. הגר"ש סטרליץ ז"ל – מעמודי התווך בעריכת האנציקלופדיה התלמודית – נולד בתרס"ו בליובאן הסמוכה לסלוצק (רוסיא), ובישיבת קלצק יצק מים על ידי הגאון ר' איסר־זלמן מלצר ז"ל. בתרפ"ו עלה לירושלים וקיבל תורה מפי גאון ישראל הגראי"ה קוק זצ"ל בישיבת "מרכז הרב", מקום שעלה ונתעלה ונתחנך ונתגדל בכל שיעור קומתו.
גדול היה רבי שמעון ברוב־גווניותו, בתורה, במחשבה ובמידות. הוגה־דעות ומתעמק בהשקפת עולם במחשבת היהדות. סלל והלך בנתיבות מורו הגדול מרן הגראי"ה קוק זצ"ל, שמאז עלותו לירושלים להסתופף בצילו לא זז מרן הרב מלחבבו עד לאחת, ו"כמים הפנים" אף התלמיד לא זזה ידו מתוך ידו של הרב (הגרש"י זוין ז"ל, בפתח הספר "שם משמעון" למסכת מעשרות, ירושלים תשכ"ב, עיין עליו בשדה הראי"ה עמ' 512-499).

המעמיקים בקדושה בורחים מכל דיבור של בטלה, אפילו ממלה אחת, ובזה הם זוכים לאור הגנוז המלא חיים – – – וכל שיחה הנובעת מרוחם, פותחת צינורות מלאים זיו עליון.

אורות הקודש ח״ג, עמ׳ רעט-רפא

״גאון-הדיבור היה מרן זצ״ל, ועם זאת גם גאון-השתיקה״[6]

אמר הרב מחסלביץ, הגר״מ סטלביץ ז״ל (מחבר ארבעה כרכי הספר ״מבית מאיר״): ״גאון הדיבור היה מרן זצ״ל, ועם זה גם גאון השתיקה. מצד אחד היה דיבורו שוטף ללא מעצור – בהלכה ובאגדה, בנגלה ובנסתר; ומצד שני היה לו כוח השתיקה. אף פעם לא שמענו ממנו דיבור אסור, אף פעם לא יצאה מפיו מילה שכיוצא בזה בני אדם נכשלים יום יום״.

״ישבתי על יד רבי דוד הכהן, והאזנתי לקול שתיקתו״

וכך כותב הגרח״י לוין (שליט״א) [ז״ל] (נזיר אחיו, ח״א – ירושלים תשל״ח – עמ׳ לב):

אבא זצ״ל [הרב ר׳ אריה לוין] אמר לי פעם: ״משחר ילדותי אהבתי לשבת לפני חכמים ולהאזין לדבריהם, בין אם הבינותי מה שהם אומרים ובין אם לא הבינותי, כי פשוט נהניתי לשמוע את קול שיחתם. אך הנאה מיוחדת ותענוג מיוחד היה לי, עת הייתי יושב על יד ר׳ דוד הכהן, והאזנתי לקול שתיקתו. היה זה איזה קול סודי-מסתורי, קול מרומם, קול של שירה עילאית היה בוקע ועולה מתוך **שתיקתו**״.[7]

ופעם היה לי איזה עניין מאוד רציני ודחוף, ולא יכולתי לשית עצה בנפשי איך ומה להחליט, הלכתי אל רבינו זצוק״ל לקחת עצה מפיו. במקרה לא היה מרן הרב זצ״ל אז בביתו, נכנסתי לבית מדרשו שהיה אז פנוי מאדם, מלבד ר׳ דוד זצ״ל, שישב לו בפינה המערבית של בית-המדרש שקוע בלימודו, ניגשתי אליו, נתתי לו שלום והחזיר לי שלום מתוך חיוך קל ופניו צוהלים, ורמז לי בידו לשבת. ישבתי על ידו, הבטנו והסתכלנו זה בזה מבלי להוציא אף הגה מפינו, וכך ישבנו ושתקנו יחד לערך חצי שעה, אח״כ קמתי ונפרדתי מאתו וחזרתי הביתה. בבואי הביתה

---

6. נדפס בבשדה הראי״ה עמ׳ 95; ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 451.
7. ״על ידי השתיקה כל הגוף שותק מכל רגשותיו, ואינו מחוה דעה, כי אם מניח עצמו להיות מקשיב ללחשי נשמתו״ (מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל ״מי מרום״ לפרקי אבות עמ׳ ק). ועיין ״מסכת הנזיר״, ת״א תשל״ג, עמ׳ כה-כו.
״אשרי האיש השומע קול נשמתו מתוך מעמקיו״ (״אורות״, ישראל ותחייתו, פרק לב).

הרגשתי כאילו נפתרו לי כל השאלות והספקות, כל מה שרציתי לשאול נראה לי כל כך פשוט, כ״כ בהיר, והיה לי הדבר לפלא.

״רבי דוד דברן גדול הוא –
אלא שהוא מדבר בשפת-השתיקה״

פעם בהזדמנות סיפרתי את כל זה לרבינו זצ״ל, אמר לי הרב: וכי מה זה פלא בעיניו? חושב כבודו כי ר׳ דוד שלנו שתקן הוא? לא כן הדבר. ר׳ דוד דברן גדול הוא, הוא אינו פוסק מלדבר, אלא **מדבר הוא בשפה מיוחדת משלו, שפה של שתיקה,** שהיא **שפת החכמה**. והוסיף בדבריו, כי המהר״ל מפראג זצוק״ל בספרו ״נתיבות עולם״[8] ועוד בכמה מקומות, אומר, כי חכמה נתפסת במחשבה, במקום שאין לסכלות אחיזה, כי לחכמה יש מציאות במחשבה, שכן היא רוחנית, משא״כ סכלות, שהיא חומרית, גשמית, ואין היא נתפסת **במחשבה**, ואין לסכלות מציאות עד שהיא מתגלמת ומתגשמת **בדיבור**. והשתיקה היא הביטוי של המחשבה – והיא שפת החכמה, וזה שאמר אליפז: ׳דממה וקול אשמע׳ (איוב ד׳, טז), וכששני לבבות מתאחדים בשתיקה, אזי שומעים את הקול עובר מאחד לשני.

וכך היה הרב רבי דוד ז״ל אומר: אפשר להביע בשתיקה יותר מאשר בדיבור![9]

ויתבודד להדבק באלקות, ולהשיג דרכי היושר והעבודה האמתית, ובכלל זה למעט בדיבורו, וליזהר מן השיחה הבטלה.

מסילת ישרים, סוף פרק יד

נפלאת את, ירושלים,
בבתיך מלאי־דממה
כוכבי לבב יאירו.
דמות כהן נזיר אחיו,
מחוסן שתיקה, פיוט אין־ניב.
מבאר הרואה דלה דלה,
לדורות הקרין אורותיו!

ר׳ יהודה ליב ביאלר ז״ל

---

8. נתיב השתיקה, ראש פרק א.
9. למשל: בגליון הש״ס שלו, ראש-השנה לא.

פרק לא

"ראשית צמיחת גאולת עמנו"

(ליום העצמאות)

חזון הגאולה – גאולת עם ישראל וקוממיותו בארצו – לא היה בשביל מרן הרב זצ"ל רק חזון מופשט, שמימי, רחוק, חזון אחרית־הימים, אלא גם ענין ממשי, ארצי, קרוב, גילוי יומיומי.

מצד אחד הלך הרב בגדולות: אדיר־אמונה היה, מצופי־הישועה – ישועת ד' על עמו ועל נחלתו – במלוא זיווה ותפארתה. הוא ציפה לגאולה השלמה, לשיבת בנים לגבולם, בארץ אשר הובטחה לאבות בברית ובשבועה; הוא ציפה לקוממיות מלכות ישראל, ככל הכתוב בתורה, מובטח בנביאים ומפורש בכתובים; הוא ציפה לאור החדש אשר יאיר על ציון, לאור ד' הגדול אשר יזרח על ירושלים – לאורו של משיח, לבניין בית מקדשנו ותפארתנו בהר־מרום־הרים.

ומצד שני – עם עוז־אמונתו ועומק־צפייתו, למד מסוד חכמי־קדם, כי לא ביום אחד יקום חזון הגדולות, כי לא בבת־אחת נזכה לנצורות, ברם גם אם ההתחלות קשות[1] – צעדי־ישע הן, ועם כל זעירותן, נושאות הן בחובן בשורות־גאולה.

"כך היא גאולתן של ישראל"

דברו של רבי חייא הגדול, למראה איילת־השחר בבקעת ארבל: "כך היא גאולתן של ישראל, בתחילה קמעא, קמעא" (ירושלמי ברכות פ"א הל' א, ויומא פ"ג הל' ב) – היתה בשביל הרב הכרת אמונה איתנה, שהגיעה לעומק של חוויה רגשית עמוקה, והן שליוו אותו מאז עלותו לאה"ק, הדריכו את מחשבותיו־הרגשותיו, והטביעו חותמן על רוב־פעליו ומעשיו, הגדולים והקטנים גם יחד.

– הננו מוכרחים לתפוס מיד את מידת האורה הגדולה, ההולכת וחודרת אלינו מאור־הגאולה, גם בראשית זעירות הופעתה.

---

1. מכילתא שמות יט, ה.

הננו נתבעים ממעמקי נשמתנו, לחוש את הגודל הזה [גודל אורו של-משיח] גם עכשיו, בהיותו שולח רק קווי-אור זעירים.

אורות הקודש, ח"א, עמ' קנא

המצב מכריח לשוב אל אדמת-הקודש

הרעמים הרבים פשטו הרבה עקמומיות שבלב (עיין ברכות נט, א) – עתה ישמעו הדברים בקול יותר מורגש, עתה מכריח המצב – החמרי והרוחני של כלל ישראל – לשוב אל אדמת-הקודש, בכל אופן שיעלה, להלקט אחד-אחד, להקים שוממות ארצנו הנשמה בחומר וברוח, בבניינים ובאוכלוסים, ובכל מה שהוא מוסיף פעולה וחיים. הכל הוא אחרית ותקוה, הכל הוא סילול גאולת עולמים והצמחת קרן-ישועה.

אגרות הראיה, ח"א, אגרת מז, עמ' נו

ולתפיסה זו, לתביעה פנימית זו, נענה הרב בכל ישותו, היא מילאה את כל הווייתו, והקרינה מתוכו על כל העומדים במחיצתו.

"נפלאה היתה צפיית הישועה של רבינו זצ"ל"

הלא כה מוסר לנו נאמן-רוחו, מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל:

נפלאה היתה צפיית הישועה של רבינו זצ"ל, לא רק שהיה מצפה ומייחל לישועה, אלא שהוא היה גם הישועה עצמה. הישועה היתה מפכה אצלו משעה לשעה, כאילו ממהרת במרוצתה, צועדת צעדי-ענק, וכל העומד במחיצתו, מחיצת הקודש, מסתכל בזיו-פניו ומתחמם לאור-קדושתו, כאילו בת-קול צילצלה באזניו: "הנה זה עומד אחר כתלנו". במחיצתו ובקירבתו של רבינו חשנו והרגשנו, כי "מגדל עוז שם ד' – בו ירוץ צדיק ונשגב".

שיעור קומה, עמ' 11; אמרות טהורות עמ' לז

כבר בשנת תר"פ, ראה הרב את מעשי התחייה והבניין כ"ראשית צמיחת גאולת עמנו על אדמת קדשו" (בהערת-השגה לחוברת "הגלות בתוך הגאולה" של הרב דב דראכמן ז"ל[2]), וראיה זו נתחזקה והלכה, נתרוממה ועלתה, ככל שהמעשים התרבו והתרחבו.

"תכלית ממשלתם ומלכותם של ישראל – לשם התכלית האנושית הכללית"

כשם שמושג ידיעת האלקות הטהורה בעולם, באה על-ידי תורת ישראל, והיא מאירה

---

2. מובא גם במאמרי הראי"ה עמ' 44-42. עי' להלן ריש פרק לב אודות ועידת סן רמו בשנת ה'תר"פ. עי' גם באורות התחיה פרק לב "אפיה של הגאולה הבאה לפנינו, שראשית צעדיה הננו חשים ומרגישים..." ובמקומות נוספים יש דברים דומים שכתב הרב אף בעשרים השנים שקדמו לשנת ה'תר"פ.

בעולם כולו באור האמת והשלום – וזוהי התכלית הלאומית של ישראל, שהיא מיוחדת בתור חטיבה אחת בעולם, השואפת לתיקון-עולם במלכות-שדי – כך גם תכלית מציאותה הפרטית של **ממשלתם** של ישראל **ומלכותם**, היא לשם התכלית האנושית הכללית, בשביל הטוב הכללי, חן השכל הטוב והמוסר והיושר האמיתי.

עולת ראיה, ח״א, עמ׳ שפו-ז

עם-ד׳ – בארצו הקדושה

יתרונו הכללי של עם-ד׳, כגוי גדול וקדוש, מצריך מכשירים מיוחדים אשר יעמידו את הכלל ברום-מעלתו. והמכשיר הראשון הוא הארץ, הארץ הקדושה, אשר רק בה, בעזרתה הרוחנית, ההיסטורית והחומרית, וכל שאר תנאיה, נתראה בתור עם.

אבל במקום הגלות, בארץ ממשלת-זרים, לא נוכל להתייצב בתור עם, ולא יקבלו עניינינו הכלליים תכונה כללית-לאומית, ולא יתראה בהם ההוד וההדר השופע על הכללות הלאומית, שמתאחדים על ידה כל פרטי האוכלוסין באחדות נפלאה, בחכמת חכם-הרזים יתברך, וכך שנינו במסכת ברכות (נח א): ״אמר עולא נקטינן: אין [תורת] אוכלוסא [של ישראל] בבבל!״

עולת ראיה, ח״א, עמ׳ שפד-שפח

״תכונת עם ישראל מושלמת בעוז-מלכות״

תכונת עם ישראל מושלמת היא, בהיותה ממולאה בעוז-**מלכות** באופן הראוי לו להתעלות לפי ערכו, בתור עם גדול וקדוש, עם חכם ונבון, והעוז הלאומי של המלוכה מקושר הוא עם **נצח** ירושלים **והוד** בית-המקדש.

עולת ראיה, ח״א, עמ׳ רלג

״האידיאל של הקמת עם-סגולה״

נאה עד אין חקר הוא האידיאל של הקמת עם-סגולה, ממלכת כהנים וגוי קדוש, אשר מרגליות האבות של גזע מוצאו מבריקות מתוכו.

וצריך האידיאל להתגלם באחיזה בקרקע, במשטרי ממשלה, בסדרי מחיה וכלכלה, בחיים חברתיים הכוללים את כל הגילויים שבחיים, הרוחניים והחמריים.

התרבות הישראלית, יפו תרע״ג, עמ׳ 23; זרעונים פרק ז, אורות עמ׳ קלג

״התורה והארץ מפתחות באומה תכונת האבות״

הקדושה האלקית, התורה והארץ, יחדו מפתחות באומה, את התכונות הקבועות של **האבות**, שמקיבוץ שלשתן יחד בתכלית-שלמותו, יבנה עולם חי, בריא ומתוקן, מוסרי ועדין.

כל יחיד יתרומם לחיים של טהרה וקדושה, וסדרי החיים הציבוריים יתעלו כפי טבע הנשמה הלאומית-האלקית – – – כל האצור בתוך האומה, יצא לפועל ויתגלה ויופיע בשגב הסגולה הפנימית שבמקור-חייה.

ע"פ חזון הגאולה, עמ' צה-צט מתוך מאמר "נחמת ישראל", מאמרי הראי"ה, עמ' 281

"להתחזק בכל האפשרות, בקנין ארץ-ישראל, בבניינה ובישובה"

הננו קשורים לעדי-עד בכל קשרי קדושה והבטחת ד' וחיבת-קודש, לאהבת ארץ-ישראל, בניינה וירושתה.

חובה דתית היא להיות משתדלים לשוב אל אותה הארץ הקדושה ולבנותה ולהאחז בה, לקיים את דבר-ד', ושבועתו הקיימים לעדי-עד.

חזון הגאולה, עמ' יד; מאמר "הלכה למעשה", מאמרי הראי"ה, עמ' 526

אחרי האיגודים הקדושים, שהתורה-שבכתב – בתורה, בנביאים ובכתובים – אגדה וקשרה את האומה לדורותיה עם בנין הארץ וקדושתה, עם צפיית-הישועה ועריגת-הנפש לראות בתקומת ישראל עליה, באה התורה-שבעל-פה – הנובעת מהתורה שבכתב – ואימצה ביותר את לב האומה, להתחזק בכל האפשרות בקנין ארץ-ישראל, בבנינה ובישובה – – – ורבו הדינים שתקנו חז"ל בשביל ישוב ארץ-ישראל, הנוהגים בכל הדורות ובכל הזמנים.

חזון הגאולה, מאמר "נחמת ישראל", עמ' לא-לב; מאמרי הראי"ה, עמ' 536

"עלינו החובה להתאמץ להרחיב גבול הדרישה של זכויות אומתנו על ארצה"

קטני-אמנה וממעטי-דמות היו בכל עת ובכל תקופה, וכנגדם נשא הרב דברו:

עלינו החובה להתאמץ עד כמה שאפשר, **להרחיב את גבול הדרישה של זכויות אומתנו על ארצה** – – – להוציא מלבם של אלה המשתדלים להמעיט את הדמות הלאומית, ולעכב את מרוצת שטף זרם-החיים של ראשית-גאולתנו.

אגרות הראי"ה, ח"ג, אגרת תתפ, עמ' קא

"החזון הגדול של תחייתנו – דבר ד' הוא!"

את מהלך התחיה ראה הרב כגילוי אלקי מופלא:

לא הגיוני-לבב-אנוש ולא רוח-בשר-חציר, הגו את כל החזון הגדול הזה של תחייתנו, כי אם דבר-ד' הוא, וזרם אור א-ל אלקי ישראל הוא המתגלה, בכל תנועותינו הקטנות עם הגדולות.

חזון הגאולה, עמ' לו, מאמר "ירושלים", מאמרי הראי"ה עמ' 299

הודעה גלויה

למען האמת והתורה

ב"ה. כ"ה ניסן התשי"ח

ראיתי כעת שנתפרסם בחוצות ירושלם קטע מתוך מכתב של אאמו"ר הרב זצ"ל, שכאילו הוא מסייע, חלילה, להשתמטות ממלוא החיוב של העמידה על נפשנו ועל נפש כל קהל ישראל, והנני מחויב ומודיע בזה, למען אמיתה של תורה. כי המכתב הזה נכתב ממנו בחודש אדר **שנת תרע"ז** בלונדון להשתדלות לשחרור תלמידי חכמים ממלחמת אנגליה וריסיה וגרמניה וכו', **שלא היה בה שום ענין לחיוב הצלת נפשות בישראל ובארץ־ישראל** (ועל כגון זה אמרו חז"ל שאין לכיין הלכה מפי מעשה.)

ועל השימוש בדברי קטע מכתב־קדשו זה, **בהעלמת הענין שהוא דן בו ובהסבת דעת הקהל שכאילו יש לדברים הללו איזו שייכות למצבנו עכשו, יש להצטער שהוא כמו סילוף מן המין הגרוע והמחפיר ביותר**, (וכבר היו כמה פעמים מעשי זייפנים וסילפנים לרעה בדברי קדשו, וכדברי הרמב"ם באגרתו שאפשר לזייפנים לתלות בדברי תורתנו הקדושה צווי של "וסרתם ועבדתם אלהים אחרים").

ונקוה בעזה"י שזה יצטרף למהלך ייסורינו ומירוקיהם בדרך גאולתנו ופדות נפשנו, בהגדלת התורה והאדרתה, בדגל שם ד' אלקינו ורנן ישועתו, בתשובת אמת ותקומה שלמה בבית חיינו כתורתו ועבודתו ומצותו ומלכותו כדברו החי וקיים לעד לעולם.

צבי יהודה הכהן קוק

הכחשה נמרצת של הרב צבי יהודה קוק (ערב מלחמת השחרור)
בדבר פטור מחובת גיוס שפורסם בשם אביו הראי"ה קוק

התנועה הלאומית המקושרת לבנין האומה בארץ־ישראל, היא תנועה אלקית גלויה וקדוש־ישראל בראה, תנועה שהיא מוכרחה להשיב לעם־ד' את כבודו ואת הדרו, ואת יפעת השפעתו על העולם ועל החיים.

אגרות הראיה, ח"ג, אגרת תתקה, עמ' רטז

"קול ד' קורא לכל אוזן שומעת!"

בחודש שבט תרע"ו, הגיע מרן הרב זצ"ל ללונדון, והתחיל לכהן כרבה של קהילת "מחזיקי־הדת". עד מהרה הוכר כרב־רבנן, וסביבו התרכזו כל הרבנים ותלמידי־החכמים שבעיר ובמדינה. השפעתו הרוחנית גדלה והתרחבה ודבריו התחילו להיות נשמעים גם בחוגי השלטון. מעמדו הרם והנישא, מעמד רב גדול, מנהיג דתי דגול, בארץ המכבדת את ספר הספרים, היו לו כעבור זמן־מה השלכות מעשיות רבות־ערך בימי המאבק הציוני־המדיני להשגת ההצהרה על תקומת ישראל בארצו.

כבר באביב תרע"ז כתב הרב שלבו התמלא בהמיית תקווה לאור "יחולים כבירים", והוא מבחין "במהלך המאורעות הארה אלקית גלויה" (אגרת תתיט), וביו"ב אייר הוא כותב לבנו־מחמדו: "יד־ד' גלויה היא, וקול ד' קורא לכל אוזן שומעת" (אגרות הראיה, ח"ג, אגרת תתכ עמ' ק).

מחאה נמרצת "נגד כל קורעי הנשמה היהודית"

לא עברו ימים מועטים ומרן הרב זצ"ל היה נאלץ להכנס למערכה במאבק נמרץ ביותר, נגד אלה אשר העיזו לפגוע ולחבל בעם־ישראל ותקוות תקומתו הלאומית.

מתבוללים־מתכחשים, מראשי המנהיגות של יהדות אנגליה – שראו את עצמם כ"אנגלים בני דת־משה" – יצאו בגלוי נגד התעמולה הציונית, והודיעו באופן רשמי לממשלה הבריטית, כי דת ישראל אין לה שום קשר עם לאומיות ישראלית, והם שוללים כל פעולה למען הכרת ארץ ישראל כבית לאומי לעם היהודי.

ואז פירסם מרן הרב זצ"ל "גילוי דעת על דבר הבגידה הלאומית" (אגרות הראיה ג אגרת תתלב, עמ' קט ואילך) שבו מחה בצורה החריפה ביותר "נגד כל קורעי הנשמה היהודית" ("קעגן דיק וועלכע שניידן דיא יודישע נשמה מיט מעסערס!"), נגד כל הרוצים לפורר את השלמות הנפלאה של היהודים והיהדות. באותו גילוי־דעת תיאר הרב את העוול שעשו לנו העמים בכל הדורות, ודרש מהם לתקן את פשעם הנורא, על־ידי זה שישיבו לנו את ארצנו ויסייעו לנו להקים את ממשלתנו: "את גזלתנו אנחנו תובעים בשלמות – – את ארצנו הקדושה – – – יחדש בה את חיינו העתיקים, המקוריים".

גילוי־דעת זה הוקרא בכל בתי־הכנסת בשבת פרשת בהעלותך, אחרי קריאת־התורה, ועשה רושם גדול. אכן הרב לא הסתפק בזה, אלא הוסיף ופנה בקריאה מיוחדת, אל אנשי הוועד וחברי בתי־הכנסת באנגליה, שיפנו מיד בבקשה לממשלה הבריטית, "שתעזור לנו בדרישתנו לשוב אל ארצנו הקדושה בתור בית עמנו הנצחי".

"מפלאות־תמים־דעים, לבצר רוח־ד' על עמו"

במכתב מכ"ג סיון תרע"ז לבנו, מוסר הרב על "הנבלה שעשו פה אחדים מראשי־הקהל, הרחוקים", ומספר: "ערכתי מחאה נגדם, בשם ועדת־הרבנים – – – ובפנות היום של תענית־הציבור כ' סיון, דרשתי בענין זה לפני קהל גדול שנתאסף בבית־הכנסת "מחזיקי הדת". והתחזק הרושם לטובה בעזה"י. וכל זה הוא ממפלאות־תמים־דעים לבצר רוח־ד' על עמו" (אגרות הראיה, ח"ג, אגרת תתלב עמ' קו־קח).

פעולה נמרצת זו השיגה את מטרתה, והיא דחתה כליל את כתב־השיטנה של הנ"ל, אעפ"י שלמתבוללים היתה בדרך כלל השפעה רבה בחוגי הממשלה הבריטית.[3]

בשעת הוויכוחים בפרלמנט על בעיית מתן ההצהרה להקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ־ישראל, העלו צירים אחדים את טענת המתבוללים, שהצהרה כזאת עומדת בסתירה לרוח הדת היהודית, ובתשובה לטיעון זה, קם הציר קיילי ואמר: "על מי יש לנו

---

3. ראה ליאונרד שטיין "מסד למדינת ישראל", עמ' 452. ועי' פרטי הדברים בחוברת "מזכיר הרב" להר"ש גליצנשטיין ז"ל, עמ' לה־מג.

לסמוך יותר בנוגע לצד הדתי שבדבר, על הלורד מונטגיו או על הרב של 'מחזיקי הדת', הרב קוק?!"[4]

זכות היא לעם הבריטי, שזכה להגיש עזרה כה נכבדה לעם ישראל"

אחרי פרסום הצהרת בלפור – טו"ב בחשון תרע"ח – נערכה בלונדון אסיפת-הוקרה גדולה מטעם המנהיגות היהודית, והוזמנו אליה שרים וצירי הפרלמנט וכו'. על הדוכן הופיעו נואמים ממנהיגי יהדות אנגליה וראשי התנועה הציונית שהביעו תודתם לממשלה על המעשה ההיסטורי הזה. כשנתכבד גם הרב לשאת דברו, פתח ואמר: "לא רק להודות לעם האנגלי באתי, אלא **לברכו** (גראטולרין) על שזכה שממנו תצא הצהרה זו לישראל. עם ישראל הוא ה'תלמיד-חכם' שבאומות, עם הספר, עם ספר התורה, עם הנביאים, וזכות גדולה היא לכל עם, לכל גוי מגויי-הארצות, לסייע בידי העם ה'תלמיד-חכם'. ברכתי שלוחה לעם הבריטי שזכה להגיש עזרה כה-נכבדה לעם-התורה, להחזיר לו את ארצו ולסייע בידו להקים שם מחדש את ביתו".

"ראשית-הצעד של צמיחת קרן ישועת ישראל"

בכ"ג חשון תרע"ח, שלח מרן הרב זצ"ל ברכה נלבבת ללורד רוטשילד, וציין את הזכות הגדולה שנפלה בחלקו שאליו הופנתה הצהרת בלפור – "הסכמת ממשלת בריטניה להשיב לנו את ארץ אבותינו – – – ראשית הצעד של צמיחת קרן ישועת ישראל" (אגרות הראיה, ח"ג, אגרת תתנא עמ' קל). וכעבור כמה ימים – בכ"ח חשון – כותב הרב לבנו: "מלאי עוז הננו חשים את עצמנו, רכובי-מרומים ומחוזקים בשגב-רוממות-קודש, ומדי יום נוסף אומץ ובטחה על ישועה קרובה – – – ואם כי הרבה יש לעבוד, לקוות, להתפלל ולהתחנן, רַחֲמִין לְמִבְעֵא עַל רָזָה דְּנָה (דניאל ב, יח), שילך במסילת אור ופדות וישע – הרי הנשמה מתנהרת – – – צדקה עשה [הקב"ה] עם אסיר-תקוה, מלא מרורות מהמיית צער העולם וצער הנאדרה בקודש, שהביאני למדינה זו, מקום הריכוז לראשית-הצעדים אשר לאור-הישע" (שם, עמ' קלא, אגרת תתנב).

"לעשות משפט לעשוקים – להוריש ארצנו הקדושה לעם-ד'"

ברכה חמה שלח הרב לגדודים העבריים[5] "נושאי דגל **ראשית-צמיחת-ישועתנו**": "צור

---

4. עוד על השתדלות הרב לקידום מתן הצהרת בלפור, ראה ליקוטי א עמ' 117 ואילך, פרק "הדוגל בירושלים". בשדה הראי"ה עמ' 34-33. חיי הראי"ה פרק י סע' ח עמ' ריח-ריט; חזון-הגאולה עמ' קעא-קעד, שמ; מאמרי-הראי"ה עמ' 70; לשלושה-באלול א, סד.

5. גדודי יהודים שביוזמת זאב ז'בוטינסקי הוקמו במלחמת העולם הראשונה בתוך הצבא הבריטי על-מנת לסייע בכיבוש ארץ-ישראל מידי האימפריה העות'מאנית. וע' אורות, המלחמה פרק ז "כנסת-ישראל...

ישראל יברכם בעוז וחיל״ (שם, עמ׳ רפב, אגרת תתקעד). במכתב לרב הצבאי בגדוד, ר׳ ליב א. פלק, הוא מבקש למסור ברכה לקולונל פטרסון, ומוסיף: ״רוח ד׳ הולכת לפני צבאות הממלכה הבריטית, בכבשם את ארצנו הקדושה כדי להורישה לעם-ד׳, לעשות משפט לעשוקים – – –. אין ספק בדבר, שכל זמן שלא יתוקן מצב ישראל, על-ידי השבת גזילת ארצו אליו, לא תישא המלחמה הנוראה הזאת כל פרי לשלום האנושי־הכללי. – – – חלקם של אחינו־בני־ישראל הלוחמים בין צבאות־מלכי־הברית, די הוא והותר להרים את דגל-צדקנו בעולם, ביחס לכל הדרישות הצודקות שלנו״ (שם, עמ׳ קלז, אגרת תתנט).[6]

״הרב פאלק דיבר על הרב, לא רק כעל מורה נערץ, אלא כעל מורה־דרך קדוש״

במאמר שפירסם מר זאב ז׳בוטינסקי ז״ל ב״מאמענט״[7] בווארשא, בסוף קיץ תרצ״ד, אחרי זיכויו של אברהם סטבסקי ז״ל (מאשמת רצח ד״ר ארלוזורוב ז״ל, הי״ד[8]), מקדיש המנהיג־הסופר הדגול שורות חמות לכל ״אלה אשר הצילו״, ודברי הערכה גדולים בפי־עטו למרן הרב זצ״ל:

״מפי הרב פאלק (הרב הצבאי של הגדוד העברי במלחמת־העולם הראשונה), שמעתי לראשונה את שמו של הרב קוק. הרב חי בשעתו בלונדון, ופאלק היה אחד מתלמידיו. אין זה קל לתאר בנאמנות את יחסו של התלמיד אל רבו. הרב פאלק דיבר על הרב קוק לא רק כעל מורה נערץ, אלא כעל מורה־דרך קדוש. במשך שעות ישב והסביר לי את השקפת עולמו של הרב קוק. לדאבון לבי אינני

יודעת כבר שיש לה ארץ, שיש לה שפה, ספרות. שיש לה צבא – התחילה להכיר במלחמת עולם זו״. ובלנתיבות ישראל א מאמר כא ד״ה בימי שנות מאבקנו.

6. מכתבו של הרב מוקדש ראשית כל למשמרת היהדות בגדוד העברי, והוא מעודד את הרב הצבאי העומד על משמרתו זאת: ״שמחתי במכתבו היקר, המבשרני שדברי פעלו לטובה, על לב אחינו היקרים בני-החיל – יברכם ד׳ וישמרם מכל פגע – ומאד אחשוק לדעת אם כבר נתקנו העיוותים של דבר המליחה, ועל דבר ייחוד הכלים לבשר וחלב. מובן הדבר שצריכים להגעיל את כלי המתכת שנשתמש בהם האיסור, וכבודך היקר יתאזר עוז להקים דת-קודש על תילה, ותשא ברכה מאת ד׳ וזכות הרבים תהא תלויה בך.
– – – לשמור על גבולי הארץ, העומדת להיות נחלת עולמים לעמנו – זה באמת נאה ויאה לגדוד עברי מיוחד – – – ואומץ הרוח והתרוממות הנפש, המתאימה לקדושת הארץ, תלויים הם הרבה בכל הצביון השלם, של שמירת התורה והמצווה, שתנתן בחופש לבני הגדוד.
– – – מתוך ידיעה שהגיעה מארץ-ישראל, ניכרת משאת-נפש רוממה של אחינו שמה, ותקותם היא כבירה מאד בעז״ה (אגרות הראיה, ח״ג, עמ׳ קלז-קלח).

7. ״דער מאַמענט״ (״הרגע״) היה עיתון שיצא לאור בורשה בין השנים ה׳תר״ע-ה׳תרצ״ט, בין היתר ע״י הסופר ר׳ הלל צייטלין הי״ד. בשנותיו האחרונות היה העיתון שופר לתנועה הרוויזיוניסטית בראשות זאב ז׳בוטינסקי.

8. עיין לעיל פרק ו עמ׳ 86.

אלא בור־דאורייתא, ולא אוכל לחזור על מה שנשאר בזכרוני מדברי ההתפעלות של הרב פאלק. אבל אפילו לגבי לא נפלו דבריו הנלהבים של הרב פאלק על אזנים אטומות. לראשונה בחיי־הרוח שלי, נפתח לבי בפני אותו שטח עתיק־יומין – אך חדש לגבי דידי – שיש בו תשובות לכל בעיותינו העמוקות, והן נובעות מתוך כתבי הקודש העתיקים שלנו. – – – ומאחורי כל גילויי הנסתרות בפסוקים ובאגדות, עומדת דמות אנושית נדירה ויקרה, נשמה החיה בעולם מיוחד במינו, עולם של רעיונות נשגבים ואצילים, נשמה הבונה את חייה היומיומיים על פי צו נצחי, נשמה הנושמת ופועלת תוך מגע תמידי כלשהו עם כח על־ארצי".

"חובה עלינו להכין כל לב לרגש, וכל יד למפעל"

לאחיו החכם־החוקר, ר' שאול־חנא קוק ז"ל, היושב בארץ־ישראל, כותב הרב בה' טבת תרע"ה: "יתן ד' שתהיה האורה מתוספת והולכת, ומהרה יגאלו כל אחינו יושבי ארצנו הקדושה, ועמהם יופיע אור ישועה וגאולה על כל פזורנו, ולכל אפסי ארץ יגיע אור שלום וברכה" (אגרות הראיה, ח"ג, אגרת תתסב עמ' קמ).

ובמכתב לבנו, ט"ו טבת תרע"ח, כותב הרב: "הימים – ימי מעשה ועבודה, גדולים ומופלאים בתוצאותיהם, וחובה היא לרומם את הרוח העליון, רוח ד' על עמו, להכין כל לב לרגש וכל יד למפעל, בעבודת פנים ועבודת־חוץ" (שם, עמ' קמב, אגרת תתסה).

ומוסיף במכתב, כ' טבת תרע"ח: "המעשים הם כה נפלאים, עד שהעין מתעששת מראייתם – – – ועלינו לסדר את מערכות־רוחנו – – – לפעול ולעבוד עבודת־ד' ועמו – – להוציא אל הפועל כל הנדרש לפי רוב תפקידי השעה" (שם, עמ' קמג, אגרת תתסו).

ועם גודל הצפיות האידיאליות לגבי העתיד המקווה בימי התקומה המדינית, מכריז הרב ואומר כי "כל עבודה וכל פעולה, תהיה חמרית או רוחנית, שהיא מכשירה באופן קרוב או גם באופן רחוק, את כינוס גלויותינו ושיבת בנינו לארצנו, היא חביבה עלי חיבת־נשמה לאין קץ" (חזון הגאולה, עמ' ערה, מאמרי הראי"ה עמ' 523, "חליפת מכתבים על צדק, כלליות ומפלגתיות").

"אתחלתא דגאולה"

לתלמידו החביב "טהר לב ויקר רוח", ד"ר משה זיידל ז"ל, כותב אז הרב: "כן, אתחלתא דגאולה ודאי הולכת ומופיעה לפנינו. אמנם לא מהיום התחילה הופעה זו, רק מאז התחיל הקץ המגולה להגלות, הרי ישראל החלו לעשות ענפים ולשאת פרי לעם ישראל אשר קרבו לבוא (עיין סנהדרין צח, ב), מאז התחילה אתחלתא זו – – – והפלא הזה קם ויתא בימינו לעינינו, לא על־ידי מעשה־אדם ותחבולותיו, כי אם על־ידי מפלאות־תמים־דעים 'בעל מלחמות ומצמיח ישועות' – – – קול דודי דופק, ואור־ד'־אחד – – – מופיע ברוב זוהר מתוך כל המאפלים" (שם, עמ' קנה־קנו, אגרת תתעא).

"לקדש את תנועת התחיה"

הרב פנה אז אל ראשי התנועה הציונית וקרא להם "לקדש את תנועת התחיה" ולקרוא את שם ד' על התנועה המדינית, המרבה פעלים למען מקראי־ציון.

על קריאה זו השיב המנהיג הציוני, הסופר מר נחום סוקולוב, במכתב כתוב בכתב ידו (ה' טבת תרע"ח): "לא עלינו מלאכת־הקודש לעשות. כלי שמשתמשים בו חול, אין משתמשים בו קודש. אנו אנשי חול – – – על כבוד תורתו החובה והמצוה לקדש את תנועת התחייה בדברים שבכתב ושבעל־פה".

"עם נברא יקום – – – גדולת־לאום לו ואור־אלקים עליו"

התשובה הדיפלומטית של מי שקרא ושנה בילדותו, המטילה את כל העול על כתפי הרב, לא ריפתה את רוחו, ובאותם הימים רשם מרן הרב זצ"ל בפנקסו, את תקוותו־ציפייתו: שכל בוני האומה יבואו לעומק־האמת, אל התוכן האצילי, המקודש, האלקי, של האומה, ויכריזו בקול מלא גבורה ועוז: לכו ונשובה אל ד'! ועם־נברא יקום, עם גדול עצום ורב, גדולת־לאום לו ואור־אלוקים עליו! (עי' אורות התשובה, פרק טו, יא).

"קישורנו לארץ ישראל - דבר מקודש בקדושת־שמים"

שנתיים אחרי הצהרת־בלפור, כתב הרב מכתב־גלוי להסתדרות "המזרחי" (י"א תשרי, תר"פ):

> חובה לנו להודיע לכל אחינו, מכל החוגים השונים, שכולם דורשים טובת עמנו והרחבת זכויותינו בארץ־ישראל, כי יסודה של הצהרת הממשלה הבריטית [הצהרת־בלפור], שנטעה לנו נצר רך לצמיחת גאולה, מבוססת בעיקרה על המבט, שטובי אומות־העולם בכלל וטובי העם הבריטי ביחוד, מביטים על קישורנו לארץ־ישראל בצדק, כעל דבר מקודש בקדושת־שמים, והם מושפעים בזה מתוך האספקלריא־של־קודש – התנ"ך, המקודש לחלק היותר גדול של עמי התרבות שבזמננו.
>
> שונאי ישראל, בין מבית ובין מבחוץ, משתמשים עכשיו הרבה בעלילה, שישראל הצעיר איבד את קישורו אל הספר הקדוש, ועל כן לא לו הזכות על הארץ התנ"כית. ואנחנו הננו חייבים לעמוד על המשמר להראות לכל באי־עולם, שנשמת ישראל חיה היא בעצם צביונה, והארץ התנ"כית מגיעה ושייכת לעם התנ"כי. כי בכל נשמתו חי הוא ברוח של ארץ הקודש ברוח הספר הקדוש הזה. וכן היא האמת, שבפנימיות רוחם, בנינו למודי־ד' הם, והאידיאל של חייהם הוא כולו קודש, כולו תנ"כי.
>
> חובתנו הקדושה היא, כי בראשית הצעדים יהיה ניכר כראוי, חותם חתום והטוהר התנ"כי, הממוזג בחיינו מדורות עולם, – – – ובשעה הגדולה הזאת יובלט צביוננו

הלאומי המקורי, בבנין החברתי של חיי עמנו על אדמתנו. רק שיבת ישראל אל ארצו, אל מכונו וממלכתו, אל רוח קדשו, נבואתו ומקדשו, עתידה היא להביא לעולם את אותה הנהרה העליונה, שכל הנשמות האצילות של האנושות כולה עורגות אליה.

אגרות חלק ד, אגרת תתקפ

הראשון אשר טבע את מטבע־השם: מדינת ישראל

הרב היה הראשון, אשר לפני עשרות בשנים, טבע את מטבע־השם **"מדינת ישראל"** (הוא לא הסתפק במדינת **יהודים**, אלא ציפה למדינת יהדות, וביטא זאת בשם העתיק – ישראל, בתואר הכבוד אשר הוכתר בו הבחיר־שבאבות, אחר שנאבק עם שרו־של־עשו – ויוכל לו) – מדינה שהיא ביסודה אידיאלית – – – "מדינת ישראל" והיא לא מדינה־סתם, מין "חברת־ביטוח לאומית", אלא "יסוד כסא־ד' בעולם" (אורות הקודש. כרך ג', עמ' **קצא**; אורות, אורות ישראל ו, ז, ועיין למהלך האידיאות בישראל פרק ה ד"ה הרגש הדתי).

והרי לנו לשונו הטהור של מרן הרב זצ"ל: "אין המדינה האושר היותר עליון של האדם, זה ניתן להאמר במדינה רגילה – – – מה שאין כן מדינה שהיא ביסודה אידיאלית, שחקוק בהווייתה התוכן האידיאלי היותר עליון – – – ומדינה זו היא מדינתנו, מדינת ישראל, יסוד כסא־ד' בעולם, שכל חפצה הוא שיהיה ד' אחד ושמו אחד, שזהו באמת האושר היותר עליון" (שם).

וכן בכרוז על "דגל ירושלים", מיום י"ט חשון תרפ"א: "בואו ונרים דגלה של מדינת ישראל בארץ־ישראל, במלוא מובנה"[9].

---

9. כיוצא בזה אנו מוצאים את מטבע־הלשון 'ממשלת ישראל' בפי כתבו של ראש "חובבי־ציון", הגאון ר' **שמואל מוהליבר** ז"ל:
"נחכה נא מעט, עד אשר נזכה לעלות לציון, ועינינו תחזינה בבנין הר קדשנו **וממשלת ישראל**, אז ישפוך עלינו ד' את רוחו ממרום, להפוך את לבבנו לעבדו באמת" (ספר שמואל, ירושלים תרפ"ג, עמ' קנה).

אברהם יצחק הכהן קוק
Chief Rabbi in the Holyland
עבר עבודת הקדש על אמת הקדש
ירושלים
Jerusalem

לקט מכתבים

(א)

אגרת הרבנים על ענין הגיוס לצבא ישראל

ירושלים, ט"ו אדר תרפ"ח

לכבוד
כל הרבנים והדיינים
ומנהיגי הישוב
בכל מקום ומקום

שלום וברכה!

בעניני הגיוס לצבא ישראל, שהוא עתה על הפרק, ראוי הדבר שנדבר ביניהם, ונתוועד ביחד, ונחליט מה שיש לעשות בזה. אבל, מפני שהדבר הוא דחוף, ואין לנו זמן לכנוס אסיפה כללית, הנני מוצא לנכון להודיעכם את דעתי בזה, ואת הדרך שלפי דעתי יש ללכת בה, ואתם תחליטו אחרי כן מה שתמצאו לנכון.

הנני מניח, שכל אחד מאתנו יודע את הסכנה הגדולה, שיש בגיוס הזה, לא רק לחיי הגוף, אלא גם לחיי הנפש, ולחיי הדת בישראל. ואין צורך להאריך בזה. אבל, מצד שני, אין אנו יכולים לעמוד מנגד, ולראות איך שהדבר הולך ומתקרב, ולא לעשות כל מה שביכולתנו לעשות, כדי למנוע את הסכנה הגדולה הזאת.

ואני מוצא לנכון, שנעשה את כל מה שיש ביכולתנו לעשות, בדרך הבאה:

המשך בעמוד הבא

פרק לב

חבלי גאולה

(אורות ממאפלים)

החלטת ועידת סאן־רימו – ז׳ אייר תר״פ, לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה – למסור את המנדט על ארץ ישראל לידי בריטניה, תוך התחייבות מפורשת מצידה להגשים את הצהרת־בלפור, להקים בארץ־ישראל בית לאומי לעם היהודי, נתקבלה בשמחה רבה ברחבי העולם היהודי, ועל אחת כמה וכמה בישוב היהודי בארץ[1].

והרי לפנינו מברק־הברכה־והתודה, אשר שלח אז מרן הרב זצ״ל למלך ג׳ורג׳ החמישי (אגרות הראיה ד אגרת א׳לב):

להוד־מלכותו המלך ג׳ורג׳, לונדון.

אני מתכבד להביע להוד־מלכותו את רגשי תודתי העמוקה בשם ישראל עם הקודש היושב בארץ הקודש, על התגשמות הכרזת הוד־מלכותו לכונן לישראל בית לאומי על הארץ אשר נתן ד׳ לאבותינו.

אנחנו מתפללים בציון עיר הקודש ומבורכת־האלקים, לשלום הממלכה ולשלום הוד־מלכותו וכל ביתו. אלקים השוכן בציון יאריך ימיו ושנותיו בטוב ובנעימים, ותחי נפשו הכבודה, לראות בשלום הנצחי לבני האדם כולם.

---

1. ואז כתב הגאון המופלא ר׳ מאיר־שמחה הכהן ז״ל מדווינסק, את המכתב הגלוי דלקמן שבו עורר לפעול למען ישוב ארץ־ישראל:
״הרבה עמדו מנגד [להתעוררות ישוב ארץ־ישראל], מפני כי חרדו – – – מהשלש שבועות שהשביע הקב״ה וכו׳ [אחת – שלא יעלו ישראל בחומה, ואחת שלא ימרדו באומות העולם וכו׳ – כתובות קיא, א]. אמנם כעת הסבה ההשגחה, אשר באסיפת הממלכות הנאורות בסאן־רימו, ניתן צו אשר ארץ ישראל תהיה לעם־ישראל, וכיון שסר פחד השבועות, וברשיון המלכים קמה מצות ישוב ארץ־ישראל – – – מצוה על כל איש לסייע בכל יכולתו לקיים מצוה זו״ (התפרסם לראשונה בשנת ה׳תרפ״ב ב״התור״ שנה ב, גיליון ג ופעמים רבות אחר־כך. נדפס מחדש בלנתיבות ישראל לרצי״ה קוק, חלק ב מאמר נח ״והקימונו שבעה רועים״, מכתב ד).
ועיין מה שכתב אדמו״ר מסוכצ׳וב הגר״א בורנשטיין ז״ל, שו״ת אבני נזר יו״ד סי׳ תנד אות נו וסי׳ תנו אות א.

מציון יצא צדק לכל הארץ, ומעשה מלכנו ישיב את עם־ד׳ למנוחתו, כדבר ד׳ אשר בידי נביאי האמת והצדק.

עבדו הנכנע והסר למשמעתו

הרב הראשי קוק

מינויו של סיר הרברט סמואל היהודי [השר אליעזר בן מנחם], כנציב עליון, עורר גלי התלהבות בארץ־ישראל, ויום בואו של ״הנציב הראשון ליהודה״ היה יום חג ליהודים.

אולם מדיניותו הפשרנית־הוותרנית כלפי הערבים, התנקמה קשות, והיא שהביאה לפרעות הדמים של אביב תרפ״א, שכתוצאה מהן – ״כדי להרגיע את הרוחות״ – הפסיק הנציב את עליית היהודים לארץ־ישראל, וכשזו נתחדשה כעבור חודש ימים (בלחץ ההסתדרות הציונית), כבר היתה מוגבלת ומוקטנת, שוב לא היתה העלייה חופשית כבעבר, אלא נתונה במסגרת של תקנות אשר קיצצו במכסת העולים ״מחוסרי האמצעים״, היינו העולים החלוצים, ומיכסת רשיונות העלייה (״סרטיפיקטים״) שקבעה הממשלה היתה נמוכה בחרבה, מזו שנדרשה ע״י ההסתדרות הציונית.

״ויריחו סוגרת ומסוגרת״

בירחון התורני ״שערי ציון״ מסופר: ״ביום ראשון של פסח [תרפ״ב] התפלל הוד מעלתו הנציב העליון [הרברט סמואל], בבית הכנסת הגדול 'חורבת ר׳ יהודה החסיד'. נוכח קהל גדול מאוד, ובהם אורחים רבים מחוץ לארץ. ראש־הרבנים לארץ ישראל מרן הגרא״י קוק שליט״א, דרש דרוש מצוין על נושא ההפטרה ״ויריחו סוגרת ומסוגרת״, שהתאים באופן נפלא עם מצב ארץ־ישראל כעת, על העיכובים והמכשולים שעליית יהודים לארץ־ישראל פוגשת, על ידי החוקים המכבידים. הדרוש עשה רושם כביר על השומעים, וברדת ראש הרבנים מהבמה, לחץ הוד־מעלתו את ידו בתודה״[2].

הכאב והזעם על הפסקת העלייה היהודית לארץ ישראל, על ידי הנציב ״הראשון ליהודה״ הרברט סמואל – הם שבאו לידי ביטוי נמרץ בדברי הרב שנאמרו באותה דרשת־החג. ברם, גם כשהרב השמיע דברי נגידים, ידע לאמרם בצורה המכובדת ביותר, ואם גם לא היה תכנם ערב לאזניו של הנציב העליון היהודי־הבריטי, נאלץ היה להביע יחס של כבוד לאומרם.

---

2. כשהדפיס הרי״ל מימון ז״ל את הקובץ הגדול ״אזכרה״ לזכרו של מרן הרב זצ״ל, פנה גם אל מר סמואל, וביקש להמציא לו דברי הערכתו על הרב, ואמנם נענה לו וכתב את השורות דלקמן: ״במשך שנות כהונתי כנציב־עליון בארץ־ישראל, הייתי בא בקשר אמיץ ותדירי עם הרב הראשי קוק. גדולה היתה ההערצה שהייתי מעריץ אותו, בשל חכמתו ויראתו, שהיו מלוות בכשרון מעשי ונימוסיות רבה, ושסייעו רבות להצלחתו בהנהגת משרתו הרמה״.

"למען דעת כל עמי הארץ,
כי אנחנו הננו אזרחיה של ארצנו הקדושה"

בכדי "לחזק זכויותינו הכלליות בארצנו", פנה מרן הרב זצ"ל, בסוף שנת תרפ"א, בקריאה אל כל עולי־הגולה, שעדיין נשמרה להם זכות האזרחות בארץ־מוצאם, וזירז אותם לקבל אזרחות ארץ־ישראלית, ולשאת עליהם את תואר הכבוד "ההוד וההדר" של אזרחי ארץ־חמדה:

> בלב מלא התעוררות נפשית של רגשי קדש הננו פונים אליכם, אחים חביבים, לזרז אתכם בדבר המצווה הרבה שבאה לידינו כעת: מצות ההודאה בארצנו הקדושה, היא המידה הקדושה שנשתבח בה יוסף הצדיק, כמבואר במדרש רבה ואתחנן (ב, ח).
>
> ההודאה בארץ־ישראל נגד כל העולם כולו, ע"י ההתאזרחות החוקית בארץ־ישראל, צריכה להיות לנו יקרה וקדושה, וחלילה לנו להעליב את תפארתה של ארץ חמדה, ולא לשאת עלינו את שמה הקדוש, למען דעת כל עמי הארץ שאנחנו הננו אזרחיה ונתיניה של ארצנו הק', אנחנו הננו בניה הקשורים אליה בכל קשר של חיבה, בכל קשר של קודש.
>
> חוץ מהתוצאות הטובות שתבאנה בעזה"י לכל הכלל, ע"י ההתאזרחות הכללית של כל אחינו יושבי ארץ־ישראל, חוץ מהעזרה הגדולה שכל יחיד ויחיד שיבוא להתאזרח בצורה רשמית חוקית בארץ־ישראל, יתן בזה לחיזוק זכויותינו הכלליות בארצנו, הרי שעצם רגש הקדושה ותפארתה שיש בהשם הזה, להיות **אזרח ארץ־ישראל**, מוסיף הוד והדר ומטה כלפי זכות את כל המחזיקים בו.
>
> על כן הננו קוראים אליכם, אחים יקרים, בכל לשון של חיבה ובכל לשון של זרוז: אל תעכבו ואל תחמיצו את המצוה היקרה הזאת של ההודאה באה"ק! היו מקדימים וזריזים למצוה חביבה זו, התלויה בקדושת ארץ חמדה וקשורה בחיזוק בנינה וישובה, ע"י עם־ד', ההולך ושב אליה בעצת ד' העליונה, אשר דיבר טוב על ישראל, לפתח לו קרן אורה, פתח ישועה בארץ חמדתו.
>
> הזדרזו לדבר הגדול הזה, ותנו כבוד לעם ד' ולארץ קדשו, ושאו את שמה ברמה, והיו כולכם מהר לנתיני ארץ־ישראל, וד' יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב אשר אהב סלה.
>
> היו לאזרחים בארץ חמדה, התאזרחו בארצנו הקדושה בשמחה ובטוב לב, וצור ישראל עזרו ומגינו יחיש את גאולתנו ואת פדות נפשנו, ויחד עם הפיטן נאמר: "רנו כל עוברי אורח, כי הנה רענן אזרח, אורו זרח, קנה כפתור ופרח, על הר ציון יפריח, אליהו הנביא ומלך המשיח", בב"א.

אגרות הראיה ד, אגרת א'קמד

תקלות על דרך מעבר הגאולים

בשנה שלאחריה הוסיפו עננים מדיניים להעיב על התקוות הוורודות, ותקלות חמורות נערמו על דרך מעבר הגאולים. "הספר הלבן" של צ'רצ'יל – ששימש אז כשר־המושבות – אשר קבע שמכסות העלייה תהיינה "לפי יכולת הקליטה של הארץ" (וזו היתה אמתלא נוחה לנעילת־שערים), וכן קרע את שטחי עבר הירדן (97 אלף קמ"ר!) מתוך תחומי המנדט – דיכא מאוד את הרוחות, ו"צרי יהודה ובנימין" הרימו ראש.

נחוצים היו בימים ההם דברי־חיזוק נמרצים אשר יאמצו את לב הבונים עולי־הגולה, ואמנם הללו הושמעו בשבת־קודש פרשת בהעלותך – י"ח בסיון תרפ"ג – בהזדמנות התפילה החגיגית ב"חורבת ר' יהודה החסיד" לשלומה של מלכות, לכבוד יום הולדתו של מלך אנגליה.

בעדיו, ירושלים תו"ב.

סֵדֶר תְּפִלָּה וְהוֹדָאָה

ביום שבת קודש פרשת בהעלותך י"ח סיון, בשחרית, בשעה השמונית,

לשלומה של מלכות **הוד מלכותו מלך אנגליה** יר"ה

לפני יום הולדתו

הובר ע"י הרב הראשי רבנו **אברהם יצחק הכהן קוק** שליט"א.

על הסדר יעמדו הזקן ויקהל, עסוק תחת עסוק

מחזיקים כמנהגי תקנים, קו"ע, כוס, וגו'ב,

ראה כך מיוחס תפילה זו.

א) וַיְהִי יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלָם. אֵזֹר הַקְּדֻשָּׁה, וְתִפְאָרָה וְהַיְדָּה לְהוֹדוֹת לְאֵל חַי:

ב) וַיְשַׂמְּחֶת יוֹם שִׂמְחוֹת לַעֲשׂוֹת רַבִּים לְיוֹם הוּלֶדֶת מַלְכֵּךְ בְּכִבּוּד וְנֵאוֹר גִּיאוֹרֵךְ **הַחֲמִישִׁי מַלְכֵּךְ**

בְּרִיטַנְיָה הַגְּדוֹלָה יְרוּם הוֹדוֹ

יְיָ אֲרוֹמִמְךָ כִּי דִלִּיתָנִי כָּל. שׂוֹנְאַי. הוּפַץ נָא בְּצִיּוֹן מַלְכֵּךְ יוֹצֵי. חֵן וְחֶסֶד וְאוֹרֶךְ יָמִים. עַל עַבְדְּךָ הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל אֲשֶׁר

חִשַּׁבְתָּ עַל בֵּית מַלְכוּת אַנְגְלִיָה קְאַדְרִיָה:

ד) צִוֵּה נָא אֶת בִּרְכָתְךָ קְרֹבֵת עֲבָדִים בְּעַל. עַל הַכִּסֵּא אֲשֶׁר נָתַתָּ בְּיָדָה כְּמִשְׁכַּל רָב. עַל אַנְשֵׁי רְבָבוֹת

בְּרֹאשׁ צְבָאֶיךָ:

ה) כּוֹנֵן נָא אֶת כִּסְאָהּ מַמְלַכְתָּהּ בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט. וּבְעֶזְרַת שָׁרוֹם. עַל גּוֹיִם רַבִּים. אֲשֶׁר תַּחַת שִׁבְטָם מַלְכוּתָהּ.

ו) וְעַתָּה וְאוֹשִׁיעַ בְּכוֹד וְהָבֵר תַּעֲטֶר אֶת נוֹשְׁאֵי. גֶּזֶר מַמְלַכְתָּהּ. רִבַּת הַחוֹקֵן וְהַנָּעֲלָה.

ז) וְעִמָּךְ אֲשֶׁר תִּרְתַּךְ לְמַחֲלָה. יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּרָאתָ בְּשִׁמְחָה. יוֹדוּךְ עָלָה. עַל חַסְדָּךְ וְעַל אֲמִתֶּךָ.

ח) בָּרְעָה וְחַפְּצֵי. יָשִׂאוּ כְּפֵיִם אֶת מֵיעוֹן קָדְשָׁךְ וְעַשְׂרֵי רָצוֹן וְלַהֲשִׁבְּיעַ אוֹרֵךְ יָמִים. אֶת הוֹד מַלְכוּתוֹ. מְשִׁיחַ צִדְקֵךְ

עַל קְצֵי אַרְצַיִם רְחוֹקִים.

הפטרת היום, נבואת זכריה – אשר חיזק בשעתו את ידי העולים: "אל תיראו, תחזקנה ידיכם!" (ח, יג) – היא ששימשה הפעם לנושא דרשתו הגדולה של מרן הרב זצ"ל. אדיר־האמונה נשא את דברו הנאמן באזני השומעים, הנציב העליון וראשי השלטון המנדטורי, כי דבר־ד' אשר דיבר טוב על ישראל לא ישוב ריקם, והררי־העיכובים יהיו למישור בפני הבנים השבים לגבולם.

הארץ הקדושה – בית לאומי לעם ישראל!

נתאספנו פה, במקום הקדוש הזה, להתפלל ולשאת רינה ותודה לא־ל חי, – – – לשלומה של מלכות – – – אנחנו בני ישראל אשר זכינו לשבת בארץ הקדושה, וביותר אנחנו אשר חיבה יתירה נודעת לנו מחסד ד' לשבת בעיר־הקודש בירושלים, – – – הקדשנו את השעה הרוממה הזאת – – – להתפלל לשלום המלך המרומם, ולשלום ממלכתו האדירה – – – אשר מאת ההשגחה העליונה נמסרה לה החסות על ארצנו הקדושה, ואשר מאת ד' היתה זאת, שהיא הקדימה להגיד גלוי לכל העמים, כי הארץ הקדושה שנועדה בדבר ד' לישראל מאז ומעולם, מוכרחת היא לשוב להיות לבית לאומי לעם ישראל.

"דבר־ד', לא ישוב ריקם"!

"מי אתה הר הגדול – לפני זרובבל למישור, והוציא את האבן הראשה, תשואות חן חן לה" (זכריה ד, ז) – כאשר בקע האור של ההדרכה, למסילה הגדולה של הקמת דבר ד' לישראל, על־ידי ממלכת פרס וכורש מלכה, וזרובבל עמד אז להיות בא־הכח, לעזור להגשמת המפעל הגדול – – – וכאשר אז עמדו מניעות רבות על הדרך – אלה הם ההרים הגדולים המעכבים את המהלך – הנה על כל אחת מהמניעות אומר הנביא: "מי אתה הר הגדול – לפני זרובבל למישור". כן גם בימינו אלה, לפי עוצם הגדולה, ולפי התכלית הגדולה והקדושה, שיש לצפות מההבעה הנאמנה אשר הובעה – על פי רוח ד' – על ידי ממלכת הוד־מלכנו ירום הודו, ועל ידי צירו הנאמן הוד־מעלתו הנציב העליון, יתנהלו גם עתה צעדי הגשמתה של התקוה הגדולה, לשוב ולנחל את יהודה על אדמת הקודש, למרות המניעות הגדולות העוצרות את המהלך הקדוש והנשגב.

אבל יודעים אנו בטח, כי דבר ד' לא ישוב ריקם, "ומי אתה הר הגדול" המונע, עד כמה שיהיה גדול כחו, ועד כמה שיהיה רצונו חזק להרוס ולמנוע – לפי הכוח אשר הוצג להיות כלי־חפץ בידי ההשגחה, להוציא אל הפועל את המגמה הקדושה של 'שיבת בגים לגבולם' – היה תהיה **למישור**.

המגמה הגרולה הזאת, של הופעת כבוד ד' ואמתת דברו **מציון וירושלים**, הממלאה את העולם האנושי בכבודה, הנה אבן־פינתה, ריכוזה ונקודת ההופעה שלה, הלא לעד תהיה **ציון וירושלים**, ובית־ישראל אשר נשאו תמיד עמם את דבר ד' וברית תורתו,

יתאספו אליה באחרית הימים, להביא ברכת החיים והשלום, לעמים רבים ולכל ממלכות הארץ.

סדר תפלה והודאה לשלומה של מלכות, ירושלים, תרפ"ג, עמ' 8-7[3]

מאמרי הראי"ה עמ' 305-302

הצרות שבארץ-ישראל – חבלי-לידה הם...

סח לי רבי יעקב הניג ז"ל:

זכיתי להיות בסוכתו של אדמו"ר מדרוהוביטש ז"ל בחג הסוכות, תרפ"ד, בשעה שבא מרן הרב זצ"ל לבקרו בחליו.

פתח הרבי ואמר: החסידים שאלו אותי, מדוע אני מזרז לעלות מפולין לארץ ישראל, והלא יש כאן צרות, שערבים מכים יהודים. עניתי להם: בפולין מכים יהודים מפני שהם שם יותר מדאי, ואילו בארץ-ישראל מכים יהודים מפני שהם כאן פחות מדאי...

נענה הרב ואמר: גם אותי שאלו שאלה זאת, והשבתי שהחילוק בין פולין לארץ-ישראל הוא בזה – ישנם שני מצבים, מצב של מחלת התנוונות מחמת זיקנה, שכל אחד יגור מפניה, אף על פי שכשלעצמה אינה מסוכנת כל כך, ולעומת זה ישנו מצב מסוכן ממש, וזוהי לידה, וכל אחד מעוניין בה ושמח עליה.

- הצרות שבחוץ-לארץ, הצרות שבגלות, אלו הן מהלות זיקנה והתנוונות, ואילו הצרות שבארץ-ישראל, עם כל הסכנות שבהן, חבלי לידה הם...

"צריך לצפות לישועה בכל הדרכים"

צריכים אנו להיות משוקעים בפועל בבנין אומתנו בארצנו הקדושה, ולא להפליג לכל דבר (לא לחשוש משום דבר). [עלינו] לגעור בקטני-האמונה המגבילים את יד-ד' – – – כשם שאמר הבעש"ט ז"ל שצריך לעבוד את ד' בכל הדרכים, כך צריך גם כן לצפות לישועה בכל הדרכים.

אגרות הראיה, עמ' 17. אגרות הראיה א, אגרת קיב, עמ' קמב

[ועיין אורות התשובה פרק טז, אות א: "קופה של **חשבונות** היתה דווקא למטה מירושלים" (מדרש-רבה, סוף ספר שמות) – מפני שירושלים היא משוש כל הארץ (תהלים

---

3. הדברים במילואם פורסמו בדפוס בחוברת מיוחדת, ונוסף להם גם תרגום לאנגלית. כנראה שהיתה בזה כוונה, שיגיע תוכן הדברים במילואו לידיעתם של ראשי השלטון האנגלי בארץ, ואפשר שגם טרחו ושלחו חוברת זו לאישי מדינה וצירי הפרלמנט בלונדון, למען יוכלו נבחרי העם המוקיר את התנ"ך, לקבל ממקור ראשון את תגובתם-הרגשתם של אנשי-האמונה בארץ-ישראל, אשר הנאמר בכתבי-הקודש הוא המורה דרכם בהוה והוא חזון גאולתם בעתיד.

מח, ג) מכון השמחה – – – העולה מתוך "מאד עמקו מחשבותיך" (תהלים צב, ו), מתוך מחשבות ד' המתעלות מכל חשבון"].

"השם ודאי רוצה!"

בביקורו בארה"ב (ה'תרפ"ד-ה'תרפ"ה), נזדמן הרב לשיחה עם יהודי אמיד, ואחרי שעמד על מצבו, התחיל לשדל אותו לעלות לארץ-ישראל. ואילו ההוא העלה נימוקים שונים, מדוע עדיין אינו יכול לעלות, וסיים: אולם אם ירצה השם אעלה גם אני בקרוב לארץ.

הגיב הרב ואמר: השם ודאי רוצה, שהרי ישוב ארץ-ישראל היא אחת ממצוות השם, אלא שגם אתה צריך לרצות.

אין להניא ציבור מישוב הארץ!

מייסדה וראשה של בני-ברק, רבי יצחק גרשטנקורן ז"ל, מספר בזכרונותיו (חלק א, עמ' עז), על דין-התורה שהיה לו בפני מרן הרב זצ"ל באביב תרפ"ב, עם חברו למשלחת מטעם "חברת בית-ונחלה" שהוקמה בפולין, כדי לרכוש שטח אדמה בארץ-ישראל, במקום מתאים, ולהתנחל עליו:

"במוצאי יו"ט של פסח הלכנו לעמוד לדין-תורה לפני הרב קוק זצ"ל. חברי הופיע כתובע, וטענתו היתה הואיל ואינו רואה כאן כל מקום לפרנסה, לעת עתה בשביל חברינו, בני המעמד הבינוני, ששלחונו לתור לפניהם מקום מנוחה ונחלה בארץ, על כן רואה הוא מחובתו להיות שליח-נאמן לשולחיו, ולא להניח לי לגמור כל קנייה כאן, עד שנחזור לווארשא, ונמסור לחברינו דו"ח על המצב לאמיתו.

בעיקר עמד על דעתו, שמכיר הוא את מצבם של חברינו, שמחוסרי-אמצעים הם, ואין ידם משגת להכניס כספים כה-מרובים, כדי תשלום דמי הקרקע. תוך כדי טענתו התלהב וצעק עלי, שאיני אלא גנב וכיוצא-בזה. כשהפסיק אותו הרב באמצע, ושאלהו פשוטות, אם יש אתו הוכחות על הגנבה שבידי, ענה שלדעתו קשה גניבת-דעת מגניבת-ממון, ואין לך גונב-דעת-הבריות יותר ממני, במעשה הקנייה שאני עומד לעשות, ואף בדיבור-פה כשלעצמו באמרי 'טובה הארץ מאד מאד'.

לעומתו טענתי: הואיל ואני בלבד הריני שליחה הרשמי של החברה, בתוקף הבחירה שבחרו בי, והוא אינו אלא יועץ-נספח לפי הצעת-עצמו – אינו רשאי לעכב בידי בשום מעשה. ולא עוד אלא אפילו משלוח הכסף לכאן, על שמות שנינו, לא לפי החלטת הוועד נעשה, אלא על דעת עצמי, מתוך נימוס גרידא. ולפיכך אין כוחו יפה להפריע לי במילוי שליחותי, ואני דורש עכשיו שיסלק ידו מהמינוי, ויעמיד את הכסף המופקד לרשות הקנייה כדין.

הרב קוק זצ"ל דן בעניין בשיקול-דעת מרובה. ולבסוף הוציא פסק דין זה:

א) הבדל רב יש בין יחיד לציבור: יחיד שבא לשאול בעצה, אם לעלות לארץ ולהשתקע בה או לאו,

הרשות נתונה לחוות דעה וליחן עצה כפי הבנת־הלב, אבל ציבור שאני. מי שמדיח ציבור מדעתו ורצונו, ומניא אותו מלעלות לארץ, אינו אלא בבחינת מרגל גמור "מוציא דיבת הארץ רעה".

ב) מה שנוגע לחששותיו של חברי שאין יד החברים משגת לשלם דמי הקרקע – מקובלנו, ש'אין ציבור עני', ומי זה יאמר, שיש לערוך את החשבון בשביל אותם החברים בלבד, שנרשמו לחברה עד עכשיו? אם לא תהיה היכולת בידי מי שהוא מאלה, לזכות בחלקם מחוסר־אמצעים, יבואו יהודים אחרים בעלי־יכולת, ויקנו חלק ונחלה לעצמם, ויספקו כספים כדי תשלום דמי הקרקע".

לפסק־דינו העקרוני, הוסיף הרב אחר־כך גם מכתב־קריאה, לחזק את ידי "סגל־חבורת־קודש מעיר־תהילה וארשה, ובראשם איש רב־פעלים הרה"ח ר' יצחק גרשטנקורן נ"י – – – לפעול ולעבוד לקניית חבלי אדמה גדולים בארצנו הקדושה, וליישב עליהם המון רב של יראי ד' שומרי־אמונים".

וכעבור שנתיים – בתרפ"ד – הוסיף הרב לעודד את האתחלתא של ישוב בני־ברק ו"קרא ממעמקי לבו": "לשכלל את הישוב החדש בבני־ברק לתהלה ולתפארת, על פי התורה והמצוה, בסדרי ישוב איתנים, וכל הנהגות קהלות־קודש בישראל".

למקרא פרקי־זכרונותיו של ר' יצחק גרשטנקורן ז"ל, מתברר לנו עד מה היתה חיונית בשבילו תמיכתו המוסרית של הרב ועידודו הנמרץ, לעומת ההפרעות והמפריעים שעמדו על דרכו. כעבור עשרים שנה כתב מו"ר הגרי"מ חרל"פ זצ"ל: "רבים לא הבינו לשיחתו ולא עמדו על דעתו [של ר' יצחק], זולת כבוד קדושת מאיר־עינים, גאון ישראל והדרו, קדוש־ד' מורא"י הכהן קוק זצוק"ל". דברי הרב בעל־פה ובכתב הם שחיזקוהו ואימצוהו להקים בית ונחלה באר־אבות לשלומי־אמוני־ישראל".[4]

פסק־דינו של הרב, שיחות־העידוד ואגרות־הקודש שלו, אבני־פינה הן ביסודה של בני־ברק ת"ו.[5]

"הבנין שהתחיל מזעיר־אנפין, הוא בהשגחת השם יתברך"

זכינו לשמוע מפיו הקדוש, פירוש־אמת על דברי חז"ל (סוטה מח:) "והיינו דאמר ר' אלעזר מאי דכתיב (זכריה ד, י) 'כי מי בז ליום קטנות' – מי גרם לצדיקים שיתבזבז שולחנן לעתיד לבא, קטנות שהיתה בהם, שלא האמינו בהקב"ה". עיי"ש. ולכאורה איזה צדיקים הם, אם לא האמינו בהקב"ה? ופירש הרב זצ"ל: "כי באמת היו צדיקים, אבל לא האמינו שהבניין שהתחיל בזעיר־אנפין הוא מהשגחת השי"ת" (מפי הר"ר אליעזר לביא ז"ל).[6]

---

4. עיי דברי ההקדמה למי מרום חלק יד.
5. עיין בפירוט ליקוטי הראי"ה ב פרק כח "על חולותייך בני ברק".
6. עיי מאמרי הראי"ה עמ' 483, נאום בוועידת המזרחי באי"י, ה'תרצ"ה; אגרות הראי"ה ג, אגרת תתסח.

מניעת עליה לארץ-ישראל – מעין חטא המרגלים

בשיחה עם אחד האדמו״רים מחו״ל שבא לבקרו, אמר מרן הרב זצ״ל:

לדעת הרמב״ם בשמונה פרקיו, היה עיקר חטא מי-מריבה בביטוי החריף שאמר משה רבינו ״שמעו נא המורים״ (במדבר יט, י), ועל כך בא העונש ״לכן לא תביאו את הקהל הזה״ (שם, שם, יב). כיוצא-בזה נענש ישעיהו הנביא, על שהתבטא במלים ״ובתוך עם-טמא-שפתים אנכי יושב״ (ו, ה).

ולעומת זה מצינו בפרשת מטות, שמשה רבינו קרא לבני-גד ולבני-ראובן, ״תרבות אנשים חטאים״ (במדבר לב, יד), ולא נענש על כך כל עיקר.

למדנו מכאן, שכיוון שרוגזו של משה רבינו עליהם היה, מפני שחשב שהם מונעים את ישראל מלעלות לארץ-ישראל, רשאי היה לנזוף בהם קשות, ולא נחשב לו הדבר לחטא, ואדרבה, הוא הוראה לכולנו, כמה חמור ענין הפגיעה בעליה לארץ, ושיש בזה ממש מעין חטא-המרגלים, כהמשך דברי רעיא-מהימנא שם.

״כי שם צוה ד׳ את הברכה״

בהיות הרב בארצות-הברית[7], בא אליו יהודי והודיע לו כי הוא עולה לארץ וביקש ממנו ברכה.

השיב לו הרב: וכי עכשיו אתה זקוק לברכה ממני? והרי אתה עולה לארץ שהיא מקור-הברכה, ומקרא מלא הוא בספר-תהלים ״כי שם צוה ד׳ את הברכה״ (קלג, ג).

העדיף לגור בבית יהודי מארץ-ישראל

הסופר מר אברהם ב׳ ריבלין מספר: ״בהיות הרב בברלין [בפרוץ מלחמת-העולם הראשונה], התאכסן בביתנו באוגוסטה-שטרסה [רח׳ אוגוסטה]. הייתי אז ילד קטן, אבל זוכר אני את הרב שישב רוב הזמן בחדר מיוחד שהוקצה לו בדירתנו, ושם הרבו לבקרו אורחים רבים.

לאחר מכן שמעתי מפי אבי ז״ל, כי הקהילה היהודית העשירה בברלין, השתדלה להשפיע על הרב שיעבור על חשבונה לבית-מלון-כשר ממדרגה ראשונה, אולם הרב השיב לפרנסי הקהילה, שהוא מעדיף לגור בביתו של יהודי מארץ-ישראל״ (הדרום, חוב׳ מד, עמ׳ 230).

״הוד כבוד גאונו נקרא לכהן פאר בעיר תפארתנו״

כשקיבל הרב את משרת הרבנות בקהילת ״מחזיקי הדת״ בלונדון [בחורף ה׳תרע״ו],

---

7. במסעו בשנים ה׳תרפ״ד-ה׳תרפ״ה.

הקדים והתנה בפירוש עם ראשי הקהילה, שהמינוי הוא זמני עד שוך סערת מלחמת־העולם, ועם הנתן האפשרות לחזור לארץ־ישראל, לא יהיו שום עיכובים מצידם, ויוכל לעלות מיד לארץ אשר אהב סלה.

ואמנם נתקיים התנאי, וביום ב׳ לסדר והארכת ימים [ו׳ באלול], שנת עטר״ת, כותב נשיא הקהילה ר׳ בנימין דייכובסקי ז״ל: ״הנה הגיעה השעה אשר הוד כבוד גאונו הולך לנסוע קדימה, אחר אשר זכינו להנות מאורו משך שבתו פה, עד אשר נפשותינו קשורות בנפשו, ולכן ׳קשה עלינו מאד פרידתכם׳, אך רוחנו הסוערת תמצא מרגוע, בעת נתבונן אל התכלית הנרצה, אשר הוד כבוד גאונו נקרא לכהן פאר, בעיר תפארתנו, תל תלפיות, מקום בית מקדשנו״.

״לזיקה המיוחדת לארץ־ישראל, נחוץ חוש מיוחד״[8]

סח לי הרב מרדכי־גימפל וואלק (שליט״א) [ז״ל] (בן בתו של הגאון ר׳ מרדכי־גימפל יפה ז״ל מרוזינאי): שאלתי פעם את מרן הרב זצ״ל, איך קרה הדבר, שסבא ז״ל, שהיה כה־מסור לענין ישוב ארץ־ישראל, לא הצליח להפעיל בנושא זה שהעסיק אותו הרבה, את אחד־מיוחד מגדולי הדור, שהיה מאוד מיודד אתו? ותשובת הרב היתה: לזיקה המיוחדת לארץ־ישראל נחוץ חוש מיוחד, וזיקה זו היא כמו חוש ששי לאדם מישראל, ואין לבוא בטענות או בדרישות אל מישהו, אם החוש הששי הזה חסר אצלו.

והוסיף הרב ואמר: זכות היא לנו, שבמשפחתנו, משפחת בעל ה״לבושים״ [רבי מרדכי יפה ז״ל, שהוא מצאצאי דוד המלך] קיים ופועל החוש המיוחד של הזיקה לארץ־ישראל. והרב מנה שורה של גדולים, המתייחסים לבעל ה״לבושים״, שהצטיינו בזיקתם לארץ־ישראל, ומהם גם שזכו לעלות לארץ־ישראל.

> התחיה של השבת לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, אי אפשר להיות כי אם דוקא על ידי אוירא דארץ ישראל.
>
> עקבי הצאן עמ׳ קיד

״שובו לבצרון!״

במאמר־עידוד אחרי מאורעות אב־תרפ״ט, כתב מרן זצ״ל:

> ״נגלה ונכסה וחוזר ונגלה״ – כך נמסר לנו מפי חז״ל על אורו־של־משיח (ילקוט שמעוני, שיר השירים רמז תתקפו), בשביל כך רואים אנו במהלך תחיית האומה וישוב ארץ־ישראל הרבה חליפות, עליות וירידות ועליות. כל ירידה במהלך המפעל הרי היא בבחינת **התכסות**־הגואל, וכל עליה הבאה אחריה היא בחינת התגלותו.

---

8. עיין טל הראי״ה עמ׳ קכז; חיי הראי״ה עמ׳ יד.

כל מי שעוקב אחרי סדרי הישוב, מראשית צעדיו עד עכשיו, יכול לראות בחוש, איך שמכל ירידה צמחה אחר־כך עליה והתפתחות.

מזה עלינו ללמוד לקח טוב, שלא להיות נופלים ברוחנו, גם מחרדת הנפילה הנוראה אשר נפל ישובנו כעת – – – ברור הדבר שלפי הערך של **הכיסוי** הזה, גדול יהיה **האור** אשר **יתגלה**. – – –

חיבת הקודש, המקשרת את הנפשות לארץ־חמדתנו, תתכפל על ידי זכרון הדם הנקי הקדוש והטהור אשר שופך בידי הרוצחים־הרשעים – – – וכימי קדם ירעים קול גדול באזני כל האומה כולה, כל קהל עדת ישראל, קול האומר קרא: "חזקו ונתחזקה בעד עמנו ובעד ערי אלקינו".

קריאות גדולות, עמ' עט־פג; מאמרי הראי"ה עמ' 360-362

"גם בימי־אפלה אין האומה עוזבת את אמונת בטחונה"

ולסימן קבוע לדורות, שגם בימי אפלה היותר־נוראים אין האומה עוזבת את אמונת בטחונה בקישורה אל ארץ־ישראל, באה הנבואה של קנין השדה על־ידי ירמיהו מאת חנמאל בן שלום, בעת הרעה הנוראה ביותר, שניתנה העיר בידי הכשדים.

חזון הגאולה עמ' כא; מאמרי הראי"ה עמ' 530 "הלכה ומעשה"

"צו עולמים הוא שעם־ישראל יהיה קשור עם הארץ הקדושה הזאת"

בחודש טבת תר"ץ, הופיע מרן הרב זצ"ל בפני ועדת־החקירה – "ועדת שאו" – שמינתה הממשלה הבריטית, אחרי מאורעות אב־תרפ"ט[9].

מלאתי־כבוד, עוז־אמונה וגאון־לאומי, היתה הופעת מרן הרב בפני הוועדה.

לעומת דרישתו הגאוותנית של ראש־המסיתים, המופתי, שהוועדה תבוא למשרדו, לשמוע שם את עדותו, כשבאופן מקביל הזדרזה הוועדה והציעה זאת גם להרב, דחה הרב את ההצעה.

וכשהופיע בפני הוועדה באולם־הפומבי, ונשאל על־ידי היו"ר, מדוע לא קיבל את ההצעה שהוועדה תבוא לביתו? השיב הרב ואמר: "שניים הם הנימוקים שבגללם העדפתי לבוא אליכם. הנימוק הראשון הוא – היו"ר הנכבד הודיע לי כי הוועדה מוכנה לבוא לביתי, וגם הבטיח כי לדעותי לא ינתן שום אופי פומבי, אולם לפי הכרתי העמוקה, כל מה שיש לי להגיד, צריך להשמע בפומבי, כמאמר החכם "האמת אינה

9. עיין עוד להלן פרקים לה, לט. הדברים שנאמרו לועדת שאו בחודש כסלו ה'תר"ץ, הובאו בספר "כותלנו", ירושלים ה'תשס"ט, עמ' 118 ואילך.

פחדנית ואינה ביישנית". והנימוק השני הוא – לפי מסורת ישראל יש לחלוק כבוד לשופט וראוי לעשות כל מה שאפשר כדי לנהוג בו כבוד. ובזמן שבית־המקדש היה קיים, וכהן־הגדול משמש בו בתפקידו, הרי אם הכהן־הגדול היה צריך להעיד בפני בית־המשפט, היה הוא הולך ובא אליהם".

על שאלת יו"ר הוועדה בדבר תקוות היהודים ביחס לגאולה ובנין בית־המקדש בירושלים, השיב הרב ואמר: "העניינים הקשורים בצפיית עם־ישראל לגאולת הארץ, כפי שהובטח לנו על־ידי נביאינו הקדושים, יש לחלק לשני סוגים: בסוג הראשון נכללים הדברים שבידי־שמים, בדומה למעשי הנסים והנפלאות שעשה הקדוש־ברוך־הוא, בשעה שהוציא את אבותינו ממצרים. בעניינים אלה אין לבשר־ודם כל שליטה. גאולה זו המובטחת לנו, תהא דומה מבחינה זו לימי בריאת־העולם".

כאן שאל היו"ר: האם רק לעם־ישראל תבוא הגאולה או גם לשאר האומות? והרב השיב: "סוד עיקרי הוא באמונתנו, שגאולת העם היהודי על־ידי המשיח תביא ברכה ושלום לכל העולם".

ושוב המשיך הרב ואמר: "אנחנו מאמינים, שהקב"ה ישלח את משיחו, אשר העולם כולו יכיר בו, ואשר על ידו תבואנה כל הישועות והנחמות. הגאולה הזאת קשורה עם היעוד לבנין בית־המקדש. אבל אז תמלא "כל הארץ דעה את ד' כמים לים מכסים", וכל האנושיות כולה תכיר, באושר הגדול של החזרת שכינתו לציון, ובית מקדשנו ותפארתנו יהיה בית־תפילה ושלום בכל העמים".

"ובנוגע לסוג השני של הגאולה: צו הוא לעולמים, כי עם־ישראל יהיה קשור עם הארץ הקרושה הזאת, וחובתנו היא להתאמץ, ער כמה שהדבר ביכולתנו, לחונן את עפרה ולבנות את הריסותיה של הארץ הקדושה הזאת, אשר ממנה יצאה האמת למין האנושי כולו, שתהיה שוב למרכז של תורה ותרבות, ולמקור של תפארת ותהילה. עלינו לעשות כל מה שנוכל, לכבוד לנו ולברכה לשכנינו".

"עדותו של ראש הרבנים עשתה רושם כביר, – – – נתנה כבוד וזוהר לתורה וליהדות כולה"

בירחון התורני "שערי ציון" (חוברת־היובל, תר"ץ) כותבים העורכים:

"עדותו של ראש הרבנים לארץ־ישראל מרן הגרא"י קוק שנתן לפני ועדת החקירה של מאורעות אב בארץ־ישראל, עשתה רושם כביר בכל העולם. עמדתו האמיצה והגנתו הנערצה של ראש הרבנים על כבוד ארץ־ישראל, ביחוד על המקום הכי קדוש לנו, שריד בית־חיינו, נתנה כבוד וזוהר לתורה וליהדות כולה.

העתונות העברית והכללית מציינת בהערכה את עדותו של ראש הרבנים לארץ־ישראל לפני ועדת החקירה, שנאמרה בעוז ובגאון לאומי, והיא היתה הגנה נהדרת על כבוד

התורה וכבוד ישראל. תשובותיו של כבוד ראש-הרבנים הזכירו לנו במידה מרובה את הוויכוחים של המהר"ל מפראג וגדולי היהדות ז"ל מלפנים, עם שונאי ישראל בדורות שעברו. ראש הרבנים לארץ-ישראל קיבל הרבה תלגרמות תודה ומכתבי הערכה מאת גדולי הרבנים והיהדות בארץ ובגולה, ביניהם התלגרמה הבאה מאת אגודת הרבנים האורתודוכסים באמריקה וקנדה: 'אגודת הרבנים מביעה הערצה ושביעת-רצון על מסירותו ועמדתו הנמרצה, שהוסיפה כבוד לרבנות בכל העולם, ה' יחזקו ויאריך ימיו להמשיך באימוץ היהדות'. כן קבל התלגרמה הבאה מאת הנדיב הידוע מר נתן שטרויס מניו-יורק: 'לבבי מלא בהערצה היותר גדולה אליו בעד עדותו הפומבית, כל איש בעל מחשבות יפות בכל העולם יסכים עמו'".

ובמאמר המערכת כותב "ההד": "בחוברת זו מתפרסמת עדותו של הרב קוק בקוויה העיקריים. עדות זו עשתה רושם כביר על כל חוגי האומה העברית. **נתן שטרויס** באמריקה, היה בין הראשונים שהביע באופן טלגרפי את **הערצתו להרב קוק,** עקב עדותו ועקב אשר העיד בפומבי, גלוי לכל, ולא השתמש בזכות המיוחדת שניתנה לו להעיד בישיבה סגורה".

עתון הפועלים "דבר" סוקר את כל עדויותיהם של היהודים, מוצא במקצת פגמים אצל כל אחת מהן (גם הארי סאקר בכלל!), ומוציא מן הכלל הזה רק את עדותו של העו"ד הורוויץ ושל הרב קוק – שהיתה לדברי העיתון "**עדות מיוחדת במינה**".

"לכנסת ישראל ישנם שני מיני ידידים:
חסידי-אומות-העולם ואחים שהשפעתם רבה בעולם"

בפגישת פרידה עם עורכי-הדין מצד היהודים – שהופיעו בפני ועדת-שאו – סיר מרימן ולורד אירליי, שבה נאם קולונל קיש והגיש למר מרימן למזכרת תנ"ך בכריכה יפה, וללורד אירליי אלבום מארץ-ישראל, אמר הרב קוק כדברים האלה:

> שתי המתנות שני סמלים הם. כי לכנסת-ישראל יש שני מיני ידידים, שבשעת צרה עומדים הם לימינה ותובעים זכויותיה: חסידי-אומות-העולם, המכירים בזכויות הנצחיות של ישראל על ארץ-מכורתו, ואחים שהשפעתם רבה בין אומות העולם, אלא שמפני גלותנו הם רחוקים ריחוק-מקום שגורם גם לריחוק היחס לארץ-ישראל. למר מרימן השייך לסוג א', נתנו תנ"ך שמתוכו יתברר לו עוד יותר, צדקת דרישותינו וזכויותינו על ארצנו, כי כל התוכן של התנ"ך שזור בקשר שבין ישראל לארצו. ולמר רידינג (לורד אירליי) הנחשב לסוג ב', נתנו אלבום מארצנו, כי במידה שארץ-ישראל תתקרב אליו, ירגיש גם הוא יותר את קרבתו הנצחית אליה.

עבודת השלום יכולה להיעשות לשיעורין, אולם דבר האמת יש לגלות בבת-אחת!

אתם מילאתם את תפקידכם לפני הוועדה, ועתה מצפה לכם תפקיד חדש. ושני התפקידים הזכיר הנביא זכריה בימי עליית עזרא באמרו: "האמת והשלום אהבו". עד כה עסקתם בעבודה שתעודתה להשכין **שלום**, כי זוהי תעודת ועדת-החקירה, ומעתה עליכם למלאות התפקיד השני, לברר את **האמת. השלום** הוא שמו של הקב"ה **והאמת** חותמו. ההבדל בין כתיבת שם ובין החתימה הוא, שאותיות השם נכתבות בזו אחרי זו ולא בבת אחת, וחותם יוצא כולו בפעם אחת ולא קמעא קמעא.

אם עבודת השלום שבה עסקתם עד כה, היתה מוכרחה להעשות לשיעורים, הרי מעתה, כשתבואו לגלות בעולם את **האמת**, עליכם לגלותה כולה כמות שהיא בפעם אחת, כתכונת החותם". שני עורכי הדין הודו על המזכרת ועל דברי הברכה.

ההד, טבת, תר"ץ

"אנו משלמים במיטב כספנו בעד כל שעל, אעפ"י שמעולם לא פקעה זכותנו מעל אדמתנו"

נעלים היו מדברותיו של מרן הרב זצ"ל, אשר נשא בראשית קיץ תר"ץ, במעמד החגיגי של חנוכת בית "הקרן הקיימת לישראל", הקרן אשר פעלה גדולות ונצורות בגאולת הקרקע. לאחר ברכת-כהן לבניין ולמפעלו הכביר – גאולת אדמת הקודש, עמד הרב בפתחי שערי הבית המפואר שהוקם במרכז ירושלים החדשה, ואמר:

ישעיהו הנביא מכריז ואומר: "פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים" (כו, ב). הזכיר כאן נביא-הנחמה שתי תכונות מיוחדות, שהן סגולות-קודש של כנסת ישראל: **שמירת אמונים** – היינו הנאמנות לברית הכרותה בינו לבין הקב"ה; וגוי **צדיק** – שהוא עושה צדקה וגומל חסד. צדקת עמנו זאת אינה רק בדברים שבין יחיד ליחיד, אלא גם ביחסי עמים, אנחנו שואפים ליחסי צדק ויושר עם כל עם ולשון. ומשום כך משתדלים אנו שגם הכיבושים ההכרחיים שלנו, יהיו בדרך של צדקה וחסד, מודרכים באמת ואמונה.

כשאנו חוזרים עכשיו לארצנו, אנו כובשים אותה לא בחיל ולא בכוח, כי אם בדרך של שלום, ואנו משלמים במיטב כספנו בעד כל שעל מאדמתנו, אף על פי שמעולם לא פקעה זכותנו מעל אדמת ארצנו הקדושה, כדברי הקדמון ר' נחשון גאון ז"ל,[10] הקובע שיכול כל אדם מישראל להקנות אגב קרקע, גם אם לכאורה אין לו שום קרקע, הואיל וכל יהודי יש לו חלק בארצנו הקדושה, וד' אמות בארץ-ישראל הן

10. עי' צניף מלוכה עמ' 221.

תמיד שלו, קניינו ונחלתו מאז ומעולם, והריהו נחשב לבעל-קרקע. וגם בזמן שארץ-ישראל גזולה היא מאתנו בידי אומות-העולם, אין גזילה זו מפקיעה את זכותנו, והארץ במקומה עומדת, הקרקע שייכת לעם ישראל.

אמנם הלכה היא, שגם אם "קרקע אינה נגזלת"[11], הרי היא נכבשת, ויפה כוחו של כיבוש להפקיע את זכות הבעלות, אבל הלכה זו שקניין באמצעות כיבוש, יכול הוא להפקיע בעלות, אמורה היא רק במקום שקניין רגיל של כסף כוחו יפה להפקיע בעלות, להעביר בעלות על נכסים דלא ניידי מרשות אחת לרשות אחרת. לא כן באדמת ארץ ישראל שעליה אמרה תורה "והארץ לא תמכר לצמיתות, כי לי הארץ" (ויקרא כה, כג), ואין שום קניין בעולם שיכול להפקיע, אפילו את הזכות שיש לכל יחיד מישראל על חלקו באדמת הקודש, על אחת כמה וכמה שאין כל יכולת לשום קניין, ואף לא לכיבוש, להפקיע את זכותה של כנסת ישראל כולה מנחלת קדשה.[12]

אבל, מכיוון שאנחנו "גוי צדיק שומר אמונים", משתדלים אנו שככל האפשר יהיה כיבושנו בדרך של שלום, על ידי קנין כסף, שלא תהיה לאומות העולם שום טענה וטינא עלינו, כפי שאמרו חז"ל (בראשית רבה פ' עט, ז) שעל "שלושה מקומות אין אומות העולם יכולים לומר גזולים הם בידכם" – מכיוון ששילמנו מחירם בכסף מלא – מערת המכפלה, חלקת השדה בשכם [הכוללת את כל הר-גריזים והר עיבל – רבנו בחיי, בראשית כג, כ] וגורן ארונה היבוסי, היינו הר המוריה.

וכך אנחנו חוזרים ומחדשים את זכותנו וקניינו בארצנו, גם בכוח הנצחי של נחלת ד' "נחלה שאין לה הפסק", וגם על ידי קניין כסף רגיל ומקובל. וברוכה הקרן הגואלת, הקרן הקיימת לישראל אשר קיבלה על עצמה את התפקיד הגדול הזה, גאולת הארץ בכספו של עם ישראל, ובצדק נוכל לקרוא בפתיחת שערי הבית, שהוא עתיד להיות מרכז למעשה הגאולה: "פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים"!

ע"פ "ההד", סיון, תר"ץ. מופיע במאמרי הראי"ה עמ' 253-254 "נאום על יישוב ארץ-ישראל"

---

11. עי' דיון בשיטת הרמב"ם בנושא זה, בספר "דברי מאיר" להרב מאיר קפלן (שליט"א) [ז"ל], ת"א תשכ"ז, עמ' עה [המחבר, לטביה ה'תרס"ה – ירושלים ה'תשנ"ד. עלה ארצה ה'תרפ"ד, היה מראשוני התלמידים ב"ישיבת מרכז הרב", וראש הישיבה, מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, כותב בהסכמתו לספר הראשון של המחבר **"מצות התוכחה"** – ירושלים תשי"א – "למד בישיבה הק' ישיבתו של כבוד קדושת מרן גאון ישראל וקדושו, מוה"ר ראי"ה זצוק"ל, והיה אחד ממצווייניה וחביב לרבינו זצ"ל"].

12. והוסיף הרב להסביר, שאילו היתה הרכישה שעל ידי כיבוש, הפקעה שהיא מעל לקניינים, היינו בעלת הגדרה מיוחדת שאין לה שום קשר עם המושגים הרגילים של קניין, היה מקום לומר שגם במקום שקניין אינו מועיל להעביר מרשות לרשות, בא הכיבוש ומפקיע ומעביר, אבל אליבא דאמת גם הכיבוש אינו אלא צורה מסויימת של קניין, ואין לו עדיפות מהותית על קניינים אחרים, ומכאן שבמקום שקניין רגיל אינו יכול להפקיע בעלות, גם כיבוש-מלחמה אין בכוחו להפקיעה.

"לעולם לא יוכל שום כיבוש להפקיע מישראל קנין ארץ-ישראלו"

ובהקדמתו של הרב לספר "זכותנו ההיסטורית-משפטית על ארץ ישראל" של ד"ר ראובן גפני ז"ל, ירושלים תרצ"ג, חזרו ונכתבו הדברים הנמרצים-הנרגשים הנ"ל, על זכות-הנצח שלנו בארצנו[13]:

> ומה רוממה היא הסקירה, אשר סקר אחד מגדולי קדמונינו, רב נחשון גאון ז"ל, בתשובתו על דבר הקשר הנצחי שלנו לארץ-ישראל (נדפסה בכרך תשובות מהר"מ מרוטנברג[14]), באמרו כי לעולם לא יוכל שום כיבוש להפקיע מישראל את קניין ארץ-ישראל, גם אם נניח שכיבוש נחשב לקניין המפקיע אצל כל העמים וארצותיהם. כי רק ארץ אשר יש בידי הבעלים למסור אותה לידי אחרים, ברצונם, אם הם מסכימים לזה, יכול אולי גם איזה כיבוש להפקיע, אבל לארץ ישראל וקישורה עם ישראל ישנו כח עליון, כח אלקי, אשר לא ניתן להפקעה גם ברצונם של הבעלים, כדבר ד': 'והארץ לא תמכר לצמיתות, כי לי הארץ' (ויקרא כה, כג), קל וחומר ששום כח של אלמוּת לא יוכל להפקיע את קנינו הנצחי.

"ונתן ארצם לנחלה – נחלה לישראל עמו"

שני חסדים גדולים עשה הקב"ה, בנתינת הארץ לישראל:

> החסד הראשון הוא, שלא היתה זו נתינה זמנית, כיבוש זמני שהוא עלול להתבטל, אלא נחלה קבועה, "נחלה שאין לה הפסק" – "ונתן ארצם לנחלה" ; והחסד השני הוא, שהטביע הקב"ה בסגולת הקדושה, שמצד קדושתה איננה ראויה לשום עם מאומות-העולם כי אם לישראל – "נחלה לישראל עמו".
>
> עולת ראיה, ח"ב, עמ' פג

"אל תבהל, עמי!"

בקיץ תר"ץ, אחרי פרסום "הספר הלבן" של לורד פספילד, שניסה לסתום את הגולל על כל תוכנה של הצהרת-בלפור, כתב הרב את כרוז-העידוד "עמי הגדול, ישראל",[15] וחלק מן הדברים כוחם יפה עתה, לאחר החלטת רשעי-עולם בעצרת-או"ם, נגד חזון-ציון של עם ישראל בארצו:

---

13. מובא בהסכמות הראי"ה סי' פז. ראה גם חיי הראי"ה פרק י סע' ח.
14. דפ' סדיקלוב ה'תקצה סי' תקלו. מובא ברמב"ן בבא-בתרא מד, ב, ועיין צניף מלוכה עמ' 221.
15. מאמרי הראי"ה עמ' 358 וע' לנתיבות ישראל א עמ' קיא, קטו.

אם יד רשעה ולשון־תרמית נגעו כעת עד לבבך – אל תבהל עמי, ואחור לא תיסוג מעבודתך הקדושה אשר החילות, להחיות שוממות ארצך ולשוב אליה מכל קצות הארץ אשר הודחת שמה.

– – – כי לא על זרוע־בשר תמכת את יסוד בנינך הגדול והנצחי, כי אם על דבר־ד׳ המחיה אותך, על דברי־האמת אשר בפי נביאי האמת והצדק.

– – – ידעו כל באי־עולם, כי לא איזו ממלכת־גויים נתנה לנו יד ושם על אדמת־הקודש, רק יד קדוש־ישראל, אלוקי כל הארץ, אשר דברו נאמן וקיים לעד, היא אשר נתנה לנו את אדמת־הקודש לירושת־עולם.

– – – ועתה ביתר־שאת ואחדות – – – יקומו כל פזורי עמנו, בכל גופם, נפשם ומאודם, ויקחו חבל בבניין ארץ־הקודש, והאחזת בניה בתוכה בכל עוז והדרת קודש.

״עבודה כפולה, מרץ כפול, נדבת לב ויד רחבה לגאולת אדמת ארץ־ישראל״

כעבור זמן קצר פירסם מרן הרב זצ״ל קריאת־קודש למען הגדלת הוגה ומפעליה של ״הקרן־הקיימת לישראל״[16]:

אחים יקרים, ״כל מקום שפקרו המינים – תשובתם בצידם״ – אמרו חכמינו הקדושים ז״ל (סנהדרין לח, ב. ירושלמי ברכות פרק ט הל׳ א), ועל כן בתור תשובה על היד השלוחה בזדון, נגד גאולת ארצנו הקדושה ושיבת בניה לתוכה, תהיה נא תשובתכם: עבודה כפולה, מרץ כפול, נדבת לב ויד רחבה לגאולת ארץ־ישראל, בהגדלת הונה ומפעליה של הקרן הקיימת לישראל, וימין ד׳ רוממה תהיה, לעשות חיל לעם הקודש על אדמת קדשו.

בברכה נאמנה מקרב לב, ונפש מלאה בטחה בעוז ד׳ וישועתו על עמו ועל נחלתו בקרוב,

אחיכם הנאמן

אברהם יצחק הכהן קוק[17]

---

16. הקריאה פורסמה בעקבות דו״ח האנגלים משנת תרצ״א, שהציע לחוקק חוק לצמצם מכירת קרקעות בא״י ליהודים. נדפסה בעתון ״ההד״, חשון ה׳תרצ״א. חזון הגאולה עמ׳ רכח.

17. הגרא״ד שפירא ז״ל, רבה של קובנה, יצא גם הוא אז בכרוז נמרץ וקרא להתגייס לגאולת אדמת־אבות, כתגובה על הגבלות ממשלת המנדט:
״כעת חיה מכירים אנו חובה כפולה ומכופלת לכל איש מישראל, להשתדל ולהתאמץ לגאול חלקת־אדמה מידי זרים, להגדיל, לחזק ולהבטיח ישובי אחינו וחייהם, ולתת גאולה לארץ.
קדמונינו ז״ל אמרו ״אין לך אדם מישראל, שאין לו ד׳ אמות בארץ ישראל״, אבל ד׳ אמות אלו כבושות בידי זר, ועליו להקדיש חלק מאשר ברכו ד׳ בכדי לגאלן״.

"היהודים הבאים לארץ-ישראל, אינם עולים חדשים כי אם תושבים חוזרים"

תשובה קולעת השיב מרן הרב זצ"ל לנציב העליון הבריטי, בבואו לבקש ממנו שלא לגרש מן הארץ "עולים בלתי לגליים".

אמר הנציב לרב: יודע אני כי כבוד הרב מעריך מאוד סדרי מלכות וחוקיה, כי בתלמוד נאמר 'דינא דמלכותא דינא', והרי הללו פרצו כל סדר וחוק בעלותם ארצה באופן בלתי-חוקי, והכיצד יבקש הרב עבורם?

השיב הרב: חוקים המדברים על עולים חדשים, אינם חלים כלל על יהודים, כי הללו אינם עולים חדשים, הם תושבים-חוזרים.

כיצד? – תמה הנציב – והרי בני-אירופה הם?

אמר לו הרב: אדוני הנציב, אתה הסתמכת על דברי חז"ל בתלמוד, שאמרו 'דינא דמלכותא דינא', וזה מחייב להתחשב בדבריהם בתלמוד במקום אחר. ישנו פסוק בספר התהלים שגם אתם מעריצים אותו: "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה" – מה היא התוספת? מיהו איש אשר גם הוא יולד בה, שגם הוא נחשב כבן של ציון, של ירושלים? והנה אמרו חכמינו ז"ל בתלמוד: "אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה" (כתובות עה, א), מי שמבחינה מעשית נולד במקום אחר, אולם הוא מצפה לציון, מצפה לירושלים, גם זה הוא ילדה של ציון, בנה של ירושלים. ויהודים אלה, אשר בדרך-לא-דרך התאמצו לבוא לכאן, ושציפיה אחת היתה בלבם, להגיע לציון ולעלות לירושלים – בניה הם, הם חזרו אליה, הם באו לא כעולים הדשים אלא כתושבים-חוזרים, והארץ חייבת לקבלם כמו שכל אם מקבלת את בניה, גם כשהם שבים ממרחקים כעבור שנים.

"כל המאורעות המרים שבאו על אדמת הקודש – לא יוכלו להזיק"

גם לימי-שפל נשא הרב את דברו הנאמן:

> גדולה עלינו החובה, לעורר את האהבה הישנה לציון, האהבה הנצחית והבוערת בלבת-אש-קודש, בלבב בני-עמנו, בכל מקום שהם.
>
> עלינו ללחום בכל עוז, בשנאת ארצנו-הקדושה, שהתחילה להכנס בחלקים מקרבנו. עלינו להשמיד בזרוע-עוז רוחנית ובקדושת-עולמים של ארץ-חמדה, את הזוהמה של המרגלים, שהתחילה להתעורר דווקא ב"עת לחננה".
>
> "דבר אלקינו יקום לעולם" – קדושת הארץ וחיבתה לא נשתנתה ולא תשתנה, כל המאורעות המרים שבאו על אדמת-הקודש, החמריים והרוחניים – לא יוכלו לה.
>
> כשם שלא יוכל כל חורבן חומרי למעט את האהבה לארץ-חמדה, כן לא תוכל גם כל שממה רוחנית למעט את החיבה הקדושה והעמוקה לארץ-החיים. – – – הקשר הנאמן

של נשמת האומה עם ציון ומקראיה, עומד וקיים לעד. ואור אהבתם עוד יאיר שבעתיים, ילהיב כל לב וירומם כל רוח, יקדשם ויעודדם.

חזון הגאולה עמ' קסא־ב. מאמרי הראי"ה עמ' 323 "הקריאה הגדולה: לארץ ישראל!"

"אור של גאולה במהלך של תעלומה"

מראשית צמיחתה היתה הגאולה לוטה במאפלים, עד בלי הכיר איזה אור מתנוצץ ממנה. וכן הולכות התעלומות בכל המדרגות, שבהן מופיעה האורה השמימית הקשורה באורו־של־משיח.

ביסוד הבית השני, שנבנה על ידי עזרתו של כורש מלך פרס – שעליו אמרו חז"ל (ראש השנה ג, ב) שהחמיץ אחר כך – נתגלתה גם כן התופעה־התעלומה הזאת: גם בו אורו־של־משיח התנוצץ במסתרים, כי הלא "כה אמר ד' למשיחו, לכורש, אשר החזקתי בימינו – – – ואקרא לך בשמך, אכנך ולא ידעתני – – – אאזרך ולא ידעתני" (ישעיה מה, א־ד־ה).

ובימינו אלה, אין ספק שעוד הפעם אורו־של־משיח, אור של גאולה במהלך של תעלומה מופיע ומתנוצץ לפנינו – – –.

אבל בסופה של ההסתרה, תעלה ותבוא ההופעה האדירה, הגילוי המופלא, ומאופל וממסתור עיני עורים תראינה באור החדש אשר על ציון יאיר – יהי רצון שנזכה מהרה לאורו.

התור, תשרי, תרצ"ד. מאמרי הראי"ה עמ' 171 "ענן התורה וענן הגאולה"

"מידתו המיוחדת של רבי עקיבא:
לחזק כל חזון של גאולה ושל תורה"

מידתו המיוחדת של רבי עקיבא, שהיא מתעוררת עכשיו בזמן צמיחת הישועה, להיות לגוי לאור־עולם, [זוהי] התלהבות ומסירות לחזק כל חזון של גאולה ושל תורה לישראל ולארצו.

ודוקא מפני שהחזון בשעתו נכשל, ובר־כוכבא נפל ועמו נפל ישראל בבחינת חירותו הלאומית, בטוחים אנו כי תורת־אמת אשר בפה קדוש[18] יבוא תור לה, והתור הזה

18. עי' רמב"ם הלכות מלכים, פי"א, ה"ג, ועי' רדב"ז שם: "אין ספק שהיתה מחלוקת בין החכמים, מקצתם לא האמינו שהוא משיח וקצתם האמינו, ורבי עקיבא מכללם. ואפילו אחר ששלחו חכמים 'אי מורח ודאין או לא' – לא חזר בו רבי עקיבא".
ועי' פרי צדיק לספר דברים, מאמרי ט"ו באב, סי' ה. וראה דבריו הנאים של הגרמי"ל זק"ש ז"ל בספרו "זמנים", ירושלים תשי"א, במאמר "חורבנה של ביתר ולקחו" (עמ' נה).

הולך ובא, ולא תקום פעמים צרה, ולא לחינם לחם ישראל מלחמת קיומו ונצחו עד הדור האחרון ועד בכלל.

מתוך מכתב־הברכה ל"בני עקיבא", "זרעים", ער"ה תרצ"ו. מאמרי הראי"ה עמ' 202-3

החדירה לפנים והשמחה בעתיד – שעל ידם מבליגים על יגון ההווה – הן הן העבודות הקדושות, שעליהן זורחים שביבי אור נשמתו של רבי עקיבא.

– – – רבי עקיבא, אשר גניזת־אוצר־נשמתו היא, ברזא דמחשבה הנעלה מכל זמן – "שתוק, כך עלה במחשבה לפני" (מנחות כט, ב) – אצלו לא היה בכוח ההווה הארעי החולף והעובר, להחליש אף במעט, ואפילו רק לזמן, את העונג הנפלא של העתיד, הנצחי והקיים.

מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, מאמר "טובים מאורות", ירושלים תר"פ, עמ' 12-13
עיין ליקוטי הראי"ה ג עמ' 126-132

בעיקבא דמשיחא, נשמת רבי עקיבא מתגלית והולכת, והוא הש ומשחק למראה השועל היוצא מקדשי־הקדשים, אינו נכנע בפני מלכות־רומי, וגם אנו נדגול בשם ד', ונתאמץ לזקוף את קומתנו שנכפפה בימי גלותנו, ומהרה יאמנו דברי ד' ביד נביאו: "ראשון לציון הנה הנם, ולירושלים מבשר אתן" (ישעיה מא, כז).

מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, קונטרס "כל הארץ", ירושלים תש"ז

פרק לג

יומא דהילולא של רבי שמעון בר־יוחאי

(ל״ג בעומר)

הגבורה העילאית של תלמידי רבי עקיבא, והגבורה הצפונה של קדושי הקהילות – מתחברות יחד באוצר־הרזים של ר׳ שמעין בר־יוחאי!
מגד ירחים, באר מגד ירחים, עמ׳ פו

פתגמו זה של מרן הרב זצ״ל לחודש אייר, שנדפס בשעתו בלוח ״ארץ הצבי״ (יפו תרע״ד) מבואר בהרחבה בפי כתבו של הרב עוזי קלכהיים (שליט״א) [ז״ל] במאמרו ״באר מגד ירחים״, קובץ הראי״ה (ירושלים תשכ״ו, עמ׳ קפב־קצג, באר מגד ירחים, עמ׳ פו-קי), וסיכומו התמציתי הוא:

תלמידי רבי עקיבא מבטאים את הגבורה בצורה אקטיבית[1]. קדושי הקהילות מגלים את הגבורה הצפונה בדרך של פאסיביות בהתכנסות פנימית, ואוצר הרזים של רשב״י זוהי גבורת פנים־שבפנים, רז נצח ישראל.

ויש כאן שלשה תמרורים: **העבר** המזהיר בגבורתו העילאית, **ההווה** במצב הגלות בגבורתו הצפונה, ואוצר־הרזים של רשב״י הוא חזון **העתיד** הנשגב [שעל ידי ספר הזוהר ״יפקון מגלותא ברחמים״ (נשא דף קכב, א)[2]].

תמציתיים הם החרוזים אשר כתב מרן הרב זצ״ל ב״מגד ירחים״ – פתגמי החודשים – ואשר ראשי שורותיהם הם אותיות אייר:

---

1. ״והעמיד רבי עקיבא תלמידים הרבה, והווה שמדא על התלמידים״ (איגרת רב שרירא גאון). ומובא בטור (או״ח סי׳ תצג) שתלמידי ר״ע שמתו ״נקברו אחר שקיעת החמה״, ונראה שעובדה זו כרוכה היתה בגזירות המלכות.
2. עיין להלן עמ׳ 398, 408, ועיין אורות, אורות התחיה פרק נז וארץ-חפץ ב, ט (בית אל ה׳תשנ״ה) ובנספח שם.

אספה גילה, בימי ספירת־העומר חדלה,
יכאב מאד רדת תלמידי רבי עקיבא שאולה.
יעבור העצבון בח״י בו – הילולא דרבי שמעון,
ראשון לחכמי הרזים, עמוד האש והענן.

לוח ״ארץ הצבי״, תרע״א, באר מגד ירחים, עמ׳ פג

קריאת־שמע של הרב בלילות ספירת־העומר, היתה נרגשת יותר מהרגיל, האריך יותר ב״אחד״!

סח לי ידיד־נעורי, יקיר ירושלים, רבי אליעזר אלינר ז״ל:[3]

תפילתו של הרב תמיד הרשימה. גם ביום רגיל, לא היתה תפילתו רגילה. אולם זכורות לי במיוחד תפילות ערבית של הרב בלילות ספירת־העומר. ״קריאת שמע״ של אותם ערבים, היתה נרגשת

---

3. תוך כדי סידור פרק זה בדפוס, הלך לעולמו – בש״ק פ׳ בהעלותך, ט״ז בסיון תש״מ – רבי אליעזר אלינר ז״ל. (עי׳ ליקוטי הראי״ה ג עמ׳ 336-353). עלתה מאליה שלהבת נר־נשמה צנוע אשר האיר באור־יקרות בקרתא דשופריא. אישיות נעלה ברוכת־מעלות ויקרת מידות, שמעטים כמותה. מלא למד־דעת במקצועות תורה ומדע. בקי מופלא במסורות של מקרא, במנהגי ותיקין של קהילות ישראל ובנוסחאות תפלה ופיוטים. למד ולימד בע״פ ובכתב, ופיזר־נתן מלוא־חפנים ידע לכל אשר שאלוהו ודרשוהו ופקדו את נווהו השאנן. מורה מוכתר בנימוסין ומחנך נעים־הליכות, רב השפעה באישיותו הנלבבת, בחן־פשטותו ותום־דרכו. יליד ליבוי (לטביא), יצק מים בברלין על ידי הגרא״א קפלן ז״ל והגרי״י וויינברג ז״ל, ובעלותו ירושלימה בתרפ״ז דבק ברש״ח לנדוי ז״ל – ראש ״הפועל המזרחי״ (עי׳ עליו ליקוטי הראי״ה עמ׳ 440 ואילך) – ועודד את ראשוני ״בני־עקיבא״. מבאי בית מרן הרב זצ״ל היה, ומנאמני רוחו ודברו. אביו הנכבד, ר׳ שרגא־פייבוש אורדנג ז״ל, נתפרסם בפרדס האתרוגים הבלתי־מורכבים אשר נטע בחדרה, ומדי שנה בשנה היה רבי אליעזר ז״ל מביא שי להרב – אתרוג מהודר מפרדסו של אבא. ממייסדי אגודת הסטודנטים הדתיים ״יבנה״ וקובעי דמותה, וכמה מרשים היה לראות את תלמיד האוניברסיטה כשהוא צועד בערבי־שבתות יחד עם אנשי ״משמרת שבת״ מוותיקי ירושלים, לזרז בעלי־חנויות ומספרות לסגור את דלתותיהם ולקבל פני שבת מלכתא, וכן כשהוא עומד ומתפלל במוצאי שבת על יד הכותל המערבי במניין המיוחד של הרה״צ ר׳ זרח ברוורמן ז״ל. שיעורי מסכת בבא בתרא, שהו״ל מטעם המחלקה לחינוך ותרבות תורניים בגולה – הם מלאכת מחשבת, וכל מה שיצא מעטו היה נאה ומשובח. ״והצנע לכת״ – חי בצניעות והסתפק במועט, אולם ביתו היה פתוח לרווחה, והוא פיזר־נתן ביד נדיבה, בגלוי ובסתר. כשמלאו לו ששים שנה ויצא מ׳כרת׳, המציא לי סכום נכבד לצרכי צדקה, בתנאי מפורש שלא ידע מישהו מהנעזרים מאין בא עזרם.
כמנהל הסמינר למורות ״אפרתה״ הקדיש תשומת לב מיוחדת לבנות המשפחות מעוטות־היכולת, עודד את התלמידות החלשות והשתדל לקדם אותן כמיטב יכלתו, כמקרא שכתוב: ״את האובדת אבקש ואת הנידחת אשיב ולנשברת אחבוש ואת החולה אחזק״ (יחזקאל לד, טז), ומי כמוהו היה בקי במקראות, והם נר לרגליו ואור לנתיבותיו.
עמד לימינו של רבי שלמה טל (שליט״א) [ז״ל], בעריכת הסידור הארץ־ישראלי החדיש, מאיר־

יותר מהרגיל, האריך יותר ב״אחד״. דומני שהרב חי אז בעולמם של תלמידי ר׳ עקיבא – ואולי של קדושי הקהילות בגזירות תתנ״ו במסעי הצלב – והמימרא של ר׳ עקיבא ״כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה – בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נשמתך – אמרתי מתי יבוא לידי ואקיימנו״ (ברכות סא, ב), כאילו ריחפה על פני תפילת־הדביקות של הרב.

״רומי ואליליה כליל תחלוף, ואור ציון ומקראיה לעד יזרח״

בנפשו הענקית של רבי עקיבא, ניצב היה העתיד הרחוק כמו הווה קרוב, סמוך ונראה. וכך אנחנו רואים את רבי עקיבא עומד מלא צהלה למשמע קול־המונה־של־רומי (מכות כד, א), מפני שהאהבה האלקית הנובעת מעומק חכמת לבו, הורתהו לראות במלוא הציור החי, כי רומי ואליליה כליל תחלוף, ואור ציון ומקראיה לעד יזרח. ומחזה העתיד הודאי, מילא כל כך את לבבו הטהור, עד כי לא הניח מקום גם לאנחה על מצב ההוה המדכא, המרעיד, כי הווה זה היה בשבילו רק כעב קל עובר על פני החמה הברה בשחקים.

עולת ראיה, ח״ב, עמ׳ ד

״היודעים להצמיד כל עיזוז-חיים אל האור האצילי״

תלמידי רבי עקיבא [הדורש כתרי־אותיות ומגלה בכל קוץ וקוץ תילי־תילים של הלכות], הם היודעים להצמיד כל עיזוז־חיים אשר בתבל ומאורעותיה, אל האור האצילי אשר ברזי מחשבת תמים־דעים.

ראש מילין, עמ׳ מט, מהדו״ב עמ׳ מ-מא

חנוני הסגולה, הדורשים על כל קוץ וקוץ תילי־תילים של הלכות, הצופים באור המחשבה האלקית, הם המכוונים את הליכות התבל ומצעדי בני אדם.

העינים ״רינת ישראל״, הפליא עצה בקביעת הנוסח והגדיל תושיה בדיוק הניקוד, וזכה בהקדמה ל״ברכה כפולה ומכופלת על עצותיו הברוכות, ועל הדרכתו המלאה ידע ונסיון, במשך כל שנות העבודה בהכנת הסידור, עד שזכינו לברך על המוגמר״.

היה מאד מקובל על מתפללי בית הכנסת בזכרון משה, מקום־תפלתו הקבוע והרבנים הגר״מ סטלביץ ז״ל והגרמי״ל זק״ש ז״ל כיבדוהו ביותר.

תרם הרבה זמן לחברה־קדישא גחש״א של קהילת ירושלים, ופעל ללא־לאות למען סדריה הנאים והמתוקנים, ברוב זהירות במנהגי קדמונים.

ביקש לחרות על מצבתו: ״עלה לארץ בתרפ״ז, וזכה לראות בה בתקומת מדינת ישראל בתש״ח, ובישועת ד׳ הגדולה על עמו ונחלתו בתשכ״ז [ובסוגרים נוסף בצוואה: אם חלילה לא יבוא משיח עד יום מותי, יוסיפו שם] וציפה לרגליו של משיח״ – תנצב״ה.

רבי עקיבא בשעתו ותלמידיו בכל הדורות, המקבלים עליהם מלכות־שמים באהבה, גם כשסורקים את בשרם במסרקות של ברזל, וצופים במרכבה במנוחת־רוח, נכנסים בפרדס בשלום ויוצאים בשלום. הם המחזקים את ידיו של כל בונה, של כל צועד מצעדים של הטבה ושל שכלול.

שם עמ' קג־קכא, מהדו"ב עמ' צט

"הלכה למשה מסיני – בכתרי האותיות היא גנוזה"

תורתו של רבי עקיבא, מקושרת בקשר הכתרים של האותיות – – – והלכה למשה מסיני לא בפני עצמה ניתנה, כי אם בכתרים היא גנוזה, ב"אור' זרוע' לצדיק' ולישרי' לב' שמחה".[4]

אגרות הראיה, ח"ב עמ' רצד

כולהו סתימתאי אליבא דרבי עקיבא (רש"י ריש מגילה, עפ"י סנהדרין פו, א) – פלגים רבים הולכים וזורמים, מתניתין, תוספתא, ספרי, ספרא וכו', אבל הכל בא מתוך הים הגדול, תורתו הכוללת של רבי עקיבא.

התורה – תורת חיינו, וכל הפלגים המתגלים ברוח, וכל הפלגים המתגלים בחיי האומה, ממנה הס זורמים, ולאחדם עם מקורם הברוך לנצח אנו נדרשים.

מתוך מכתב־הברכה ל"בני עקיבא",
"זרעים" ער"ה תרצ"ו, עי' לעיל עמ' 278-277
מאמרי הראי"ה עמ' 202

"ידיעת מעלתו של רבי שמעון בר־יוחאי – היא בעצמה הלכה!"

סיפור שבחי־עצמו ומעלותיו, בין בעניני תורה וחכמה, ובכל מעלה טובה – אסור מצד איסור־גאוה, ולא הותר הדבר כי אם לחסיד גדול במקום צורך גדול – – – וכמו שמצינו כמה דברים שהותרו לקדושים לצורך־שעה, ואין מקום להשתמש בהם כי אם מי שראוי לכך ובשעה הראויה לכך – – –

דבריו של רבי שמעון בר־יוחאי: "ראיתי בני־עליה והם מועטין, אם שנים הם – אני ובני", ו"יכולני לפטור כל העולם מן הדין" (סוכה מה, ב) – גופי־תורה הם (כי כמה גופי־תורה ישנם בענייני נשמות, קישוריהן ומעלותיהן), וידיעת מעלתו של רבי שמעון בן־יוחאי היא בעצמה הלכה. ומצינו שהראה הקב"ה למשה־רבינו ע"ה דור דור וחכמיו וכו' (ויקרא־רבא פ' כו, ז), משמע שידיעת דבר זה מכלל התורה הוא, והשלים הקב"ה למשה־רבינו גם חלק־תורה זה.

מוסר אביך פרק ג סע' ד, עמ' עא־עב

---

4. סופי התיבות: ר' עקיבה, עיין הקדמת "אור זרוע" לרבי יצחק מוינא, זיטומיר תרכ"ב.

רבי יהודה קארי ליה [לרבי שמעון בר-יוחאי] שבת, דכלהו שיתא [ששת הימים] מניה מתברכין, דכתיב שבת לד' קודש, מה שבת לד' קודש, אף רבי שמעון שבת לד' קודש.

זוהר, ח"ג, דף קמד, ב

וזהו ענין הילולא דרשב"י בל"ג בעומר דווקא, דהנה ניצוץ רשב"י ע"ה היה מבחינת מדרגות דמשה, שקיבל בלוחות האחרונות, כמבואר בכתבי האר"י ז"ל – - - שהיה שורש נשמתו מבחינת **משה** - - - ומבחינת **משיח**. - - - והיתה מאירה בו בחינת האור היותר שלם - - - שהיא בחינת **הוד**, - - - ולכך זמן הסתלקותו של **רשב"י** היתה בל"ג בעומר, שהוא בבחינת **הוד שבהוד**, שבזמן הסתלקותו היתה מאירה בו תכלית שלימות רוחו, למעלה ברום המעלות.

סידור אדמו"ר בעל התניא ז"ל, סוף שער הל"ג בעומר

הנה רבי שמעון בן יוחאי קראוהו בוצינא קדישא, כי על ידו נתגלו באיתגליא סודות התורה, סודות האור כי טוב הגנוז בתורה, ועל כן נקרא ספרו הקדוש זוהר – אור המבהיק מסוף העולם ועד סופו, ועל כן יומא הדין – ל"ג בעומר יומא דהילולא דרשב"י – טו"ב ימים למתן תורה.

בני יששכר, מאמרי חודש אייר, מאמר ג, ב

"ספר הזוהר – מרום אוצר המחשבה והרגש אשר לישראל"

כמה מרוממים הדברים על ספר הזוהר והשפעת אורו, אשר כתב מרן הרב זצ"ל בשנים הראשונות לעלותו לאה"ק, במאמרו המקיף "מעט צרי", בראש ספרו "אדר היקר" (מהדורת תשכ"ז, עמ' יז):

ספר הזוהר – הוא מרום אוצר המחשבה והרגש אשר לישראל. ועתיד הוא להעריף על האומה טל-של-תחיה, וחיים של חילוץ-עצמות, לרומם קרן ישראל – "לאקמא כנסת ישראל מעפרא" (עיין זוהר פקודי דף רמ, א) - - - נהרי נחלי רוממות המחשבה, שיצאו, שיוצאים ושעתידים לצאת, ממקורו מקור-חיים, לישראל ולאדם, יביאו לגבורת אמת ואמונה, מלאה חוסן-ישועות חכמה ודעת (עיין ישעיה לג, ו).

אור הזוהר וכל החיל הגדול כמחנה-אלקים היוצא מכל השפעותיו, על בחירי גדולי הנפש שבעמנו - - ימציא לנו גם עתה אנשים העומדים בגדלם מעל לאופק החיים הרגילים-המעשיים, ההשפעה האצילית הנישאה תחולל נפשות מלאות אור ויפעה, והם יאירו לנו בקרני הודם כשמש בגבורתו.

מאורות הקדושה

בכתבי מרן הרב זצ"ל, מתחדשת בעוז התביעה הנמרצת של רבי חיים ויטאל ז"ל בהקדמתו ל"עץ החיים", ושל רבי משה-חיים לוצאטו ז"ל בהקדמתו ל"קל"ח פתחי

חכמה", לעסוק בחכמת הנסתר, בנשמת התורה ורזיה העליונים:

> החסיד ר' משה-חיים לוצאטו ז"ל, בפירושו לאידרא-רבה (אדיר במרום, דף ז), לימד אותנו שהאידרא של רבי שמעון בר-יוחאי, היתה דומה לענין תיבת-נח (ובראשית-מהימנא, זוהר בהעלותך דף קנג, ב, שנינו: "והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע – אלין אינון דקא משתדלין בזוהר דא, דאקרי ספר הזוהר, דאיהו כתיבת-נח"): כמו שנתקן העולם כולו בזמן המבול, על ידי גידול בעלי-החיים והספקת מזונם בתוך התיבה, כך נעשו התיקונים הגדולים של מאורות הקדושה **בפנים האידרא**, כי עדיין לא היתה אפשרות שיתפשטו בעולם.

"פעולות גדולות בנפש מלאה אומץ ורוח-גבורה"

> – – – אבל לא זו התכלית, רק במשך התיקון (והצורך להביא את העולם לשלמות), צריך האדם לנסות כוחותיו, אולי יוכל לשלח אותם חפשי לעבוד עבודת השי"ת ביתר-שאת, כי אי-אפשר לתלמוד-תורה להתרחב ולעשות פעולות גדולות, כי אם בנפש מלאה אומץ ורוח-גבורה, ללכת ברחבה – והוא ענין שילוח העורב והיונה, שימצא האדם דרכים בנפשו, שיוכל לנסות כוחותיו, כמו נח ששלח מעופפים שכנפיהם מגינות עליהם ממי-המבול – – עד אשר ימצא בעצמו – אחרי שיתיישב הרבה – שראוי לו החופש – – דוגמת מאמר השי"ת לנח: "צא מן התיבה".
>
> מוסר אביך, עמ' לח, פרק ב סע' א

"תיקונים גדולים בכללות הגאולה"

ובהמשך הדברים ב"אדיר במרום" שם, אומר רמח"ל ז"ל: "כי בהעשות כל הפעולות הגדולות האלה (של התיקונים) בפנים – – – סוף סוף הארה יוצאת משם, לעשות תיקונים גדולים בכללות הגאולה".

והן הן הדברים המפורשים ברעיא מהימנא (זוהר נשא, דף קכד, ב): "ובגין דעתידין ישראל למטעם מאילנא דחיי, דאיהו האי ספר הזוהר, יפקון ביה מן גלותא ברחמי, ויתקיים בהון ד' בדד ינחנו (דברים לב, יב)".[5] ורבי אברהם אזולאי ז"ל כותב בספרו "חסד לאברהם" (מעין ראשון, נהר כד): "והנה כל שיזכו אליו (לספר הזוהר) – יזכו לגאולה".

ובתיקוני-זוהר (סוף תיקון ו'): "וכמה בני-נשא לתתא יתפרנסון מהאי חיבורא דילך, כד אתגליא לתתאי בדרא-בתראה בסוף יומיא, ובגיניה וקראתם דרור בארץ (ויקרא כה, י)".

"רבי שמעון בן יוחאי וחבריו, שתורתם אומנותם"

תלמוד-תורה מעניק לאדם תמיד השגות שכליות, מעמיקות בתוכן את האמיתות הנצחיות הקיימות לעד, שהן הן **חיי-עולם**.

---

5. עי' לעיל עמ' 393, ולהלן עמ' 408.

לעומת זה, זמני התפילה מיועדים להעלות ולרומם את ההרגשות הנפשיות (שאמנם הן יונקות מאוצר ההשגות והדיעות), ועל פי רוב הרגשות אלו קשורות הן במצבים השוטפים־החולפים של חיי־הגוף – **חיי־שעה**.

ובהיות האדם זקוק גם להשלמת ההשגות השכליות, וגם להפעלת ההרגשות הנפשיות, נחוצה הבחנה והדרכה מעשית בין המצב הדורש להתמסר ללימוד העיוני וההעמקה השכלית, לבין המצב הדורש את הרוממות הנפשית וההפעלה הרגשית – "זמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד" (שבת י, א).

דברים אלו כוחם יפה לגבי כל אדם מישראל, ברם לא כן לגבי רבי שמעון בר־יוחאי וחבריו – כל כך היתה גדולה ההשפעה הרוחנית של התורה עליהם, וכל כך היו נפעלים מתלמודם להרגשת כל טוב ונעלה, שלא היו צריכים לאמצעי של תפילה לצורך עילוי הרגשותיהם.

כדרכו של אמן אמיתי, אשר ראייתו־התרשמותו מספיקה לו, בשביל לבצע את מלאכת־המחשבת בשלמותה, כך גם הם היו בדרגא של "תורתם אומנותם" (שבת יא, א) – תורתם בעצמה הספיקה להפעיל את ציוריהם הרוחניים על מלוא הרגשותיהם הנפשיות (וברעיא מהימנא, זוהר פינחס דף רלח, ב, ואית מארי־משנה דתורתם אומנתם, דלא זזה שכינתא מנהון כל יומיהון).

ולכן הם, בעסקם בתורה היו פטורים מן התפילה – שכן חיי השעה הנפשיים־הרגשיים שלהם היו מושפעים במידה שלמה מן ההשגות השכליות של חיי־עולם (על־פי עולת ראיה, ח"א, ענייני תפלה, עמ' כ ועמ' כב).

(ועיין מה שכתב מרן הרב זצ"ל ב"טוב ראיה" (בש"ס הוצאת "אל המקורות" – ירושלים תשכ"ז – בבא־בתרא, בביאוריו למאמרי רבה־בר־בר־חנה; מאמרי הראיה עמ' 433-430), **זימנא חדא הוה אזלינן בספינתא וחזינן ההוא כוורא וכו'. ונראה להוסיף שכדי להוציא מדעתם של אלה שאינם בדרגא זאת, הוא שאמר ר' שמעון בפרקי־אבות** (פרק ב משנה טו) – הוי זהיר בקריאת שמע ובתפילה).

ל"ג בעומר, תרפ"ה, בבני־ברק

ל"ג בעומר תרפ"ה – יום חג היה בבני־ברק. מייסדו הנאמן של ישוב חדש זה, רב־הפעלים ר' יצחק גרשטנקורן ז"ל,[6] מספר בזכרונותיו על עיצומו־של־יום:

ביקורו של מרן הגאון, הרב הראשי לארץ ישראל, היה מאורע שראינוהו כשיא בחיי ישובנו.

הגאון היה למאור־עיני ולמורה דרכי באמונה שלמה בכל זמן ועידן, בהתקשרותו לבני־ברק. בימים הכי קשים והכי נוראים, כשנסעתי לירושלים לשפוך נפשי אצל 'הכותל המערבי', לא החסרתי אף

6. עיין ליקוטי הראי"ה ב פרק כח, "על חולותייך בני ברק".

פעם מלבקרו בהיכל־קדשו. והחיזוק והעידוד שקבלתי ממנו, היו לי למרפא־נפש. – – – בכליון עינים חכינו ליום ביקורו אצלנו, יום בואו לראות את בני ברק ובוניה בעיניו.

והנה ביום ל״ג בעומר, הגיע הרב הראשי זצ״ל עם מלויו הרבנים הראשיים מתל־אביב־יפו, הגר״ש אהרונסון ז״ל והגרב״צ עוזיאל ז״ל, ועוד רבנים ובעלי־בתים חשובים מת״א.

החגיגה התחילה עם סיום כתיבת ספר־תורה, ובלילה סידרנו ״הדלקה״ על אחד ההרים הגבוהים. השמחה הקיפה את כל הקהל, גם ׳ההרים רקדו כאלים׳. למחרת בבוקר קיימנו מסיבה בבית הועד, בהשתתפות זקני העדה, ולפני הפרדו מאתנו, רשם הרב הראשי בספר־הזכרון של בני־ברק את השורות האלה:

ב״ה

אברך את ה׳ אשר זיכני להיות במושבה הקדושה בני־ברק תובב״א בל״ג בעומר תרפ״ה, ומקרב לב אברך את מיסדיה, בוניה, משכלליה ומרחיביה, שימלא ה׳ משאלות לבכם לטובה, ואור הקודש של התנא הקדוש רבי עקיבא זי״ע ועכ״י יאיר עליהם ועל כל ישראל לראות מהרה בגאולה שלמה, בבנין ציון ועריה בטוב ה׳ בארץ החיים. וידי הבונים בארץ חמדה בקדושת התורה ויראת ה׳ טהורה תעשינה חיל, ורבים ילכו לאורם, כנפשם היפה ונפש מברכם באהבה נאמנה.

הק׳ אברהם יצחק הכהן קוק

חבל שמייסדה של בני־ברק רבי יצחק ז״ל, אינו מוסר לנו את דברי המשא אשר נשא הרב ביומו הגדול של רשב״י, איש חיי־העולם, בשבחם של העולים לאה״ק מפולין החסידית, העמלים קשה בחיי־השעה.

אולם מצויה בידינו איגרת, אשר שלח הרב לידידו הדגול, הרב ר׳ זלמן פינס ז״ל, איש־מינסק היושב בשווייץ, ודברי־קדשו באיגרת זו תואמים את מעמד העידוד והחיזוק בבני־ברק הנבנית והנגאלת. (עי׳ להלן עמ׳ 432).

גדולי חיי־עולם דעתם נתונה גם לתיקוני חיי־שעה

באיגרת הנלבבת הזאת, מסביר מרן הרב, כי גם אנשים השקועים ברוחניות, מבינים יפה את צרכי השעה של הציבור, ודעתם נתונה לתיקונו ולטובתו:

מצינו שרבי שמעון בר־יוחאי, שבצאתו מן המערה כשראה בני אדם עוסקים בחרישה וזריעה, הגיב בחריפות ואמר ״מניחין חיי־עולם ועוסקין בחיי־שעה?״ (ורק כעבור שנה, ולאחר שראה תופעה מיוחדת של חיבת־מצוות, נתיישבה דעתו), דווקא הוא היה זה אשר בראותו חובה לעצמו לתקן משהו לטובת־הרבים – אחרי נס הצלתו – היה התיקון שלו לא בעניינים רוחניים אלא בעניין חומרי, תיקון שעניינו מניעת טורח הליכה מיותרת מן הרבים (שבת לד, א).

דבר זה בא ללמדנו, שבעיקרו של דבר, ההערכה הגדולה של חיי-עולם אינה סותרת כלל את היחס המתאים והמאוזן לחיי-השעה וצרכי יום-יום, ולא באה התגובה הנמרצת של רשב"י בשעתה אלא כלפי ההפרזה של ההשתקעות בחיי שעה [ועיין עולת ראיה, ח"ב, עמ' מה-ו, עין-איה שבת פרק ב, רפה].

ואמרו שם בגמרא, שרשב"י למד זאת מיעקב-אבינו, אשר בצאתו מבין שיני-אריות, שניצל מלבן ומעשו, והגיע לשכם "שלם בגופו שלם בממונו ושלם בתורתו", תיקן להם מטבע, שווקים, מרחצאות (שבת לג, ב), למדנו, שאיש-תם יושב-אהלים, כשדעתו נתונה לצרכי-הרבים, הריהו עוסק גם בתיקונם של הדברים החומריים הפשוטים ביותר.

תיקונים אלו של הבחיר-שבאבות בשכם דווקא, גם בזה ישנה סמליות הקשורה בנאמר לעיל: בשכם נחלקה מלכות-בית-דוד, ויסוד המאיסה במלכות זו, נבע מן העובדה שנפגמה האמונה שמלך עוסק בתורה כדוד ובחכמה כשלמה, ראוי להנהיג מלכות, וכאילו שלצורך זה נחוצים לא אנשי-רוח אלא אנשי-מעשה.

והקדים יעקב-אבינו ולימד לדורות שדוקא תומת-ישיבת-האהלים, היא גם שמדריכה לעשות את הטוב והמועיל גם בשטחים החומריים, למען הרבים, והוא הדין למען העם כולו.

ועתידין ישראל לחזור להכרה הנכונה, שתורה ומלכות צמודות אצלנו, והנהגת המלכות כשהיא חדורה ברוח אמיתה-של-תורה, ברכה בה ותיקון בה לכל המדינה כולה. וזהו שאמרו חז"ל (ילקוט-שמעוני שמואל א', ח), שחטא זה של מאיסת מלכות-בית-דוד עתיד להתקן, כמו שכתוב (הושע ג, ה): "ואחר ישובו בני ישראל ובקשו את ד' אלקיהם ואת דור מלכם" (ע"פ אגרות הראיה, ח"ג, אגרת תשמג, עמ' ר-ז).

"ראיתי בני-עליה – והם מועטין"

מאמרו של רבי שמעון בר-יוחאי: "ראיתי בני-עלייה והן מועטין" (סוכה מה, ב), נתפרש על-ידי מרן הרב זצ"ל בדרך מקורית, בהבחנה שבין בני-בית לבני-עלייה: "אותם הצדיקים, שההסתכלות העליונה שלהם, מעכבת אותם מלהתבונן יפה בדברים המעשיים, צריכים הם להביט מלמעלה למטה, ולהגיע דרך התוכן הרוחני אל התוכן המעשי, כשם שרוב בני אדם צריכים להתאמץ להשכיל בדברים השכליים במהלך שהוא מלמטה למעלה, ולהגיע מהתוכן המעשי אל התוכן הרוחני. צדיקים אלה הם **בני העלייה** המועטים, **המסתכלים מעלייתם העליונה אל הבית הכללי**, המדור הרגיל של בית ישראל, הגוי כולו" (ערפלי טוהר עמ' עז; שמונה קבצים, קובץ ב סע' ש).

גאולת אדמות מירון וייסוד ישיבה על-יד ציון הרשב"י

נסיונות שונים נעשו במשך הדורות לתקוע יתד במירון, בקירבת הציון של רבי שמעון בר-יוחאי ור' אלעזר בנו. ואף בדורות האחרונים לא פסקו המאמצים לישוב יהודי במקום קדוש זה, שרבים נוהרים אליו מקרוב ומרחוק.

בהוספה ל"המגיד"[7] (ט"ו סיון תרמ"ג) מסופר: מירון נמצאת אצל קברו של ר"ש בר־יוחאי – – – לפני שש שנים קנוה ארבע משפחות מישראל, אשר לוו כסף למלא כל החסר למושב, והחוב מעיק עליהם מאוד. הקולוניסטים (מיישבי המושבה) נטעו בערך ב' אלפים עצי־זית, ומוכרים השמן במחיר טוב. בהקולוניא (במושבה) נמצא מעיין מים גדול, ואצלו נטעו הרבה עצי תאנים, רימונים ועוד. – – – עובדות שם בשכר, גם ארבע משפחות מישראל, שבאו מהמערב (מצפון־אפריקה), והן מתעסקות בעבודת הגנים".

ד"ר יעקב הרוזן (רזניק) ז"ל, מביא את הדברים בנספחים לספרו "חזון ההתנחלות בגליל" (ירושלים תשל"א, עמ' 418), ומעיר כי "במשך הזמן קנו כנראה האחים עבו [מצפת] את מירון". אחים אלה המשיכו בזה את מפעלו הישובי של אביהם הנערץ, חכם שמואל עבו ז"ל, אשר – כפי שמוסר הנ"ל בספרו – "עוד מקודם גאל את כל השטח שהקיף את ציון הרשב"י במירון" (שם, עמ' 237).

בתקופה יותר מאוחרת, אנו שומעים ב"החבצלת"[8] לשנת תרס"ט (מס' 94) מפי כתבו של אדמו"ר מלעלוב, ר' דוד בידרמן זצ"ל, איש־ירושלים, על יסוד ישיבה ומושב־זקנים במירון, על־ידי הר"ר אלעזר־יעקב פודהורצר ז"ל. וכעבור שנתיים הוא חוזר וכותב: "ועתה זיכני ד' ובאתי עוד פעם בשנה זו למירון, וראיתי כי ב"ה הישיבה מתקדמת והולכת במעלות רוחניות – – – ומצוה רבה להחזיק בידם" ("מחזיקי הדת"[9], לבוב, גליון 15, כ"ט טבת, תרע"ב).

"שמחתי לשמוע את אשר הגדילו לעשות בישוב הגליל ובפרט במקום הקדוש ציון הרשב"י זי"ע"

למכתבו המחזק של האדמו"ר מלעלוב, שנכתב בל"ה בעומר תרע"א, מוסיפים העומדים בראש המוסד ומפרסמים בו־בעתון, מכתב חם ומעודד ממרן הרב זצ"ל:

> ב"ה, לכבוד הועד הנכבד לישיבת בר־יוחאי ובית מושב־הזקנים במירון, ובראשם המאוה"ג מוה"ר אלעזר־יעקב פאדהארצער נ"י שלום וברכה.
>
> מכתבם הנכבד הגיעני, אמנם נתעכבתי להשיבם מפני הכבוד, מסיבת טרדות ומניעות שונות, אשר נצטערתי מאוד על זה, אבל אח"כ ראיתי שכל העכבה לטובה, כי נזדמנו לי בין כה וכה אנשים נכבדים, אשר מהם נודעתי אל נכון, תוקף פעלם הנעלה, שכולו

---

7. העיתון הראשון בשפה העברית. יצא לאור כשבועון במזרח ובמערב אירופה בין השנים ה'תרט"ו-ה'תרס"ג.
8. כתב-עת עברי שהופיע בירושלים בשנים ה'תרכ"ג-ה'תרע"א.
9. שבועון החרדי הראשון – "שבועון לחדשות ועניני המדינות", י"ל בשנים ה'תרל"ט-ה'תרע"ה ע"י חברת מחזיקי הדת בלבוב, "לבצר עמודי הדת", בעריכת ר' אברהם גינצלר. נוסד על-ידי הגאון ר' שמעון סופר אב"ד קראקא בעל ה"מכתב סופר" בנו של ה"חתם סופר". לעיתים נקרא "קול מחזיקי הדת". יצא לאור בתדירויות שונות: כל שבוע, שבועיים, שלושה ואף כירחון.

אומר כבוד, ושמחתי לשמוע את אשר הגדילו לעשות בישוב הגליל, ובפרט במקום הקדוש ציון הרשב"י ע"ה זי"ע, בבניינים טובים ומכובדים, אשר בזה גללו חרפה מעם-ד', וינחילו אותנו כבוד בפארם את המקום המקודש, אשר ינהרו בו מדי שנה בשנה אלפים מבני-עמנו, ואחינו הבאים בתור אורחים לחזות בקודש, ימצאו מחסה ומקום ללין, בכבוד ונחת.

"במקום החביב הזה, ראוי מאוד לגדל בו תורה ויראה טהורה"

עוד זאת הוסיפו צדקות ועוז, בבית מושב-הזקנים והישיבה, אשר כוננו ידם במקום החביב הזה, שראוי מאד לגדל בו תורה ויראה טהורה, יהי נועם-ד' עליהם, ונדיבי עם-ד' החפצים בכל לבבם בישוב ארץ-חמדה, יכירו את יקרת ערך פעלם לטוב, ויחזיקו ידם בכל עוז, למען יוסיפו אומץ, כהחזיק את היושבים לפני ד', ת"ח עמלי-תורה, והזקנים הנכבדים המוצאים מחסה על ידם, במקום הקדוש והאהוב לכל בית-ישראל.

"הוסיפו בנין שכלול וישוב, לחלק אה"ק אשר נפל לכם חבל לישבו"

ואתם טהורי-לב, הוסיפו אומץ, הוסיפו בנין שכלול וישוב, לחלק ארץ-הקודש אשר נפל לכם חבל לישבו, והבוחר בארץ-חמדה וחפץ בבניינה וישובה, יהי עמכם, ויכונן מעשי ידיכם לטובה ולברכה, לתפארת עם-ד', ארצו ונחלתו.

כנפשכם היקרה ונפש החותם בברכה,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק,
עבד לעם קדוש על אדמת הקודש, יפו עיה"ק והמושבות ת"ו.

מחזיקי הדת, שם

את מעשהו של רא"י פודהורצר ז"ל, המשיך אחר כך בנו הנמרץ ר' משה ז"ל,[10] ששינה את שם-משפחתו לפדהצור (וזכה לעמוד בראש עיריית צפת ת"ו), וגם כשנתקל בהפרעות מצדדים מסויימים, התאמץ לקיים את המוסד במירון, ובמכתב-עידוד אשר שלח לו מרן הרב זצ"ל, בכ"ח מרחשון תרצ"ה, נאמר:

הנני מחזק בזה את ידי כת"ר, בעבודתו הקדושה בהנהלת המוסד הקדוש – מושב הזקנים וישיבת בר-יוחאי שבכפר מירון – ואל ירפו ידיו מפני המקטרגים, שאין לנו

10. צפת ה'תרמ"ט – צפת ה'תשכ"ג. עיין ערכו באנציקלופדיה של הציונות הדתית כרך ו.

בעוה"ר כל פעולה טובה שלא תסבול מהם, ויהי ד' עמו לחזק את היתד והגדר, שיש לנו במקום הקדוש הזה, על ידי המוסד שכב' הוא מנהלו.[11]

אחרי מלחמת השחרור, כשנוסדה במירון ישיבת בני־עקיבא "בר־יוחאי", הזדרז איש־המעשה רב־הפעלים ר' משה ז"ל, למסור את החורבה לידיה, על מנת לשקם את הבניין, ולהשמיע שוב בין כתליו קול רינה של תורה ושל תפילה. ואמנם תיקנה "ישיבת בני־עקיבא" את הבניין הישן, והוא משמש כאולם־אוכל, ואף הוסיפה עליו קומה שנייה המשמשת כבית־מדרש, וכן צירפה לו חדרי־לימוד, וצעירים נלבבים מבני מרום הגליל, לומדים שם תורה ומתחנכים בכל מידה נכונה, וזכות הרשב"י מסייעתם.

כל תלמיד חכם היודע והמכיר גודל קדושת המקום, יודע כי אי אפשר להגיע לשמחה האמתית, השופעת שם בהילולא בל"ג בעומר, אם לא יתבונן וילבש חרדה ורעדה וישפיל עצמו לגבי נהורא דנשמתיה. ולפי ערך הביטול של המסך המבדיל – חומר הגוף הגס – לעומת זה יושפע מאור השמחה האלקית.

ומעיד אני באמת, כי בילדותי שמעתי פה, מרבני קשישאי הספרדים אשר אבותם ראו וסיפרו להם, כי הרב הקדוש רבי חיים בן־עטר זצ"ל, היה פעם אחת בהילולא, פה עיה"ק צפת ת"ו, וכשעלה למירון היה צועק: 'היכן אני השפל נכנס, למקום אש להבת־שלהבת' – – – ובעת ההילולא היה שמח שמחה גדולה.

הגאון ר' שמואל העליר ז"ל, ראב"ד בצפת,
קונטרס "כבוד מלכים", ירושלים תרע"ד, דף ח

---

11. מאמציו של ר' משה פדהצור ז"ל הועילו להחזיק מעמד עד פרוץ מאורעות תרצ"ו, אולם אז נתערער לגמרי המצב הבטחוני בהרי הגליל, ושוב נעזב המקום כל ימות השנה, ונפקד רק בימי ההילולא בל"ג בעומר. ורק בתחילת שנת תש"ט, כששחררה חטיבה 7 של צה"ל את הגליל המערבי, הגיע "עת-לחננה" גם למירון. ובחלקו של גדוד 79 עלתה הזכות לשחרר את מירון. על הטנק אשר יצא למערכות המלחמה במרום הגליל, נחרת השם **"רבי שמעון בר יוחאי"**, והוא פרץ והעפיל במעלה ההר, והגיע למקום קדוש זה בתרועות-גיל. והיה זה מעשה צוות הטנק, קבוצת הלוחמים, החיילים הדתיים בגדוד, ובראשם מר יוסף הגלילי (הי"ו) [ז"ל] (ה'תרע"ה-ה'תשנ"ז) (אשר מגיל צעיר נהג לעלות למירון בקביעות מימים ימימה), ובו ביום ערכו "הדלקה" בראש הציון, ושוב נישא על פני הרי הגליל קול שיר-המסתורין של המקובל רבי שמעון לביא ז"ל "בר-יוחאי נמשחת אשריך, שמן ששון מחבריך". (ראה ישראל במדינתו עמ' 126-124).

פרק לד

שר בית הזוהר

אשרי כל טועם טעם עדן־אלקים ונחלי־עדניו,
מצוף־דבש סתרי קודש, מסוד ד׳ ליראיו ובריתו להודיעם.
אורות התורה פרק י, ט

״ההולך בנתיב ישר ומטהר גופו – – – הקדושה שורה עליו״

״יאת ישרים סודו״ – ההולך בנתיב ישר של מידות טובות, ומטהר גופו להיות אכסניא של תורה ושל חכמה, הקדושה שורה עליו להחכימו באור גדול של תורת אמת.

טוב ראיה, ב״ב ע״ה, ב. מאמרי הראי״ה עמ׳ 442, ״מאמרי רבה בר בר חנה״ פרק יא

השגת החכמה הפנימית זקוקה לתנאים מיוחדים, לסור מרע ועשה טוב, לטהרה ולקדושה, אז יתגלה אור הרזים ליחידים המרוממים את העולם.

הרב הנזיר, ״קול הנבואה״ עמ׳ קלו

״כפי גודל האוצר של יראת שמים כן ירבה הון עתק של סתרי־תורה״

אי אפשר לזכות לאור־הצפון במוחא־סתימאה, כי אם לפי מרבית ערך גדולת היראה והאהבה וטהרת המדות, בכללן ובפרטן, ע״כ גם העסק הפשטי בכל ספרי אגדה, מחכמת המוסר והיראה, וכל ספרי תיקוני המידות והדעות, לרבנן קדישי קמאי ובתראי, חובה ומצוה שיהיה העסק בהם שגור וקבוע, בבקיאות הגונה, ושכל טוב, למיגמר ומיגרס ועיוני. וכפי ערך גודל האוצר הטוב של יראת שמים הטהורה, כן יראה הון עתק של סתרי תורה – ״כי ד׳ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה״.

אגרות הראיה, ח״א, אגרת עו, עמ׳ פב

הנשמה היונקת מטל־שמים מעל

ישנם יחידים, שקול־ד׳ דופק בנשמתם, והם מתקבצים לקראת דברים, היוצאים ממעמקי הנשמה הישראלית, בהיותה יונקת דוקא מטל־שמים מעל.

אגרות הראיה ח״א, אגרת רטז, עמ׳ רסו

למרן הרב זצ״ל היתה נטייה טבעית למסתורין, והזיקה המשפחתית – מצד בית אמא – לעולם החסידות החב״דית, ומאמרי הדא״ח (דברי א־לקים חיים) שנשמעו בהקשבה וברגשת־לב, בשעות ״רעווא דרעווין״ מפי המשפיע־החוזר, בעל ההסברה המעולה, רבי יחזקאל ינובר ז״ל, הביאו לידי עיון ב״תניא״ וב״ליקוטי תורה״, כבר בשחר ימי הנעורים, ופתחו שערים לחכמת־הרזים.[1]

אף גם זאת: בבית היתה חבילת הכתבים הגדולים של כתבי אבי־הסבא, הגאון ר׳ אברהם ז״ל, רבה של סביז,[2] ובתוכה גם ספר הזוהר ותקוני־הזוהר עם הערותיו המרובות, והנין אשר נשא את שמו, עסק בכתבים לא־מעט.

(ב״אגרות הראיה״ (ח״א, אגרות קד־קה, עמ׳ קכט), מצינו מכתב מתקופת־יפו – כ״ח טבת תרס״ח – אל האח הצעיר רבי שמואל קוק ז״ל, בדבר הדפסת התיקוני זוהר עם הערותיו של אבי־הסבא, בירושלים עיה״ק, אלא שלא אסתייעא מילתא).

אין פלא שאחרי שמילא עצמו בברכת ד׳ בחלק הנגלה שבתורה, בש״ס בבלי וירושלמי, פוסקים ומפרשים, וכן במדרשי חז״ל (״מדרש למדתי כמו שלומדים גמרא״, אמר לי מרן הרב זצ״ל), הרחיב לימודי ד׳ בחלק הנסתר שבתורה, ובראש וראשונה למד את כל ספרי הזוהר הקדוש, תיקוני־זוהר וזוהר־חדש, וכבר בגיל צעיר הגיע למידת ידיעה עמוקה ובקיאות עצומה בכל מכמני בית־הזוהר.[3]

״מיין עילאין קדישין – – – ממבועא דנחלא עמיקא״

בשנים הראשונות, כשבסגנון כתיבתו הופיעו מקורות, ניתנו לנו במפורש גם ציטטות מרובות מן הזוהר, אולם אחר כך, כשסיגל הרב לעצמו סגנון כתיבה חדיש, הבעת הרעיונות עצמם במינימום של ציטטות וציוני־מקור, נבלעו מעיינות־הנסתר בנחלי־הנגלה, ולא נודע כי באו אל קרבנה. אכן, ציוני־המקורות אשר הוסיף נזיר־אלקים הרב דוד

---

1. עיין ט״ל הראי״ה פרק א. שיחות הראי״ה פרק כג; לעיל ריש פרק א; בשדה הראי״ה עמ׳ 118-119
2. עיין ט״ל הראי״ה ריש פרק ג.
3. וכבר בשנות רבנותו בזוימל, עמד בספרו ״חבש פאר״ (פרק ג מהד׳ ה׳תשמ״ה עמ׳ יג), על דברי הזוה״ק בפרשת בא, ד״תפילה של יד לית לה מגרמה כלום״, שזה לכאורה בניגוד לתלמודא דילן (מנחות לח, א), ש״תפילין של ראש אינה מעכבת את של יד״? ויישב על פי דברי הגמרא בקידושין (מ, א): ״חישב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה״, והיינו שאם היה במחשבתו וברצונו לקיים גם מצות תפילין־של־ראש, הרי מחשבה ורצון זה ממשיך קדושה על תפילין־של־יד.

הכהן זצ"ל, בסוף "אורות הקודש", כרך ב, וכן הציונים ומראי־המקומות שהוסיף בנו־יחידו של מרן, הגרצ"י קוק (שליט"א) [זצ"ל], בסוף "עולת ראיה", ח"ב, ובסוף המהדורה החדשה של "אורות" (ירושלים תש"י), מלמדים אותנו מה עמוקה היניקה מספרי הזוהר, ומה רב היבול הרעיוני אשר בא אל גנזי־מחשבתו של הרב משדה הנסתר מ"חקל־תפוחין־קדישין".[4]

ואם בעוד היות הרב בחוץ־לארץ, נסע במיוחד אל גאון חכמי הקבלה, רבי שלמה עליאשוב ז"ל,[5] ושהה במחיצתו, בצילא־דמהימנותא, בכדי לקבל ממנו סתרי־תורה, "אשר לא יודעו כלל בשום שכל ובינה, זולתי מפי מקובל חכם לאוזן מקובל מבין" (כלשון הרמב"ן ז"ל, בהקדמת פירושו לתורה), והגר"ש ז"ל סמך ידיו עליו ומלאו חכמתו בעין־יפה (עיין רש"י במדבר כז, כג). הרי בעלותו לארץ־הקודש, גאה־גאו בו מעיינות הרזים, ורחובות־הנהר של נחלי־אמנה שטפוהו־עברוהו, מילאו מחשבתו־הגותו על כל גדותיה, ואז נכתבו הפנקסים הגדולים, אשר מתוכם ועל פיהם נלקטו "אורות־הקודש", האורות הקורנים והזוהרים בזיהרא־עילאה, ומטהרים ומקדשים כל הבא אל שבעה שעריהם ועשרה מאמריהם, "במיין עילאין קדישין, ממבועא דנחלא עמיקא – – נהרא קדישא, עמיקא דכל נהרין" (זוהר פ' אמור, דף צח).

"הזמן מחייב להרבות קנין בתורה הפנימית"

המאמר שבתיקוני־זוהר (תיקון ל, נתיב תניינא) "משום דעבדין לאורייתא יבשה" (ועיין תקו"ז תיקון מג), שימש לו להרב כתביעה נמרצת, להרחיב את הלימודים העיוניים, מעבר לספרי המחקר הפילוסופי, ולהעמיק בצדדי הנסתר שבתורה.

> אחינו היקרים, חכמי תורה, וסופרים משפיעים! גם אנו נואלנו וחטאנו, למדנו וחקרנו, פלפלנו וחידשנו, כתבנו וציירנו, אבל שכחנו את האלקים ועוזו, לא שמענו לקול נביאי־האמת, לקול מעולי חכמי דורות עולמים, לקול הצדיקים והחסידים, חכמי־המוסר וחכמי־העיון־והרזים, שצווחו והכריזו בקולי־קולות, כי סוף הנהר של התלמוד המעשי לבדו להיות יבש וחרב, אם לא נמשוך לתוכו מים־מני־ים, **מימא דחכמתא וקבלה**, מים־דעת־האלקים, מים טוהר האמונה הטהורה, הנובעת מנשמתנו פנימה, משרשה, ממקור החיים.
>
> לוח "ארץ הצבי" – תרס"ח; אורות עמ' קא, "קריאה גדולה"[6]

---

4. "לא מקרה הוא, כי אם עצמות-טבע-נפשי, מה שאני מרגיש עונג ונחת רוח, בעסק הנסתרות האלקיות. זאת היא עיקר מטרתי. – – – וכל מה שאכיר יותר את עצמיותי, וכל מה שיותר אתיר לעצמי להיות מקורי, בהכרה פנימית הממוזגת מדעה הרגשה ושירה, יותר יאיר לי אור ד', להיות לברכה לי ולעולם" ("ערפלי טוהר", עמ' כב. שמונה קבצים ב, עז). וראה מה שכתב ר' הלל צייטלין ז"ל, הי"ד, "ספרן של יחידים", ירושלים תש"מ, עמ' 237, ד"ה דבר גדול עשו וכו'.
5. עי' להלן עמ' 413, 422-425, ושיחות הראי"ה פרק יד.
6. מרן הרב היה נאה דורש ונאה מקיים, הוא למד – כאמור – זוהר וקבלה כמו שלומדים גמרא

הזמן מחייב **להרבות קנין בתורה הפנימית**, בחזיונות־הקודש שאין מהם מבוא של הקשבה, כי אם בהתעלותה של הנשמה ורוממות־גבורתה, באור חייה היותר זכים ועליונים, והחיל אשר נגע ד׳ בלבם ממחנה־אלקים זה, זה יהיה לנו הכח, המיסד את יסוד הישועה, הכח הנותן חן ואור־חיים וגאון של גדולה, בכל תעופת החיים אשר לתחית האומה בארץ־ישראל.

ספר הזוהר, הפורץ נתיבות חדשות, משים במדבר דרך מסלה בערבה, הוא וכל תבואתו הוא לפתוח פתחי־גאולה – ״ובגין דעתידין ישראל למטעם מאילנא דחיי, דאיהו האי **ספר הזוהר**, יפקון מן גלותא ברחמי״ (זוהר פ׳ נשא, דף קכד, א, ועיין מה שכתב הגאון המקובל מהרי״ל אשלג ז״ל בהקדמת פירושו ל״עץ החיים״ – ירושלים תרפ״ז – אות ה).

אורות התחיה, פרק נז

״הקבלה כולה היא צפיית ישועה״

הקבלה כולה היא צפית־ישועה, כראוי לחכמה עליונה שאינה מתפשרת עם **ההוה הלקוי**, כי אם עולה היא ברוח ד׳ אל **העתיד המתוקן** הנהדר בקודש. הכמי ישראל לא יכלו לדבר בחזון אמת ונורא זה, כי אם על ידי ארץ־ישראל והגאולה.

ראש לכל – הלא בספר הזוהר אין כמעט אף פרשה אחת, שלא ידובר בה על דבר הגאולה וארץ־ישראל, וגם בספר **תקוני־זוהר** מדובר על כך במקומות רבים.

אגרות הראיה, כרך ב׳, עמ׳ צא

והלכה, ורבה היתה בקיאותו בספרי נשמתא דאורייתא. דברי הזוהר הם לו לעיניים בענייני שונים, ודוגמא לדבר: במכתבו להרא״ל טרויב ז״ל מבויסק, כותב הרב: ״ראוי להודיעני שם אמה [של התורמת לצדקה] למען הזכירה בעת־רצון לטובה ולברכה, כידוע על פי **הזוהר הקדוש** [בראשית דף פד, א], שענייני תפילה הם יותר מסוגלים בשם אמא, וזכר־לדבר בתלמודן שבת ס״ו, ב, ״כל מנייני – בשמא דאמא״ (אגרות הראי״ה, ח״ב, עמ׳ ג), והוא מזכיר דעת **הזוהר** הזאת, גם בתשובה להרב אשר־מיכאל הכהן ז״ל מבזל (דעת כהן, עמ׳ רמט).

במכתב־תנחומין להגרי״מ חרל״פ זצ״ל, אחרי פטירת אמו ע״ה, כותב הרב בכ״ט תשרי תרע״א: ״בכל אדם מישראל, בעת אשר קרבת־ד׳ תעודדהו לשמחת לב ונפש, יתנוצץ עליו קו־זוהר מזקן־אהרן – תכונת כהן־גדול המתעלה מעל בל דאבונות ואבל, אשר אך בעפר יסודם״ (אגרות הראיה, ח״ב, עמ׳ ג), ובנו־יחידו הגרצ״י (שליט״א) [זצ״ל] מציין מקור־הדברים, בזוהר נשא דף קל״ב, ב, דיקנא דכהנא־רבא עילאה וכו׳, ובזוהר האזינו רצ״ב, ב, [ויש שם טעות־דפוס, וצ״ל: רצ״ה, ב] ״בהאי דיקנא נגיד משח־דרבות מעתיקא סתימאה״ [ועיי״ש בפירוש יין־הרקח, דף עה, ב].

ועי׳ מצות ראיה או״ח סי׳ א סעיף ב, בירור שיטת הזוהר לענין חצות, שזהו לעולם שש שעות מתחילת הלילה: ״שאז יחרץ כל הסיד לעבודת השי״ת, והוי אז עת־רצון לענין עבודת־ד׳, בעבודה־שבלב ובתלמוד־תורה״.

"קול דודנו דופק בעיר-עז-לנו,
– – – לעסוק בכל יום בחכמת-האמת"

נרגש הוא מכתבו אל המקובל הירושלמי, "מארא דרזין", הרב שמעון צבי הורוויץ ז"ל (סיון, תרס"ז):

> רב גיל מלאתי לראות ולשמע, כי פקד ד' את עמו, וקול דודנו ב"ה דופק בעיר-עוז-לנו ירושלים עה"ק ת"ו, להעיר ולעורר את האהבה לאחוז בעין-החיים, בשקיו דאילנא מלגאו, וכי נתחברו חבורי-טהרה, כינוס לצדיקים, לעסוק בכל יום תמידים כסדרם בחכמת-האמת, אשר מברק-אורה וזהר-נגהה יצמח קרן גאולה וישועה.
>
> אין שיעור וערך למעלת ההוגה בדברי-אלקים-חיים, בספר הזוהר וכל הנלוים אליו, ובדברי חכמי-אמת וביותר בכתבי האריז"ל הברורים, אע"פ שלא בא עדיין למידה זו להבין בעומק העיון את יסוד הענין, "ודילוגו עלי אהבה" וסוף הכבוד לבוא, כי ע"י העסק התמידי יגלו שערי אורה ופתחי חכמה לכל ההולך בהם בדרך-ד', אשר חמדה נפשו לקרבה אל היכל מלך הכבוד חי העולמים ב"ה.
>
> אגרות הראיה, ח"א, אגרת עו, עמ' פא

"לכבד וליקר את העסק ברזי-תורה"

במכתב מיום ז' מרחשון תר"ע, אל מהר"ן רוגוזניצקי ז"ל והרי"מ טוקצינסקי ז"ל, מנהלי ישיבת "עץ חיים" בירושלים, מוצאים אנו פנייה חמה על "דבר האי גברא רבה ויקירא, הרב הגדול, המיוחד בעסק חכמת הקבלה – – – מוה"ר שמעון צבי הורוויץ שי'". הרב מביע הערכתו המיוחדת, לת"ח המשקיע מוחו ולבו בעולם-הנסתר, ומבקש "שישתדלו כפי האפשר לתקן מצבו של האי מדרבנן, המצויין מאד בתלמוד רזי-תורה. ושתים הן המטרות בזה – להוציא מן המיצר תלמיד-חכם מעולה ויקר, ולכבד וליקר את העסק ברזי-תורה, שעיקר גאולתנו ופדות-נפשנו תלוי בזה, – – – והמתיחדים להכנס במעמקי למודי-ד', ראויים הם לעת כזאת, למצוא תמיכתם בהוד והדרת-קודש" (אגרות הראיה, ח"א, עמ' רפ).

"להכשיר את הלבבות לצפיית ישועה עליונה"

ובאיגרת למרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל – "משרידי יחידי סגולת עם ד'" – כותב מרן הרב זצ"ל:

> להכשיר את הלבבות לצפיית ישועה עליונה ומקפת, אשר תרומם את הטבע עצמו מנפילתו ותעטר את כל העולמים, את כל הנפשות, הרוחות והנשמות – – – ישע ועוז זה, יבואו מאור ישראל, אשר יזרח ממאור התורה העליונה, מעסק קבוע של רזי-תורה בגבורה והדרת-קודש.
>
> אגרות הראיה, ח"ג, אגרת תשנג, עמ' כא

"דברי הזוהר הם קודש-קדשים"

גילוי-דעת של הרב על ספר הזוהר וספרי המקובלים, נכתב בח' טבת תרע"ד, כאשר פרצה מחלוקת בתימן בנושא זה, והרב יחיא קאפח ז"ל "עמד נגד הזוהר והמקובלים", והדברים נדפסו באגרות הראיה (ח"ב, עמ' רמז):

אודות קדושת ספר הזוהר, וספרי המקובלים מבאריו ושותי-מימיו – כבר הלכה רווחת בישראל מגאוני הדורות, ראשונים כמלאכים וגדולי וקדושי האחרונים, עד הדור האחרון, שדברי הזוהר הקדוש הם קודש-קדשים, ומקורם מקור-מים-חיים של רזי אמונת ישראל הקדושה והטהורה. אלא שעל פי רוב הדברים הם סתומים וחתומים מפני שאי-אפשר לדבר בדברים נשגבים כאלה, כי אם על פי משל וחידה, יבינו מהם הראויים לה כל אחד לפום-דרגיה. וגדולי המקובלים ז"ל, בארו כמה ענינים מרזי קודש הללו, והסבירום קצת, וגם דבריהם הקדושים צריכים ביאור, מגדולי הדורות וקדושיהם, ברוח-ד' אשר עליהם.

– – – גאוני-עולם וקדושי-עליון, מוסמכים לכל ישראל לגדולי-הדורות בתורה ובחסידות, בקדושה ובטהרה, מסרו נפשם על הלימודים הקדושים של ספרי הקודש הנזכרים, וכן לא ימושו מפינו ומפי זרענו עד דור אחרון, שיופיע אור ד' על ידי משיח-צדקנו וכל קדושים עמה כתקות כל אסירי-תקוה, הקשורים באמונת-אומן בכל לב ונפש.

"דברים נשגבים מדעת האדם – – –
צפויים למשיגי הופעה קדושה עליונה"

ברם, המחלוקת לא שככה במהרה, והרב נאלץ היה להתערב שוב, ובט"ו תמוז תרפ"ו כתב את הדברים דלקמן, שנדפסו אחר כך בספר "אמונת ד'" – ירושלים, תרצ"ד:

בדבר המחלוקת בתימן עם הרב יחיא קאפח, שעמד נגד הזוהר והמקובלים, נכון הדבר להשיב לו דברים של טעם, בדבר כללות החכמה וספרי הזוהר, שהם דברים קדושים, שאין לקחת את דבריהם כפשוטם, אלא הכל הם רמזים למפעלות ה' בעולמות הרוחנים, וסוד ההנהגה וההשגחה, שהלשון האנושי קצר מהביע את עומק הרעיון. והכל הולך למקום אחד, להעמיק בגדולתו של יוצר בראשית, ובאחדותו הנפלאה והפשוטה לאין סוף. וחלילה להטיל מום בקדשים ולהעלות על הדעת שחשבו שניות והגבלות בבורא-כל. ואם שלאו כל מוחא סביל דא, הולך בתום ילך בטח באמונת-חכמים, שהדברים הקדושים הללו, נשגבים הם מדעת האדם ושכלו הפשוט, אבל צפויים הם לצופי-מרכבה ומשיגי-הופעה קדושה עליונה.

וצריך היה הרב המערער לדעת, שכל אלה הטענות נגד הביטוים של ספרי-הסוד, הלא הן ישנות מאד, וכבר שמעו אותן כל אלה חכמי וגדולי וקדושי הדורות, שחרדו בודאי

כמוהו ויותר ממנו לטהרת קדושה ואמונה. וכולם כאחד מצאו שהדברים הם פנימיים, מליצות קדושות ונשגבות, במהלך ההויה, ההנהגה והבריאה, ומשלים נשגבים המלובשים עפ״י טבע המישכל בלבושים שונים. והרי אפילו גדולי הפילוסופיה דיברו בימים הקדמונים ביחוד במשלים, וזהו דבר מפורסם לכל משכיל.[7]

״עלמא מתקיימא ברזא״

ובאגרות הראיה, (ח״א, עמ׳ רסז), מוסיף מרן הרב זצ״ל ומשלים:

״עלמא מתקיימא ברזא״ (אידרא־רבה, זוהר נשא דף קכח). ובהכרה זו של הכרח הצפנת הדברים, נשתוו הזוהר והמורה־נבוכים – – – ולכן באים התגים לאותיות, לרמוז על עניינים נעלים, העומדים בחביונה של המחשבה.[8] – – – ״מה רב טובך אשר צפנת ליראיך״ (תהלים לא, כ).

---

7. מכתב-תשובה ארוך ומקיף כתב מרן הרב זצ״ל לחכם הרב יחייא קאפח ז״ל בתימן, והוא מכבדו בתוארים ״הרב הגדול, מופלא באנשים, בוחן ובודק יסודות ושרשים״. אחת לאחת הוא דוחה את השגותיו על יסודות הקבלה, וכן על ספר הזוהר, ובין היתר הוא כותב לו:
״יסודי הקבלה היו מפורסמים בישראל, על פי יסודות הספירות והאצילות, הרבה דורות לפני פירסומו של ספר הזוהר. ויחוסו של הזוהר לרשב״י, שהוא כמובן ללמודיו וארחות השגותיו האלקיות, אפילו אם נשתלשל דורות רבים, והיו בהם הוספות והערות מחכמים שונים (ואם אפילו נתערבו בהם איזה דברים שראויים לבקורת, כמו שעשה הגאון יעב״ץ במטפחתו), אין העיקר בטל בכך, שישנם שם לימודים קדושים ונשגבים, עטויים במסוה הסוד, ובשפה עמוקה, והכל מכוון לגדולת מעשה השם יתברך, אחד יחיד ומיוחד, אשר לו ראשית ולא תכלית ואין חקר לתבונתו״ (מאמרי הראי״ה עמ׳ 519, ״מכתב על אמיתת חכמת הקבלה וקדושתה״).
[וראה מאמר ״קדמות ספר הזוהר״ להגאון הרד״ל ז״ל – ווילנא תרמ״ז – ענף הרביעי, ומה שכתב נזיר אלקים מהר״ד הכהן ז״ל בספרו קול הנבואה, ירושלים תש״ל, עמ׳ קמו].

8. ״**דתגין** – – – שומרים הם את התפקיד העליון הגנוז בגניזה כמוסה מאוד, ביצירתם התוכית של הכלים, האותיות והמבטאים; שומרים הם שלא יהרסו הכלים, מפני מיעוט החוסן של המציאות המוגבלת; שומרים הם שלא יתקוף היאוש ההגבלי את העצמיות הגנוזה בתכניתם הפנימית, הצפויה לתחיה בעתיד.
עומדים הם התגין במלוא גבורתם, ועין הצופה-למרחוק יכולה היא לדרוש עליהם תילי-תילים של הלכות, שמוצאיהם מימי-קדם, ומציאותם המפעלית תתעורר בימים הטובים העתידים לבוא, ליום שכולו טוב, ליום אשר ישובו ויאירו כל העטרות האבודות והנפרקות (עי׳ שבת פז, ב), מפני כל חטא ועוון של יחיד ושל ציבור, של שעות ושל דורות, של תקופות תולדתיות ושל מהדורות עולמיות, מפני כל חושך ומאפליה.
בכל עת ובכל זמן, ירעיפו התגין טל-חיים בגניזה לישרים, עזיזי הבטחה, כמהי האורה, אשר בתוכם ישכן אור-ד׳ וסודו אשר ליראיו וחושבי שמו, הם הם תלמידי רבי עקיבא היודעים להצמיד כל עוזו-חיים אשר בתבל ומאורעותיה אל האור האצילי אשר ברזי מחשבת תמים דעים״ (ראש מילין, עמ׳ מח-מט, מהדו״ב עמ׳ מ-מא).

"להתאמץ ולהוציא לאור את ניצוצי-זוהר"

רב היה העידוד אשר העניק הרב לגאון המקובל מהרי"ל אשלג ז"ל, בעל פירוש הסולם על הזוהר הקדוש, ואף בשנת חייו האחרונה חיזק ואימץ עבודת-קודש חדשה על הזוהר – "ניצוצי זוהר" – פרי עמלו של הרב הגאון המופלא רבי ראובן מרגליות ז"ל.

בין מכתבי העידוד שהופיעו אחרי הופעת הכרך הראשון של הזוהר עם "ניצוצי זוהר" (ירושלים ת"ש), מוצאים אנו את מכתבו של מרן הגרי"ם חרל"פ זצ"ל, ובו גם עדות על הזירוז שזירז מרן הרב זצ"ל להוציא לאור את **הניצוצות** הללו:

> מן שמיא קזכו לידיד-נפשי, הרב הגאון המפורסם מוהר"ר ראובן מרגלית שליט"א, להכנס אל המקדש פנימה, וכעין מסורת הש"ס לתלמוד כן עשה על הזוהר, אין להעריך יקרת המלאכה שהפיץ אור בהיר על הזוהר הקדוש – – – ומצאתי חובה לנפשי להזכיר, כי כן כ"ק מאור עינינו הגה"ק מרן ראי"ה קוק זצוק"ל, היה מתגעגע מאד שיודפסו ה"ניצוצי זהר", של הרה"ג רר"מ דידן, שהיה חביב עליו עד לאחת. וגם בחג הקדוש חג השבועות האחרון לימי חייו, בשכבו על ערשו, זירזו בחיבת-קודש, להתאמץ להו"ל את ה"ניצוצי-זהר".

גם בנו יחידו של הרב, הגרצ"י קוק (שליט"א) [זצ"ל], מוסיף וכותב על שיחת-הקודש הזאת עם הרר"מ ז"ל בחג השבועות האחרון.

> – – – מה יקר ונפלא יתרון זכותו, אשר על כל התקשרותו הרוחנית מאז רבות בשנים, אל אאמו"ר הרב זצ"ל, והחיבה וההוקרה המיוחדת שנודעה ממנו זצ"ל למעכת"ה ולפרי-תנובת-רוחו בספריו הנכבדים, הנה עתה אחרי הגנז ארון-האלקים, עלה בגורלו לקיים בפועל את משאת-חפצו ודעת-קדשו של הארי החי נבג"מ, אשר בזמן מתן-תורתנו האחרון, להיותו פה אתנו עלי-אדמות, בשיח ספוניו את מעכ"ת, עודדהו ואימצהו להשלים את מלאכת-הקודש הזאת על ספר הזהר.

שלשלת-הקבלה

שיחת-קודש של מרן הרב זצ"ל, על שלשלת-הקבלה, נתגלתה באחרונה, מהעתק מכתב שנכתב בניסן תרפ"ז, אל הגאון המקובל **מהרי"ל אשלג** ז"ל (מחבר פירוש "הסולם" על הזוהר הקדוש), על ידי תלמידו המובהק, הרב דוד מינצברג ז"ל (שנפטר בירושלים ביום ה' ניסן, תשל"ה).

מהרי"ל אשלג ז"ל שהה אז בלונדון, וטיפל בהשגת מקורות להדפסת ספרו-פירושו על "עץ החיים" להאר"י הקדוש ז"ל, וביקש מבחיר-תלמידיו הנ"ל לבקר אצל הרב, להראות לו את הספר (שכבר התחילו אז בהדפסתו בירושלים), ולבקש חוות-דעתו ועזרתו-המלצתו. הרב ביקש להשאיר בידו את תחילתו של הספר שבוע ימים. בשוב ר' דוד אליו כעבור השבוע, נתברר שהרב עמד לא רק על טיבו של הרב המחבר וספרו,

אלא גם על טיבו של התלמיד השלית, והשמיע באזניו ובאזני חברו הרי״צ ברנדויין ז״ל משא ארוך, דברים מקיפים על שיטות הקדמונים, גדולי חכמי הקבלה. הר״ד מינצברג ז״ל התרשם מאד מן הדברים, העלה אותם מיד על הכתב, ושלח אותם לרבו בלונדון, אף גם השאיר בידו העתק המכתב. ״ברוך המקום שמסר עולמו לשומרים״ (ע״ז מ, ב) – המכתב הארוך נשתמר, והרי קטעים ממנו:

> הייתי אצל הרב, יחד עם ידידנו ה״ר יהודה צבי [בראנדויין] נ״י, – – – והראינו לו הפתיחה הכוללת [״עץ החיים״] עם הקונטרס הראשון של הספר [״פנים מאירות ופנים מסבירות״], – – – והוא העמיק והרחיב במאמר ארוך, בסקירה כללית על שלשלת־הקבלה של חכמת־האמת מדור דור – – – עד הזמן הנוכחי: – – – ״רבי משה קורדובירו ז״ל, שיטתו היתה לקרב [ענייני הקבלה] לשכל במשלים גשמיים, וזו היתה הסיבה שהרב האר״י הקדוש ז״ל, לא הניח למי שהוא מתלמידיו [של הרמ״ק] לכתוב מדרושיו, כי גם הם המשיכו לקרב את הדברים אל השכל, – – ובזה החטיאו את המטרה, כי באמת החכמה הזאת היא למעלה מן השכל האנושי – – – אבל משנת תלמידו ר׳ חיים ויטאל ז״ל היא קב ונקי [עיין איגרת־הפתיחה של הגר״י הוטנר (שליט״א) [ז״ל] בראש ״אלפסי זוטא״ לגאון המקובל הרמ״ע מפאנו ז״ל, ח״א, ירושלים תשל״ב].[9]
>
> – – – כל המפרשים והמקובלים האחרונים, לא הרהיבו עוז בנפשם להסביר בדברים שכליים, עד רבי משה־חיים לוצאטו ז״ל, שרצה להסביר השורש באיזה ענפים היותר קרובים אל השכל, והבעש״ט ז״ל שהיה בזמנו, אחז בדרך אחרת. אחריהם הגר״א ז״ל [מווילנא] התיר לעצמו [להסביר] בכמה מקומות, אך מועטים הם. ולעומתו הרב בעל ה״תניא״ ז״ל, התיר הרצועה יותר, ומקרב מאוד אל השכל. הוא הרהיב עוז בנפשו להביא את ״עמק המלך״ [עיין עליו ב״שם הגדולים״ למרן החיד״א ז״ל], אשר המקובלים הראשונים נזהרו מלהביא דבריו זולת [דברי] ר׳ חיים ויטאל ז״ל.
>
> – – – [הרב] האריך־הרחיב בשבח בעל ״לשם שבו ואחלמה״ [הגאון המקובל ר׳ שלמה עליאשוב זצ״ל[10]], שלא הניח שום ספר מהמקובלים האמיתיים, שלא מסר נפשו עליו להשיגו ולהבינו, עד שנתמלאה סאתו על כל גדותיה, והתחיל לחבר ספריו״.

---

9. ״יסוד **חכמת האמת** הוא גבוה כגבוה שמים מעל הארץ, למעלה מכל חקרי אדם אשר תחת חושי־הבשר ומושגי־החומר״ (אגרות הראיה, ח״ג, עמ׳ עג), ״**רזי תורה** – – – אין יכולת לשום שכל אנושי לסקור את חביון־קדשם, זולתי קדישי־עליונים אשר אור־ד׳ הופיע עליהם, למעלה למעלה מכל שרעפי אנוש״ (שם, עמ׳ עד).
10. עי׳ עליו לעיל המ׳ 407, ולהלן עמ׳ 425-422.

בהמשך המכתב נמסר, כי מרן הרב זצ"ל, אמר על עצמו, כי "שיטתו היא להלביש את השגתו" בשפה ספרותית,[11] "עד שכמעט לא יוכר מה שמתלבש בה, רק לאנשים יחידי-סגולה המבינים", והוסיף ואמר כי המחבר [מהרי"ל אשלג ז"ל] "יש לו דרך ושיטה נכונה, המתאימה מעט לזמן הנוכחי".

הר"ד מינצברג ז"ל מסיים, שבסוף אמר לו הרב כי "בנידון הספר [של מהרי"ל אשלג ז"ל] – יישיר חיליה [של המחבר], וד' יגמור בעדו לטוב", ושהוא "מוכן לתת מכתב בשבח תהילת הספר" וכו'.

[ואמנם הופיע הספר באותה שנה בירושלים, ובשער נזכר גם שמו של הר"ד מינצברג ז"ל: – "עץ החיים עם פירוש "פנים מאירות ופנים מסבירות", חלק א', מפעלות אדמו"ר, איש אלקים קדוש, הארי החי ר' יהודה הלוי אשלג שליט"א – ירושלים תרפ"ז – המו"ל: דוד מינצבערג ומשה-ברוך למבערגער – – – המסתופפים בצל קדושת המחבר שליט"א"].

"בא חכם אלקי רב-תבונות, הרב הגאון המקובל, הדר הוא ובקודש נהדר"

לא ידוע לנו על מכתב מיוחד של מרן הרב זצ"ל לידידיו נדיבי-בני-עמו בלונדון, אולם לפנינו הסכמה מופלאה אשר נתן הרב למהרי"ל אשלג ז"ל, כעבור שלוש שנים, בט' טבת תר"ץ, והיא נדפסה בשלמותה בראש המהדורה הראשונה של הזוהר עם פירושו "הסולם", כרך א', ירושלים תש"ה, וחזרה ונדפסה בראש הכרך הראשון של ספרו הגדול של מהרי"ל אשלג ז"ל "תלמוד עשר הספירות" – ירושלים תשט"ז.[12]

---

11. "ספריה שלמה כבר נוצרה על הרב קוק, המעמידה על נס את גדולתו בהלכה, אישיותו המזהירה רבת-הגונים, והשפעתו הגדולה על רעיון התחיה והתפתחות הישוב החדש בארץ-ישראל. – – – אולם היסודות היותר עצמיים ומקוריים בשיטתו של גאון-הדור, נעלמו מעיני מעריציו ומבקריו גם יחד, חשיבותו הגדולה לענייני 'חיי שעה' של עמנו, האפילה על תרומותיו המיוחדות במינן, לאוצרות-הנצח בישראל.
– – – כותבי תולדות היהדות בדורות הבאים, אולי יקבעו את מקומו בהיסטוריא, לא רק כרב ראשי, פעיל ובעל השפעה, ולא רק כמורה הלכה ופוסק, אלא בראש וראשונה כהוגה-דעות מקורי, איש המחשבה הדתית הממשיך את מחשבת ההוגים, רב סעדיה גאון, רבי יהודה הלוי, הרמב"ם, האר"י והבעש"ט. חשוב מאד להכיר את העובדא שהרב קוק היה אולי הפילוסוף המיסטי-הספרותי הראשון בתולדות ישראל" (הרב ד"ר יעקב ד' אייגוס, רבעון "תלפיות", ניסן תש"ח, עמ' 528), ובהמשך הדברים: "האדם הוא מיסטי בטבעו' היה הרב אומר, מאמר שצדק ביחוד על עצמו. הוא היה מיסטי מובהק. ענין הדבקות לא היה בשבילו נושא עיוני, אלא המרכז הפנימי ביותר של חיי-רוחו, וחותם הדבקות טבוע על כל ספריו" (שם, עמ' 573), "בכתבי הרב קוק, מצא מושג הדבקות המיסטית את תיקונו הספרותי" (שם, עמ' 578).

12. הובאה בהסכמות הראי"ה סי' נב.

בהסכמה מבשר הרב "בשורה טובה, כי האיר המזרח לכל דורשי ד' ועוזו, הכמהים והצמאים לדברי־אלקים־חיים, תורת־אמת האצורה בחביון־עוז הזוהר הקדוש וחכמי־הרזים החונים על דגלו, ובריש כל אתוון קדישין, **אורות הקורש** הגנוזין וחתומין בעזקאין טמירין, תורת רבינו קודש־הקדשים האר"י ז"ל, המסודרות בכרך הנורא, בספר הקדוש **עץ החיים**, על פי תלמידו ר' חיים ויטאל ז"ל.

בא חכם אלקי, רב־תבונות, אוצר קודש, הרב הגאון המקובל, הדר הוא ובקודש נהדר, מוה"ר יהודה לייב אשלג - - - **והיה רוח ד' עליו** לחבר מחברת הקודש - - - לבאר כל סתום בהקדמות שרשיות הדק היטב, לאמיתה של תורה ביסודות אמיתיים - - - אשרי יולדתו.

הדברים יוצאים מפי זקן שקנה חכמה ודעת־קדושים, והילוכו בקדושה ובטהרה, וראוי הוא להשתמש בכתרה של תורת־אמת הגנוזה, בעבודה־לשם־גבוה".

והרב מבקש "מכל עם־ד', נבוני־הלב, החרדים לקדושת תורתנו, הקדושה **הפנימית**, מקור החכמה והבינה העליונה, לחזק ידיו [של "הרב הגאון **קדוש־ד'** המחבר"] בקודש, לתמם [ולהשלים] את החזיון הנהדר [פירושו וביאורו], להאיר **אור יקרו** על כל דברי קודש, כתבי **האר"י** ז"ל".[13]

"נהירין לו שבילי דרזין כשבילי דנהר־דעה"

מרן הגרי"מ חרל"פ ז"ל, אף הוא הוסיף וכתב בז"ך תמוז תש"ה, בהסכמתו ל"הסולם"[14]:

> האי גברא רבה, נהירין לו שבילי דרזין כשבילי דנהר־דעה - - - והנהו אחד היחידים השרידים בדורנו, הבקיאים בחכמת־קודש זו, די כווי־שמיא פתיחין ליה [אשר חלונות־שמים פתוחים לפניו].
>
> מאז החל רוח־ד' לפעם בקרבו - - - ונכנס לטרקלין בהופעת ד' עליו - - - למד ולימד - - - ומאז הוא עולה ומתעלה. ואוצרות־קודש גנזי־נסתרות נפתחים לו מזמן לזמן - אשרי שלו ככה.

"ועוד לו משנת לחם־אבירים,
- - - בדברים שכיסה עתיק־יומין"

וכמה נלבבים הם דברי מרן הרב זצ"ל, אשר כתב בהסכמתו לספר "ישכיל עבדי" של הג"ר עובדיה הדאיה ז"ל[15]:

---

13. עיין ליקוטי הראי"ה א עמ' 219.
14. ברכת מרום, ירושלים ה'תשנ"ו סי' לח.
15. שו"ת משפט כהן סי' צא, והשלמה בקובץ ניצני ארץ ט עמ' 115-116.

ועוד לו משנה-לחם אבירים, אשר קרא שמו דעה והשכל, אשר השיב בדעת ותבונה, בדברים שכיסה עתיק-יומין – בחכמת האמת – על פי יסודות הקודש של כתבי האר"י ז"ל וקהל-קדושים שותי מימיו, אשר מן המקדש המה יוצאים. וכמעשהו בדברי הפסק בענייני הלכה הנגלית, כן מעשהו בגנזי-הקודש, סוד ד' אשר ליראיו, הולך הוא למישרים, בונה דבריו על פי הקדמות מיוסדות ומקובלות, בעיון ישר הדק היטב, וכל הסמוכים על שולחנם של מלכים, מלכי רבנן חכמי-הרזים, יתענגו על נועם דבריו גם בחלק זה [של ספרו].

"הכנה ותשוקה לאור חכמת-האמת הגנוזה"

העידוד המלא לתמימי-הלב בירושלים, הרוצים לעסוק בחכמת-האמת, ניתן כאמור ע"י מרן הרב זצ"ל, כבר בשנות רבנותו ביפו, ובאותו מכתב שנכתב בחודש סיון תרס"ז, להרב המקובל מרא-דרזין, הרב שמעון-צבי הורוויץ ז"ל, אומר הרב:

על יחידי-הסגולה, הנגשים אל ד', לעורר לבבות יקרים לעזרת-ד' בגבורים, החובה והמצוה לקרא בגרון, את אשר דברו חכמי אמת, הראשונים כמלאכים זי"ע, כי כל חכם ותמים-לבב, אשר ימצא בנפשו הכנה ותשוקה, לאור חכמת-האמת הברה והגנוזה, יהיה משתדל לקבוע בה עיקר עסק תלמודו, כדי שיזכה באמת בכתרה של תורה הפנימית, ועתים ושעות יקבע למקרא משנה ותלמוד, לפוסקים הלכות ואגדות, ואז יעלה ויצליח ויזכה למאורות גנוזות.

אגרות הראיה, ח"א, עמ' פא

"להאיר אור חכמת הנסתר בעולם"

ובשלהי אותה שנה – בכ"ו אלול תרס"ז – כותב מרן הרב זצ"ל (אגרות הראיה, ח"א, עמ' צב), אל הרב פינחס הכהן לינטופ ז"ל, רבה של בירז:

יתחזק נא ידיד-נפשי להאיר את אור חכמת הנסתר בעולם. ישועת ישראל וישועת העולם כולו – תלויות רק בהופעת חכמת האור-הגנוז, של פנימיות רזי-תורה, בשפה-ברורה. הנסתר יעמיד על רגליו את הנגלה – "וכלא ברזא קיימא"! (זוהר נשא דף קכח, א).

אגרות הראיה, ח"א, אגרת פז, עמ' צב

תביעת הנסתר, שהיא מתמלאת בבא עיתה, היא תביעה איתנה, שהיא מביאה את המלה הגואלת, שהיא משחררת את האימרה הישראלית הגדולה ממאסר-אילמותה. היא מחדשת החיים האיתנים, היא מעוררת את רוח הגבורה שבקודש המוחלט.

אורות התחיה, פרק ס'

"כל התורה, בפירושיה הרוחניים כולם, צריכה להתעלות אצלנו!"

במכתבו מכ"ה טבת תרע"ג, אל הרב יהודה־לייב זלצר ז"ל, כותב מרן הרב זצ"ל:

עזבנו את נשמת־התורה, – – – גדולי־הכשרון שבנו, פנו להם בעיקר אל הצד המעשי שבתורה – – – והצד הרגשי ויותר מזה הצד העיוני, ומה שלמעלה ממנו ובא אחריו ממילא, הקדשי־ההופעי, שבו הגאולה והישועה גנוזה, אותו עזבו לגמרי – – – הקול הגדול של חוקרינו האלקיים, של חסידינו העליונים, של המקובלים הטהורים באי בסוד־ד', קדושי־המבט ואדירי־הרצון, חוכי־ישועה וצופי־גאולה, היה כקול קורא במדבר. – – –

אקוה, ששום אדם לא יחשדני במיעוט אהבה, חלילה, לתורה המעשית, להתמדת לימודה, ולהרחבתה בפילפול וסברא, בחריפות ובקיאות, אבל בעת שהדבר בא עד לידי הפרת תורת אמת, תורה דלעילא, עד לכדי הדעכת נשמת־הנשמה, עד כדי החלשת כוח המחשבה, – – – בעת כזאת אנו חייבים להפגין על הגדול שבחסרונות.

[וראה מה שכתב מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, בהקדמתו לספרו מי־מרום ח"א, מסביב לשמונה פרקים להרמב"ם, ירושלים תש"ה, ובמהדורת ירושלים תשל"ב עמ' מז־מט].

כל מי שיש אומץ בלבבו, כוח בעטו ורוח ד' בנשמתו, קרוא הוא לצאת אל המערכה – – לעבוד את כרם־ד' בתוכו פנימה, לעסוק בטהרתם של מושגי האמונה והעבודה, בבירורן של הדעות בעניני האלקות, הנבואה, רוח־הקודש, הגאולה והצפיה לתשועה, תשועת־האומה ותשועת־העולם, תיקוני הנשמות של היחידים ושל הרבים – – – הוד נורא ועליון היה מתפרש ומתגלה אז, על המון רב של חכמי־תורה, וזוהר־עליון היה משתפך על האומה כולה ועל העולם כולו.

אגרות הראיה, ח"ב עמ' קכג־ה,

ואגרות נוספות בנושא זה להרי"ל זלצר ז"ל, שם עמ' רלו־רלז

אדמו"ר הרש"ב ז"ל מליובאוויטש:
"מפני שנתרבו ההסתרים – מוכרח יותר הלימוד בפנימיות התורה"

וראוי לציין שבקיץ תרס"ד, שנת עלייתו של מרן זצ"ל לאה"ק, פירסם אדמו"ר הרש"ב ז"ל מליובאוויטש, את קונטרס "עץ החיים", שבו הוא ממריץ את תלמידי ישיבתו, "תומכי־תמימים", לעסוק בפנימיות התורה, והסביר שם (באות יג): "כי דורות הראשונים לא היו צריכים לזה, – – – שהיו ממדריגות גבוהות ולמדו תורה לשמה, – – – אבל בדורות אחרונים – – – שנתמעטו הלבבות – – – מצוה לגלות, ודור אחר דור מוכרח יותר ענין התגלות פנימיות התורה, לידע את ד'".

ובאות ט"ו שם, הוא מביא את דברי התקוני־זוהר על "דעבדי לאורייתא יבשה", ומזרז את המסתופפים בצילו לעיין בהקדמת רבי חיים ויטאל ז"ל ל"שער ההקדמות", ואף צירף לקונטרס את העתק ההקדמה בשלמותה.

[הקונטרס של אדמו"ר הרש"ב ז"ל, בתוספת ההקדמה של הרח"ו, נדפס בשנת תש"ו בברוקלין, ונוסף בסופו מכתב שהוסיף וכתב הרש"ב ז"ל בשנת תרע"ג, שבו הוא חוזר על "הכרח לימוד פנימיות התורה": "אדרבא, מפני שנתרבו ההסתרים ביותר, על כן מוכרח יותר הלימוד בפנימיות התורה - - - אשר יסודותיה בהררי קודש - - - ונראה ונגלה בה האור כי טוב"].

ובימים ההם כתב מרן הרב זצ"ל על פנקסו: "לטהר את הלבבות, ולהעסיק את המוחות במחשבות נאצלות שמקורן ברזי־תורה, נעשה בדור האחרון הכרח גמור לקיום היהדות" (אורות הקודש, ח"א, עמ' קמא).

*

הים והיבשה – מקבילים לתורה הנסתרת והנגלית. חכמות העוסקות בעניינים עליונים ונסתרים מענין הנשמה, הן דומות לים (החכמות העוסקות בענייני הגוף, המעשים והמידות, הן דומות ליבשה (ומקור התורה הוא במדבר שהוא הפקר לכל).

וראה דברי הגר"א ז"ל על לשון התיקונים, דרעיא מהימנא בקע ימא במטה דיליה, דהיינו שהנסתרות תהיינה גלויות, ויהפך ים ליבשה "בנהר יעברו ברגל" (תהלים טו, ו) להיות בו דרך, היינו שיהיה נוח להשיג אז השגות גבוהות.

טוב ראיה, בבא בתרא ביאורי מאמריו של רבב"ח,
בש"ס הגדול הוצאת "אל המקורות – פרדס", ירושלים תשכ"ג.
מאמרי הראי"ה עמ' 439, פרק יא.

"אור התורה העליונה מעורר
את התביעה הפנימית של שיבת־ציון"

והסברה נוספת מפי כתבו של מרן הרב זצ"ל:

סתרי־תורה מביאים את הגאולה, משיבים את ישראל לארצו, מפני שתורת אמת, בעוז הגיונה הפנימי, דורשת בהרחבתה את הנשמה השלמה של האומה, והאומה מתחילה על ידה להרגיש את הכאב של הגלות, ואיך שאי־אפשר כלל שצביונה יצא אל הפועל, כל זמן שהיא דחופה וסחופה על אדמת־נכר.

אבל כל זמן שאור־התורה־העליונה הוא חתום ועזוק, אין התביעה הפנימית של שיבת־ציון מתעוררת בעומק־אמונה. ההתעוררות שבאה מצד הצרות והרדיפות של האומות, אינה כי אם התעוררות מקרית. היא ראוייה להלהיב על ידה כוחות נחשלים, אבל יסוד־החיים מוכרח לבוא, מצד עצמיותה של התביעה הצורתית של האומה, וזה יתגדל ויתאמץ כל מה שאור תורתה הפנימית, עומק דעותיה וחביוני חביוניה, ילכו ויחיו בקרבה בגאון גדלם.

אורות התחיה, פרק נז ופרק סד

ובימי גלותו בחוץ-לארץ, כתב מרן הרב זצ״ל על פנקסו:

על אף פי שנתרחקתי זמנים רבים מאור הקדושה הפנימית, מפני הרגשת חובה לדברים מעשיים, בכל זאת הנני מוכן לאחוז בעץ-החיים ולשוב לשקיקת האור העליון בנועם ד׳, ביפעת חכמת קודש, למרות כל המעצורים מבית ומחוץ.

כתי״ק

״שני פרנסים טובים, הרמב״ם והרמב״ן,
– – – יחד בונים הם את בית ישראל״

הקבלה נותנת לנו את אש האמונה בכל מילואה, בלא הגרעון והניכיון של החסרונות שמחסר ממנה השכל האנושי בחולשתו.

כתי״ק. אורות האמונה עמ׳ 87

*

שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל, ליישר דרכים במסילת התורה והאמונה – הרמב״ם והרמב״ן. שניהם מלאים ברכת ד׳ בתורה ובחכמה, ומעוטרים בגדולה ובקדושה, בצדק ובמישרים, והם כללו בתוכם את כל אוצר החיים אשר לישראל ולאדם.

מבטאים הם את שני הצדדים להקשבת הרוח – את הצד ההכרתי המלא שכל וחשבון, בירור והגיון, השופט כל ערך בהגדרותיו – – – ואת הצד המסתורי-הפנימי, אשר משם חוש האמונה העמוק נובע, וממנו תוצאות לכל בינה פנימית-קבלית, לאמת הרוחנית העליונה הנקלטת מרזי-אמונים.[16]

בן-מימון ובן-נחמן – יחד בונים הם את בית ישראל, מזה אחד ומזה אחד, והיו ידיהם אמונה להחליש את עמלק ולהקים יד על כס י-ה.

כתי״ק. אורות האמונה עמ׳ 86

״מי שיש בו קדושה פנימית,
גם השכל האנושי מעורר את חיי רוחו״

כשהגוף טהור מטומאת התאוות והעוונות, משיגים אור גדול ושמחה עליונה, גם מההשכלה הפילוסופית באלקות. – – –

16. בהסכמתו לספר ״כור זהב״ להרא״ל שטיינהארט ז״ל – ירושלים תרצ״ו – שנכתבה ביום ב׳ באייר תרצ״ה: ״וחפץ ד׳ עלה בידו ברוב שקידה, לכתוב ביאור יקר ונעלה על דברי רבינו אור ישראל קדוש ד׳ הרמב״ן זצ״ל על התורה. – – – אשרי שלו ככה, ומד׳ ישא ברכה, על עמלו אשר עמל והאיר את דברי רבינו הגדול, רבן של ישראל, אשר כל עדרי-הקודש צמאים לעיתות בצמא את דבריו״.

מי שיש בו קדושה פנימית – גם השכל האנושי מעורר את חיי רוחו לשאוב ממעין הקודש. – – –

וזאת היתה מידתו של **הרמב"ם**, ושל יתר גדולי ישראל קדושי-עליון, ששאבו את חכמתם האלקית על ידי המעבר של השכל האנושי.

אורות הקודש, ח"א, מהדורת תשכ"ג, עמ' צב-צג

"הקביעות בלימוד הקבלה חייבת להיות בבינה ובעומק"

גדולי-הקבלה צועקים ככרוכיא פה אחד, שכל זמן שמסלקים מאורייתא את רזיה, ואין עוסקים בסודותיה – מחריבים את העולם. "אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש – אינון דמסלקין רזא וחוכמתא מאורייתא ומשוין לאורייתא יבשה" – זהו מאמר מפורסם בתקוני-זוהר (הקדמה, ד"ה והמשכילים וכו').

– – – והקביעות בלימוד זה חייבת להיות בבינה ובעומק, בחריפות ובקיאות, כדרך גדולת הלימוד שבהלכה ללומדים מובהקים.

– – – בדורנו שהעריגה הרוחנית מתגדלת, וקיים צמאון רוחני גדול, הנה המתחילים לעסוק בעניינים האלקיים העליונים, ירגישו בקרבם הרווחה אצילית – – – ועליה גדולה שתהא רצופה כולה בקדושה ובטהרה.

אגרות הראיה, ח"ב, עמ' רלא-ב

על ידי השאיפה לידיעה העליונה, מתגדלת ומתרוממת הנשמה הפנימית, והנשמה הפנימית, בעלותה מרוממת את הידיעה העליונה.

מדברים שבעל-פה

"דייקנות תורת הנגלה, עם חסדה ואור-פניה של התורה הצפונה"

כשמביטים על העולם, לשפטו מצד ההופעה של הנגלות שבתורה לבד – בלא השפעתה של תורת-הסוד, הנובעת ממקור ההשכלה האלקית הצפונה – מתגדלת מאד מידת-הדין, שנאת הבריות והיאוש.

ובדור שפרצות רבות מזדמנות בו, אין דרך לעמוד במעמד נפשי מתובל בקדושה, כי אם בהצטרפותה של הדייקנות העולה מהשפעתה של תורת הנגלה עם חסדה ואור-פניה של התורה הצפונה, שאז מתמזגים החסדים והגבורות ביחד, ובאים לידי מיתוק.

אורות התורה, פרק י', טו

״צריך להתגבר מאד בתשובה,
כדי לזכות לדעת-עליון צלולה ובהירה״

זהו דבר פשוט שאי אפשר להצליח בסתרי-תורה בלא תשובה. – – – מאחר שהוא מוטבע בזוהמת חטא, אי אפשר שתזרח בו הדעת, ומסתתמים הצינורות של השגת סתרי-תורה. על כן צריך להתגבר מאד בתשובה – – – כדי לזכות לדעת-עליון צלולה ובהירה.

אורות התשובה פרק י׳, ח

לקבל השפעה ישרה ומכוונת מהדברים שנאמרו ברוח הקודש, צריכים בראש כל במעמד נפשי איתן מאד, כדי שלא יתטשטש הכח המקבל את הרשימות הקדושות מרוב העיזוז שלהן.

מכתי״ק, שמונה קבצים ח, קעד

״לפי מידת הדבקות האלקית – – –
מתקרבים יותר אל מקור הדברים״

המחשבות הקדושות והדעות הנשגבות, צומחות הן על המרחב של השדה אשר ברכו ד׳, – – – וחכמי-לב מקבלים את המחשבות ממקור הקודש, ומעבדים אותן בעיבוד שכלי והרגשי, ולפי מידת הדבקות האלקית שלהם, ככה הם מתקרבים יותר אל מקורם של הדברים, והם מאספים אליהם את תבואות ההשגות הללו – – – והם הם מחצדי חקלא, אוספי תבואות השדה,[17] אשר אור ד׳ זרוע בו.

אורות הקודש, ח״א, עמ׳ קפב ובמהדורת תשכ״ג עמ׳ קפ

״בתוך התורה הנגלית מתפרץ הזרם של המעינות הנסתרים״

בתוך התורה הנגלית, על כל סעיפיה, מתפרד הזרם של המעינות הנסתרים, הנובעים ממעמקי המחשבות העליונות.

אורות, מהדורת ירושלים תש״י, עמ׳ קכד; זרעונים פרק ד

דרכי ההסברה של תורת הנגלה
ורחובות-הנהר של הבינה העליונה

כל מה שאורו-של-משיח הולך ומתקרב, ושרשי הנשמות מתבסמים, הולכת ההארה

---

17. עי׳ דברי הרמ״ח לוצאטו ז״ל בספרו ״אדיר במרום״ – ביאור האידרא רבא – לפיסקא (זוהר נשא קכז:) ׳ומחצדי חקלא זעירין אינון, ואינון בשולי כרמא׳ (דפוס ווארשא, דף יב, ב), ועי׳ פירוש ״ין הרקח״ לאד״ר להרב יהודה פתייה ז״ל – בגדאד, תרס״ח – דף א, ב.

של רזי־תורה ומתגלה ומתבלטת יותר. – – – ההסברות המתחדשות בדרכה של התורה הנגלית, מדור לדור, יש בתוכן נקודה פנימית של התקרבות, להרחבה הרזית של רחובות־הנהר, אשר לבינה העליונה.

אורות התחיה, פרק נה

ישראל מייחל אל אור חכמת־הרזים

ים התשובה הגדול בהמון גליו, הוא רק אותו השטף, הבא מתוך בינת הלב ההולכת ומאירה מתוך חרכי רזי־עולם אשר בסודות התורה. ישראל מיחל אל אור חכמת־הרזים, ובאור גדול זה יראה גאולה ופדות עולמים.

אורות התחיה, פרק סח

"דורשי־ד' על פי המעוף העליון, אשר לאור־הנבואה והופעת רוח־הקודש, התרים בארצות־החיים, אשר רוח ד' שפוכה שם על באי־סודו, לא באמת איש וערכי חכמת דור־דורים יערכו את הגיגיהם, כי סוד־ד' ממקור־האמת להם נגלה, וחכמת יוצר־כל היא משעשעת לפניהם בכל עת.

ויש אשר מבין החרכים של שיחת חכמי־אמת, דורשי אלקים, על פי רזי־תורה, מחצדי־חקלא, אשר באו אל הקודש פנימה, יגלה ויראה – כי כל אותן הדעות החדשות, אשר גרמו להדהים לב רבבות־עם, בשיא־עוזם ועוצם־חידושם, היו להם מושגים רגילים.

אגרות הראיה, ח"ג, עמ' עג

"כל מי שהוא ירא שמים רודף אחר נסתרות"

אמרו במסכת אצילות – – – "כל מי שהוא ירא שמים רודף אחר נסתרות", ואני תמה מאוד על איזה חכמי הדור, שאין להם ידיעה בזה כלל, כי איך יכולים להתאפק מבלי לעסוק בחכמת־האמת, שהיא פנימיות התורה.

הגאון המקובל רבי שלמה עליאשוו ז"ל
בראש ספרו "הקדמות ושערים" – פיעטרקוב, תרס"ט

מזמן הרמ"ק ז"ל, לא יצא ספר בחכמת־האמת, כמו הספר הקדוש "לשם שבו ואחלמה"!

בשנות רבנותו הראשונה בזוימל, קיבל מרן הרב זצ"ל רשות מאנשי קהילתו ונסע למשך חודש ימים לעיירה שאוויל, אל הארי שבחבורת גדולי הנסתר, הגאון המקובל רבי שלמה עליאשוו ז"ל, ומאז נקשרו בקשרי־דמהימנותא (ראה מכתבו של הרב אליו, כשקיבל את הספר "הקדמות ושערים", חלקו הראשון של ספרו הגדול "לשם שבו

ואחלמה״ – אגרות הראיה, ח״א, רל״ו. ובעל־פה הוסיף הרב ואמר אחר כך: מזמן רבי משה קורדובירו ז״ל, לא יצא ספר בחכמת־האמת, בתפיסת העניינים ובהרחבת הביאור, כמו הספר הקדוש ׳לשם שבו ואחלמה׳!).

בסוף ימיו עלה הר״ש עליאשאוו ז״ל ירושלימה, ומסר הצדיק הירושלמי הרב רבי אריה לוין ז״ל – שהיה מחותנו וביקר בביתו לעתים קרובות – שהיו זמנים שמרן הרב זצ״ל היה בא לבית הר״ש אחרי חצות הלילה, ובמשך כמה שעות למדו יחד בספרי־קבלה.

בעל ה״לשם״: הרב ידע והקיף את כל שיטות גדולי הקבלה!

ועוד שני דברים סח לנו רבי אריה: באחד הביקורים אצל הר״ש נתגלגלה שיחה על הרב, ואמר לי אז כי כמו שישנן שיטות שונות בהלכה, כך ישנן שיטות גם בקבלה. דרך מיוחדת להראב״ד ודרך מיוחדת להרמב״ן, ושיטת האר״י הקדוש שונה משיטת הר״מ קורדובירו, וכיוצא בזה בהמשך הדורות, אצל הרמ״ע מפאנו, הרמ״ח לוצאטו, הגר״א. אכן הרב ידע והקיף את כל השיטות, ועליו ניתן לומר ׳כל רז לא אניס ליה׳.

ופעם הרשה לעצמו אחד מגדולי הקנאים בירושלים, להשמיע בפני הר״ש דברי־קטרוג על הרב, הפסיקו הר״ש ואמר: לי לא תספרו מי זה הרב ומה טיבו. וואס ווייסט איהר, ווער ער איז, נעכט זיינען מיר דאך גיזעסן צוזאמען! [מה אתם יודעים מי הוא, הלא לילות ישבנו יחד!].

הר״ש עלה למרום בכ״ז אדר תרפ״ו, והלווייתו היתה במוצאי שבת. מרן הרב זצ״ל פרץ בבכי בהספדו, ובין היתר אמר: אילו זכינו היינו רואים בעינינו את עמוד־האש המפסיק בינו לבינינו! (עיין כתובות יז, א).

תעודה וברכה לישיבת המקובלים ״שער השמים״

עם רוב הטרדות בשנת רבנותו הראשונה בירושלים, מצא לו הרב זמן לביקור יסודי בישיבה מיוחדת במינה, אשר התכוננה בתוככי ירושלים העתיקה, והיא ישיבת המקובלים ״**שער השמים**״.

הרב התרשם מאוד ממראה עיניו וממשמע אזניו, והוא אשר כבר לפני שנים עודד את בני התורה אשר בירושלים, להרחיב אפקים ולעסוק גם בשטחים הרחבים של האגדה, ראה כאן במידה מסויימת את הגשמת אחד מחזונות־רוחו.

הוא לא הסתפק בשורות ברכה קצרות למוסד ולנושאים בעולו כמקובל, אלא ישב וכתב משא נלהב, עשיר בתכנו ומבריק בסגנונו, והדברים כה הרשימו את ראשי הישיבה ומנהליה, שהם החליטו להדפיסם כחוברת מיוחדת, כשהיא מתורגמת גם לאידיש וגם לאנגלית, וכך זכינו לחוברת:

"**קול מקודש**" – "תעודה וברכה לישיבת שער השמים וסניפיה, שערך כבוד קדושת אדמו"ר גאון ישראל והמקובל המפורסם מרן אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א, נשיא ארץ הקודש, ורב ואב"ד דפה עיר הקודש תובב"א, אחרי ביקורו בהיכל הישיבה הגדולה והקדושה, והשתעשעו עם הרבנים הגדולים הלומדים שמה, ביום ראש חודש סיוון, פר"ת".

"הנשמה מתמלאת עדני-קודש, למראה ישיבת-קודש זו"

"מה נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית-אלקים, וזה שער השמים" (בראשית כח, יז) – באותיות מוזהבות ומבהיקות, כעצם השמים לטוהר, הופיע לנגד עיני המקרא הקדוש הזה, בעת דרכו כפות רגלי בפעם הראשונה, בישיבת הקדושה "שער השמים" המתנוססת בתפארת-קדשה בעיר-צבי-תפארתנו, עיר-עז-לנו, עיר הקודש ירושלים תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן.

בשורות נרגשות אלה מתחיל הרב את דברי-הערכתו על ישיבת המקובלים בעיר העתיקה. ולאחר הקדמה פיוטית על "הדרת האורה של ארץ חמדתנו בכלל", ועל "היכלי הקדושה והאמונה" הישיבות אשר בירושלים בפרט, המלאות תלמידי-חכמים בעלי "גדלות נשמה ואצילות רוח", הריהו מפליג במיוחד בשבח יחודה של ישיבת-מקובלים זו, העוסקת בחכמת-האמת, חכמת הנסתר:

כאבן-חן מתנוצצת לפנינו אבוקת-האורה של הזוהר העליון, של זוהר הטמיר והגנוז, המבהיק והמאיר, אשר להיכל-קודש זה, הישיבה הקדושה הזאת שער השמים. קולו-של-יעקב נשמע בה ברינה-של-תורה לכל מקצועותיה, אבל היסוד המזהיר, אשר יעטרנה עוז ואורה – – – זהו אור-רזי-תורה, סתרי תורת-אמת הנלמדים בתוכה.

הנשמה מתמלאת עדני-קודש למראה ישיבת-קודש זו, אשר שמה נאה לה ומקום-קדשה הגון לה – שני הבתים אשר למוסד הקדוש הזה: הבית האחד אשר מסורת-אמת בידינו, מאבותינו ורבותינו קדושי-עליון, שבו נולד אביהם של חכמי רזי-קודש מרן הקדוש האר"י ז"ל, והבית השני סמוך לבית הכנסת של רבי יוחנן בן זכאי, זכותם תגן עלינו.

"מורשה מקדושי עליון, מגורי האר"י ז"ל עד הרש"ש ז"ל"

הרב ממשיך ומוסר:

במחלקה אחת מצאתי תלמידי חכמים גדולים, אשר חכמתם תאיר פניהם, עוסקים בשקידה בספרי הזוהר וכתבי האר"י ז"ל– – – ובמחלקה שניה יושבים בעלי-העבודה,

העוסקים בעבודה התמה והטהורה, הכוונות והיחודים, על פי הסדרים המובהקים, מורשה מקדושי-עליון, מגורי האר״י ז״ל עד הרב הקדוש הרש״ש [רבי שלום שרעבי] ז״ל.

והוא מביע את תקוותו כי – ״היה יהיה לנו המוסד הקדוש הזה, למכון האגדה העליונה בישראל״, אף מקוה הוא כי ״ההתעוררות הקדושה לזוהר עליון – – – לטהרת הגוף וטהרת הרוח – – – היה תהיה לאוצר-תפארת לכל בית ישראל, ולעטרת-צבי למקום בית-חיינו וירושלים עיר קדשנו, עד אשר אור חדש על ציון יאיר, והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע״.[18]

[ועיין עוד על ישיבת ״שער השמים״ ולימודי הנסתרות, באיגרתו של מרן הרב זצ״ל אל הרב רבי אברהם ראבונסקי ז״ל[19] רבה של דובראוונא, אגרות הראיה, ח״ב, עמ׳ סח-ע].

הרא״ש מהרי״ל ז״ל: והעיקר הוא – לעיין בעיון נמרץ בהזוהר!״

לא רק בעל ה״לשם שבו ואחלמה״ המריץ לעסוק בנסתרות, דברים כיוצא בזה מצינו לידידו בן-דורו, אשר זירז במיוחד ״לעיין בעיון נמרץ בזוהר״.

בראש הספר ״בירורי המדות משמן-זית-זך של הזוהר הקדוש״ [ירושלים, תרפ״ב] להמקובל הרב אהרן-שלמה מהרי״ל ז״ל (מחבר שלושת חלקי הספר ״טועמיה חיים זכו״ ביאור על עץ החיים וכו׳), כתב המחבר: ״והעיקר הוא לעיין בעיון נמרץ בהזוהר, אשר נמצאים שם טעמים עמוקים ונפלאים – שורש כל מידה ומידה״, ובסוף הספר הוסיף והסביר: ״חכמי התלמוד ז״ל העלימו סודם, ובזוהר מבואר על כל דבר הטעם באורך״.[20]

---

18. ביזמת ישיבה זו הדפיס המקובל הגדול, הרא״ש מהרי״ל ז״ל, את הספר ״מסילות חכמה״ להר״מ פפירש ז״ל, והוסיף לו ביאור בהיר בשם ״מנחה לד״״ (ירושלים, ה׳תרע״ד) – ״יצא בחסד א-ל עליון – – – ע״י התעוררות מנהלי הישיבה הק׳ שער השמים – – – אשר מטרתם היא ללמוד חלק הקבלה״.

19. רב-גאון מופלא זה, שימש ארבעים שנה ברבנות דובראוונא שברוסיא, היה ידוע כעילוי בצעירותו וכל ימיו היתה קביעות לימודו שלשים דף גמרא עם כל המפרשים מדי יום ביומו. וראה מעשה-פלא עליו מפי כתבו של הרב מאיר יוסף הכהן כ״ץ (שליט״א) [ז״ל], בהקדמת ספרו ״שאר יוסף״, ח״ג, ירושלים תש״י.

20. השו״ב הירושלמי הותיק, הרב מנחם מנדל פרוש ז״ל, מוסר בספרו: ״הרא״ש מהרי״ל ז״ל היה מגדולי המקובלים בזמן הזה. וזכורני שפעם נתכבד הרב בסנדקאות אצל אחד מחסידיו הנלהבים, הרב ר׳ פישל רוזנר ז״ל – מהמנגנים הידועים של סעודה שלישית על שולחנו של הרב, [חזקתו היתה לשיר ״ידיד נפש״, והוא שר את שיר-הכיסופים הזה בהתרגשות מרובה]. אחרי ברית-המילה אמר הרב להגרי״מ חרל״פ (שהיה ג״כ בברית ונתכבד בברכות), שהוא רוצה להחזיר ביקור להרא״ש מהרי״ל ז״ל, שהיה גר בסמוך לבתי-נייטן. מיד הקדמתי להכנס

אי אפשר להשיג שום השגה רוחנית באמת, כי אם על ידי קדושת אמונה שלמה. וזאת היא מידת אברהם אבינו ע"ה – ראש למאמינים – שאנו הולכים בדרכיו: "והאמין בד'!".

אגרות הראיה, ח"א, עמ' נד

"החיים נעשים עטורים ברוב פאר, וכל דבר שבהם מתעלה, משתגב ומתקדש"

לכאורה נראה שהמחשבה הרזית, המעמקת כל כך בספוני ההויה, המגבהת את ערכו המהותי של האדם עד למעלה משמי-רום, היא מכבידה את העול המוסרי על האדם, נוטלת ממנו את החופש הטבעי של חייו, מבטלת בגדלה את כל חמודותיו, עושקת ממנו את הארץ ונותנת לו תחתיה שמים עליונים וגבוהים מאד, שלא יוכל אדם בשר ודם להתאחד עמם.

אולם רק מחשבה שטחית היא מחשבה זו, ותוצאותיה באות מהתפיסה הראשונה של הידיעות על הנשגב ההווייתי בכלל, ועל גודל האדם ונשמתו בפרט. אבל אחרי שהדעה מתיישבת, ושיקול הדעת מתרגל להגדולות האלה, אז המוסר מתבסס ברוח האדם, העולם נעשה לו יקר וחביב עשרת מונים, מאשר היה ערכו אצלו, על פי המידה הבינונית, שמודדים בה את ההויה הגשמית והרוחנית, ואת האדם וכל מהותו. החיים נעשים עטורים ברוב פאר כל דבר גדול וכל דבר קטן שבהם מתעלה, משתגב ומתקדש, באור חי העולמים, והאדם נעשה שותף למעשה בראשית.

מכתי"ק. שמונה קבצים ב, שי.

"תור הצמאון הבוער אל התוכן הנעלם, אל הסקירות הפנימיות"

כשהעולם הולך במהלכו הרגיל, כשאין מהומות ופרעות בחיים, יכול גם הרעיון האצילי של האדם, לקחת את פרנסתו מההסתכלות בתנועות החיים, מחיי החברה, ומהתורות האגודות בהם, שהוא התוכן של כל חכמה וכשרון נגלה, ומתוך הרכוש הזה יתעשר עושר פנימי.

לבית הרא"ש ולמסור לו זאת, כדי שלא להפתיעו בביקורו של הרב, וראיתי איך שהרא"ש התכונן בהתלהבות לקבל פני הרב. התלבש בבגדי שבת ושם את השטריימיל על ראשו, והתחיל בעצמו לסדר את הבית ולהכין כיסאות בשביל הרב ומלויו. כשהגיע הרב התחילו מדברים ביניהם בדברי קבלה ועניניי נסתר ברמזים, וגם הגרי"מ חרל"פ התערב בשיחתם" (בתוך ההומות, ירושלים תש"ח, עמ' 2-281).

לא כן הדבר בזמן שהחיים נופלים במהמורות רשע ותוהו, אז העולם הגלוי מתנודד, סדריו מתערבבים, ואם יהיה האדם יונק את לשד חייו הרוחניים רק מהצד הגלוי של אוצר הרוח, דלדול נורא מוכן לבוא עליו ולשדוד ממנו את כל עמדת תומתו, ואז – כדי להחזיק מעמד – יבוא התור של הצמאון הבוער אל התוכן הנעלם, אל הסקירות הפנימיות, שהן מתנשאות מעל לשטח הגלוי שבחיים, שבהן לא נגעה יד המהומה העולמית, וממקור־חיים [גנוז] זה, ילך האדם וישאב מים [עליונים] בששון, להרטיב את העצמות היבשות של העולם הרוחני הגלוי.

"ראש מילין", עמ' קלו מהדו"ב עמ' קיא "הערות"

פרק לה

ירושלים – עיר-עז-לנו

(לכ"ח באייר – יום שחרור ירושלים)

פה נעבוד צורנו
בחדוה וברננה.
עלה נעלה לרגלינו,
שלש פעמים בשנה.

שיר האמונה

"אוצר הטוב יתגלה – – – לפי חשק בנין ירושלים"

כשאנו באים לדבר על **ירושלים** – אז שחו כל בנות שירי-החול, כאבל ידמו כל רגשי תרבויות גויי-נכר. פה – 'ד' בדד ינחנו'! פה – גאון ישראל עומד בכל הדרו – – – נשמת-אלקים-חיים ההולכת ומתגברת בתוכנו, אומר גדול בפיה: לעשות את ירושלים תהלה בארץ, לבנות את ירושלים!

וכל אוצר הטוב של רגשות הקודש הקשורים בזכרון ירושלים ומהותה הפנימית – "מרום מראשון מקום מקדשנו" (ירמיה יז, יב) גיא חזיון ומקור הנבואה – יתגלה ויראה לעינינו ולעיני בנינו, לפי רוב-המעשה, לפי חשק בנין ירושלים והדר שכלולה ופארה.

חזון הגאולה, עמ' לו-מ;
מאמרי הראי"ה עמ' 298-301, "ירושלים"

"הרוח אשר יצא מירושלים הבנויה - רוח אלקים יהיה!"

רוח נצח-ישראל נחתמה בכליל-שלמותה בעיר-האלקים – "והנצח – זו ירושלים (ברכות גח, א).

רוח החיים של ישראל מצא את מנוחתו ונחלתו, בהר-ציון אשר אהב סלה, ומירושלים לא זזה שכינה מעולם.

שם, עמ' לה

בתוכיות עם-קדוש, נשמת אלקים חיים בוערת בעוז-גבורתה – – – ורוח התחיה, בהגיעו אל שערי ירושלים, כבר ידע את אשר לו. הוא יכיר שהגיעה השעה לנער מעליו בבת אחת את שכחת-ד'.

הרוח אשר יצא מירושלים הבנויה – אשר כל הגוי כולו ישתתף בה – רוח-אלקים יהיה, בגאון יצעד מעל לכל תרבויות זרות, ורוח-קודש יקרא לו באמת ובצדקה.

קול התור אשר ישמע בארצנו, מציון מכלל יופי – קול יעקב יהיה, במלוא עשרו, תפארתו ואמיתו.

שם, עמ' לח-ט

"עם-עולם, עם קדוש, שומר-אמונים, בנה את עיר-קדשך!"

והוסיף מרן הרב זצ"ל וכתב לאמור:

התור הגיע, מאורעות הימים קוראים לנו בקול גדול: ישראל, בנה את עיר-קדשך! זכור עם-עולם, עם-קדוש, שומר אמונים, את שבועתך אשר נשבעת על נהרות-בבל: "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, תדבק לשוני לחיכי אם לא אזכרכי"! את החלק הקל של השבועה קיימת, **בפיך** זכרת את ירושלים ותזכור תמיד, אבל כעת **הימין** נדרשת להיות יד פשוטה, בכח וחיל בימין-עוז רוממה – – – לבנות את עיר תפארתנו, להרימה משוממותה, לעטרה בתפארה, בבנייני חמד, בהוד יקרת קודש – – – "זכרו מרחוק את ד' וירושלים תעלה על לבבכם" (ירמיה נא, ג).

חזון הגאולה, עמ' רמה;
מאמרי הראי"ה עמ' 331-330, "חבת ירושלים"

"קדושת ירושלים מאירה בכל ארץ-ישראל"

חס ושלום מלהקטין מעלת קדושת ירושלים תבנה ותכונן נגד שאר ערי ארצנו-הקדושה, איזו שתהיה, שזהו ממש פגם איסור הבמות. והצעקה אשר היתה על בני-גד ובני-ראובן בבנותם המזבח, הכל הוא שלא להשוות אפילו קדושת מקום אחר בארץ-ישראל, לקדושת המקום אשר בחר ד', והעיר אשר נקרא שמו עליה, וקל וחומר להפחית חס-ושלום ממעלתה נגדה, כי דווקא ירושלים כוללת את כל ארץ-ישראל ולא עיר אחרת. וכה הם דברי הזוהר הקדוש פרשת חיי-שרה (דף קכח, ב): תא חזי, ירושלים כל ארעא-דישראל אתכפל תחותה, – – – וקדושת ירושלים מאירה בכל ארץ-ישראל. – – – ופשוט דמצוות בניינה קודם וגדול משאר ערי ישראל – – – וראיה לדבר שבגמרא (ברכות דף ו', ב'), אמרינן שהמשמח חתן וכלה 'כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים', ולא נאמר סתם 'מחורבות ארץ-ישראל' – – –

והננו רואים גם עתה, כל תלמידי-החכמים והצדיקים, משתוקקים להקדים ישיבת ירושלים, ורבים עולים לרגלים גם עכשיו, ומתפללים מוספים על יד הכותל המערבי – שיבנה במהרה בימינו – בקדושה ובהתעוררות נפלאה.

אגרות הראיה ח"א, עמ' לד-לה

חיבת ירושלים

המיית לבבו של נחמיה על חומת ירושלים המפורצת, ומאמציו המרובים לבנות את החומה בהשתתפות הקהל כולו ומסירות-נפשם של הבונים, חיזוק העם להושיב את ירושלים, וברכתם למתנדבים לשבת בה – כל המעשים האלה נוקבים ויורדים במעמקי-הלבבות לדורות, והם מכריזים ואומרים שיש זיק בלתי נכבה של חיבת-ירושלים בלב האומה לעולמי-עולמים.

חזון הגאולה, עמ' ל; מאמרי הראי"ה עמ' 535, "הלכה ומעשה"

השבועה והתקוה

השבועה העתיקה שלנו, לשם ירושלים היתה – "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני" – "אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי". והקול המלוה אותנו בנועם-תקותו פעמיים בשנה בליל התקדש חג-הפסח, ובחתימת נעילת-היום-הקדוש, הוא קול נשמת האומה המביעה את עומק-חפצה וגעגועי-צפייתה: "לשנה הבאה ב י ר ו ש ל י ם".

מאמרי הראי"ה עמ' 339, "דגל ירושלים (ב)"

על ההשתוקקות לגאולת ישראל, והתפילה לבנין המקדש ולבנין ירושלים

בספר-ההדרכה של מרן הרב זצ"ל "מוסר אביך", קובע אביהן-של-ישראל ואומר: "כל זמן שלא ילמד לעצמו, שתתברר לו מעלת האדם ומעלת ישראל, ומעלת הארץ הקדושה, וההשתוקקות הראויה לכל איש-ישראל לבנין-המקדש, וגדולת ישראל והתרוממותם בעולם, כמעט שאי-אפשר לטעום טעם עבודה.

שהרי כיוון שחז"ל אמרו על הפסוק "ולעבדו בכל לבבכם": "עבודה שבלב זו תפילה", אם כן התפילה היא בבחינת העבודה, ואינו ראוי לעבודה כי אם כשיהיה במצב דעת יראת-ד' כל כך, עד שיהיו ענייני התפלה קרובים אל לבבו.

ואם לא ידע מעלת ישראל, איך יתפלל בלב שלם על גאולתם. שוודאי אין הכוונה הרצויה בתפילת ברכת גואל-ישראל, רק על מכאובי נפשו, שמרגיש מצד עצמו מעול הגלות, כי ענין הברכה מעיד שהרצון בה מצד מעלת ישראל וקדושתם.

ואם לא ישכיל מעלת הארץ הקדושה וסגולתה וקדושתה, איך יתפלל על בנין ירושלים, והתפילה הלא היא דווקא מקירות-הלב, כשמרגיש שהוא חסר בדבר.

מוסר אביך, מהדורת תשל"א, עמ' יט-כ, "מעין הקדמה" סע' ג

"התעלות התפילות קשורה היא בסגולה העליונה של קדושת הארץ ועיר הקודש ירושלים"

זהו דבר יסודי בתורה, שכל הענינים הקדושים, מתעלים הם בארץ-הקודש במידה טובה מרובה, ועולים הם בערכם הרבה, לעומת המידה שיש להם בשאר ארצות עד שגם על כללותה של תורה אמרו חז"ל (מדרש בראשית רבה פרשה טו סי' ז) ברמז על הפסוק "וזהב הארץ ההיא טוב" – "מלמד שאין תורה כתורת ארץ-ישראל, ולא חכמה כחכמת ארץ-ישראל".

ועל דבר מצות התפילה לכל סעיפיה, הלא דבר ידוע הוא, שהתעלותן של התפילות כולן, קשורה היא בסגולה העליונה של קדושת ארצנו הקדושה ועיר-הקודש ירושלים, מקום השראת הקדושה ושער-השמים, שהודיעו לנו אבותינו הקדושים, הנביאים והרואים ברוח הקודש, את מעלתה הרוחנית העליונה. ושלמה המלך ע"ה אמר בעת חנוכת בית המקדש (מלכים א' ח, מח): "והתפללו אליך דרך ארצם אשר נתתה לאבותם, העיר אשר בחרת והבית אשר בניתי לשמך".

ומאחר שהתפילות כולן מרוכזות הן בארץ-הקדש ובעיר-הקדש, העיר שהיא בית-חיינו וחמדת מקום מקדשנו, אין ספק שהאידיאליות העליונה שבתפילה, מתגלה במקום הקדוש הזה, במידה יותר עליונה ממה שהיא יכולה להתגלות במקומות אחרים, וסגולתה של כל תפילה מגיעה היא לערכה היותר מקודש ויותר נעלה במקום קדשנו, עד שהיא מעלה על ידי קדושתה את הערך הפנימי של כל התפילות הנאמרות כולן.

סדר תפילה והודאה לשלומה של מלכות, ירושלים תרפ"ג, עמ' 5-6.
מאמרי הראי"ה, עמ' 302.

"בתוככי ירושלים"

סיפר הרב הצדיק רבי אריה לוין ז"ל, ששמע מפי זקני ירושלים: כשעלה מרן הרב זצ"ל בפעם הראשונה ירושלימה, בקיץ תרס"ד, קיבלו את פניו גדולי העיר, ובראשם חותנו הגאון האדר"ת ז"ל. כאשר הגיע הרב לחומות ירושלים, קדרו פניו ובעינים זולגות דמעות קרע כהלכה.

אבל כאשר נכנס לעיר פנימה, ורגליו דרכו על אדמת-הקודש של העיר אשר בחר ד' בה, היתה רוח אחרת אתו, פניו נהרו וצהלו וכל כולו היה כמרחף בשמי-מרומים.

"ירושלים – הרים סביב לה"

במכתב שכתב אלי ידיד נעורי, יקיר־ירושלים, רבי אליעזר אלינר ז"ל, נאמר:

סיפר לי הרב ר' שלמה־זלמן פינס זצ"ל מציריך, שכאשר שהה מרן הרב זצ"ל בשוייץ, בימי מלחמת־העולם הראשונה, והגיעו אליו ידיעות קשות ומדאיגות על מצב הישוב בארץ בכלל, והישוב הישן בירושלים בפרט, היתה רוחו של הרב נכאה, ורש"ז (אשר העיד על עצמו, שכל ימי שבת הרב שם, לא זזה ידו מתוך ידו), ראה צורך להפיג את צערו על ידי הסחת־הדעת, וחשב לעשות זאת בשעת טיול בהרריי־עד המושלגים שבשוייץ. הוא השיג את הסכמתו של הרב לצאת לטיול כזה, שכר עגלה ויצאו אל תוך ההרים, למקום ששם המראות נהדרים ונשגבים ביותר. כאשר טיילו שם ברגל, הלך הרב שקוע בהרהוריו ועיניו מושפלות, ולא הביט כלל על סביבו. עורר אותו רש"ז ואמר לו: רבי, שא נא עיניך וראה, מה נהדרים ההרים האלה. נשא הרב עיניו ואמר כמתוך חלום: "כן, כן, ירושלים הרים סביב לה...".

*

הננו מצפים לתשועת ד', מתוך שבר רוח על צרת העולם ודכאות עם־ד'–אלה, הנמוגים מיגון חורבן הקודש והגאון וכל עוז־ד' מימי קדם, ועל חרבות האומה ומקדשי קדשיה בהוה. והננו נושאים עין אל מקור כל אור וחיים, לחזק מעמדנו ולאמץ חילינו, ולהצמיח לנו ישע ופדות ועזרה מקודש בקרוב.

אגרות הראיה, ח"ג, עמ' מג

"הרי ישראל, הררי הקודש, מדברים אלינו בשפה ברורה"

בשנת תרפ"ה (כ' בכסלו), חזר הרב מביקורו בארצות־הברית (משליחות מוסדות התורה בארץ ובחו"ל, יחד עם הגאון ר' אברהם־דובער שפירא ז"ל, רבה של קובנה, והגאון ר' משה־מרדכי אפשטיין ז"ל, ראש ישיבת סלבודקה).

משעלה הרב יחד עם קבוצת המלווים הגדולה ירושלימה, היתה רוחו מרוממת עליו ביותר, למרות שהיה עיף ויגע מן הנסיעה. שמחת שובו לאה"ק הפיגה את עמל הדרך.

כשהגיע לשער־הגיא, הסתכל עמוקות בהרים המתנשאים משני צדי הדרך, ועיניו אורו וקרנו. ואף הוא אמר אז למלוויו:

"גם באמריקה ראיתי הרים גבוהים, מעשה־ד' אדון כל הארץ, אולם ההרים ההם דוממים היו. הם לא דיברו אלינו. ואילו הרים אלו, הרי ארץ־ישראל, הררי קודש – מדברים הם אלינו, מדברים בשפה־ברורה, וקולם הצלול נקלט יפה באזנים, וחודר למעמקי־הלב..." (עיין לשלושה באלול א, צ).

געגועים לכותל מרחוק והשתפכות-הנפש מקרוב

על זיקתו הרוחנית-הנפשית העמוקה של מרן הרב זצ״ל אל ״הכותל המערבי״, מספר מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, באיגרת שנכתבה עשר שנים אחרי פטירתו של הרב. בשורותיה הרוטטות של איגרת-קודש זו, נמסרים פרטים, שרק ידיד-נפש קשור בקשרי-נשמה, יכול היה לדעת אותם. הגרי״מ מתחיל במה שהתרחש בלבו של הרב, בהיותו גולה בנכר בחוץ-לארץ, ומסיים בשתי עובדות, מעלייתו של הרב והתעלותו בירושלים:

> בישבו בהתבודדות בסט-גלין (בשווייץ), לא היה יכול להשקיט רעיונותיו והמיית-לבבו, עד שהיה פועל בציורו, שהוא נמצא בפועל ממש אצל ׳הכותל המערבי׳, ושופך שיחו לפני ד׳, והדברים כמוסים עמדי.[1] וכל כך היתה נפשו עורגת ל׳כותל המערבי׳, עד שנדר נדר, שביום שובו לירושלים, לא יכנס לשום בית לפני שיבוא ל׳כותל המערבי׳, וכן היה.
>
> ביום ג׳ אלול תרע״ט, כשעלה לירושלים, ביקש מכל ההמון הגדול שיצא לקבל את פניו שילכו לביתם, ושהוא צריך לגשת למקום אחד, קודם שיכנס לבית האכסניא שהכינו לו, ואני הלכתי אתו ל׳כותל המערבי׳. בהגיעו להמבואות, נתלבנו פניו, ומלמל: ״מה ידידות משכנותיך ד׳ צבאות, נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות-ד׳, לבי ובשרי ירננו אל א-ל חי״ (תהלים פד, ב-ג), ובבואו שמה קרע

---

1. הדברים הכמוסים נתגלו כעבור שנים, אחרי פטירתו של מרן הרב זצ״ל, כשנתפרסמו כמה מכתבים אישיים שכתב אליו מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל איש-ירושלים, כשהתגורר הרב בלונדון, בשנות מלחמת-העולם הראשונה. באיגרת שנכתבה בכ״א שבט תרע״ז נאמר: ״עוד בחודש חשון דאשתקד, נצטוויתי לכתוב לו ולהודיעו, כי נשגבה ונפלאה היא למאוד, התדבקות מחשבתו בכותל המערכי. תשוקתו הגדולה להתדבק בשכינה שלא זזה, עושה רשמים נוראים – – – והחובה מוטלת על מרן שלא להפסיק תשוקתו על הכותל הקדוש״. ובאיגרת מיום ה׳ בטבת תרע״ח, הוא מוסיף וכותב: ״ויואיל לכוון בתפילותיו להמשיך עלי קדושה ואור תורה, וידבק מחשבתו בכותל המערבי, כאשר נצטוויתי מכבר לעוררו על זה״, וההמשך המפורט יותר בא באיגרת מיום ט״ז בשבט, על ״הגילוי המזהיר שנתגלה [לי] אצל הכותל המערבי ביום י׳ חשון תרע״ו (שכבר רמזתי עליו למעלת כבוד מרן שליט״א כמה פעמים במכתבים), שבהמשך הדברים נאמר – – – והנה נפש רבך משתוקקת מאוד להיות אצל הכותל המערבי, ולפעמים על ידי רוב השתוקקותו, שהוא מכוון בנפשו כאילו הוא אצל הכותל המערבי, הנה נפשו היא באה באמת שמה, ושואבת משם כל רעייונותיה ומחשבותיה, והוא מתעלה מאוד באותה שעה לאיש יותר גבוה ורם ביראת ד׳. וביטול עצמיותו לפניו יתברך שמו״ (״הד הרים״, עמ׳ סה-סז, סט-ע).
נתקיימה אפוא במרן הרב זצ״ל, המשאלה שבספר תהלים (מג, ג): ״שלח אורך ואמתך, המה ינחוני, יביאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך״ – גם אם גופו היה בחוץ-לארץ, אור ד׳ ואמיתו הם הנחוהו והביאו את רוחו ונפשו אל הר-הקודש ואל קדוש משכני עליון, ״לחזות בנועם-ד׳ ולבקר בהיכלו״.

קריעה והתייפח בבכי, ואמר בתפילתו "מלוך על כל העולם כולו בכבודך", "ומפני חטאינו", "מלך רחמן". ומשם הלך לקבל פני גדולי העיר ושב לביתו.

והיו איזה פעמים, שבאמצע הלילה אמר לי שרוצה לטייל, והסב טיולו לצד העיר־העתיקה עד שהגיע פנימה, ואמר כיוון שהננו קרובים ל"כותל המערבי", הבה ניגש שמה, ואחרי התייפחו בבכי ובתפילות הנ"ל "מלוך על כל העולם", "מלך רחמן" וכיוצא בזה, חזר לביתו, ואמר: "היה לנו טיול טוב".

הוא היה אומר שמלבד עצם קדושת ירושלים בכללה, ביחוד לפנים מהחומה, כמבואר בפרק א' דכלים ב"עשר קדושות", יש עוד שלושה דברים המושכים אותו לירושלים, ואלו הן: הכותל המערבי, ביהכנ"ס הגדול ד"חורבת רבי יהודה החסיד ז"ל", והתלמוד־תורה של ישיבת "עץ החיים".

להבנת היחס העמוק והמיוחד לבית כנסת עתיק זה בתוככי ירושלים, ראוי להביא כאן את דברי רבה של ירושלים מרן הגאון ר' צבי־פסח פרנק ז"ל, אשר כתב בסיוון תש"ח, לאחר נפילת העיר העתיקה בידי אויב: "הנפש מתאבלת על תל־תלפיות, פאר הישוב, בית־הכנסת הגדול והמפואר – "חורבת רבי יהודה החסיד", מרכז החיים הרוחניים בעיר־הקודש, שמשם יצאה הוראה לעולם במשך תקופה ארוכה, כשני יובלות בשנים. וזה אשר גם בבניינה ועמידתה בכל הדרה, היתה מכונה בשם "החורבה", יש יסוד לחשוב ולומר שהמקום גורם, והרמב"ן ז"ל ביצבו עמודי הישוב, לפני שבע מאות שנה, בחר בחורבה זו – אפשר – מפאת היותה מיוחסת כמקום הפגישה הגדולה בחורבות ירושלים בימי קדם, של התנא האלקי רבי יוסי עם אליהו הנביא" (הצבי ישראל, ירושלים תשל"א, עמ' דש).

וזו אינה צריכה לפנים – החיבה הלבבית למרכז־התורה הראשון בין החומות, ת"ת והישיבה עץ חיים, אשר כוננו ידי סבא־קדישא הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל.[2]

---

2. חיבתו והערכתו המיוחדת של מרן הרב זצ"ל, למרכז התורה הגדול "עץ חיים", באה לידי ביטוי פומבי בהנחת אבן הפינה לבתי שכונת "עץ חיים" בכניסה לירושלים, בנאום־הברכה אשר נשא הרב לכבוד המאורע, ודברי התודה לבונה הבתים, התורם הנכבד ר' שלמה וולפסון ז"ל מגלזגוי (אביו של סיר אייזיק וולפסון הי"ו):
יש שני סוגי הבדלה – המבדיל בין קודש לחול והמבדיל בין קודש לקודש, אמנם כל הבדלה זקוקה לכושר הבחנה – "אם אין דעה – הבדלה מניין" (ירושלמי ברכות פ"ה הל' ב') – אבל ההבדלה בין קודש לחול אינה זקוקה לכך, שהחונן לאדם דעת יזעיק לה רוחב־דעת מיוחד, לא כן ההבדלה בין קודש לקודש, זו כבר מצריכה מתנת־שמים של דעת ותבונה, לזכות ולהבחין במדרגות של קדושה ולבחור את הגבוהה שבהן ולהאחז בה.
נדיב נכבד זה שהגיע אלינו מעבר לים, ממרחקי חוץ־לארץ, זכה להבדלה שבין קודש לקודש, הוא ידע להעדיף הקמת נתיב כקרן־קיימת עבור ישיבה בארץ ישראל, בירושלים, על פני ישיבה שבחו"ל שגם היא לנו קודש, ובתוככי ירושלים עצמה, אשר ברוך השם, ברוכה היא

כבוד ירושלים

פעם באה לבויסק אשה נוצריה ענייה, שהיתה מחזרת על הפתחים. והיתה מציגה עצמה שהיא מירושלים, רבים לא האמינו לה והתייחסו לה כאל כל ענייה אחרת. לא כן כשזו הגיעה לבית הרב, כשהאח הצעיר שפתח לפניה את הדלת, מסר להרב את דברי האשה, ואף הביע את ספיקו במהימנותה, הגיב מיד הרב ואמר: גם אם לא ידוע אם אמת בפיה, הרי עצם העניין שהיא תולה את עצמה בירושלים – זה כבר מזכה אותה שתקבל נדבה מכובדת יותר.

דגל ירושלים

ההתרגשות הגדולה במחנה ישראל, אחרי הצהרת בלפור, העלתה את רעיונות מרן הרב זצ״ל על כנפי־רוח, ורבות מחשבות היו בלבו, על שיתופו של הציבור הדתי – ובלשונו שלו ״העולם היהודי הכשר״ – במהלכי הבניין הגדולים הצפויים והחזויים.

המסגרות הקיימות נראו לו כצרות־מדי, ועל כן הגה רעיון של תקומת תנועה אדירה, רחבת־אפקים ורבת־אונים, אשר תקיף ותרים את כל העולם היהודי, ואף תכה גלים בין טובי אומות־העולם. הוא החליט לקרוא לו תנועת ירושלים – תנועה אשר שמה מדבר בשפת־החזון, לא רק אל הנשמות הישראליות אלא גם ״אל הנשמות הגדולות של האנושיות הכללית״, אל כל ״בעלי המחשבה העמוקה של כל העולם החושב והמרגיש״: ואז הרים מרן הרב זצ״ל את ״דגל ירושלים״, ניסה להקים הסתדרות של ״תחיית הקודש של עם הקודש על אדמת הקודש״.

״רק במקום שהאורה האלקית מופיעה --
שם זורחת השמחה האמתית״

בקול־קורא אדיר וחזק, אל ״העולם הכשר של שלומי אמוני ישראל״, השמיע הרב את הצורך החיוני להביא את האומר האלקי, את דבר־ד׳ מירושלים – ממכון הקודש בישראל – אל כל העומדים במערכות התנועה הציונית:

> טל התחיה של האֹמר האלקי, יכניס שירה קדושה והתלהבות רוחנית־אלקית, בתוך כל השדרות של התנועה הציונית, יביא אתו רוח־ששון (תחת הרוח הכהה של הארס הספקני, אשר החילוניות של כל תנועה, עומדת בסכנה להפגע ממנה), כי רק במקום

בישיבות חשובות, שכולן קדושות, ידע לבחור בישיבה הוותיקה-העתיקה, ישיבת עץ חיים!... (מפי הגר״י הכהן (שליט״א) [ז״ל]).

[תיאור המאורע הזה, שהיה בל״ג בעומר תרצ״ד, נמצא בירחון התורני ״קול תורה״, סיוון תרצ״ד, ושם נאמר: ״נאם ראש הרבנים לארץ ישראל, מרן הגאון ראי״ה קוק בשבח הנדיבים, שהצליחו להתקשר עם מוסד התורה הראשון והגדול שבירושלים״].

שהאורה האלקית מופיעה בסדרי-החיים, שם זורחת השמחה והצהלה האמיתית – "ישמח ישראל בעושיו, בני ציון יגילו במלכם".

אגרות הראיה, ירושלים תרפ"ג, עמ' 347; אגרות הראיה ג, אגרת תתפח, עמ' קצה

"ציון – ביטוי מלכותנו, וירושלים – מטרת קדושתנו"

הציונות החילונית כשהיא לבדה, לא תוכל למצוא את המפתח, לא לנשמת האומה, ואפילו לא ללב האומות, שיש בהן ניצוץ של הכרת כבוד שם-ד' אלקי ישראל, על ידי הארת אורו של ספר-הספרים עליהם.

שם, עמ' 324; אגרות הראיה ג עמ' רמד, אגרת תתקלב

מראשית תולדותינו התבלט השם ציון כביטוי מלכותנו – – – ואילו ירושלים מבטאת את המטרה של קדושתנו.

אגרות הראיה, ח"ג, עמ' קמח

"ציון תפדה בעת אשר אור ירושלים יופיע"

בשלהבתיה של הארת האמונה האלוקית – – – נישא את דגלנו, את דגל ירושלים, אשר על ידו, ובגינו ינשא דגל ציון – – – לכונן את שיבתנו לארץ-ישראל באושר האורה האלקית – "בית יעקב לכו ונלכה באור ד'"!

שם, עמ' קב

ציון תפדה בעת אשר אור ירושלים יופיע – שאיפת הממלכה בהדר ואון, תגלה בעולם, בעת אשר עריגת בנין בית-קדשנו-ותפארתנו תצא ממחבואי הלב.

שם, עמ' ריז

"תנועת ירושלים תציל
את אור הקודש אשר בשם ציון"

וכך כותב הרב אל "ידיד לבבו ומחמד-רוחו" הגרי"מ חרל"פ זצ"ל:

התנועה הירושלמית – – – מוכרחה היא – – – להמתיק על ידי תור-קדושתה, את מרירות החול אשר נסתבכה בתנועה הציונית, ולהציל את אור-הקודש אשר בשם ציון מידי עושקיו כח.

– – – בית ישראל יבנה על שני עמודים, עמוד הקודש – – – הקשור תמיד בשם ירושלים אשר כסא ד' יקרא לה (עיין ירמיהו ג', יז), ועמוד החול אשר לבש לבוש-חולין בירידתו להחיות רוח-שפלים – – – שהוא יונק את כחו משם ציון – – – עד אשר יופיע אור ירושלים – – – לרומם קרן ישע.

שם, עמ' רנ

נצח ישראל והוד המקדש

"והנצח – זו ירושלים, וההוד – זה בית המקדש" (ברכות נח, א) – העוז הלאומי של מלכות ישראל מקושר הוא עם ירושלים, ששם ישבו "כסאות לבית דוד" (תהילים קכב, ה) וחוסן עליון זה ינצח בעוז-ד', ועתיד הוא להיות לאור-עולם.

כי נצח-ירושלים קשור הוא בהוד-בית-המקדש, בתפארת הקדושה שמהם נמשך שלום כל העולמים. ובפני ההוד הנתון על "מרום מראשון מקום מקדשנו", בפני רוח החן והדרת-הקודש, יכרעו איים רבים, ועמים יבואו ויבקשו פני ד' בהר-ציון.

הוד מלכות קדישי-עליונים, יעורר רוממות-נפש ושלהבת-אהבה, והכל ירוצו להכנס תחת דגל נצח ירושלים, למקום האורה של קרני הוד בית המקדש.

ע"פ עולת ראיה, עמ' רלג, ב

"רוח נצח ישראל –
בירושלים עיר-האלקים"

התעוררות לתחיית האומה, נובעת מראש הררי-קודש, ממעמקי נשמת ישראל. זרמי החיים האיתנים, המפכים בעמנו, ומעוררים אותנו לתחיה, הנה הנם החיים של נשמת ישראל השלמה, בכל גבורתה, בכל צביונה ותפארתה.

עם ישראל יודע בעומק חיי-נשמתו, שהוא עם-אלקי-עולם, והכרה זו מרוממת אותו מכל שפלות, נותנת עוז-שירה ורוממות-קודש במלוא עולמו.

והמטבע הבולטת של רוח-נצח זו, נחתמה בכליל-שלמותה בירושלים עיר האלקים – "ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו". רוח החיים של ישראל מצא את מנוחתו בהר-ציון אשר אהב סלה, ומירושלים לא זזה שכינה מעולם.

חזון הגאולה, עמ' לה; מאמרי הראי"ה עמ' 238, "ירושלים".

"כל איש ישראל צריך להיות ציוני
וצריך להיות ירושלמי"

ובדבר תנועת התחיה הלאומית שלנו, הנה עד עכשיו נתגלתה רק בצד החול שלה, גם כן דבר חביב ונכבד מאד, ועתיד החול להיות בסיס לקודש, שעליו תבנה כל חמדת ישראל. אולם כדי להשלים את תנועת התחיה ולהעלותה לרום מעלתה, מוכרחים אנחנו לצור את צד הקודש שבתנועה, שראוי לציין אותה בשם "ירושלים", כשם העיר אשר ה' שמה.

וכמו ששם ציון מציין את הרעיון החילוני של הפעולה המדינית, כן יציין שם ירושלים את הרעיון של המקדשות, את כל האידיאלים הטהורים העתידים לצאת ממנו

לישראל ולאדם, ושתי התנועות יחד ילכו במצב של ידידות ועזרה הדדית, ויהיו לנו יפעת-חול והדרת-קודש גם יחד, יוצאים וזוהרים מ"ציון" ומ"ירושלים".

למטרה זו נוסדה ונתרכזה פה כעת "הסתדרות ירושלים", האומרת שכל איש ישראל צריך להיות ציוני כדי לעבוד עבודת-החול של האומה, וצריך להיות ירושלמי כדי לעבוד את עבודת-הקודש שלה, וכל הסתדרות צריכה להיות מורכבת מכוחות מתאימים, ההסתדרות הציונית החילונית מאנשי-חול מומחים לעניינם, והסתדרות ירושלים הקדושה מאנשי-קודש מומחים לעניינם.

"מלכי בקודש" לר' חיים הירשנזון, ח"ב, ירושלים תרפ"א, עמ' 8; אגרות הראיה ד, עמ' כד-כה, אגרת תתקצד.

"בית חיינו – מרכז חיי קודש"

אנו חייבים לעשות את ארצנו-הקדושה בכלל, ואת עיר-קדשנו בפרט, לא רק למרכז רוחני של חיי-החול על כל הסתעפויותיהם – – – כי אם למרכז קדוש. כוחנו הגדול – בסגולת קדושתנו הוא מונח, ועל ידי הארת אור-תורתנו הוא מתגלה.

צריכים אנחנו לעשות את בית-חיינו למרכז אשר ישפיע חיי-קודש גם על כל פזורי הגלויות, עד אשר גאולה שלמה תופיע.

חזון הגאולה, עמ' ש'; אגרות הראיה ג עמ' ר, אגרת תתפח.

"ירושלים עיר הקודש – חזות הכל"

ירושלים עיר קדשנו ותפארתנו, מוכרחת היא להעשות האכסניא של תורה, המיוחדת בגדלה, והמצויינת באיכותה, בכל העולם כולו.

ירושלים עיר-הקודש, בירת העבר והעתיד שלנו, צריכה להיות חזות הכל, של כל לב טהור וכל בעל נשמה מרגשת, החדורה ברוח החיים של קודש בישראל.

קריאת הקודש, אלול, תרפ"ב.
מאמרי הראי"ה עמ' 62-63, "הישיבה המרכזית העולמית בירושלים".

"אל מקדשנו, גאון עוזנו,
– – – עינינו נשואות!"

הנה קול שופר שומעת נפשנו, שופר של גאולה, קול שופר ולא קול הברה [עין ראש-השנה כז, ב], ועיני כל ישראל נטויות הן לציון קרית-מועדנו.

לא החול הוא הנושא המקשר את נשמת הגוי כולו לארצו, לא החול הוא הפועל את כל מפלאות-התחיה בעולם, בישראל ובאדם, רק הקודש הוא הפועל, הוא המכה את כל גלי התנועה של התחיה בפנימיותה, הוא הכח האומר לה: גדל! [עין בראשית רבה פרק י, ז].

אל מקדשנו, גאון עוזנו, מכון בית חיינו, משוש תפארתנו, אל "כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו" (ירמיה יז, יב) – אליו עינינו נשואות.

"שפתי כהן" – ירושלים תרפ"א – עמ' 4.

כרוז שהוציא הרב לכבוד "ישיבת תורת כהנים", אוצרות הראי"ה, מהדו"ב, חלק ב עמ' 446.

איסור הכניסה להר הבית

באותם הימים ידע הרב להזהיר, גם את אלה ששמחת השינוי המדיני מעבירה אותם על דעתם, והם מוכנים לפרוץ גבולות הקודש והמקדש, וכתב תשובה ארוכה, מלאכת-מחשבת נהדרת ונאדרת של בירור-הלכה-למעשה מתוך מרחבי סוגיות הש"ס והראשונים – על איסור הכניסה ל"מרום מראשון מקום מקדשנו" (משפט כהן, מעמ' קפב עד עמ' רכז).

ובסופה של התשובה מסיים הרב ואומר:

> וכאשר החל קצת אור צמיחת ישועה להגלות, בחסדי ד' המרובים, כן יוסיף לנו צור ישראל ברוך הוא, את אור חסדו ואמיתו, ויגלה לנו את אור גאולתו השלמה – – – וירום קרן-משיחו בגילוי-שכינתו לעיני כל בשר, ואז יבנה כמו רמים מקדשו – – – ומציון תצא תשועה לכל אפסי ארץ. – – –
>
> ועד אז כל-ישראל-חברים יתאגדו לאגודה אחת, לכוון את לבם לאביהם שבשמים, בלא פרץ ולא יוצאת, בלי שום הריסות-גדר, ובלא שום חשש איסור של חילול-הקודש וטומאת מקדש וקדשיו, כי אם ביראת ד' טהורה ובאמונת-אומן בדבר-ד' הנאמן לעד, ברוח קדושה וטהרה, ובחיי נועם ושלום רב לכל עם-ד' הגוי כולו, העומד להיווושע בקרוב, בימין ד' רוממה העושה חיל, תשועת-עולמים.

"הכותל המערבי -
מלא כבוד ד' אלקי ישראל וקדושתו"

וכך כתב מרן הרב זצ"ל, אל המושל הצבאי הבריטי, בי"ג סיון תר"פ (המכתב נתפרסם ב"יומן הכותל-המערבי" להר"י אורנשטיין ז"ל הי"ד, ירושלים, תשכ"ח, עמ' 459. אוצרות הראי"ה מהדו"ב חלק א עמ' 2-391):

> מה שאין אנחנו נכנסים לפנים מן הכותל, הוא לא [בגלל] מיעוט זכויותינו על המקום הזה, אלא מפני רוב הקישור שלנו אליו ואל רוממות-קדושתו, מפני שאנחנו מכירים שכמו אז, בעת שהיה בית-מקדשנו על מכונו, כן גם עתה הוא מלא כבוד-ד'-אלקי-ישראל וקדושתו, ואין לנו עכשיו אלה האמצעים הדתיים שנוכל על ידם להכשיר את עצמנו, [עד] שיבוא הזמן וימצא לנו כל הדרוש להכשיר את עצמנו לעמוד במקום הקדוש הזה, שאנחנו מקושרים אליו בכל נפשנו ובכל חיי-נשמתנו.

'הכותל המערבי' נשאר לנו לפליטה, לאות ולמופת על גאולתנו, ועל הבטחון של שובנו אל המעמד הקדוש שהיינו עליו בימים מקדם, בעת אשר אור־ד' וקדושת הנבואה ורוח־הקודש האיר על עמנו, והננו מרגישים במקום הזה רגש קדוש ומרומם מאוד.

מורא מקדש

ראו חז"ל לקיים קדושת המקדש, כדי שתתמיד בנו היראה העליונה של מורא־מקדש – 'ולא מן המקדש אתה ירא אלא ממי שהזהיר על המקדש' (יבמות ו, א) – וכשם שהתורה הרחיקה את האדם ברוב הפעמים מן המקדש, כי דוקא על ידי הריחוק יכנס הגודל והמורא בלב, כמו שכתב הרמב"ם במורה־נבוכים ח"ג, פרק מ"ז, ובעל ספר החינוך במצוה קפ"ד, בלא־תעשה 'ואל יבוא בכל עת אל הקודש'.

– – – והננו עומדים ביראה מרחוק, ומצפים לחסד־ד', שישוב ירחמנו ויאר לנו באור גאולה שלמה, שנזכה על ידה לטהרה גמורה, באופן שנוכל להתקרב לבית תפארתנו בכל מידת הקדושה הראויה לו.

משפט כהן, עמ' רג־רד

"הבעלים הראשונים הם הבעלים הנצחיים - עם ישראל, עם־ד' מעולם!"

ובכ"ט טבת תרפ"ב, כתב מרן הרב זצ"ל להנהלה הציונית בירושלים:

וזה מכבר כאשר נשאלתי מוועדה בריטית־רשמית, מהי דעתי על דבר מקום־המקדש, אודות יחוסנו אליו, ואמרתי להם: שכשם שאתם רואים שזכותנו על הארץ בכלל, אף שהיה דבר זה רחוק אצל כל העולם כולו עד כה, מכל מקום גלגלה ההשגחה העליונה סיבות, עד שמה שהיה רחוק הולך ונעשה קרוב, ואנו בטוחים שהדבר ילך ואור, עד שכל העמים יכירו את צדקת זכותנו, הכתובה בכתב־קודש, על ארצנו הקדושה, כמו כן יבואו ימים, שכל העמים יכירו את אמיתת זכויותינו על מקום המקדש, וידעו כולם ויכירו שהחזון של הנביאים, שנאמר על המקום הקדוש הזה 'כי ביתי בית־תפילה יקרא לכל העמים', יתקיים רק כשיהיה הבית הגדול והקדוש הזה שם על מכונו, בידי בעליו הראשונים, שהם בעליו הנצחיים, שהוא עם־ישראל, עם־ד' מעולם, הוא ולא אחר"

קובץ מתתיה, ישיבת בני־עקיבא נתניה, תשל"ב, עמ' 6.
אגרות הראיה ד עמ' קכב, אגרת א'קכז

וראה מאמרו המפורט של רב ספרא רש"ז שרגאי (שליט"א) [ז"ל], בראש "סיני", אב־אלול תשל"ט.

"עם ישראל לא ייפה את כוחנו לוותר על הכותל המערבי!"

בקיץ תר"ץ הגיעה לארץ "ועדת הכותל", שנתמנתה על-ידי "חבר-הלאומים", לברר ולדון בשאלת הבעלות על הכותל המערבי. טענת הערבים היתה, כי לא רק הר-הבית קדוש למוסלמים, אלא גם הכותל המערבי, ויש להם בעלות גמורה עליהם, והם שוללים מכל וכל את זכות-התפילה של היהודים על יד הכותל המערבי.

ממשלת-המנדט הציעה הצעת-הסכם, שעל פיה "יכירו היהודים בבעלות הערבים על הכותל, ותמורת זאת יכירו הערבים בזכות **גישתם** של היהודים לכותל" (הממשלה אף לא הזכירה במפורש **הזכות לתפילה**, ורק הסתפקה בגישה סתם).

בגלל המצב המדיני והבטחוני המתוח, היה כבר "הוועד הלאומי" מוכן להסכים לצד העקרוני של הרישא, להכיר בבעלות של הערבים על הכותל, אם כי עמד על שינוי נוסח הסיפא, שהערבים יכירו בפירוש **בזכות התפילה** של היהודים.

ברם הואיל והנושא הוא בתחום הדתי, דרשה ממשלת-המנדט מ"הוועד הלאומי", שהסכמתו תאושר על-ידי הנציגות הדתית של היהודים – הרבנות.

משלחת מטעם "הוועד הלאומי", שבראשה עמדו היו"ר, ה' יצחק בן-צבי ז"ל, ואתו-עמו הרב משה אוסטרובסקי (המאירי) ז"ל וה' אברהם אלמליח ז"ל, הופיעה אצל הרב, והיא ניסתה לשכנע אותו שיתן את אישורו להצעה הנ"ל, והטענה העיקרית בפיה – שיש כאן ענין של פיקוח-נפש, כי רק על-ידי ויתור מפורש זה, ניתן יהיה להרגיע את הערבים, ואז יהיה שלום על ישראל.

אולם הרב לא קיבל את הטענה, ולא הסכים בשום אופן לחתום על הוויתור, ותשובתו היתה: "אין אני יכול לוותר על מה שנתן הקב"ה לעם ישראל".

וממקור ראשון, מפי הרב משה המאירי ז"ל שמעתי, שהרב אמר להם: 'חלילה לנו! עם ישראל לא ייפה את כוחנו לוותר בשמו על הכותל המערבי! אין לנו שום זכות לכך!", והוסיף עוד ואמר: "אם חס ושלום נוותר על הכותל, גם הקב"ה לא ירצה להחזירו לנו...".

[המשפט האחרון בדברי הרב, מתבאר על-פי האמור בפרקי-רבי-אליעזר (פ' לו) – וראה רד"ק (שמואל ב', ה', ו') – בענין ההסכם של אברהם אבינו ע"ה עם בני-חת ביחס לירושלים, ובראשית רבה (פ' נד, ב), ביחס לברית עם אבימלך, ועיין רשב"ם בראשית כב, א[3]].

אחר-כך נתברר, שגם אילו נתקבלה הסכמת הוועד הלאומי להצעת הכניעה, לוותר למען השלום על הבעלות של הכותל המערבי, לא היה הדבר מועיל כלום, כיוון שהערבים –

---

3. ראה גם כא, ל. וע' רש"י דברים ב, כג. יב, יז. יהושע טו, סג. צניף מלוכה עמ' 210-211.

כמו תמיד – לא היו מוכנים להסכים אף לזכות־תפילה, והצהירו כי "לא יחתמו על שום הסכם, המקנה זכויות תפילה ליהודים" על יד הכותל המערבי.

[וראה פרטי הדברים בשבחי הראי"ה עמ' רלח־רמא (מהדו"ב עמ' 307-310), ובמאמרו של הר"ש הכהן וויינגרטן (שליט"א) [ז"ל], ב"הצופה", ט' תמוז, תש"ל[4].

וגם אחרי מלחמת־העצמאות, כשבהסכם שביתת־הנשק נכלל סעיף מפורש – סעיף 8 – על זכות הגישה של היהודים לכותל המערבי, התעלמו הערבים ממנו, ולא קיימו אותו במשך 19 שנה, עד שבאה "מלחמת־ששת־הימים", והעומד אחר כותלנו, המחזיר שכינתו לציון, החזיר את ירושלים ואת הכותל המערבי "לבעלים הראשונים, לבעליו הנצחיים", לישראל עמו.

"אל ירושלים צריכים לגשת דוקא בדרך הקודש"

ובנה הגדול של ירושלים, מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, כתב בראשית שנת תש"ח:

> אם אמנם ארץ ישראל בכללה, אפשר להשיג אותה גם בדרכי־חול, אבל את ירושלים אי אפשר להשיג זולת כשיכירו שהיא כיסא־ד' (ירמיה ג', יז).
>
> ומפני שצריכים לגשת אל ירושלים דווקא בדרך הקודש, שכיסא־ד' יקראו לה, על כן לדאבון לבנו, גם כהיום שכל הארץ הולכת ונבנית ובנינו מתאחזים בה – מירושלים עיר הקודש הננו מנושלים, וזה מפני שאנו צריכים להתאמץ ולגלות את הלהבה של הקדושה, את האור של נצח ירושלים.

ירושלים־של־מעלה וירושלים־של־מטה

וכשזממו מוסדות או"ם להפוך את ירושלים לעיר בינלאומית, הוסיף הגרי"מ זצ"ל וכתב:

> לדאבוננו עומדים אנו עתה במצב נורא, כי כל מחשבותם לכרות מאתנו את העיר ירושלים, וברור כי חלילה לנו לשכוח את שבועתנו. אם נותנים לנו איזו מדינה יהודית כביכול, אל לנו לשכוח מלהעלות את ירושלים על ראש שמחתנו, נחזור על דברי השבועה "תדבק לשוני לחכי, אם לא אזכרכי, אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי", ואם חלילה תערב לנו המדינה החלקית הזאת – בלי ירושלים – אוי ואבוי לנו שנהיה מפירי שבועה ח"ו.
>
> אולם כל עניין כריתת ירושלים־של־מטה מאתנו, היא בעיקר מפני שלא העלינו על ראש שמחתנו את ירושלים־של־מעלה, ועל כן החוב מוטל עלינו להתאמץ עתה לתמוך ולהחזיק בירושלים־של־מעלה, הן הישיבות הקדושות, ואז נזכה שתהיה לנו

---

4. ועיין בשדה הראי"ה עמ' 3-142. ליקוטי הראי"ה ב עמ' 365-374. "ביום חילד" לע"נ ר' יוחנן ישמח עמ' 39-110. מאבני המקום ה עמ' 3-1. ועי' לעיל פרק לב ולהלן פרק לט וש"נ.

גם ירושלים-של-מטה, בלי קיצבת גבולים, ויקויים בנו "הרחיבי מקום אהלך, ויריעות משכנותיך יטו אל תחשוכי" (ישעיה נד, ב) ותתפשט ירושלים עד דמשק (שיר השירים רבה פ"ז, י).

"כ"ח באייר – זה היום הגדול אשר בו זיכנו צור ישראל ברוך הוא לבוא לארץ חמדתו"

יום הששי כ"ח אייר – יום שחרור ירושלים עיר-קדשנו בשנת תשכ"ז – היה יום-חג ביפו, בשנת תרס"ד. בו ביום עלה לארץ-ישראל והגיע ליפו רבה החדש – מרן הרב זצ"ל.

"ערב-שבת-קודש, לסדר איש ראש-לבית-אבותיו הוא" – כך הכריזו ממודעות של ועד-העיר, אשר קראו את קהל עדת יפו, לבוא ולקבל בכבוד ויקר, את פני הרב החדש.

את נאומו הראשון, במסיבת קבלת-הפנים, נשא הרב בעברית, והדבר נתקבל באהדה גלויה מצד כל הציבור: "רושם טוב עשה על הקהל, הנאום הזה אשר דיבר הרב בשפה עברית, צחה וטהורה, וגם הספרדים הבינו היטב את דבריו וישבעו עונג" (השקפה, תרס"ד, גליון לב).

כעבור עשר שנים, בכ"ט אייר תרע"ד, כותב הרב לבנו-מחמדו: "ברוך ד', עבר עלינו יום אתמול כ"ח אייר, זה היום הגדול אשר בו זיכנו צור-ישראל ברוך הוא, לבוא לארץ-חמדתו, ולראות בעינינו התחלת צמיחת קרן ישעו לעם-קדשו – – – הודות לד' על רוב חסדיו, וברחמיו יוסיף לאמצנו, לגבר חיילים בעבודת ד' ועמו, במכון הקודש" (אגרות הראיה, ח"ב, עמ' רצב-ג).

"ראוי ונכון מאד לעשות זכר למעשה-ד' הגדול עמנו"

אילו זכינו ומרן הרב זצ"ל היה חי אתנו, היה ודאי מעלה את יום שחרורה של ירושלים העתיקה ושוב בניה לתוכה, על ראש שמחת האומה כולה. מתוך מכתב שלו, שפורסם לפני שנים מספר, נמצאנו למדים שדעתו היתה שגם יום האתחלתא של שחרור ירושלים, הוצאתה מידי העריצים של ימי השלטון התורכי, והעברתה לידי שלטון המנדט המסור בידי הבריטים, אף הוא היה ראוי לזכרון "למעשה-ד' הגדול עמנו".

בסוף מלחמת העולם הראשונה, שוחררה ירושלים מידי התורכים, ע"י הכובשים הבריטים, בערב-חנוכה שנת תרע"ח. והנה כעבור שנים, בתחילת חורף תרפ"ט, התעורר השופט גד פרומקין (בן הרי"ד פרומקין ז"ל), והריץ מכתב אל מרן הרב זצ"ל, ובו הוא מבקש לסייע לקביעת יום זה, כיום-שמחה לישראל.

מרן הרב זצ"ל כותב בתשובתו – ביום ח' כסלו תרפ"ט – ש"הקהל כל כך מדוכא

מהמאורעות שבזמנים האחרונים, עד שאין לבו הולך להראות שמחה על הכיבוש הבריטי". וכוונתו היא לפרשה העגומה שהתחילה באותה שנה ביום הכיפורים על יד הכותל־המערבי (הריסת המחיצה בין גברים לנשים והכאת מתפללים בידי המשטרה הבריטית), שגררה אחריה קביעת תענית־ציבור ע"י הרבנות הראשית, ביום ה' במרחשון תרפ"ט.

אכן לעיקרה של הצעה זו קובע הרב: "הדבר ראוי ונכון מאוד מצד עצמו, לעשות זכר למעשה־ד' הגדול עמנו, ביום המאורע הנכון בכתב־בית־ישראל [כלומר בתאריך היהודי, בכ"ד בכסלו]" (דרך שופט בירושלים, עמ' 296).

ואם גדול היה מעשה־ד' עמנו בעיר־עז־לנו בכ"ד כסלו תרע"ח, כמה גדולים היו מעשי־אלקינו בכ"ח אייר תשכ"ז, בפרוץ חיילינו בשער האריות ובהנשא דגלנו על הכותל המערבי.

ו'כך כתב נזיר־אלקים", הרב ר' דוד הכהן ז"ל, על פנקסו: "כשפרצה המלחמה עם מצרים, אמרתי, מה נרוויח מזה, גם אם ננצח. וכששמענו שמלך ירדן התמכר עם מצרים, אמרנו: זה מובן, עניין כל המלחמה הזאת! שננצח איה"ש, ונשוב לירושלים ולכותל, איה"ש. וברוך ד' שזכינו לזה" (נזיר אחיו, ח"א, עמ' שו. משנת הנזיר, סוף).

"ירושלים לא נתחלקה לשבטים"

ויורשה לי להביא כאן דברים, שבעזרת השם זכיתי לאומרם, בפני אסיפת המורים והמנהלים של בתי־הספר בירושלים, שהתקיימה באולם העיריה – יומיים אחרי שחרור העיר העתיקה – באור ליום ו', ערב שבת קודש, ראש חודש סיוון תשכ"ז:

בין ההגיגים והתחושות של הימים הגדולים האלה, מסתמנת גם שאלה־תמיהה: מדוע לא נתן הקב"ה את ירושלים בידינו אז, בתש"ח, ובמה זכינו שהיא תוחזר לנו עתה? באורח־פלא, כלל לא בדרך הטבע, היא נשמטה מידינו אז, ושוב באורח פלא, מעבר להגיון, היא ניתנה לנו, היא הוגשה לנו עכשיו.

התשובה לכך רמוזה לנו בסוד־שיח של חכמי קדם. על ירושלים נאמר בתלמוד הירושלמי: "כעיר שחוברה לה יחדיו – עיר שמחברת ישראל זה לזה" (ירושלמי בבא קמא פ"ז, הל' ז'). ובצורה אחרת נשנה הדבר בתלמוד הבבלי: "לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך – לא אמרתי אלא בשעה שכל ישראל נכנסין בשער אחד" (זבחים קיד, ב).

אכן, לפני תשע עשרה שנה פרץ הפלמ"ח דרך שער־ציון, ואילו חיילי אצ"ל עמדו לפרוץ דרך שער־שכם. מפולגים ומפורדים היינו. אילו הצלחנו אז, היו "שנים אוחזין" בירושלים, וכל אחד היה אומר "כולה שלי". ירושלים היתה הופכת למקור של פירוד, לסיבה של מריבה ומדון. סלעי ירושלים היו הופכים לסלעי־מחלוקת. ואילו ירושלים – "לא נתחלקה לשבטים" (יומא יב, א), היא ניתנה לעם ישראל כולו. ומקרא מלא הוא: "שאלו שלום ירושלים", ירושלים באה להרבות שלום בעולם.

ולכן: רק עתה, כשנכנסנו כולנו דרך שער אחד – שער האריות – "הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא" – רק עתה, כשכולנו מאוחדים, כשבראשנו עומדת ממשלת ליכוד לאומי, כשצבאנו הלוחם הוא צבא אחיד – צבא הגנה לישראל, כשמאחורינו עומדים בלב אחד כל אחינו אשר בתפוצות הגולה, רק עתה זכינו למאורע הגדול: המחזיר שכינתו לציון החזיר לנו את ירושלים!

ומופלאים הדברים המובאים בפירוש הרד"ק על הכיבוש הראשון של ירושלים: "ובדברי הימים נאמר וילך דוד וכל ישראל – לפי שהיתה קבלה אצלם כי ציון ראש ממלכת ישראל, ולא ילכוד אותה אלא מי שיהיה מלך על כל ישראל" (שמואל ב', ה' ו') – כיבוש ירושלים תחילת־ראשיתו באיחוד שבטי ישראל. ואף ראשית אחריתו בברכת אחדות האומה.

ככל שנמשיך להיות מאוחדים־מלוכדים, תהיה ירושלים כולה שלנו – "ואני אהיה לה נאום ד' חומת־אש סביב" (זכריה ב', ט').

ועם הקמת האיחוד השלם, איחוד גוף האומה עם נשמתה "קדש ישראל לד'" (ירמיה ב' ג) – יוחזר לנו גם מה שטרם הוחזר: "והיתה ירושלים קודש – וזרים לא יעברו בה עוד" (יואל ד', יז).[5]

מבשרת ציון ומבשרת ירושלים

בשיחת־קודש הסביר מרן הרב זצ"ל שמהלך בשורות הישועה והגאולה מתברר מתוך דברי־חזונו של נביא־הנחמה:

---

5. רק כעבור שנים נתברר, מה גדול היה חסד-הישע של הבוחר בציון, שוכן ירושלים, בעובדה שירושלים שבין החומות לא נכבשה על ידינו בשנת תש"ח (ושעד היום לא נתחוורו הנימוקים המעשיים-ההגיוניים של אי-כיבוש וה). אכן, היה זה נס נסתר, אשר בעלי-הנס יכלו להכיר בו רק מתוך פרספקטיבה של זמן: לפי החלטת האו"ם בלייק-סקסס (בי"ז בכסלו ה'תש"ח, ההחלטה על סיום המנדט הבריטי וחלוקת הארץ), היתה צריכה ירושלים להיות עיר בין-לאומית, ואילו נכבשה ירושלים על ידינו בימים ההם, הרי לפי מצב חולשתה של המדינה החדשה ותלותה בגורמי-חוץ, ולפי מעמדו הרם של האו"ם אז, היתה החלטת האו"ם מבוצעת ללא ספק, והיתה זו בכייה לדורות. לא כן כשהעיר הוסגרה על ידי הבריטים לערבים, והללו לא התחשבו כלל בדעת האו"ם (ועליהם לא הופעל כל לחץ) – נשארה ההחלטה גנוזה אי-שם בתיקים כדבר שעבר זמנו.
כשעברו 19 שנה, ובסייעתא דשמיא – באופן בלתי צפוי כלל – זכינו לשוב לירושלים, בכ"ח אייר תשכ"ז, נשתנו כבר הדברים תכלית שינוי: מדינת ישראל נתחזקה ונתבססה, ולעומת זה נתדלדל ביותר מעמדו של האו"ם (אף גם שתיקתם של מוסדות האו"ם במשך שנות הכיבוש הערבי, החלישה את יכולת טיעונם), ועתה מסוגלים אנו לעמוד בעז"ה בפני הלחצים המתחדשים עלינו חדשים לבקרים, ואין אנו מהססים כלל להכריז ולהודיע, כי לא נזוז מעיר-עז-לנו, עיר הקודש והמקדש. כי קול התפילה ינשא יומם ולילה אחר כתלנו. וקול רינה-של-תורה לא יפסק בין כותלי הישיבות אשר קמו ונתעודדו בין חומותיה, עד שנזכה לשיבת הר-מרום-הרים, בשוב ד' ציון. ושמו יתגדל ויתקדש בתוך ירושלים עירו לדור ודור ולנצח נצחים.

"על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון, הרימי בכח קולך מבשרת ירושלים, הרימי אל תיראי" (ישעיה מ', ט') – מדוע פונה הנביא ואומר למבשרת-ציון שתעלה "על הר גבוה". ואילו למבשרת-ירושלים הוא אומר רק "הרימי בכח קולך"?

ואמר הרב זצ"ל: ציון מסמלת את המלכות בישראל, וירושלים את הקדושה בישראל. והנה מבשרת-ציון – התנועה הציונית השואפת להחזרת המלכות לישראל, היא משמיעה את קולה בכוח, שומעים את קולה מעל במות-העולם, אבל איך מדברת הציונות החילונית? היא רק תובעת מעמד בשם זכות ההגדרה העצמית של הלאומים, כמו כל הגויים המדברים על זכותם לעצמאות, לשלטון בארצם, כמו שדיברו הפולנים, הליטאים, האסטונים וכו'. היא עומדת עם כולם במישור הרגיל.

לעומת זה מבשרת-ירושלים, שהיא מדברת על החזרת הקדושה לישראל, על תקומת עיר הקודש והמקדש, היא עומדת "על הר גבוה", היא עומדת במקום הנכון, דבריה ממקום קדוש יהלכון, היא מדברת בשם ד'. אולם היא חלשה מדי, קולה אינו נשמע. היא כאילו יראה להרים את קולה.

ולכן פונה הנביא למבשרת-ציון ואומר: מדוע את עומדת אי-שם למטה. יחד עם עמים אחרים, ומדברת בשם הרעיונות הרגילים של הגויים? עלי "על הר גבוה", דברי בשם ד', בשם הבטחות התורה, בשם חזון הנבואה.

וחוזר ופונה ישעיהו-הנביא אל מבשרת-ירושלים, ואומר לה: מבשרת ירושלים, מבשרת הקודש והמקדש, את אמנם עומדת במקום הנכון, את מדברת בשם ד', אבל אין שומעים את קולך, ועל כן – "הרימי בכוח קולך! הרימי, אל תיראי!".

*

ביאורו-הסברו של מרן הרב זצ"ל, הוזכר במסיבת ההודיה החגיגית, רבת-העם, אשר התקיימה ב"ישיבת מרכז-הרב", אחרי מלחמת-ששת-הימים. ובאותו מעמד נאמר, כי על פי דברי הרב, יפה נדרשת ה"סיפא דקרא" בישעיהו (שם) – "אמרי לערי יהודה הנה אלקיכם", היינו שעוד אנו זקוקים לאמירה מיוחדת, לבשורה מיוחדת, ביחס לערי-יהודה, שיהא ברור לכל באי-עולם, כי אלקי ציון וירושלים, הוא שהחזיר לנו את ערי-יהודה, הוא שהשיב נחלת-האבות לבנים, והוא שיתננה לנו ולבנינו לאחוזת-נצח – "ויהודה לעולם תשב, וירושלים לדור ודור".

לעד חיה כלבבנו

האמונה הנאמנה,

לשוב לארץ קדשנו

עיר בה דוד חנה.

(שיר האמונה)

כ״ח אייר – יומא דהילולא של שמואל הנביא

כ״ח אייר הוא יומא־דהילולא של שמואל הנביא, ורבינו עובדיה מברטנורא ז״ל – שעלה לירושלים בשנת רמ״ט – מספר על ההדלקה שהיתה נהוגה ביום כ״ח באייר, על קברו של שמואל הנביא, ברמה הסמוכה לירושלים: ״קברו של אדוננו שמואל הרמתי, הוא עד היום ביד היהודים, ובאים מכל הסביבות להשתטח שם בכל שנה ושנה בכ״ח באייר, ביום מיתתו, ומדליקין עליו אבוקות גדולות, מלבד מה שמדליקין עליו נר־תמיד, ורמז מצאו (בשמואל א׳, ג׳, ג) ״ונר אלקים טרם יכבה, ושמואל שוכב בהיכל־ד״.

וראוי להביא כאן את הדברים אשר כתב מרן הרב זצ״ל על שמואל הנביא, בביאורו לסידור־התפילה ״עולת ראיה״ (ח״ב, עמ׳ יח־יט), על הפסוק ״משה ואהרן בכהניו, ושמואל בקוראי שמו״ (תהלים צט, ו) – ההערכה של אדם המעלה היא בשני ערכים: או בעיקר מהותו הפנימית, בעצם אישיותו, או בגילוייו המעשיים, בפעולותיו לתיקון העולם. השפעתו המרובה של משה רבנו היתה בעיקר בגובה הרוחני שלו, בקרני־ההוד של אישיותו האלקית – ״איש האלקים״ – ואילו השפעתו של אהרן היתה בעיקר בעבודתו המעשית – ״אוהב שלום ורודף שלום״ – בפעולותיו המרובות בין הבריות היה מיישר דרכיהם ומשכין שלום ביניהם. ואילו שמואל הרמתי החזיק בשני הערכים גם יחד. כנביא וכרבן של הנביאים – היה הוא המרומם את קדושת חיי־האומה בקרב בעלי־הדעת ואנשי־הרוח, וכשופט ומנהיג – הפיץ זיו התורה ונועמה, והיה מיישר דרכי עולמו של המון־בית־ישראל.

ולכן, אף על פי ש״לא קם בישראל כמשה״, מבחינת דרגת נבואתו, ואף דרגתו של אהרן היתה גבוהה ביותר, הרי מבחינת אופי השפעתו האישית ופעולתו המעשית של שמואל הנביא בתוככי כלל־ישראל, היה הוא גם משפיע בדרכו של משה רבינו וגם פועל בדרכו של אהרן הכהן, ועל כן אמרו חז״ל (ברכות לא, ב) שהיה ״שקול כנגד משה ואהרן״. [ועיין מה שכתב מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל בספרו ״מי מרום״ על התפילה, עמ׳ קפג].

> ״וילך הוא [דוד] ושמואל וישבו בניות״ (שמואל א׳, יט, יח), ״הנה דוד בניות ברמה״ (שם, שם, כב) – וכי מה ענין ניות אצל רמה? אלא שיהיו יושבין [ברמה] ועוסקין בנויו של עולם [למצוא מקום לבית הבחירה מן התורה – רש״י].
>
> זבחים נד, ב

> מגילה שמסר שמואל לדוד [שהיתה כתובה בה תכנית בית המקדש] ניתנת להדרש, מה טעמא? שנאמר (דברי הימים־א׳, כח, יט) ׳הכל בכתב׳ – זו המסורת, ׳מיד ד׳׳ – זו רוח הקודש ׳עלי השכיל׳ – מכאן שניתנה להדרש.
>
> ירושלמי מגילה פרק א׳ הל׳ א,
>
> ועיין ילקוט שמעוני דברי־הימים־א׳ רמז תתרפ״א

וראה דברי אחיו של מרן הרב זצ"ל, החוקר־המבקר רש"ח קוק ז"ל "לתולדות בית הכנסת על קברו של שמואל הנביא" (עיונים ומחקרים, ח"ב, ירושלים תשכ"ג, עמ' 92), וכן הערותיו (שם, עמ' 243) "לתפילות על קבר שמואל הנביא", שפורסמו על פי כתב יד שנמצא באוכספורד, על ידי הרב שמחה אסף ז"ל (קובץ "ירושלים" חוברת ב), והושלמו ע"י ד"ר משה זיידל ז"ל (שם חוב' ג־ד). ובאחרונה נדפס מאמר מיוחד על פרשת העלייה לקבר שמואל הנביא בכ"ח אייר (ובסופו רשימה ביבליוגרפית), מאת הרב גרשון קיציס, בדור־ירחון "קרדום" (חוברת 10, ירושלים, ניסן, תש"מ, עמ' 65-59).

פרק לו

זמן מתן תורתנו

תורת חיים חמדתנו
מפי עליון ניתנה,
נצח היא נחלתנו
ממדבר – מתנה.

שיר האמונה. עולת ראיה ב עמ׳ שפט

יום מתן תורתנו – יום אור־אורים

היום הגדול, יום מתן תורתנו, חוסן ישענו הוא עדי־עד, לעטרנו בעטרת־נצח וקרני־הוד. יום אור־אורים הוא לשמים וארץ ולכל המון לאומים״.

אגרות הראיה, ח״ג, עמ׳ קד

כדי להביא את כל האור העליון לתוך העולם המוגבל ולהאיר את כל מחשכיו – ניתנה תורה בעולם.

אור התורה הבוקע ממרומי־עד וחודר עד עמקי־עמקים, הוא המקשר את כל המציאות מראשית ועד אחרית, לשגבם נצח.

עולת ראיה, ח״א, עמ׳ קפה

״וביום הביכורים״

העולם כולו מתבכר בחג השבועות. מה שצדיקים מרגישים בתוכיות לבם בחג־מתן־תורה – אין כל העולם כולו כדאי לו.

כל העולם שמח, בכל הארץ מתגלה גילוי עליון, גילוי שכינה, וישראל מתעלים להיות סגולה מכל העמים, ונשמתם של ישראל נראית בבהירותה הצחצחה.

האהבה והחיבה לכל נשמה ונשמה מישראל, לכל אחד בפני עצמו, מתגדלת בחג זה לאין קץ. תפארת עליונה שורה על כל אחד מישראל, הדרת קודש. כאבן־חן שאין לה ערך וקצב, מבריקה הסגולה הנפלאה של עם־סגולה.

כנסת־ישראל מתעלה, הרוחניות הישראלית עולה למרומים, שואבת את האור ממקורו, שואפת אל תוכה את כל בשמי־גני־העדנים המפיצים ריחם הטוב. הרצון מתעלה, השכל מתרחב, והכל מתמלא אורים גדולים. השמחה והתענוג מתאחדים בהרכבה ממוגגת, מאוחדת ברוב שלום ומורכבת בנועם עליון. רוח־הקודש מתגלה בכל לב, והעולמים הרוחניים מתמלאים זיו ונהרה.

טוב ונעים, נחמד ואהוב הוא יום שמחת־גילנו, יום מתן תורתנו, יום הביכורים, יום החמישים.

עולת ראיה, ח״ב, עמ׳ שה

נעשה ונשמע

אמר רבי אלעזר, בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, יצתה בת־קול ואמרה מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשים בו.

שבת פח, א

הקדמת נעשה לנשמע – זהו כחן של ישראל מאז ומעולם. מפני שאנו חשים בקרבנו שבמעמקי הטבע של כל מהותנו, כל קדושת היהדות צפונה. ואם אנו חשים איזו חלישות בגבורתה בנוגע לנפשנו, אנחנו צריכים ראשית לכל להתעורר להיות נאמנים לעצמנו. ננער את עצמנו מכל התכחשות עצמית, ונדע להגן בגאון על הצביון שלנו. ואז נצעד בעוז בדרכנו בכל מסילות החיים, ובכללן גם בדרכה של התחיה הלאומית ובנין הארץ.

כל דבר החקוק בטבע אינו צריך לשמיעה וללימוד. הדבורה בונה את תאי כוורתה בדיוק המספרי היותר שלם, בלי שמיעה של שעורים בהנדסה, מפני שכך חקוק בטבעה. ובעולם הרוחני אין היצורים הרוחניים העליונים צריכים שמיעה לפני מפעליהם, מפני שקדושתם היא להם טבעית. רק בני אדם העלולים להיות נבוכים על ידי מהומות המדע המזויף, צריכים התאמצות לשוב אל הטבע הטהור הנפשי שלהם.

ואנחנו במעמד הר סיני, בעת אשר ראש הפסגה של אמיתת־הוויתנו נתגלה על כללנו, בעת אשר אדון כל נגלה עלינו בערפלי טוהר, ללמד לעמנו תורה ומצוות, באנו לידי המעלה העליונה הזאת, ונהיינו ישראלים טבעיים טהורים, כטבע האיתן של נשמתנו בעצם טהרה. ובשביל כך הקדמנו נעשה לנשמע, למעלה מכל התרבות המזויפת של האנושות, השוגה בהבליה והסובלת מסכלות רשעתה, בשליטת האדם לרע לו, ואובדת בזה את עצמה ועצמתה.

ועתה אחים כולכם, צעירים וזקנים, בתעופה אמיצה נשוב לאותו הטוהר הנשגב שלנו. נהיה נאמנים לעצם טבע נשמתנו, נעמוד כולנו לבצר את שבות־שבותנו בארץ חיינו, על פי היסוד של הטוהר והאמון העצמי. נגלה בכל מפעלי החיים הכלליים והפרטיים, את אותו הרז הכמוס מכל האנושיות כולה, וכימי עולם נענה כולנו קול אחד חוצב־להבות־אש: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע!" ובת־הקול תפוצץ ממרומי־הקודש עוד הפעם: "מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשים בו"?.

נתיבה, ה' סיון תרצ"ב: מאמרי הראי"ה עמ' 171-2

הלימוד המעשי והלימוד הסגולי

"נעשה ונשמע" – הקדמת נעשה לנשמע מציינת את הוקרת התורה מצד סגולתה האלקית, יותר על מה שראוי להוקירה מצד התועלת המעשית שיש בלימודה. כי כיון שכבר נאמר נעשה, הרי הקישור אל ערך הלימוד המעשי הוא כבר נכלל באמירה זו (שאם לא למד ולא ישמע, הרי לא ידע מה לעשות ואיך לעשות), ובא אפוא הנשמע לציין את הקישור אל ערך הלימוד הסגולי.

אורות התורה פרק ח', א

"והתפארת – זו מתן תורה"

הנוי והיופי, הוא היחס המתאים בין החלקים השונים. ברם, אם האדם הרואה לעיניים, מסתפק בהתאמה שבין החלקים החיצוניים הנראים, הרי החכמה האלקית מייסדת את התפארת הפנימית והכללית, היא קובעת חוקי־חיים להתאמה שלמה של כל הכוחות הפועלים, היא חותרת לתיאום מלא בין השכל והרגש, בין החומר והרוח, בין הפרט והכלל, בין העבר לעתיד דרך ההווה, בין ההכרות הבאות מחובות שבין אדם לחברו, לבין ההכרות הקשורות ביחס שבין הבורא לברואיו.

ותפארת אמיתית זאת, אינה יכולה להקבע כי אם על־ידי אדון־כל־המעשים. שהכל גלוי וצפוי לפניו, והוא המסדר את הערכים (של חסד ואמת, משפט וצדקה, רחמים ונקמה), כל אחד במידתו – – – על כן דרש רבי עקיבא ואמר (ברכות נח, א): "והתפארת זו מתן תורה".

ע"פ עולת ראיה, ח"א עמ' רלג

"ממלכת כהנים וגוי קדוש"

ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש.

שמות יט, ו

התורה והממלכה בישראל, קשורות קשר בל ינתק. המלך בשבתו על כסא ממלכתו, כתב לו את ספר התורה המיוחד לו, משנה התורה (דברים יז, יח), כתיבה מיוחדת בתור מלך מושל על העם, ומנהיג החיים החברתיים של הכלל, נוסף על ספר התורה הרגיל,

שכל אחד מישראל צריך לכתוב לעצמו, בתור בן ישראל, מצד החובה של "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת" (דברים לא, יט).

אנו למדים מחובה ממלכתית זאת, שקבלת התורה בישראל – קבלה כפולה היא, קבלת חובת היחיד בתור יחיד השייך להכלל, לכללות האומה בקדושתה; וקבלת התורה, בתור קבלתה של האומה אשר הנהיגה על פיה את חייה החברתיים.

אמנם, עבודה קשה היא, שמירת התורה הכללית-הממלכתית, עבודה הרבה יותר קשה מהשמירה של התורה היחידית. כי התורה ומצוותיה באו "לצרף את הבריות", מלאכת-הצירוף של הכלל כולו, בתור חברה הזקוקה למהלכים מדיניים, היא הרבה יותר מסובכת בדרך עבודתה ממלאכת-הצירוף של כל יחיד כשהוא לעצמו בתור איש פרטי. הרי עינינו הרואות שגם המוסר האנושי הפשוט, בדברים שחוש הצדק הטבעי הוא מסייע אותו, הנה אצל הפרטים יש לו על כל פנים איזו אחיזה בחיים, ואילו האנושיות בכללותה עדיין לא זכתה שיהיה מוסכם בתור חובת-מוסר ביחס להמדיניות הציבורית, ואפילו המפלגתית. ואנו יודעים שאותו היצר-הרע שבאדם הפרטי, מתגבר בכפלי כפליים באדם המדיני-הכללי, עד שכל מושגי הטוב והרע, הצדק והרשע, נעשים אבודים לגמרי בתוך המהומה המדינית והקלחת הממלכתית הרותחת, אשר היא כים נגרש.

חובתנו להיות לא רק אנשי-קודש, אלא גם לשאוף ליסוד ממלכתי מקודש!

ובשביל כך נטע יוצר העולמים, מראש ומקדם, את שמו של משיח לפני בריאת העולם – "לפני שמש ינון שמו". הכוח הממלכתי המשיחי נגזר אצלנו מעצם היסוד שבקדושה, והוא מוכן בעומק נשמת ישראל הכללית, לפני שמהומת החיים של העולם כולו תוכל לרשום עליו את הרשמים, של מחיקת הצדק ואבדן המוסר, הבאים במידה הרגילה מתוך הזרם הנורא שבהסתערות גלי החיים החברתיים. ומשום כך אנחנו קוראים את מגילת רות, החותמת בהולדתו של דוד מלך ישראל, יסוד משיח אלקי יעקב, בחג השבועות זמן מתן תורתנו.

והיה זה לנו לאות, שבאותה התנועה שהננו מרגישים בה את הצמיחה החברתית הלאומית, אנו חייבים לרומם בה את המדרגה המוסרית, ואת הזיקה ליסוד הקודש שלנו, בכוחה של תורתנו הקדושה, שהיא תורת חיים, מקור הצדק ומעין האמת. וחלילה לנו לחשוב שהגלים הסוערים שבשאיפה המדינית רשאים הם לעוור את עינינו, מבלי לראות נכוחה, וקל וחומר שחס לנו ליתן ליצר המפלגתי העלול להתעורר ביותר, בעת שהתנועה המדינית הולכת להיווצר, שיעביר אותנו על מידת הצדק והאמת, על מידת האהבה האנושית הכללית והפרטית, אהבת ישראל, וחובת הקדושה המיוחדת לישראל. כי חובתנו היא לא רק להיות אנשי קודש בתור אנשים פרטיים, כי אם גם וביחוד להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש ולשאוף ליסוד ממלכתי

מקודש, שהוא כדאי להיות נקרא בשמו עוד מלפני ההתהוות של העולם המעשי וכל סאונו, מיסוד התורה שקדמה לעולם, ומיסודו של דוד מלך ישראל החי והקיים, "ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ".

שבועון "קול יעקב" ג' בסיון ה'תרצ"ד; מאמרי הראי"ה עמ' 173-174

"התורה־האורה – תורת־חיים וחוקת־לאום בארצנו"

"אם אתם מקבלים התורה – מוטב!" (שבת פא, א). רק אם אנחנו מקבלים את התורה, את מקור החיים והאורה, היה תהיה לנו תחיה לאומית חמה וברה, אדירה ואיומה; רק אם אנחנו מקבלים את התורה, ושמים אותה לתורת־חיים וחוקת־לאום בארצנו, ארץ עברנו ועתידנו, ארץ ישראל, רק אז תהיה תחייתנו הלאומית תחיה מבוססת, בעלת שרשים חזקים ואמיצים, בעלת אחרית ותקוה; תחיה שתחדור באור חייה בכל השדרות הרחבות של האומה, הקרובות והרחוקות, שתפליא את כל העמים בפלאי הופעותיה. – – רק אז נשוב ונהיה עם גדול וקדוש על אדמת הקודש, כימי עולם וכשנים קדמוניות.

"התור", ה' סיון, תרפ"ג; מאמרי הראי"ה עמ' 167 מאמר "הר כגיגית"

"אחדות המדינה והמקדש - טבועה היא בעצם נשמתנו"

העומר היה מתיר [את החדש] במדינה, ושתי־הלחם – במקדש.

מנחות סח, א

נשמה אחת היא המחיה את המדינה ואת המקדש בישראל. זהו הצביון השלם של נשמת לאומנו. אין שניות ואין חצאיות, לא חלקיות ולא פירוד, במהות נשמתה הגדולה של האומה, אשר קדושת האחדות היא כל חייה, יסודה וקיומה – "אתה אחד ושמך אחד, ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ" (דברי־הימים א' יז, כא).

הקול קול יעקב בוקע ועולה בצורתו המאוחדת מכל השדרות – קול הכורם והיוגב על אדמת ישראל מתמזג עם קול התורה והתפלה באהלי יעקב, ומעליהם מתנשא קול הזמרה הנאצלה של בית הלוי אשר בהיכל ד', ויחדו עולים הם קול אחד המתנגן בתוכיות הווייתה. – – – ועל כן האחדות המהותית של המדינה והמקדש טבועה היא בעצם נשמתנו.[1]

היסוד, כ"ה אייר, תרצ"ד;

מאמרי הראי"ה עמ' 181, מאמר "החדש במדינה ובמקדש"

---

1. "כי שורש הגאולה הוא בכח התורה, וכשניתנה תורה לישראל – ניתן להם שורש החירות וסוד־הגאולה – – – והגם שחג הפסח הוא זמן חירותנו, אבל שורש החירות הוא בחג השבועות.
– – – וזהו שאמר "פתחו לי פתח כחודה של מחט – שער המדינה – ואני אפתח לכם כפתחו של היכל ואולם – וזהו שער המקדש.
– – – וזה גם כן רמז העומר מתיר במדינה – זו גאולה שלמטה, ושתי הלחם במקדש – ששם הוא שורש הגאולה (שפת אמת, שבועות תרנ"ג).

והמגמה האחרונה של הקודש, איננה רק **המדינה, כי אם כסא-ד' אשר בירושלים.** ובעת אשר "על נהרות-בבל ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון", כאשר לבנו נשבר ונפשנו נדכאה על חורבננו המדיני, מיד נשבענו לא רק לשוב לציון, כי אם אל ירושלים שמנו פנינו.

י"ט חשון, תרפ"א;

מאמרי הראי"ה עמ' 338, מאמר "דגל ירושלים ב"

אמר לי (ההוא טייעא): תא אחוי לך הר-סיני, חזאי דהדרא ליה עקרבא וכו' (בבא בתרא עד, א) – הר-סיני הוא מקום נתינת התורה, ועל ידי נתינת התורה לישראל, הם עומדים לשלוט לעתיד-לבוא על אומות-העולם, וללמד אותם דרך-ד'. אבל כל זמן שלא נשלם התיקון, כל האומות מצירות לישראל, מקטרגות ועוקצות [עקיצות עקרבא], בגלל שקיבלו ישראל את התורה.

טוב ראי"ה – ש"ס "אל המקורות – פרדס", ב"ב,

מאמרי רבב"ח, עמ' יח ד"ה אמר לי וכו';

מאמרי הראי"ה עמ' 444, פירוש ל"אגדות רבה בר בר חנה", סע' יג

מעב הענן – לאור חדש על ציון

בערב חג השבועות תרצ"ד, בזמן קשה לישוב היהודי בארץ-ישראל, ימי נגישות והגבלות מבחוץ ורוח-עיוועים מבפנים, כתב מרן הרב זצ"ל את הדברים דלקמן:

דבר ד' אל הרועה הנאמן "הנה אנכי בא אליך בעב-הענן" (שמות יט, ט), בא ללמד לדורות, כי עב-הענן המסתיר את האור העליון, הוא הוא הענן המכין את התגלותו של האור.

וכל הקשורים בקדושת ישראל, בקדושתה של תורה, שהיא מקור הגאולה, יבינו וידעו כי מעב-הענן המסתיר את האור האלקי, תצא אורה אשר תופיע על הנשמות כולן – – – וסופה של ההסתרה הזאת תהיה ההופעה האדירה-הנצחית "למען ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם", "ומאופל וממסתור עיני עורים תראינה" (ישעיה כא, יח) באור חדש על ציון ועל מקראיה.

התור, גליון כא;

מאמרי הראי"ה עמ' 171, מאמר "ענן התורה וענן הגאולה"

לימוד "ספר המצוות" וקריאת ה"אקדמות"

אם גדול היה הרב בכל יום, במחשבה בדיבור ובמעשה, הרי בשבתות ובמועדי-קודש, ימי עליית העולמות, נתעלתה ונתרוממה נשמתו ברום עולם. נפשו נישאה אל-על, פניו האירו באור-יקרות, ואורות-הקודש הבהיקו סביבו "בזיהרא-עילאה".

בחג השבועות, חג מתן-תורה, היה הרב מתגלה בשני גילויים מופלאים, שכבשו את

המוחות ואת הלבבות גם יחד. בליל החג – בלימוד "ספר המצוות", ובתפילת החג – בקריאת פיוט ה"אקדמות". בליל החג נתגלה ברוחב תלמודו ועומק עיונו, ובתפילת החג – ברוממות נשמתו וכיסופי נפשו.

במשך כל ליל־החג, כשלימד "ספר המצוות" להרמב"ם, בפני ציבור מובחר, חכמי־תורה קשישים וצעירים, מיקירי ירושלים ובאי־מועדיה, נתגלתה ידיעתו המקיפה בכל חדרי תורה, מוחו הרחב והעמוק, הבהיר והצלול, כשכל מצוה מבוארת ומוסברת על כל פרטי הדעות והשיטות, בבהירות וחדוותא־דשמעתתא אף ערנותו ורעננותו של הרב הרשימו ביותר. ציבור המקשיבים מתחלף, הללו הולכים והללו באים, ואילו הוא עומד על עמדו, עד עלות השחר. מסביר ומנהיר, והדברים שמחים כנתינתם מסיני.

ובהיות הבוקר, כשרעמו ממרחקי־דורות, הקולות והברקים של מעמד הר־סיני, ומתפללי ותיקין התקרבו לקריאת "עשרת הדברות". הורעדו הלבבות מקריאת פיוט האקדמות המופלא. נשמתו של הרב, החצובה מאבני השיש הטהור התרוננה בגילת־רנן נישאה על ערפלי הטוהר במעלה הר האלקים הר־חורב, בבחינת "נפשי יצאה בדברו" – "וירא העם וירונו ויעמדו מרחוק".

"וכל העם רואים את הקולות"

רש"י מפרש על פי המכילתא: "רואים את הנשמע" (שמות כ, טו). והגר"ש סטרליץ ז"ל מסר בזה פנינת־מחשבה, אשר קלט משיחת־קודש של מרן הרב זצ"ל:

"יש דברים וקול־דברים, ושניהם אחידים הם בפנימיותם, ואינם ניתנים להפרדה. כשהאדם יורד ונעשה מחובר וקשור להווה, כשכל תגובותיו באות מתוך הרגשתו הרגעית, אז נוצר אצלו פירוד לבין הדבר הנראה ובין הקול הנשמע. אולם כשהאדם מתעלה, כשהוא עומד על־יד מקור־היצירה, מסוגל הוא לראות את הנשמע ולשמוע את הנראה, כי הדברים וקול־הדברים אחד הם".

"והרציתי לפניהם ברהיטא, את שרשי הרמב"ם לספר המצוות"

על לימוד "ספר המצוות", יש אתנו כמה שורות מפי־כתבו של מרן הרב זצ"ל באגרותיו:

> ברוך ה', עבר עלינו היום הקדוש, חג הביכורים, לשלום ולשמחה. בליל־החג נקבצו ובאו חלק הגון מקבוצנו, והרציתי לפניהם ברהיטא את שרשי הרמב"ם ל"ספר המצוות", עם הערות כלליות והשקפות, ליסוד חלוקי הדעות שבין הרמב"ם והגאונים.
>
> אגרות הראיה, ח"ב, עמ' רצה

ועל המשך לימוד זה, בתקופת לונדון (תרע"ז), יש בידינו דברי־תיאור מפי־כתבו של

הרב שמעון גליצנשטיין ז"ל – "תלמיד חכם ירושלמי מצוין בתורה ויראת־שמים ובעדינות מידות, אשר בגלגולי המלחמה נתגלגל מארה"ק לאלכסנדריא של מצרים ומשם לאנגליא, וזכה להיות משמש־בקודש ומזכיר של מרן הרב זצ"ל, בתקופת היותו בלונדון" (הקדמת הגרצ"י קוק (שליט"א) [זצ"ל], לחוברת "מזכיר הרב", ירושלים, תשל"ג):

"בשני זמנים התגלה הרב בכל הדרת גדולתו. אין זאת אומרת שבשאר ימות השנה החביא את אישיותו. לא ולא, בכל עת ובכל שעה יכול היה כל אחד לגשת אל הרב, ואם היה בעל כשרון ובעל סגולה, יכול היה לעמוד מיד על הגאונות של האישיות הנפלאה הזאת. כשרק פתח הבא אל הרב את השער הנכון, בשאלה מתאימה, מיד התחיל הזרם הרוחני שגאה ועלה כמעיין המתגבר.

אבל בשני זמנים בשנה, לא היה צורך בפתיחת־שער. הזמנים עצמם פתחו את כל השערים, והגדלות נתגלתה במלוא יפעתה – בסעודת פורים ובליל שבועות. על העושר הרוחני של פורים על יד שולחנו הגבוה של הרב, צריך היה להקדיש ספר מיוחד, רב הכמות והאיכות. וכאן אנסה לציין את רשמי מליל חג השבועות הראשון שלי, במחיצתו של הרב בלונדון, תרע"ז:

השעה כבר מאוחרת. באולם שבבית הרב התכנסו אנשי שם רמי־מעלה וציפו לבואו. הגאון התאחר קצת. על שולחנו סעדו אורחים חשובים. בהדרת כבוד הוא נכנס לאולם, הוציא מארון הספרים את ספר המצוות להרמב"ם ז"ל, והתחיל להרצות דבריו.

הרב יכול היה לפרק הרים ולישר גבעות בדברי פלפול מחודדים, אולם לא זאת היתה דרכו, לא זאת היתה השקפתו על דרך הלימוד. הבנתו הישרה, חכמתו העמוקה, וכשרונותיו הגאוניים בכללם, יצרו אצלו כיוון מקורי. הוא מגלה את שורשי הדברים, את היסודות הפנימיים של חילוקי הדעות, וכך היה מוביל את הלומדים־המעיינים במרחבים העצומים של תורה־שבעל־פה.

– בלילה ההוא לא היה הרב מבאר ענין מיוחד ומאמר בודד, הוא היה כאמור מגלה את היסודות, שמהם הושתתה ועליהם נבנתה תורתנו הקדושה. סמוך היה הרב בידיו אל העמוד, פיו הפיק מרגליות ופנינים, עמד על רגליו כל הלילה, בלי כל רגש של ליאות ועייפות, ואת רוממות־גדלותו הרגישו המקשיבים. על־ידי מוחו, שכלו והגיונו, של הגאון העומד לפניהם, נצצו אורות מקרני השלהבת היותר גדולה וקדושה – מעמד "מתן תורה".

בהרצאת הרב בליל־שבועות, היינו מרגישים באופן מוחשי את המובן של "קבלת התורה", משיגים השגה בהירה של מסירת התורה. בליל־שבועות, ב"זמן מתן תורתנו", הופיעה לעינינו קרן־אור מן האור האלקי שהתגלה במעמד־הר־סיני, אצל העמוד של האיש הגדול הרב זצ"ל – "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: ותקבלון אולפן חדתן בחדוותא מבחירי צדיקיא" (ישעיהו יב, ג: תרגום יונתן).

"הלומד תורה לשמה – מכיר מעלתה ויקרת ערכה"

יסוד התורה הוא ללמוד אותה לשמה, וללמוד בקביעות לא דרך מקרה, והלומד בקביעות – לומד לשמה. מה שאין כן הלומד שלא לשמה, לומד רק דרך מקרה, כדי שידע להתייהר בפני הבריות בתלמוד תורתו.

זה הלומד להתייהר, ואין התורה אצלו כי אם קישוט חיצוני להטעות את הבריות, לא יכיר חמדת התורה וקדושתה, ואעפ״י שיודע קצת מאורה, זילא היא בעיניו, ומהרה יזנח את דברי התורה, כיון שאינו דבק בתורה מצד קדושתה, שרק לפי שעה בא ללמוד תורה, ואין הקדושה מתקיימת בו.

אבל הלומד תורה לשמה, מכיר מעלת התורה ויקרת ערכה, ויודע איך שהיא מגעת את האדם לשלמות המופלאה שאין למעלה הימנה. על כן כל דבר מן התורה חביב ויקר בעיניו, ותלמידי חכמים יקרים בעיניו. כי יודע הוא ערכם וכבודם.

טוב ראיה, חי׳ בבא־בתרא, מאמרי רבב״ח,
הש״ס הגדול הוצ׳ ״אל המקורות־פרדס״, ירושלים תשכ״ג;
מאמרי הראי״ה עמ׳ 427, פירוש ל״אגדות רבה בר בר חנה״, סע׳ ד

אצל הקדמונים היו שני חלקי התורה – ההלכה והאגדה – עיקר. ולא כמו בדורות האחרונים, שהלכה עיקר ואגדה טפל, שהלכה לומדים בעיון ואגדה בחטיפה בעלמא.

המהרש״א ז״ל לימד בישיבתו גם חידושי־הלכות וגם חידושי־אגדות, ולא עוד אלא שבביאוריו באגדות כתובים ביתר־הרחבה (מדברים שבעל־פה).

בכל דבר הלכה, זורח אור עליון, וכשמתגלה תוכן הישות הפנימית של דבר הלכה, מתמלא העולם זוהר, עד שאפשר להקשיב לשירה ההולכת ומשתפכת – כל פרטי ההלכה.

אורות התורה, פרק ד, ד

״משען לחם – אלו בעלי תלמוד, ומשען מים – אלו בעלי אגדה״ (חגיגה יד, א) – הננו קרואים לסול מסילות בארחות הלימוד, שעל ידיהן תתחברנה ההלכות והאגדות.

אורות הקודש, ח״א, עמ׳ כה

״בחג השבועות באה התגלות שער־החמישים״

וברדת הטל על המחנה לילה (במדבר יא, ט) – ואימתי נחת האי טלא? כד קריבו ישראל לטורא־דסיני. --- וכד מטי להאי ליליא, ליבעי ליה למלעי באורייתא ולאתחברא ביה, ולנטרא דכיו עילאה דמטיא בההוא ליליא.

זוהר, אמור, דף קפ״ז, א

ומאשמורת הבוקר, מעט קודם עלות השחר – – – סוד אילת־השחר, אז מצוה לטבול, כדי לקבל תוספת קדושה מבחינת הכתר – – – שהוא סוד שער החמישים.

פרי עץ חיים, שער חג השבועות, פרק א׳

אחרי שספרו מ״ט ימי העומר, בירור הנפש הבהמית, והמשכת מ״ט שערי בינה, ואז בחג השבועית באה התגלות שער החמישים, המשכת הכתר״.

לקוטי תורה. סוף פ׳ אמור

חג השבועות הוא בחינת שכל גדול וגבוה מאוד, שהוא חסד עליון ורחמים גדולים – – – והמקווה של שבועות הוא מקווה של שער החמישים מנו"ן שערי בינה.

לקוטי מהר"ן סי' נו, וביום הביכורים אות ז

קבע הכתוב קביעתו [של חג השביעות] במספר שסופרין ישראל עד יום החמישים, שיום החמישים – סוד היובל – הוא למעלה מן הזמן.

בני יששכר, מאמרי חודש סיון, מעלת החג, אות א

ליל־שבועות בתוככי ירושלים
בישיבת "מרכז הרב" ובבית הרב

רב ספרא מר שבתי דניאל (דון־יחיא), כתב תיאור חי ונרגש, מרשמיו בליל חג־מתן־תורה, ליל פתיחת "שער החמישים":

"הירק הבהיר במדרונות הרי־ירושלים הבהיק באור הכוכבים הגדולים, שהיו משובצים בשמים צעירים, אביביים. עיר־הסלע הרצינית, רוך היה נסוך בה בליל־קטיפה זה. זרי־פרחים רעננים מעטרים גזוזטרות, משקופי פתחים, ומבשמים בבשמם את חוצות הקריה. מבעד לחלונות בתי השכונות הישנות ניצנצו נרות־חג, בלטו ראשים כפופים על ספרי 'תיקון ליל שבועות'. דלתות בתי־כנסיות ובתי־מדרשות פתוחות לרווחה, מצפות להרבה־הרבה מבקרים. הרצפות מרופדות בשחת וירק, ופרחי־הרים מקשטים את ארון הקודש. אט־אט מתקבצים לומדי התורה הקבועים, זקנים וצעירים לבתי־המדרשות, ולומדים בהרחבת הדעת.

חג מתן תורה – חג לומדי תורה

בסימטה ההררית רבה התכונה. משני עבריה פוסעים יהודים בפסיעות שלוות, חגיגיות, לעבר הבית הצר, בית הרב וישיבתו, שמחלונותיו הפתוחים פורחים כצפורים ניגוני־גמרא מקוטעים. הטרקלין הנרחב, שצבעו דהה מרוב יושן, חזר לעלומיו. חיות־הקודש בסיפונו מפיקות זיוון באור נברשות החשמל הגדולות. בחורים פורחים, עטופים בגדי־חג, מכשירים את עצמם לקראת משמר הלילה. משמר הלימוד. מפזמים בחשאי. מתנועעים. מתהלכים הלוך וחזור לאורך האולם. השמחה במעונם. החג הוא בעיקר חגם – חג לומדי התורה. השקדנים מסבים לפני הגמרות ולומדים במשנה־תשוקה. הנה הוא הצעיר מעיירה ליטאית קטנה, מבחירי הלומדים, שגופו הקפיצי אינו נח אף רגע. המצח המקומר חרוש והשיער מתיז מרץ ורצון. הנה הוא הנער מפולין, בקי בש"ס ומפולפל, שבאין לו בר־פלוגתא הוא מתווכח עם עצמו. הנה הם הלנים בעומקה של הלכה. לומדים מתוך הנאה גופנית־נפשית. אף הרשלנים בכל ימות השנה, המתקנאים בהנאת השקדנים מהלימוד, הלילה אף הם מסתכלים בגמרא בעניין, כאילו רואים אותה בפעם הראשונה.

האולם מתמלא והולך. באים רבנים וראשי־ישיבות, חכמים וסופרים, תערוכת ירושלים־של־מעלה. רב ירושלמי זקן ליד סופר עברי בעל־שם. מקובל ליד מורה וותיק. הרבה בינה ודעת. הרבה

אהבת תורה והערצה לרב העיר והארץ. הם נותנים עיניהם בבני־הישיבה השוקדים על משנתם. בהמולה הנישאת באולם. וכמאליה, בלא כל הכנה־יזמה, זרוע משתלבת בזרוע, יד נחה על כתף, יד נאחזת בשרוול, ונערי־תורה יוצאים במחול, כשהחוליות מתחברות לשרשרת המקיפה את הבימה. רוקדים הלומדים. רוקדות הגמרות הכבדות. רוקדים ספרי־התורה. העינים עצומות. הפנים מתוחים והרגלים עולות ויורדות, עולות ויורדות. כאילו לפי צו, הריקוד נפסק ושוב הלימוד מתלקח כלהבה.

בפינה יושב מכונס המשגיח. יהודי בעל הדרת־פנים, שמבטיו משוטטים מבחור לבחור, בוחנים את קצב הלימודים, וחוזרים לספר שלפניהם. בקצה השני של האולם מסב הנזיר זהב־התלתלים. עטוף טלית לבנה הוא מתרומם ממקומו, משלח קולו הזך בתוך החלל, ומתיישב שוב על מקומו, כשבעיניו התכולות דלוקה אש פלאית.

מסתכלים ביראת רוממות
בפנים הזורחים בזריחת החג

אביו של הרב, יהודי ישיש, כבן תשעים, משרך את רגליו התשושות בינות הספסלים. מאהיל בידיו על עיניו העששות כדי להכיר ביושבים, וחיוך נמתח על גוויל־פניו. כניסתו מבשרת את בואו של הרב. הציפייה מדובבת מכל עין. והנה הוא הופיע. בקלות נכנס. כטס בחלל האוויר. מצנפת־שיער גדולה לראשו, קפוטת־משי חסידית עוטפה את גופו, וידיו תחובות בתוך באבנט. הוא מרכין ראשו לגמרא פתוחה. טופח בקלות על שכם אחד הלומדים. וכשמישהו מעיר לו הערה באותה סוגיה, הריהו מתחיל להשיב תשובה למעיר. מתאספים סביבו. מסתכלים ביראת־הרוממות בפנים הזורחים בזריחת החג, בעינים הגדולות, החומות־בהירות, ששוכנות מתחת למצח רחב וכבד, ומגלות את חיוניותו. הסברתו הרחבה, הנאמרת בהברה אשכנזית רכה, מפתחת את שורשי הסוגיה. את הדימויים והשינויים בין הבבלי לירושלמי. את שיטות הראשונים וגדולי האחרונים. דברים מאירים, ממצים. בן־בית הוא בחומר הרב, והריהו מסבירו, מסיר את ההערות ומחזיר לסוגיה את תיקונה, את בהירותה.

משגמר את דבריו, ראה מרחוק את אביו הישיש, עומד ומסתכל במשא־ומתן שבינו לבין בני־הישיבה. מיהר אליו, נטלו בזרועו, חיבקהו בחביבות, ושניהם נעלמו בדלת המוליכה למשכנו.

"עלינו להסתבל בפנימיות בל מצוה
בסעיפיה זורמים מעינות־קודש"

כעבור שעה כבר להט הבית כולו מחדוות הלימוד. אף המבקשים לישב בטל התביישו לבטל את זמנם. ספרים הוצאו מהאיצטבות. כל אחד מעיין בספר. שניים־שלושה משוחחים בדברי־תורה. בחדר־התפילה הגדול יושבים מסביב לשולחן נכבדי העיר. מסתכלים בשתי הכורסות הריקות בראש השולחן, וממתינים לו ולאביו. אישי ירושלים, שכל אחד הוא ראש וראשון בתחומו, יושבים בענווה כתלמידים לפני רבם. על השולחן צרורות פרחים, זרי־ירקות, ספרים וספרים. לבסוף **הוא**

נכנס. אביו לפניו והוא אחריו. כולם קמים על רגליהם. במאור־פנים מברך את המסובים. מקשר שיחה קלה ועובר מיד לשיעור הקבוע בליל שבועות מדי שנה בשנה, בספר המצוות להרמב״ם, כאילו סיים רק לפני מספר רגעים את הסברו־ביאורו בספר המצוות, הריהן פונה ואומר בנחת:

- דומה שאנו עומדים באמצע המצווה הארבע־עשרה. הן, כאן הפסקנו לפני שנה... כל מצווה ומצווה תכונה מיוחדת לה, שכנסת־ישראל מתענגת עליה. עלינו החובה להסתכל בפנימיות המצווה. בסעיפיה וסעיפי סעיפיה זורם זרם של מעיינות־קודש. הסוד של אדון כל עולמים גנוז בכללותה של תורה ומבהיק בסעיפיה של כל מצווה.

הרב חוזר לשיעורו ברעננות מחודשת, - הגבורה הרוחנית בקו העליה

בשעה מאוחרת מוזגים יין ליושבים[2]. המזמרים פוצחים זמירות־חג. האב הזקן קם ממקומו. אחריו הרב־הבן, כל המסובים, ורוקדים לכבוד מתן התורה. הריקוד נתון בחרצובות. הוא שליו לבר ולוהט מלגוו. הוא אינו נמשך זמן רב. הוא רק בבחינת מנגינת־ביניים. הרב חוזר לשיעורו ברעננות מחודשת. שעה חולפת אחרי שעה. אילו מהשומעים העייפות תוקפתם. שר־של־שינה סוגר את שמורות עיניהם. קצת משתמטים מעם השולחן ונכנסים לחדר־האוכל לשתות כוס תה, להחליף כוח. קצתם יורדים לרחוב כדי להתרענן באוויר־הרים ירושלמי. הנאמנים ביותר נשארים קולטים את דברי הרב הנמשכים־נוהרים ללא כל רפיון. הוא נהנה מעיסוקו בדברי תורה, ואף הם, הנשארים מסביב לשולחן, אם אין שומעים את הקולות, הרי הם רואים את הקולות, רואים את הגבורה הרוחנית הנמצאת בקו העלייה.

מישהו מרים את הוילון. פני המזרח הלבינו. מחדר צדדי יוצאת האם הישישה, מתקרבת בחשאי אל בנה הגדול, נוגעת בידיו ואומרת: נו, די, די הפעם. כבר האיר השחר.

מבוייש במקצת, כבן המתחטא בפני אמו, סוגר הרב את הספר, חובש את המצנפת ויוצא להיכל־הישיבה. תפילה הבאה אחרי לימוד־תורה כל הלילה, תפילה גדולה היא. הנפש מוכנה לקלוט אותה בשלמות. ניגוני להבה. העייפות נמוגה. הרב עולה על הבמה ודורש בעניני היום. תורה וישראל. כל יהודי מושרש באותיות התורה. כל האותיות מאירות בנפש ישראל. ״ועמך כולם צדיקים״. אף הפחותות בישראל, אם הם קשורים לכלל ועושים בבניין ארץ־הקודש –

---

2. באחד מלילות חג השבועות, כשעה אחרי חצות, פנה אלי הרב (הואיל והייתי הצעיר שבחבורה), ובקשני ללכת אל הרבנית ולבקש יין על מנת לכבד את המסובים. והנה מתברר שמשום מה לא הוכן יין ללילה, אלא שמצוי בבית יין ישן מיוחד, ששלח ר׳ ירחמיאל שטיינברג ז״ל ממוצא, עבור הרב בעצמו, שישתה ממנו כוסית אחת בכל יום, לחזק את בריאותו. ואמרה הרבנית להשיב להרב, שהיין השמור בבית, כידוע, מיועד רק לו. כשחזרתי ומסרתי להרב את דברי הרבנית, הגיב הרב ואמר: אמור נא לרבנית, שבלילה הזה, בני ישיבה ולומדי תורה זכאים לשתות יין ישן, ואפילו הוא בן מאה שנה!״... (שבחי הראי״ה עמ׳ רסו מהדו״ב עמ׳ 342, מפי הרב אברהם קב שליט״א)

בדרך־הקודש הם הולכים. בשורש אין כל רע. החטא הוא בענפים ולא בגזע. הטורחים בגאולה פניהם מכוונים לשורש.

בדרך לכותל המערבי
– – – בבגדי מלכות לעיר־דוד

פני הרי־מואב מוארים באור הזריחה. כשהקהל הרב עם הרב בראש יצאו לרחוב, בדרך לכותל־המערבי, ירושלים היתה עטופה גלימת־זהב. החמה הזהיבה רחובות, בתים, אילנות, אנשים. העיר גילתה את תשעת קבי היופי שלה. בתוך התפארת הפזורה הוא צעד בבגדי־מלכות לעבר עיר־דוד. הוא בראש, ומאחוריו קהל רב. ומפיו מאמרים בשבחה של ירושלים בתוספת הסברים משלו[3]. באופן מיוחד היה מסביר בציוריות רבה את המימרה המופלאה: "העולם הזה דומה לגלגל עינו של אדם: לבן שבו – זה אוקיינוס המקיף את כל העולם, שחור שבו – זהו העולם, אישון שבשחור – ירושלים", קריית־מלך מקדש־השם. בכל קרן־רחוב נעצרים. שרים ורוקדים, רוקדת העיר, רוקדים גדולי־התורה מסביב לגדול הדור".

קובץ "למועד", קבצים ספרותיים לשלוש רגלים, כרך א, ירושלים ה'תש"ה

"על פניו הקורנים נסוך זיו־השכינה,
ועיניו זוהרות בחדוה עילאית"

והרי לנו תיאורו־ציורו של הסופר עדין־הנפש מר חיים־חנוך שטיין ז"ל (תלמיד ישיבת סלבודקה שבליטא), שהופיע ב"ההד", סיוון תרצ"א:

"הוד וחן הימים הקדומים נסוכים על חגי ישראל בארץ אבותינו, וביחוד בירושלים, בין גדולי רבניה וחכמיה. וחזיון נהדר ויקר יקום לעינינו בליל חג השבועות בביתו של מרן הגרא"י קוק.

בחדר אוצר הספרים מתכנסים בחורי הישיבה ומטובי ירושלים ויקיריה. הרב מסב בראש השולחן הארוך, שעליו צבורים ספרי בבלי וירושלמי, רמב"ם ושאר פוסקים, הוא קורא לפניהם בקול ערב־לבבי מספר המצוות להרמב"ם, ומבאר את הסתעפויותיה של כל מצוה ומצוה, מיישב סתירות ומיישר הדורים, בהגיונו הגאוני המקיף. על פניו הקורנים נסוך זיו השכינה, ועיניו הזוהרות מפיקות שלווה נפשית וחדווה עלאית. והמסובין מקשיבים לדבריו ביראת הכבוד ובהתרכזות המחשבה.

---

3. חביבים היו על מרן הרב זצ"ל דברי שו"ת התשב"ץ (ח"ג, סי' ה), על העלייה לרגל בימיו בחג השבועות, ועל נס "משתחוים רווחים" שראו אז בביהכנ"ס בירושלים:
"ויש סמך וראיה שקדושת המקדש והעיר היא קיימת, שעדיין הם עולים לרגל ממצרים ושאר ארצות – – – כי עדיין נשאר מהנסים שהיו בירושלים, שלא אמר אדם לחבירו צר לי המקום (אבות פ"ה), כי בבית הכנסת בירושלים הם צריכים לאנשי המקום כל השנה, ומתמלאת מפה אל פה בעת התקבץ שם בחג השבועות, החוגגים יותר משלוש מאות, וכולם היו נכנסים שם ויושבים רווחים, כי עדיין היא בקדושתה – **וזה סימן גאולה שלישית**".

אחרי חצות חלק מן המסובין נשמט והולך, אולם הרב יושב לפני חבר הותיקין ומסביר את המצוות כסדרן במתינות ובנחת, חורז את ההלכות אחת לאחת בהשכל ודעת, בלי כל סימן של עייפות. והמסובים הנמרצים עושים אזניהם כאפרכסת ומקשיבים בגילה נפשית לדבריו המפכים. בפנים מסבירות יענה הרב לכל שואל ומקשן, מיישב כל סתירה ופירכא, ואינו גורע עיניו מתוך הספר.

"שרידי המקשיבים עומדים צפופים, מלאי עייפות נעימה והרחבת-הנפש"

אך הנה מפסיק הרב את משנתו, נכנס אל הטרקלין ואחריו כל המסובים. האורחים ובחורי הישיבה הנמצאים בטרקלין מתנערים ומתעודדים ויוצאים עם הרב בריקוד מלא התלהבות ודבקות[4]. כעבור רגעים, יפסיקו הרקדנים את מחולם, והרב חוזר ונכנס אל חדר אוצר הספרים וירעיף את תורתו ברבים.

מגיעה אשמורת־הליל האחרונה. הרב נכנס עם כל המסובים לבית הישיבה, ישען על עמודו אצל הבימה ויוסיף להשמיע ולהרעיף רבבי־תורתו. ומסביב לו כשורות הכרם שב"יבנה", עומדים צפופים שרידי המקשיבים מלאי עייפות נעימה והרחבת הנפש.

דמדומי השחר בוקעים. הרב מפסיק את לימודו ואומר: "ברוך השם יתברך ויתעלה, בליל הקדוש הזה הספקנו לעבוד על חלק נאה מספר המצוות להרמב"ם ז"ל. את השאר נזכה להמשיך בע"ה בליל העצרת בשנה הבאה עלינו לטובה, ועתה הגיע זמן קריאת שמע של שחרית. הזדרזו רבותי לפאר את קוננו בתפילה, אחרי שזכינו להדר את קדושת ליל החג בתורה".

מיד מתעטף שליח הציבור בטלית מצויצת ונגש אל התיבה, וכל הקהל מתפלל אתו ברגש רב את תפלת "חג מתן תורתנו".

עם תחילת קריאת־התורה ניגש הרב אל הבימה, וקורא בניגון חגיגי ומרומם, כל פסוק ופסוק של "אקדמות מלין", כשדמעות גיל נוצצות בעיניו, והקהל חוזר וקורא אחריו מתוך התרגשות. וכשהרב מגיע אל הפסוק האחרון "צבי ואתרעי בן ומסר לן אורייתא", קולו מתגבר ועולה וכולו מזדעזע.

---

4. הרב היה פותח את השירה בפיוטו של ר' אברהם אבן-עזרא "לבי ובשרי ירננו אל א-ל חי", ואז ראו בו ממש שהוא מתפשט לגמרי מהגשמיות (שבחי הראי"ה, עמ' רסז (מהדו"ב עמ' 342), מפי הרב אברהם יצחק שטרייכר (שליט"א) [ז"ל]).

*

"בנשמה חיה היא העריגה האלקית, נועם ד' מפעם בקרבה, וקירבת-אלקים לה טוב מכל מחמדים. ואותה העריגה העדינה היא מורגשת גם בלב – "לבי ובשרי ירננו אל א-ל חי" (אורות התורה פרק ג, א).

טובי-ירושלים נגשים אל הרב
ומברכים אותו בחרדת-קודש

כתום התפילה. נכנס הרב אל ביתו, דורש חידושי תורה מעניינא דיומא ומשם הולך הרב בלווית המתפללים אל הכותל המערבי.

במנגינות ילוו בני הישיבה ושאר הקהל את רבם הצועד בנחת ובענווה דרך הרחוב הראשי. מפעם לפעם התהלוכה נעצרת לרגעים – מטובי ירושלים ומגדולי חרדיה ניגשים אחד אחד אל הרב ומברכים אותו בחרדת קודש. אלה נטפלים לרב בהליכתו, ואלה נפטרים הימנו בנפש נעלסת.

ככה ממשיכה התהלוכה את דרכה בקודש, עד שהיא מגיעה אל הסמטאות העקלקלות המתפתלות במורד, שמשם נראים מרחוק הנדבכים העליונים של אבני הכותל המערבי. אז כולם כאיש אחד פוצחים ברינה: "יבנה המקדש, יבנה המקדש, עיר ציון, ציון תמלא".

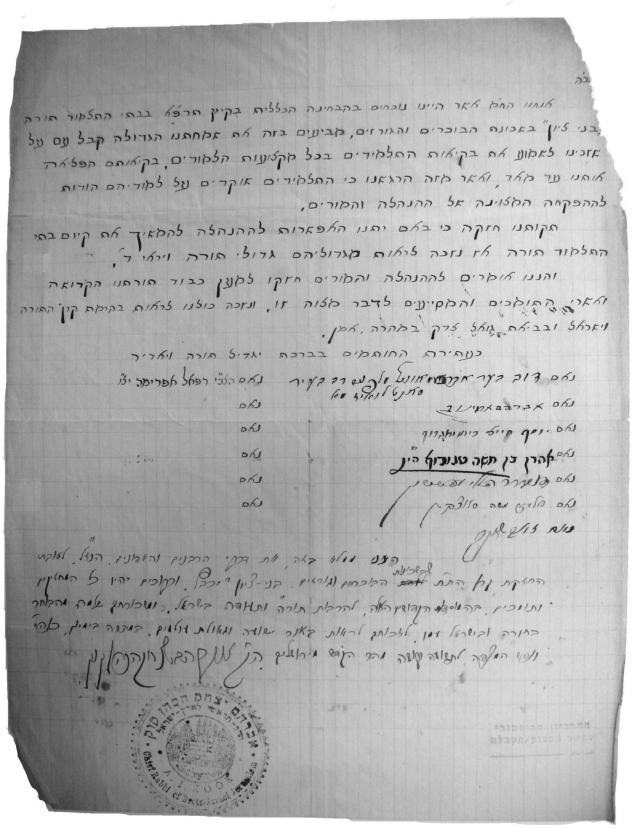

"להרבות תורה ותעודה בישראל"

פרק לז

תוקף גדולת יום-סיני

זכרו מעמד הר סיני, שציונו הקב"ה לזכרו תמיד – – – וציונו ללמד אותו לבנינו, כדי שיגדלו על תלמודו – – – וראוי לכם אחינו שתגדלו בניכם על המעמד הגדול ההוא, ותספרו בתוך קהל ועדה גדולתו והדורו.

הרמב"ם ז"ל, איגרת תימן

"ביום מתן תורתנו – גדולת-עולם מתחדשת בקרבנו"

ביום מתן תורתנו נתעטרנו בעטרת גדולה, אחרי שפרחה נשמתנו מרוב חזון וגדולה אצילית, ומטל-של-תחיה שבנו לחיות חיים חדשים (עיין שבת פח, ב). ובכל שנה ושנה, כשהיום הגדול והקדוש הזה חוזר ומופיע – גדולת עולם מתחדשת בקרבנו, ונכונים אנחנו להקשיב שוב לקול ד' בכח, קול ד' בהדר (תהלים כט, ד), ולחוג בעוז ותפארה את חג השבועות, חג הביכורים, ולשמוח בו בחדוות-עולמים סלה.

התור, סיון, תרפ"ו; מאמרי הראי"ה עמ' 175, "תוקף גדולת היום".

השירה האלקית, תחיינו תחיית עולמים, תשביענו ששון-שלות-שמחות, תעודדנו לרוממות-אצילות, תעטרנו בהדרת גאון, פאר וכבוד, ברוח עוז וענוה.

עולמים חדשים הולכים ונפתחים לפנינו, עולמים – שכל המרומים אשר כבר דרכנו על במותיהם, הנם רק שלבים להגיע עד שיא קדשיהם. ומרחוק הננו רואים ברק-אור-נשגב, המבשר לנו תחיה חדשה, חוללות עולמים חדשים, עולמים נשגבים בקודש, ההולכים וגדלים, הולכים ומתפארים, ומתעטרים בעטרת זיו והוד.

*

ומחיל אל חיל אנו הולכים
ומשגב לשגב אנו דורכים,
ומרום אל רום אנו עולים,
ומעילו לעילוי אנו עפים.
וכל קרב וכליות מתמלאים בנעימות-עדנים,
בחדוות-נועם-קודש-קדשים.

ראש מילין, עמ׳ צד-צח, מהדו״ב עמ׳ פ-פא[5]

״זכאין, כד שמעתון שבח דא שירתא, קביעין כן תהוון בהנהו חבורתא״

פיוט ה״אקדמות״ קובע לו ברכה לעצמו, ובין החוויות של חג-השבועות נתייחד לו מקום כבוד. רבות עסקו בו ובמקום-אמירתו בעלי-תריסין בהלכה, ואילו בעלי-הנפש שבחסידות הבחינו במעלת גדולתו, ואף במעלת הניגון המיוחד שלו.

כך מוסר לנו רבי נתן ז״ל מנעמירוב (בשיחות הר״נ סי׳ רנו): ״שיבח (אדמו״ר מהר״ן מברסלב ז״ל) את האקדמות מאוד מאוד, ואמר שישראל מחמת שהם משוקעים ורגילים כל כך בטוב (׳אידן, ווי באלד זיי וייקן זיך אין גוטעס׳), על כן אינם מרגישים כל כך את שבח-מעלת-גדולת השיר הקדוש הזה, של ׳אקדמות׳, שאומרים בחג-השבועות.

ואמר: מי שיודע מעלת השיר של אקדמות עם הניגון שלו – – – הוא דבר נפלא וחידוש גדול מאוד״.

והרב שמואל הלוי הורוויץ ז״ל, מביא בחוברת ״אבניה ברזל״ (ירושלים תרצ״ה, אות כג), מה ששמע מפי ותיקי ברסלב, בהיותו על ציון מהר״ן ז״ל באומאן: ״פעם אחת אמר

---

5. כשהגיע ספר שירת-מעלה הזה לידי מרן הגר״מ חרל״פ זצ״ל, הזדרז וכתב באיגרתו דברי הערכה מופלאים:
...קיבלתי ממר אביו הרב [ר׳ שלמה זלמן ז״ל], את הספר הנשגב והקדוש ראש מילין, ואם כי עוד לא זכיתי לעבור עליו בעיון כי עמוק הוא – – – לא נוכל לומר אחרת, בלתי אשר ממרום המקדש עד מקום הדר״ג שליט״א בלונדון, מופנה מקום מאוויר-ארץ-העמים, אוויר חוצה לארץ, וצינור קדוש של אווירה דכיא וקדישא, שופע עליו בתדירא״ (״הד הרים״ עמ׳ עה).

*

״לפי גודל התשוקה (הקישור של האדם לארץ-ישראל, רעיונותיו מזדככים מיסוד אווירא-דארץ-ישראל החופף על כל מי שמצפה לראותה״ (״אורות״, ארץ ישראל, פרק ד).
״הציפייה לראות בהדר ארץ-חמדה, השקיקה הפנימית לארץ-ישראל, מגדלת את אותיות הקודש, את אותיות החיים של העצמיות הישראלית״ (שם, פרק ז).

רבינו זצוק״ל: ״וואס יידן פארמאגין – אקדמות מיט דעם ניגון!... (איזה נכס יש ליהודים, אקדמות עם זה הניגון!...) (ועיין תולדותיה ומקורותיה של שירת האקדמות, הרב נפתלי נתן ברגר ז״ל, בני־ברק תשל״ג).

על קריאת ה״אקדמות״ של מרן הרב זצ״ל, מוסרים לנו שניים, מדבקי רוחו ונשמתו של הרב: על הקריאה של השנה הראשונה לעלותו ארצה – תרס״ד – מספר מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל, שאז התקשר עם הרב בקשר־עליון־דאורייתא, ועל הקריאה של השנה האחרונה – תרצ״ה – מוסר לנו נזיר־אלקים, הרב רבי דוד הכהן זצ״ל, בזכרונותיו.

קריאת רוממות־מעמקים של ה״אקדמות״
- במתיקות, בניגון, בדביקות, בהשתפכות

״קריאת רוממות־מעמקים של ה״אקדמות״ מפי הרב בחג־השבועות תרס״ד, כה הרשימה את הלב הגדול והרגיש של הצעיר, איש ירושלים־של־מעלה, עד שהחליט באותה שעה להדבק בקורא דבקות־נשמה, ולהיות לו לתלמיד מקשיב בכל דרכיו ובכל מעשיו. הוא כבש אותו באותה קריאה, ״במתיקות הנפשית שאין דומה לה, בניגון המקפל בתוכו את כל כיסופי הנשמה, בדביקות שהיא תמצית אהבת השם ותורתו, בהשתפכות נפש הקרובה קירבת־אלקים״.

ש. דניאל, קובץ ״מצפה״, ירושלים תשי״ג, עמ׳ תרנ״ד

״שמעתי כיצד הרב אומר אקדמות
– – – ונזדעזעתי עד יסוד נפשי״

וכך כותב הסופר מר אפרים צורף, שעלה במיוחד ירושלימה והגיע לשכונה הצנועה ״שערי־חסד״, והאזין לסיפורו, צקון־לחשו, של מרן הגרי״מ חרל״פ זצ״ל:

״הרב רי״מ חרל״פ הוא תלמידו, איש־סודו ונאמן־ביתו ורוחו של הרב. הוא היה והווה התלמיד והריע המהימן. ל״ב שנים, מראשית בואו של הרב ליפו (תרס״ד) ועד היום שנתבקש בו לישיבה של מעלה (תרצ״ה) מלווה הוא אותו בדבקות קמאית. מוסר נפשו עליו, חרד לכל הגה של תורה וחכמה שיצא מפי רבו, ואינו מאבד ניד אחד, קרן־אור אחת של גינון ונימוס, או דבר אחד מזכרונותיו.[6]

---

6. מאז הופיע על פני ארצנו הק׳ שמשו של גאון עוזנו, פאר ישראל וקדושו, מרן רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצוק״ל, בעלותו על כסא הרבנות של יפו והמושבות, זכיתי להתדבק בחקל־תפוחין־קדישין, וגם הוא פתח לפני את אוצרו הטוב, ויריק עלי משפע קדשו, וישקני ממי בארו וממעיינו המתגבר בהלכה ובאגדה, הורני דברי אלקים חיים בדברים שהם מכבשונו של עולם, לאהבת ד׳ ויראתו, אהבת ישראל לסגולתו, ואהבת ארץ חמדתו כליל־תפארתו.
ואחר כך כשנתעלה להיות רב־רבנן, מרא דארעא דישראל, ושכן כבוד בעיר קדשנו, ויכונן את הישיבה הגדולה, ורבים מהמצויינים וגדולי הכשרון נהרו אליה והתבסמו מאור תורתו

ונעים עד מאוד להאזין לרי״מ חרל״פ בספרו זכרונות. חמים ומאירים יוצאים הדברים מפיו:

הימים לפני חג השבועות תרס״ד. ירדתי ליפו במצוות הרופאים עלי, כדי לטבול בים. בחג־השבועות שחל אז ביום ו׳, התפללתי בבית הכנסת ״שערי תורה״. בן כ״א הייתי אז. והנה שמעתי כיצד הרב אומר ״אקדמות״ לפני הקהל, ברטט ובבכייה – נזדעזעתי עד יסוד־נפשי. מאותה שעה ואילך דבקתי בהרב באהבה עזה, והייתי לתלמידו וחסידו לעולם. אך לא העזתי לגשת אל הרב ולבוא עמו בדברים.

בשבת, באסרו־חג של שבועות, כיבדני גבאי בית־הכנסת ב״הוצאה והכנסה״. תמה הרב על כך, כי בבית־כנסת גדול זה לא היה מן השכיח לכבד במצוות כאלה את הצעירים. אחר התפילה ניגש אלי הגרצ״פ פראנק שליט״א (ז״ל), שישב באותם הימים ביפו ושקד על תלמודו וקרבני להרב, כדי להציגני לפניו. הרב אמר לי לסור לביתו אחה״צ. נרגש הייתי מן ההזמנה. כשנכנסתי אליו שוחח אתי שעה ארוכה בעניני הלכה ואגדה. הרב היה אז בן ל״ט שנה, עם ששקע הרב בשיחה של תורה, לא הסיח דעתו ממחלתי, ושאלני לפרטי פרטיה, ומשנתכנסו לביתו אנשים, הוציאני מתוך הקהל, והיה מהלך עמי אילך ואילך. בתוך כך התחיל מראה לי אותות אהבה ורעות, והביע זאת בכל לשון שמקרבת לב.

חיי הרב, עמ׳ 118-119

״הגיד ׳אקדמות׳ בנעימה, בקול, בבכייה ובחדווה״

והרי השורות שנכתבו ביד רועדת בספר־הזכרונות בשנת תרצ״ה, שורותיו של מי שלא מש מבית מדרשו של הרב, שערך לנו את מערכת אורות־קדשו – מו״ר הרב רבי דוד הכהן זצ״ל [הרב הנזיר] (משנת הנזיר עמ׳ צה):

אחרי הפסח נפל הרב למשכב, ורבה החרדה. בליל־שבועות נכנס לאולם ולימד מ״ספר המצוות״, כדרכו מאז ללמד כל הלילה בעמידה מ״ספר המצוות״ ולהגיד חידושים. – – נשארתי למנין־שני, המאוחר, בבית־המדרש. לשמוע ״אקדמות״ מפי הרב.

הרב נכנס לקריאת התורה עלה לתורה, כהן, הגיד ״אקדמות״, בנעימה, בקול, בבכיות ובחדווה, כדרכו בכל שנה. אך הרגשתי כי זו שירתו האחרונה...

וקדושתו של רבינו הרב זצוק״ל, העמיס עלי הצעיר, להגיד לפניהם שיעורים כסדרן ושיחות-קודש, ופקודתו שמרה רוחי (הקדמת ״בית זבול״, ח״א – ירושלים תש״י – עמ׳ ו׳).

*

מרן הרב זצ״ל הוקיר מאד את אישיותו הטהורה של הגרי״מ, והרי קטע מאחד ממכתביו מלונדון:

״בא מירושלים ת״ו מכתב גלוי מהרי״מ חרל״פ שי׳ – – – על פי תוכן רוחו המלא זוך ועריגת קדושת-אמת״ (אגרות הראיה, ח״ג, עמ׳ רלג).

"באותן השעות שמענו דברי תורה דלעילא, שהבריקו במוח ושהאירו בלב"

סח לי הגרש"ב ורנר (שליט"א) [ז"ל], חתנו של מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל:

שעות רצון מיוחדות היו אצל הרב, שאז השמיע דברים גדולים. ליל שבועות היה אצלו בבחינת 'ויאר את הלילה', בעומק הלכה ובחביון אגדה גם יחד. המשל של הרמב"ם ז"ל בהקדמתו ל"מורה הנבוכים" על הברק – "והנה יש ממנו מי שיברק לו הברק פעם אחר פעם, במעט הפרש ביניהם" – הוא ליווה אותי אחרי שעות הלימוד בספר המצוות בליל חג השבועות האחרון (תרצ"ה). בגלל חולשתו של הרב לימד רק מצוות אחדות, אולם הספיק בלימוד זה להשמיע גדולות ונצורות, ובאותן השעות שמענו דברי תורה־דלעילא שהבריקו במוח והאירו בלב. בו ביום נזדרזתי ובאתי אל מורי־חמי זצ"ל ומסרתי לו את תוכן דברי הרב, וגם הוא אשר שמע וקלט כל כך הרבה, אפילו מפה לאוזן – ומי כמוהו בן־בית בגנזיא דמלכא – עמד נפעם מההברקות החדשות, גילויי אורות התורה.

*

"התורה עומדת כלולה ומאוחדת בקדושתה העליונה בקול אלקים־חיים, וכל אשר נשמתו חיה, מקשיב הוא ושומע את תקול הגדול הזה".

אורות התורה, פרק ד, א

והיו הדברים שמחים כנתינתם מסיני

בקידושא רבא, בפני הפנים הלאים־המאירים של העומדים בבית ד' בליל־החג, שנזדרזו והגיעו אחרי תפילת־ותיקין, היה הרב נושא דברו בקשת רחבה של נושאים מגוונים, על עשרת הדיברות ש"עם כל דיבור ודיבור נתמלא העולם כולו בשמים" (שבת פח, ב), על כנסת־ישראל שזכתה לשלל־שמים, ואף מלאכי השרת סייעו לה – "מלכי צבאות ידודון ידודון, ונות־בית תחלק שלל" (תהלים סח, ועיין שבת שם, עמ' ב). על שתי הלחם אשר דוקא "חמץ תאפינה", הואיל וביום זה אפשר להעלות ולתקן גם את "השאור שבעיסה",[7] על המיוחד שבקרבנות־החג – שלמי ציבור,[8] ללמדנו שלא רק היחיד אלא

---

7. עי' קונטרס "קרבן-ראשית" להרב אלתר אברהם שמואל העליר, ירושלים תרצ"ז, המבאר דברי הזוהר בפרשת תצוה [דף קפג א' וב'] בענין שתי הלחם, "אשר נתקשו בהם כל מפרשי הזוהר", וכבר הקדימו הגר' רפאל גורדון ז"ל בספרו "נחל עדן", ווילנא תרמ"ח, חלק נהר פישון. וראה "שערי זהר" להגר"ר מרגליות ז"ל, ירושלים תשט"ז, מנחות נה, א, שאור הותר מכללו במקדש.
ומרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל כתב בהסכמתו לקונטרס "קרבן ראשית": "יישיר חילו לאורייתא, על אשר לקח לבבו, לבאר דברי הזוהר הק', בענין שתי הלחם, התמוהים טובא, בדברים ישרים ונבונים, וכן היא האמת דכוונת הזוה"ק דבהקרבת כבשי-עצרת איתוקדא על גבי המזבח כל שורש פורה ראש ולענה, כל החמץ והשאור, ועל ידי זה נעשה שתי הלחם מיכלא דאסוותא עילאה, כדוגמת המצה – – – וכל מאכלם קודש לד'".

גם העם כולו יכול להגיע בכוח התורה לדרגא הגבוהה של אכילה בקדושה, וכן על עצרת שהכל מודים דבעינן נמי לכם – והיו הדברים שמחים כנתינתם מסיני.

בסעודת החג היה הרב מרחיב את הדיבור על גיורה של רות[9] ועל שורשי מלכות בית דוד, על "נעים־זמירות־ישראל, בעל הנפש הכללית של האומה כולה בכל שלמותה" (עולת ראיה, ח"א, עמ' קצז).

מלחמתה של תורה בהלכות שתי־הלחם

לפנות ערב, כשהגיעו בעלי־תריסין, אנשי הלכה מובהקים, מורי הוראה וראשי ישיבות, אחרי שהללו הספיקו להתרענן בשינה־של־צהרי־חג, כבר קיבלו הדברים צורה אחרת. כאן נפתחו שערי־רמב"ם קשים, הלכות גדולות במצות שתי־הלחם[10] שימשו נשק חם במלחמתה של תורה, והרב, אשר נהירים היו לו שבילי קדשים וטהרות כשבילי זרעים

---

8. "שלמי ציבור" – הקשר המאחד את האומה הקדושה, גם במובן החברתי, הוא קשר הקודש של אור־ד' אשר בתוכה, השראת השכינה וקדושת התורה והמצוה. כדי לרתק את כל מה שנהרס מהסידור הכללי והתאגדותו, צריכים להשיב את אגד הקודש על מכונו, לחזק את אחדות האומה על ידי קישורה במקור השלום, בשמו של הקב"ה [דשם גופיה איקרי שלום – שבת י, ב] "מלך שהשלום שלו" (עולת ראיה, ח"א, עמ' קעג).

9. עי' מה שכתב הגאון ר' אליהו שיק ז"ל ב"עין אליהו" יבמות עו, ב, ושם מז ב. וראה מאמרו של הגרא"י אונטרמן ז"ל בקובץ "תורה שבעל פה" לשנת תשל"ד עמ' יג-יח.

*

עי' שפת אמת לשבועות – תרמ"ה, ד"ה בענין קריאת מגילת רות, ד' עוזי ומעוזי וגו' אליך גויים יבואו – כי על ידי התורה מוציאין בני ישראל את הניצוצות הקדושים הנמצאים בין האומות, ובבחינת מתן תורה שבכתב נתקרב יתרו, ובבחינת תורה שבעל פה נתקרבה רות, ודוד המלך ע"ה שהוא בערש תורה שבעל פה נולד על ידי רות. ועין זוהר חדש, רות, דף עט, א.

10. עיין המועדים בהלכה להגרש"י זווין ז"ל, עמ' שיד-שטז, ובחבל האחרונים אשר ציין שם. ובנושאי עומר ושתי הלחם עסק בהרחבה ובהעמקה, העילוי הבריסקאי, הרב יהודה לייב מאשבוים ז"ל, הי"ד (בריסק ה'תרס"ה- טרבלינקה ה'תש"גז), בספרו הנפלא "ברכת הארץ", שהוקדש לזכר רבו המובהק הגאון ר' משה סוקולובסקי ז"ל, ראש ישיבת "תורת חסד" בבריסק (מחבר "מלאכת יום טוב" ו"אמרי משה").

מהרי"ל ז"ל קיבל תורת-קדשים מפי רבה של בריסק, מרן הגרי"ז סולובייצ'יק ז"ל – וחותם תורתו טבוע בספרו – והיה חביב עליו עד לאחת. אורו של מרן הרב זצ"ל אשר הגיע אל העילוי ממרחקים, משך אותו בחבלי-קסם, והוא נשא ונתן אתו בהלכה בכתובים, ואף זכה לקבל ממנו הסכמה חמה לספרו – שנכתבה בי"ד לחודש אדר ראשון תרצ"ה – "הגיעני ספרו היקר ברכת הארץ – תשורה יקרה המלאה אורה של תורה. העמיק והרחיב בכל העניינים בחכמה ודעת, כיד ד' הטובה עליו, ורבים יהנו לאורו".

הספר נדפס בשניה בניו-יורק בשנת תשי"ח, ובראשו – תולדות המחבר המופלא אשר נספה בשנות-ראינו-רעה בשואת אירופה.

ומועד, מקבל בשלוה כל שאלה, כל חקירה, מרחיב את הדברים בתוספות-נופך של שיטות ראשונים.

וכשרשרשו סביב שולחנו של הרב בגדי השיראין של נכדי אדמו"רים והתרוממו זנבות השטריימלי"ם של שלומי-אמוני חסידות, שוב נשתנה הסגנון, ונשמעו דברים שונים ב"דרשי דקראי וברזא דחוכמתא", הועלו רעיונות שאובים מבארות תלמידי הבעש"ט ז"ל, מהנחלים הנובעים ממעיינו ומעיינות תלמידיו – "יפוצו מעינותיך חוצה" – ושמו וזכרו של אבי תנועת החסידות אשר חג השבועות הוא יומא דהילולא שלו, הועלה ברוב דחילו ורחימו.

יש תכונה מיוחדת לכנסת-ישראל, לגדל בתוכה צדיקים, איתני-עולם.

הצדקות, במרומי חסידותה, יוצאת אל הפועל בשכלולה, רק על פי ההכרה של האחדות האלקית בטהרתה.

דעה עליונה זו – יסוד חיי האומה היא, ועל כן אומה זו היא המוכשרה לגידול כשרון מיוחד זה.

– "ועמך כולם צדיקים, לעולם יירשו ארץ".

אורות הקודש ח"ב, עמ' שי

במגילת רות – שורש ישי, מתן מלכות בית דוד

למה נקרא שמה רות, – שיצא ממנה דוד, שריווהו להקב"ה בשירות ותשבחות.

בבא בחרא יד, ב

אור התורה מתוך ערפל, ומעם נפרד – משיח ד.'[11]

מגד ירחים, באר מגד ירחים עמ' קיג

"ויאמר ד' אל משה, הנה אנכי בא אליך בעב-הענן" (שמות יט, ט), "ומשה נגש אל הערפל, אשר שם האלקים" (שם כ, יח)[12] – מעב-הענן ומתוך הערפל בקע ועלה אור התורה, ומשדה מואב, העם הנפרד אשר לא יבוא בקהל, הגיעה אלינו רות "אמה של מלכות" (בבא בתרא צא, ב), שורש ישי, קרנו של משיח – 'דוד מלך ישראל חי וקיים'".[13]

---

11. דוד המלך נפטר בעצרת (תוס' חגיגה י"ז, א, בשם הירושלמי חגיגה פרק ב' הל' ג'), וכתב בשערי תשובה או"ח סי' תצד סק"ז בשם "בכור-שור", ובודאי בעצרת נולד, ומגילת רות נכתבה לייחס את דוד.
12. יפה מבאר הרמב"ם ז"ל: "החומר – מחיצה גדולה [הוא] ומסך מונע השגת השכל הנפרד – – – ואל זה הוא הרמז בכל ספרי הנביאים, שיש מסך מבדיל בינינו ובין האלוקה, והוא נסתר ממנו בענן או בחושך או בערפל" (מורה נבוכים, ח"ג, פרק ט).
13. וכך כותב ידיד-נעורי הרב יהושע בכרך (שליט"א) [ז"ל] בספרו המקורי רב-החן "אמה של מלכות" (עמ' 83): "אורו של משיח בוקע ועולה ממערת סדום ומפתח עינים על דרך תמנתה

והדברים מבוארים בהרחבה במאמר "באר מגד ירחים", ע"י הרב עוזי קלכהיים (שליט"א) [ז"ל], המסכם ואומר: "דומים הם שני המאורעות המופיעים לפנינו בחג השבועות – מתן תורה ומתן מלכות-בית-דוד – שכן שניהם מבטאים את תהליך ההשתחררות מהעולם החומרי הגס, והעלייה אל עולם האצילות והזוך" (קובץ הראי"ה, עמ' קצח. באר מגד ירחים, עמ' קכה).

אי אפשר לעולם לסבול את האור הגדול של שיר-השירים בחג השבועות, ומוכרחים להסתיר את גודל היקר במגילת רות.

עולת ראיה ח"ב, עמ' שה

דוד מלך ישראל חי וקיים!

"דוד מלך ישראל חי וקיים" – המעלה העליונה של דוד היתה: לבבו השלם עם ד'! ועל כן היתה מלכותו ביסודה דבקה בנבואה, ועשה כל מעשה על פי עצת ד' הנשגבה, ולא ממלכת-שעה היתה מלכות-בית-דוד, כי אם ממלכת-עולמים, ששינויי הזמנים והדורות לא ישלטו עליה – "ודוד עבדי נשיא להם לעולם" (יחזקאל לז, כה).

"האבירות וקשיות-הלב כשהם נצרפים ונמתקים"

העטרה של מלכות-בית-דוד – – – כוללת גם את הכחות הנפשיים של אבירות וקשיות-לב, שהם מוכרחים לשלמות המלכות, ורק כשהם נצרפים ונמתקים, מוצאים הם את מקומם ההגון והמסודר בתוך הנהגת המלוכה, ומתוך כללותם של כל הכחות עומדת ומתייצבת מלכות בית-דוד במילואה על כל האושר וכל הטוב.

עולת ראיה ח"א, עמ' תלא-ב

"חייו של דוד מלך ישראל נתונים היו לכלל כולו"

שנותיו של דוד המלך נלקחו מאדם הראשון – משמעות הדברים היא, שחייו של דוד-מלך-ישראל, לא היו פרטיים במהותם, אלא נתונים היו לכלל כולו, להעלאת העם ולתיקון העולם, וזהו שורש נשמתו של משיח, רז הגאולה של העולם כולו.

מרן הרב זצ"ל, מפי בנו הגרצ"י (שליט"א) [זצ"ל]

ומגורנו של בועז – – – כי במשעולי חסידים נעלמים, עלו ובאו בנות לאומים לגבול ישראל, והן ה"ברכות הטובות" [עיין בבא קמא לח, ב] אשר זכו להתאחד עם שורש-ישי, כדי לזכות עולם באור אחרית-הימים".

[וראה הדברים המקיפים על "רות השבה משדה מואב" בספרו המצויין של הרב עוזי קלכהיים (שליט"א) [ז"ל], "אדרת אמונה" – ירושלים תשל"ז – עמ' 9-162].

[ועיין מה שכתב מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, בספרו מעיני הישועה, חלק ב פרק סג, נשמתו של דוד]

דוד המלך שאף לתכלית החוזק המדיני, כדי לבוא על ידו לתכלית השלמות הרוחנית של ישראל, ברוממות נפשם וקדושתם, ובחר בשירי זמרה ודבקות הנפש בד'.

מגדל דוד, מגדל מלכותו, שימש הכנה לשלמות החיים האמיתיים של דעת ויראת ד'.

עולת ראיה ח"א, עמ' רסב

"הקמת ממלכה אדירה, רבתי בגויים, עם העילוי הרוחני היותר מרום וקדוש"

כשם שיצר השם יתברך באדם גוף ונשמה, כן הכין בעם ישראל כולו את שני הכחות האלה, הכח המקביל לגוף – זהו שכלול האומה במעמדה החמרי, והכח המקביל לנשמה – זו הקדושה עליונה המיוחדת לישראל, מצד תורת ד' להיות עם קדוש לד'.

– – – והנה תכלית בחירת מלכות־בית־דוד היתה, שיהיו שני הכחות נכללים כאחד – – – קיבוץ הגבורה החמרית וכל התלוי בה לתוקף־עם והקמת ממלכה אדירה, רבתי בגויים, עם העילוי הרוחני היותר מרום וקדוש.

ועל ידי צירוף שני הכחות יחדו, היו שניהם מתעלים: הכח החמרי היה מתעדן ומתקדש, מצד קירבתו אל הקדושה המיוחדת לישראל, והכח הרוחני היה מתחזק ומתאמץ בעוז־חיים אדיר ומלא, מגלה הודו ותפארתו בחיי האומה, עד שקרני אורו היו מאירים על העולם כולו, וכמו שיהיה לעתיד לבוא: והיה – – – שורש ישי אשר עומד לנס־עמים, אליו גויים ידרושו, והיתה מנוחתו כבוד (ישעיה י"א, י), לא מלחמה בין שני כחות מתנגדים, כי אם מנוחה שלמה, שהיא הכבוד היותר עליון ונישא.

החומר והרוח בגאולת ישראל, ירושלים תשל"ג, עמ' 7-9
מאמרי הראי"ה עמ' 95, "המספד בירושלים"

שורש התפילה שמחת־לב בהקב"ה, שנאמר (דברי הימים א, טז, י) התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי ד'. ולפיכך היה דוד מלך ישראל מנגן בכינור, על כל תפילותיו וזמירותיו.

ספר חסידים סי' יח

דוד המלך ע"ה, שהתפלל ובקש, שהעוסק בספר תהלים יהיה חשוב כאילו עוסק בנגעים ואהלות (מדרש תהלים פרק א'), קבע את כוחה של קדושת תפלותיו, שירותיו ותשבחותיו, שכלולים בהם גם עמקי־תורה, והעוסק בפרקי תהלים לשם־שמים, יעלו לו לרצון, כאילו למד והשיג גם את ענייני התורה שבפנימיותם, אף על פי שאיננו מכירם.

עולת ראיה ח"א, עמ' תכח

"היצירה כולה מלאת-נגינות, ועליהן מנצח עליון"

כאשר הכיר דוד המלך, שכל היצירה כולה מלאת-נגינות היא, ומנצח עליון עליהם, אז שרתה עליו רוח השירה, ושר וניגן לא-ל עליון ברוך הוא – למנצח בנגינות מזמור לדוד.

מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, "מי מרום" על התפילה, עמ' רפג

ואית היכלא דניגונא, דלית לה רשו למפתח אלא בניגונא, ובגין דא דוד מתקרב להוא היכלא בניגונא, הדא-הוא דכתיב (מלכים ב' ג, טו) "והיה כנגן המנגן".

תיקוני זוהר, תיקון יא

וכך מוסר הרב יהושע בכרך (שליט"א) [ז"ל] בסוף ספרו "יפיות מלכות וזמירות": נזיר-אלקים הרב ר' דוד כהן ז"ל היה אומר, למה לדבר על כינורו של דוד, הלא הוא עצמו היה כינור נפלא, הוא עצמו היה ניגון...

"פגישת עולם השירה והזמרה עם עולם המחשבה והרוחניות העליונה"

אדירה היא הפגישה של שני העולמות – עולם השירה והזמרה המקבל את שפעו מכל רשמי העולמים המוחשיים, ועולם המחשבה והרוחניות העליונה. – – – וכאשר שירי-זמרה ורוממות-מחשבה מתאחדים, משביעים הם בצחצחות ובעונג את עובד-ד', המתהלך בארצות החיים הפנימיים בתום-דרכו. אור חי-העולמים מופיע בזיוו, והנשמה מתמלאת עוז וגבורה, מנוחה ושלוה, חכמה ודעת, תפארת והוד.

עולת ראיה ח"א, עמ' רלז

נדיבי עמים נאספו – עם אלוקי אברהם

"הם הגרים המתנדבים מבין העמים, לקבל עליהם עול-מצוות".

רש"י, חגיגה ג, א[14]

הננו רואים את הקשר המקודש, שיש לכבודה של הקדושה החוגגת בעליה לרגל, המשרה עוז והדרת קודש על ישראל, עם הערך של חביבות הגרים. כי שפעת הקודש של עם-ד' ממקור בית חייה, אשר תתפשט לעתיד על כל עמי התבל, מראה היא בכל דור ודור את ניצוצי ברקיה, על ידי הנפשות הפנימיות המפוזרות בין גויי הארצות, שמהם באים אלינו גרי הצדק.

---

14. עיין מי השילוח לאדמו"ר הרמ"י ז"ל מאיזביצא, לקוטי הש"ס, מס' חגיגה, שם.

הננו רחוקים מלהשיא איש מאומות־העולם שיתגייר (כמו שאחרים עושים בדרך של ציד־נפשות) – לא כאלה חלק יעקב. ואף בבאים אלינו מעצמם הננו בודקים אותם בבדיקה מעולה, אם באמת הוארה נפשם מניצוץ האור האלקי של תורתנו הקדושה וקדושת ישראל.

חייבים אנו לאהוב במדה טובה כפולה, את הנפשות הפנימיות המפוזרות בין גויי הארצות, שמהן באים לנו גרי־הצדק.

מאמרי הראי"ה עמ' 200, "על גרי הצדק".

סח מרן הרב זצ"ל:

אנו יודעים בין הגרים אנשי סגולה נפלאים, והכרתי גר־צדק שהיה פעה"ק, שמו היה רבי אברהם יעקב, והיו מכנים אותו בשם ליאון גר־הצדק, שרושם גדול היה עושה על כל מכיריו באמת.

הוא היה כומר בניו־יורק בכנסיה גדולה ועשירה, ונשאו לבו להמיר מעליו את כל הבלי־הכבוד וההרחבה שהיתה כרוכה במעמדו, ונכנס תחת כנפי השכינה ונתגייר הוא ומשפחתו, ובא לירושלים ולמד בשקידה גדולה וביראת־שמים אמיתית. עד שנעשה תלמיד־חכם חשוב בגפ"ת.

וזכורני שבשנת תרס"ו בערך, בא לביתי ביפו, ואמר שיש לו להציע לפני בקשה אם ארצה למלא אותה, וכאשר תשובתי היתה שהנני מוכן למלאות חפצו בגבול היכולת שלי, בלי נדר, אמר לי שראה מחברת שלי בשם "אדר היקר" ששמה דיברתי על דיוקנו הרוחני של כבוד מו"ה הגאון האדר"ת ז"ל, שלקחה את לבבו בזה, שרק היהדות יכולה להתפאר, שיש לה בין האנשים הרוחניים שלה, פרצופים טהורים כאלה, מה שרחוק מאוד למצוא אצל אחרים, ועל כן הוא רוצה שאתן לו רשות, להעתיק את המחברת הנ"ל לשפות אירופיות שהוא יודען, ומובן שהרשיתי לו בחפץ לב.

"צלם־האלקים שבאדם לא יושג, כי אם על ידי חיים של קדושת האמונה"

ואחרי אשר הארכתי עמו בשיחות פנימיות־נפשיות, שאלתי ממנו אם יש לי רשות לשאול אותו, באיזה אופן בא לידי הצעד הגדול הזה, להכנס לדת ישראל, אחרי חיים רחבים בתור כומר? – אחרי התבוננות קצרה מצדו, שהכרתי שהוא תפוס ברגש עמוק מאוד, אמר לי, שהעניין בא אליו מתוך רגש של הכרת־תודה להשם יתברך, אחרי שנתרפא באופן פלאי, ממחלה מסוכנת ומיואשת שתקפה עליו.

ואמר לי שאאמין לו, שתמיד היה דתי במעמקי נפשו, ובטבע נפשו שכנה הכרה גמורה, שאין אדם קונה לו את יתרון־האדם על ידי שום תרבות ושום מדע בעולם, כי אם על ידי קדושת האמונה האפקית, שמבלעדיה אפילו אם יהיה גדול בכל מחמדי המוסר

והפילוסופיה, תהיה תכונתו רק כמו בעל־חי־מלומד, אבל אותו צלם־אלקים המיוחד לאדם, לא ישיג בשום אופן כי אם על ידי חיים של קדושת האמונה.

אבל, הוסיף לומר, זה גם כן הוכר לו בעומק הנפש, שדווקא אמונה אלוקית טהורה שאין בה שמץ של אליליות, היא – רק היא – תוכל לאשר את האדם, להביא אותו לידי אותה המדרגה האצילה הנובעת מקדושת האמונה, ועל פי הרגש הזה התחיל לפשפש באמונתו, אם היא באמת נקייה מתערובות של אליליות, ובלב פצוע בא לידי מסקנה, שאי אפשר שיהיה תמים באמונתו בלא ערוב של מחשבה אלילית.

ידע אמנם שישנם תיאולוגים שתיארו את אמונתם בתור אמונה מופשטת מאליליות, אבל הוא הכיר שאלה האנשים לא בעלי־אמונה הם אלא אנשים משכילים ומתפלספים, ומאוד עגמה נפשו מזה, עד אשר שם את פניו לאמונת־ישראל, שבה מצא את הטהרה הגמורה של אמונה אלוקית טהורה, ונכנס בכל לבו ונפשו תחת כנפי השכינה, ומצא על ידה מחסה לנשמתו הרעבה לאור האמונה האלקית בכל מילואה.

גרים מסוג זה, הינם החלק המאיר שבכללות גרי־הצדק, שדבקות רום נשתלמה במה שקשרו את חייהם עם קדושת ישראל, וקדושת ירושלים עיה"ק ת"ו עיר ד' שמה לנצח.

וזה מכוון לדברי חז"ל הקדושים (מגילה יז ב): "וכולל גרי הצדק עם הצדיקים שנאמר: "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן" וסמיך ליה "וכי יגור אתכם גר". והיכן מתרוממת קרנם? – – – בירושלים! שנאמר: "שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך".

ליסד בירושלים ישיבת גרים

לדברים האלה של מרן הרב זצ"ל, יש להוסיף את השורות הבאות, מפי כתבו של הרב יעקב גולדמן (שליט"א) [ז"ל] שנתפרסמו ב"ההד", אייר תרצ"ו:

על הכומר האמריקני שהתגייר, שמעתי מהרב זצ"ל עוד פרט: הגר הנ"ל תכנן תכנית ליסד בירושלים "ישיבת גרים", שבה ילמדו עיקרי היהדות לכל מי שרוצה להתגייר.

ערב מלחמת העולם נפרד הגר הנ"ל מהרב ז"ל ביפו, טרם צאתו לחו"ל בענין הנ"ל, ומאז לא נודע ממנו דבר.

"כל ערך החיים אינו אלא בהתקרבות לקדושה"

עוד שמעתי מהרב ז"ל, שבימי שהותו בשווייץ בימי המלחמה (ואז לא נעשה שום דבר גדול ע"י הרבנים, בלי שהתייעצו אתו תחילה) נשלח אליו צעיר גרמני שרצה להתגייר, להחקר על ידו ז"ל, אם כוונתו רצויה.

לשאלת הרב ז"ל, מה המריצו לבחור באלקי ישראל, השיב הצעיר שאמו, שהיתה אדוקה מאוד, לימדתו שכל ערך החיים אינו אלא בהתקרבות אל הקדושה ושכלול החיים להתעלות בקדושה מצורה נמוכה לצורה עליונה יותר, ולמטרה זאת למד

פילוסופיה ותיאולוגיה, וכפי שהעיד עליו הרב ז״ל היה באמת בקי וחריף בכל השיטות בלימודים הנ״ל.

פעם באו לידו ספרי הרב שמשון רפאל הירש ז״ל, והכיר בהם שאין למעלה מקדושת החיים הישראליים – ולכן החליט להתגייר. אמו הסכימה לצעד הזה, והצעיר נתקבל כגר ע״י הרב ז״ל.

זכורני שהרב ז״ל הפליג מאוד בשבח שני הגרים הנ״ל, בעומק ידיעתם וטהרת כוונתם.

*

ראשית בכורי אדמתך תביא בית ד׳ אלקיך
שמות כג, יט

ואלו מביאין וקורין – מן העצרת ועד החג
ביכורים פרק א, משנה י

ירכיבהו על במותי ארץ – זה בית המקדש, ויאכל תנובות שדי – אלו סלי הביכורים
ספרי, דברים לב, יג

״כח אחדות האומה יושלם על ידי הזיקה לבית-ד׳״

כיצד מעלין את הביכורים? – כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעירו של מעמד ולנין ברחובה של עיר, ולא היו נכנסים לבתים. ולמשכים היה הממונה אומר: קומו ונעלה ציון אל בית ד׳ אלקינו.
ביכורים פרק ג, ב

בנוהג בין האומות, שאומה אשר כל עסקה ומחייתה אינה כי אם עבודת אדמה, ולא תשים מגמתה למסחר ולחרושת המעשה, יורדת היא בהתפתחותה ובכשרונותיה, מפני שעל פי המצב הזה מתבודדת היא עם עצמה, ואינה קולטת זרמים ורוחות של דעות מיתר האומות.

אמנם עם-ד׳–אלה, אף על פי שתכליתם היא להיות עם חכם ונבון, כליל המעלות והמידות היותר טהורות והדעות היותר מושכלות, הנה חפץ-ד׳ הוא שיהיו נטועים על אדמתם, ניזונים מטוב ארצם, ׳איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו׳, ולא ישימו מעיינם בענייני כלכלה, מסחר וקניין, הגורמים לפיזור אצל עמים שונים. ותוכן-העלילות העניק לאומה היקרה הזאת, יכולת פנימית של שיכלול בכל חמדת-שכל ורעיון וכל כשרון מעשים, ואין לה צורך לקלוט רוחות מן החוץ.[15]

15. ״וישבתם לבטח בארצכם״ – ״ההולך בטל בעל-כרחו, משתדל לעשות עסקים מחוץ לביתו וארצו, מה שאין כן מי שיש לו עבודה בביתו – יושב לבטח בארצו. וזה רצון הקב״ה שיהיו

ואם באומות-העולם כוח המסחר הוא המחזק את האגד החברתי, על ידי המשא ומתן של הסוחרים הצריכים זה לזה, ואילו עובדי האדמה – שכל אחד מתענג בנחלתו על טוב ארצו – אינם נאגדים זה עם זה ואחדותם רופפת היא, הנה לעומתן האגד המקשר את עם-ד' הוא על ידי אהבה פנימית שאינה תלויה בדבר, על ידי הקישור הרוחני של אהבת ד' ותורתו, שכל הטוב והנשגב שבה נבנה בכוחות הנעלים שבעם ישראל.

מצות הביכורים – "ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ד' אלקיך" (שמות כג, יט) – היא המורה לנו על החיבה היתירה הנודעת לעבודת האדמה באומה הישראלית, שתרבותה תגדל ותתפתח דווקא בהיותה 'עם לבדד ישכון', וכוח אחדותה יושלם על ידי צדדיה הרוחניים, על ידי הזיקה לבית-ד'.

"כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעירו של מעמד" – אם באומות-העולם נבנית אחדותם על ידי יריד של מסחר, נבנית כאן האחדות על ידי מצוה משותפת בעבודת ד' טהורה ונעלה.

"אשרי העם הבורר לו חיי-תום טבעיים"

"ולנים ברחובה של עיר ולא היו נכנסים לבתים" – מפני חשש טומאת אוהל – והיה בזה גם ביטוי לחיבה לחיי-הטבע המלווים את עובדי האדמה, ושההתרחקות מחיים טהורים אלה היא הגורמת לטומאות רבות ואשרי העם הבורר לו חיי-תום טבעיים ומתוכם זוכה הוא לתרבות גבוהה ולדעה רמה וזכה עד מאוד, וזהו עם ד' אלקי ישראל שהוא 'כרכא דכולא ביה – ממנו כהניו, ממנו נביאיו, ממנו שריו, ממנו מלכיו, שנאמר ממנו פינה, ממנו יתד, ממנו קשת-מלחמה' (חולין נו, ב), שכל יתרונו יהיה רק כאשר ישים לבו לפתח את כל החמודות הקדושות הגנוזות בכוחו העצמי הגדול, ללא כל צורך להיזקק לכרמי זרים – "במקהלות ברכו אלקים. ד' ממקור ישראל".

"ארץ חפץ", פרק ג, ז; עין איה ביכורים אות כז[16]

ישראל יושבים תמיד בארץ ישראל ויעבדו את ד'. ועי' מה שכתבנו עוד בשירת האזינו על הפסוק ירכיבהו על במתי ארץ. שכונן ה' בארץ ישראל עבודת הזריעה, שתהא ברוב מעשה, לזה התכלית – שיהא תמיד יושב בארץ-ישראל בעבודת הארץ" (מרן הגאון הנצי"ב ז"ל, העמק דבר, ויקרא כו, ה). ועיין פרי צדיק, סוף פרשת מסעי.

16. הלקט המצוין "ארץ חפץ" נערך ע"י הרב ישעי"ה שפירא ז"ל ונדפס בירושלים בשנת תר"ץ, ובנו רב-הפעלים ר' יוסף שפירא הי"ו הדפיס מהדורה חדשה בשנת תשל"ד (מהדו"ב בית אל ה'תשס"ה).

בירחון "ההד" – אדר תר"ץ – הופיעו שורות מרוממות בשבחו של הספר:

- "הספר ארץ חפץ הוא פרק-שירה, בו באו לידי ביטוי נעלה, כמיהת כנסת-ישראל שבדורנו וכיסופיה לארצה, לגאולתה ולבנינה. לתוכו נאספו הרעיונות היפים והאמרות שנכתבו בשבח ארץ ישראל, על ידי גדול הדור ומשורר היהדות הדתית הגראי"ה קוק שליט"א. כל אמרה

עבודה, עושר, חכמה – להרבות אור בעולם!

"והשור הולך לפניהם, וקרניו מצופות זהב, ועטרה של זית בראשו"[17].

שם, ג

אומה שיש לה מטרה רוחנית נשגבה, דרכה לחבב את **העבודה**, כי רק ביגיע־הכפים תגיע לחיים כשרים וישרים. וכשאומה זו שואפת להרבות פעלים בעולם, נחוץ לה גם עושר, אולם עושר זה אינו מכוון כמטרה לעצמה, אלא כבסיס להגדלת אור החכמה, להרחבת הדעת האמיתית.

ולשלש אלה – לעבודה, לעושר ולחכמה – היו מכוונים הסמלים שבראש שיירת מעלי־הביכורים: השור סימל את העבודה – "ורב תבואות בכח שור" (משלי יד, ד); ציפויי הזהב סימלו את העושר, שאליו מגיעים דרך העבודה; והעטרה של ענפי הזית – עץ השמן המאיר, כשמן־הזית־הזך שבמנורה המורה על תורה ודעת – סימלה את החכמה שלמענה באו העבודה והעושר, החכמה שמטרתה להרבות אורה בעולם.

עין איה ביכורים אות כט

הדרכת דבר ד' מירושלים

"החליל מכה לפניהם, עד שמגיעים קרוב לירושלים" (שם)

...אבל אפשר שכל אלה יביאו רעות, אם ישתמשו עם כל החמודות האלה שלא כהוגן: העבודה יכולה לגרום לשקיעה בחמריות, העושר יכול להביא לטמטום־הלב מתוך רדיפה אחרי תענוגות, ואף החכמה תוכל להועיל לרע – "חכמתך ודעתך היא שובבתך" (ישעיה מז, י). אולם ההישרה האלקית ללכת במעגלי צדק ומישרים, הדרכת

היא פנינה יקרה, הן מצד התוכן והן מצד הצורה-הסגנון". (חיי הראי"ה רד-רה ובמהד' תשל"ד ובית אל במאמרו של הרב נרי"ה).

17. וכתב קדוש-ד' רמ"ח לוצאטו ז"ל: "סדר העלאת הביכורים יהיה לנו לעינים לראות בה [מידת] הידורן של מצוות, שכך שנינו 'השור הולך לפניהם, וקרניו מצופות זהב', ועוד שם 'שלש מידות בביכורים, ביכורים, תוספת הביכורים ועיטור ביכורים', הרי לנו בהדיא כמה ראוי לנו להוסיף על גופה של מצוה כדי להדרה, ומכאן נלמד לכל שאר מצוות שבתורה" (מסילת ישרים פ' יט).

וראה מה שכתב אלוף-נעורי הגר"ש אליעזרי (שליט"א) [ז"ל], בספרו הבהיר "מלאכת שמואל", ח"א תשכ"ב, סי' יז, בבירור שיטת הרמב"ם בפירוש המשניות, שפירש בטעם עמידת בעלי-אומניות שבירושלים בפני מעלי הביכורים (פרק ד משנה יז) , "לפי שהנכנסים הם קהל, וכבוד ציבור שאני".

מוהרש"א (שליט"א) [ז"ל] היה חביב ביותר על מרן הרב זצ"ל, בגלל עוצם שקידתו ויושר עיונו המעמיק, ולא פעם הזמין אותו בערבי חגים, לעבור יחד אתו על סוגיא מסויימת מענייני דיומא, והיה נהנה מהערותיו, משאלותיו ותשובותיו. ספריו "תרומת חלה" על מסכת חלה ו"מלאכת שמואל" (בירורי סוגיות), נתקבלו בהערכה מרובה בעולם התורני.

תורת ד' – "דבר ד' מירושלים" – הן המבטיחות את האושר האמיתי של האומה, את עלייתה לרום מעלתה, בהיותה הולכת לאורה של ירושלים אשר "שם צוה ד' את הברכה חיים עד העולם" (תהלים קלג, ג).

ע"פ ההמשך שנדפס ב"ההד", תר"ץ, חוב' 6. עין איה ביכורים אות ל.

זיו אור-אלקים, הממלא את העולמים כולם, מחיה ומרוה אותם מדשן נועם-עליון של מקור החיים, והוא הנותן חיל בנשמות לחוש את פנימיות תחושת החיים.

אורות הקודש, חלק ב', עמ' שכט

האם אין תקלה ב"ביכורים" לקרן-הקיימת?

בפרשת ביכורים מוצאים אנו בירור-הלכה בפי כתבו של מרן הרב זצ"ל. בספרו "משפט כהן" (סי' נז), בתשובה שנשלחה אל הרב מאיר ברלין נ"ל:

על הערתו של ידידנו הרא"מ ליפשיץ שליט"א, נגד מנהיגי הקרן הקיימת לישראל, שדורשים להביא ביכורים לטובתה, [יש בדבר מקום עיון] אם יש בזה משום קידוש ביכורים?

כותב מרן הרב זצ"ל בהרחבה, ומסביר את הדברים ומנמק אותם:

יש מקום לחוש לתקלה, שאם תחול קדושת ביכורים על הפירות, על ידי קריאת השם [ביכורים], אז יהיו אסורים לזרים ולטמאים, ואסורים באכילה, חוץ לירושלים – – – אמנם על פי פשט המשנה בסוף מסכת שקלים – – – שהלכה כרבי שמעון – – – אינם נתפסים כלל בקדושה [של ביכורים] בזמן שאין בית המקדש קיים, ולדעת הרע"ב אין שום איסור בזה, דלא חל על הפירות שם [ביכורים] כלל,[18] אבל לפי דעה אחרת – – – צריכים אנו לומר שהשם ביכורים חל לחומרא לגבי איסור, ולפי דעה זו יש בזה מכשול, ולכתחילה ודאי ראוי למנוע קריאת שם ביכורים על פירות בזמן הזה. אלא שכאן, שהכל יודעים שכוונת ביכורים לקרן הקיימת לישראל היא לגאולת הארץ, בודאי אין איסור בדיעבד, – – – אבל מנהלי העניינים הלאומיים שלנו ראויים הם לגערה, על אשר נוהגים הם קלות ראש בכל קודש, ואינם שמים לב שלפעמים יכול איזה ביטוי להביא תקלה לרבים, והיה הדבר ראוי להעשות על פי הוראות רבנים. וככל שאפשר [להשפיע] בדרכי נועם, למנוע ביטוי זה, ודאי ראוי והגון הוא.

---

18. עי' שו"ת אבני נזר יו"ד סי' תלח, ה, ועי' חזון איש רמב"ם פ"ג מהל' ביכורים הל' ג', ועיין עולת שמואל, קונטרס מנחת חנוך עמ' 48, ועי' מורשת משה (קליערס) סי' מד, ועיין מה שכתב מו"ר הגר"י אריאלי זי"ל בעינים למשפט למסכת מכות יט, א.

תהיה נא תחייתנו הלאומית, מלאה חיים שלמים, באחדות גמורה של גופה עם נשמתה, ונזכיר נא כיום החג הקדוש הזה, חג השבועות, שכמו שהוא יום הביכורים בתורה־שבכתב, כך הוא גם זמן מתן תורתנו בתורה־שבעל־פה. והאחדות הקדושה הזאת תשיג לגו את שלומנו הפנימי, אומץ רוחנו ויפעת כבודנו.

היסוד, ראש חודש סיון, תרצ"ג;
מאמרי הראי"ה עמ' 177, "יום הבכורים זמן מתן תורתנו".

סבא של הרב שלמה זלמן הכהן קוק ז"ל
הרב רבי יצחק כ"ץ ז"ל – מחסידי הבעש"ט ז"ל:
"לשמוח בשעה שהנשמה נפרדת מן הגוף ועולה למעלה"

בחג השבועות תק"כ נפטר הבעש"ט ז"ל, ועבר לעולם שכולו טוב.

הבעש"ט ובני היכלו, פרק כט

אכתוב קצת מפטירתו, שהיתה הסתלקותו ביום א' דשבועות – – – בליל שבועות נאספו אנשי סגולתו, להיות נעורים כל הלילה כתיקון האר"י ואמר לפניהם דברי תורה על עניין הסדר ועל עניין מתן תורה – – – ואמר להם אינני דואג על עצמי כי יודע אני בבירור שאצא מפתח זה ותיכף אכנס לפתח אחר.

"שבחי בעל־שם טוב"

הזיקה הפנימית של מרן הרב זצ"ל לבעש"ט ולתלמידיו, היתה לו לנחלה לא רק מצד אמו, שהיתה נצר מבית חסידי־חב"די חם ביותר (אביה, ר' רפאל ז"ל, היה מחסידי אדמו"ר בעל "צמח צדק" ז"ל, והיה מקושר מאוד לבנו אדמו"ר מהרי"ל ז"ל מקאפוסט), אלא גם מצד בית אבא, ונקרא עליו השם יצחק, והוא שם סבא של אבא, רבי יצחק כ"ץ ז"ל, המגיד מוידז, שבשעתו נדבק בחסידות ונהיה לחסיד נלהב של הבעש"ט (וכשנודע הדבר לאמו, נתעלפה מרוב צער). ומרן הרב זצ"ל היה מפליג בשבחו ומספר כי סמוך לפטירתו של ר' יצחק, כשהצטופפו רבים סביב מיטתו ופניהם עצובות, גער בהם ואמר: הרי נאמר "ותשחק ליום אחרון" (משלי לא, כה), וצריכים לשמוח בשעה שהנשמה נפרדת מן הגוף ועולה למעלה. ואף הוא ציווה להדליק נרות בפמוטות של שבת, ולהביא מנגנים וכלי זמר, שינעימו קול וילוו את הנשמה בשמחה, ומתוך דבקות ושמחה יצאה נשמתו בטהרה.

הבעש"ט ז"ל היה אומר:
לימוד הקבלה עפ"י הספרים, אין זה בכלל נסתר

באיגרת להרב אברהם ראבונסקי ז"ל, רבה של דובראוונא, כותב מרן הרב זצ"ל:

תמיהני מה שכתב כתר"ה, שהבעש"ט לא גילה ענייני הקבלה להמוני העם – הדבר מפורסם שהוא ז"ל היה אומר, שלימוד הקבלה על פי הספרים, אין זה בכלל נסתר

כלל, ואם אולי לא היה חפץ לדבר בזה בפני ההמון הפשוט, אבל בפני קיבוץ של תלמידי חכמים הלא גילה הרבה מאד. ומפורסם הדבר שהיו לו עשרות תלמידים שלמדו אצלו, ובודאי לא היה מעכב מללמדם דרכי הקבלה לפי שיטתו, גם בהיותם מקובצים, ולא חש משום הא ד"אין דורשין" (חגיגה פרק ב' משנה א'), משום שגם הוא ז"ל סובר כשיטת בעל "שערי אורה", שזה הלימוד שבדרך ההבנה השכלית אינו בכלל מעשה-בראשית ומעשה-מרכבה.

אגרות הראיה ח"ב, עמ' סט

"יפה לנו שיחתם של תלמידי הגר"א, יחד עם תלמידי הבעש"ט"

חזון-השלמות הוא, בחיבורם של כל חלקי הטוב [הרוחני], אשר הושפעו לנו מכל הצדדים השונים, מאז מקדם ועד הדור האחרון. עבודת הקודש של שלילת הדרך ועשיית הגשרים בין התהומות המפרידים, זאת היא העבודה שהייתי חפץ שתהיה חביבה על כל העוסקים בנשמתא דאורייתא, כמו שהיא חביבה עלי עד לאחת.

ובדורות האחרונים יפה לנו מאד כל שיחתם של תלמידי הגר"א, יחד עם תלמידי הבעש"ט, שהיו עומדים במצב כל כך ניגודי, זה לעומת זה, בשעתם. וברוב עמל וכשרון תברא לנו ספרות שלמה, שתכשיר את עצמה לאחות את הקרעים הללו ברוח.

אגרות הראיה ח"א, עמ' שד-שה

"לעבוד את ד' בכל הדרכים – – – ולצפות לישועה בכל הדרכים"

הדרכה של הבעש"ט, משמשת לו למרן הרב זצ"ל, כמורת-דרך בבעיית בניין ארץ ישראל, שהיתה לסלע-מחלוקת בין שלומי-אמוני-ישראל; ובאיגרת אל "חכם-חרשים ונבון-לחש, מארא דרזין", הרב פינחס הכהן לינטופ ז"ל, כותב הרב:

צריכים אנו להיות משוקעים בפועל בבניין אומתנו בארצנו הקדושה, ולא להפליג לכל דבר, לגעור בקטני-האמנה המגבילים את יד-ד', דוקא על פי אותם הציורים הנדמים להם בדמיונם.

כשם שאמר הבעש"ט ז"ל, שצריך לעבוד את ד' בכל הדרכים [כתר שם טוב, דף יג, ב], כן צריך לצפות לישועה – – – בכל הדרכים, ואין דרך אחד סותר את חבירו כלל.

אגרות הראיה ח"א, עמ' קמב

"קוי-אור מחיי איש-המעלה - שמש צדקה המאירה בעוזה"

מובא בשם הבעש"ט ז"ל, שגדול ערך סיפורי צדיקים, כעוסק במעשה-מרכבה. ואמר נכדו אדמו"ר רבי נחמן מברסלב ז"ל: בבית אבי ואמי במעזיבוז, היו מתארחים כל

הצדיקים שהיו באים למקום משכן הבעש"ט, ושמעתי מפיהם הרבה מעשיות, ועל ידי זה נתעוררתי לעבודת ד', וזכיתי למה שזכיתי (שיחות הר"נ סי' קלח).

וכבר שנה לנו מרן הרב זצ"ל – עיין לעיל עמ' 396 – "שידיעת דור דור וחכמיו – מכלל התורה הוא".[19]

ויפים הם הדברים אשר כתב מרן הרב זצ"ל בהקדמת הספר "משנת ר' בנימין" (ירושלים תרס"ה) של הגאון ר' בנימין ז"ל מוילקומיר, אביו של הגאון האדר"ת ז"ל (ואם כי לא שמו של הרב חתום על ההקדמה 0אלא המו"ל, בן האדר"ת, ר' בנימין אברהם משה רבינוביץ), הרי מתוך מכתבו אל האדר"ת (שנדפס עכשיו ב"אורח משפט" עמ' רנב), נמצאנו למדים כי מפי עטו יצאו הדברים, שהרי כך נאמר במכתב העוסק בהופעת הספר הנ"ל: "ועל דבר תולדותיו של אותו צדיק ז"ל, והמילוי בהם בדברי מליצה ואגדה, לא אתרשל בלי נדר, כפי מסת הפנאי, לעשות כיכולתי המצערה בעזהשי"ת"):

> עיקר גדול הוא, לדעת מעשי צדיקים, אשר כל צעד וצעד שלהם – בדרכי נועם־התורה דרכו, תורת חסד היתה נר לרגלם, ובנתיבות שלום ואמת הלכו, ולכן מעשיהם עומדים לאות ולמופת לדורות הבאים, להתדבק במידותיהם ולצאת בעקבות קדשם.

ומה שנאה דרש הרב בקיצור, בשנת תרס"ה, נאה קיים באריכות בשנה שלאחריה – תרס"ו – כאשר כתב והדפיס את ספרו "אדר היקר" – "רעיונות ורשמים לתולדותיו של אותו צדיק, גאון ישראל ותפארתו, נזר הקודש, מרן אליהו־דוד־רבינוביץ־תאומים זצ"ל", ובו בספר הוא חוזר וכותב:

> גדול הוא ערכה של פעולת סיפור תולדותיהם של צדיקים – – – בעת אשר יתקבצו קוי־אור מרובים מחיי איש־המעלה – יהיו יחד לשמש צדקה המאירה בעוזה.
>
> אדר היקר, מהדו"ב, עמ' כב,
> "רעיונות לתולדות הגאון האדר"ת ז"ל" פרק א

ואמנם ראינו שמרן הרב זצ"ל, עם רוב שקידתו בלימוד ובכתיבה, ועוצם טרדותיו הציבוריות, הקדיש זמן לסיפורים על גדולי ישראל, אף היה מוסרם בפרטות ובדייקנות, והיו הדברים חיים ורעננים בפיו.

כ"בור סוד שאינו מאבד טיפה" – זכר הרבה סיפורים ששמע מפי חמיו, הגאון האדר"ת ז"ל, שאף הוא היה זכרן גדול, וכן קלט הרבה מאחרים, מפי סופרים וספרים, והיה אוצר בלום של סיפורי גדולים.

ומעשה בכמה גדולי תורה ששהו בנופש על הכרמל בקירבתו של הרב, והפצירו בו

---

19. וכתב הרב אריה מרדכי רבינוביץ ז"ל, בספרו "כליל תפארת" – ירושלים תש"י, סוף פ' עקב: "דרכו של אאמו"ר ז"ל היה, לספר סיפורי צדיקים, והיה הדבר נחשב אצלו מאוד. ולמדנו זאת מכתובות (קג, א), שסיפור פטירתו של רבינו הקדוש מתחיל בלשון 'תנו רבנן' כמו שמתחילה ברייתא בהלכה, והרי לנו שסיפורי צדיקים גדולים כדברי הלכה".

שמלבד המו״מ בהלכה, יקבע להם זמן קבוע בשעת טיול, שבו יספר להם מאוצר הסיפורים שלו, על מאורי הדורות.[20]

לשמוע סיפור מפי הרב – היה זה תענוג רוחני. וכך כותב מזכירו בתקופת לונדון, הר״ש גליצנשטיין ז״ל:

״כמה ידע להתוות דמות לגדולים בתורה ובחיים״

> הרב היה מחונן בכשרון אמנותי של מספר. כל סיפור שיצא מפיו, היה מצוייר בקוים מיוחדים של אמן נפלא. כמחרוזת של מרגליות, נחרזו ויצאו הדברים מפיו. סיפורים רבים קלטה אזני מפי הרב. לעתים נזדמן לי לשמוע אותו הסיפור שכבר שמעתיו, והתפלאתי שהוא חזר עליו ללא שינוי כלשהו, לא חסר ולא יתר, ואף נשתמרה כל תנועה מיוחדת הקשורה בביטוי מסויים.
>
> מזכיר הרב, עמ׳ מד־מה

כיוצא בזה כותב הרא״מ ליפשיץ ז״ל במאמרו היסודי־המקיף ״הרב״:

> הוא ידע לשיח ולשוחח מאין כמוהו. כל שיחתו היתה תורה ומחשבה, והעשיר והקסים את השומע. וכמה ידע להתוות דמות לגדולים בתורה ובחיים, ולמסור שמועות אופייניות.
>
> כתבים, ח״ב, עמ׳ רכח[21]

האם גם כלפי אותו קצב
מסוגל אני לקיים מצות ״ואהבת לרעך כמוך״?

וראוי להביא כאן את הסיפור, ששמענו כמה פעמים מפי מרן הרב זצ״ל, על הגאון

---

20. ״אפילו שיחת-חולין שלו היתה צריכה לימוד גדול. גם בסיפורי מעשים של גדולי ישראל היה מעיין נובע, וכל סיפוריו הכילו רעיונות מוסריים שלמים.
כשהיינו בצוותא חדא בחיפה, לרגל תעמולה להקמת קרן-תורה, והיינו יוצאים לטייל לפנות ערב, היה על פי רוב חלק מהטיול מוקדש לשיחות בהלכה ואגדה וחלק אחר לסיפורים ממעשי גדולים. או אמרתי שכדאי היה שהסיפורים יקובצו בקובץ והיה זה ילקוט חשוב ומעניין, וחבל שלא נעשה הדבר בחייו״ (הגרי״מ טוקצינסקי ז״ל, ירחון שערי ציון, סיון-אלול תרצ״ו, עמ׳ מו).

21. דוגמא לסיפוריו של הרב, ראה הסיפור הגדול – ״סיפור מפליא הנוגע לכבוד התורה״ – על הגאון בעל ה״תומים״, רבי יונתן אייבשיץ ז״ל, שנרשם ע״י הרב שמואל ברוך שולמן ז״ל, ונדפס ב״ההד״ אלול תרצ״ד, וחזר ונדפס בקובץ של הנ״ל ״הראי״ה קוק״, ירושלים תשל״ו, עמ׳ ה-ט, בתוספת הערות משלימות.
ועיין ספר-הזכרון לקהילת איבי״ה, ת״א תשכ״ח, עמ׳ 73, הסיפור שנמסר בשם הרב על הצדיק המופלא רבי משה׳לה איוויער ז״ל.

המיוחד בין גדולי ליטא, ר׳ צבי ברוידא ז״ל, רבה של סלנט, שהיה ידוע בשם ״דער גרויסער רבי הירש״ (ר׳ הירש הגדול), ומגדולי תלמידיו היו הגאון ר׳ ישראל מסלנט ז״ל, הגאון ר׳ בנימין ז״ל מוילקומיר (אביו של האדר״ת ז״ל), הגאון ר׳ גרשון תנחום ז״ל ממינסק.[22]

יום אחד בא לפניו קצב עם שאלה קשה בהלכות טרפות, ותוך כדי עיון ודיון עם תלמידיו, כשהרגיש הקצב שהרב נוטה לאסור ולהטריף, התריס הקצב כלפי הרב בחוצפה במלים פוגעות ומעליבות.

כרגיל, היה הרב מגיע בוקר בוקר לתפילה, מתעטף בטלית ומניח תפילין ומתחיל מיד בתפילתו. והנה למחרת המקרה הנ״ל, הגיע הרב לביהכנ״ס כדרכו, אולם לאחר ששם טליתו על כתפו נעצר פתאום ושקע בהרהורים, ונשאר עומד כך כעשר דקות, כשכל הציבור מחכה לו, עד שהתעורר ובזריזות התעטף בטליתו והניח תפילין והתחיל בתפילה.

לאחר שסיים תפילתו, הסביר לתלמידיו מה שקרה: האר״י הקדוש ז״ל הנהיג שלפני התפילה יהא אדם מישראל מכוון לקבל עליו מצות עשה של ״ואהבת לרעך כמוך״. והנה נזכרתי במה שהיה אתמול עם הקצב והתעוררתי לחשוב האם גם כלפי אותו קצב מסוגל אני לקיים מצוות־עשה זו של ׳ואהבת׳? ולא היה קל לי הדבר, וכך נעצרתי ונתעכבתי, עד שפעלתי בלבי, שגם ביחס אליו מוכן אני לקיים מצוה זו.

> השרידים אשר ד׳ קורא, חסידי הדור, קדושי־עליון, אין להם להסתכל בשום גרעון, בשום צד שלילי של כל נפש מישראל, הדבקה באיזה דבק בצור־מחצבתה, כי אם להעלות את הנקודה הכללית שבכל נשמה פרטית ברום־גבהה ובעילוי קדושתה.
>
> ערפלי טוהר, עמ׳ סז; אורות התחיה כד

מדוע לא תיקנו תענית בה״ב אחרי חג השבועות?

בטור (אורח חיים סי׳ תכט), הביא דין תענית בה״ב (שני וחמישי ושני) של אחר פסח, וכתב בטעמו שמא באו [ביום־טוב] לידי חטא, מדכתיב (איוב א׳, ה) ״אולי חטאו בני״, הכי נמי שמא מתוך שמחה באו לידי חטא. והקשה ראבי״ה, אם כן גם אחרי חג השבועות היה ראוי להתענות.

ואולי יש לומר, דלכאורה טעמו של הטור צ״ע, שהרי שמחת יום־טוב מצוה היא, ומצוה בעידנא דעסיק בה מצילה מן החטא (עיין סוטה כא, א). וצריך ליישב שחששו לדעת הפוסקים כרבי אליעזר, ששמחת יו״ט רשות היא, ולפי זה מיושבת גם קושיית הראבי״ה, שהרי בעצרת הכל מודים דבעינן נמי לכם (עיין פסחים סת, ב), ושמחת יו״ט

---

22. פוז׳ניאק, בעל ה״אילנא דחיי״.

של חג השבועות – מצוה היא לכולי־עלמא, ועל כן באמת לא חששו לחטא, ולא תיקנו תענית בה״ב אחרי חג השבועות.

מצות ראיה, עמ׳ עה

תורת ד׳ – ׳דבר ה׳ מירושלים׳ – הן המבטיחות את האושר הפנימי של האומה״
תלמוד תורה ירושלמי

פרק לח

בין המצרים

כל מה שאדם מישראל מרבה בלימוד תורה ומדקדק בקיום מצוות, מתקשר הוא יותר בכנסת־ישראל ומרגיש בקרבו את נשמת הכלל כולו בתמציתו היותר עליונה, וחש הוא בכל מהותו את הצער של כנסת־ישראל בשפלותה, ומתענג משמחת עולמים העתידה לפניה – – – 'שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה, שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה, למען תינקו ושבעתם משד־תנחומיה, למען תמצו והתענגתם מזיר־כבודה' (ישעיה סו, יא).

אורות ישראל פרק ג, ז

במצוקת־הרוח על אדמת־נכר

מספר הר״ש גליצנשטיין ז״ל, מזכירו של הרב בתקופת לונדון:

״אם הבחנת שהרב נתון במצב של דיכאון נפשי, מכווץ ומכונס בתוך תוכו, שלא כפי הרגלו וטבעו, הווי יודע שהזמן גרם לכך – הימים שבין המצרים, ימי הזכרון לחורבננו, שממנו נמשכים אסונותינו והפגעים הנוראים במשך שנות אלפים.

מי לא זוכר את השיחות הערות של הרב, מלאות־העניין, דיבוריו השוטפים והולכים, המפרים בעוז רוח, נובעים ממקור מים חיים ומרתקים את השומעים השותים בצמא את דבריו. והנה בימים אלה היה הרב ממעט בדיבור, והשיחות עם אנשי ביתו היו מקוטעות בקיצורי־דברים, וגם בהם נשמעה הנעימה ההכרחית כאילו מתוך כפייה ואונס[1], בניגוד לשאר ימות השנה שבהם היינו מוצאים את הרב במצב־רוח מרומם, נכנס בשיחה עם כל אחד שביקש את קרבתו, ומעניק לו כדי מידתו, כל אחד לפי ערכו.

זוכרני, כי בשנת תרע״ז, כשהרב שהה בהארוגייט, מקום מרפא מפורסם באנגליה, חזקה עליו פקודת הרופא לא לשבת בבית וגם לא בגן שמסביבו, כי אם לטייל משך איזו שעות בכל יום, בחורשות ובפארקים הנחמדים, שבעיבורה של העיר.

---

1. עיין יסוד ושורש העבודה, שער התשיעי, חובת המועדות, פרק יא: ויזהר האדם מאד ביחוד בימים אלו, למעט שיחה בכל מה דאפשר, שלא יבוא למלאות פיו שחוק.

אולם הפקודה הזאת לא נתמלאה. היו הפרעות מרובות. בעיקר מפני האורחים מהסביבה, כמו לידז ומנשסטר וכדומה, שבאו לבקר את הרב חדשים לבקרים. אמנם משנכנס אב, התמעטו האורחים לבוא, והטלתי עלי את התפקיד להפציר ולשדל את הרב למלא פקודת הרופאים, ולפעמים הצלחתי בכך וטיילנו שעות מספר.

הנוף שמסביב העיר הוא מהמצויינים בעולם, קסם וחן מיוחד שפוך עליו, גני פרחים ושושנים עומדים בלבלובם, וריחם הנחמד והנעים מתפשט למרחקים. החורשות הרעננות פזורות פה ושם, ופלגי מים יורדים ומפכים בעוז. כאן נתברך הטבע בשפעו העשיר, שכולו אומר שירה. את אזורי הנוף הנחמד הזה סיירנו בטיולינו, טיפסנו על הגבעות, ושירכנו דרכינו בשבילים הצרים והמפותלים שבין ערוגות הדשא, עד שהתעייפנו וישבנו לנוח.

כל הזמן שעשינו את דרכנו שתק הרב, לא כפי שהיה רגיל להרבות תמיד בדיבור ובשיחה, ועל מה לדבר לא היה מחסור. אולם הרב היה שרוי במצב רוח של דיכאון, שגרם הפרעה עצומה להחלמתו, השתדלתי להפיג את המרירות, ולעניין אותו בחדשות היומיות ובהפוליטיקה המלחמתית, ולא עלה בידי.

ניסיתי להטות את תשומת־לבו ליפי הנוף הנהדר ולטבע המבורך כאן ביד מלאה ורחבה. למשמע דברי אלה נתרגש הרב ואמר: "הלא לא ברחובות אנחנו! על מראה נוף שלה, הקדוש והחביב, הייתי מתענג, אבל מה לי ולאדמת־נכר, שמרחפת עליה רוח זרה לנו", וכך הפסיק הרב את הדיבורים והמשיך בהתרכזותו ברעיונותיו ומחשבתו".

מזכיר הרב, עמ' מד־מז

"סימן לקליטת פנימית של קדושת ארץ־ישראל"

כל מה שקשה יותר לסבול את אוויר חוץ־לארץ – – – זהו סימן לקליטה פנימית של קדושת ארץ־ישראל, [סימן] לחסד עליון אשר לא יעזב ממנו מי שזכה להסתופף בצל־צח של ארץ־חיים, גם בהתרחקו ונודו בגלותו.

הזרות שמרגישים בחוץ־לארץ – היא המקשרת את כל חשק־הרוח הפנימי לארץ ישראל וקדושתה, הצפיה לראותה מתגברת, וציור חקיקת תבנית הקודש של הארץ אשר "עיני ד' בה תמיד" מתעמקת יותר ויותר.

אורות, ארץ־ישראל, פרק ו'

במרחבי רחובות

מבין המצרים
- המאיר לארץ ולדרים,
יאיר אורים,
לכל בני ציון היקרים!

אגרות הראיה ח"ב, עמ' רב

רחובות תפסה מקום מיוחד בעולמו של הרב בשנות רבנותו ביפו. למושבה רחבת־ידיים זאת, היה יוצא לנופש־קיץ קצר, שלמעשה לא היה בו יותר מאשר חילוף־אוויר, שכן נמשכה עבודת הרבנות שלו גם שם, ומרובות היו האיגרות אשר נכתבו בימים ההם. ועם זאת היתה רחובות מרחיבה את הדעת בכרמיה, בגידולה, בהתפתחותה, והיא גם שהפיגה בהרבה את הרגשת־הדיכאון הפנימית של ״יומין דעקא״.

והרי איגרת נלבבת שנכתבה ברחובות, בד׳ מנחם־אב תרס״ט לאביו ז״ל, שעדיין היה אז ברוסיה:

> מבין המצרים, קרן ירים, ואור לישרים, וציצת נזרים, וסלילת מעברים, למקום יאורים, לבני־ציון היקרים, נישאים על כנפי־נשרים, ומגבעות יהודה הור־הרים, שלום מעברים, לכבוד אדוני־אבי מורי ורבי עטרת ראשי, הרב הגדול בתורה ויראה יחד חוברה, מוה״ר שלמה זלמן הכהן שליט״א – – – פה במושבה נוסף ב״ה דבר לטובה. על ידי הד הקול של קיבוץ־גלויות לארצנו הקדושה, שהגיע לארץ תימן, באו רבים מאחינו בני־ישראל, היושבים שם בלחץ נורא וגלות איומה מאוד, לארצנו הק׳, והם אנשים מסתפקים במועט מאוד, רובם ככולם בני־תורה, כמעט שלא נמצא ביניהם עם־הארץ כלל, וכולם חרדים ויראי־ד׳ מאד. והתימנים הללו הנם ב״ה אנשים בריאים, אוהבים את העבודה, מתפללים בכל יום ג׳ פעמים בציבור, בכוונה, בחדר מיוחד שבבית־הכנסת הגדול פה, שייחדו להם.
>
> אגרות הראיה, ח״א, עמ׳ רסג־רסד

והנה לפנינו מכתב, שנכתב בי״א מנחם־אב תרס״ט, לידיד־נעורים מתקופת־פוניבז׳:

> לכבוד ידידי יקירי מימי־נעורי, הרב הנכבד, אוצר תורה ויראה, מו״ה ניסן ראבין שליט״א[2] – – – בשבתי כעת בקרייתא דארעא־דישראל, במושבה רחובות ת״ו, כדרכי בכל שנה, לעת בציר הענבים בכרמי־חמד של אדמת־הקודש תבנה ותכונן, קראתי עונג ורויתי דשן נחת ושמחת־לב, ממנחת כבודו הטהורה, ספרו היקר והנחמד של כבוד מר אביו, ידידי־עוז, המנוח, הגאון [ר׳ משה יצחק ראבין] זצ״ל.[3]
>
> אגרות הראיה, ח״א, עמ׳ רסח

מוקסם כולי מתקות־ד׳ וניחומים

שורות יותר נרגשות על רחובות, אנו קוראים במכתב שנכתב כעבור שנה, בד׳ מנחם־אב תר״ע, אל ״ידיד נעלה, חביב כאח ואהוב כבן – – – הרב מאיר ברלין שליט״א״,

---

2. עיין טל הראי״ה עמ׳ עד, שלמד חברותא עם הרב בקבלה בשנת ה׳תרמ״ו.
3. ובו־במכתב אין הרב שוכח להתעניין בחותנו של הר״נ ראבין ז״ל רבי עקיבא אלפס ז״ל, בעל ״מעשה אלפס״, ובגיסו הרב הגאון ר׳ חיים יצחק קארב ז״ל בעל ״נתיבות חיים״.

בן־זקוניו של מורו־ורבו מרן הגאון הנצי״ב ז״ל, ראש ישיבת וולוז׳ין:

> הנני יושב כעת במושבה הנחמדה רחובות ת״ו, מוקסם כולי מתיקוות־ד׳ וניחומים, בראותי בעיני את שכלול ארץ חמדתנו הנשמה, על ידי אחינו פזורי־גולה השבים לאט לאט. לבי בקרבי ירחב למראה משכנות שאננים, כרמי־חמד, הדר הגפן והתאנה והרימון, אשר על שדמות בת־עמנו, במקום בית־חיינו.

אכן, שורות אלה שנכתבו בימי ״בין המצרים״, אינן מסיחות את הדעת מן הדאגה למצב הרוחני, והרב מוסיף וכותב:

> כליותי בקרבי ישתוננו, על הנשמה הלאומית, ממקור אצילות קדשה – חוקי תורת חיים מאור א־ל אלקי ישראל – שהיא נרדמת ויושבת בירכתים...
>
> אגרות הראיה ח״א, עמ׳ שנט

ורבות היו המחשבות בלבו הגדול, כיצד להתגבר על המשבר הרוחני ״לאקמא כנסת ישראל מעפרא״ ולגאול את רוחה גאולת־עולמים.

*

> בכל דור – עבודת עגל־הזהב תסבב שברון לוחות־העדות.
>
> לוח ״ארץ הצבי״, תער״ב באר מגד ירחים עמ׳ כט

> לולא חטא־העגל, היו האומות היושבות בארץ־ישראל משלימות עם ישראל ומודות להם. כי שם ד׳ הנקרא עליהם, היה מעורר בהן יראת־רוממות, ולא היתה שום שיטת־מלחמה נוהגת, וההופעה היתה הולכת בדרכי־שלום כבימות־המשיח.
>
> אורות, המלחמה פרק ד

״מבין המצרים נגאל עם״

״מבין המצרים נגאל עם, על־ידי מורים חמושים בגבורה רוחנית, שאינם צריכים למקל־חובלים״ – זהו פתגם־החודש של מרן הרב זצ״ל, בלוח ״ארץ הצבי״ (יפו, תרע״ד, באר מגד ירחים עמ׳ קלד).

פתגם זה יפה נדרש, במאמרו המצויין של הרב עוזי קלכהיים ״באר מגד ירחים״ (קובץ הראיה, ירושלים תשכ״ו, עמ׳ רא, באר מגד ירחים עמ׳ קלט-קמ):

> נראה שהדברים אמורים על רקע דברי בעל הרוקח (סי׳ שט): ׳מי״ז בתמוז ועד תשעה באב, אין להכות אפילו ברצועה את תלמידו׳, וכך נפסקה ההלכה בשולחן־ערוך אורח־חיים סימן תקנ״א סעיף י״ח: ׳ולא יכו התלמידים בימים ההם׳.
>
> והנה הרחיב הרב את עניין מניעת הרמת הרצועה בתקופת בין־המצרים, לא רק בחינוך הפרט, אלא גם בחינוך הכלל. כיצד ניתן להשפיע על הדור כולו, בשעה שהוא נתון בצורה מתמדת במצב של בין־המצרים, בשעה שהוא שרוי במצוקה נפשית ורוחנית.

פתגמו של הרב קובע, כי גאולת העם מן המצרים, תבוא לא ברצועה ומקל-חובלים, כדרכם של תלמידי-חכמים שבבבל, אלא על ידי "מורים חמושים בגבורה רוחנית", על ידי מורים-מדריכים במקל נועם, כדרכם של תלמידי-חכמים שבארץ-ישראל (עיין סנהדרין כד, א).

"לקבוע עיקר הלימוד והעיון, במרומי החכמה האלקית"

וכה הם דברי-ההדרכה של הרב, למורי העם ומאשריו:

"גבורינו הראשונים, רב סעדיה גאון והכוזרי, הרמב"ם והעיקרים - - לא התפעלו ולא התרגשו, לא נשאו קללה וגידופים, אך הזכירו בגודל-נפש את כל הדעות הרעות, שהם כרקב לבית-ישראל, ויוכיחו כחשם בפניהם - - הם מלאו מחשכי-נאות-יעקב אורה, ויושיעו את ישראל" (עצות מרחוק, הפלס, תרס"ב; אוצרות הראי"ה מהדו"ק ח"א, עמ' 886).

על כן אין לשער, כמה גדולה היא החובה עכשיו, על גדולי תלמידי-חכמים - - - לקבוע עיקר הלימוד והעיון במרומי-החכמה-האלקית.

אדר היקר, עמ' נא, "רעיונות לתולדות הגאון האדר"ת ז"ל" פרק ד

- יעלו ויבואו מורים, חמושים-אזורים בגבורת-רוח, בכל היפה והנאצל האצור בנשמת האומה, במרומי-חכמתה ותבונתה, וברוב עוז ודרכי-נועם יוציאו את העם מן המיצר של גלות-הרוח וירוממוהו אל מרחב-הגאולה.

תיקון חצות

קימת חצות, הזכורה לטוב בפי נעים-זמירות-ישראל: "חצות לילה אקום להודות לך וגו'" (תהלים קיט, סב), קיבלה תנופה חזקה במדרשו של רשב"י, בספר הזוהר, החוזר הרבה פעמים על מעלת הקימה "בפלגות ליליא", והחרו-החזיקו במצוה-רבה זו גדולי המקובלים, האר"י הקדוש וגוריו, שראו בה עמוד-תווך לכל עבודת-ד', וסולם לעלייה במעלות-הקודש.

ב"סדר תיקון חצות", שיצא לאור ע"י חסידי-ברסלב בירושלים, נדפס מאמר "מעלת קימת-חצות", מכתב-יד הרב המקובל ר' אברהם חי מוספייא ז"ל (מחבר ספר "תהלה לדוד" על ספר תהלים), ובו הוא מונה מ"ב מעלות בקימת-חצות וציין את מקורותיהן הברוכים בספרי הזוהר.

עבודת-קודש צנועה זו, שהיתה במשך דורות עבודת-פנים של יחידי-סגולה, צופי ישועת הכלל והפרט, נעשתה עיקר בסדר-היום-והלילה של חסידות ברסלב. חובת-גברא על כל השותה מנ'חל נ'ובע מ'קור ח'כמה, אדמו"ר ר' נחמן ז"ל. ורבו הדברים בהפלגת גודל המעשה והשפעתו הברוכה, בפי תלמידו המובהק מוהרנ"ת ז"ל, בספריו "לקוטי הלכות" ובספרו "לקוטי תפילות", ואף במסורת דברים-שבעל-פה.

הזיקה האישית־הפרטית, של כל אדם מישראל, לגבי הנושא שהוא במהותו כלל־ישראלי, מבוטאת בבהירות בשורות מעטות בליקוטי מהר"ן תניינא, סי' סז: "כעת, שהקב"ה מצפה לשוב אלינו, ולחזור ולבנות בית־מקדשנו, ראוי לנו שלא לעכב חס ושלום בניין בית־המקדש, רק להשתדל בבניינו, על כן מאוד צריך להזהר לקום בחצות, להיות מתאבל על חורבן בית־המקדש, כי אולי בגלגול ראשון היה הוא הגורם שיחרב ביהמ"ק, ואפילו אם לאו – אולי הוא מעכב עתה בניין ביהמ"ק".

עליית הנשמה

והנה מפי־כתבו של מרן הרב זצ"ל שמענו, על אחת ההרגשות העליונות ביותר של קימת־חצות, והיא – עליית הנשמה של הבאים בסוד־ד', בסוד־היצירה, אשר קימה זו היא בשבילם: "החזרת הנשמה לגוף בדיוק, הבאה מתוך הרגשה פנימית בעילוי העולמות ויקיצתם, בנקודת חצות־הלילה" (אורות הקודש ח"ג, עמ' שג).

ועל אותה שעת־עלייה הוסיף הרב וכתב:

> לפי מעמדו הרוחני של האדם – וזה תלוי במדרגת נשמתו ובבחירתו – כך הוא מתחדש בזמן שהוא מתעורר משנתו. וכל מה שהאדם אחוז יותר בקדושה ובטהרה, באמונה שלמה ובבטחון, בקדושת ישראל ובאהבתם, באהבת הבריות ובצפיית־ישועה – הרי הוא מתעלה, והצד העליוני שבו מתגבר – – – הכל נעשה קדוש ונעלה, הכל בא מטללי עדן עליון, ורוח־ד' חופף עליו.
>
> אורות הקודש ח"ג, פרק "דרכי חצות", עמ' דש

"עת־רצון לעבודה שבלב"

בירורי־הלכות בהליכות תיקון־חצות, נמצאים בספרו של מרן הרב זצ"ל על אורח־חיים, "מצות ראיה" (ירושלים תש"ל) ושחלקו הראשון נדפס לפני עשרות בשנים, בתוך הספר "אורח נאמן" לנכד הגאון בעל ה"אמרי־בינה" ז"ל, הג"ר מנחם־נתן אויערבך ז"ל איש־ירושלים.

הרב מסביר שם, שחובת האבל על ביהמ"ק, מוטלת על כל אחד ואחד מישראל (סי' א, סעיף ג), ויראה שמים צריך להקפיד על תיקון־חצות, ועל החסידים הגדולים – להיות נעורים בנקודת־חצות ממש.

וכך הוא כותב בספרו זה (עמ' ב): "זמן חצות – במגן אברהם (ס"ק ד) העלה, דעל־פי הזוהר, חצות־לילה הוא לעולם שש שעות מתחילת הלילה – – הן בקיץ והן בחורף. – – – ולענין עת־רצון של החסידים אשר ד' קורא, חשבינן שש שעות מתחילת הלילה, שכבר עברו שש השעות שהוכרח לישון בהן, לפי טבע האדם, שהשינה הבינונית היא שש שעות, ואז יחרץ כל חסיד לעבודת השי"ת והוי אז עת־רצון לעניין עבודת ד' בעבודה שבלב (זו תפילה) ובתלמוד תורה – – – ולכוון נקודת חצות ממש – זה לא

נאמר כי אם לחסידים גדולים. הגאון המלבי"ם ז"ל הביא ב"ארצות החיים" בשם "מור וקציעה" (מהריעב"ץ ז"ל), שקימת חצות לא נאמרה כי אם בתלמיד-חכם, ודווקא בארץ-ישראל – – ואמנם הביא ראיה ממדרש-רות (ו, א), שאמר דוד המלך חצות לילה אקום וגו', משמע שאין זו חובה לכל אדם. ולעניות-דעתי, אי משום הא לא איריא – – – אמנם בשעה שהיו ישראל בשלוותם, לא היתה מידה זו נוהגת כי אם בדוד, אבל בזמן הזה – אחרי החורבן וגלות השכינה – יש לומר שהיא נוהגת מדינא כל אדם. אלא שכתבנו לעיל, דעיקר חצות הוא הנקודה דחצות – ומידה זו אינה שווה בכל אדם (כאמור לעיל שזה נאמר לחסידים הגדולים)".

לפי עדותו של הרב יצחק אויערבך ז"ל שטיפל בהדפסת חלק זה של "מצוות ראיה", בתוך ספרו של אביו הגרמ"נ אויערבך ז"ל – והוא כנושאה שמע את הדבר מפי הרב עצמו – נכתבו הדברים בשנות צעירותו של הרב. ואין ספק כי הם לא נאמרו רק להלכה לאחרים, אלא כך נהג למעשה.

וידוע הדבר כי בשנים הראשונות לעלייתו של הרב ירושלימה, היה בא באישון לילה. לערוך "תיקון חצות" על יד הכותל המערבי.

אברהם-יצחק מתמוגג בדמעות – – – "כהן אנכי!"

סוד-שיח ממרחקי שנים, משנות ילדותו של הרב, מספר לנו על עריכת תיקון-חצות בימי "בין המצרים", והמספר הוא חבר-הנעורים, מר אברהם שוער ז"ל, נכדו של הרב ציוני ז"ל מלוצין[4]:

"הגיעו ימי 'בין המצרים'. בחצות, בכל שלושת שבועות האבל, היה אברהם-יצחק סוגר את הגמרות, ואנחנו שנינו יורדים מעל הבימה, שהיינו יושבים עליה בלילה ולומדים, והיינו הולכים אצל התנור הגדול, חולצים את נעלינו, ויושבים על הקרקע, ו"עורכים חצות".

שני נערים קטנים מבכים את החורבן...

אברהם-יצחק היה נושא את קולו בבכי ומתמוגג בדמעות, מ"עד אנה בכיה בציון" עד סוף כל הקינות, הוא בוכה וגם אני – עיני דומעות ולבי חם בקרבי.

אחרי עריכת "חצות", היינו יושבים ואומרים תהלים, בקול עצוב וחנון מאוד, הוא היה "הבוחר" במזמורים, הוא היה בוחר את המזמורים לאסף, לבני קורח, לידותון, המזמורים המספרים על צרותיהם של ישראל, הקובלים על החורבן, והמנבאים עתידות של נחמה לציון ולישראל. את הפסוקים היותר אופייניים לענין זה, היה אברהם-יצחק מתרגם לי באידיש.

לא-מצויה היתה אהבתו לארץ-ישראל, וגעגועיו לבניין בית-המקדש ולביאת המשיח.

---

4. עיין טל הראי"ה פרק ב ושיחות הראי"ה פרק ה.

זכורני, ששאלתיו פעם אחת בתומתי הילדותית שלי: מדוע אתה בוכה כל כך בעריכת חצות? גם אני אוהב מאוד את ארץ־ישראל, וגם נפשי נכספת לעלות לארץ חמדה זו, ואבי... אבי שלי – בוודאי ובוודאי שהוא מתגעגע אל הארץ, ומחכה לביאתו של משיח, והוא... ואברהם־יצחק עונה לי בתמימות טבעית כל כך, עד שנתקו מלים מפי, כי נפתעתי מאוד למענה לשונו: ...לא אתה ולא אביך, יראי־השמים והצדיק הגמור, הנכם כהנים, ואני – כהן אנוכי!"...

זרעים, תשרי־חשון תרצ"ז, מובא כנספח בטל הראי"ה, עמ' רה.

ר' יהודה הוה יתיב קמיה דר' שמעון והוה קארי, כתיב (ישעיה נב, ח) "קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו", מאן אינון צופיך, אלא אלין דמצפאן אימתי ירחם קודשא בריך הוא למבני ביתיה. "נשאו קול" – ישאו קול מיבעי ליה. אלא כל בר נש דבכי וארים קליה על חורבן ביתיה דקב"ה, זכי למה דכתיב לבתר – יחדו ירננו, וזכי למחמי ליה בישובא בחדוותא, בשוב ד' ציון.

זוהר שמות, בשלח, דף נה, ב
ועי' להלן פ' לט עמ' 520-521

בעומק הכאב

ולעומת הסיפור משנות הילדות, הגיענו סיפור מופלא על "תיקון חצות" של הרב בביתו בירושלים.

כבר נכתב לעיל (עמ' 358) על תלמידו המובהק של הרב, צמוד לבו ונפשו, הגאון ר' שמעון סטרליץ ז"ל, אשר קירבתו המרובה אל הרב לא מיעטה את עומק הערצתו לאישיותו, אלא להיפך ככל שהיה קרוב יותר, הבחין בדקות שבנפשו, בעושר שבהווייתו, בחוויות העלומות הנסתרות מעיני הרבים.

והנה מספר הרב בנימין־זאב פרג (שליט"א) [ז"ל][5], ששמע מפי הגר"ש סטרליץ ז"ל, שהוא החליט פעם לראות את סדר "תיקון־החצות" של הרב. כיוון שידע שהרב נוהג ללמוד בשעות לילה מאוחרות, ובשעות בוקר מוקדמות, בחדר הספרים הקטן שבביתו, שיער בדעתו שזהו החדר שבו הוא גם עורך "תיקון־חצות", והתחבא שם תחת הספה.

והנה הגיעה שעת־חצות, הרב נכנס הדליק נר קטן, התיישב על הרצפה, והתחיל בסדר התיקון המקובל, פתח בשקט ובהתאפקות, אולם כעבור דקות מספר כבר פרצו מפיו "קינים והגה והי", ועיניו זלגו דמעות רותחות.

ככל שהדבר נמשך, התרגש הרב יותר והתייפח בבכי, עד שרבי שמעון לא יכול היה לעמוד בעומק הכאב, לבו התכווץ מצער, והוא לא עצר כוח להשאר עד הסוף. באפלולית שבחדר, התחמק ויצא ממחבואו וברח החוצה...

---

5. ה'תרע"ו – ה'תשמ"ו.

"ובקעו דמעי ענניו"

שירתו הנאדרה בקודש של רבי יהודה הלוי, "ישאלוני רעיוני",[6] שהיה מרן הרב זצ"ל שר אותה ברוב התרגשות, במוצאי שמחת־תורה, עם סגל וגבורת בני ישיבתו, היתה אפוא בשבילו הרבה יותר מדברי־פיוט מרוממי־נפש בשעת־חדוותא, אלא עבודת־קודש ממשית, שכן היה גם הוא בין העומדים בבית־ד' בלילות:

"ולא אתן שנת לעיני, חצות לילה בגללו,
לחזות בנועם ד' ולבקר בהיכלו – – –
הנה עבד־עבדים לפני מלך־מלכים,
עומד – וידיו כבדים, ודמעיו נהלכים – – –
ובקעו דמעי ענניו, ומתקו מצוף ופנג
וגבה לבי בעיניו, עת נמס הוא כדונג"...

המטבח הכשר של "הפועל המזרחי" בימי בין המצרים

בספרו הנחמד "מעולמה של תורה" (ירושלים ה'תשל"ד) מספר לנו הרב הסופר ר' צבי קפלן שליט"א "על פסק־הלכה אחד של מרן הראי"ה" (עמ' צ־צו):

"ר' אברהם מברך, מראשוני "הפועל המזרחי" בארץ, פרסם רשימה קטנה של זכרונות, על "תשעת הימים" במטבח "הפועל המזרחי" בירושלים, ("הצופה", מיום ר"ח מנחם־אב, תשכ"ד). המדובר בימי־בראשית של "הפועל המזרחי", והמילים הפשוטות והספורות של מר מברך, נותנות לנו הרבה מן הריאליות והאטמוספירה של הימים ההם, בישוב בכלל וב"הפועל המזרחי" בפרט.

ברשימתו מספר לנו מר מברך, על "אחת ההחלטות החשובות בוועידה הראשונה של הפוהמ"ז, שהתקיימה בחודש ניסן תרפ"א, והיא: "פתיחת מטבחים כשרים לעולים חדשים ולפועלים", שהרי במטבחי ההסתדרות הכללית "לא היתה לפועל (שלנו) דריסת־רגל, מחמת המאכלות האסורות וחילול־השבת".[7]

רב היה "הסבל של החלוץ הדתי, שמפאת היוקר הגדול במסעדות הפרטיות, לא היתה באפשרותו ליהנות מתבשיל חם, ובשבת חסרה לו גם הסביבה היהודית וההשראה שבקדושה". מצב זה הביא לידי ההחלטה הנזכרת, ונוסדו מטבחי־פועלים של הפוהמ"ז, ששימשו לפועלים הדתיים – "לא רק מקום אכילה זולה וטעימה, אלא גם מרכז כללי, שם היו קוראים, מכנסים אסיפות, מתווכחים, מרצים ומשוחחים, שם סידרו שיעורי־ערב, ושם היו רוקדים בשעות־שמחה. בשירה היו נכנסים ובשירה היו יוצאים. ביחוד הושרו הזמירות בדבקות מיוחדת בימי שבת ומועד, ואין פלא שהמטבחים הללו משכו גם הרבה סועדים לא דתיים".

---

6. עיין בשדה הראי"ה עמ' 110. ליקוטי הראי"ה א עמ' 348.
7. עיין ליקוטי הראי"ה ב עמ' 431 ואילך.

גם על "תפריט־המאכלים" מספר לנו מר מברך. הוא היה "מוגבל". ובכל זאת "לא כל הסועדים השתמשו בכל התפריט, עם שהמנות נמכרו במחיר הקרן. אבל מנת הבשר והמרק היתה הכרח לעובדי עבודה קשה".

מה אוכלים ב"תשעת הימים"?

והנה אותן מנות עיקריות עוררו בעיה: "הגיעו ימי בין־המצרים, ובסופם ימי־אב הראשונים, שאין אוכלים בהם בשר", ובהנהלת סניף הפוהמ"ז בירושלים התייעצו "כדת מה לעשות בימים אלה ומה לתת לסועדים במטבח. בלי המנות העיקריות, וביחוד בשביל העובדים עבודה קשה" – ולא נמצאה עצה. לא נמצאה אפשרות של תחליף לבשר. והיו שבאו לכלל יאוש ואמרו: "למה לנו לקבל אחריות על עצמנו? מוטב שכל אחד הישר בעיניו יעשה"... ו"כבר עמדו להחליט לסגור את המטבח לתשעת־הימים".

אחד לא התייאש – והוא ר' אברהם מברך. הוא הציע "לפנות תחילה לרבנות, אולי ימצאו דרך להקל, ולא לגרום לאלה אשר מקרוב באו, שיעזבונו ושוב ייכשלו במאכלות אסורים". "אבל" – מספר לנו מר מברך – "הייתי בעיני החברים כמתעתע: האם באמת אתה חושב שהרבנות תסכים, וכצאן ובקר ישחטו לך בתשעת־הימים בירושלים עיר הקודש?" איש לא הסכים להצטרף אליו וללכת לרבנות. ובינתיים הגיע היום הגורלי, ראש חודש אב, והח' מברך מודיע לחבריו כי הוא יפנה לרבנות לבדו, וכן עשה. הבה ונקשיב לתיאורו הדראמטי על מה שהתרחש שם:

"כשבאתי לבית הרבנות, הודיעו לי במזכירות שאי־אפשר להתקבל היום, מאחר שמתנהל שם דיון חשוב, שיימשך זמן רב. אולם כאשר אמרתי שאני בא מטעם הפוהמ"ז, בשליחות חשובה שאינה סובלת דיחוי, יצא אלי הרב שמואל־אהרן ובר (שזורי), המזכיר הראשי של הרבנות. הרב ובר בשמעו במה המדובר, הציע לסדר "סיומי־מסכתות" בכל יום. כאשר העמדתי אותו על הקושי שבדבר, חזר ונכנס למועצת הרבנות, ואחרי דקות הזמין אותי אחריו.

"אתם עוסקים במטבח שלכם ב"סעודת־מצוה" – ויאכלו ענוים וישבעו!"

בהכנסי פנימה, מצאתי יושבים בראש השולחן: הרב קוק, ומימינו הרב יעקב מאיר ומשני צדי השולחן עוד רבנים ידועים. הרב קוק קרא לי להתקרב יותר לשולחן. עמדתי לפניו וסיפרתי על עניין המטבח, והתועלת הגדולה שבמביא המטבח לחברי הפוהמ"ז בפרט, ולציבור הפועלים שלא נותקו ממורשתנו ככלל. כאשר גמרתי, אמר הרב קוק כי חשיבותו של מטבח הפוהמ"ז ידועה לו, ונשתתק ושקע במחשבה. שאר הרבנים חיכו לחוות־דעתו של הרב קוק – ולא אמרו דבר.

והנה פנה אלי הרב קוק ושאל: 'האם יש חשש, שחלק מאלה שאוכלים שם, יפנו למטבח הפועלים הכללי?'

- עניתי לו: 'כן, כי גם קודם לכן אכלו שם'.

'אם כן' – אמר הרב – 'הרי אתם עוסקים במטבח שלכם ב"סעודת-מצוה" – ויאכלו ענוים וישבעו'.

באותו רגע נדהמתי ונשארתי תקוע במקומי.

שאלני הרב: האם יש לך עוד שאלה?

אמרתי שלא ברור לי אם הכוונה היא לכל האוכלים.

חזר הרב על דבריו שוב ואמר, שמותר לכולם לאכול בשר, כי זאת היא 'סעודת מצוה' – – ויאכלו ענוים וישבעו. אם כי הייתי נרגש, הספקתי עוד לחטוף מבט על שאר הרבנים, וראיתי שגם הם הופתעו לא פחות ממני מהוראתו של הרב, אבל לא ערערו".

ממשיך הרב צבי קפלן ואומר:

נראה, שעד היום עומד מר מברך תחת הרושם המפתיע ההוא. משכתבתי לו שבדעתי לייחד את הדיבור על אותו פסק־הלכה של מרן הראי"ה, כתב לי כי רוצה הוא להעיר על כמה דברים: א) כי ההיתר ניתן בשנת תרפ"ג. ב) כי "ההיתר הזה ניתן מפני שהיה בטוח שבלי זה יגרום הדבר שהרבה יאכלו ח"ו במטבחי־הטריפה" ג) כי "כנראה היתה זאת הוראת־שעה".

בוודאי שהדין עמו. כך יש להסיק גם מאותו דו־שיח קצר שבין מרן הראי"ה לבין מר מברך, אשר האחרון מסר לנו ברשימתו. הן כך שאל אותו מרן: "האם יש חשש שחלק מאלה שאוכלים שם, יפנו למטבח־הפועלים הכללי?" ומשענה מר מברך כי כן הדבר, התיר מרן הראי"ה מיד. ואעפ"כ יש עוד להעמיק קצת ב"למדנות" שבדבר. אף מר מברך הרגיש משהו בה בשעה. הן הוא הוסיף ושאל: "אם הכוונה לכל האוכלים? לאמור: הבין מר מברך כי אותם העלולים לאכול מאכלות אסורות, אם לא יאכילום בשר כשר – – להללו מותר וגם צריך להאכיל בשר גם בתשעת הימים, וזה ודאי היתר פשוט. כי כל איסור אכילת בשר ושתיית יין, בכל תשעת ימי־אב הראשונים, יסודו במנהג. וכך מובא בשולחן ערוך (או"ח סי' תקנא סעיף ט): "יש נוהגים" וכו', אמנם בליווי אזהרה מחמרת (עיין שם סעיף יא), ברם מוטב שיעברו יהודים על מנהג ישראל, ולו גם כשהוא מנהג נכבד וחמור, ולא יעברו איסורים דאורייתא ממש של אכילת מאכלות אסורות.

"מותר לכולכם לאכול בשר, כי זאת היא "סעודת מצוה"

אך מה ביחס למר מברך עצמו וחבריו, חלוצי התורה והעבודה בארץ־ישראל, בוניה ומניחי יסודותיה של המציאות הדתית־התורנית בישוב המתחדש בארץ, אותם שסבלו ורעבו ולא התגאלו במאכלות־אסורות? לגביהם הן לא היה קיים אותו חשש – ואם כן מניין ההיתר לגביהם?...

אבל גם לאחר שאלתו השניה של מר מברך, חזר מרן הראי"ה על דבריו, והטעים במיוחד "שמותר **לכולם** לאכול בשר, כי זאת **סעודת־מצוה**".

וא"כ אין הדבר פשוט כל־כך. אין כאן דחיית הקל מפני החמור. כאן יש לרדת לעמקו של דבר, ליסודה של הלכה".

וכאן מרחיב ר׳ צבי קפלן שליט״א את הדיבור, כיד ה׳ הטובה עליו, מבסס יפה יפה את פסק־ההלכה של הרב, בהסברת פרטי ההיתרים של אכילת בשר בסעודות־המצווה, וכן בהגדרת הסועדים ומידת ״שייכותם לסעודה״, שזו מתירה את אכילת הבשר גם למשתתפי הסעודה, מעבר לתחום המצומצם של מקיימי המצוה (מילה, פדיון הבן. סיום מסכת – – עיין רמ״א סי׳ תקנא ס״ק י וט״ז שם ס״ק יב ומג״א ס״ק לה).

ברור הדבר, כי ההשתדלות למנוע מאכילת מאכלות אסורות – שהיא הימנעות מביטול מצוות־עשה ומעבירה על מצוות לא־תעשה – חובה היא על כל אדם מישראל. ואם יש במציאות סעודה כזו המונעת יהודים מלאכול מאכלות אסורות – הרי זו סעודת מצוה דאורייתא ממש! וכאלה היו הסעודות הדלות שנאכלו במטבחי ״הפועל המזרחי״ בארץ־ישראל בשנים ההן היו אלה סעודות, שמנעו כמה וכמה יהודים, מלאכול את המאכלות האסורות שבמטבחי הפועלים הכלליים. ואם כן היו איפוא הסעודות הללו – סעודות מצוה מדאורייתא.

והן הן דברי מרן הראי״ה שפסק ואמר: ״הן אתם עוסקים במטבחכם בסעודת־מצוה!״

כשלפנינו סעודה המצילה ממאכלות אסורות

– – – ״כמובן״ – **מסיים הרב צבי קפלן** – ״שהיתה זו הוראת שעה, למצב מיוחד כזה, שאינו מצב אידיאלי, כשיש יהודים העלולים לילך ולאכול מאכלות אסורות, וכשלפנינו סעודה המצילה אותה מזה. ברם, לגבי אותן סעודות שבמטבח הפוהמ״ז של אותם הימים – היה זה היתר מרווח, איתן ומבוסס. לא המצאה של שעת־הדחק היתה זו, אלא ירידה ליסודה ולעמקה של הלכה.[8]

אכן, כמה גדולים דברי מרן הראי״ה זצ״ל! בכל פינה שפנה, עומדים הם על עיקרי־יסודות־תורה, ואין לנו אלא לקיים בהם: זיל גמור״.

*

8. וראה התשובה של הגאון ר׳ חיים ברלין ז״ל, שנתפרסמה ע״י הרב מנחם־מנדל פרוש ז״ל, בספרו ״בתוך החומות״, ירושלים תרס״ח, עמ׳ 171:
״אשר שאל במי שאין בניו נוהגים כשורה באמעריקא, ובכל זאת בהיות אביהם עמהם, חוששים הם לכבודו, לסגור חנויותיהם ביום השבת, ואם אך יפרד מהם, יפתחו עסקיהם ביום השבת בפרהסיא״ – אם מחוייב הוא להמשיך להיות עמהם, אעפ״י שיכול הוא לעבור לסביבה דתית וכו׳?
והתשובה היא: ״אם האב הזקן משומר מכל חטא ומכשול עוון, גם בהיותו עמהם, אלא שהוא עוכר שארו ונפשו בזה שאיננו יכול לקנות שלימות כחפצו, להתחזק בלימוד תורה – – – ובתפילה הגונה – – – החובה עליו להפקיר עצמו בזה, ולא לחוש למיעוט תורתו ועבודתו, ולחוש ביותר לגאולת בניו, שלא לדחות אבן אחר הנופל (קידושין כ, ב), וכיוון שכוונתו בזה לשם שמים, להציל בניו מחילול שבת בפרהסיא, יחשב לו גם זה לצדקה, ככל המזכה את הרבים שזכות הרבים תלויה בו״.

אמר הגרש"א יודלביץ ז"ל: תשובותיו של מרן הרב זצ"ל בהלכה – קילורין הם לעינים. אילו לא היה מוטרד בעניינים המרובים של הרבנות הראשית, ובכל הבעיות הבוערות בחיי הישוב, היה הוא המשיב הגדול של הדור! (מפי בנו הרב מרדכי יודלביץ (שליט"א) [ז"ל]).

"כאשר יאיר ד' לנו באור ישועתו הכוללת - יהפכו הצומות כולם לששון ולשמחה"

בראש הספר "תפארת יעקב" להרי"צ זיסלמן ז"ל, איש-יפו, נדפסה תשובת מרן הרב זצ"ל למחבר,[9] אשר בפרוץ מלחמת-העולם הראשונה, גורש ממקומו על ידי התורכים, וזכה לחזור לביתו אחרי הכיבוש הבריטי. לב המחבר היה מלא הלל והודאה לד' "על גאולתנו ופדות נפשנו", והוא שאל – כאבותיו בגאולה השניה – "האבכה בחודש החמישי?" (זכריה ז, ג).

ב"ה, יום י"ט לחדש תמוז תר"פ, שנה ראשונה לאחינו הנציב העליון של ארץ ישראל, מר אליעזר בן מנחם סיר הרברט סמואל יר"ה.

שלום וברכה לכבוד ידידי הישיש הנכבד, מלא צפיית ישועה לעם ד' ונחלתו, מו"ה יעקב צבי זיסילמאן נ"י.

אחדשה"ט באה"ר [אחר דרישת שלומו הטוב באהבה רבה]!

מכתבו היקר קבלתי ורגשות ששונו בתשועת ד' אשר הפליא לעשות עמנו, ביסוד גאולתנו במינויו העליון של אחינו השר הגדול שליט"א, מלאה את לבבי שמחת לב, בראותי כי גם זקני הדור מרגישים וחשים את אור הישועה, וזה הוא סימן יפה לבית ישראל ותחייתו.

אמנם במה שנוגע לסגולת הצומות, חושב אני כי עד אשר יכונן ד' את בית מקדשנו החרב לעינינו, בהר מרום הרים, לתפארת לעיני כל העמים, אי אפשר לנו לבטל אותם. ונקוה כי כאשר החל צור ישראל את ישועתו, ביחס לתשועתנו הכללית, בנוגע לאה"ק בכלל, כן יאיר ג"כ בתשועת בנין בית מקדשנו, וישלח לנו משיח צדקנו בגאולה שלמה, להושיע את כל עם ד' הנידחים בין זאבי ערב, שדמם הולך ונשפך בעוה"ר [בעוונות הרבים] גם כעת באופן נורא ואיום.

וכאשר יאיר ד' לנו באור ישועתו הכוללת, יהפכו הצומות כולם לששון ולשמחה ולמועדים טובים, ואור הישועה הגמורה ופאר משיח צדקנו ובנין בית מקדשנו יבאו לנו, על ידי מה שלא נשכח את בית אלקינו ואת אחינו כולם, כל עם ד' הנתון במיצר, ונשתתף בצערם ויגונם על ידי צומי תעניותינו כמאז, ויחד עם זה נתאמץ לרומם

9. מובא באגרות הראי"ה ד אגרת א'מה.

בארצנו הקדושה את קרן הקודש, ברוח טהור מלא אמונת אומן בדבר ד׳ הנאמן לעולם, ובהודות לד׳ על חסדו ואמתו.

והי׳ זה שלום כנפשו וכנפש ידידו דושה״ט [דורש שלומו הטוב] באהבה רבה, המצפה לגאולה שלמה.

הק׳ אברהם יצחק הכהן קוק

פרק טל

אבל ונחמה

אבל לאומי תתעטף כל נפש יהודי בעצב

בכי ומספד ארוך – אלפים שנה בלי קצב!

לוח "ארץ הצבי" תער"ב, באר מגד ירחים עמ' קמא

"משחרב הבית – נסתמה דרכם של אורות הקודש"

"חרב בית־המקדש ובוטל התמיד; ואין לנו לא כהן בעבודתו, ולא לוי בדוכנו, ולא ישראל במעמדו" – כשהיה בית־המקדש קיים, וקדושת האומה בכללה עמדה בכל תוקף־גילוייה, אז הופיעה סגולת האורה של העבודה על כללות־הכהונה – "כהנים בעבודתם" – וקדושת הרגש של השירה והזמרה הופיעה על כללות־הלוויים – "ולויים בדוכנם" – וקדושת קבלת ההשפעה הרוחנית העליונה הזאת, הופיעה על כללות־האומה על ידי שליחיה אנשי־המעמד – "וישראל במעמדם".

אבל בעוונותינו משחרב הבית ונסתמה דרכם של אורות־הקודש, לא רק שהקדושה הכללית אינה מתגלה בהמון, אלא אפילו אלה יחידי־הסגולה, שיש בהם דעה, שהם כאילו נבנה בית־המקדש בימיהם (עיין ברכות ל"ג, א'), גם הם אינם יכולים להוציא ולגלות את הכח הקדוש הגנוז בהם. חורבן בית־המקדש מעכב, שאין לנו אפילו כהן יחידי, מיוחד בקדושתו־בעבודתו, ולא לוי בדוכנו ולא ישראל במעמדו.

עולת ראיה, ח"א, עמ' קסא

בעומק כאב אבל־החורבן

כשנכנס הרב בליל־תשעה־באב לתפילת ערבית, אפשר היה להבחין מיד כי אבל החורבן אצלו אינו "אבלות ישנה", אלא דומה היה כ"מי שמתו מוטל לפניו", כרבי יהודה בר' אילעאי בשעתו (תענית ל, ב).

כיוצא בזה למחרת, בשעת אמירת ה"קינות" שנמשכו עד חצי היום, עיניו היו נוזלות

דמעות ללא־הפוגות, וכל כולו ׳הגה והי׳ (יחזקאל ב, י). אפשר היה לחוש ששני החורבנות כתומם באו עליו, וכל צרות ישראל מאז ועד עתה השתרגו־עלו על צווארו, והוא כורע תחת הנטל הכבד הזה.

בעל הנפש הרגישה והחוויות העמוקות, אשר כרגיל ידע לשלוט על עצמו, וגם בימים קשים מסוגל היה להתרומם בעוז־רוח ולהתגבר על מצבים מדכאים[1], הנה ביום־האבל, הואיל ו׳הותרה הרצועה׳ של הצער והיגון – ואף מצוה היא – ניתן כאן פורקן לכאב לחלחל בכל חדרי הלב, לחדור לכל מעמקי הנפש. והוא, שכל השנה השתגב במגדל־עוז נבואות הנחמה של ישעיהו הנביא, ישב היום למרגלותיו של נביא־החורבן ירמיהו הנביא, גלה אתו מרצון בראש גולים, והוא אסור באזיקים ועינו יורדה[2].

בליל תשעה באב

חולצין נעל שמאל תחילה

הערה למעשה נמצאת בתוך איגרת ששלח הרב בכ״ב אייר תרע״ב, אל הגרי״מ טוקצינסקי ז״ל (אגרות הראיה, ח״ב, עמ׳ עה):

״על דבר חליצת [נעל] שמאל תחילה בתשעה באב – גם אני נוטה לזה״ [אף על פי שבחליצת הנעל לברכת־כהנים וליום כיפור, נמסר ב״לוח מנהגי בית הכנסת״ בשם מרן הרב זצ״ל שהורה לחלוץ של ימין תחילה], והוסברו הדברים בתשובה שנדפסה עכשיו באורח משפט (או״ח, סי׳ סה):

> שדוקא נשיאת כפים ויוה״כ, שיש בהם יתרון קדושה על ידי חליצת הנעליים, (והוא הדין לכניסה להר־הבית לכשיבנה בית המקדש במהרה בימינו, שחליצת הנעליים היא משום כבוד קדושת המקום), על כן הוא כבוד ופאר לרגל החלוצה שהיא מוקדמת לקדושה, וודאי הימין קודם. אבל לא בתשעה באב ואבלות, אעפ״י שיש בזה מצוה, כיון שזה משום צער ואבל – אין זה כבוד.

---

1. לא רק על סערות ציבוריות התנשא הרב בגדולה ובגבורה, אלא גם אסון פרטי נשא בגבורת־אדירים – עי׳ קובץ ״לחי רא״י״ – ירושלים תשכ״א – עמ׳ קלח, ומאמרו של רא״ב ריבלין ב״הדרום״ חוב׳ מ״ד, עמ׳ 231 (פטירת בתו אסתר יעל ע״ה בת 12 שנים. ראה מקבץ מקורות בסוף ספר ״חנוך לנער״, מצפה רמון ה׳תשס״ט).
2. גם בתשעה־באב האחרון, למרות חולשתו המרובה, לא נענה הרב להפצרות להשאר במיטתו, ירד וישב על הרצפה, וקרא את הקינות כדרכו ברוב התרגשות, וזה גרם להרעה במצבו: ״מתוך עבודת הקינות והאבלות, נשתנה מצבו בעוה״ר, גבר החושך והוכנה הדרך לנצחון־הארלים [עי׳ כתובות קד, א], ולכיבוי האור מתוכנו, כשריפת בית אלקינו״ (נפש הראי״ה, עמ׳ טז, מהדו״ב ירושלים ה׳תשס״ג, עמ׳ יד-טו ועי׳ שם עמ׳ יח הע׳ 2).

במיצר צער ימי אב

תחושת צער החורבן מאוד עמוקה היתה אצלו תמיד, והרי לנו העובדה המאלפת אשר נמסרה (לשלושה באלול א, ה) מפי איש־סלונים, הרב יוסף שרשבסקי ז״ל – שהיה בן־דורו של הרב בולוז׳ין – והוא סיפר כי פעם נסע הרב בקיץ לבקר את הוריו בעיירה גריבה, שנהר הפסיק בינה ובין העיר הגדולה דווינסק, וגשר מחבר את שתיהן. והנה הגיע הרב ברכבת לדווינסק בערב שבת חזון, ואם כי מאוד נכסף להגיע בהקדם לבית הוריו, נתעורר אצלו ספק והתחיל חוכך בדעתו כיצד לנהוג, אם ללכת מיד לביתו ולהקדים מצות כיבוד־אב־ואם ושמחתם עם בוא בנם־בכורם, או שמא הואיל והדבר יגרום לו ולהם הנאה מרובה, עדיף להתעכב בדווינסק עד כניסת השבת (כפי שנוהגים בין־המצרים לגבי פרי חדש, שמעכבים את ברכת שהחיינו עליו ואוכלים אותו בשבת).

וכיוון שקשה היה לו להכריע בדבר, נכנס במיוחד אל הגאון ר׳ מאיר־שמחה ז״ל, להתייעץ אתו כדת מה לעשות (וחבל שרי״ש ז״ל לא מסר לנו כיצד הכריע אותו גאון מופלא).

נשמה צמאה לארץ־ישראל, לירושלים!

מרשימים ביותר הדברים המסופרים על ביקורו הראשון בירושלים:

״בהגיענו לבית הגאון האדר״ת זצ״ל, התעלס עם כולם בחידושי תורה, ביחוד מעניין ירושלים וקדושתה.

אחרי קבלת־הפנים עלה על גג הבית להתבודד קצת. למחרת היום כשבאתי לבית הגאון האדר״ת זצ״ל, לחש באזני ר׳ מאיר־דוד שאטלר, שהוא חושש מאד לבריאות הרב־האורח – שעות שלמות הוא מטייל על הגג בדביקות והשתפכות־הנפש, עיניו לשמים וכאילו אינו יודע את נפשו.

כשמסרתי אחר כך להגאון האדר״ת זצ״ל את דבריו של ר׳ מאיר דוד, אמר האדר״ת: אכן נשמה גדולה שוכנת בקרבו, והיא כל כך צמאה לארץ־ישראל, לירושלים!״

הגרי״מ טוקצינסקי ז״ל, ירחון שערי ציון, סיון־אלול תרצ״ו

״כיצד הוא מחזיק מעמד?״

דירתו של הגאון האדר״ת ז״ל, היתה בעיר העתיקה, במקום גבוה, והיה שם אשנב אחד בבית, שדרכו אפשר היה לראות את שטח הר־הבית. כשביקר הרב בפעם הראשונה בדירת חותנו־לשעבר, והציץ דרך האשנב הזה – נרגש ונרעד כולו, לבו התפלץ מצער ומכאב.

לאחר שיצא מן הבית, אמר לקרובים: תמה אני על בעל נפש רגישה כצדיק זה, כיצד הוא מחזיק מעמד, כשיום־יום הוא רואה את הר־הבית בחורבנו...[3]

---

3. ראה בקונטרס יקר האדר״ת, קצרין ה׳תשנ״ג, עמ׳ כד.

"להתאבל על ירושלים ובית-המקדש – חובת כל אחד מישראל"

בשולחן-ערוך (אורח-חיים, סי' א סע' ג) נאמר: "ראוי לכל ירא-שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית-המקדש", וביאר מרן הרב זצ"ל וכתב:

> הכרח הוא לומר שהדברים עולים על מה שנאמר בסעיף שלפני זה, על התחנונים "בשעות שמשתנות המשמרות", "שהתפילה שיתפלל באותן השעות על החורבן ועל הגלות – רצויה", ועל זה הוסיף המחבר וכתב, שזוהי מידת ירא-שמים לכוון המשמרות. אבל החובה להתאבל על ירושלים וחורבן בית-המקדש בכלל – היא חובת כל אחד מישראל. ובני-ביתר נענשו, משום שלא התאבלו על חורבן ירושלים (ירושלמי תענית פרק ד הל' ה, ומדרש איכה על הפסוק "צדו צעדינו"). ואמרו רבותינו ז"ל, "כל שאינו מתאבל

על ירושלים אינו זוכה לראות בשמחתה" (תענית ל, ב), ונאמר "שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה" (ישעיה סו, י).

מצות ראיה סי' א

[ודברי מרן זצ"ל נאמנו מאוד, שהרי מקורו של השו"ע הוא, ברא"ש פרק קמא ברכות (סי' ב), ולשון הרא"ש המדויק הוא: ו"ראוי לכל ירא שמים, שיהא מיצר ודואג באותה שעה, ולשפוך תחנונים על חורבן ביהמ"ק", הרי לנו שהמדובר הוא על "אותה שעה", שזוהי חובתם המיוחדת של בעלי־דרגא של יראת־שמים, ואילו באופן כללי – "זוהי חובת כל אחד מישראל"].

האם מחנכין קטן לצום בתשעה באב?

בערב תשעה־באב האחרון שאל אותו בן־אחיו, הרב רפאל הכהן קוק ז"ל, שאלה הלכה־למעשה: האם מחנכין קטן לצום בתשעה־באב? ומרן הרב זצ"ל ענה לו: מפשטות הסוגיא במסכת יומא (פב, א), שנזכר בה חינוך קטן רק לעניין צום יום־הכיפורים, 'מחנכין אותן לפני שנה ולפני שנתיים', משמע שלשאר תעניות לא.[4] אמנם זה מתקשר יותר עם מחלוקת הראשונים אם מחנכין קטנים גם למצוות דרבנן. ואולי יש מקום לחלק בין חינוך לצום בתשעה־באב, לחינוך בכל עניין דרבנן, בהסתמך על דברי הרא"ש במועד־קטן (פרק ג, סי' צו) האומר שקטן פטור מאבלות, אפילו מופלא הסמוך לאיש, מטעם שאין מחנכין באבלות, ולאבלות זו יש נימוק נוסף שלא לחנך, מטעם ש"מהרה יבנה המקדש".

---

4. והעירני הרב מוהר"ד רוזנטל שליט"א מת"א, שהדבר מפורש כדיוק מרן הרב זצ"ל, במגן־אברהם סוף סי' תרטז: "אבל שאר תעניות משמע דאין צריכים [קטנים] להתענות".
ועי' רמב"ם פ"א מהל' תענית הל' ח: "תעניות אלו שמתענין על הצרות, אין מתענין בהן לא עוברות ולא מניקות ולא קטנים".
ומצאתי בחידושי חתם־סופר השלם למסכת יומא (ירושלים תשכ"ח, דף עח, ב, ד"ה והנלענ"ד וכו'), שהקשה על עיקרא דמילתא של חינוך קטן בתענית יוה"כ, והא כל היושב בתענית [שאיננו חייב בה] נקרא חוטא? והוא מיישב וכותב "וצריך לומר כמו שכתבו התוס' פסחים פ"ח א, דכל שהוא לחינוך מצוה, מותר למיספי לי' איסור בידים".
ולפי הערת החת"ס צריך עיון בדברי ר' יוסי (תענית כב, ב) אין היחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית, שמא יצטרך לבריות וכו' – למה לו טעם זה, והרי אסור לאדם לחבל בעצמו? וצריך לומר דמיירי שבאותה שעה אין הצום מזיק לו. ועי' או"ח ריש סימן תקעא, וסי' תקעו במג"א ס"ק י', ו"תורה־תמימה" בראשית ב, ז, אות כו.
ועי' מה שכתב הרחמ"י שטיינברג שליט"א, בספרו "משנת חיים' למס' תענית – בני ברק תשכ"ט – סי' נ' (עמ' 140).

"אין להוסיף מועד שבר ותבערה"

הרב ברוך ישר (שליט"א) [ז"ל][5] מוסר:

שמעתי מפי הרב ר' רפאל הכהן קוק ז"ל, רבה הראשי של טבריה, פעם אחת נפל ספר־תורה לארץ בבית־כנסת, אי־שם בארץ, והגבאים באו בשברון־לב אל דודי מרן הגרא"י קוק זצ"ל. המקרה אירע בר"ח תמוז, ופסק להם הרב זצ"ל, לגזור צום בבית־כנסת זה, אבל לא מיד, כי אם לחכות ולהכריז על צום י"ז בתמוז גם כצום על המאורע הלא־טוב. פסק זה היה לפלא בעיני, ושאלתי את דודי זצ"ל על מקורו. הרב הראה לי מקורו באחת הקינות מתשעה באב, המתחילה במלים "מי יתן ראשי מים", קינה על טבח הצלבנים, בשנת תתנ"ו, בערי שו"ם (שפירא, ורמיזא מגנצא), שמחברה הוא ר' קלונימוס בן יהודה.

באחד מבתי הקינה נאמר: שימו נא על לבבכם מספד מר לקושרה / כי שקולה הריגתם להתאבל ולהתעפרה / כשריפת בית אלוקינו האולם והבירה / וכי אין להוסיף מועד שבר ותבערה / ואין להקדים זולתי לאחרה.

[ואף על פי שיש מקום לחילוק גדול ביניהם, שהקינה מדברת על קביעת תענית־ציבור לדורות, ואילו השאלה שבאה לפני הרב התייחסה לתענית חד־פעמית, ברם זיל בתר טעמא, שהואיל ומן התורה אין לנו אלא צום אחד בשנה, ובדברי־קבלה מפי ישעיהו הנביא (נח, ג־ו) נאמרו פסוקים חריפים בגנות הצום שאין עמו תיקון מעשים, הרי מכללא איתמר שאין הקב"ה בוחר בצומות וענות־אדם־נפשו, וממילא למדנו שגם תענית ציבור חד־פעמית, אינו מן הדברים שראוי להדר בהם].

"על זבחי תמידיה ויוני ביכוריה"[6]

מסר ד"ר משה זיידל ז"ל בשם הרב:

בקינת "אלי ציון" הנאמרת בסוף הקינות, נאמר: 'עלי זבחי תמידתה ופדיוני בכוריה' – והסיפא תמוהה מאד: מה ענין פדיון בְּכוֹרים לבית־המקדש? אם הכתוב מדבר בבכורי בהמה, הרי הם אינם נפדים כלל, ואם הכוונה היא לבכורי אדם, הרי גם בזמן הזה נפדים הם וכסף הפדיון ניתן לכהן?

ואמר מרן הרב זצ"ל, שמצינו בהעלאת הביכורים לירושלים, שמביאי הביכורים היו מביאים גם גוזלות לעיטור הסלים, ואחר כך היו מקריבים אותם כעולות על גבי המזבח. ועל פי זה הציע לתקן את המשפט ולסיימו ויוני ביכוריה [וכבר היה מי שהציע לתקן ופריוני ביכוריה].

---

5. קומארנה ה'תרנ"ו – ירושלים ה'תשמ"ט. רבה של עכו. עלה ארצה ה'תרצ"ג. עיין עליו אנציקלופדיה של הציונות הדתית כרך ו.
6. עיין מילי דמרדכי עמ' קל, בשם מרן הראי"ה.

בבית הגדול אשר חלונותיו מכוונים מול הכותל המערבי
הוקמה ישיבה ללימוד סדר העבודה ומעשה הקרבנות

בשנת תר"פ הוקמה בירושלים העתיקה ישיבת "תורת כהנים", אשר פרסמה ברבים כי "מטרתה קודש: ללמוד סדר העבודה והקרבת הקרבנות, וכל ההלכות השייכות לכהנים, ולברר כל ההלכות התלויות במצוות הארץ וקדושתה, הלכה למעשה".

במודעה רבה לאורייתא, פרסמו מנהלי הישיבה על מקומה המיוחד בתוככי ירושלים: "הננו מן המודיעים, כי מהיום והלאה, נקבע מקום הישיבה הקדושה – "תורת כהנים" – ברחוב המיידאן, בחצר השייך לישיבת "חיי־עולם", בבית הגדול אשר חלונותיו שקופים ומכוונים מול הכותל־המערבי, הר־הבית וקודש־הקדשים".

ובראשית שנת תרפ"א הופיעה איגרת־ברכה־ועידוד של הכהן הגדול מאחיו, מרן הרב זצ"ל, וגבאי הישיבה הכתירוה בשם "שפתי כהן":

"וזאת התעודה ליקר ערכה של הישיבה הקדושה 'תורת כהנים', דברי אמת חוצבים להבות־אש־קודש, ממרן הגאון האמיתי, אור ישראל וקדושו, שר התורה, צדיק יסוד עולם, כקש"ת רבנו אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א, רב ואב"ד דפעיה"ק תובב"א ונשיא הישיבה הקדושה".

"ישיבת תורת כהנים
- הכנה להשבת סדר העבודה לירושלים"

בה־באיגרת – מיום י"ב לחודש חשון תרפ"א – כותב מרן הרב זצ"ל[7]:

> ישיבת תורת־כהנים בציון – זאת היא פעולה הצריכה לשעתה. עכשיו, בזמן הזה, בעצם ימי הרעש של תנועת התחיה הלאומית שלנו, בכל המון החילוניות השוטפת אותה על כל גדותיה.
>
> – – – ההתחלה של גאולת־החול – הגאולה החמרית – מרעישה את העולם כולו, אבל שרשה ויסודה היא גאולת־הקודש.[8]

---

7. נדפסה בכרוזים באוצרות הראי"ה מהדו"ב.
8. כיוצא בזה אמר מרן הרב זצ"ל ב"הרצאת הרב", אור לכ' טבת תרפ"א. בפני קהילת־קודש של חכמי ירושלים:
"גלי התחיה הלאומית הולכים הם וסוערים – – – והמרץ של התחיה מוכרח הוא לעורר את כה־החיים שבנו, חיים של יצירה רוחנית, חיים של יצירת קודש – – – לעדן ולקדש את יסודי התחיה החילוניים – – – שרק אז תהיה התחיה הלאומית שלנו ראויה לשמה, והשם 'אתחלתא דגאולה' יהיה הולם אותה באמת ובצדק".

הציפייה הפנימית לראות כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם וישראל במעמדם – זהו היסוד הנושא של כל התחיה כולה.

אם מבינים אנחנו או לא מבינים, איך יתהוו הדברים הגדולים הללו – מאמינים אנחנו שדבר אלקינו יקום לעולם, וישראל הקם לתחיה, מלא כח־ד׳, מלא אור אמונה – גוי קדוש הוא, ולקודש־קדשו ולהדרת תפארתו הוא נושא את נפשו, ובית המקדש יבנה והיכל יווסד.

הקדושה העליונה של צפיית הישועה, הנושאת עליה את כל חיי האומה, לא חדלה אפילו רגע מלהיות מקושרת עם יסוד הקודש, עם שיבת העבודה לציון: ׳תפלות כנגד תמידים׳, ופרשיות הקרבנות, והבעת סדרי העבודה – של הקודש והמקדש – הם החלק החשוב שבחיי הקודש בישראל, מיום אשר חרב בית מקדשנו.

והנה מאז כבר נשמעו דברים על גדולת הערך של התלמוד המיוחד אשר לסדר קדשים.[9] רוח הקודש הוא אשר הופיע על חכמינו הקדמונים, התנאים והאמוראים, הוא העיר את רוחם, וסדר קדשים נסתדר בדיוק ובהרחבה, והלכות הקודש והמקדש עומדים בקרבנו חיים וקיימים, מוארים וברורים, מלאים טל חיים, ונדרשים במילואם לכל דורשם באמת.[10]

---

9. כוונת הדברים היא ליוזמתו של מרן ה״הפץ חיים״ זצ״ל, אשר ארגן כהנים-תלמידי-חכמים ללמוד בעיון את סדר קדשים בכדי לדעת מה יעשה ישראל כשיזכה לבנין בית-המקדש, ובימי עלומיו של מרן הרב זצ״ל, בהיותו חתן הסמוך על שולחן חותנו, הגאון האדר״ת, בפוניבז׳, שידל ה״חפץ חיים״ גם אותו, שכהן הוא, שיתמסר במיוחד לבירור הלכות סדר קדשים, ראה ״שיחות הרא״ה״ עמ׳ 117.
ואף על פי שויתר לו אחר כך מרן ה״חפץ חיים״ ז״ל על משאלתו, בשעה שתבע ממנו שיאות להכנס בעול רבנות, הרי למעשה תפס סדר קדשים מקום מרכזי בלמודיו ועיוניו של הרב, כחלק ממשאת-נפשו לארץ הקודש, וכעיקר בצפיית-הישועה שלו, ככתוב וכמבואר במאמרו שנקבע בראש ספרו ״משפט כהן״.
ולא רק הוא עצמו עסק בסדר קדשים בעומק העיון – כפי שניתן להווכח מתשובותיו בנושאים אלו – אלא שגם המריץ טובי תלמידיו לכך. והגרח״י לוין (שליט״א) [ז״ל] (עיין עליו ליקוטי הרא״ה ג עמ׳ 439-430) – בנו של אותו צדיק הרב ר׳ אריה לוין זצ״ל – אשר בעידודו של הרב התמסר בגיל צעיר ללימוד קדשים [וספרו הראשון חיל המקדש, העוסק בהלכות אלו, היה חביב מאד על הגרא״ז מלצר ז״ל], כותב בראש ספרו ״חיל המלך״: ״מלבד מסירותם הגדולה של שני הכהנים הגדולים – מרן ה׳חפץ חיים׳ זצ״ל ומרן הרב זצ״ל – ועבודתם הכבירה לתורה ולעם, הכניסו תוכן חדש במהלך המחשבה של לימוד התורה – – – בהכנסת הלימוד של סדר קדשים בישיבות״.

10. ודבר נאה כותב הגרמ״ל שחור ז״ל, בספרו הנפלא ״בגדי כהונה״, ירושלים תשל״א, עמ׳ תלג:
מצינו בדברי-הימים-א, יא, כב: ״בניה בן יהוידע, בן איש חי וגו׳, והוא ירד והכה את האריה בתוך הבור ביום השלג״, ומתרגם רב יוסף: ״הוא היה צדיקא רבא וכו׳ יומא חדא דחקת

ועתה בא המועד לגשת לצעד הראשון - להכין לנו את החיל ואת האומץ, את התלמוד והידיעה, את קדושת התורה המביאה לידי קדושת העבודה. - - - ובטוחים אנו שהיום הגדול יבוא, ובית המקדש יבנה וסדרי העבודה יתכוננו, וכהנים ישובו לעבודתם ולויים לדוכנם וישראל למעמדם.

למטרה זו נוסדה לנו ישיבת תורת כהנים - אבן-בוחן, פינת-יקרת, הכנה להשבת סדר-העבודה לירושלים.

כהנים, מתלמידי החכמים שבירושלים, נתכנסו לישיבה בבית הנשקף מול מקום המקדש, והנם עוסקים בסדר קדשים, בהלכות הקודש והמקדש, ללמוד וללמד, להבין ולהורות בתלמוד גדול המביא לידי מעשה. - - - וברכת ד' מהררי ציון, אשר שם צוה ד' את הברכה חיים עד העולם, - - - לכל המחזיקים במעוזה של הישיבה הקדושה הזאת.[11]

"השאיפה הנצחית שיבנה בית המקדש - מוכרחת היא להתבלט ביושר לב ובאמונה רבה"

בתשובה לשאלה על טיבה ומהותה ומטרותיה של ישיבה זו, כתב מרן הרב זצ"ל

ריגליה בחרדונא דמית ונחת לשילוח ותבר גזיזא דברדא וטבל, וסליק ותנא סיפרא דבי רב. הוא סיפרא-דאוריית-כהנייא" וכו'.

והנה התוספות בבבא-קמא פב, ב, כתבו בענין תקנת עזרא - טבילה לדברי תורה - וזה לשונם בד"ה אחא: "והא דאמר (ברכות יח, א), גבי בניהו דתבר גזיזא דברדא ונחת וטבל, לא לדברי תורה אלא לאכול בטהרה".

אמנם לפי המבואר בתרגום רב יוסף, שבניהו בן יהוידע טבל ועלה ללמוד תורת-כהנים, יש לומר שאף לפני תקנת עזרא, שהתקין טבילה לדברי תורה, **מיהו ללימוד בהלכות קרבנות ובתורת הכהנים, נהגו בה סלסול יתר, ולא היו עוסקין אלא בטהרה,** ועל דרך שאמר במדרש-רבה פ' צו, ז', סוף פיסקא ג: "מפני מה מתחילין לתינוקות בתורת כהנים, ואין מתחילין בבראשית, אלא שהתינוקות טהורין והקרבנות טהורין - יבואו טהורין ויתעסקו בטהורין".

11. ברם, לא איכשר דרא לענין הגדול הזה, ולא נמצאו אז בני-קהת אשר יתנו כתף לעבודת-הקודש המיוחדת, והישיבה לא החזיקה מעמד. אכן, פעולת צדיק וצפייתו זכו לאיתערותא כעבור יובל שנים. בשנים האחרונות, אחרי שזכינו לשחרור העיר העתיקה, הוקמה הישיבה מחדש ביזמתו הנמרצת של מר מתתיה הכהן דן נ"י, ואגודת **"עטרה לישנה"** - בראשותו של נכד אחיו של מרן הרב זצ"ל, רבה של רחובות, הרב שמחה הכהן קוק שליט"א - עומדת לימינו ועושה כמיטב יכולתה לעטר את ירושלים בעטרת תורת הכהונה ועבודתה בקודש, ומלבד השיעורים הקבועים של גדולי-תורה במקצועות בנין בית-הבחירה ומעשה הקרבנות, מקיימת הישיבה ימי-עיון המוקדשים לנושאים מיוחדים הקשורים בבית המקדש, ומרכזת מאות בני-תורה אשר מקשיבים בענין רב לשיעורי-ההלכה המקיפים בנושאים הנ"ל, ועוד ידם נטויה להרחיב פעלם בלימודים ובפרסום דברים בדפוס וכו' - ברך ד' חילם בציון ונראה בטוב ירושלים!

דברי־נגידים ברורים ומחוורים:

יסוד תחיית האומה מוכרח הוא – למרות כל צורותיו החלוניות – להיות מבוסס על מקורו המקודש, שהוא שאיפת האומה לשוב ולהבנות בכל תכסיסי קדשה.

השאיפה הנצחית שיבנה בית המקדש במהרה בימינו, מוכרחת היא להתבלט ביושר לב ובאמונה רבה, בקביעות ובלא הפסקה וחולשה.

אמונתנו היא חזקה, שימים יבואו וכל העמים יכירו, שהמקום אשר בחר בו ד׳ לעולמים – **מקום מקדשנו** – מוכרח הוא לשוב לבעליו האמיתיים, ועליו יבנה הבית הגדול והקדוש, שיהיה על ידינו בית תפלה לכל העמים כדבר ד׳.

מכתב להנהלה הציונית, כ״ט טבת תרפ״ב,
אגרות הראיה ד, אגרת א׳קכז

ובה בשעה שמנהיגי התנועה הציונית המעיטו להבליט את המטרה הסופית של הציונות, לא נרתע הרב מלהעלות את עוז־האמונה בזכותנו הבלתי־מעורערת, על הר הבית ומקום המקדש. ומשקל מיוחד היה לזמן שבו נכתבו הדברים – שנת תרפ״ב – בשנה זו כבר ניכרה נסיגה רצינית של ממשלת המנדט מהצהרת בלפור, החלו ההגבלות על עליית יהודים לארץ, ועל זכותנו להעמיד ספסלים עבור המתפללים על יד הכותל המערבי. דברי הרב היו אפוא תשובה גאה ורבת־עצמה לכל המתאנים והמתנכלים לזכויותינו בארצנו ובעיר קדשנו.

״לביסוס מעמדנו בקירבת הכותל המערבי – נבנה בית כנסת גדול ומפואר מאוד״

ועם תוקף ההכרה בזכויותינו הנצחיות, קיווה מרן הרב זצ״ל, שגם בדרכי־שלום – ״בדרך של קניין״ – נוכל להתקדם בביסוס מעמדנו בקירבת הכותל המערבי:

...נשתדל שימסרו בידינו, בדרך של קנין, החצרות הסמוכות לכותל הקדוש, ועל מקומם נבנה בית־כנסת גדול ומפואר מאד, בכל פאר והידור – – – מונהג על פי הסכמת רוב רבני ישראל בדרך מוסכם לכללות האומה, למעלה מכל חילוק של נוסח ומנהג.

והבית הזה יהיה לנו לעד, שאנו חזקים בצפיית ישועה עליונה שתבוא, ושיבנה בית המקדש במהרה בימינו, על ידי גילוי כבוד ד׳ ואור משיח צדקנו – – – ויקויים כל דבר ד׳ הטוב על עמו ועל עולמו, אשר ביד נביאי האמת והצדק.

תשובת הרא״ה בתוך שו״ת ״מלכי בקודש״
להרב חיים הירשנזאהן, חלק ד, עמ׳ ג
אגרות הראיה ד אגרת תתקצד

"עלינו לחשוף שפוני־טמוני הלכות הקודש והמקדש"

בראש הספר "לקוטי הלכות" לסדר קדשים, של מרן ה"חפץ חיים" זצ"ל, נמסר בשם הגאון האדר"ת ז"ל:

יפה העירני כבוד הגאון הנודע לתהילה, מוה"ר **אברהם־יצחק הכהן** נ"י, הגאב"ד דקהילת בויסק, שלא לחינם דקדק ר' יוחנן, במאמרו בשלהי מנחות "לעולם זאת על ישראל – אלו **תלמידי חכמים העוסקים בהלכות עבודה**, מעלה עליהם הכתוב כאילו נבנה בית־המקדש בימיהם, להורות לנו שאין הפעולה נשלמת שיהיה כאילו נבנה ביהמ"ק, אלא כשתהיה בתכלית־רוממות־קדושתה, על ידי **תלמידי־חכמים העוסקים** – והכוונה היא **העוסקים** (ולא רק הלומדים או הקוראים), והיינו בעמל ויגיעה, להעלות הלכה על מתכונתה. וכאשר בכל התורה כולה, בהלכות הנהוגות בכל הזמנים, הלא **תלמידי־חכמים** המה אשר עמלו, להעמיד חוק ומשפט, לדעת מה יעשה ישראל, המה אשר בעמלם ויגיעם בעמקי ים־התלמוד, קבעו לנו הלכות ברורות ומחוורות כשמלה – – וככל החזיון הזה עלינו להראות גם **בסדר קדשים** – – לחשוף שפוני־טמוני הלכות־הקודש־והמקדש, עבודת הקרבנות, – – – ולזאת דוקא **תלמידי־חכמים העוסקים** בהלכות־עבודה, בעמל ויגיעה, לבקר וללבן ולהוציא ההלכה לאורה, הן המה הבנאים העוסקים בבניינו של עולם בתורתם (שבת קיד, א), ועליהם מעלה הכתוב כאילו נבנה בית־המקדש בימיהם.

[וראה **"שיחות הראיה"**, עמ' 118-119, שכל ההסכמה הנפלאה של הגאון האדר"ת ז"ל לספר **"לקוטי הלכות"**, נכתבה על ידי מרן הרב זצ"ל, כשבא והתארח בבית חותנו[12]].

"להחדיר רושם חיי־הקודש האיתנים, אל תוך חיינו"

החזון הגדול, של זכרון־הקודש, אשר היה לנו מימי־קדם, בעוד נר א־לוה מופיע על אהלינו, ובית־מקדשנו בנוי לתלפיות, וסדר העבודה מקשר בקדושתו את כל הנשמה, נשמת האומה הקדושה כולה, נשמת כל חי במקור חיי העולמים – כל זה פועל עלינו בציורו, להחדיר את רושם חיי הקודש האיתנים האלה, מימי עולם, בתמציתם אל תוך חיינו, ועל ידי אומץ חיי־הקודש אנו מתעלים ונעשים מוכשרים לשאת רינה ותפלה לא־ל חיינו, בהוד והדר, בששון־ישע ויקר־תפארת.

עולת ראיה ח"א, עמ' קפה־קפו

---

12. עיין לנתיבות ישראל ב מאמר ג "מי האיש החפץ חיים" (וש"נ), וכן בספר מתוך התורה הגואלת א, עמ' נ, קנז. עיין גם מאמר "אדר האדר"ת" פרק יג, נדפס בסוף כרך א של סדר פרשיות לאדר"ת.

ישובב א־ל עליון דברים להוייתן,
לויים לשירן וכהנים לעבודתן,
ישראל אל נוה־איתן,
ובנות יהודה בשלוותן.

עינינו תראינה ירושלים גינת־ביתן,
ארמון על משפטו, היכל ודביר על מכונתן.
תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן,
כימי עולם וכשנים כקדמותן.

רמב״ן ז״ל, סוף ספר ויקרא – ״תורת כהנים״

״עבודת תכנית צורת הבית, נעשתה בפיקוח ובהתיעצות תמידית עם גאון ישראל, מרן הגרא״י הכהן קוק זצ״ל״

עידוד רב העניק מרן הרב זצ״ל לאדריכל רבי יעקב יהודה (הי״ו) [ז״ל][13] שהתמסר לעבודה הקשה שבמקדש – הקביעה המדוייקת של צורת בית המקדש, על כל פרטיה ודקדוקיה. בכל הדבר החמור פנה האדריכל אל הרב, והוא הדריך אותו בידיעתו העמוקה בנושא זה אשר לא רבים יחכמו בו. והנה לפנינו קטע מתוך מכתב העידוד של הגאון ר׳ איסר־זלמן מלצר ז״ל, שגם הוא סייע לאדריכל בהתייעצות:

– – – חובה עלינו מדבר ד׳ [ביד הנביא יחזקאל] לדעת כל צורת הבית, אשר בזה נשים אל לבנו לשוב אל ד׳ ולזכות לבניין בית הבחירה. והנה מלבד שלא כל אחד מקיים את החובה הזאת ללמוד בעיון מסכת מידות עם המפרשים, ולדעת בדיוק את כל צורת הבית, – – – גם אלה אשר למדו מתוך ההלכה, יבואר אצלם וידעו ביתר דיוק כאשר יראו בעיניהם את תכנית צורת הבית.

והנה התעורר בזה הרבה שנים, האדריכל המוסמך המומחה ונודע לרבים, הרב המצויין בתורה ויראת שמים מו״ה יעקב יהודה נ״י, לחקור ולדרוש מעל כל הספרים המבארים את צורת הבית – – – ומה פחד ורחב לבבי בראותי עתה כל זה נגמר ומשוכלל בדיוק היותר גדול [אחרי] אשר עבודתו עבודת הקודש נעשתה בפיקוח ובהתייעצות תמידית עם גאון ישראל מרן הגרא״י הכהן קוק זצ״ל, הרב הראשי לאה״ק, ואבדל לחיים גם עמדי. – – – וכל איש אשר נשאו לבו, וכל יודעי ומביני דבר, ישמחו לראות את התבנית הנהדרת ונאדרת בקודש.

מרן הרב זצ״ל הוסיף וכתב מכתב־המלצה חם ביותר, על עבודתו הגדולה של האדריכל הנאמן, ופנה לרבנים ולעסקנים בארצות הברית, שיסייעו בידו לבנות את תבנית המקדש במלוא שכלולה.

---

13. עיין ליקוטי הראי״ה א עמ׳ 214-215.

בשנים האחרונות עוד הספיק מרן הרב זצ"ל לחזק את ידיו של אחד הכוחות התורניים המעולים שבירושלים, הגרמ"ל שחור ז"ל[14] (בן ידידו הותיק מיקירי ירושלים הרב ר' זאב שחור ז"ל[15]), בעבודתו המיוחדת במינה – סדר בגדי כהונה, עשייתם וצורתם וכו', אשר רק לפני שנים מספר (בשנת תשל"א) זכינו לספרו הנפלא על נושא זה, ספר המעורר השתוממות בבירוריו המפורטים (על החושן ועל האפוד, על האורים וחומים וכו'), וריכוז המקורות מפינות שונות בתרגומים ובמדרשים וכו' וכו'.[16]

תלפיות – גם כשהוא תל [בחורבנו], כל הפיות פונים אליו

קישור נפשות כל ישראל לבית־אלקי־יעקב הוא, מפני התכלית של השלמות הרוחנית באור ד', שתבוא על ידי גדולתם של ישראל בהתאחדם בארץ־הקודש.

על כן, גם בחורבנו של בית־המקדש, עיני כל ישראל נשואות אליו, כי 'לעולם לא זזה שכינה מכותל המערבי', וגם כשהמקום שומם – בקדושתו הוא עומד, והסגולה הרוחנית אינה סרה משם לעולם – "תלפיות – גם כשהוא תל – כל הפיות פונים אליו" (ברכות ל, א).

עולת ראיה ח"א, עמ' רסב

בית־המקדש הוא מקום אורו־של־עולם (בבא בתרא ד', א), וכח הפעולה הגדולה שעתיד הוא לעשות בעולם גם בעתיד היותר רחוק, כבר הוא גמור וערוך מראש – 'מרום מראשון מקום מקדשנו' (ירמיה יז, יב).

עולת ראיה ח"א, עמ' תלג

"ותבנה בית־המקדש במהרה בימינו"

הכרתנו היא, שכל הקלקולים הפרטיים באים מחסרונה של הארת־החיים הכללית. חורבן בית־המקדש, שנוטל כבוד מבית־חיינו, הוא הוא הגורם שעולמנו נחשך, והנשמות סובלות מצרים ומחשכים, ומזה באים הגרעונות הגורמים לכל חטא, לכל עוון ופשע.

---

14. עיין עליו לעיל פרק ו.
15. עיין עליו לעיל פרק ז.
16. זכיתי להיות קרוב להגרמ"ל שחור ז"ל, בימים שבהם היה שקוע רובו ככולו בעיוניו ולן בעומקן של הלכות בלתי מבוררות אלו – הלכות כלי המקדש – ולא־אחת שמעתי מפיו: הלא אני עוסק עתה רק בנושאים אלו וכל זמני לימודי נתונים להם בלבד, והנה כשאני בא אל הרב לברר איזה עניין קשה, הרי ידיעתו בדברים היא כל כך מפורטת, כאילו גם הוא עוסק אך ורק בבגדי כהונה...

על כן מוכרחה היא הנשמה הישראלית, לבקש את תיקונה בשורש הדברים: יוחזר כבוד־ד׳ על מכונו, יחזור ויתגלה הדר־הקודש וזיוו בעולם, והכל ישוב כקדם.

״ותבנה בית המקדש במחרה בימינו״ – השאיפה למהירות הבנין, מעניקה מעוף של קדושה מבריקה בנשמתנו. השקיקה שהמהירות הזאת תהיה בימינו, מקשרת את כל מהות החיים שלנו, גם בצורתם הזמנית, ליסוד הקדושה השלמה העליונה, שכל הארץ תאיר מכבודה.

עולת ראיה ח״א, עמ׳ קכז

מאוירא דארץ־ישראל

יופיע אור־קודש, כליל־חכמה

יתגלו המצוות המעשיות בהוד סגולתם, בכל הדרם ונועמם הפנימי, במלוא תפארת החיים המעשיים שבהם, וכל העולם כולו ישתומם למראה גדלם ויפעת כבודם.

ומאוירא־דארץ־ישראל המחכים, יופיע אור־קודש כליל־חכמה על כל הנשמות הפרטיות והכלליות, להתענג על יקר תפארת דעת האמת שבחיי הנועם והקודש של סגולת המצוות..

כתי״ק; אורות הקודש ד, עמ׳ תקטז, העלאת העולם פרק ו

״על ידי חוזק קישורנו לעבר ועומק צפייתנו לעתיד נמצא מילוי אורות בנשמתנו בהווה״

האמונה בכללה וכל פרטי המצוות, מתגלים במלוא זיום ותפארתם, רק במצב שבו כנסת־ישראל עומדת בכל מילואה.

האמונה מאירה בכנסת־ישראל בריאה, שלמה בחסנה, בממלכתה, במקדשה, בארצה, ובכל קנייניה הרוחניים והחמריים.

המצוות כולן קשורות הן בתכנן ובמגמתן הפנימית, דוקא לאותו המצב העליון, ואז הן מתראות בכל הדרן.

לפי מידת ירידת־הפראים של כנסת־ישראל בהוה, אין אנו יכולים לדרוש מן האמונה ומהמצוות את כל אורן, כי אם אותו חלק הניצוץ של האורה, הנשאר בקרבה גם בזמן הירידה היותר שפלה, והנקודה הזאת מקבלת זיו של נגוהות אור מהעבר הנהדר והעתיד המזהיר מרחוק.

במצוות התלויות בבית המקדש ובכל המצוות התלויות בארץ, ניכר השינוי הרב, ואף המתקיימות בזמן הזה אינן במילואן, לפי תכונת ההלכה. אבל אפילו המצוות המעשיות כולן, וגם המצוות שבין אדם לחבירו, וכל מעלת המידות הנקשרות בכל דרכי תורה, בכולן האור המלא שורה, רק במעמד מלא של האומה, ולפי ירידתה אורן מתמעט.

וכשאנו עורגים לאור מלא, בהיותנו קשורים לאמונה ולכל דבר חק ומשפט בישראל, הרינו מוכרחים לטפס ולעלות עד המקור שמשם האורה המלאה נשאבת, ועל ידי חוזק קישורנו **לעבר** ועומק צפייתנו **לעתיד**, נמצא מילוי אורות בנשמתנו בהווה.

אורות ישראל, פרק ז אות ו

"הציפייה הרוחנית השלמה, מזככת את חיי ההווה"

בהירות זכרון גדלה של האומה וכל מלוא הודה בעבר, ועומק האמונה ושכלול התקוה בעתיד – מתוכם צומחת ועולה הציפייה הרוחנית השלמה, ציפיית הישועה המזככת את חיי ההווה, מרחיבה את הדעת ומעדנת את הרוח, והיא המביאה לחיבה גדולה למצוות התלויות בארץ ובמקדש.

אורות הקודש ח"ג, עמ' שנג

הנשמה הטבעית של האומה, שנתעלפה בימי הגלות, צריכה היא לשוב לאיתנה, וזה הוא תוכן החיים של עיקבתא דמשיחא, המרובה כל כך בצרות גשמיות ורוחניות.

נאדר בקודש, עמ' א; מאמרי הראי"ה עמ' 399

כל המחשבה של בחירי האומה בזמננו, צריכה להיות מרוכזת בישועת ישראל, ההולכת ומתגלה על ידי בנין האומה בארץ-ישראל.

תחיית האומה, שיצאה מתוך אימרה חילונית, מוכרחה היא להתגלות בכל רוח הקודש שלה, ואז תבוא אל מגמתה.

נאדר בקודש, עמ' טל; מאמרי הראי"ה עמ' 416, סעי' י

"תיקון העולם דורש ציפיית ישועה עמוקה"

תיקון העולם דורש ציפיית ישועה עמוקה, ממעיני הישועה העליונים, ותקותם הנצחית של ישראל לאורו-של-משיח, לאור ד' בעולמו, היא היא בסיסו של העולם. – – – ומוכרח הדבר שימצאו אנשים צופים, שכל מעיינם יהיה שקוע באותן המגמות העליונות – – – של החיים הקדושים, השמימיים, חיי העדן של נועם-ד'.

אורות הקודש ח"ב, עמ' תקעט-תקפ

שריד אחד מבית-מקדשנו – זהו כתלנו, הכותל המערבי

אחרי הפגיעה החמורה של המשטרה הבריטית, במתפללים על יד הכותל המערבי, ביום-הכיפורים של שנת תרפ"ט,[17] פרסם מרן הרב זצ"ל מאמר-מחאה בשם **"כתלנו"**, שעשה רושם גדול בתוכנו ובסגנונו, והרי קטע מתוך המאמר:

---

17. מחיצה קלה (להפרדה בין הגברים והנשים), שהוקמה על יד הכותל, ביוזמת האדמו"ר מרדזימין בערב יום הכיפורים של שנת תרפ"ט, עוררה רוגזם של הערבים, ובעצם היום הקדוש, בשעת

...לעם הזה – בעל הנשמה האדירה רבת־האונים אשר לא תוכל להכחד – היה מקדש נשגב בקדושתו מכל מקדש אשר במלוא העולם כולו, ואחרי אשר נשדדה ארצו ונחרב מקדש־גאונו, נשאר לו אך שריד אחד בארץ החיים – זהו כתלנו הכותל המערבי.

תפילת ״שמונה עשרה״ של שחרית, באו שוטרים בריטיים להסיר את המחיצה בכוח, בניגוד להפצרתם של המתפללים, שביקשו שלא להפריע באמצע התפילה. פרצה מהומה גדולה והשוטרים הנחיתו מהלומות על ראשי המתפללים, ורב היה הבזיון והקצף, הכאב והעלבון.
המאורע החמור הזה שהיה בו גם צד פוליטי – ההענות המהירה של שלטון-המנדט לתואנות הערבים והיחס הברוטאלי של המשטרה הבריטית, – עוררו זעם רב בישוב כולו, ויום ה׳ בחשון, הוכרז על ידי הרבנות הראשית ובתי הדין בירושלים, כיום תענית-ציבור ויום תשובה ותפילה בארץ-ישראל, על עלבון הכותל המערבי ביום הכיפורים, ולקראת היום הזה פירסם מרן הרב זצ״ל את דברו-קריאתו: ״כתלנו״. (ע׳ לעיל פרקים לב, לה. סיפור כל הפרשייה וכל דברי הרב שנאמרו בע״פ בבמות ציבוריות מובאים בספר ״כותלנו״, הנ״ל, עמ׳ 35 ואילך.)

כשפזורי בניו של העם הזה באים ממרחקים, בנשמות כמהות לגאון-עולמם, ושופכים שיח במקום קדוש זה, שריד כל מחמדיהם – כל עם שיש לו זיק-ניצוץ-נשמת-אנוש, מוכרח הוא לעמוד ברטט של חרדת-קודש, לפני הדרת-השיבה וגאון-הציפייה של העם-עתיק-היומין, אשר אור-נבואת-האמת מאיר את דרכו מלאת-החתחתים.

– – – וביום הגדול והקדוש, ביום הכיפורים – – – באו אלה (שהם כמו שלוחים של העם התרבותי הגדול, העם האנגלי), ובעקב שטנה הבאה כחוסר-תרבות וצרות-עין, הרסו בגסות את מחשבות-הזהב, בנייני-האצילות המתרקמים בנשמות המתפללים, שליחי הציבור הישראלי מכל אפסים – – – וקטנות המוח ואטימות ההרגשה כלפי הוד-עולם זה [הכותל המערבי] עוד הולכים ומתגלים, על ידי עילות [תואנות] ששויים הוא כקליפת-השום.

ידע ישראל את אשר נעשה לשריד-מחמדו, וידעו עמי התרבות כולם, והעם הבריטי ביחוד! יראו לתקן את המעוות, ולא יוסיפו לנגוע עוד בנחלת קודש-קדשים, וידעו ויכירו מי הוא זה העומד אחר כתלנו.

"חזון הגאולה", עמ' מב; מאמרי-הראי"ה עמ' 356-357

הננו מלאי תקוה שמעז יצא מתוק: תצא התעוררות כבירה אשר תביא לבעלותנו השלמה על הכותל המערבי!

ומצאתי רשימה בכת"י מרן הרב זצ"ל, מדברים אשר נשא באסיפה הגדולה (אסיפת המחאה) שנתכנסה בחצר ישיבת "עץ-חיים" בשכונת מחנה-יהודה, אחרי המאורע הנ"ל ביום-הכיפורים:

הננו מלאי תקוה שמעז יצא מתוק, ומתוך ההרגשה העמוקה של החרדה אשר לבשה את כולנו, למראה עלבון הקודש, תצא לנו התעוררות כבירה, אשר תביא אותנו לאותה המגמה הקדושה, שהיא בעלותנו השלמה על המקום הקדוש המיוחד הזה, הכותל המערבי, שהוא העד הנצחי על גדולתנו מימי קדם, על כבוד הקודש שלנו העומד לנצח.[18]

"כותל הדמעות בתקופת-החורבן – כותל דמעותיהם של יהודים"

אחרי המהומות שחוללו הערבים בשנת תרפ"ט סביב התפילה על יד "הכותל המערבי", וטענתם שהכותל שלהם הוא, וכאילו חסד הם עושים ליהודים כשהם מרשים להם גישה למקום, פרסם מרן הרב זצ"ל גילוי-דעת מיוחד, שבו דחה את כל דברי העלילות, ובין

18. הנאום נדפס לאחרונה בספר "כותלנו" הנ"ל עמ' 43-41.

היתר הדגיש את רציפות הקשר של עם ישראל עם שריד־מקדשו, ושאיפת עם ד׳ ותקוותו לדרכי־שלום ועבודת בניין[19]:

> כל העולם התרבותי יודע, שמעולם לא חדלו היהודים שבאו לארץ־ישראל, בין בתור מתיישבים קבועים ובין בתור תיירים, להתפלל על יד ״הכותל המערבי״. השם ״כותל הדמעות״ שרכש לו הכותל הזה, בתקופת חורבן־הבית, וגלות העם מעל ארצו הקדושה, ידוע לכל שהוא על שם הדמעות של היהודים, שנשפכו שמה דורות על דורות, בתפילות חודרות כל לב ונפש. – – –
>
> ואנחנו מקוים שאותה מסורת של דרכי־שלום והדדיות, לבנות יחד עם כל יושבי ארץ־ישראל, את הארץ החביבה והעזובה, שהיא דורשת ידים חרוצות ולבבות ערים, להפוך אותה לגן־עדן, לארץ תרבותית מתוקנת – כמו שהיא ראויה להיות על פי סגולותיה הנפלאות, מבורכת־ה׳ – אותה המסורת הקדושה, תנצח את כל מזימות השקר והמרמה, הטומאה והזדון, אשר מחרחרי־ריב ואנשי־דמים, רוצים להפיץ בקרב הארץ.
>
> מאמינים אנחנו כי דבר ה׳ אשר אמר ״כי ניחם ה׳ ציון, ניחם כל חרבותיה, וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ד׳, ששון ושמחה, ימצא בה, תודה וקול זמרה״, יקום לעולם, לשמחת לב כל ישרי־לב, אשר בכל עמי־תבל.

עדות נאמנה בפני חוקרי נכר

חדורת עוז וגבורת־אמת היתה הופעתו־עדותו של מרן הרב זצ״ל, בפני ועדת־החקירה הבריטית, שעסקה בגורמי פרעות־הדמים של הערבים, בחודש אב, תרפ״ט. והרי כמה קטעים מהסברותיו של הרב, על ישיבת־האבל בתשעה־באב על יד הכותל המערבי[20]:

״הרגשות האבל שלנו יותר עמוקים – על יד ״הכותל המערבי״

״רציתי לשאול את כבוד הרב, על ענינים הקשורים במנהגי הפולחן. הזכירו כאן, כי בערב תשעה־באב ישבו הרבה אנשים, על רצפת הרחבה של ״הכותל המערבי״, היש לזה איזה ערך פולחני?

– כן, השיב הרב, בוודאי! מנהג הוא שביום האבל הגדול הזה, שאנו מבכים בו את גלות השכינה עם חורבן בית־המקדש, אנו יושבים על הרצפה בכל בתי־הכנסיות שלנו. ביום זה, כל יהודי שיש לו אפשרות לבוא לכותל המערבי, בא אליו לשפוך את דמעותיו, על

---

19. לאחרונה הובא גילוי הדעת בספר ״כותלנו״ הנ״ל עמ׳ 108-104.
20. הדברים נאמרו לועדת שאו בחודש כסלו ה׳תר״ץ, הובאו בספר ״כותלנו״ הנ״ל עמ׳ 128 ואילך.

השריד היחידי של תפארת הקדושה, של תור־הזהב שלנו, והוא יושב ומתפלל ומבקש מאת הקדוש־ברוך־הוא, שיעזור לעמנו ויביא את הגאולה לכל העולם".

"ובכן, לא רק על יד הכותל, אלא בכל בתי־הכנסיות הישיבה על הרצפה, היא מצוה של אבל" – אומר הרב – "על פי ה'שולחן ערוך', חייב כל יהודי בערב תשעה־באב, לשבת על הרצפה בבתי הכנסיות. הרב מצטט את הדברים מ'השלחן־ערוך'".

ומבאר הרב, שהמנהג הוא בליל תשעה־באב ובתשעה־באב, לשבת על הרצפה עד מחצית היום, בכל מקום שיהודים מתאספים ועורכים תפילות. במובן זה "הכותל המערבי" דומה בהחלט למקומות אחרים, ששם מתאספים היהודים להתפלל. אלא שרגשות האבל שלנו, אנו מרגישים באופן יותר עמוק, כשאנו יושבים על יד מקום קדוש זה.

הרב ממשיך ואומר, כי לולא היו כוחות, הרוצים לגרום סכסוכים בין אחים שחיו בשלום, לא היתה באה התערבות כל שהיא ביחס לתפילות על יד הכותל. הכותל הוא מקום שאין להשוותו לבית־כנסת רגיל. פה שופך יהודי את לבו על חורבן בית־המקדש. לפי דעתנו יש בו מאותה הקדושה שבבית־המקדש.

על דברי־העידוד של הרב לנוער שהפגין ע"י הכותל

מכיוון שנתעורר ויכוח בנוגע לדיוק התרגום של השיחה של הרב[21] שנתפרסמה ב"דואר היום" מי"ב באב ה'תרפ"ט, מתרגם המתורגמן את כל המאמר מחדש. במאמר נאמר, כי הרב־הראשי הביע את תודתו העמוקה לנוער, על הצעדים שעשה. הצעדים האלה מעידים על גאווה לאומית ומסירות של המכבים, שהם הביטוי של קדושת הנשמה העליונה של עם־ישראל, ומוכיחים על היותם נכונים להקדיש את חייתם לגאולת המקומות הקדושים שלנו.

"אנו בטוחים" – הוסיף הרב – "כי תקוותינו תתמלאנה בדרכים חוקיות של צדק ויושר, ובדרך זו נצליח. בנוגע למקום שהוא מעבר ל'כותל המערבי', הרי המצב הוא מצב של ציפייה למשהו העומד למעלה מהשגת אנוש, אבל בנוגע לצד הזה של 'הכותל המערבי', יש צורך הכרחי בהתאמצויות מצדנו, וקיים הצורך לברר את הצד החוקי שבענין".

"אי אפשר" – אמר הרב – "שהתנאים על יד המקום הקדוש הזה, שמייחסים לו בכל היהדות קדושה יותר גדולה מכל בתי הכנסיות, ישאר לעולם כמו שהוא עכשיו, שהכותל יהיה מוקף בתים בלתי־נקיים וסימטאות שהן קן לרפש ומחלות. אין שום דבר שיוכל למנוע את הרחבת הרחבה, מלבד הוואקף החילוני של המוגרבים העניים. ולא ייתכן, כי בעלי ההגיון, והיודעים דת ודין, לא ימצאו פתרון".

---

21. שם עמ' 136-138.

"דרכנו – דרך השלום והצדק"

"הרב אומר אחר כך, ששאיפתו ושאיפת אלה שחתמו על ההודעה היא, שבכל העניינים הדתיים והמקומות הקדושים, יעשה הכל בהתאם לרוח השלום והצדק. וגם בנוגע לשאיפות ולמטרות הגשמיות שנתאשרו רשמית על ידי ממשלת בריטניה, אשר ההבטחה שלה מבוססת על ספרינו הקדושים, אין מתכוונים להוציא את הדבר לפועל, אלא בדרך של שלום וברכה לארץ ולכל אוכלוסיה. והעבר הקצר לפי הערך של עבודתנו בארץ זו, הוא עדות נכונה שדרכנו היא דרך השלום והצדק. שאיפתנו היא שלא יפריעו אותנו על יד המקום הזה, בתפילתנו שאנו עורכים, באופן שאינו פוגע בזכויות הקדושות של מישהו, ואנו מאמינים שהתפילה שלנו במקום הזה, מוסיפה תמיד הוד וקדושה למקום".[22]

האבנים האלה – לבבות הם לנו!

כמו ישראל "לב האומות" (ספר הכחרי, ב, לו), כן הארץ והר קדשה "לב העולם" (יומא נד, א) ו"לבם של ישראל" (פתיחתא דאיכה רבתי).

מכל קצות הארץ, מכל פינות העולם, מכל תפוצות הגולה, זורמות ועולות תפילות ישראל, דרך הארץ הזאת, דרך העיר הזאת ודרך הבית הזה.

האבנים האלה, שארית פליטת הר ביתנו, הם לנו "בקדושתם אעפ"י שהם שוממים" (מגילה פרק ג, מג), כי "שכינה לא זזה מעולם מכותל המערבי" (תנחומא שמות י).

רוח אלקים חיים קדוש-ישראל, המשכין שמו שם לעולם, הוא המרחף על האבנים האלה, ומחיה אותן בחביון-עוזו.

האבנים האלה – לבבות הם לנו.

הרב צבי יהודה הכהן קוק (שליט"א) [זצ"ל],

לנתיבות ישראל א מאמר ג "מאחר כתלנו"

"ראוי הוא הכלל ללימוד זכות"

נחמת ישראל היא עכשיו חובתנו היותר גדולה וקדושה, חובת תלמידי חכמים, צדיקים וקדושים, וכל מי שהוא מרגיש בלבבו נטיה ללכת בדרכיהם.

עלינו להתעלות – – – ולבוא עד אותו מצב נפש, אשר ממנו נוכל להרעיף טל של נחומי-אמת – "נחמו, נחמו עמי, יאמר אלקיכם".

חזון הגאולה, עמ' צה,

מאמרי הראי"ה, עמ' 279, מאמר "נחמת ישראל"

---

22. בספר "כותלנו" עמ' 142-143.

עלינו לספר בשבחם של ישראל, ללמד עליהם זכות, ולמצוא תמיד את הצד המפואר שבהם, ועל ידי זה לרומם את רוחם, לנשאם ולקדשם... חייבים אנחנו להודיע את השבח הכללי של כנסת ישראל, את טהרת נשמתה, את האורה האלקית שבה. ראוי הוא הכלל לסנגוריא וללימוד זכות, וכדאי הוא הכלל לתנחומים ולהתרוממות – "עת לחננה, כי בא מועד".

שם, עמ' קד, מאמרי הראי"ה עמ' 279 ועמ' 285

"יציץ ויפרח ישראל"

הגלות, מיעטה את צביוננו, דיכאה אותנו, אבל לא השמידה אפילו גרגר אחד של סגולותינו. כל מה שהוא מוכן לנו, הרי הוא נמצא אתנו. כל מה שהוא צריך להיות גדול ופורח, הוא קטן, קמוץ וכמוש, אבל הכל יתגדל, הכל ישוב לפרוח – "יציץ ופרח ישראל".

אורות התחיה, פרק סב

הגיע זמן לכל עבדי ד' לנחם את ישראל, לשמח לב עגומים בנחמת ציון, וביסוד אתחלתא דגאולה, המתגלה ומתראה בבנין ארץ בית חיינו.

עין בעין אנו רואים כי באה עת לחננה. הארץ הנשמה הולכת ונבנית, ירושלים עיה"ק הולכת ומתפארת, ב"ה, בבניינים נחמדים על ידי אחינו בני ישראל, הבאים לשחר פניה ולבקש שלומה ופארה – רואים אנו כי הנצנים נראו בארץ.

כח אור קדוש אנו צריכים להעיר עתה, מבית ומחוץ, להוסיף חמדת עם־ד' לארץ חמדה, וקדושתם של ישראל כשחר פרוש על ההרים – – – לקרב קץ נחמה ולרחם אום־לא־רוחמה "ובמקום אשר יאמר להם לא־עמי אתם, יאמר להם בני א־ל חי" (הושע ב, א).

אגרות הראיה ח"א, עמ' עד

"כל המתאבל על ירושלים – זוכה ורואה בשמחתה"

מרן הרב זצ"ל היה רגיל לבאר את דברי חז"ל (במסכת תענית ל, ב) "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה": לכאורה יפלא הדבר, שאמרו "זוכה ורואה בשמחתה" ולא אמרו: "זוכה ורואה בבניינה", שהרי העיקר הוא בניינה של ירושלים ואילו השמחה טפל לה? אבל – אמר הרב – חכמינו ידעו כי כשיגיעו הימים שנזכה לראות בבניין ירושלים, יראו זאת כולם, כל מי שיחיה באותה תקופה, ובתוכם גם אלה, שלא התאבלו כלל על ירושלים, אולם הרגשת השמחה – זו תהיה נחלתם של אלה שהתאבלו והצטערו בצערו של החורבן, שהתגעגעו וציפו לבניינה של ירושלים.

ובימים הגדולים שלאחרי אישור הצהרת־בלפור בסאן־רימו, על־ידי כל אומות־העולם, הוסיף מרן הרב זצ"ל ואמר, כלפי אלה שלא גילו שמחה מספקת לגודל המאורע: "ישנם אנשים מישראל, שהכרזה זו של אומות העולם, על זכותו המלאה של עם ישראל על ארצו, אינה מעוררת אצלם שמחה, מתוך שעיקר אבלם התרכז בחורבן הרוחני של

ירושלים, של ארץ־ישראל, ואילו העלבון הצורב על שהארץ נתונה בידי זרים והם השולטים בה – זה לא הטריד אותם, ועל כך לא התאבלו במיוחד.

אבל לאלה שלאורך חייהם, נשאו בלבם אבל ויגון, לא רק על חורבן ירושלים, על שממת ארץ־ישראל, אלא גם על זה שזרים מושלים בה, על שגלה כבוד מישראל, על שגלה כבוד מלכות מעמנו ומארצנו, בשבילם הכרזת אומות־העולם, שארץ־ישראל צריכה לחזור לעם ישראל, היא מקור שמחה, הם הזוכים ורואים בשמחתה.[23]

שמחה בבנין־הארץ תתקן חטא בכיה־של־חינם

פתגם־החודש של מרן הרב זצ״ל לחודש מנחם־אב הוא: ״גילת־עם בשביבי־אור־ישועה, תקומם את אשר הרסה בכיה־של־חינם״.[24]

יפה מפרש את הפתגם, הרב עוזי קלכהיים (שליט״א) [ז״ל], במאמרו ״באר מגד ירחים״[25]: ״תשובת־משקל לחטא דיבת־הארץ ומאיסתה, היא חיבת־הארץ, והתשובה לבכיה־של־חינם היא ״גילת עם״ ושמחתו על כל שלב של בניין. ולמרות שעדיין לפנינו רק ״שביבי ישועה״ – ניצוצי גאולה חבויים, והתהליך נמשך זעיר פה זעיר שם, עלינו לקדם ולזרז תהליך זה בכל כוחנו.

ישתוקק העם לחונן את ארצו בתכלית־הכוסף, כדבר החבר בסיום ספר ״הכוזרי״: ״כי ירושלים אמנם תבנה, כשיכספו בני ישראל אליה תכלית־הכוסף, עד שיחוננו אבניה ועפרה״, ואז יתגלה הקשר המהותי שבין העם לארצו, ויכופר החטא שהביאה הבכיה־של־חינם, ינוחם העם בגילה ורנן, הצומות – יהיו למועדים, והאבל – לששון ולשמחה״.

״אין צורך במובאות מדברי מרן הרב זצ״ל להסברת נושא זה – נקודה זו היתה מקור חיותו ושאיפת חייו. קריאותיו לעליה לארץ, שמחתו בבניינה, ציפייתו העמוקה לגאולתם השלמה של ישראל, פזורים הם לאורך כל משנתו״.

באר מגד ירחים, עמ׳ יב. מהדו״ב עמ׳ קמג

עוד יפוח הרוח,

בציון – רוח חיים,

עוד ינשא ברמה

דגל ירושלים!

אורות הראיה, עמ׳ עג

---

23. כבזוהר המובא לעיל פרק לח, עמ׳ 493.
24. באר מגד ירחים עמ׳ קמג.
25. שם עמ׳ קמה־קמו.

"גדולות הן צרותינו, וגדולות גם תנחומותינו"

גדולים אנחנו וגדולות הן משוגותינו, ובשביל כך גדולות הן צרותינו וגדולות גם תנחומותינו.

אורות התחיה, פרק ה

"נחמו, נחמו עמי"

"נחמו נחמו עמי" – אבל בכתב אש־גחלת־שחורה, חרותות על לבנת־פנינו אותיות השאלה הגדולה, שאלת־הנכאים: "ואיך אנחם?"

– – – מעוז האומה, הודה והדרה, יפעת־כבודה וששון־עוזה, הלא הוא באמת רק רוח־קדשה המתגלה במשמרת־חייה, אור תורתה, אשר בעדה באו באש ובמים. ואם בנינו־בונינו באים אל ארצנו, ובידיהם כשיל וכילפות, להחריב את מעוז־המקדש, עוד בטרם החל להבנות, וכל רעיון־קודש וכל מורשת־אבות למרמס הם, – – – ואיך אנחם?

אבל הלא דבר־ה' הוא, הקורא אלינו לאמור "נחמו נחמו עמי", דבר־ד' אשר יקום לעולם – – – על כן נתחזק ונתעודד ונאמר "שובי נפשי למנוחיכי", – – – כי קרוב היום אשר כמחלום־בלהות יקיצו כל הנתעים – – – ובבוקר־לא־עבות אחד, שוב ישובו אלינו כל העדרים הניטעים – – – ישובו ויבואו אלינו כל הבנים אשר רחקו, והדרת־הקודש תראה על כל מעשי בונינו, אשר בארך חמדתנו ותפארתנו – ואז ננחם.

התור, תרצ"ב, גליון י;
מאמרי הראי"ה עמ' 184-186, מאמר "נחמו נחמו עמי"

"המאור שבתורה יחזיר למוטב"

כי מי כישראל גוי קדוש, עם חכם ונבון, החפץ בהגדלת תורתו והאדרת חכמתה, החפץ באמת לשמוע דבר ד', אבל הוא דורש סגנון רענן וחי.

ואנחנו תופשי התורה בארץ־ישראל בכלל ובירושלים בפרט, חייבים להתאמץ להמציא לעמנו את מאווייו הרוחניים בצורה הנאה ביותר, ואז אור חדש על ציון יאיר, המאור שבתורה יחזיר למוטב את הבנים שנתרחקו, התלמוד יביא לידי מעשה, וקרן גאולה וישועה תתרומם על עם־ד' ועל אדמת־קדשו, וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו – "כי מציון תצא תורה ודבר ד' מירושלים".

הרצאת הרב, ירושלים תרפ"א, עמ' 21[26]

---

26. נדפס גם בסוף ספר אורות התורה.

שיר הנחמה

ניחומים ימלאו כליותי,
וששון ידשן עצמותי,
מציון תבאנה תנחומותי,
– כי יהפך לשחר ערבי

ואלקי אבי, לי יביא,
את אליהו הנביא.

בני הנפוצים בעברים,
יאספו יחד לעדרים,
ילקטו כל הנפזרים,
וירונו בראשי ההרים
– בארץ תאני וענבי!

ואלקי אבי, לי יביא,
את אליהו הנביא.

מגלות לי יקרא דרור,
וממחשך אצא לאור,
למרום־הרים ממעמקי בור,
ומארץ מאפליה להר־המור
– ומבשר טוב יניס כל עצבי

ואלקי אבי, לי יביא,
את אליהו הנביא

עולת ראיה, ח״ב, עמ׳ ריב

פרק מ

חמישה עשר באב

אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה־עשר־באב וכיום־הכיפורים – – – ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים.

תענית כ״ז, ב

שמחה, גבורה וצניעות[1] – זרי־הפרחים למחולות־המחנים בין כרמי יהודה

לוח ״ארץ הצבי״, תער״ב: באר מגד ירחים, עמ׳ קמב

נסתם חלון המצרי [מן המיצר קראתי י־ה, בין־המצרים], ונסגר שער הדלק [דליקת בית מקדשנו בתשעה־באב], ושלם ישלם המבעיר את הבערה, ועתיד הוא להיות חומת אש סביב[2] – – – ונפתח שער הניצוץ, כי נבנית בתולת ישראל ויצאת במחול משחקים, וליהודים אורה ושמחה ויום־טוב בט״ו באב.

מהריעב״ץ ז״ל, סידור ״בית יעקב״

---

1. וכאן מקום להביא תשובת מרן הרב זצ״ל, שנכתבה בטבת תרצ״ה, למר משה יורוביץ ז״ל, שריכז את פלוגת ההכשרה של תנועת תורה ועבודה בפרשבורג: ״על דבר הריקודים – חס מלהזכיר פריצת גדרי תורתנו הקדושה, ודרכי הצניעות והטהרה שהם מוחזקים בין שלומי־אמוני־ישראל מעולם.
חלילה לחקות את פורקי עול תורה ויראת שמים, ולהכשל אפילו בשמצא דשמצא דאביזרא [דעריות] האסורה והמגונה.
הרגש החברתי מתחזק וכבוד הבנות בישראל מתפאר, דוקא עם יסוד חיי־הקודש. ואפילו בנות עמים אחרים, היודעות פרק בתרבות, יכולות להעיד על היתרון של כבוד האשה ויחס ערכה החברתי, שהוא מרומם על פי תרבותנו והליכות חיינו – על פי היהדות בטהרתה – לעומת אחרים המתפארים בכאלה ותוכם ניחר.
והייתם קדושים, ותזכו לעלות על אדמת הקודש, לבנותה ולהבנות בה על פי התורה והמצוה״ (שו״ת עזרת כהן, סי ל׳).
2. עי׳ בהקדמת ספר עולת תמיד (על מסכת תמיד) להגאון בעל ״ערוגות הבושם״ (מהר״מ גריגוולד ז״ל).

"ובת סגן [שואלת] מבת משוח־מלחמה"

שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי־לבן שאולים.

תענית, שם

תנו רבנן: בת מלך שואלת מבת כהן גדול, בת כהן גדול מבת סגן, ובת סגן מבת משוח מלחמה.

שם, ל"א, א

מרגלית יקרה נשתמרה לנו, מתורה שבע"פ של מרן הרב זצ"ל, על ידי הגרש"י זווין ז"ל:

לא יהיה הדבר להגזמה, אם נאמר שמרן הגרא"י הכהן קוק זצ"ל, היה בדורנו היחיד בין גדולי התורה, שהיה שליט בהלכה ובאגדה כאחת.

– – – יחיד היה הרב במובן זה של משנה־גדלות – בהלכה ובאגדה, בנגלה ובנסתר. – – – בעצמו של דבר היה הוא גופו בבחינת הלכה ואגדה, אישיותו היתה מורכבת משני יסודות אלה – – – וכאישיותו כך תורתו.

– – – הרב יושב ודורש, ושוטפים לאזני המקשיבים מאמרים ממדרש ומזוהר ומספרי קבלה. ובאמצע, בין אגדת־סתרים לרעיון־סוד, שילב גם דברי הלכה.

"במשוח־מלחמה אין דין ירושה, ואין קדושתו נמשכת ממנו לבניו"

על חיי־עולם וחיי־שעה נשא מדברותיו. המלחמה והשלום – הראשונה היא בחינת חיי־שעה והשני – חיי־עולם. אין במלחמה תכלית לעצמה, היא אינה אלא הכרח זמני, ומטרתה לשלום קבוע. – – – ובזה נבין את ההלכה האומרת שאין דין־ירושה במשוח־מלחמה (יומא עב, ב), וכן פסק הרמב"ם שבכל הממונים והשררות, מעמידין בנו או הראוי ליורשו תחתיו, מלבד משוח־מלחמה. כי משוח־מלחמה כל תפקידו הוא לערך של חיי־שעה, ולכן אין בו הגדר של ירושה, שעניינו הוא ההמשך, "נחלה שאין לה הפסק".

והרב המשיך ואמר:

ובזה תתיישב קושיא עצומה שהקשו המפרשים [בהגהות מהריעב"ץ וחי' הרש"ש] על אותה ששנינו בברייתא בסוף מסכת תענית, בת מלך שואלת מבת כהן גדול, בת כהן גדול מבת סגן, ובת סגן מבת משוח־מלחמה, הרי שסגן גדול ממשוח־מלחמה, ואילו בסוף מסכת הוריות מפורש שמשוח־מלחמה קודם לסגן!

ולפי הנאמר יובנו הדברים: בעצמותו אמנם משוח־מלחמה חשוב יותר מסגן, אבל שם – במסכת תענית – הרי המדובר הוא לא על המשוח ועל הסגן עצמו, אלא על בנותיהם, היינו בתו של מי קודמת, והואיל ובמשוח מלחמה אין דין ירושה, כאמור, שאיננו אלא בגדר של חיי־שעה, ואין כוחו

וקדושתו נמשכת ממנו לבניו, לכן בת־סגן – שאצלו קיים דין ירושה – חשובה יותר מבת משוח־מלחמה.

אישים ושיטות, עמ' 213-210,

מהדו"ב ירושלים ה'תשס"ז, עמ' רטז-ריז

וזאת התרומה אשר תקחו מאתם – – – ותולעת־שני דא איהו ט"ו באב דבנות ישראל הוו נפקי במאני דמילת – – – ט"ו באב איהו קיימא בחדוה על בית ישראל[3].

זוהר תרומה, דף קל"ה, א

"יום שכלו בו מתי מדבר"[4]
– – – [וחזר הדיבור למשה]"

בנבואתו העליונה של משה רבינו ע"ה, היתה גם האמירה שלו אל אלה שנצטוה עליהם – 'צו את בני ישראל ואמרת אליהם' – באה מהמקור האלקי־הראשוני, כמו הדיבור עצמו שבא אליו מפי הגבורה.

– – – כל ההבעה של דבר ד' זה, שבאה בכל אופן שהוא מפי משה לעושים, לשלוחים או לעוזרים, הכל בא מתוך המעיין שאינו פוסק, מהמקור הראשון של הדיבור האלקי בעת הופעתו למשה – 'וידבר ד' אל משה לאמר' – וכח ההשפעה המקורית של הדיבור אל משה, בעוצם חיותו, הופיע גם כן בהאמירה שלו אל בני ישראל.

עולת ראיה, ח"א, עמ' קיח וקכא

[ועיין רבנו בחיי דברים, עה"פ (ב, טז) "ויהי כאשר תמו' וגו' – – – גם אצל משה גדול מאוד (היום) בחזרת הנבואה אליו (באספקלריא המאירה) – – – ומעתה יהיו הכל שמחים כאחד, משה ובני ישראל].

"יום שהותרו השבטים לבוא זה בזה,
יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל"[5]

הגאון־העמקן ר' דוד טביל ז"ל, רבה של מינסק, תלמידו המובהק של ר' חיים מוולוז'ין ז"ל, מפרש עיקר טעמי עיצומו־של־יום:

---

3. וראה ביאור הדברים ב"בני יששכר", מאמרי תמוז-אב, מאמר ד' בתולה במחול, סוף אות ד', ועי' פרי צדיק לספר דברים, מאמרי ט"ו באב, סי' ו'.
4. עי' טוב ראיה, חי' בבא בחרא, מאמרי רבה בר בר חנה, תא ואחוי לך מתי מדבר וכו' (מאמרי הראי"ה עמ' תמב אות יב).
5. עי' בירושלמי סוף מסכת תענית: "מקרא קראו וריחקוהו, מקרא קראו וקירבוהו", ויפה נתבארו הדברים ע"י מהר"ש יפה ז"ל ב"יפה מראה" שם.

עזרא וסיעתו התפללו לבטל מהם יצרא־דעבודה־זרה ונתקבלה תפילתם (יומא סט, ב), – – – אולם לא הועילה תפילתם לעקור אותו מכל וכל, כמצות חז״ל שאמרו שהעוקר ע״ז צריך לשרש אחריה, כי נשאר ממנו שורש פורה ראש ולענה, אשר הוא קשה כע״ז ויותר ממנה, והיא המחלוקת ופירוד הלבבות – – – כי כאשר העובד ע״ז הוא כופר באחדותו יתברך ומשתף לו דבר אחר, ככה עוון המחלוקת ופירוד הלבבות בין אנשי האומה הישראלית הוא עצם הכפירה באחדותו ית׳, כי שורש אחדותו הוא המחייב שיהיו כללות העם הקדוש הישראלי מתאחדים יחד באהבה ואחוה וריעות, אגודים יחד, צמודים כאיש אחד, בלי שום פירוד והתחלקות.

– – – וזו אמיתת עניין ׳לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב ויום הכיפורים׳, כי כל אלו השמחות [המנויות בגמרא] היו על השראת השכינה בישראל, ששבה לשכון בתוכנו, אחרי שנסתלקה מאתנו. – – – כי כל זמן שלא הותרו השבטים לבוא זה בזה, או כל זמן שלא הותר שבט בנימין לבוא בקהל, לא היתה ביניהם ההתאחדות בשלמות, ולא זכו להשראת השכינה בשלמות. וביום שהותרו לבוא זה בזה, וכל שהותר שבט בנימין לבוא בקהל, חזרה ונשלמה ההתאחדות, ושוב היו מוכנים שישכין ד׳ שכינתו בקרבם כמאז, ולזה גדלה השמחה ביום ההוא כשמחת יום הכיפורים ממש, שבו ניתנו לוחות האחרונות ונתרצה להם הקב״ה, ונצטוו על מלאכת המשכן אשר תכליתו להשכין שכינת ד׳ בקרבנו.

בית דוד, דרוש ו

״ראו שיותר טוב לקרב את שבט בנימין שהעיקר הוא אהבת ישראל״

אף שהיה להם טעם על מה שנאסר בתחילה, מכל מקום עכשיו הותר, ומשמע שהשיגו באותו יום דעת גדולה יותר, וראו שיותר טוב לקרב את שבט בנימין, אף שמקודם סברו שההרחקה טובה יותר, וזה היה היום־טוב, שבו זכו לְדַעַת שלמה יותר, שהעיקר הוא אהבת ישראל.

שפתי צדיק, לאדמו״ר רפ״ם מפילץ ז״ל, דברים, לט״ו באב, אות ה

״ישראל ישוב על מכונו, ונח שבטיו ישוב אליו באחדות הרמונית״

שכחת השבטים ליחוסם – הכנה היא לאחדות האומה. בתקופת הגלות יכולה היתה חלוקת השבטים לגרום, שכל שבט יפרד לגמרי מכללות האומה.

והגר״י ענגיל ז״ל כתב ב״גליוני הש״ס״ (תענית ל, ב) – עפ״י שו״ת מהרי״ל סי׳ קא – דהך דרשא ״ממנו – ולא מבנינו״ לאו דרשא גמורה היא, רק שהיו נשאלין על השבועה, וזה היה להם פתח להתירה.

המנהגים וההדרכות, כל ערכי החיים הפנימיים והחיצוניים, אשר בהיות כל שבט קבוע במקומו, הוסיפו אור ותיקון ובנו את עולמם של בני השבט - הנה בזמן הבלבול והערבוב היו מביאים לסתירה ולהרס.

והיתה זו עצת ד' אשר יעץ, שהתעוררות הנשמה הכללית, תבוא אחרי מחיית הקווים הפרטיים, ומתוך האחדות הבלולה יתגלה ויצא תוכן חיים מתוקן ומסודר, ישראל ישוב על מכונו וכח שבטיו ישוב אליו באחדות הרמונית. מזבח ד' ההרוס יבנה שוב על ידי שנים עשר אבנים "כשנים עשר שבטי בני יעקב, אשר היה דבר ד' אליו ישראל יהיה שמך.

אורות, ישראל ותחייתו פרק כז, עמ' מג-מד

"חילוקי ההוראות והמנהגים
- אינם פוגמים את האחוה"

אין חילוקי ההוראות והמנהגים השונים פוגמים את האחוה [והאחדות הלאומית], בזמן שכל אחד מכבד את המסורת של חברו, ועוד יש בחלופי הגוונים משום עושר-רוח, המתקבץ בצורה הרמונית בכללות האומה.

- - - בעת הגמר של הצביון הלאומי במילואו, - - - אז נחיה על פי מסורת חיה המפכה מנשמת האומה ומאוגדת באגד מלא חיים עם תורת אלקיה. וכדי לבוא לחיי-עולם כאלה, צריכים אנחנו לעבור את הפרוזדור של חיי-שעה. - - - וכל המקדים ומהרס את המסורות בדרך זלזול, מכניס מהומה באומה, - - - אינו מקדים את גאולתנו אלא מאחר אותה. ונקוה לימים אשר עץ אפרים ועץ יהודה יהיו לעץ אחד, וישראל יהיה גוי אחד בארץ, כי יקבצו עליו כל נקבציו.

אגרות הראיה, ח"ב, עמ' רד

"סטרא דקדושה - שרי בפירודא וסיים בחיבורא"

וזאת היא נחלת ד' בכל דרך הקודש: הפרדה על מנת [שתבוא אחר כך] התחברות. להיפך מן ההכללה הגסה, המדברת גדולות ואומרת לאגד הכל בחבילה אחת, ומאבדת את כל הוד רוחני ואצילי - - - סטרא אחרא שרי בחיבורא וסיים בפירודא, וסטרא דקדושה שרי בפירודא וסיים בחיבורא, ושם גופיה איקרי שלום.

אורות הקודש, ח"ב, מהדורת ירושלים תצח"ר, עמ' תנד

אחדות וליכוד
ושמירת מסורת-אבות של כל העדות

וכפי שהורה מרן הרב זצ"ל, כך פעל וכך הפעיל בבואו לכהן ברבנות יפו:

וכן נלחם לביטול חילוק השחיטה בין פרושים לחסידים, שהיה ביפו לפני בואו, ונתאחדה על ידו, וכן השתדל לאחד את בני שאר העדות, הספרדים והתימנים וכו'.

ועם זאת עיכב בכל עוז הנהגת קלות בשמירת גדרי הדינים והמנהגים המיוחדים במסורת-אבות של העדות השונות, שיש בהם משום "אל תטוש תורת אמך".

לג' באלול, ה'תצח"ר, חלק א סע' לה, עמ' יד-יח

"יש חומרא גדולה במנהגי ישראל, שהרי חכמי-דורות גדולים וקדושי עליון נהגו כך"

וכך כתב מרן הרב זצ"ל להגרב"צ עוזיאל ז"ל:

במקום שיש צד-מחלוקת, כגון לשנות בפני רבים, את מנהגם הקבוע להם מאבותיהם, במקום שרבים עומדים דוקא על המנהג המקובל להם – בזה אין שום חילוק [במידת החומרא] בין המנהגים, ובין מנהג שיש בו צד-איסור ובין מנהג שאין בו צד-איסור, שניהם שווים שאסור לשנותם, וזהו עיקר הדין של "אל תטוש תורת אמך".

באמת יש חומרא גדולה במנהגי ישראל, וידוע שכמה גדולים האריכו בדברי הירושלמי (בבא מציעא, פרק השוכר את הפועלים), במה שאמרו מנהג מבטל הלכה, שיש בזה הרבה פרטים, אלא שישנם סוגים שונים במנהגים, וכל מנהג שלא הותקן על פי ותיקין אין חוששין לו.

אבל בנידון דידן, בענין קבלת המבטא, חלילה לומר שלא הותקן על פי ותיקין, שהרי חכמי דורות גדולים וקדושי עליון נהגו בכך, ואיך זה נאמר לנהוג בהם זלזול ולשנות את קבלתם. והרי אפילו בניגונים ובפיוטים כתב הרמ"א (בסי' תריט) בשם מהרי"ל, "ואל ישנה אדם ממנהג העיר, אפילו בניגונים ובפיוטים שאומרים שם" – – –.

"אי אפשר לעשות את המנהגים כעיר פרוצה, שכל אחד ישנה כחפצו או כפי רוח הזמן"

ויש להאריך הרבה בכל פרטי המנהגים וגדריהם, אבל זהו דבר פשוט שאי-אפשר לעשות את המנהגים כעיר פרוצה, שכל אחד ישנה כחפצו, או כפי "רוח הזמן" שלא מדעת חכמים, אפילו במנהגים הקלים.

והרמב"ם בריש הלכות ממרים – – – השוה את המנהגות לעקרי גופי-תורה, וכללם בכלל עיקר תורה שבעל פה.

ועל כן, לא מפני שהונהג בדיבור-החול מבטא מיוחד, אנחנו צריכים לשנות בדרך הוראה את המבטאים האחרים המקובלים אצל כל עדה ועדה מהעדות הקדושות שלנו, גם בענייני התפילות וכל ענייני תורה ומצוות התלויים בבטוי שפתים, עד אשר יערה עלינו רוח ממרום, בבוא גואל צדק, ושבו שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחילה, ואז

נדע איזה דרך ישכן אור, להשיב לכל עם־ד׳ חוקה אחת, בלא שינוי ופילוג דעות ומנהגים, ועץ־יהודה ועץ־אפרים יהיו לעץ אחד, במהרה בימינו אמן[6].

שו״ת אורח משפט, יח

״יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה״

יש מרבותינו אומרים, כי לפי שברכת־המזון קבעו בה עניינים של הודאה, על הארץ הטובה ועל מלכות בית דוד, והיה זה הנס חשוב להם מאוד, קבעוהו עמהם, לברך עליו בנפש שבעה ובלב שמח.

חי׳ הריטב״א, בבא־בתרא קכא, ב

״שמור בתוכנו כח־חיים פנימי נפלא – – – באחרית־הימים תשוב אלינו הגדולה הנשגבה״

בברכת־המזון קבעו חז״ל, כי ראוי לאיש הישראלי, שהוא יושב אל השלחן אשר לפני ד׳, שלא יפול לבבו ממראה עיניו מנפילת הגלות, ואל יתייאש מרוממות הסגולה של כנסת ישראל ועתידותיה – – – ועל כן תקנו ביבנה את ברכת הטוב והמטיב כנגד הרוגי ביתר, אשר בנפילתה נגדעה קרן ישראל לשעתה.

״הטוב – שלא הסריחו״ להיות לאות שגם בשעה שאנו מוטלים כנטולי חיים מחרב האויב, שמור בתוכנו כח־חיים־פנימי נפלא השומר על צורתנו העצמית, ולא תשיג יד הגלות וההריסה לבטלה. ולא זו בלבד, אלא שגם לא תגע באושר הכללי השמור לנו לעולם, ובא הסימן לדורות בהמשך הדברים – ״והמטיב – שניתנו לקבורה״, והיינו כשם שהקבורה מורה ומלמדת על שמירת ישני־עפר עד עת קץ, שיעמדו לגורלם וישובו לתחיה, כך גם אנו בטוחין שבאחרית הימים תשוב אלינו הגדולה הנשגבה של עמנו, ותתקיימנה התקוות היותר רוממות.

ע״פ עולת ראיה, ח״א, עמ׳ שסו־ז

[ועיין מה שכתב הגאון ר׳ מאיר שמחה ז״ל ב״משך חכמה״ פ׳ עקב עה״פ ״ואכלת ושבעת״, ד״ה ״ויש להבין מה שאמרו הטוב והמטיב וכו׳״].

---

6. בירורי ההלכה של מרן הרב זצ״ל על שינויי המבטאים בתפלה, נדפסו בשעתם בכמה אכסניות תורניות, ועתה זכינו לכינוסם בספרו אורח משפט, סי׳ טז-יח. הדברים עוררו בשעתם דיונים רחבים, עי׳ בשו״ת הר צבי, או״ח סי׳ ד׳, שו״ת ישכיל עבדי ח״ב, או״ח סי׳ ג׳ וח״ד או״ח סי׳ ג׳. ארץ טובה סי׳ ה׳ ושרידי אש, ח״ב, סי׳ ה׳ (על דברי זה האחרון, הגרי״י ווינברג ז״ל, ראה תשובת הגרצ״י קוק (שליט״א) [זצ״ל] בסוף ״אורח משפט״, עמ׳ רסה). וראה מאמרו המאלף של הר״ר שמואל הכהן ווינגרטן (שליט״א) [ז״ל] ״נוסח אשכנז בהברה הספרדית״, ב״טורי ישורון״, ירושלים, תשרי תשל״ה.

"יום שפסקו מלכרות עצים למערכה"

עיין מה שכתב אדמו"ר הגאון ר' צדוק הכהן ז"ל מלובלין, ב"פרי צדיק" לספר דברים (מאמרי ט"ו באב, סי' ג'): "והטעם האחרון שבגמרא [ליו"ט של ט"ו באב], שבו ביום פסקו לכרות עצים למערכה, מרמז על הוספת התלהבות הקדושה בנפש מיום הזה – – – ותיקנו להתנדב עצים, להלהיב אש הקדושה על המזבח".

"חידוש היקוד על המזבח
פועל חידוש עצום בכל נפש"

"והאש על המזבח, תוקד בו לא תכבה, ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר" (ויקרא ו, ה) – חידוש היקוד על המזבח, בעריכת העצים בבוקר בבוקר, פועל הוא חידוש עצום בכל נפש, בכל רוח ובכל נשמה בישראל, להגות בפלאי א-ל-דעות, להתענג ממתק-זיו-אהבתו ונועם תורתו המתחדשת בכל יום תמיד – "בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע כלמודים" (ישעיה נ, ד).

עצי הקודש החדשים, המגדילים את אש המזבח, מעוררים כח החיים המעשיים בכל נשמה, להחיש מעשים טובים, ששלהבת אש הקודש בוערת בתוכיותם.

עולת ראיה, ח"א, עמ' קכד

"עד כאן עסקו באש המזבח,
ועכשיו יהיו עוסקים באש התורה"

מכאן ואילך מאן דמוסיף יוסיף – כלומר עד כאן עסקו באש המזבח, ועכשיו יהיו עוסקים באש של תורה.

עיון יעקב, תענית שם

סמכו חכמים חובה של הוספת הלילה ליום בתלמוד-תורה, לסיום כריתת העצים למערכה, לרמז שכל העוסק בתורה בלילות החורף לאור הנר, דומה כאילו בית-המקדש בנוי בימיו ועצי המזבח דולקים ומאירים לפניו.

"ספר התודעה", ח"ב, עמ' תכט

"מכאן ואילך – דמוסיף יוסיף [חיים על חייו]"

"יום שפוסקין בו מלכרות עצים למערכה" – ופי' רגמ"ה (בבא בתרא קכא, ב): "ולפי שעה שהיו עסוקים לכרות עצי המערכה, היו מתבטלין מתלמוד תורה, אבל אותו היום פסקו ועשאוהו יום טוב, שמכאן ואילך היו עוסקין בתורה[7].

---

7. בחודשי-מחלתו האחרונים הפסיק מרן הרב זצ"ל לעיין (כפי שהיה רגיל בהצצה קלה-מהירה),

ואמרו בגמרא "מכאן ואילך דמוסיף יוסיף", ומיירי במי שעוסק תמיד בתורה כל היום, ומט"ו באב צריך להוסיף גם בלילה. - - - ואיתא בגמרא (עירובין סה, א), לא איברי סיהרא אלא לגירסא, פי' לחזור על לימודו, שזה נקרא גירסא, דלענין סברא אמר בגמרא אחרי זה, אמרי ליה לר' זירא מחדדן שמעתך, אמר להו דיממי נינהו!

פרי צדיק, דברים, מאמרי ט"ו באב, סי' ה'

"בתלמוד מרובה – הנשמה מתעלה"

ריבוי הלימוד מקשר את הקדושה העליונה בלב האדם, אף על פי שאינו יורד לעומקם של דברים. - - - כשהאדם צמא לדבר ד', משתוקק ללמוד הרבה, ומשביר צמאונו בתלמוד מרובה – הנשמה מתעלה!"

אורות התורה, פרק ו, טז

"בהתאמצות גדולה אפשר היה להסיעו מלימודיו, אל טעימה כלשהי, להחזיק את קיומו"

רבה של חיפה, הגר"י קניאל ז"ל, כותב:

לא פחות מהגאונות־של־מתנה, היתה בו גאונות־של־עבודה, שקידה והתמדה עד למסירת־נפש על התורה. כשלמד בישיבת ולוז'ין, ושקידתו היתה למעלה מכוח אנושי (ששים דף גמרא עם המפרשים היה לומד בכל יום בעיון), עד שנחלש ונפל למשכב. בא אליו הגאון הנצי"ב ז"ל לבקרו, והוכיח אותו על שקידתו הבלחי־מוגבלת ואמר לו: 'גם אני הייתי שקדן בבחרותי, אבל ידעתי גם לקבוע שיעור לענייני בריאות הגוף, וקבעתי ללמודי רק שש עשרה שעות במעת־לעת ולא יותר, ואתה התמכרת ללמודיך עד כדי שכחת עצמך לגמרי'.

ואני הגבר זכיתי שרבנו קבע אתי שיעורים, וראיתי את אש־הקודש שהיתה יוקדת בלבו לאהבת התורה, כשלהבת העולה מאליה בלי גבול, ורק בהתאמצות גדולה אפשר היה להסיע אותו מלימודיו, אל טעימה כלשהי להחזיק את קיומו.

ופעם עברתי עם אחד מחכמי ירושלים על יד בית הרב בשעה מאוחרת אחרי חצות הלילה, וראינו אור בבית. חפצנו לדעת מי הוא המפריע את מנוחת הרב בשעה כל כך מאוחרת, אחרי טרדות כל כך קשות שעברו עליו במשך היום כולו. ומה נשתוממנו כשראינו את הרב בכבודו ובעצמו, וספר גדול בידו, והוא רץ אנה ואנה על פני האולם, והוא גומא דף אחרי דף בהתלהבות שאין דוגמתה. אז אמרתי לאיש־שיחי: עכשיו אפשר להאמין למה שסיפרו לי, כי בהיות רבנו רב ביפו, עבר פעם במשך

בעיתון היומי שהגיע אליו, באמרו שמבחינתו הרוחנית הנפשית אין הוא נתון לחדשות היומיומיות, אלא שמעמדו חייב אותו לעקוב אחרי המתרחש, אולם עתה הוא משוחרר מזה, ויכול להקדיש גם זמן זה לתורה.

שלושים יום על כל הש״ס בבלי, כי בכוח תפיסתו הגאונית בצירוף שקידה עצומה כזאת, אפשר לעבור על כל גלי הגלים של ים־התלמוד במשך זמן קצר.

מדרש הרב, ירושלים תרצ״ז, עמ׳ יד,

נדפס שוב בקובץ ״מאבני המקום״ יא, עמ׳ 69 ואילך

״מען דארף דאונען גמרא!״

לא פעם היה הרב מזרז את מקורביו, לחזור על תלמודם במהירות, כשאין באפשרותם ללמוד בעיון כראוי, והיה אומר: מען דארף דאונען גמרא! [צריכים להתפלל גמרא! היינו לעבור על דברי הגמרא בשטף, כדרך שרגילים בתפילה שגורה].

״שהרבה ענינים יעברו דרך הפה והמחשבה - חיי רוח בחפץ של גדלות ורוחב התפשטות״

בכתביו מייחד מרן הרב זצ״ל את הדיבור על דרך־לימוד זאת, ומשבץ אותה בין ״חמשת דרכי הלימוד״ (אורות הקודש, ח״א, פרק נז, עמ׳ עב־עג):

> לימוד של ריהטא – זאת היא גירסא במהירות גדולה, בריפרוף על העניינים, כמה שאפשר לקלוט, רק שהרבה עניינים יעברו דרך הפה והמחשבה, ולפעמים מדלגים איזה תיבות וקולטים אותם דרך המחשבה. מעשירים בזה את הידיעה בעושר כמותי, ומעודדים את חיי הרוח, חפץ הגדלות ורוחב ההתפשטות.

אורות הקודש, ח״א, עמ׳ עד

לימוד עיוני בבירור השיטות, לאסוקי שמעתא אליבא דהילכתא

אולם ברור שאין זה אלא לימוד של חזרה, ואילו בהדרכותיו של הרב לבני הישיבה – בשיחות ראש־חודש וכו׳ – היתה דעתו נתונה ללימוד העיוני המעמיק והמברר, העוסק בשיטות השונות והשוואתן, אולם חותר לנקודת־האמת – להלכה הברורה – לאסוקי שמעתא אליבא דהילכתא, כאשר תחזינה עינינו בתשובותיו המקיפות, שהן דוגמא קלסית לתלמוד־גדול המביא לידי מעשה־רב.

ואף על פי שהתייחס בביקורת מסויימת לדרך לימוד־ההבנה שנתקבלה בישיבות, במידה שהתרחקה מדרך־המלך הרחבה של בירור הסוגיא בהיקיפה המלא ומחתירתה להלכה[8],

---

8. כך אמר לי מרן הרב זצ״ל: מקובלני מפי הגאון ר׳ ראובלה ז״ל [רבה של דווינסק]: ״כל סברא שבעולם היא חשודה, היא צריכה להיות מפורשת [בגמ׳ או בראשונים], או כמעט מפורשת!״

העריך רבות את עצם הניתוח ההגיוני וההסברה ההגיונית, כדרך ברוכה המרחיבה את דעת הלומד ומרווה בתבונתה את שדות העיון התלמודי. "ההסברות המתחדשות בדרכה של התורה הנגלית" הושוו אצלו ל"רחובות־הנהר של הבינה העליונה" (אורות התחיה, פרק נה).

ה'אבני נזר' הוא מן היחידים, שניגשו לבירור הלכה בדרך הניתוח של ההבנה!"

חיבה יתירה נודעה ממנו לתורתו המעמיקה של אדמו"ר מסוכצ'וב, הגאון ר"א בורנשטיין ז"ל, בעל "אגלי טל" ו"אבני נזר", והוא המריץ את מעולי תלמידיו לעיין בו כראוי ולהתבשם מעומק סברותיו ואיתנותם באמרו: ה"אבני נזר" הוא מן היחידים שניגשו לבירור הלכה בדרך הניתוח של ההבנה![9]

ובאחת השיחות הוסיף ואמר: יש חשש שדרך לימוד־ההבנה, כשיתרחב ויתפשט, ויגיע לעיסוקם של תלמידים־שלא־שימשו־כל־צרכם, עלול הוא לסלף את מושגי הגמרא.

9. נערץ מאד היה הגאון בעל "אבני נזר" על מרן הרב זצ"ל (עיין ליקוטי הראי"ה ב עמ' 217-209), וסיפר איש ירושלים, האדמו"ר הרביעי לבית סוכצ'וב, הרב ר' חנוך בורנשטיין ז"ל, ששמע מפי הרב, כי בשאלה מסויימת היתה מתחילה דעתו נוטה להקל, אולם אח"כ נמנע מלהורות לקולא, מתוך התחשבות עם דעתו הגדולה של ה"אבני נזר", שבתשובה בנידון זה הכריע לחומרא.

מרן הרב זצ"ל, איש ההלכה הברורה וההוראה הפסוקה, התרשם עמוקות מדרך הלימוד והעיון של האדמו"ר־הגאון מפולניה, המברר והפוסק, וספריו, – שקדושה חופפת עליהם – נתחבבו עליו ביותר.

וזכינו לאיגרת־קודש, על דרך הלימוד של ה"אבני נזר", שנכתבה על ידי מרן הרב זצ"ל, בשנת חייו האחרונה, איגרת שכולה אומרת כבוד למי שנכתבה עליו ולכותבה גם יחד. האיגרת נשלחה למערכת "בית אברהם" (עיין לעיל פרק יב), ירחון לתורת בית סוכצ'וב, ששתי חוברותיו הראשונות הופיעו בלודז' (ראה מאמרי הראי"ה עמ' 204-203, "על הגאון רבי אברהם מסוכטשוב זצ"ל").

בה־באיגרת נאמר בין השאר: "תמיד חביבה עלי תורתו הקדושה של הגאון בעל "אבני נזר" קדוש־ד' מרנא ר' אברהם מסאכאטשוב זצוקלה"ה" [ומידעי הרב חיים שלום פרוש שליט"א מירושלים, אשר הואיל בטובו להמציא לי צילום מן האיגרת, שכאמור נדפסה בירחון שהוא יקר־המציאות היום, הוסיף וכתב: "כמי ששמעתי, לא כתב מרן הרב זצ"ל, תוארים נלהבים כאלה, על שום גדול. התואר קדוש־ד' הוא תואר נדיר ביותר בהערכותיו של הרב"].

והרב ממשיך וכותב באיגרתו:

"והנה בדרך כללות, על דבר דרכו בקודש המיוחד בעומקה של הלכה – – – כבר הקדים הוא בעצמו, בהקדמתו היקרה לספרו "אגלי טל" [על י"א המלאכות הראשונות, של אבות המלאכות האסורות בשבת], ששם את לבו בעיקר – – – להיות דולה מים מבארות עמוקים, לברר את השיטות של רבותינו הראשונים ז"ל – – – ומתוך הבירורים מתנוצצים ברקים נהדרים מאד, המנהירים את העין בזיו חריפותם העמוקה – – – ואף על פי שהכל מיוסד על

עלתה במחשבתו של מרן הרב זצ״ל,
להביא את הגר״ש שקופ ז״ל לעמוד בראש ישיבתו

בראשית יסוד ישיבתו הגדולה, הישיבה המרכזית ״מרכז הרב״ בירושלים, עלתה במחשבתו של הרב להביא את הגאון ר׳ שמעון שקופ ז״ל, לעמוד בראש הישיבה, אלא שתנאי הקיום הקשים של הישיבה בחבלי לידתה, לא איפשרו את הדבר.[10]

אישיותו המוסרית הנעלה של אותו ראש-ישיבה ותיק, מבחירי ישיבת ולוז׳ין, היתה נערצת אצל הרב עוד משנת לימודו בסמרגון, ויחסו העמוק לתורתו ושיטת לימודו והסברתו, באו לידי ביטוי כעבור כמה שנים, כשהופיע ספרו הגדול ״שערי ישר״.

סח הרב רפאל הכהן קוק ז״ל – בן אחיו של הרב:

״כחודש ימים היה הספר מונה על שולחנו של הרב והיה מעיין בו כמעט יום־יום (לעומת ספרים חרשים אחרים שנתקבלו, שהיה הרב רגיל לעיין בהם ברגעי פנאי יום או יומיים), וכבר רצה המשמש־בקודש לקחת את הספר ולהעמידו בין שאר הספרים בארון, אולם הרב עיכב בעדו: רוצה אני לעיין בו עוד, שיהיה מונח על ידי. ובאותם הימים, הפליג הרב בפני בשבחו של הספר ואמר: אז מען האנדלט ערליך, העלפט דער אויבערשטער [כשנוהגים ביושר – הקב״ה עוזר!] ואז הוא סיפר

דברי הראשונים, עמודי ההוראה, ניכרת היא גבורתו המיוחדת של המחדש המקורי. – – – עולה הוא שמים ויורד תהומות בתעופת-שכלו, אבל באמת דבריו האיתנים מבוססים על פי הקשבתו המיוחדת בתורתן של ראשונים, רבנן קמאי ז״ל, אשר לאורם נסע ונלך״.

*

בית-סוכצ׳וב גם הוא, ידע להעריך את אישיותו הכבירה של מרן הרב זצ״ל, ובמכתב-התנחומין אשר שלח האדמו״ר השלישי לבית-סוכצ׳וב, הרב ר׳ דוד ז״ל, נאמר:
״הלב נדהם ונדחף לקול השמועה, כי גברו אראלים ונשבה ארון-הקודש, מרא דארעא דישראל, גאון ישראל והדרו. אוי לספינה שאבדה קברניטה, כי לדאבוננו ארץ-ישראל היא כספינה המטורפת בים הדעות השונות, והוא ז״ל היה הקברניט המאחד, שהיה ברוחו פי-שנים להלוך נגד רוחו של כל אחד ואחד, וממש אבדה הארץ את מנהיגה, הרב הראשי. אך בזאת נחמתנו, כי גדולים צדיקים במיתתם, וגודל אהבתו אהבת-ישראל וחיבתו חיבת-הקודש לארץ-ישראל, תשפיע מגן-עדנו על אחינו-בני-ישראל, להתאחד בלב אחד לאבינו שבשמים״ (״קול תורה״, חוב׳ א-ב, תרצ״ו).

10. ע׳ לעיל פרק כט. באחרונה פורסמה אגרת היסטורית מופלאה של מרן הגרי״מ חרל״פ אל ראש ישיבת גרודנא הגאון ר׳ שמעון שקאפ, תלמידו המובהק של ר׳ חיים סולווייצ׳יק, וממנה עולה סיבה נוספת עקרונית: ״כי מאז נתייסדה הישיבה, משרה זו פנויה עבור מרן (=הרב קוק) שליט״א, אשר הוא בכבודו ובעצמו חושב למלאתה, כי מרן שליט״א רוצה, וזה אדיר חפצו, שעיקר מהלך לימוד הישיבה תהיה עפ״י סדרו ודרכו של הגר״א זצוק״ל. ואם אמנם יודע ומרגיש גם נחיצות גדולה לסדר הפיתוח של דרכי ההסברות וההבנות ההגיוניות (=שבזה התמחה ה׳שערי ישר׳), אבל עיקר רוח הישיבה רוצה הוא שיבוסס עפ״י מהלכו... ומה שכתבתי כאן זוהי תשובתו״ (ספר זבד טוב, ניו-יורק ה׳תשסט, עמ׳ קג, מא׳ באדר ה׳תרפ״ו).

את מעשה הנהגתו המוסרית של ר' שמעון בימי בחרותו, אשר הרשימה בשעתה מאוד[11], וחזר וסיים בשבחו של המחבר שנהיה לאחד מראשי הישיבות המובהקים: זעהט מען דאך באשיינפערליך, אז הקב"ה האט עם גיהאלפן [הרי רואים בבירור שהקב"ה עזר לו!]".

סקירתו של מרן הרב זצ"ל, על דרכי הלימוד בדורות האחרונים

בזכות ספר זה נתגלגלו הדברים, שיש בידינו סקירה תמציתית של מרן הרב זצ"ל על דרכי הלימוד בדורות האחרונים, סקירה שנדפסה בעילום שמו ב"ההד" (חוב' שבט, תרפ"ט).

ומעשה שהיה כך היה: נהגו עורכי "ההד", כשהגיעום ספרים תורניים לביקורת, שהיו באים אל הרב ומבקשים את הערכתו וחוות־דעתו, ועל פיה היו מפרסמים את הדברים במדור המיוחד לכך.

זכורני כיצד העורך "ר' בנימין" [שמו הספרותי של ר' יהושע רדלר־פלדמן] ז"ל, מגיע לחדרו של הרב וחבילת ספרים בידו, והריהו מתיישב על יד השולחן, ובזה אחר זה עוברים הספרים לידי הרב, והוא מוסר מיד את הערכתו הבהירה הקצרה ור' בנימין רושם וחוזר ורושם את דברי הרב על כל ספר וספר, – ככתוב: "מפיו יקרא אלי – – – ואני כותב על הספר בדיו" (ירמיה לו, יח) – ותוך שעה קלה יש כבר בידו עמוד שלם, מלא ביקורת־ספרים משובחת־קולעת.

כיוצא בזה קרה כשהגיע למערכת "ההד" הספר "שערי ישר", אלא שכאן הרחיב הרב את הדיבור, לפני שהגיע להערכת הספר ומחברו, והרי הדברים במילואם[12]:

"הגר"א גורדון ז"ל מטעלז, וביחוד הגר"ח ז"ל מבריסק, הגדילו לעשות בהסברת עמקות ההלכה וניתוח דקויותיה"

"גדולתם של הראשונים היא בהתעמקותם ההגיונית בחקרי ההלכה. ואולם במקום עמקותם שם גם צימצומם, בחינת איידי דטריד להעמיק לא מרחיב. הם נותנים לנו את המסקנות, ואינם מעבירים אותנו דרך כל מדורי התלבטות המחשבה. הם מושיטים פירות בשלים, בלי לשתפנו בחבלי הגידול והצמיחה. הם אמני־הצמצום. ומכאן הסגנון הקלאסי, סגנון אבני שיש, הנוהג קימוץ בכל משפט ובכל תיבה.

מאות בשנים הביטו הלומדים אל הראשונים, כאל גאונים העומדים מעל להם, על ראש הפסגה, והנה בא דורם של בעל 'קצות החושן' ו'נתיבות המשפט' ורבי עקיבא איגר, והנלווים להם, ובספריהם נתרחבה ונתבהרה ההסברה העמקנית־ההגיונית של הראשונים, והפלגים נהיו לזרם כללי, ומתוך כך נשתנו גם סדרי ההסבר בלמודי הישיבות.

---

11. **הסיפור מופיע ב"שבחי הראי"ה" עמ' רמג-ד** (מהדו"ב עמ' 313-314), **וביתר פירוט – כפי שגם אני שמעתיו כמה פעמים מפי הרב – ב"שיחות הראי"ה" עמ' עט-פ** פרק ז, ועיין עוד ליקוטי הראי"ה עמ' 161 ואילך.
12. מאמרי הראי"ה עמ' 380, "הגאון ר' שמעון שקאפ".

הגאון ר׳ אליעזר גורדון ז״ל מטעלז, וביחוד הגאון ר׳ חיים סולובייצ״ק ז״ל מבריסק, הגדילו לעשות בהסברת עמקות ההלכה וניתוח דקויותיה, על דרך ההגיון של הראשונים, ודרך לימודם קבעה את דמות הישיבות הגדולות בליטא ובפולין.

לא כולם הצליחו להביא את המהלך החדש למלוא שלמותו. נסיונו הנועז של הגרי״י ריינס ז״ל בספרו ׳אורים גדולים׳ לא נעטר בהצלחה שלמה, אמנם הגיע למדרגה גבוהה של ניסוח הצד ההגיוני שבחקרי ההלכות, אבל לא פיתח במדה מספקת את התוכן הלמדני־העמקני.

״אחד המעטים שהצליח לפתח את המהלך החדש, בכל תכנו הכביר, הוא הגאון ר׳ שמעון שקופ, ראש ישיבת גרודנא״

אחד המעטים שהצליח לפתח את המהלך החדש בכל תכנו הכביר, הוא הגאון ר׳ שמעון שקופ, ראש ישיבת גרודנא. את כל חייו, את כל כשרונותיו הנפלאים השקיע במהלך זה. עשרות בשנים הוא מרביץ תורה בישיבות, וכל שיעוריו הם כיבושים של השיטה החדשה המעמיקה והמהגיינת את העיון. הוא גם אמן־ההסברה, וככוחו בהסברה שבעל־פה כן כוחו בהסברה שבכתב. וכאן החשיבות הגדולה של ספרו הגדול אשר הגיש עתה תשורה לעולם הלמדנים. כי כל המהלך התרכז עד עתה בתוככי הישיבות החשובות, והיה יותר עניין של משא ומתן שבעל־פה בין ראשי הישיבה לתלמידיהם, ומעטים מאוד הספרים החדשים בחקרי־ההלכה, שבהם מתבטאת העמקנות החדשה גם בהבעה שבכתב. יש אפוא ערך מכריע לספרו המצויין של הגר״ש שקופ, שהוא הביטוי המעולה שבכתב לעבודה רוחנית כבירה שבעל פה במשך ארבעים שנה. הספר הוא כולו חידוש גדול, והוא גם ספר מחנך לצעירים הלומדים הרוצים לעמוד על הסגנון המחודש בחקרי ההלכה״.

*

בסופה של הסקירה מופיעה פיסקא נוספת: ״**אישיות יקרה זו נתגלתה בצעדיה הראשונים ביושר אנושי מפליא**״, ופיסקא זו מאשרת שכל הדברים שלפניה אף הם מפי הרב יצאו, שכן נרמז כאן אותו סיפור אשר רק מפי הרב שמענוהו, ומשום מה לא פרסמוהו, וזכינו אנחנו לפאר שמו של אותו ראש־ישיבה אדיר מרביץ־תורה מובהק, אשר אור תורתו מוסיף לזרוח ולהאיר בין כתלי הישיבות הגדולות.

״אהבת תורה בשקידת גירסא ועיון, תתן מזון נפשי גם לרגש״

מימי ילדותו של מרן הרב זצ״ל, היתה לפניו הדרכת עיני העדה תלמידי הגר״א מווילנא ז״ל: ״להכניס את כל הכוח של נטיית הקדושה, באהבתה של תורה ובשקידה עליה מאהבה, בגירסא ובעיון, במידה גדולה כל כך, עד שהיא בעצמה תתן מזון נפשי גם לרגש, ותשפיע על טהרת המידות ורוממות המוסר.

אדר היקר, עמ׳ כו, ״רעיונות לתולדות הגאון האדר״ת ז״ל״ פרק ב

"התמדתו היתה מתוך יראת־שמים"

על התמדת הלימוד שלו באביב ימיו, מעיד חבר־נעוריו הסופר מר אברהם שוער ז"ל:

"והיה הנער אברהם־יצחק מתמיד גדול. והתמדתו היתה לא כדי להגיע למעלת עילוי וגאון, אלא מתוך יראת־שמים, ועל כן היתה ההתמדה שלו נפלאה מאוד. אם היתה עוברת עליו שעה קלה בביטול תורה, היה מרגיש צער אמיתי, הייתי אומר: כאב מוחשי, פיזי. וכשהייתי מסיח את דעתו והתעניינותו אל איזה דבר שאינו נוגע לתורה, היה קובל עלי ומצטער באמת" (זרעים, תמוז תרצ"ו).

הרב בן־ציון דון־יחייא ז"ל, רבה של לוצין, מספר:

בעת לימודיו בעיר לוצין, כשפעם נפקד מקומו בבית המדרש, באו תלמידי חכמים ממכיריו לבקרו בחדר־מגוריו ומצאוהו חולה ובעל־יסורים, ועם זאת עוסק בתורה בשקידה עצומה.

הגרא"ד שפירא ז"ל:
"תמה אני אם יש עוד בעולם שקדן כמותו!"

כל באי בית הרב, ראו שאינו מבטל אף רגע מלימוד, ואף על פי שרבו המשכימים לפתחו ובאים אליו בבעיות ציבור ומשאלות יחיד, הרי בין גברא וגברא המשיך ללמוד את שיעוריו ולכתוב את תשובותיו, וביחוד בשנים האחרונות שעשה מאמצים כבירים לסיים את ספרו הלכה ברורה, ומדי פעם בפעם הוסיף גם בירור הלכה.

אף בהיותו במסעו בארצות הברית בשנת תרפ"ד, עמוס ביקורים ומוקף מבקרים, לא שינה מדרכו, ובכל עת ובכל שעה עסק בתלמודו.

הגאון ר' אברהם־דובער שפירא ז"ל, רבה של קובנה, שהיה אתו־עמו במלאכות־התורה הנכבדה ההיא, היה מלא התפעלות מהתמדת־הלימוד של הרב, ואמר אחר־כך: תמה אני אם יש עוד בעולם שקדן כמותו!

"אותה השקידה העצומה
לא פסקה גם בשכבו על ערש־דוי"

המתמיד הגדול המשיך בתלמודו השקוד עד וקנה ושיבה, ואף בימי מחלתו הקשה למד ברציפות, ואף התאמץ בתוספת־לימוד החל מליל ט"ו באב. הלא כך מוסר לנו בנו־יחידו אשר לא מש ממיטת־חליו[13]:

---

13. נפש הראי"ה מהדו"ב ה'תשס"ב, עמ' טו הע' 1.

אותה השקידה העצומה לא פסקה גם בשכבו על ערש־דוי בימיו האחרונים, גם במשא ומתן של הלכה, ובעיקר בהמשך הבלתי־פוסק של לימוד משנה[14] ומקרא. ומליל חמישה עשר באב הוסיף גם לימוד גמרא (והזכיר לי אז את אהבת התורה שהיתה בדור הקודם, שבליל ט״ו באב היה קשה למצוא מקום בבית המדרש בלוצין – מקום לימודו בנעוריו – מרוב הבאים ללמוד מאנשי העיר).

למרות יסוריו בחודשים האחרונים, המשיך בשמירה על קביעות למודיו, ואף שמר על תוספת לימודו הקבוע בספרי מוסר בתחילת חודש אלול (רגיל היה ללמוד חובות הלבבות, ראשית חכמה, מסילת ישרים ויסוד ושורש העבודה), והפעם היתה תוספתו: חובות הלבבות.

״ט״ו באב – הכנה לימי התשובה״

יש שאמרו שט״ו באב הוא הכנה לימי־התשובה המתחילים באלול. שכך אמר להם משה לישראל: ״אתם נצבים היום כולכם לפני ד׳ אלקיכם וגו׳, מחוטב עציך ועד שואב מימיך״. ׳מחוטב עציך׳ – מיום ט״ו באב שהוא יום אחרון לחטיבת העצים למערכה ׳עד שואב מימיך׳ – עד יום הושענא רבה שהוא סוף זמן ניסוך־המים בחג־הסוכות.

ספר התודעה, ח״ב, עמ׳ תל

״כב׳ מתמיד הנהו, וזמנו יקר מאוד״[15]

מתוך עוצם שקידתו, היה לו להרב יחס מיוחד גם לשקידתם של אחרים. סח לי הרב מחסלביץ, הגר״מ סטלביץ ז״ל, רבה של שכונת זכרון משה בירושלים: כשהייתי בא אל הרב באיזו משאלה, ציבורית או פרטית, היה מזדרז מאד שלא לעכב אותי, והיה ממלא בקשתי מיד, באמרו אלי: איר זיינט דאך א מתמיד, און אייער צייט איז זייער טייער! [הרי כב׳ מתמיד הנהו, וזמנו יקר מאוד!].[16]

---

14. סיפר ד״ר אליעזר הלוי לוינגר ז״ל, ששמע מפרופ׳ הרמן צונדק ז״ל (פוזן ה׳תרמ״ז – ירושלים ה׳תשל״ז. עלה ארצה ה׳תרצ״ד. עיין לשלושה באלול חלק א, סע׳ קיג), אשר טיפל בהרב ברוב מסירות בחודשי חייו האחרונים:
כשהחמיר מצבו של הרב, פנה אלי בשאלה כמה זמן נשאר לו לחיות עוד? כמובן, ניסיתי להתחמק מתשובה, אולם הוא לא הרפה והבחנתי שאין זו סקרנות רגילה של חולה מסוכן היודע את מצבו, והעזתי לשאול אותו מדוע הוא עומד על דעתו? ואז אמר לי, כי עליו לדעת כמה פעמים יוכל עוד לחזור על שיתא-סדרי-משנה. כששמעתי שזה מה שמציק לו נכנעתי ואמרתי לו את הערכתי. אם כן – הגיב הרב – אוכל עוד לחזור על המשניות רק עוד פעם אחת.
15. מופיע גם ב״בשדה הראי״ה״ עמ׳ 288-287.
16. ״בקיץ תרצ״ה, כאשר חלה הרב, וכבר נודעה מחלתו המסוכנת, נכנסתי אל הגאון החזון-איש,

"להתדבק בדרכי שקידתו בתורה, ביגיעה עצומה ביום ובלילה"

והנה בודאי מרן הגאון זצ"ל, מופת הדור, נזר ישראל ותפארתו זי"ע – לבוא ולהגיע לכשרונותיו הגדולים, זה הוא ברכת־שמים־ממעל, ולא כל אדם זוכה להם. אבל עדיין אין אנו בני־חורין מלהתדבק במידותיו הטובות, בצדקתו, ובדרכי שקידתו בתורה ביגיעה עצומה, ביום ובלילה, למרות טרדותיו הגדולות.

הגרצ"פ פרנק ז"ל, ירחון "שערי ציון" סיון־אלול תרצ"ו, עמ' ל'-ל"א

טללי הילדות שהם שבים להתגלות ברסיסיהם הנוצצים לעת־זקנה

אתו דרדקי האידנא לבי־מדרשא, ואמרו מילי דאפילו בימי יהושע בן נון לא איתמר כוותייהו (שבת קד, א) – טללי הילדות שהם שבים להתגלות ברסיסיהם הנוצצים לעת זקנה, באיש ובאומה, מכפילים את העושר הגדול של אוצר החיים, מתק הנועם מתחסן ומעינות הישועה מתגברים.

ראש מילין, עמ' טל, מהדו"ב עמ' לב

"עם הבקיאות והחזרה התדירה, – – – יעלו במעלה גדולה ביושר העיון"

תלמידי חכמים זקנים, צריכים להיות גבורים בשינון ההלכות על פי המקורות היותר ברורים, ולא לעסוק כל כך בדקדוקים פרטיים, בכדי שנשמתם לא תרגיש את המכאוב והצער על הקטנת מאורותיה.

וברור הוא, שעם הבקיאות והחזרה התדירה, ולפעמים גם בעיון הלכה, – – – יעלו במעלה גדולה ביושר העיון, עד שיזכו לכוון תמיד הלכה ברורה, ובכל מקום תהיה הלכה כמותם כי ד' עמם.

אורות התורה, סוף פרק ט

"מוסיף והולך"

מידת הסגולה הפנימית של כלל ישראל, אינה נמדדת לפי ערך כל דור ודור בפרטות, כי אם נסקרת בסקירה אחת, לאורך כל הדורות.

והוא שאל אותי לשלומו של הרב, ספרתי לו מה שהרופאים אומרים, ואז האדימו עיניו וזלגו דמעות, ואמר שהוא רוצה לנסוע לירושלים לבקר את הרב. למחרת עליתי לירושלים ונכנסתי לחדרו של הרב וספרתי לו מה שאמר לי החזו"א, ואמר הרב: החזו"א הוא בדור זה יחיד-הדור בשקידתו הגדולה בתורה "ואני חושש לביטול-תורה שלו עבורי" (הרב מ"י אושפיזאי (שליט"א) [ז"ל] "מורשת", בני-ברק תשל"ד, עמ' 23).

כל דור המחזיק בברית־ד', וביותר דור הנושא בסבל עול גלות וצרה רבה, מוסיף לסגולה הכללית של האומה, ואור ישראל הולך ואור – "מוסיף והולך"!.

עולת ראיה, ח"א, עמ' תלד

"להוסיף ולהגביר את השכל"

יסוד התכלית הוא – להוסיף ולהגביר את השכל, שיתקדש על ידי לימוד התורה וישלוט על החומר – – – ועיקר הגברת השכל היא על ידי תוספות־חידוש, עליות אחרי עליות בגבורתה של תורה.

מרן הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, "מי מרום" לפרקי אבות, עמ' פה־פו

תוספות של צדיקים

"ואלה מוסיף על הראשונים" – מעל ומעבר לתוספות הלימוד שבאתגליא, קבע לנו מרן הרב זצ"ל ב"ערפלי־טוהרו" (עמ' כח, שמונה קבצים ב, צט) הלכות גדולות בתוספות מעלות־בקודש שבאתכסיא, הפועלות בחשאי ומשפיעות טובה וברכה:

הצדיקים הטהורים –

אינם קובלים על הבערות – אלא מוסיפים חכמה;

אינם קובלים על הרשעה – אלא מוסיפים צדק;

אינם קובלים על הכפירה – אלא מוסיפים אמונה;

וכל המעלות המתווספות אצלם בחשאי פועלות את פעולתן לטובה!

*

"ואורח צדיקים כאור נוגה, הולך ואור עד נכון היום" (משלי ד', יח)

מפתח אישים

מסודר לפי א"ב של שמות המשפחה.
במקום שאין שם משפחה - נרשם ע"פ שם פרטי.
ספרות בסוגריים - מספר הערה כאשר השם מופיע בה.

מפתח אישים

אבודרהם, רבי דוד – 185, 207 (15)
אביגדור, הרב יעקב – 160 (2)
אבן פקודה, רבנו בחיי, חובות הלבבות – 539
אבן-עזרא, רבי אברהם – 462 (4)
רבי אברהם, אחי הגר״א – 338 (6)
רבי אברהם, הרב מסביז – 406
רבי אברהם בן דוד, ראב״ד – 183, 223, 305, 311, 423
רבי אברהם בן נתן, ראב״ן – 141 (2)
אגסי, הרב שמעון – 243
אדמו״ר מרדזימין – 514 (17)
אהרונסון, ר׳ מאיר – 333
אהרונסון, הרב שלמה – 49, 221 (2), 254, 336 (3), 400
אויערבך, הרב חיים יהודה לייב – 336 (3)
אויערבך, הרב יצחק – 492
אויערבך, הרב מנחם נתן – 491
אויערבך, הרב שלמה זלמן – 162, 208 (17)
אונטרמן, הרב איסר יהודה – 315, 469 (9)
אורדנג, ר׳ שרגא-פייבוש – 294 (3)
אורנשטיין, הרב יצחק – 439
אושפיזאי, הרב מנחם יהודה – 287, 540 (16)
אזולאי, רבי אברהם – 309, 398
אזולאי, הרב יוסף חיים דוד, חיד״א – 45 (7), 141 (2), 323 (8), 413
אזכרי, רבי אליעזר, ספר חרדים – 257
אטינגר, ר׳ אברהם בנימין – 126 (11)
אטינגר דב – 126 (11)
אטינגר, הרב מרדכי – 126
איגר, רבי עקיבא – 165, 536
אידלס, הרב שמואל אליעזר, מהרש״א – 457
איזנשטטר, הרב מאיר, מהר״ם אש – 89
אייבשיץ, רבי יונתן – 483 (21)
אייגוס, ד״ר יעקב ד. – 414 (9)
אייגעש, הרב חנוך-הניך – 258 (6)
אייגר, האדמו״ר ר׳ לייבלי – 43
אייזנבך, הרב שלום-לייב – 203
אייזנשטט, ד״ר מ.א. – 333
אייזנשטיין, הרב דב מאיר – 37 (4)
איסרליש, רבנו משה, הרמ״א – 97, 163, 203 (8), 206, 314, 497, 529
אירלי לורד רידינג – 382
הגאון רבי אליהו, הגר״א מווילנא – 45, 57 (5), 64 (3), 108, 113, 125 (10), 154, 269 (17), 297, 313, 327, 340, 413, 418, 423, 481, 535 (10)
אלינר, ר׳ אליעזר – 36, 69, 249, 277, 394, 432
אליעזרי, הרב שמואל – 117, 160 (2), 256, 269
אלישיב, הרב שלמה – 108, 407, 413, 422, 423
רבי אלכסנדר זיסקינד מהורודנא, יסוד ושורש העבודה – 46 (7), 243, 486 (1)
אלמליח, ה׳ אברהם – 441
רבי אלעזר בן ארחא – 141 (2)
אלפס, רבי עקיבא – 488 (3)
אלשטיין יואב – 83, 152
אלשיך, רבי משה – 301, 310 (1)
אלתר, רבי אברהם מרדכי, אדמו״ר מגור, אמרי אמת – 143, 206, 345
אלתר, הרב יהודה אריה לייב, שפת אמת – 19, 115, 143 (4), 246, 320 (4), 453 (1), 469 (9)
אלתר, רבי נחמיה׳לה – 143
אנשין, רבי שמואל מאיר – 238
אסף, הרב שמחה – 172, 448
אפרת, הרב דובער – 200
אפרתי, הרב בנימין – 224
אפשטיין, הרב זרח – 336 (3)
אפשטיין, הרב יחיאל מיכל, ערוך השולחן – 207 (15), 217, 269, 327
אפשטיין, הרב משה מרדכי – 270, 432
אריאלי, הרב יצחק – 125, 192, 207 (15), 479 (18)
הרב אריה לייב הכהן, קצות החושן – 536
ארלוזרוב, ד״ר חיים – 349, 368
אשכנזי, רבי צבי, חכם צבי – 142, 165
אשלג, הרב יהודה לייב – 15-412, 408
רבנו אשר, הרא״ש – 135, 185, 222 (4), 268, 504
באב״ד, הרב יוסף, מנחת חינוך – 165, 268, 330
בבושקין, רבי שלמה – 262 (9)

בהר"ן, הרב זלמן – 232 (3)
בורנשטיין, רבי אברהם, האדמו"ר מסוכצ'וב, ("אבני נזר", אגלי טל") – 20, 42 (2), 373 (1), 534
בורנשטיין, הרב דוד, אדמו"ר מסוכצ'וב – 535 (9)
בורנשטיין, הרב חנוך, אדמו"ר מסוכצ'וב – 534 (9)
בורשטיין, הרב אברהם אהרון – 165, 247 (14), 335 (3), 339 (6)
רבנו בחיי בן אשר, על התורה – 387, 526
ביאליק, חיים נחמן – 165 (6)
ביאלר, ר' יודה לייב – 360
בידרמן, רבי דוד, אדמו"ר מלעלוב – 402
ביליצקי, הרב תנחום גרשון – 106
ביעדנוביץ, הרב זאב – 140
ביק, הרב אברהם – 81
בכרך, הרב יאיר חיים, חוות יאיר – 207
בכרך, הרב יהושע – 470 (13), 473
בלייך, הרב יהודה דוד – 283 (3)
לורד בלפור – 150, 367, 370, 373, 388, 435, 509, 520
במברגר, לורד יצחק דב – 162
לורד בנימין, מוילקומיר – 283 (3), 481, 484
בן-עטר, רבי חיים, אור החיים – 207 (15), 404
בן-צבי, יצחק – 441
בסלבסקי, הרב יו"ט ליפמן – 182 (3), 183
ברגר, הרב נפתלי נתן – 466
ברודי, הרב חיים – 124
ברודר, ר' נחמן גדליה – 208
ברוור, הרב יהודה נח – 42
ברוורמן, הרב זרח – 294 (3)
ברוידא, הרב צבי הירש – 484
רבי ברוך מרדכי, מקוידנוב – 108
ברוכוב, ר' אבא יעקב – 26
בריקנר, ר' דב נתן – 49
ברלין, הרב חיים – 199, 298, 497 (8)
ברלין, הרב מאיר, בר-אילן – 205, 290, 292, 306, 350, 479, 488
ברלין, הרב נפתלי צבי יהודה, הנצי"ב – 26, 79, 124, 153, 207 (15), 237, 247, 283 (9), 285, 287, 290, 292, 293, 298, 314, 477 (15), 489, 532
ברמן, הרב שלמה – 312
ברנדויין, הרב יהודה צבי – 413
ברנט, רבי זרח – 238 (7)
ברנר, יוסף חיים – 342
ברסלב האחים – 9-258
בר-שאול, הרב אלימלך – 27, 66, 86
ברשקובסקי, ר' יהודה – 26
גואלמן, אליעזר – 178
גוטמכר, רבי אליהו, גריידיץ – 182 (2), 182
גולד, הרב זאב – 212
גולדמן, הרב יעקב – 475
גולדמן, הרב שלמה'לי, אדמו"ר מזוויהל – 43
גומבינר, רבי אברהם, מגן אברהם – 144 (5), 207, 257, 491, 497, 504 (4)
המלך ג'ורג' החמישי – 373
גורדון, הרב אליעזר – 536
גורדון, אהרן דוד – 356
גורדון, הרב רפאל – 468
גיטלסון, הרב חיים מאיר – 125
גינצבורג, משה יצחק – 289
גינצלר, ר' אברהם – 402 (8)
גיקטליא, הרב יוסף, שערי אורה – 113
גלוסקין, ר' זאב – 201 (5)
גליצנשטיין, הרב שמעון – 77, 240, 316, 316, 366 (3), 367 (4), 456, 483, 486
גנדי – 36 (3), 90
גפני, ד"ר ראובן – 388
גרודזנסקי, הרב חיים-עוזר – 311
גרויברט, הרב יהודה לייב – 259 (6)
גרונדמן, צבי – 177
גרוסברג, הרב חנוך זונדל – 184, 330
גרינברג, הרב יצחק – 237
גרינברג, הרב ישעיה צבי – 237
גרינברג, הרב מרדכי – 166
גרינוולד, הרב משה, ערוגות הבושם – 524 (2)
רבנו גרשום, מאור הגולה – 531
הרב גרשון תנחום, ממינסק – 256 (1), 484
גרשוני, הרב יהודה – 37 (4)
גרשטנקורן, רבי יצחק – 25, 315, 379, 380, 399
דאום, ר' חנוך – 213 (3)
דבליצקי, הרב שריה – 89
דובדבני, ברוך – 72 (8), 146
רבי דוד בן זמרא, רדב"ז – 6-185
הרב דוד טביל ממינסק, נחלת דוד – 297 (6), 526
דון יחייא, הרב בן-ציון – 538
דון יחייא, הרב יהודה לייב – 79

דון-יחיא, ר' שבתי, דניאל - עורך הצופה – 27, 28, 128, 250, 299, 334, 458
דייטש הר"מ – 209
דייכובסקי, ר' בנימין – 382
די-סילוא, רבנו חזקיה, פרי חדש – 249 (16)
דיסקין, הרב יהושע לייב – 193
דן, מתתיה הכהן – 508 (11)
דנציג, הרב אברהם, חיי אדם – 149 (16), 207 (15), 256
דרוקמן , הרב חיים – 60
דרכמן, הרב דב – 362
הגלילי, ר' יוסף – 404 (10)
הדאיה, הרב עובדיה – 415, 530 (6)
הדרי, הרב חיים ישעיהו – 61, 42 (2)
הוטנר, הרב יצחק – 29 (16), 82, 89, 108
הורוביץ, הרב יונתן בנימין הלוי – 260
הורוביץ, הרב יוסף גרשון – 336 (3)
הורוביץ, הרב ישעיה הלוי, השל"ה – 185, 269, 303 (11)
הורוביץ, הרב שאול חיים הלוי – 200
הורוביץ, הרב שמואל הלוי – 465
הורוביץ, הרב שמעון צבי – 409
הירש, הרב שמשון רפאל – 476
הירשהורן, הרב יהושע הלוי – 165
הירשנזון, הרב חיים – 509
הכהן, הרב אליעזר – 245
הכהן, הרב אשר מיכאל – 408
הכהן, רבי בצלאל – 235
הכהן, רבי יוסף – 167
הכהן, הרב מאיר שמחה, משך חכמה – 283 (3), 373 (1), 502, 502, 530
הכהן, ר' צדוק מלובלין, פרי צדיק – 43, 107 (10), 229, 282, 391 (17), 526 (3), 531
הכהן, הרב שאר-ישוב – 65
הכהן, רבי שלמה מרדומסק, תפארת שלמה – 299 (8)
הלוי, ר' אפרים – 91
הלוי, רבי יהודה, ריה"ל – 71, 85, 123, 132, 227, 303, 494
הלוי, הרב יוסף צבי – 305
הלוי, הרב יוסף צבי – 327
הלוי, הרב יוסף-צבי – 193
הלוי, הרב יצחק אייזיק, בעל "דורות ראשונים" – 47
הלוי, הרב נפתלי-הרץ – 193
הלוי, הרב ראובן, מדווינסק, מדנגבורג – 533 (8)
הלוי אפרימזון, ר' יעקב – 91 (10)
הלפרן, הרב שמעון – 295
הלר, הרב אריה לייב הכהן, קצות החושן – 536
המאירי, רבנו מנחם – 163, 182 (3)
המאירי (אוסטרובסקי), הרב משה – 441
המבורגר, הרב פנחס, (הסבא) – 198
המבורגר, הרב פנחס – 60
הניג (העניג), רבי יעקב – 347, 378
העליר, הרב אלתר אברהם שמואל – 468
העליר, הרב שמואל – 404
הרבי ר' העשיל – 125 (10)
הרוזן, ד"ר יעקב – 402
הרצל, ד"ר בנימין זאב – 150
וואכטפויגל, הרב יצחק יעקב – 202 (8), 207 (5)
וואלענשטיין, הרב משה נחום – 200
וואלק, הרב מרדכי-גימפל – 382
וואקס, הרב חיים אלעזר – 138
וולפסון, סיר אייזיק – 434 (2)
וולפסון, רבי שלמה – 434 (2)
ויטאל, רבי חיים – 243, 397, 413, 415, 417
ויינגרטן, רבי שמואל הכהן – 141, 441, 530 (6)
וילבסקי, הרב יעקב דוד, רידב"ז – 226, 343 (10), 340, 355 (2)
וינברג, הרב יחיאל יעקב, שרידי אש – 268, 394 (3), 530 (6)
וינוגרד, הרב יוסף אליהו – 307
וסרמן, הרב אהרון – 262 (9)
ורנר, הרב אברהם אבא – 103
ורנר, הרב שמואל ברוך, "משפטי שמואל" – 69, 468
ז'בוטינסקי זאב – 34, 368
זווין, הרב שלמה יוסף – 23, 37 (5), 28, 35 (5), 79, 93 (14), 79, 160 (2), 182 (3), 202, 204, 263 (9), 299, 358 (5), 469 (10)
זוננפלד, הרב יוסף חיים – 287, 336 (3), 356
זוסמן, הרב יוסף – 92
זיו-אב, יצחק, (הסופר) – 135 (1)
זיידל, ד"ר משה – 157, 237, 237, 369, 448, 505
זייצ'יק, הרב נתן נטע – 109
זינגר, ר' יעקב מרדכי – 183
זיסלמן, רבי יעקב צבי – 498
זלזניק, הרב אברהם יעקב – 208

זליגר, הרב ד"ר יוסף – 76
זלצר, הרב יהודה לייב – 417
זמבה, הרב מנחם – 283 (3), 284 (4)
זסלנסקי, הרב אהרון יצחק – 26, 288
זק"ש, הרב מרדכי יהודה לייב – 192, 299, 339 (6), 391 (17), 395 (3)
חבר, הרב יצחק אייזיק – 108, 323 (9)
חגיז, הרב יעקב, הלכות קטנות – 141 (2)
רבי חיים, מוולוז'ין – 125 (10), 297 (6), 292, 339, 526
חמיאל, ד"ר חיים – 260
רבי חנוך-הנין, אדמו"ר מאלכסנדר – 230
חנזין, הרב דוד – 222
חסמן, הרב יהודה לייב – 28
חרל"פ, הרב יעקב משה – 22, 32, 35, 49 (11), 42, 54 (4), 56, 57, 66 (5), 93 (14), 91, 125 (10), 116, 123, 126, 132, 154, 163, 166, 190, 217, 218, 234, 239, 263 (9), 261, 276, 282, 296, 299, 301, 315, 325, 335 (3), 339 (6), 336, 344, 345, 359 (7), 362, 387 (10), 380, 392, 408 (5), 425 (18), 409, 412, 415, 417, 433, 436, 442, 447, 465 (5), 466, 468, 472, 473, 535 (10), 541
טביומי, הרב יהודה, ארץ טובה – 530
טודרוסוביץ, רבי משה בצלאל – 238
טוקצינסקי, הרב יחיאל מיכל – 142 (3), 181, 184, 234, 299, 326, 336 (3), 409, 483 (20), 501, 502
טוקצינסקי, הרב ניסן אהרון – 326
טייטלבוים, רבי אפרים – 26, 237
טיקטינסקי, הרב חיים לייב – 295
טל, הרב שלמה – 294 (3)
טננבוים, הרב מלכיאל צבי, דברי מלכיאל – 268
טרויב, ר' אריה לייב – 408 (5)
טרונק, רבי יהושע מקוטנא, "ישועות מלכו" – 20
טרונק, רבי יהושע מקוטנא, ישועות מלכו – 20, 138
טרילינגר, רבי אליעזר – 135 (1)
יאדלר, הרב בן-ציון – 8-193
יאלובסקי, הרב חיים משה – 49 (11)
יאנובר, ר' יחזקאל – 19
רבי יהודה, החסיד – 69-72, 20 (5), 320, 374, 376, 434
יהודה, רבי יעקב – 511
הרב יהודה אריה לייב, שפת אמת – 19, 115, 143 (4), 246, 320 (4), 453 (1), 469 (9)
רבי יהודה ליווא, מהר"ל מפראג – 220, 290 (10), 282, 294, 343, 360, 385
יודלביץ, הרב מרדכי – 498
יודלביץ, הרב שמואל אהרון – 162, 335 (3), 99 (3)
הרב יום טוב בן אברהם, ריטב"א – 530
רבנו יונה מגירונדי – 55 (5), 89, 125
יוסטמן, רבי פנחס מנחם, אדמו"ר מפילץ – 527
רבי יוסף, בכור שור – 470 (11)
יורוביץ, ר' משה – 524 (1)
רבי יחיאל מפריז – 339 (6)
ילין, הרב אברהם – 344
ינובר, הרב יחזקאל – 406
יעבץ, רבי זאב – 222, 241, 316
יעיר , אפרים – 38 (6)
רבי יעקב, מאיזבצא – 319 (2)
הרב יעקב מליסא, נתיבות המשפט – 536
יפה , הרב אליהו – 296
יפה , רבי מרדכי, לבושים – 295, 327, 382
יפה , הרב שמואל, יפה מראה – 526 (5)
רבי יצחק, מוולוז'ין – 292
רבי יצחק יהושע, ראש ישיבת סלונים – 295
רבי יצחק מווינא, אור זרוע – 396 (4)
ישמח, יוחנן – 442 (4)
ישר, הרב ברוך – 505
רבי ישראל, בעל שם טוב, הבעש"ט – 87, 387, 413, 480, 481
רבי ישראל מאיר הכהן, חפץ חיים – 221, 243, 269 (17), 257 (3), 281 (2), 298 (7), 507 (9), 510
רבי ישראל משקלוב, פאת השולחן – 113
ישראלי, הרב שאול – 61, 252
ר' ישעיה בר מוילנא, פעולת שכיר – 327
כ"ץ, הרב יצחק – 480
כ"ץ, הרב מאיר יוסף – 425 (16)
כגן, הרב צבי – 209
כהן, הרב אהרון – 283 (3)
כהן, הרב דוד, הנזיר – 29 (16), 19 (3), 39 (6), 43, 49, 65, 75, 92, 118, 123, 158, 161, 214, 246, 254
כהן, הרב דוד לייב – 207
כהן, רבי חיים – 332

כהן, יונה, (הסופר) – 131
כהן , ר' יוסף – 28
כהן, הרב יוסף – 79
כהן, יוסף – 232 (2)
כהן, הרב יוסף – 298
כהן, הרב שאר-ישוב – 303
כהן, רבי שבתי , ש"ך – 206
כצנלסון, ברל – 33
לאזינסקי, ר' יואל חיים – 266
לביא, הרב אליעזר – 380
לביא, הרב שמעון – 404 (10)
לוי, הרב יצחק – 232
לויטן, הרב שלום יצחק – 165
רבי לוי-יצחק, מברדיצ'ב – 317, 343
לוין, הרב אריה – 43, 63, 210, 243, 336 (3), 348, 359, 423, 431
לוין, הרב ד"ר בנימין מנשה, אוצר הגאונים – 315-6
לוין, הרב חיים יעקב – 75, 359, 507 (9)
לוין, הרב צבי חנוך – 345
לוינגר, ד"ר אליעזר – 539 (14)
לוצאטו, הרב משה חיים, הרמח"ל – 54, 360, 398, 421 (15), 413, 423, 478 (17)
לורברבוים, הרב יעקב מליסא, נתיבות המשפט – 536
לוריא, רבי דוד, רד"ל – 411 (6)
לוריא, רבי יצחק, האר"י הקדוש – 41, 65 (4), 128, 181 (1), 230, 268, 397, 412-6, 423-5, 480, 484, 490
ליאון, גר הצדק – 474
ליבוביץ, הרב ישראל יהושע הכהן – 292 (2)
ליבוביץ, ד"ר נחמה – 316
לייטר, הרב משה – 222 (5)
ליינר, רבי יעקב, מאיזבצא – 319 (2)
ליינר, רבי מרדכי יוסף, אדמו"ר מאזביצא – 473 (43)
לינטופ, הרב פנחס הכהן – 416, 481
ליפשיץ, ר' אליעזר מאיר – 24, 479, 483
ליפשיץ, פרופ' חיים – 61
לנדא, הרב חיים מנדל – 142 (3)
לנדוי, ר' בצלאל – 259 (6)
לנדוי, ר' שמואל חיים – 394 (3)
לפידות, הרב גרשון – 193 (1)
מאיר, הרב אלטר – 347
מאיר , הרב יעקב, ראשל"צ – 495
הרב מאיר לייבוש, מלבי"ם – 97, 110 (3), 315, 492
רבנו מאיר מרוטנבורג, מהר"ם מרוטנבורג – 388
מאשבוים, הרב יהודה לייב – 469 (10)
מבורך, ר' אברהם – 6-494
מדן, ר' מאיר – 72 (8), 223, 302
מהרי"ל, הרב אהרון שלמה – 425
מוהליבר, הרב שמואל – 150, 371
מולין, רבי יעקב, מהרי"ל – 527 (5)
מונטיפיורי, השר משה – 150
מוספיא, הרב אברהם חי – 490
מיזס, ר' מרדכי – 266
מייזל, ר' זלמן – 119
מייזל, ר' שמעון – 120 (5)
מייזל, ר' שרגא – 119
מימון, הרב יהודה לייב – 374 (2)
מינצברג, הרב דוד – 4-412
מלצר, הרב איסר זלמן – 20 (5), 108, 336 (3), 358 (5), 507 (9), 511
מן, הרב חיים – 126 (11)
רבי מנחם עזריה מפאנו – 413, 423
מרגליות, הרב חיים מרדכי, שערי תשובה – 297 (7), 470 (11)
מרגליות, הרב ראובן – 267 (16), 412, 468 (7)
מרימן עורך דין – 382
רבנו משה בן מימון, רמב"ם – 6-5-24, 19, 38, 64, 79, 84, 87, 98, 108, 117, 125, 132, 162, 182, 185, 207 (15), 219, 234, 244, 256, 281 (2), 311, 326, 338, 381, 387, 391, 414, 417, 419, 440, 455, 464, 470, 478, 490, 504 (4), 529, 543, 42 (2), 71, 185, 190, 205 (13), 309, 407, 419, 423, 434, 511
רבי משה מטראני, מבי"ט – 166
רבי משה'לי, מאיוויע – 483 (21)
נג'ארה, רבי ישראל – 304
נורוק, מרדכי – 348
רבי נחמן, מברסלב – 124, 238 (5), 264 (10), 341, 344, 458, 465, 491, 98
ניימן, אברהם – 180
רבי נתן מנעמירוב – 96, 264 (10), 465, 490
סאקר, האר י – 385
סולובייצ'יק, הרב חיים – 79, 535 (10), 536
סולובייצ'יק, הרב יוסף דב, בית הלוי – 42 (2), 189

סולובייצ'יק, הרב יצחק זאב – 79, 289, 338, 469 (10)
סולובייצ'יק, הרבנית ליפשא – 290 (11)
סופר, רבי משה, חתם סופר – 93 (12), 504 (4)
סופר, רבי שמעון, מכתב סופר – 402 (8)
סוקולוב, נחום – 369
סוקולובסקי, הרב משה – 469 (10)
סטבסקי, אברהם – 86, 349, 368
סטורס רונלד, מושל ירושלים – 304
סטלביץ, הרב מאיר – 80, 359, 395 (3), 539
סטרליץ, הרב שמעון – 59, 271, 296, 358, 455, 493
סירקיס, ר' דניאל – 128
סירקיש, הרב יואל, ב"ח – 80, 93, 128 (15), 269, 312
סלומון, הרב דוד – 252
סלנט, הרב שמואל – 45, 142 (3), 184, 185, 193-6, 199, 434
סלנטר, הרב ישראל – 54, 243
סמואל, סיר הרברט – 374, 498
ספקטור, הרב יצחק אלחנן – 89, 89, 222, 283 (3)
סרנא, הרב יחזקאל – 51 (1)
עבו האחים – 402
עבו, חכם שמואל – 402
עגנון, שמואל יוסף – 25, 263 (9), 337
רבנו עובדיה, מברטנורא – 71, 447
עוזיאל, הרב בן ציון – 162, 400, 529
עליאשוו, הרב שלמה – 413, 422, 423, 108, 407
עמדין, הרב יעקב, יעב"ץ – 411 (6), 524
ענגיל, רבי יוסף – 185, 297 (6), 527 (5)
עפשטיין, הרב יהודה – 297 (6)
ערמון קסטנבוים, רח"ד – 68
פאהן, ר' ראובן – 29
פאלק, ר' אריה לייב – 368
פאלק, רבי יעקב יהושע, פני יהושע – 161
לורד פאספילד – 388
פאפירש, רבי מאיר – 42, 425 (16)
פדהצור, ר' משה – 3-403
פודהורצר, ר' אלעזר יעקב – 402
פולונסקי, הרב שמשון אהרון, הרב מטעפליק – 29, 262-3
פומרנצ'יק, הרב אריה – 243, 300 (9)
פורת, הרב ישראל – 339
קולונל פטרסון – 368
פיזאנטי, הרב יהודה – 200
פיינשטיין, הרב מרדכי – 292 (2)
פיינשטיין, הרב משה – 143 (3), 297 (6)
פילבר, הרב יעקב – 61
פינס, הרב שלמה זלמן – 267 (16), 400, 432
פינקל, הרב נתן צבי, הסבא מסלבודקה – 54 (4), 335 (3), 334 (1)
פישל, ר' ישראל אהרון – 108
פלוצקי, הרב מאיר דן, "כלי חמדה" – 19, 160 (2), 284
פלמן, רבי רפאל – 480
רבי פנחס, מקוריץ – 243
פרג, הרב בנימין זאב – 493
פרדס, הרב שמואל אהרון – 259 (6)
פרומקין, הרב אריה לייב – 112
פרומקין, גד (השופט) – 443
פרוש, הרב חיים שלום – 534 (9)
פרוש, הרב מנחם מנדל – 105 (6), 265
פרייל, הרב אלעזר מאיר – 307
פריסמן, הרב אליהו – 336 (3), 338
פרנק, הרב צבי פסח – 73 (10), 79, 135, 160 (2), 162, 184, 188, 203, 248, 267 (16), 259 (6), 298, 307, 339 (6), 434, 467, 540
פרנקל, פרופ' אברהם – 172
פרנקל, הרב משה – 336 (3)
פרנקל, הרב קלמן אליעזר – 23, 166
פתייה, הרב יהודה – 421 (15)
צאלח, רבי יחיא, תימן - "פעולת צדיק" – 140
רבי צבי, חכם צבי – 142, 165
רבי צבי אלימלך מדינוב, בני יששכר – 42 (1), 42 (1), 280 (1), 298 (7), 324 (9), 323 (8), 331, 397, 458, 526 (3)
צונדק, ד"ר הרמן – 539 (14)
צורף, אפרים – 172, 466
צייטלין, ר' הלל – 19 (3), 342, 368 (7), 407 (4)
צ'צ'יק, ר' אברהם חיים – 33, 43, 80, 221
צ'רצ'יל, וינסטון – 376
קאפח, הרב יחיא – 410
קארב, הרב חיים יצחק – 488 (3)
קארו, רבי יוסף, בית יוסף – 135, 141 (2), 160, 203 (8), 249 (16), 269, 291
קב, הרב אברהם – 460 (2)

קוטלר, דוד – 177 (3)
קוק, אסתר יעל – 501 (1)
קוק, הרב דב הכהן – 162, 223 (7), 330, 332, 336 (3)
קוק, פרל זלאטא – 49
קוק, הרב צבי יהודה הכהן – 38 (5), 63, 78, 102, 124, 153, 180 (1), 185, 205 (13), 207 (15), 213 (13), 214, 240, 286, 287, 312, 328, 330, 365, 407, 412, 456, 471, 519, 530 (6), 538
קוק, הרב רפאל הכהן – 223, 504, 505, 535-7
קוק, רבי שאול חנא הכהן – 49, 97 (2), 236, 292, 369, 448
קוק, הרב שלמה זלמן הכהן – 49, 113, 465 (5), 480, 488
קוק, רבי שמואל הכהן, ירושלים – 55, 406
קוק, הרב שמחה הכהן – 508 (11)
קורדובירו, רבי משה, רמ"ק – 41, 413, 422
קורן, ר' אליהו – 270
קורקוס, רבי יוסף – 182 (3)
קיבלביץ, הרב מיכל – 258 (5)
קיילי ציר הפרלמנט – 366
קיסלאוו, הרב אהרון משה – 349
קיציס, הרב גרשון – 448
קולונל קיש – 385
קלאצקין, הרב אליהו – 162, 336 (3)
רבי קלונימוס בן יהודה – 505
קליגמן, הרב משה – 262 (9)
קליין, הרב מנשה, משנה הלכות – 298
קליין, פרופ' שמואל – 172, 180
קליערס, הרב משה – 330, 357, 479 (18)
קלישר, הרב צבי – 138
קלכהיים, הרב עוזי – 52, 65 (4), 212, 235, 273, 316, 393, 471, 489, 521
קמחי, רבי דוד, רד"ק – 445
קניאל, הרב יהושע – 192, 347, 532
קפלן, הרב אברהם אליהו – 244 (13), 394 (3)
קפלן, הרב מאיר – 387 (10)
קפלן, הרב צבי – 174, 244 (13), 271, 7-494
קרלינסקי, הרב חיים – 106, 120
קרליץ, רבי אברהם ישעיה, חזון איש – 4-182, 208, 221, 297 (7), 330, 356 (4), 479 (18), 539 (16)
קרשקש, רבי חסדאי – 268
ראבונסקי, הרב אברהם – 425, 480
רבי, הרב יוסף – 82, 190 (4)
רבין, הרב משה יצחק – 488
רבין, הרב ניסן – 488
רבינוביץ, ר' אלכסנדר זיסקינד – 54
רבינוביץ, הרב אריה מרדכי – 482 (19)
רבינוביץ'-תאומים, הרב אליהו דוד, האדר"ת – 45, 93 (15), 164 (5), 181 (1), 188, 189, 207 (15), 193, 194, 203, 249 (16), 260, 283 (16), 293, 327, 328, 330, 431, 474, 482, 507 (9), 502, 510
רבינר, הרב זאב אריה – 105, 107, 237 (1), 291
רבינר, הרב מרדכי – 237, 293, 349
רגשנבורג, הרב אלתר דוד – 49 (11)
רדלר-פלדמן, ר' יהושע, ר' בנימין – 165 (6), 172, 349, 536
רוגוזניצקי, הרב נחום – 409
רוזן, ר' דב – 213 (3)
רוזנטל, הרב אברהם דוד – 183
רוזנטל, הרב דב – 504
רוזנטל, הרב יצחק – 192
רוזניס, הרב אברהם, משנה למלך – 323 (8)
רוזנר, הרב פישל – 27, 192, 425 (18)
רוטנברג, פנחס – 45, 254
רוטנברג, רבקה – 110
רוטשילד, הבארון בנימין – 150
רוטשילד, ג'ימס – 367
ריבלין, רבי אביגדור – 346, 354
ריבלין, ר' אברהם בנימין – 381, 501 (1)
ריבלין, ר' אלתר – 33
ריינס, הרב יצחק יעקב – 48, 537
רימון, יעקב – 238 (7), 254 (23)
ריף, הרב יצחק – 54 (4), 247, 336 (3)
רענן, הרב נתן – 20 (4), 83
רענן-קוק, אברהם יצחק – 84, 350 (15)
רקובסקי, הרב אבא – 192
רקובסקי, הרב אברהם אבא – 311
רקובסקי, הרב יוסף אליהו – 311 (3)
רקובסקי, הרב יעקב – 311
רקובסקי, הרב שלום – 311
שאולי, הרב אברהם – 263 (9)
שאטלר, ר' מאיר דוד – 502
שבדרון, הרב שלום מרדכי, מהרש"ם – 298
שבתי, הרב חיים – 134
שדמי, הרב אברהם – 252
שוהבקס, הרב ליפמאן דוד – 200, 258 (5)

שוטלנד, רבי מאיר דוד – 242
שולזינגר, הרב יצחק – 20 (4)
שולמן, הרב שמואל ברוך – 49 (11), 122, 483 (21)
שוער, ר' אברהם – 492, 538
שזורי, הרב שמואל אהרון – 149, 248 (14), 265, 495
שזר, זלמן – 65
שחור, ר' בנימין – 289
שחור, הרב זאב – 105, 126
שחור, הרב משה לייב – 93, 126, 220, 235, 289, 344, 507 (10), 512
שחראי, ר' אלתר יעקב – 343
שטיין, ר' חיים חנוך – 461
שטיין, ליאונרד – 366
שטיינברג, הרב חמ"י – 504 (4)
שטיינברג, ר' ירחמיאל – 460 (2)
שטיינברג, הרב שרגא פייבל – 208
שטיינהארט, הרב אריה לייב – 419 (14)
שטראוס, נתן – 261, 382
שטרוק, פרופ' הרמן – 173, 178
שטרן, הרב יוסף זכריה – 260
שטרן, ר' נפתלי – 29
שיינברגר, ר' יצחק – 142
שיק, הרב אליהו – 469 (9)
שך, הרב זלמן – 82
רבי שלום, מקוידנוב – 108
שלזינגר, ד"ר אברהם – 127
שמואלי, הרב שבתי – 63
רבי שמעון בן צמח, תשב"ץ – 461 (3)
שמעלקיש, הרב יצחק – 162
שניאור הר"צ – 201
הרב שניאור זלמן מלאדי, בעל התניא – 19, 45, 88, 141 (2), 143 (3), 216, 282, 285, 291, 316, 324 , (9), 327, 397, 406, 413
שניאורסון, הרב דובער, אדמו"ר האמצעי – 231, 245, 319 (1)
שניאורסון, הרב יהודה לייב, האדמו"ר מקאפוסט – 19, 480
שניאורסון, הרב מנחם מנדל, הצמח צדק – 19, 480
שניאורסון, הרב שלום דובער, אדמו"ר הרש"ב – 417
שנפלד, הרב אביגדור – 103
שפילר, ר' יוסף – 120
שפירא, הרב אברהם – 252 (17)
שפירא, הרב אברהם דובער, דבר אברהם – 270, 284 (4), 307, 389 (16), 432, 538
שפירא, הרב חיים אלעזר, שער יששכר, אדמו"ר ממונקאטש – 246
שפירא, הרב חיים מאיר יחיאל, אדמו"ר מדרוהוביץ' – 347, 378
שפירא, יעקב – 278
שפירא, יצחק – 305
שפירא, הרב ישעיה – 172, 311, 477 (16)
שפירא, ר' משה, (השר) – 126 (12)
שפירא, הרב צבי-מיכל – 234
שפירא, הרב רפאל – 63, 247 (14), 267 (16), 290 (11)
שפירא, הרבנית שרה ראשא – 290 (11)
שפרבר, הרב שמואל – 286
שץ, פרופ' דב (בוריס) – 179 (5)
שקופ, רבי שמעון – 335 (3), 535
שרגאי, ר' שלמה זלמן – 127, 440
שרה'ס, ר' לייב – 87
שריג, תקוה – 76
שרעבי, הרב שלום, רש"ש – 128, 425
שרשבסקי, הרב יוסף – 502
שרת, משה – 197
תדהר, דוד – 238 (4), 348